

Palamasz Szent Gergely művei

I.

COLLECTANEA ATHANASIANA

I. Studia

II. Textus/Fontes

III. Manualia

IV. Institutiones

V. Varia

VI. Ars Sacra Byzantino-Carpathiensis

Sorozatszerkesztők

Szabó Péter – Véghseő Tamás

Palamasz Szent Gergely

**A szentül élő hészüchaszták
védelmében**

Görög nyelvből fordította, jegyzetekkel ellátta,
a bevezetést írta:

BAÁN ISTVÁN

Nyíregyháza
2016

COLLECTANEA ATHANASIANA

II. Textus/Fontes

vol. 14/1.

Palamasz Szent Gergely művei

I.

Kiadja a

Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
és a Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest

Felelős kiadó:

Véghseő Tamás rektor

H-4400 Nyíregyháza, Bethlen G. u. 13–19.

Tel. +36/42/597–600

www.atanaz.hu

www.byzantinohungarica.hu

e-mail: atanaz@atanaz.hu

© Baán István

Borítóterv:

Gál Edina

A borítón:

Palamasz Szent Gergely

Kárpáti László ikonja

a budapesti Teológus (Nazianzi) Szent Gergely kápolnában

Fotó: *Jaksity Iván*

ISSN 2063-0433

ISBN 978-615-5073-39-7

Az igaz hitnek fényforrása,
az Egyháznak támasza és tanítója,
szerzetesek díszes ékessége,
hittudósok legyőzhetetlen védelmezője,
Csodatevő Szent Gergely,
Thesszaloniké büszkesége,
a kegyelem hírnöke,
esedezz mindenkor a mi lelkünk üdvösségéért!

A szent tropárijonja

Tartalom

Előszó	19
Bevezetés	21
1. Palamasz Szent Gergely élete	21
2. <i>A szentül élő hészüchaszták védelmében</i> előzményei	22
3. A <i>Triászok</i> keletkezése	26
4. <i>A szentül élő hészüchaszták védelmében</i>	29
Rövidítések	32

Palamasz Szent Gergely: *A szentül élő hészüchaszták védelmében*

Első triász

I. rész	35
<i>Első kérdés: Tudatlansággal vádolják a szerzeteseket.</i>	
<i>Mit kell erre felelni?</i>	35
<i>Első válasz: Mennyiben és meddig hasznos a tanulmányokkal való időtöltés?</i>	37
1. A filozófusok csak viszonylagos bölcsességgel rendelkeznek	37
2. A filozófusok bölcsessége nem Isten bölcsessége	37
3. A bűn megrontó ereje	39
4. Világi nevelés és keresztény élet	40
5. Az oktalansággá tett bölcsesség	41
6. A profán műveltség jó és rossz alkalmazása	42
7. Az igazi műveltség feltételei	44
8. Nagy Szent Vazul bánkódása	45
9. Görög bölcsesség és isteni kegyelem	46
10. Hogyan alkalmazzák a filozófusok az <i>Ismerd meg önmagad!</i> felszólítást?	48
11. Feldarabolt kígyók	49
12. Világosság és sötétség	50
13. Mózes törvénye és a görögök bölcsessége	51
14. Hivatkozás a Rómaiakhoz írt levél 1. fejezetére	52
15. A filozófusok megszálltak	53

Tartalom

16. A filozófusok eltértek az igazi természetes filozófiától	54
17. A természetes bölcsesség és Krisztus	55
18. A filozófusok oktalansága	56
19. Semmi sem rossz önmagában, ami van	58
20. A teremtmények helyes ismerete Istenhez vezet	58
21. Óvatosan kell eljárni	60
22. Krisztus az egyetlen filozófiánk	60
23. A szent atyák tanúbizonyosságai	61
II. rész	66
<i>Második kérdés: Bírálát érte a hészüchasztták lelkiségét. Vajon elítélendő-e ez?</i>	66
<i>Második válasz: Akik azt választották, hogy csöndes nyugalomban önmagukra ügyeljenek, nem járnak el helytelenül, ha arra törekednek, hogy testükön belül tartsák saját értelmüket</i>	68
1. A test nem rossz önmagában	68
2. Az egész emberi lény képes a kegyelem befogadására	69
3. A szív az értelem székhelye	70
4. Az értelem visszatérése önmagunkba	71
5. Az értelem körkörös mozgása	72
6. Hogyan kell a testben körülzárni a testetlent?	73
7. Lelki módszer a kezdők számára	74
8. A módszer célja	75
9. A test képes az átalakulásra	76
10. A „köldöklelkű” gúnynév cáfolata	77
11. Miért ne lehetnének akár „haslelkűek” is?	78
12. A hészüchazmus mesterei	78
III. rész	81
<i>Harmadik kérdés: Melyek az isteni jelenlét valódi jelei?</i>	81
<i>Harmadik válasz: A fényről, az isteni megvilágosodásról, a szent boldogságról és a Krisztusban való tökéletességről</i>	83
1. A gonosz lélek cselei	83
2. A vádaskodók csalásai	84
3. Kétféle ismeret létezik	85
4. A tagadást felülmúló látás	87
5. Felülemelkedés az egeken	87

Tartalom

6. Az Ó- és az Újszövetség	89
7. Fény és ismeret	90
8. Az értelmi tűz	91
9. Az értelmi szem működése	92
10. A jelen idő és a végső beteljesedés	93
11. Miért jött el Krisztus?	94
12. A testi ember nem fogja fel a Lélek dolgait	95
13. Melyik szó veheti fel az étellel a harcot?	96
14. A profán ismeretek nem vezetnek el szükségszerűen az üdvösségre	97
15. Aki elveti a természetfölöttit, az a természetest is elveti	98
16. Hogyan látható a láthatatlan?	99
17. Felfoghatatlan érzékelés	100
18. Valódi közösség Istennel	101
19. A tagadás útján haladó teológia csak kép	102
20. „Egyesülés”, nem pedig „ismeret”	103
21. A Láthatatlan szemlélése	103
22. Szent Benedek látomása	105
23. „Több mint Isten”	106
24. Illés a Hóreb hegyén	107
25. Előkép, megvalósulás, elővételezés	107
26. A vég nélküli korszak fénye	108
27. Az isteni fény nem érzéki természetű	110
28. Lehet-e egy érzéki valóság nem-teremtett?	110
29. Lehet-e egy érzéki valóság mennyei?	111
30. István látomása	112
31. A test is részese a kegyelemnek	113
32. Az isteni szeretet	114
33. A test átalakulása	115
34. Isten megtapasztalása	116
35. Az eljövendő korszak fénye	117
36. Lelki testek	118
37. Átistenülés az örökkévalóságban	118
38. Testünk Krisztus Testével lép közösségre	119
39. Valódi megtapasztalás	120
40. Az igazi világosság	121
41. A tudást felülmúló látás	122
42. A létezők ismerete és a misztikus látás	123
43. A fény eszkatológikus természete	124
44. Az egyesülés útja	125

Tartalom

45. Az értelem sajátos képessége az, hogy önmagában megtalálja Istent	126
46. A hészüchazmus útja	127
47. Isten leereszkedik	127
48. Igaz és hamis látomások	128
49. Senki sem tévedhetetlen	129
50. A tökéletesség fokozatai	130
51. Isten az egyedüli bíró	131
52. Az ismeret feltétele a megtisztulás	131

Második triász

I. rész	133
<i>Mi a valódi üdvözítő tudás, amire a valódi szerzetesek is töreksznek, avagy azok ellen, akik a profán műveltségből eredő tudást mondják igazán üdvözítőnek?</i>	133
1. Barlaám és a szerzetesek	133
2. Barlaám írásai	134
3. Barlaám módosította írásait	135
4. A kétfajta bölcsesség	136
5. Az igazság két fajtája	137
6. A filozófia nem egyeztethető össze az evangéliummal	138
7. Vajon hasonlít-e az apostolokhoz Arisztotelész és Plótinosz?	138
8. Az igazi filozófia	139
9. Kétféle gondolkodásmód	140
10. Egymással össze nem mérhető valóságok	140
11. Hogyan kell olvasni a Szentírást?	141
12. Természet és kegyelem	142
13. Lehet-e „démoni” bölcsességről beszélni?	142
14. Barlaám kezdte a vitát	143
15. Az egyiptomiak és a káldeusok tévedései	144
16. Atanáz, Vazul és Nüsszai Gergely példája	145
17. Barlaám meghamisította Nüsszai Gergely egyik szövegét	146
18. Bábel tornya	147
19. Barlaám nem ismeri el, hogy két bölcsesség van	148
20. A tökéletesség Barlaám szerint	149
21. Az önmagában levő bölcsesség és a hellén filozófia Barlaám szerint	150

Tartalom

22. Barlaám platonizmusa	151
23. Az igazi bölcsesség az Egyházhoz vezet	152
24. Hogyan értelmezzük a filozófia „ostobaságát”?	152
25. Lelki kegyelem és természetes adomány	153
26. Vajon az egyiptomiak a kegyelem birtokában voltak?	154
27. A visszaélést ítéljük el	154
28. A világ lelke és Isten Lelke	155
29. A hit, a tapasztalás és a szeretet	155
30. A szüntelen imádság	156
31. Az imádság adománya	157
32. Nazianzoszi Gergely tanúsága	158
33. A szerzetesek és a világi tudományok	159
34. A szerzetesi élet	160
35. Evangélium és szerzetesi élet	161
36. Barlaám tévedései	162
37. Idézet Barlaámtól	164
38. A főparancsok	164
39. Barlaám ellentmond Dénesnek	165
40. Miért szállt Palamasz vitába Barlaámmal?	166
41. Hogyan érhetünk el az igazsághoz?	167
42. A megoldás	168
43. Az igazi bölcsesség Krisztusban van	168
44. Szent Vazul tanúsága	170
II. rész	171
<i>Az imádságról</i>	171
1. A testies bölcsesség ellenkezik az imádsággal	171
2. Niképhorosz a hészüchazmus tanítója	172
3. Niképhorosz tanítványai	173
4. Barlaám spiritualizmusa	173
5. Nem kell minden érzékelést elvetni	174
6. A fizikai fájdalom az imádsághoz vezet	175
7. Az imádsággal kapcsolatos fizikai érzékelések	176
8. Haszontalan és hasznos dolgok	177
9. A test lélekké válhat	177
10. Szentírási és patrisztikus tanúságok	178
11. Az Istennel való egyesülés fokozatosan történik	179
12. Barlaám dualista antropológiájának cáfolata	180

Tartalom

13. A test részesül a kegyelem közvetítésében	181
14. Az imádság nem jelent elszakadást a testtől	183
15. Barlaám helytelenül értelmezi Dénest	184
16. Barlaám lerontja az imádságot	185
17. A könnyekkel való megkeresztelkedés	186
18. Barlaám ezt rossz dolognak tartja	187
19. Mi a szenvedélymentesség?	187
20. Élő áldozat	188
21. Pál példája	189
22. Csak a gonosz szenvedélyeknek kell elhalniuk	190
23. Az Isten iránti szenvedély	191
24. A szenvedélymentesség nem öngyilkosság	192
25. Barlaám Niképhorosz ellen intézett kritikája	192
26. Barlaám felületessége	193
27. Ellentétben áll-e egymással Nüsszai Gergely és Makáriosz?	194
28. Nüsszai Gergely antropológiája	195
29. Az atyák összhangban vannak egymással	195
30. A pszichológia területén különféleképp lehet gondolkozni	196
III. rész	198
<i>A szent fényről</i>	198
1. Vak vezet világtalant	198
2. Egymásba kapaszkodó vakok	199
3. Barlaám valójában ellentmond az atyáknak	200
4. Az egyistenhitet mindenki elismeri	201
5. Isten felülmúlja az érzékelést	202
6. A legsúlyosabb rágalom	203
7. Barlaám érve önellenmondás	204
8. „Több mint Isten”	205
9. Hogyan jelenik meg Isten a teremtett lényeknek?	206
10. Az isteni fény nem angyal	206
11. Az isteni fény nem „az értelem lényege”...	207
12. ...nem is Isten lényege	208
13. Barlaám a hészüchasztáknak először tanítványa volt, majd ellenségükké lett	209
14. Hogyan tárgyalja a szerzetesi lelkiséget?	210
15. Szent Izsák tanúsága	211
16. A létezők általi ismeret és a közvetlen látás	212
17. Ismeret és átistenülés	213

Tartalom

18. Az apostolok vezetőjének tanúsága	213
19. A Nap képe	215
20. Az isteni fény nem jelkép	215
21. A szent atyák tanúsága	216
22. Szent Maximosz	216
23. Dénes	217
24. Szent Pál tapasztalata	218
25. Láthatatlanul látható fény	218
26. Az isteni transzcendencia megtapasztalása	219
27. István látomása Nüsszai Gergely szerint	220
28. Nem szükségszerű az angyalok közvetítése	221
29. A Megtestesülés felborította az angyali hierarchiát	221
30. Az angyalok szerepe	223
31. A Láthatatlan látása	224
32. A Nem-teremtett látása	224
33. Az egyesülés nevei	225
34. Barlaám és létfilozófiája	225
35. Apofatikus teológia és misztikus egyesülés	226
36. A fény a látás eszköze és tárgya	228
37. Az angyalokat és az embereket felülmúló látomás	228
38. Isten létezésének bizonyítéka	229
39. A gondolkodást felülmúló fény	230
40. A hit	231
41. A hitbeli látás és az eszkatológiai beteljesülés	232
42. A hit természetfölötti képesség	233
43. Hit és ismeret	234
44. A világmindenség ismerete Istenhez vezet	235
45. Mi a kegyelem birtokában vagyunk	236
46. Krisztus az egyedüli Tanítónk	237
47. Barlaám tagadja az értelemfeletti látást	237
48. Az értelem képessége	238
49. Az apofatikus teológia csak szó	239
50. Barlaám visszaél Dénessel	239
51. Fény és sötétség Dénesnél	240
52. „Kegyelem által Isten”	241
53. Az apofatikus teológia elégtelen	241
54. Mózes látomása	243
55. Valóság és jelképek	245
56. Isten látása és az isteni transzcendencia	246

Tartalom

57. Az isteni felfoghatatlanság megtapasztalása	247
58. A látomások alacsonyabb rendűek az értelmi felfogásnál?	248
59. A kétfajta képzelőerő	249
60. A mennyei erők „képzelik” Istent?	250
61. Angyali látomások	250
62. A Szentírás tanúsága	251
63. A látomás az ismeret forrása	252
64. Barlaám felfogása Isten megismeréséről	253
65. Az apofatikus teológia kétfajta felfogása	253
66. A nem-teremtett dicsőségnek, nem pedig a lényeknek valódi látása	254
67. Közvetlen istenismeret: szó sincs többé analógiákról	256
68. Még mindig a kétfajta istenismeretről	257
69. Helyesen kell értelmezni Dénest	258
70. A jelképektől a valóságig	258
71. Isten alapvető ismerete	259
72. A Lélekben szemlélt érzékelhető világ	260
73. Dénes igazi tanítása	261
74. A „hierarchia” célja Dénes szerint	262
75. A létezők ismerete csak a gyermekek tápláléka	262
76. A profán bölcsesség meghozza-e Krisztust?	263
77. Barlaámnak tilos kijavítania a többieket	264
78. Palamasz és Barlaám találkozása	265

Harmadik triász

I. rész

<i>Az átistenüléstről</i>	269
1. <i>A messzaliánusok ellen</i>	269
2. Meg kell védeni az igazságot	270
3. Barlaám a <i>Filioque</i> -hez vezet el	271
4. Barlaám itáliai küldetése és latinellenes értekezései	272
5. Vajon ortodox-e Barlaám?	273
6. Barlaám elveti a kegyelmet	273
7. A „blachernita”-ügy	274
8. Dénes, Maximosz és Aranyszájú János	275
9. „Személyi valóságban-létező” tevékenység	275
10. Krisztus isteni dicsősége	276

Tartalom

11. Nincsenek többé jelképek!	277
12. A tábor-hegyi fényről szóló szövegek magyarázata	278
13. Maximosz szimbolikus teológiája	279
14. A jelképek különböző fajtái	280
15. Örök világosság	281
16. Krisztus ma is ragyog	282
17. Krisztus saját fénye	283
18. Mit jelent a „személyi valóságban-létező”?	283
19. A Fiú istenségének természetes jelképe	284
20. A tűz képe	285
21. Részesedés és transzcendencia	285
22. Eszkatológikus elővételezés	286
23. Lényeg és lényegi jellemzők	287
24. „Nem vagyunk kétistenhívők!”	288
25. Barlaám Dénest idézi	289
26. Vajon egy természetes alkat fejlődése az átistenülés?	290
27. Természet és természetfölötti	290
28. Maximosz tanúsága	291
29. Isten szemtől szembe láttatja magát	292
30. Az átistenítés nem természetes adomány	293
31. Az átistenülés Isten tevékenysége	294
32. Megtapasztható	295
33. A bennünk levő Lélek	296
34. Krisztus, a lényege szerint Isten és az átistenült emberek	297
35. Az emberben tevékenykedő Isten	298
36. Kegyelem és emberi tudat	299
37. A parancsok gyakorlása	300
38. Az embernek adott isteni élet	301
39. Szent Vazul a fényről	302
40. Az isteni tűz	302
41. Aranyszájú Szent János tanúsága	303

II. rész

<i>Második értekezés a filozófus [Barlaám] második írása ellen</i>	305
1. A nagy Makáriosz tanítása	305
2. Még mindig Makáriosz	306
3. Mi a messzalianizmus?	307
4. Az igazi ortodox tan	308

Tartalom

5. Lényeg és a lényeg tulajdonsága	309
6. Az isteni tulajdonságok nem lényeg, hanem nem-teremtett működések	310
7. A lényegfölötti lényeg és a tevékenységek	310
8. Olyan tevékenységek, amelyeknek van kezdetük és végük	312
9. Patrisztikus tanúságok	312
10. Az isteni nevek	313
11. Nem-teremtett tevékenységek	314
12. „Én vagyok, Aki van”	314
13. Részesedés Isten sugaraiban	315
14. Isten látható sugarai	316
15. A látvány mindig kegyelem, még az angyalok számára is	317
16. Az angyalok természet szerint nem látják Istent	317
17. Nem ismeretről van szó	318
18. Isten nem-teremtett hatóerői	318
19. Barlaám sokistenhívő!	319
20. Barlaám szofizmái	320
21. Barlaám szerint Palamasz sokistenhívő	321
22. Isten és a tevékenységek	321
23. Milyen a létezők létezése?	322
24. „Transzcendens”, de tevékeny Isten	323
25. Részesítő és nem-részesítő Isten	324
26. A létezők préegzisztens mintái	325
27. A földi császár Isten képmása	326
III. rész	
<i>Harmadik értekezés a filozófus [Barlaám] második írása ellen</i>	327
1. Egy igazi eretnek	327
2. Barlaám káromolja a prófétákat	328
3. Anélkül beszél, hogy volna tapasztalata	328
4. Nüsszai Gergelyt szembeállítja a többi atyával	329
5. Isten emberré lesz!	330
6. A lényegtől különböző tevékenységek	332
7. Szent Maximosz krisztológiájából vett érv	332
8. Az átistenült ember nem természete szerint Isten	333
9. A testi szemek látják Isten dicsőségét	334
10. Az önfelülmúlásban látható látvány	335
11. Hasonlít Isten a látható dolgokhoz?	336

Tartalom

12. Csak az értelemnek nyilatkoztatja ki magát az Isten?	336
13. Az átistenülés Maximosz szerint	337
14. Isten abszolút transzcendenciája	338
15. A szenvedélyek átalakulása	339
16. Az összes eretnekség végkövetkeztetése	340

Függelék

1. <i>Palamasz Szent Gergely: Szenthegyi tomosz</i>	341
2. <i>Az 1341. június 10-i konstantinápolyi zsinat levele</i>	349
3. Barlaám elveszett műveinek töredékei	365

Szentírási idézetek mutatója	381
Patrisztikus idézetek mutatója	391
Névmutató	409

Előszó

Jelen fordítás alapjául Jean Meyendorff kritikai szövegkiadása szolgál.¹ Az 1973-as második, javított kiadás óta számos olyan, addig kiadatlan fontos forrást publikáltak,² amelyek több ponton módosították a mű keletkezéséről fél évszázaddal korábban kialakított képet. A magyar kiadásnak ezekkel is számot kellett vetnie, és a jegyzetekben épít rájuk. Függelékként olvasható két dokumentum: Palamasz *Szenthgyei tomosz* című írása és az 1341. júniusi konstantinápolyi zsinat határozata, megvilágítandó a mű közvetlen fogadtatását és értékelését. (A *Triászok* első könyvének 2. része és a *Szenthgyei tomosz* része a Korinthoszi Szent Makáriosz és Szenthgyei Szent Nikodémus által összeállított, görög *Filokáliának*.)³ Ezekon felül itt olvashatók Barlaám megsemmisült műveinek töredékei együvé szerkesztve.

A hazai olvasó tájékoztatására igyekeztem egyrészt megjelölni a patrisztikus idézetek magyar nyelven megjelent művekben feltalálható lelőhelyeit, másrészt teljes egészükben közölni azokat a szövegrészeket, amelyekből Palamasz Szent Gergely csak részben vagy rövidítve citál.

-
- 1 *Grégoire Palamas, Défense des saints hésychastes*. Introduction, texte critique, traduction et notes par JEAN MEYENDORFF, I–II (Spicilegium Sacrum Lovaniense, Études et documents, fascicule 30), Leuven 1959, 1973². Ugyanezt közli *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράμματα*. Τόμος Α'. Εκδίδονται επιμελεία Π. Κ. Χρήστου. Θεσσαλονίκη 1962, 315–694.
  - 2 A legfontosabbak: *Barlaam Calabro. Opere contro i Latini*. Introduzione, storia dei testi, edizione critica, traduzione e indici a cura di A. FYRIGOS. I–II (Studi e testi No. 347–348), Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana 1998. Uő. *Dalla controversia palamitica alla polemica esicastica (con un'edizione critica delle Epistole greche di Barlaam)*, Medioevo No 11, Roma: Antonianum 2005.
Gregorii Acindyni refutationes duae operis Gregorii Palamae cui titulus Dialogus inter orthodoxum et Barlaamitam, nunc primum editae curante J. NADAL CAÑELLAS (Corpus Christianorum, Series Graeca No 31), Turnhout: Brepols 1995.
Letters of Gregory Akindynos. Greek Text and English Translation by A. CONSTANTINIDES HERO. (Corpus Fontium Historiae Byzantinae No 21, Series Washingtonensis, Dumbarton Oaks Texts 7), Washington 1983.
Nikephoros Gregoras, Antirrhētika I. Einleitung, Textausgabe, Übersetzung und Anmerkungen von H.–V. BEYER (Wiener byzantinische Studien No 12, Österreichische Akademie der Wissenschaften), Wien 1976.
  - 3 *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπιτικῶν συνεραισθεῖσα παρὰ τῶν Ἁγίων καὶ Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν*. Αθήναι, 1976⁴, Τομος Δ', 123–131 és 188–193.

Előszó

A szentírási idézetek jórészt a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat kiadásában megjelent *Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján* (Budapest, 2007) fordítását követik, azonban igyekeztem a Palamasz-szövegben közölt idézeteket hűen követni, ezért sokhelyütt eltérnek a Jeromos-bibliától. A görög nevek átírásánál köztes és vegyes megoldást alkalmaztam, eltérve az akadémiai helyesírástól: a közismertebb neveket magyaros, a kevésbé ismerteket eredeti formában hoztam, s ugyanez áll a betűk átírására is (pl. „kh” helyett „ch”).

Itt kell hálával megemlékeznem azokról, akik nélkül jelen mű nem készülhetett volna el. Dr. Berki Feriz atya ajándékozott meg 1971-ben a thesszaloniki Palamasz-kiadás első három kötetével, majd John Meyendorff atya saját fordításának 2. kiadásával. Köszönöm Baán Izsák bencés atyának, hogy szívesen elküldte készülő Evagriosz- és Makáriosz-fordításait, valamint Vassányi Miklósnak, hogy rendelkezésemre bocsájtotta még publikálatlan Areopagita-fordításait, ezek különösen a terminológia meghatározásában segítettek. Köszönettel tartozom Lautner Péternek és Perczel Istvánnak, ők fordítási problémáim megoldásában nyújtottak értékes segítséget.

Budapest, 2016. június 12-én,
Áthoszi Szent Péter remete ünnepén

A fordító

Bevezetés

1. Palamasz Szent Gergely élete⁴

A XIV. század eleje politikai feszültségekkel terhes korszak volt a bizánci birodalom életében.⁵ Jóllehet több mint fél évszázad telt el azóta, hogy VIII. Mihály császár visszafoglalta Konstantinápolyt a nyugatiaktól, megdöntve az 1204 óta létező latin császárságot, ennek emléke végzetes mementóként élt a köztudatban. A velenceieket, akik hajdan kezükben tartották a kormányzást, kitelepítették ugyan a fővárosból, a velük rivalizáló genovaiak azonban ott székeltek a császári palotával szemközt levő Galatanegyedben, és befolyásuk döntő módon meghatározta az összezsugorodott birodalom lehetőségeit. Nemcsak a politikai múlta emlékeztettek, hanem arra is, hogy a nyugati egyház minden alkalmat megragadott arra, hogy az ortodox egyházat hatalma alá gyűrje. Az 1274-es II. lyoni zsinaton kikényszerített unió keserű emlékeket hagyott a bizánciakban, amikor saját uralkodójuk erőszakkal igyekezett elfogadtatni. Ebben a bizalmatlan légkörben minden olyan tárgyalás, amely a Nyugattal való egyesülés lehetőségét vetette fel, egyúttal veszélyforrásnak is tűnt: ki tudja, hová vezethet?

Palamasz Szent Gergely 1296 táján született Konstantinápolyban előkelő, szenátori családból. II. Andronikosz császár (1282–1328) támogatásával végezte klasszikus tanulmányait, vélhetőleg azzal a céllal, hogy pályafutását a császári közigazgatásban folytassa. Alapos retorikai ismeretekkel lett felvértezve, filozófiai stúdiumait azonban nem fejezte be, mert a szerzetesi életre vágyva mihamarabb búcsút óhajtott inteni a világnak. A bölcsélet tanulmányozása során elsősorban Arisztotelésznek a fizikával és a logikával foglalkozó írásaiban mélyedt el, Platónat azonban már nem olvasta. Lelki életének, teológiai ismereteinek alakulásáról alig tudunk

---

4 Ld. Φιλοθέου Λόγος εις τὸν ἐν ἀγίοις πατέρα ἡμῶν Γρηγόριον ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης, ἔκδ. Δ. Γ. Τσάμης, Φιλοθέου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Κοκκίνου ἀγιολογικὰ ἔργα Α' Θεσσαλονικεῖς Ἅγιοι [Θεσσαλονικεῖς Βυζαντινοὶ Συγγραφεῖς 4], Θεσσαλονίκη 1985, 427–591

5 NICOL, D. M., *The last centuries of Byzantium, 1261–1453*, Cambridge, 1972, 1993². Uő, *The Reluctant Emperor. A biography of John Cantacuzenus, Byzantine emperor and monk, c. 1295–1383*. Cambridge University Press, 1996.

valamit. 1314 táján két testvérével együtt útnak indult a Szent Hegyre, hogy ott kezdjen szerzetesi életet. További élete azonban sokkal mozgalmasabb volt, semmint azt akkor gondolta volna, amikor elvonult a világtól.

Áthosz hegyén először a Vatopedi monostor közelében élő Nikodémus remete vezetése alatt kezdte aszketikus életét. Mestere halála után, 1316 táján átköltözött a Nagy Lavrába, majd 1320 körül magányos remeteéletbe kezdett a közeli Glossziában. 1322-ben kénytelen volt többedmagával Thesszalonikéba menekülni a török portyázások elől, ahol is pappá szentelték. Négy év múlva Berrhoiába vonult vissza, hogy magányos életet folytasson, majd 1331-ben visszaköltözött a Szent Hegyre, és a Nagy Lavrához tartozó Szent Szabbasz-remeteségben folytatta imádságos életét. Itt kezdett lelki témájú, rövidebb műveket írni. 1333–34-ben néhány hónapig az Eszfigmenu-monostor igumenje (apátja) volt.

2. A szentül élő hészüchaszták védelmében előzményei

Gergelynek *A szentül élő hészüchaszták védelmében* írt monumentális műve korántsem előzmények nélküli. Számos olyan kérdés merült fel az elmúlt évtizedek során, amelyek a mű keletkezésének körülményeit igyekeztek tisztázni,⁶ s ennek kapcsán egyre fontosabb szerep jutott mindannak, ami megírását megelőzte. Ezek között a legmeghatározóbbnak magának Palamasznak a karaktere és életfelfogása tűnik,⁷ ennek figyelembe vétele nélkül az írásművek valódi motívumai sem lehetnek értékelhetők. Ugyanakkor nem tekinthetünk el annak vizsgálatától sem, hogy mikor is születtek ezek a művek, vagyis az adott kortól.

1334-ben egy teológiai vitára került sor a császárvárosban, mégpedig az évszázadok óta vitatott *filioque*-kérdésben: vajon a Szentlélek az Atyától (és a bizánciak szerint *csak* az Atyától) származik-e, mint ahogy a nikaia-konstantinápolyi hitvallás szól, vagy pedig a Fiútól is, mint ahogy a latinok által interpolált szimbólum mondja.⁸ A vita nem hagyta hidegen a főváros

---

6 A Palamasszal kapcsolatos problematikával foglalkozó írások 2012-ig terjedő, vaskos (2146 tételből álló) bibliográfiája: MIKONJA KNEŽEVIĆ, *Gregory Palamas (1296–1357): Bibliography*. (Bibliographia serbica theologica – BST 7) University of Belgrad, Faculty of Orthodox Theology, Institute for Theological Research, Belgrad 2012. Bővebben R. E. SINKIEWICZ, *Gregory Palamas* in C. G. Conticello – V. Conticello (éds.), *La théologie byzantine et sa tradition*, II (XIIIe–XIXe s.), Leuven 2002, pp. 131–182.

7 Bármennyire is furcsának tűnhet egy kanonizált szent alakjának kritikai vizsgálata – ez a hagyományos ortodox felfogás szerint megengedhetetlen lenne –, nem lehet eltekinteni tőle, hiszen egy teológiai vitában nem elhanyagolható a szereplők karaktere, mint ahogy azt az ókeresztény korban pl. Aranyszájú Szent János és Ciprusi Szent Epifániosz, Alexandriai Szent Kúrillosz és Nesztoriosz, Szent Jeromos és Rufinus, vagy éppen Szent Ágoston és Pelagius esetében láthatjuk.

8 Vö. J. MEYENDORFF, *A bizánci teológia. Történelmi irányzatok és tantételek*. Jeviczki Ferenc ford. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest 2006. 140–144.

egyházi és intellektuális köreit, híre gyorsan eljutott más városokba, elsősorban a fővárossal szinte rivális Thesszalonikéba. A vita résztvevői bizánci részről Kalábriai Barlaám, latin részről két domonkos: Francesco da Camerino és Angliai Richárd püspökök voltak, XXII. János pápa küldöttei. Mivel a továbbiakban fontos szerep jut Barlaámnak nem csupán a konstantinápolyi vitával, hanem Palamasszal kapcsolatban is, ismerkedjünk meg vele alaposabban is!⁹

Amint neve is mutatja, dél-itáliai származású göröggről van szó. Abban az időben még népes görög lakossága volt ennek a területnek, amelyet kétezer évvel azelőtt gyarmatosítottak görög telepesek. Az 1290 táján született Barlaám anyanyelvén kívül kiválóan tudott latinul is, aminek később nagy hasznát is vette. Szerzetessé a galatroi Szent Illés-monostorban nyírták fel, ott is szentelték pappá. 1325 körül útnak indult Konstantinápolyba, egyesek szerint azért, hogy egy ottani monostorban éljen szerzetestársaival, mások szerint azért, mert eredetiben szerette volna olvasni Arisztotelész műveit. A fővárosban tudása révén hamarosan nagy tekintélyre tett szert, és az Üdvözítőről elnevezett monostor¹⁰ hegumenosza (apátja) lett. A nagyhatalmú Kantakuzénosz János nagydomesztikosz, aki a császár után rangban következő méltóság, hadsereg-főparancsnok volt (a későbbi VI. János császár), egyetemi katedrát bízott rá, és itt elsősorban Dionüsziosz Areopagitész műveit kommentálta. Számos tudományos művet is írt, sőt „versenyben” is vett részt, amelynek célja az volt, ki tudja pontosabban kiszámolni az 1330-as és 1331-es napfogyatkozás idejét. (Ebben vereséget szenvedett a tudós Niképhorosz Grégorasztól, a majdani történetírótól, amit nagyon zokon vett. Ezért később írt egy értekezést az 1333-as és 1337-es napfogyatkozásról.) Profán tudományos ambícióit azonban feladta, amikor vélhetőleg a császár, III. Andronikosz (1328–1341) megbízására elvállalta a latin küldöttséggel folytatandó vita görög képviselőjét. Ekkor került kapcsolatba Palamasz Gergellyel.

A nyugati követek 1333 november–decemberében érkezhettek Bizáncba. Ennek híre gyorsan elterjedhetett, és találgatások indulhattak, vajon miben is áll megbízásuk. Az általános bizalmatlanság légkörében többen tarthattak arról, hogy a császári udvar képes lenne bizonyos kompromisszumot kötni a Szentszékkal, törökellenes katonai segítség fejében, de az ortodoxia kárára. (A császárné, Szavojai Anna katolikus volt, s még ha házasságkötésekor át is tért a bizánci egyházba, ettől még

---

9 Vö. Fyrgos 161–169.

10 *Moné tu (Szótérosz) Chrisztu Akataléptu* (= a Felfoghatatlan Üdvözítő Krisztusról elnevezett monostor, ma: Kalenderhane Camisi). Érdekes, hogy ugyanide internálták 1343 májusa és 1347 februárja között Palamaszt, ami némileg azzal is magyarázható, hogy az itteni szerzetesek Barlaám Nyugatra távozása után is szimpátiával viseltettek egykori monostorfőnökük iránt.

nem szűnt meg érzelmeiben latinbarátnak lenni.) Mivel a teológiai vita a Szentlélek származásáról szólt, többek is tollat ragadhattak, hogy lefektessék az ortodox tanítást, köztük Palamasz is. Jóllehet általában 1334 februárja és májusa közé helyezik Gergely két, latinellenes művének keletkezését, azonban ennek időpontja valószínűleg korábbi, tekintve az értekezések terjedelmét és patrisztikus bázisát.¹¹ Kérdés, mi indította polemikus művek megírására Gergelyt, akinek tolla alól addig néhány hagiográfiai és aszketikus írás került ki, és életét *hészüchiában* akarta tölteni? Ezzel ugyanis kilép szerzetesi elszigeteltségéből, és sodródik az eseményekkel. Ő, aki búcsút intett a világnak, és benne a tudományokkal való foglalkozásnak, most – talán akaratán kívül is – visszakerül a világba.¹²

Barlaám 1334 februárjától decemberéig folytatta vitáját a latin követekkel. Ezalatt több teológiai traktátust is írt a latinok ellen, melyekben a görög álláspontot képviselte.¹³ Szembeszállt a nyugatiak racionalizmusával azt állítva, hogy apodiktikusan *nem* bizonyíthatók a teológiai igazságok, és cáfolta Aquinói Szent Tamás racionalista okfejtéseit, melyekkel a Szentléleknek a Fiútól való származását támasztotta alá.¹⁴ Palamasz, aki kezdetben csak hírből értesült a vitákról, élt a gyanúperrel, hogy az idegenből jött szerzetes-tanár kedvezni óhajt nyugati vitapartnerének, veszélybe sodorja a görög dogmát, és előnyben részesíti az antik görög filozófusokat az egyházatyákkal szemben. Kitarzott álláspontja mellett, jóllehet a Kalábriai az ellenkezőjét bizonygatta, de mivel a Szentháromság dogmájának megismerésével kapcsolatban módszerébe bevonta a szillogisztikus következtetést, ennek kapcsán egymással ellentétes véleményre jutottak.¹⁵ Levélváltás indult meg

11 Ez utóbbihoz természetesen rendelkezésre állhattak az évszázadok óta forgalomban levő, pneumatológiai florilegiumok. Az értekezések eredeti címe *A latinok ellen* (Κατὰ Λατινῶν) volt, ezt csak később, valószínűleg 1355 után egészítette ki Palamasz a következőképpen: *Apodiktikus értekezések* (Δόγοι ἀποδεικτικοί), jelezve Barlaámmal ellentétes álláspontját. Gergely átdolgozta a szöveget – esetleg többször is az idők folyamán –, míg elnyerte jelenlegi formáját. A szláv recenzió egy korábbi státuszt tükröz, görög eredetije nem ismert. Vö. MARCO SCARPA, *Gregorio Palamas slavo. La tradizione manoscritta delle opere. Recensione dei codici*. Biblion Edizioni srl – Milano 2012.

12 Életrajzírója és barátja, Philotheosz Kokkinosz leírja, hogy 1334 táján, amikor Gergely a Szent Szabbasról elnevezett remeteségben élt, látomása volt. Arra indította, hogy a benne felgyülemelő tudást mint finom óbort másokkal is megossza. (Philotheosz 35; 457) Később barátai sürgetésére fogott bele a Barlaám elleni értekezések megírásába, hogy megvédje szerzetesársait a hamis vádaktól. (uo. 43; 475)

13 *Barlaam Calabro. Opere contro i Latini*. Introduzione, storia dei testi, edizione critica, traduzione e indici a cura di A. FYRIGOS. I–II (Studi e testi No. 347–348), Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana 1998.

14 Korábban Barlaám nem ismerte az Aquinói műveit és gondolatait, még Itáliában sem. Először a viták során szembesült velük.

15 Barlaám ezen a téren képzetesebb volt Palamasznál, aki félbehagyta filozófiai tanulmányait, hogy elvonulhasson a világtól. Mindvégig kitarzott amellett, hogy a

közöttük, amelynek harmadik szereplője Akindünosz volt, mindkettőjük jó ismerőse. A levelek hangneme kezdetben igen udvarias volt, bár egyesek ironiát véltek belőlük kiolvasni. Két témát tárgyaltak: Barlaám állítólagos *latinofroniáját* és a szillogizmus alkalmazási lehetőségét a teológiában. Gergely kritikájának hatására a Kalábriai a pápai küldöttekkel folytatott vita során módosította pneumatológiai traktátusát, Palamasz azonban továbbra is fenntartotta negatív véleményét. Eltérő módon értelmezték a szillogizmus alkalmazását a teológiában. Barlaám szerint mivel a kinyilatkoztatott igazságok nem tartoznak természetesen az emberi ész fogalmai közé, ezért a belőlük levont következtetések szoros értelemben nem mondhatók bizonyító erejűnek, vagyis apodiktikusnak, csak dialektikusnak. Gergely viszont a kinyilatkoztatott igazságokból levont következtetéseket nevezte apodiktikusnak, a hit révén tudományosan bizonyítottak, melyek a szent atyák által jutottak el hozzánk, míg az ókori görög bölcsek ezek híjával voltak. Szerinte ezeknek az igazságoknak a megismerése még nem jelenti az istenismeret csúcát, amely közvetlen kapcsolat Istennel, s amelyet értelmi megvilágosítás útján nyernek el a hészüchaszták, azok, akik „csöndes életmódot” élve megtisztították szívüket. Isten megtapasztalása ugyanolyan, mint amiben Krisztus három kiválasztott tanítványa részesült a Táboron, amikor a színében átváltozott Üdvözítőből isteni fény tündöklött. Ez a fény Isten megközelíthetetlen dicsősége, amely Isten kegyelméből mégis elérhetővé válik.¹⁶

Jóllehet a Szentlélek származásáról a latin teológusokkal folytatott vita 1334 decemberében eredmény nélkül véget ért, Barlaám érdeklődését azonban felkeltette, amit Palamasz a hészüchasztákkal kapcsolatban mondott, és utána akart járni, hogyan is áll pontosan a dolog az úgynevezett értelmi megvilágosítással, amely isteni fény révén történik. 1335 és 1337 között több hészüchasztával is ismeretséget kötött Konstantinápolyban és Thesszalonikében, köztük egy Ignátiosz nevűvel (őt egyesek ez utóbbi nagyváros egyházát 1336 és 1342 között irányító érsekével azonosítják).

„világi bölcsesség” felesleges egy szerzetes számára, aki kizárólag azzal törődik, hogyan juthat el az üdvösségre. Ez lesz a tematikája *A szentül élő hészüchaszták védelmében* írt értekezés-sorozata első könyvének (Tr I,1).

- 16 Az ismeretelméleti problémával kapcsolatban ld. G. PODSKALSKY, *Theologie und Philosophie in Byzanz. Der Streit um die theologische Methodik in der spätbyzantinischen Geistesgeschichte, seine systematischen Grundlagen und seine historische Entwicklung*, Beck-Verlag, München, 1977; A. RIGO, *Il Corpus Pseudo-Dionisiano negli scritti di Gregorio Palamas (e di Barlaam) del 1336–1341*. in Y. DE ANDIA (éd.), *Denys l'Aréopagite et sa postérité en Orient et en Occident*. Paris: Études Augustiniennes, 1996, 517–532; L.G.BENAKIS, *Current Research in Byzantine Philosophy*, in *Byzantine Philosophy and its Ancient Sources*. K. IERODIAKONOU (ed.), Clarendon Press, Oxford, 2002; A. GOLITZIN, *Dionysius the Areopagite in the Works of Gregory Palamas. On the Question of a „Christological Corrective” and Related Matters*. St. Vladimir's Theological Quarterly 46:2 (2002) 163–190; A. ANTONOPOULOS, *Aspects on the Relation between Faith and Knowledge according to Gregory Palamas*. Byzantinische Zeitschrift 101 (2008), 1–20.

Egyáltalán nem győzték meg a tőlük hallottak, sőt egyes kijelentéseiken elszörnyülködött, és nemcsak téves gyakorlatnak, hanem az ortodoxiától való elhajlásnak is vélte a hészüchaszták által tapasztaltakat.¹⁷ Gergely cáfolta ugyan, hogy Barlaám információi helytállóak lennének, ő azonban kitartott álláspontja mellett, élőszóban, több levélben és esetleg rövid értekezésben fejtette ki a hészüchasztákkal szembeni kritikáját, akiket „köldöklelkűeknek” csúfolt.¹⁸ Mindezekre válaszul Palamasz tollat ragadott, és 1335 után, de legkésőbb 1337-ben megírta első apológiáját *A szentül élő hészüchaszták védelmében*. Az imádsággal nem első ízben foglalkozott, akkor már készen állt két másik műve: *Athoszi Szent Péter élete* és a *Három fejezet az imádságról és a szív tisztaságáról*.

3. A Triászok keletkezése

Gergelynek nem volt szándékában vaskos művet alkotni, az első egységet (triászt) képező három írás alkalminak is mondható. Bár a kódexekben *A Barlaámhoz írt művek* (Τὰ πρὸς Βαρλαάμ συγγράμματα) címmel szerepel,¹⁹ eredeti címe *A szentül élő hészüchaszták védelmében* volt, amint erről a vele egyidőben írt *Szenthegyi tomosz* tanúskodik. Csak a XX. században – elsősorban szerkezete alapján – ruházta fel a „tudományosabb” *Triászok* névvel Jean Meyendorff a kilenc írást magába foglaló, már a XIV. században egy korpusszá formálódott traktátus-gyűjteményt. A szakirodalom azóta inkább ez utóbbit használja. Az évek folyamán, 1340-ig bezárólag több, összesen még hat kisebb-nagyobb értekezés került ki Palamasz tolla alól, melyek mind a Barlaám által felvetett problémákra adtak választ. Az 1338-ban írt második triász a Kalábriai bőséges teológiai

---

17 ANTONIO RIGO, *Monaci esicasti e monaci bogomili. Le accuse di messalianismo e bogomilismo rivolte agli esicasti ed il problema dei rapporti tra esicasmo e bogomilismo.* (Orientalia Venetiana 11) Firenze 1989. IOANNIS POLEMIS, *Gregorio Palamas e la spiritualità atthonita dell'epoca: esperienze soprannaturali e loro contesto.* in *Il Cristo trasfigurato nella tradizione spirituale ortodossa: Atti del 15. Convegno ecumenico internazionale di spiritualità ortodossa*; Bose, 16–19 settembre 2007; a cura di S. CHIALÀ, L. CREMASCHI, A. MAINARDI, Magnano (BI) 2008, 307–310.

18 Nem ismerjük ezeket az írásokat, csupán Palamasz egyes utalásaiból következtethetünk tartalmukra. Gergely nem olvasta őket, csak hírből ismerte, s ennek alapján igyekezett cáfolni a Kalábriai állításait. Elképzelhető, hogy Barlaámnak Ignátioszhoz írt leveleiről (*Epp.* IV–V) van szó, amelyek tartalmukat tekintve megfelelnek a *Triászok*-ban idézett kijelentéseknek. (Fyrisos 370–389)

19 Megjegyzendő, hogy Gergely műveinek egyetlen autográf példányát sem ismerjük, ami egyeseket arra a feltevésre indít, hogy írásait később átdolgozta. Ennek egyik bizonyítéka lehet néhány értekezésének szláv fordítása, melyek több helyen eltérnek a jelenleg ismert görög szövegtől. A Palamasz-korpusz korai, kéziratos hagyományának feldolgozása még várat magára. Vö. MONDRAIN, B. – RIGO, A., *La collection des oeuvres complètes de Grégoire Palamas au XIVe siècle*, in *Proceedings of the 21st International Congress of Byzantine Studies*, Aldershot, Ashgate 2006, vol. III, p. 386.

termésében 1337-ben született értekezések cáfolatát nyújtja,²⁰ az 1340-ben írott harmadik pedig az 1339-es, *A messzaliánusok ellen* című Barlaám-írást²¹ szedi ízekre. Ugyanebben az időben fogalmazta meg a *Szenthegyi tomosz*²² néven ismeretes manifesztumát, amelyet az áthoszi szerzetesek többsége jóváhagyott.²³

A *Triászok* egyfajta dialógus gyümölcse, még ha formáját tekintve nem is tűnik annak. A *Tr I*-re Barlaám kisebb írásokkal válaszol, céltáblája nem is annyira a hészüchaszták, mint inkább maga Palamasz. A *Tr II* viszontválasz a Kalábriainak, amelyben Gergely utólag fejtegeti nézeteit, és igyekszik tisztázni az ezekkel kapcsolatos félreértéseket, tudniillik hogy amit a hészüchaszták látnak, az nem Isten lényege, hanem dicsősége.

A teológiai viták azonban nem gördítettek akadályt az elé, hogy Barlaám a császár megbízásából 1339-ben titokban diplomáciai követségbe menjen a pápához, katonai segítséget kérve a fenyegető oszmán veszéllyel szemben. Útja során először VI. Fülöp francia királyt kereste fel Párizsban, innen utazott tovább Avignonba XII. Benedek pápához. Egy általános zsinat tervét adta elő, ahol az egység előmozdítására meg lehetne tárgyalni a két egyház közt vitatott teológiai tételeket.²⁴ Ez idő alatt fogalmazta meg *A messzaliánusok ellen* című értekezését, azonosítva a hészüchasztákat egy IV. századi szekta követőivel.²⁵ Amikor ez év őszén visszatért Konstantinápolyba, rögtön közre is adta művét, amivel tovább szította a kedélyeket. Panaszt nyújtott be XIV. (Kalekasz) János patriarchánál, messzalianizmussal vádolva a hészüchasztákat. Palamasz álláspontjának megvédésére megírta egyrészt a *Tr III*-at, másrészt riadóztatta az áthoszi szerzeteseket, és elfogadtatta velük a probléma összefoglalalásaképp írt

20 Barlaám leveleinek zöme fennmaradt (Fyrigos 194–401), értekezéseit azonban elítélése után megsemmisítették. Csak címük ismeretes (Περὶ λόγων = *Az értelmekről*, Περὶ τελειότητος ἀνθρωπίνης = *Az emberi tökéletességről*, Περὶ σοφίας κτήσεως = *A bölcsesség megszerzéséről*, Περὶ προσευχῆς = *Az imáról*, Περὶ φωτὸς = *A világosságról*, Περὶ γνώσεως = *A tudásról*), valamint néhány belőlük származó idézet, amelyekre Palamasz válaszolt *A szentül élő hészüchaszták védelmében* című művében. (Ezek az idézetek összegyűjtve megtalálhatók könyvünk végén 365–378.)

21 Ez is megsemmisült, de a Palamasznál található jónéhány idézet alapján rekonstruálható.

22 A *tomosz* – gyakran egyházi – hivatalos okirat.

23 PS II,567–578 (ld. a könyv végén 341–348). A hészüchaszta vita (1335/6–1341) bonyolult eseménytörténetét ld. J. MEYENDORFF, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas* (Patristica Sorbonensia 3), Paris 1959, 65–84. A részletek alaposabb vizsgálatához feltétlenül szükséges elsősorban a Palamasz (PS I,203–312), Barlaám (Fyrigos 194–401) és Akindünosz (CONSTANTINIDES HERO, *Letters of Gregory Akindynos*, 2–57) között folyó háttér-levelezés ismerete.

24 Fyrigos 179

25 Az általában használt *messzaliánus* szó sokszor *masszaliánus* formában fordul elő. Így használja Barlaám és nyomában Palamasz is, fordításunkban azonban az általánosabb *messzaliánus* alakot alkalmaztuk.

Szentbogyi tomoszt, amely az isteni fényről és annak természetéről, valamint az átistenülésről és testi jellegéről is szól. Ilyen körülmények között ült össze 1341. június 10-én Konstantinápolyban a zsinat, hogy megvizsgálja a Barlaám által képviselt vádat a hészüchaszták ellen.²⁶ A szinódus, amelyen III. Andronikosz császár elnökölt, az érintettek meghallgatása után tévtannak minősítette Barlaám állítását, aki nem fogadta el a tábor-hegyi fény isteni, örök jellegét mint Isten tevékenységét, amely azonban nem azonos a lényegével, valamint a Jézus-ima gyakorlatát. A zsinat egyúttal megtiltott minden további, ezzel kapcsolatos vitát. Barlaám szintleg bocsánatot kért,²⁷ de mivel támogatója, a császár június 15-én meghalt, helyzete kilátástalannak bizonyult. Könyveit megsemmisítésre ítélték, ő pedig legkésőbb július folyamán hajóra szállt Itália felé.²⁸ A zsinat döntését augusztusban aláírták a püspökök, s ezzel Palamasz tanítása formális elismerést nyert. Később azonban újból fellángolt a vita, immár Akindünosz felvetéseire.²⁹

Az 1341 és 1347 közötti években polgárháború dült a bizánci birodalomban. Jóllehet a résztvevő felek elsősorban aszerint csoportosultak, hogy kit tekintettek alkalmasnak a főhatalom megszerzésére, a teológiai viták nem csitultával az ebben szereplők óhatatlanul belekeveredtek a politikai

26 A szinódussal kapcsolatos események lefolyására nézve ld. J. DARROUZÈS, *Les registres des actes du patriarcat de Constantinople. V (Les registres de 1310 à 1376)*. Paris, 1977: N. 2209 (1341. jún. 9.): a június 10-i szinódusra való meghívás (163); N. 2210 (1341. jún. 10): Barlaám azon vádjainak szinódusi kivizsgálása, amelyeket a hészüchaszta szerzetesek ellen emelt az isteni fény látásáról és az imamódszerről (163–164); N. 2211 (jún. 10 után – júl.): levél, amely elrendeli, hogy megsemmisítés céljából szolgáltassák be az egyházi hatóságokhoz Barlaám szerzetes írásait (164–165); N. 2212 (júl.): A szerzetesek által Grégoriosz Akindünosz ellen benyújtott panasz szinódusi kivizsgálása (165–166); N. 2213 (júl.): A hészüchaszta szerzeteseket jogtalanul támadó s emiatt bűnösnek talált Barlaám elítéléséről szóló beszámoló megszövegezése és szinódusi megvizsgálása (166–169) ld. alább; N. 2214 (aug.): A júliusban megszövegezett levél aláírása (169–170).

27 Részletesen H. HUNGER – O. KRESTEN – E. KISLINGER – C. CUPANE (hrsg.), *Das Register des Patriarchats von Konstantinopel. 2. Teil. Edition und Übersetzung der Urkunden aus den Jahren 1337–1350*. (Corpus Fontium Historiae Byzantinae vol. XIX/2.) Wien 1995, No. 132, 206–258. Szövegét ld. alább 349–367.

28 További sorsa már nem érinti a hészüchaszta vita folytatását. Avignonba érkeve letette a katolikus hitvallást, majd 1342 novemberéig *lector graecus*ként működött a pápai udvarban. Ez idő alatt vezette be Petrarcát, ha csak felszínesen is, a görög nyelv rejtelmeibe. 1342 októberében VI. Kelemen (1342–1352) a dél-itáliai Gerace (Reggio di Calabria) püspökévé nevezte ki, ahol kisebb-nagyobb megszakításokkal több mint öt éven át végezte főpásztori szolgálatát. 1345 szeptember–októberében rövid látogatást tett Konstantinápolyban, ennek céljáról és lefolyásáról azonban semmit sem tudunk. Míg „ortodox korszakában” a pápai primátust kritizáló értekezéseket írt, addig katolizálása után védelmébe vette Róma püspökének egyetemes egyházfői hivatalát (vö. Fyrigos 175.179–181). 1348. május 29. és június 15/20. között halt meg. (TALBOT, A.–M., art. *Barlaam of Calabria*, in *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York–Oxford, 1991, vol. I, 257.)

29 A vita folytatásával, körülményeivel és lezárásával részletesebben Szent Gergely műveinek készülő, II. kötetében foglalkozunk.

életbe is.³⁰ Szent Gergely hányattatásai igazából ekkor kezdődtek, házi őrizetben tartották, majd bebörtönözték, és 1344-ben egy zsinat el is ítélte. A belviszály végeztével azonban 1347-ben felmentették, és megerősítették az 1341-es zsinat döntését. Palamaszt nemsokára thesszalónikéi metropolitává választották, de csak 1350-ben tudta elfoglalni püspöki székét, a zelóta-felkelés befejeztével. Püspöki tevékenységének tényleges megkezdéséig a Szent Hegyben tartózkodott, és teológiai értekezéseket írt, majd székvárosában rendszeresen prédikált. Homíliáiban nem is említi a személye és tanítása körül forrongó vitákat. 1354–55 között török fogságba esett, de kiváltották. 1357. november 14-én fejezte be életét. Ugyanezen a napon ünneplik emlékezetét, mert néhány évvel halála után, 1368-ban barátja és életrajzírója, Philotheosz Kokkinosz patriarcha szentté avatta.

4. A szentül élő hészüchaszták védelmében

A szakirodalom a korai, aszketikus és hagiográfiai írásokat leszámítva³¹ három szakaszra osztja Gergely teológiai írásműveit: filozófiai (1335-ig), „misztikus” (1335–1341)³² és dogmatikai (1341–1355) fázisra. (Mindez természetesen nem jelenti, hogy az adott korszakban, főleg a harmadikban csak egyveretű értekezések születtek, mint ahogy az említett három aspektus sem választható szét sebészi pontossággal.) Palamasz teológiai értekezéseinek zöme polemikus jellegű, a műfaj összes velejárójával, vagyis kérlelhetetlen kritikát alkalmaz az ellenféllel szemben.

A mű szerkezete a következő:

I.

1. Mennyiben és meddig hasznos a tanulmányokkal való időtöltés?
2. Akik azt választották, hogy nyugalomban önmagukra ügyeljenek, nem járnak el helytelenül, ha arra törekednek, hogy testükön belül tartsák saját értelmüket.
3. A fényről, az isteni megvilágosodásról, a szent boldogságról és a Krisztusban való tökéletességről.

II.

1. Mi a valódi üdvözítő tudás, amire a valódi szerzetesek is törekszenek, avagy azok ellen, akik a profán műveltségből eredő tudást mondják igazán üdvözítőnek.

---

30 Életének 1341 utáni szakaszát részletesebben Szent Gergely műveinek készülő, II. kötetében ismertetjük.

31 A már említett *Áthoszi Szent Péter élete* (PS V,161–191) és a *Három fejezet az imádságról és a szív tisztaságáról* (PS V,157–159) mellett egy *Beszéd az Istenszülő templomba való bevezetéséről*.

32 A kifejezés a közvetlen Isten-megtapasztalásra vonatkozik.

2. Az imádságról.
3. A szent fényről.

III.

1. Az átistenülésről (első értekezés Barlaámnak *A messzaliánusok ellen* írt művének cáfolására).
2. Második értekezés ugyanarról.
3. Harmadik értekezés ugyanarról.

Az egyes részek címei többször is utalnak polemikus jellegükre. Előljáróban meg kell jegyeznünk, hogy a „sorozat” a szerzetesekre, mégpedig a hészüchaszta életmódot folytatókra szűkíti le azoknak a körét, akikhez szólni kíván: az ő problémáikkal foglalkozik, őket akarja megvédeni a jogtalan támadásoktól.³³ Amennyiben a mű tematikáját vesszük figyelembe, az első *Triász* témaköre filozófiai-ismeretelméleti: mire is szolgál a profán bölcsélet. Az „igazi filozófia”, vagyis a keresztény – ezen belül pedig a szerzetesi, aszketikus – életmód áll itt szemben az evilágival. Ez a gondolat további kifejtést kap a második *Triász* első részében. Ugyanakkor az első *Triász* harmadik része már az imádság révén elért Isten-tapasztalatot elemzi, ennek üdvtörténeti alapja Krisztus tábor-hegyi színeváltozása. Ez lesz a „misztikus” jellegű, második *Triász* központi témája. A harmadik *Triász* a „misztérium” titkát fejtegeti: az átistenült ember nem Isten lényegében, hanem teremtetlen tevékenységében részesül, és ennek a dogmatikai igazságnak a részleteit bontja ki. Itt már nem csupán a hészüchasztákról van szó, hanem a keresztény élet egyetlen, igazi céljáról.³⁴

Szent Gergely álláspontját jelentős patrisztikus idézettel igyekszik alátámasztani. Mivel ellenfele elsősorban az (Ál-)Areopagitára támaszkodik, nem csoda, hogy Palamasz egyik, ha nem legfőbb forrása Dénes.³⁵ A *Tr I,3-*tól kezdve idézi Szent Maximoszt, s amint a mű a lelki élet tárgyalása után határozott „dogmatikai fordulatot” vesz, annál gyakrabban támaszkodik a Hitvallóra mint megbízható teológiai bázisra. Számos ókeresztény szerző

---

33 Nem tisztázott, igazából mekkora létszámú csoportokat alkottak a korabeli szerzetességen belül a műben említett hészüchaszták. A kibontakozó vita hevesességéből, egyházi megítéléséből és utóhatásából azonban az olvasható ki, hogy az 1330-as években nem ők képezték a szerzetesek túlnyomó többségét.

34 Az összeállított mű szerkezete egyúttal tükrözi Szent Gergely életének három fázisát is. Ezt megfontolva feltételezhető, hogy utólag is alakított, módosított az értekezésen.

35 Főként I,3; II,3; III,1–3. Kérdés, mikor és milyen formában olvasta Gergely az Areopagitát. A Lavrában töltött évei alatt éppenséggel több kézirat is állhatott rendelkezésére (Lauras cod. B' 67 (187), 13. sz.; Lauras cod. B' 66 (186), 14. sz. és Lauras cod. H' 71 (726), 14. sz. Vö. B. R. SUCHLA, *Direkte Überlieferung, 2.1. Corpus-Handschriften*, in CD I,15). Elképzelhető az is, hogy valamilyen Dénes-florilégiumot használt.

(Vazul, Nazianzoszi és Nüsszai Gergely, Aranyszájú János) mellett fontos szerepet kapnak a lelki élet mesterei: (Ál-)Makáriosz, Phótíkí Diadochosz, Létrás János, Szír Izsák és a kései Niképhorosz Hészüchasztész.³⁶

A szentül élő hészüchaszták védelmében című írás jelentős műve ugyan Palamasz Szent Gergelynek, amelynek során végigtekinthetjük a hészüchaszta vita kialakulásának fázisait, azonban korántsem tekinthetjük szerzője utolsó szavának az érintett dogmatikai kérdésben: milyen Isten lényege és tevékenységei. Ezzel későbbi műveiben foglalkozik behatóbban.³⁷ Érdekességük a fejlődés, amelynek folyamán egyrészt bővíti patrisztikus forrásbázisát, másrészt törekszik a fogalomtisztázásra.

Az egész mű hangneme arról tanúskodik, hogy Szent Gergely nemcsak a szerzetesek iránti szolidaritásból tekintette életbevágóan fontosnak a probléma tisztázását, hanem saját tapasztalatának igazolása is vezette, jóllehet erről kifejezetten nem beszél, de egyes részek sejtetik.³⁸ Ugyanakkor az is érezhető, hogy közte és Barlaám között kölcsönös az ellenszenv: ennek egyik oka lehet a szerzetesi mivoltról alkotott, igencsak eltérő felfogásuk. Barlaám korántsem akar elvonulni a világtól, státusza épp arra teszi alkalmassá, hogy egyre elmélyültebb tudományos tevékenységet folytasson, a hétköznapi élet minden kötöttsége nélkül. A szerzetesség csak arra szolgál, hogy biztonságot nyújtson a tudós számára. Gergely a teológiát nem tudja elválasztani a személyes Isten-tapasztalattól, amely meghaladja az emberi adottságokat, s az egész életet ennek dinamikájába akarja állítani. Ehhez képest az, ami szavakkal kifejezhető, csak másodlagos: bár meg van győződve szavainak igazságáról és hagyománybeli megalapozottságáról, mindig is tudatában van a „szavak szegénységének”, és a hangsúlyt nem ezekre, hanem a mögöttes tartalomra helyezi. A két vitapartner közti személyes ellentétet súlyosbítja életfelfogásuk radikális különbözősége, s ez feloldhatatlanná teszi szembenállásukat. *A szentül élő hészüchaszták védelmében* című műben kifejtett nézetek utóélete igazolja az említett kettősség antinómiáját.

---

36 Ld. a patrisztikus idézetek mutatóját alább **xxxx**.

37 PS II–V.

38 Pl. Szent Benedek látomásának kifejtése (I,3,22) és I,42.44.46.

Rövidítések

- Ambigua* HITVALLÓ MAXIMOSZ, *Szent Dénes és Gergely különféle nehez szöveghegyeiről János kúzikoszi érsekehez.* (CPG 7705) MPG 91,1032–1417
- Az isteni és emberi természetéről* *Az isteni és emberi természetéről. Görög egyházatyák I–II*, Atlantisz, Budapest 1994
- Árkossy ld. *Létra*
- CCSG *Corpus Christianorum Series Graeca*, Brepols, Turnhout 1951–
- CD I *Corpus Dionysiacum I, Pseudo-Dionysius Areopagita de divinis nominibus*, hrsg. BEATE REGINA SUCHLA, Walter de Gruyter, Berlin – New York 1990
- CD II *Corpus Dionysiacum II, Pseudo-Dionysius Areopagita de coelesti hierarchia, de ecclesiastica hierarchia, de mystica theologia, epistulae*, hrsg. GÜNTER HEIL u. ADOLF MARTIN RITTER, Walter de Gruyter, Berlin – New York 1991
- Ceresa-Gastaldo *Capitoli sulla carità, editi criticamente con introduzione*, versione e note da A. CERESA-GASTALDO, Roma 1963
- CH *Pszéudo-Dionüsziosz Areopagitész (Ál-Dénes), De coelesti hierarchia (A mennyei hierarchia)* (CPG 6600), in CD II
- CPG *Clavis Patrum Graecorum*, Brepols, Turnhout 1974–2003
- Deferrari ROY J. DEFERRARI (transl.), *Saint Basil. The Letters*, I–IV. Loeb Classical Library, Harvard University Press 1926–1934
- DN *Pszéudo-Dionüsziosz Areopagitész (Ál-Dénes), De divinis nominibus (Az isteni nevekről)* (CPG 6602), in CD I
- Dörries-Klostermann-Krüger DÖRRIES-KLOSTERMANN-KRÜGER, *Die 50 geistlichen Homilien des Makarios*, (PTS 4) Berlin 1964
- EH *Pszéudo-Dionüsziosz Areopagitész (Ál-Dénes), De ecclesiastica hierarchia (Az egyházi hierarchia)* (CPG 6601) in CD II
- Erdő *Az isteni és emberi természetéről. Görög egyházatyák II*, Atlantisz, Budapest 1994
- Fyrigos A. FYRIGOS, *Dalla controversia palamitica alla polemica esicastica (con un'edizione critica delle Epistole greche di Barlaam)*, Medioevo No 11, Roma: Antonianum 2005.
- GNO *Gregorii Nysseni Opera*, Brill, Leiden 1921–

Rövidítések

Kotter	B. KOTTER (hrsg.), <i>Die Schriften des Johannes von Damaskos. V. Opera homiletica et hagiographica</i> (PTS 29) Berlin – New York 1988.
Létra	<i>Szent János, a Sínai-begy monostorának apátja: Mennyekbe vezető létra.</i> ÁRKOSSY MIKLÓS fordítása alapján átdolgozott kiadás (Görögkatolikus Szemle Füzetek – V. szám), Nyíregyháza 2014.
LXX	az Ószövetség "Hetvenes" (alexandriai) görög fordítása
Ménea	<i>Ménea I–VI.</i> A fordítást a Rómában 1888–1901-ben görögül kiadott ΜΕΝΑΙΑ I–VI. kötetei alapján, †Dr. Rohály Ferenc kézírata alapján átdolgozta: OROSZ L. ATHANÁZ szerzetespap. Nyíregyháza, 1998–2010.
MPG	Migne, J.-P. (accurante) <i>Patrologiae cursus completus...Series graeca</i> , Párizs 1857–1866
MT	<i>Ψευδο-Dionüsziosz Areopagitész (Ál-Dénes), De mystica theologia</i> (Misztikus teológia) (CPG 6603); CD II
ÓÍ	VANYÓ LÁSZLÓ (szerk.), <i>Ókeresztény írók</i> , 1–20. Szent István Társulat, Budapest 1980–2009
Orosz	<i>Isten a szeretet</i> (Ókeresztény Örökségünk 6), OROSZ ATANÁZ ford., Budapest, Jel, 2013 ²
Philotheosz	Φιλοθέου Λόγος εις τὸν ἐν ἀγίοις πατέρα ἡμῶν Γρηγόριον ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης, ἐκδ. Δ. Γ. Τσάμης, Φιλοθέου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Κοκκίνου ἀγιολογικὰ ἔργα Α' Θεσσαλονικεῖς Ἅγιοι[Θεσσαλονικεῖς Βυζαντινοὶ Συγγραφεῖς 4], Θεσσαλονίκη 1985, 427–591
Pirard	<i>Ἀββᾶ Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου Λόγοι Ἀσκητικοί.</i> Κριτικὴ ἐκδοσι Μάρκελλος Πιράρ. Ἱερὰ Μονὴ Ἰβήρων, Ἅγιον Ὄρος 2012
PLP	E. TRAPP ET AL., <i>Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit.</i> Wien, 1976–1995
PS	<i>Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράμματα.</i> Τόμος Α'-Στ'. Ἐκδίδονται ἐπιμελεία Π. Κ. Χρήστου. Θεσσαλονίκη 1962–2012.
PTS	Patristische Texte und Studien, De Gruyter, Berlin 1963–
SC	Sources Chrésiennes, Paris 1942–
Szpetszieri	<i>Τοῦ ὀσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰσαὰκ, ἐπισκόπου Νινευὶ τοῦ Σύρου τὰ Εὐρεθέντα Ἀσκητικά, ἀνατυπούμενα ἐπιμελεία Ἰωακείμ Σπετσιέρη, Λειψία 1770 (repr. Athén 1985)</i>
<i>Teológiai fejezetek</i>	HITVALLÓ MAXIMOSZ, <i>Kétszáz száz fejezet a teológiáról és Isten Fianak testben végbevitt üdvözítő művéről</i> (CPG 7964) MPG 90,1084–1176
Tr	<i>Τριάσχοκ (Α σζεντιλ ἔλῳ ἡσζιχασζτάκ βἔδελμἔν)</i>
Vassányi	VASSÁNYI MIKLÓS, <i>Ψευδο-Dionüsziosz Areopagitész: Isten nevei I–II.</i> in Magyar filozófiai szemle 57. évf. 2. szám/2013

PALAMASZ SZENT GERGELY

A szentül élő hészüchaszták védelmében

Gergelynek, Thesszaloniké boldogságos érsekének Barlaámhoz intézett írásai

Első kérdés¹

Tudatlansággal vádolják a szerzeteseket. Mit kell erre felelni?

Azt hallottam, hogy egyesek azt mondják, hogy a szerzeteseknek is keresniük kell a profán² bölcsességet, mert e nélkül lehetetlen megszabadulni a tudatlanságtól³ és a hamis véleményektől. Még ha végül el is érné valaki a legmagasabb fokú szenvedélymentességet, akkor sem nyerheti el a tökéletességet⁴ és a szentséget, ha nem gyűjti össze mindenünnen a tudást, legfőképpen a hellén műveltségéből eredő tudást – hiszen ez is Isten ajándéka,⁵ hasonlóan azokhoz, amelyeket kinyilatkoztatás útján kaptak a próféták és az apostolok. A létezőkről általa elnyert ismeret egyesül a lélekkel, és a megismerő képességet ekesíti, mivel ez a lélek összes képességénél magasabb rendű, minden más rosszat pedig kiűz a lélekből – ugyanis minden szenvedély⁶ tudatlanságból származik, és ettől erősödik –, az ismeret viszont Isten ismeretére is elvezeti az embert, hiszen másképp nem is lehet megismerni az Istent, csak teremtményein keresztül.

---

1 Palamasz 1335 után, legkésőbb 1337-ben írta az első *Triász*t.

2 Szó szerint „külső”, jelezve, hogy a tudományok által nyújtott ismeret nem az Egyházon belül született és nem általa hagyományozódik.

3 A bizánci humanisták „tudás, ismeret” (*gnószisz*) alatt csupán az intellektuális ismeretet értették, és ennek hiánya miatt lenézték az ezzel nem rendelkező, egyszerű szerzeteseket. A lelki hagyomány azonban Evagriosz nyomán a tudatlanságot – a tudás, ismeret ellentétét – olyan üres, lelki és intellektuális állapotnak tekintette, amelyet csak a kegyelem tölthet be (Vö. Tr I,3,3; 86.).

4 Barlaám szóhasználatában ez a kifejezés az embernek erkölcsi, egyszersmind értelmi tökéletességére vonatkozik.

5 Vö. Barlaám, *3. levél Palamaszhoz* (Fyrgos III, 27, 259–260; p. 320)

6 *Pathosz*: magyarra kétféleképp fordítható: *szenvedés* és *szenvedély*. A lelki irodalomban „a szenvedély a lélek természetellenes késztetése értelmetlen vonzódás vagy meggondolatlan gyűlölet alapján valaki, vagy valamilyen érzéki valóság felé vagy

I. triász

Mivel hallottam, hogy ezeket mondják, a legkevésbé sem győztek meg ugyan, hiszen épp az ellenkezője bizonyosodott be a szerzetesi életben való rövid tartózkodásom idején.⁷ Védekezni azonban mégsem tudtam ellenük, mert olyan gögösen nyilatkoztak, hogy „nem egyszerűen a természet titkait kutatjuk vagy az égbolt területét mérjük, nem a csillagok ellentétes mozgásait vizsgáljuk, együttállásaikat, fázisaikat és feltűnésüket, nem azt keressük, ami ezekből következik, és nem ezekre vagyunk büszkéek, hanem mivel ezek gondolatai⁸ az isteni, első és teremtő Értelemben vannak, az ebben levő gondolatok képei pedig a lelkiünkben vannak, tehát ezek megismerésére törekszünk, valamint arra, hogy megkülönböztető, következtető és elemző módszerekkel megszabadítsuk önmagunkat a tudatlanság nyomaitól,⁹ és így a halál után is élve a Teremtő hasonlatosságára formálódottak legyünk”. Mivel tehát úgy véltem, hogy nem tudok válaszolni ezekre, akkor csak hallgattam hallatukra. Most viszont azt kérem tőled, atyám, taníts meg, mit is mondjak az igazság védelmére, hogy *kész legyek számat adni reményességünkről*,¹⁰ amint az Apostol mondja.

---

miatt”. [Maximosz, *Fejezetek a szeretetről* (CPG 7693) 2,16; MPG 90,988D–989A; Ceresa–Gastaldo 96; Orosz 45].

7 A – nem azonosított – kérdező nem tapasztalt szerzetes.

8 A teremtett dolgok „gondolatai”, „értelmei” (*logoi*), melyek létüket megalapozzák, „természetszerűleg” öröktől fogva az isteni Értelemben (*Logosz*) vannak. A *Logosz* teológiai értelemben egyúttal Isten személyes Igéjét, Bölcsességét jelenti, aki a teljes Igazság (vö. Jn 14,6). (Barlaám itt *Logosz* helyett a *Núsz* kifejezést használja, ezzel is mintegy „filozofikusabb” értelemben tekintve a Teremtő és a teremtmények viszonyát.) A megismerés e „gondolatok” befogadásából áll, amelyek lenyomatai „képekként” őrződnek meg az emberi értelemben.

9 Vö. Barlaám, *1. levél Palamaszhoz* (Fyrigos I, 95, 815–816; p. 260), *3. levél Palamaszhoz* (Fyrigos III, 21, 193–195; p. 316)

10 1Pt 3,15

Gergelynek, Thesszaloniké boldogságos érsekének írása a szentül élő hészüchaszták védelmében

Első könyv, első rész

Mennyiben és meddig hasznos a tanulmányokkal való időtöltés?

Első válasz

1. A filozófusok csak viszonylagos bölcsességgel rendelkeznek

Testvérem, *jó, ha az ember kegyelemmel erősíti a szívét,*¹¹ amint az Apostol mondja, de hogyan fejezhetné ki valaki szóval azt a jót, ami a szót is fölülmúlja? Tehát ezért is hálát kell adnod Istennek, aki ezt a kegyelmet nyújtotta, amely eszükbe sem jut azoknak, akik túlaradó bölcsességükben úgy vélik, hogy mindent tudnak. Még ha nem is tudsz válaszolni nekik, bár tudod, hogy az igazságra nem törekednek, nem kell bosszankodnod. Hiszen valóban szilárd a meggyőződésed, tehát mindenütt és minden esetben szüntelenül maradj szilárd és állhatatos, és tarts ki rendületlenül az igazságban! Akik logikai bizonyításokra támaszkodnak, meg fogják változtatni véleményüket, még ha most nem is a te hatásodra, hiszen *minden szó szóval áll hareban,*¹² vagyis vele szemben is harcolnak, és a győztes szót lehetetlen tökéletesen megtalálni, úgyhogy tulajdonképpen a vereség is lehetetlen. Ezt is megmutatták a görögök gyermekei és azok, akik szerintük bölcsék, amikor látszólag erősebb szóbeli érveléssel állandóan egymást cáfolják és egymás cáfolatait kapják.

2. A filozófusok bölcsessége nem Isten bölcsessége

Tehát akik egész életükben az ilyen érvekhez fordulnak, a tudást a profán műveltségből törekszenek megszerezni, és ezt annyira dicsőítik, azoknak megfelel és elég – legalábbis nekem úgy tűnik –, ha azt mondom:

11 Zsid 13,9

12 Nazianzoszi Gergelytől (*Erkölcsei költemények* 33; CPG 3035; MPG 37,929), gyakran idézi Palamasz (vö. Tr 1,2,kérd.; Tr 1,3,13)

I. triász

„Nem annyira tudást, mint inkább tudatlanságot szereztek ezekből magatoknak, kitűnő barátaim!“. Amint ugyanis azok, akik emberektől szerzhető dicsőségre törekszenek, és mindent megtesznek érte, inkább dicstelenséget nyernek, mint dicsőséget, mivel mindenkinek más tetszik; éppígy azok is, akik a profán bölcsektől igyekeznek megszerezni a tudást, ezektől inkább tudatlanságot nyernek, mint tudást – amint ezek a bölcsek maguk is bevallják¹³ –, hiszen különböznek egymástól a vélemények, hadakoznak egymással, és mindegyiknek több az ellenfele, mint a híve. Ha pedig azt hinnénk, hogy valamelyik bölcs képes volt kikutatni a teremtő Értelemben megtalálható gondolatokat, vajon ez nem volna hatalmas hiba? *Hiszen ki ismerte az Úr gondolatait?* – mondja az Apostol.¹⁴ Ha pedig ezeket nem, akkor ezeknek a lélekben levő képeit sem lehet a profán bölcsességből megismerni. Hamis tudás tehát az az ismeret, amely ebből a bölcsességből igyekszik elnyerni az istenképiséget.¹⁵ Következésképp egyáltalán nem lesz hasonló az önmagában lévő Igazsághoz az a lélek, amely ezzel a bölcsességgel rendelkezik, de el sem lehetne jutni ebből az igazsághoz; ezért ostoba dolog azok dicsekvése, akik emiatt büszkék arra a tudásra. Hallgassák Pált, aki *testi bölcsességnek*¹⁶ nevezi a profán ismeretet, aki a *test értelmének*¹⁷ is mondja a *feljavalkodott tudást*.¹⁸ Továbbá hogyan szerzi meg a test bölcsessége a léleknek a képiséget? *Nézzétek meghívásunkat* – mondja. *Nem sokan vannak, akik a test szerint bölcsek, nem sok a hatalmas, nem sok az előkelő.*¹⁹ Amint tehát a test előkelősége és ereje nem erősítheti, se nem nemesítheti a lelket, úgy a test bölcsessége sem teszi bölccsé az észet. Valójában a bölcsesség kezdete a bölcsesség megismerése,²⁰ hogy meg tudjuk különböztetni és el tudjuk választani a földhözragadt, földies és haszontalan bölcsességtől a nagyon

---

13 Barlaám abban látta a görög filozófusok fő érdemét, hogy felismerték: „a természetfölötti és kifejezhetetlen Jó felülmúl minden értelmet, tudományt és tapasztalást”, s ebben egyeznek Areopagita (Ál-)Dénessel. Platón pedig egyúttal meg is határozza az emberi megismerés határait. Vö. *3. levél Palamaszhoz* (Fyrigos III, 50,451–51,462; p. 336)

14 Róm 11,34

15 A kifejezés a Ter 1,26-ból („Isten újra szólt: Teremtsünk embert képmásunkra és hasonlóságunkra...!”) ered. Az ember mint Isten képmása alkalmas arra, hogy Istennek a teremtményekben levő „gondolatait” képekként befogadja, de ebben nem merül ki célja.

16 2Kor 1,12

17 Kol 2,18

18 1Kor 8,1

19 1Kor 1,26

20 Péld 1,7

is szükséges, mennyei és lelki²¹ bölcsességet, amely Istentől származik, Istenhez vezet, és Istenhez hasonlóvá²² teszi azokat, akik e bölcsesség birtokában vannak.

3. A bűn megrontó ereje

Mínthogy azonban bennünk vannak a teremtő Értelemben levő gondolatok képei, amint ezek is mondják, mi tette kezdettől fogva félreismerhetővé ezeket a képeket? Vajon nem a bűn és az, hogy vagy nem tudták, vagy megvetették azt, mit kell cselekedniük? Miért nem úgy ismerjük meg ezeket a belénk vésett képeket, hogy közben nem szorulunk arra, hogy megtanítsanak rájuk? Nem azért-e, mivel a lélek szenvedésre képes része gonosz módon fellázadt,²³ ezért azokat [a képeket] is megzavarta, a lélek belátási képességét összezavarta, és eltávolította az ősképp szépségétől? Következésképp annak, aki a képiséget és az igazi tudást akarja birtokolni, mindennél inkább erre a szenvedésre képes lélekrészre kell ügyelnie, tartózkodnia kell a bűntől, gyakorlás által kell elismernie a törvény parancsait, ki kell tartania az összes erényben, az imádság és az igazi szemlélődés által pedig vissza kell térnie Istenhez. Tisztaság nélkül ugyanis ha meg is tanulnád Ádámotól kezdve egészen végig a természetes filozófiát, nemhogy kevésbé, hanem még inkább ostoba lennél, mint bölcs. A filozófia nélkül viszont, ha megtisztultál a gonosz szokásoktól és megszabadítottad a lelket a helytelen véleményektől, elnyered Isten bölcsességét, amely győzelmet arat a világ fölött, és örvendezve örökké *az egyedüli bölcs Istennel*²⁴ leszel. Véleményekről beszélek, de nem azokról, amelyek az ég és az égitestek kiterjedésére és mozgására meg mindezek következményeire vonatkoznak, sem azokról, amelyek a földdel, a föld körüli dolgokkal és a földben felhalmozódott fémekkel meg csillogó kőzetekkel foglalkoznak, sem pedig a levegőben a kettős kigőzölgés eredményeképp keletkező jelenségekről.²⁵ A görögök

---

21 *pneumatikos* = a (Szent) Lélekkel kapcsolatos, tőle eredő

22 A Ter 1,26-ban említett „hasonlóságot” az egyházatyák célként kitűzött lehetőségként értelmezték, amely a „képiségben” dinamikusán adott képességek beteljesedése. A szentek erőfeszítéseikkel együttműködnek Istennel, és így kiteljesítve a „képiséget” hasonlóvá válnak Istenhez.

23 Nikétasz Sztéthatosz (1005–1090 körül), *A lélekről* 46,56–57; SC 81,118–120

24 Róm 16,27

25 Vö. Vazul, *Homíliák a zsoldárokból* (CPG 2836) 14; MPG 29,256BC; teljesebb szövegét ld. az I,1,23.

eretneksége²⁶ tudniillik az, hogy minden erejüket és érdeklődésüket az effélék tanulmányozására igyekeznek fordítani. Az összes sztoikus ugyanis a tudományt határozta meg a szemlélődés céljaként.²⁷

4. Világi nevelés és keresztény élet

Mármost egyesek, amint mondod, a keresztények előtt lebegő célt, a nekünk megígért, az eljövendő korszakban elnyerendő, kimondhatatlan javakat úgy megvetették, mintha igen csekély dolog lenne, és a tudományt²⁸ tudássá változtatva vezetik be a Krisztus szerint bölcselkedők Egyházába. Azokat, akik nem ismerik a matematikai tudományokat, tudatlanoknak és tökéletleneknek nyilvánítják. Ezért aztán mindenki köteles egyrészt szüntelenül a görögök tanaival foglalkozni, másrészt viszont elhanyagolni az evangélium tanításait – ezek ugyanis sosem szabadíthatnak meg az általuk tudományoknak vélt dolgok nem-ismerésétől –, és gúnyolódva eltávolodni attól, aki azt mondja, hogy *legyetek tökéletesek*,²⁹ és *ha valaki Krisztusban tökéletes*,³⁰ és *mi a tökéletesek között beszélünk*,³¹ mint olyasvalakitől, aki teljesen tapasztalatlan az ilyen tudományban. Én tehát nem ettől a tudatlanságtól való megszabadulást tartom szem előtt, amikor üdvös tisztaságnak neveztem ezt – hiszen tudom, hogy van vétlen tudatlanság meg vétkes tudás is –, egyáltalán nem ettől, hanem az Istennel és az isteni tanokkal kapcsolatos, teológusaink által tiltott tudatlanságtól megszabadulva, és egész életmódodat e teológusok által előírt szabályok szerint igazítva telsz el Isten bölcsességével, válsz valóban képévé és hasonmásává Istennek, csak az evangéliumi parancsok megtartása által éred el a tökéletességet. Ezt az *Egyházi hierarchia* magyarázója, Dénes³² is ennek megfelelően világosan kifejtette: *Az Istenhez való hasonulás és a vele*

26 Arra céloz, hogy a pogány filozófia inkább hajlott az eretnek gondolkodás, mint a keresztény igehirdetés felé, s ezáltal az eretnekség melegágya volt.

27 Vö. „A kharkédoni Hérillosz azt mondta, hogy a tudomány célja, vagyis hogy mindig arra kell törekedni, hogy a tudomány szerint éljünk, és hogy ne károsodjunk a tudatlanság következtében.” in DIOGENÉSZ LAERTIOSZ, *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei tíz könyvben*, VII,165. Rokay Z. ford. Budapest, Jel 2007. II, 187. – Barlaám határozottan tagadta, hogy az lenne az álláspontja, amit Palamasz állít róla. Csak annyiban fogadta el az ókori bölcséket, amennyiben azok Isten megismerhetetlenségét állították (*3. levél Palamaszhoz*, Fyrigos III, 62–82, p. 346–363).

28 Palamasz szerint a tudománynak (*episztéme*) a keresztény megismerés (*gnószisz*) ismerveit kell követnie, mert csak így, biztos erkölcsi alapokra építve nyújthat valódi, és nem csak látszólagos bölcsességet.

29 1Kor 14,20; Vö. Mt 5,48

30 Kol 1,28

31 1Kor 2,6

32 Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész (Ál-Areopagita Dénes = Dénes), V. századi egyházi író, aki Szent Pál athéni tanítványának nevét használta írásaiban.

való egyesülés ugyanis, amint az isteni Írások is tanítják – mondja –, egyedül a legtisztéletreméltóbb parancsok szeretetében és szent megtevésében valósul meg.³³ Ha nem igaz ez a mondás, hanem az ember a képiséget a profán műveltségből éri el és ismeri meg, mert az jobbá alakítja a tulajdonságokat, és eltávolítja a lélekből a tudatlanság sötétségét, akkor a görög bölcsek hasonlóbbak lennének Istenhez, és jobban szemlélnék Istent, mint a Törvény³⁴ előtt élt atyák és azok, akik a Törvény ideje alatt prófétáltak, akiknek zöme durva életkörülmények közül kapott meghívást erre a méltóságra! Vajon János, a próféták legutolsó koronája³⁵ zsenge gyermekkorától nem sivatagban élte életét? Nemde reá mint őstípusra tekint erejéhez mérten mindaz, aki elszakad a világtól? Ez teljesen nyilvánvaló. Hol volt hát a sivatagban az általuk üdvösnek nevezett, haszontalan bölcselkedés iskolája? Hol voltak a vaskos könyvek és azok, akik egész életüket az olvasásukkal töltötték meg azzal, hogy másokat is meggyőzzenek erről? Hol vannak feljegyezve ezekben a könyvekben a pusztai és szűzi életmódot folytatók szabályai és küzdelmük, amely követésre sarkallja az olvasókat?

5. Az oktalansággá tett bölcsesség

De hogy ne foglalkozzam azzal, aki a legnagyobb az asszonyok szülöttei között,³⁶ aki erre a méltóságra emelkedve rá sem hederített az állításuk szerint az Istenhez vezető műveltségre – hiszen még szent könyveket sem olvasott! –, hát nem foglalkozom vele. Aki a világ kezdete előtt létezett,³⁷ és őutána jelent meg, és azért jött a világba, hogy tanúságot tegyen az igazságról,³⁸ megújítsa a képiséget, és visszavezesse az őstípushoz,³⁹ hogyhogya nem a profán módszerek által akarta, hogy elérjük ezt a visszatérést? Miért nem mondta azt, hogy „ha tökéletes akarsz lenni, a profán műveltséget szerezd meg, törekedj a tudományok elsajátítására, tedd magadévá a létezők tudományát”, hanem azt, hogy add el vagyonodat, oszd szét a szegények között, vedd fel a keresztet, és készségesen kövess engem!⁴⁰ Miért nem tanított arányokra, alakzatokra és mennyiségekre, miért nem oktatóta az égitestek csalóka távolodásaira és együttállásaira, miért nem oldotta meg a

---

33 EH II; MPG 3,392A; CD II,68,17–20.

34 Ti. a Mózes által adott, ószövetségi törvény, melynek írott foglalata Mózes öt könyve.

35 Keresztelő Szent János.

36 Mt 11,11; Lk 7,28

37 Jn 1,1; 1Kor 2,7; Kol 1,15

38 Jn 1,8; 18,37

39 Ti. Jézus Krisztus.

40 Mt 19,21; 16,24; Mk 8,34; Lk 9,23

I. triász

természetes problémák nehézségeit,⁴¹ hogy elűzze lelkünkéből a tudatlanság homályát? Miért választott tanítványokul is halászokat, írástudatlanokat, földművelőket, nem pedig bölcseket, hogy ezt azért tegye, *hogy megszégyenítsse a profán bölcseket*, amint Pál mondja?⁴² Miért szégyeníti meg tehát azokat, akik – mint ezek mondják – a feléje vezető utat mutatják? Miért *tette oktalansággá bölcsességüket*?⁴³ Miért *tetszett úgy neki, hogy az igehirdetés oktalansága által üdvözítse a hívőket*?⁴⁴ Nem azért-e, mert *a bölcsesség által nem ismerte föl Istent a világ*?⁴⁵ Mi jut eszükbe azoknak, akiről beszélz, amikor Isten Igéje testileg lakozott köztünk, *aki Istentől bölcsességünké lett*,⁴⁶ és feltűnt a fény, *amely megvilágosít minden erre a világra jövő embert*,⁴⁷ *a nappal pedig fölvirrad és a hajnalcsillag fölkel szívünkben*, a hívők szívében az apostolok vezetője szerint?⁴⁸ Akkor nekik egy maguk fabrikálta lámpabélre van szükségük, amely a profán filozófusok ismeretéből vezet az istenismerethez, a többieknek pedig azt tanácsolják, hogy hagyjanak fel azzal, hogy nyugalomban,⁴⁹ a gondolatokon való uralkodással tisztítsák meg magukat, és szüntelen imádság által emelkedjenek fel Istenhez, ehelyett pedig egy füstölgő mécses mellett ülve hagyják, hogy megöregedjenek?⁵⁰

6. A profán műveltség jó és rossz alkalmazása

Vajon sosem jutott eszükbe, hogy a tudás fájának vágya és ízelelése miatt üzettünk ki a gyönyörűségnek arról az isteni vidékéről? Mivel nem akartuk ugyanis a parancsot követve *megművelni és őrizni azt*,⁵¹ hasonlóvá váltunk a gonosz tanácsadóhoz, aki csellel rászedett erre a lépésre, és a jó meg rossz tudásának szépségével babonázott meg. Talán ez a kísértő

---

41 Utalás arra, hogy Barlaám érdeklődött a csillagászat iránt, amely fontos helyet foglalt el a „görög bölcsességben”.

42 1Kor 1,27

43 1Kor 1,20

44 1Kor 1,21

45 Uo.

46 1Kor 1,30

47 Jn 1,9

48 2Pt 1,19

49 *Hészüchia*: „nyugalom, csönd” avagy „szemlélődés”, az az állapot, amely lehetővé teszi az összeszedett, tiszta imádság gyakorlását. Sínai János (579–650) szerint „Isten folytonos, odaadó imádása”. *Létra* (CPG 7852) 27,25; MPG 88,1112C; Árkossy 213.

50 Igaz ugyan, hogy Sínai János óv attól, hogy valaki a „tanulmányokkal” foglalkozva öregedjen meg („Legyen eszünk, nehogy a tanulást túl hosszan elnyújtva egyszer csak hivatásunk gyakorlásának elemi feladatainál időzzünk!” *Létra* 26,14; MPG 88,1017A; Árkossy 171), de itt az erények iskolájáról beszél!

51 Ter 2,15

azoknak, akik nem akarják megművelni és őrizni saját szívüket,⁵² amint az atyák tanítják, most is égi szférák és tulajdonságaik pontos ismeretét ígéri, hogy azok ide-oda mozognak és egyensúlyban vannak, ami a jónak és a rossznak ismerete, mert a tudás nem önmaga természetében hordozza a jót, hanem az alkalmazók döntésében, amely e döntéssel együtt változik jóvá vagy rosszá. Ennek alapján tehát én is egyaránt mondhatnám jónak meg rossznak is mind-mind a sokféle nyelv ismeretét és szépségeit, a szónoklás erejét, a történelem ismeretét, a természet titkainak felfedezését, a logika sokféle módszerét, a számtan sokfajta vizsgálódását, az anyagtan alakzatok sokféle értékelését, mivel nemcsak az azokat alkalmazók tetszése szerint változnak és alakulnak át könnyen az őket birtoklók céljának megfelelően, hanem mert egyrészt jó dolog, ha valaki törekszik ezekre a dolgokra, mivel ez éleslátáshoz szoktatja a lélek szemét, másrészt viszont rossz, ha valaki egészen öreg koráig beleragad. Javára válhat az embernek, ha mértékletesen belegyakorolja magát, majd pedig sokkal jobb és maradandóbb dolgok felé irányítja erőfeszítését, mert a tudományok megvetéséért cserébe Istentől gazdag jutalmat kap.⁵³ Ezért mondta a második Teológus⁵⁴ a híres Atanázról,⁵⁵ hogy annyi haszna volt a profán tudományokból, hogy belátta, *mik azok a dolgok, amiket elhanyagolhatónak tartott,*⁵⁶ neki pedig ezekből csak az volt a haszna – amint ismét maga mondja –, hogy lenézte a profán tudományt, és inkább Krisztust akarta birtokolni.⁵⁷

---

52 Nikétasz Sztéthatosz, *A lélekről* 51; SC 81,114; *A paradicsomról* 11; SC 81,166

53 1082-ben Ióannész Italosznak és társainak perében a bizánci egyház úgy döntött, hogy „akik a pogány görög tanokra adják fejüket, és ezeket nemcsak műveltségük bővítésére tanulmányozzák, hanem hiábavaló elméleteiket követik és igaznak tekintik, s mindezt annyira meggyőzőknek tekintik, hogy titokban vagy nyilvánosan másokat is rávesznek és gátlástalanul oktatnak, azokra anathema!” (*Az Ortodoxia szinodikonja*, melyet minden nagyböjt első vasárnapján felolvasnak. Rohály Ferenc – Orosz Atanáz ford., *Nagyböjti énektár, vagyis a három ódás bűnbánati énekek könyve, amely a szent nagyböjtben végzendő összes szent szolgálatot tartalmazza*. Nyíregyháza 1998, 254.) Palamasz szigorúan ragaszkodik ehhez az állásponthez.

54 Nazianzoszi Szent Gergely jelzője, az első „Teológus” Szent János apostol és evangélista. Szent Gergely (329/30–390), a „kappadokiai atyák” egyike egy ideig (379–381) konstantinápolyi püspök is volt.

55 Atanáz (Athanasziosz), alexandriai püspök (295–373), a nikaiai ortodoxia rendíthetetlen védelmezője.

56 *Homíliák* (CPG 3010) 21,6; MPG 35,1088B; SC 270,120; ÓÍ 17,136. Gergely úgy látta, hogy korában sokan felületes hitbeli ismereteket ötvöztek a fordulatokban bővelkedő szofisztikus műveltséggel, ez okozta a teológia romlását.

57 *Nemeszioszhoz* (CPG 3037) MPG 37,1554

7. Az igazi műveltség feltételei

De a gonosz, aki örökké csalárd módon igyekszik megfosztani bennünket a magasabb rendű dolgoktól, ellenállhatatlan vágyat ébreszt lelkünkben, és a hiú emberek számára kedves kötelékekkel szinte feloldozhatatlanul megbilincseli. Azt sugallja, hogy ezek az ismeretek sokrétűek, hatalmas területre terjednek ki és bőséges mennyiségűek, mint ahogymásoknak a gazdagságot vagy dicstelen dicsőséget és testi gyönyöröket sugallja, hogy egész életünkön át ezek keresésével foglalkozzunk, és ne maradjon elég erőnk arra, hogy szilárdan kitartsunk a mellett a műveltség⁵⁸ mellett, amely megtisztítja a lelket. Ennek *kezdeté az Isten félelme*,⁵⁹ amelyből az Istenhez állandóan intézett, töredelmes könyörgés és az evangéliumi rendelkezések betartása születik, ezek által pedig, minthogy kibékültünk Istennel, a félelem szeretetté változik,⁶⁰ és az imádság fájdalma örömmé változva a megvilágosodás virágát sarjasztja ki. E virágnak mintegy a törekvő felé áradó illata az Isten titkainak ismerete. Ez az igazi műveltség és tudás, amelynek kezdetét, vagyis az Isten félelmét sem képes megközelíteni olyasvalaki, aki megrekedt a hiábavaló filozófia szereteténél, belemerült és beleszorult szörszálhasogatásaiba és elméleteibe. Hogyan juthatna be egyáltalán a lélekbe? És ha be is jut, hogyan maradhatna ott meg, miközben a lelket mindenféle és sokirányú gondolatok akadályozzák, elbájolják és szorongatják, hacsak a lélek nem int búcsút mindennek, és nem kezdi teljes odaadással Istent tanulmányozni, hogy teljesen Isten szeretete töltse el a parancs szerint.⁶¹ Azért a kezdete az isteni bölcsességnek és szemlélésnek az Isten félelme, mivel más [érzelemmel] együtt nem férhet meg a lélekben, ennél fogva mindentől megszabadítva és az imádságban ragyogóvá téve a lelket mintegy írótablává alakítja, amely alkalmas arra, hogy belévésődjene a Lélek karizmái.⁶²

---

58 A műveltség (*paideia*) a görög ember számára az egyik legfontosabb érték. Jelenti az ifjúkori nevelést és a kultúra elsajátítását, amit az ember egész életére magával visz. Palamasz az igazi műveltségnek Isten tanulmányozását és szeretetét tartja.

59 Péld 1,7

60 Phótikéi Diadochosz, *Fejezetek* (CPG 6106) 16; SC 5bis,92. Diadochosz (k. 400–486) az épeiroszi Phótiké püspöke volt, műve a *Száz fejezet az istenismeretről* (= *Fejezetek*).

61 MTörv 6,5; Mt 22,37; Mk 12,30; Lk 10,27

62 Ezt a hasonlatot gyakran alkalmazza Makáriosz (IV–V. sz.), Evagriosz (346–399) és Hitvalló Maximosz (580–662). Az ember istenképiségevel és a megtisztulással kapcsolatos eddigi szövegek igen közel állnak Nüsszai Szent Gergely (megh. 394) gondolatvilágához.

8. Nagy Szent Vazul bánkódása

Továbbá a nagy Vazul⁶³ is, miután emlékeztet a fáraónak Izraelhez intézett szavaira, hogy *Henyéltek, lusták vagytok, azért mondjátok, hogy imádkozzunk az Urhoz, a mi Istenünkhez!*⁶⁴ hozzáfűzi: *Ez tehát a jó nyugalom,⁶⁵ és hasznos annak, aki így tölti szabad idejét. Az athéniak szabadsága viszont rossz volt, mert ők „semmi mással nem töltötték az időt, csak azszal, hogy újságot mondjanak vagy halljanak”.*⁶⁶ *Most is csak őket utánozzák egyesek lusta életmódjukkal, ami a gonosz lelkeknek tetszik.*⁶⁷ És nehogy azt mondja valaki, hogy csak szónoki fecsegésből fejtí ezt ki a nagy szent, azt is hozzáfűzzük, amit ismét ő mondott, amikor pontosan magyarázza azt a salamoni parancsot, hogy *Ismerd meg a bölcsességet és a fegyelmet, és értsd meg az okos beszédet!*⁶⁸ *Egyesek ugyanis, akik már a geometriának szentelték idejüket, amelyet az egyiptomiak találtak fel, vagy az asztrológiának, amelyet a káldeusok fedeztek fel, vagy általában alakzatokkal, árnyékokkal és meteorológiával foglalkoztak, az isteni Írásokból merített műveltséget lenézték. Mivel tehát sokan öregedtek meg az ilyenek iránti lelkesedés folytán abban, hogy felesleges dolgok után kutattak, ezért szükséges a műveltség megismerése, hogy ki tudjuk választani belőle, mi az, ami hasznos, és el tudjuk vetni azt, ami értelmetlen és káros.*⁶⁹ Látod, hogy mennyire feleslegesnek, károsnak, értelmetlennek nevezi a profán műveltséget, még a tudományok ismeretét és a belőlük merített tudást is, amelyet egyesek – amint te mondod – a szemlélődés céljaként és üdvös dologként tüntetnek fel? Vazul pedig saját életét is siratja, amennyiben azt ezeknek a tudományoknak figyelmes tanulmányozásával töltötte el, amikor így ír Szebasztéi Eusztathioszhoz: *Én – mondja – sok időt fecséréltem el a haszontalanságokra, és majdnem egész fiatalságomat hiábavaló fáradozással töltöttem, amikor az Isten által ostobasággá tett bölcsesség⁷⁰ tudományainak elsajátításával foglalkoztam. Am egyszer csak mintha mély álomból ébredtem volna fel, észrevettem, hogy semmi haszon nem származik „a világ pusztulásra ítélt fejedelmeinek bölcsességéből”,⁷¹ és sokáig siratva egész nyomorult életemet azért imádkoztam, hogy*

---

63 A kappadokiai Kaiszareia érsekének (megh. 379) neve többféleképp szerepel a magyar nyelvű szakirodalomban (Baszileiosz, Bazil, Vazul).

64 Kiv 5,17

65 Szójáték a *szekbolé* különféle értelmei („tanulmányozás”, „szabadidő eltöltése”, „lustaság” és „nyugalom”) között.

66 ApCsel 17,21

67 *Homiliák a zsoldárokhöz* (CPG 2836) 45,15; MPG 29,429A; Orosz László Atanáz ford. (kissé módosítva) in Nagy Szent Bazil: *Életszabályok VI. Zsoldárkommentárok*. Nyíregyháza 1998, 210.

68 Péld 1,2 (LXX)

69 *12. homília a Példabeszédek Könyvéhez* (CPG 2856) 1,6; MPG 31,397BC

70 1Kor 1,22

71 1Kor 2,6

I. triász

*iránymutatást kapjak.*⁷² Hallottad, milyen jelzőkkel illetve azt a műveltséget és tudást, amelyet most egyesek hasztalanul igyekeznek magasztalni? Haszontalanságnak, hiábavaló fáradozásnak nevezi, ostobasággá tett bölcsességnek, pusztulásra ítélt bölcsességnek, e világ és fejedelmei bölcsességének, az Isten akaratának megfelelő életet és magatartást megsemmisítő bölcsességének. Ezért Vazul is, aki az igazi bölcsesség iránt lelkesedett, nagyon megbánta, hogy foglalkozott vele, közben pedig semmiféle segítséget sem talált, ami elvezette volna az igazi bölcsességhez.

9. Görög bölcsesség és isteni kegyelem

Most pedig akadnak olyanok, akik szégyentelenül – nem tudom, hogyan – azt mondják, amint magad is mondd, hogy semmi akadály a sincs annak, hogy elérje valaki az élet tökéletességét, miközben egész életén keresztül a görög műveltséggel foglalkozik. Meg sem hallgatják az Úr szavait, aki épp ellenkezőleg azt mondja nekik: *Képmutatók, ha az ég jeleit fel tudjátok ismerni, hogy nem ismeritek fel az Ország idejét?*⁷³ Hiszen beköszöntött az örök Ország ideje, és Isten, aki adja, közöttünk lakozik. Ha valóban az értelem megújulására törekszenek, hogyhogy nem imádság által közelednek hozzá, hogy megkapják a szabadság ősi méltóságát, hanem azokhoz futnak, akik magukat sem képesek megszabadítani, amint ezt az Úr testvére⁷⁴ is világosan hirdeti: *Ha pedig valakinek bölcsességre van szüksége, kérjen Istentől, aki ad, és meg is kapja?*⁷⁵ Hogyan távolít el a lélekből a profán bölcsességből eredő tudás minden rosszat – hiszen ezek tudatlanságból származnak –, ha még maga az evangéliumi tanításból származó ismeret sem képes erre? *Hiszen nem a törvény hallgatói üdvözülnek* – mondja Pál –, *hanem azok, akik megtartják,*⁷⁶ az Úr pedig azt mondja, hogy az, aki ismeri Isten akaratát, és nem teszi meg, *keményen bűnbódní fog,*⁷⁷ sokkal inkább, mint az, aki nem ismeri. Látod, hogy egyedül a tudás senkin sem segít?

És mit mondjak annak ismeretéről, hogy mit kell tenni, vagy a látható, vagy a láthatatlan világ ismeretéről? Teremtőjüknek, vagyis az Istennek az ismerete sem segíthet egyedül valakin. *Mi haszna az isteni tanok ismeretének, ha hiányzik az Istennek kedves élet, amelyet plántálni jött az Úr a földön?*⁷⁸ – mondja János, az aranyházú teológus. Nemcsak hogy hasznuk nincs belőle,

---

72 *Levelek* (CPG 2900) 223,3; MPG 32,824AB; Deferrari, III,290–292

73 Vö. Mt 16,3

74 Az ifjabb Szent Jakab apostol.

75 Vö. Jak 1,5

76 Vö. Róm 2,13

77 Lk 12,47–48

78 Aranyházú János (354–407) konstantinápolyi püspök, *Homiliák János evangéliumához* (CPG 4425) 4,4; MPG 59,50

hanem még nagy kárunk is származik, mint azoknak is, akiktől hallottad ezeket a beszédeket, amelyekről beszámoltál nekem. Ugyan miért írja Pál a korintusiaknak, hogy *nem kiváló beszéddel jöttem, nehogy elveszítse erejét a kereszttitka,*⁷⁹ *hogy ne az emberi bölcsesség meggyőző szavaival szóljak,*⁸⁰ *hogy ne tudjak másról, csak az Úr Jézusról, és pedig a megfeszítettről,*⁸¹ vajon miért? *A tudás fölfuvalkodottá tesz.* Láttad a gonoszság betetőződését, az ördög legsajátosabb gonosztettét, a tudásból származó felfuvalkodást?⁸² Tehát akkor igaz az, hogy minden szenvedély tudatlanságból ered? Hogyan van hát az, hogy a tudás megtisztítja a lelket? *A tudás felfuvalkodottá tesz* – mondja –, *a szeretet pedig épít.*⁸³ Látod, hogy van szeretet nélküli tudás, amely egyáltalán nem tisztítja meg, hanem megöli a lelket, az a tudás, amelyből hiányzik a szeretet, amely minden erény csúcsa, gyökere és mértéke? Hogy lehet tehát, hogy az a tudás, amely semmi jót sem épít – mert a szeretet építi a jót –, hogyan nyújthatja ez a tudás a jóságos [Isten] képiségét? Már pedig az a fajta tudás, amely az Apostol szava szerint *felfuvalkodottá tesz*, nem a természet, hanem a hit sajátja. Ha pedig ez felfuvalkodottá tesz, mennyivel inkább az, amelyről mi beszélünk: hiszen ez természetes, és a régi emberhez tartozik.⁸⁴ Ennek a természetesnek ugyanis a profán műveltség segít, sosem válhat lelkivé, hacsak nem egyesül a hit közvetítésével az Isten szeretetével is, jobban mondva hacsak nem születik újjá a szeretet által és a belőle származó kegyelemből, és nem lesz a régihez képest mássá, újjá és isteni formájúvá, *tisztává, békéssé, szeliddé, engedelmessé, telve a hallgatóság épülésére szolgáló gondolatokkal és jó gyümölcsökkel, melyet fentről jövő bölcsességeknek*⁸⁵ *és Isten bölcsességének*⁸⁶ is neveznek, és amely mint valamiképp lelki – mivel a Lélek bölcsességének rendeli magát alá – ismeri és meg is kapja a Lélek karizmáit. Amelyik pedig nem ilyen, az *alulról származik, érzéki, démoni,*⁸⁷ amint az apostolok közül az Úr testvére mondja, mivel a Lélek adományai nem közelednek hozzá, amint meg van írva: *az érzéki ember nem fogja föl, ami a Lélekből ered,*⁸⁸ hanem örültségnek, csalásnak és tévhitnek véli, továbbá igyekszik e karizmák legtöbbjét szétzúzni, és nyílt harcot folytat, hogy

79 Vö. 1Kor 1,17; 2,1

80 1Kor 2,4

81 Vö. 1Kor 2,2

82 Utalás az ősszülők bűnére.

83 1Kor 8,1

84 Ef 4,22; Kol 3,9

85 Jak 3,17

86 1Kor 1,21–24; 2,7; Ef 3,10

87 Jak 3,15

88 1Kor 2,14

a lehető leginkább kiforgassa, és helyükbe egy másik tanítást ültessen. Előfordul az is, hogy csalárd módon közeledik hozzájuk, és úgy használja őket, mint a varázslók az édes étkeket.⁸⁹

10. Hogyan alkalmazzák a filozófusok az *Ismerd meg önmagad!* felszólítást?

Így tehát nemcsak más a profán műveltségből szerzett ismeret, hanem ellenkezik is az igazi és lelki tudással, még akkor is, ha egyesek, akiket természetesen tévútra térített, azon igyekeznek, hogy a rájuk hallgatókat is félrevezessék, amikor úgy okoskodnak, hogy egy és ugyanazon ismeretről van szó, és ezt a szemlélődés céljának jelentik ki. Hogy pedig valamit is feltárjak neked a profán filozófusok gonoszságának szörnyű mélységéből: a gonosz egyrészt lopott, és azok, akik tőle merítik gonosz okoskodásukat, az egyik leghasznosabb parancsunkat mint valami gonosz csalétket vetik oda, mivel az *Ügyelj magadra!*⁹⁰ és az *Ismerd meg önmagad!*⁹¹ két parancsa azonos kifejezéseket alkalmaz. De ha keresnéd, hogy mi a céljuk ezzel a parancssal, a tévtan kharübdiszére lelnél! Lélekvándorlást tanítva ugyanis azt vélik, hogy csak akkor ismerheti meg valaki önmagát és teljesítheti megfelelően a parancsot, ha ismeri, hogy korábban milyen testtel egyesült, valaha hol lakott, mit tett és mit hallott; másrészt pedig aki ilyeneket tanul, önmagát szolgáltatja ki a gonosz léleknek, aki csalárdul a fülébe sugdossa ezeket. Ide juttatják tehát az *Ismerd meg önmagad!* által azokat, akik nem eléggé értik a csalást, és úgy vélik, hogy atyáinkkal összhangban beszélnek.⁹² Vajon Pál és Barnabás, akik elől nincsenek elrejtve a gonosznak és az általa beavatottnak gondolatai, elfogadták-e annak a lánynak a szavait, aki azt mondta róluk, hogy *ezek az emberek a fölséges Isten szolgálói*,⁹³ jóllehet mondhatna-e valaki istenfélőbbet ennél? De azok azt tisztelték, *aki a világosság angyalának álcázta magát*,⁹⁴ és *az igazságosság szolgálójának* maszkírozott kiszolgálóit,⁹⁵ így tehát az apostolok visszautasították az igaz szót mint ami nem illik a hazug szájba.

---

89 A „kétféle tudásról” ld. Hitvalló Maximosz, *Kétszer száz fejezet a teológiáról és Isten Fiának testben végebevitt üdvözítő művéről* (CPG 7694) 1,22; MPG 90,1092B; Orosz 240–241.

90 MTörv 15,9. Ezt felszólítást szívesebben idézte az evagrioszi hagyomány, mint az *Ismerd meg önmagad!* pogány jelszavát.

91 Vazul (Baszileiosz), *Homília arról, hogy „Ügyelj magadra!”* (CPG 2856); MPG 31,197–217; ÓI 6,179–191

92 Palamasz a platóni ideavilág és az *anamnészis* mítoszaira utal. Ezek egy sajátos ismeretelmélet részét képezik, ezért szerzőnk cáfolja keresztényellenes tartalmukat.

93 ApCsel 16,17

94 2Kor 11,14

95 2Kor 11,15

11. Feldarabolt kígyók

Tehát mi is, amikor istenfélő beszédek hallunk görögöktől, sem istenfélőknek nem gondoljuk, sem a tanítók közé nem soroljuk őket, ugyanis tudjuk, hogy a mieinktől vették ezeket a szavakat. Ezért is mondta az egyikük Platónról: *Hiszzen mi más Platón, mint attikai nyelven beszélő Mózses?*⁹⁶ Tudjuk ugyanis, hogy ha valami hasznos nekik, azt onnan kölcsönözték, amit félreértettek, de ha megvizsgáljuk, rájövünk, hogy nem hasonló értelemben vették át. Lehet ugyan, hogy valamelyik atya ugyanazt mondja, mint a profán bölcsesség képviselői, de csak a szavak azonosak, az értelmük igencsak különböző. Az atyák ugyanis Pál szerint *Krisztus gondolatainak birtokában vannak,*⁹⁷ azok viszont az emberi értelemről merítve beszélnek, hacsak még ennél is nem rosszabb a helyzet. *Amilyen messze van a föld az égtől, olyan messze van az én gondolatom a ti gondolataitoktól*⁹⁸ – mondja az Úr. Mégis ha közös is a gondolatuk Mózesrel, Salamonnal és követőikkel, mi hasznuk származna belőle, vagy melyikünk mondaná, aki józan eszű és hozzánk tartozik, hogy Isten tanította erre őket, hacsak nem nevezné a Krisztus után felbukkant eretnekeket is Istentől oktatottnak, mert nem az egész igazságot vetették el azután, hogy megtanulták az Egyháztól? *Minden tökéletes ajándék felülről származik, a világosság Atyjától*⁹⁹ – jelentette ki a fény tanítványa. Ha pedig nem küld csonka teremtett ajándékokat, hogyan lehetne Ő az adományozójuk? Egy csonka lény, bár csonka, ettől még nem kevésbé lény. Egy olyan isten azonban, aki nem a nemléből teremt, előbb sem létezett, mint a mi lelkeink, vagy a szerintük formátlan anyag, illetve az az anyag, amely magától egyszerre volt egyensúlyban és formálódásban, ugyanakkor azonban rendezetlen is volt,¹⁰⁰ hogyan lehetne Isten? És hogy a próféta szavaival éljek, sőt kissé megtoldva: *Azok az istenek, amelyek a semmiből nem teremtették az eget és a földet, pusztuljanak el,*¹⁰¹ és velük együtt azok is, akik így teologizálnak! És mit mondjunk azokról, akik „teológusoknak” nevezik ezeket, meg azt, hogy összhangban vannak a mi teológusainkkal és „tanítók”, mivel úgy vélik, hogy tőlük vették át a teológiai kijelentéseket?

96 Apameai Numeniusz platonikus-püthagoreus filozófusnak (Kr.u. II. sz. 2. fele) (fr. 13, in F. Thédinga, *De Numenio philosopho*, Bonn 1875) ezt a kijelentését idézi többek között Alexandriai Kelemen (*Sztrómateisz* 1.22.150.4; SC 30,153), és utal rá Órigenész *Kelszosz ellen* c. művében (IV,51; Somos Róbert ford., Kairosz, Budapest 2008, 303).

97 1Kor 2,16

98 Iz 55,9

99 Jak 1,17

100 Az ókori filozófusokat kritizáló bizánci szerzők állandóan támadták azt az elvet, hogy a lelkek és az anyag örökkévalók. Palamasz itt – úgy tűnik – különösen a sztoikusok felfogására hivatkozik.

101 Jer 10,11

I. triász

Vagy el kell-e távolodnunk attól *a világosságtól, aki megvilágosít minden ebbe a világba jövő embert*,¹⁰² és arra kell-e várnunk, hogy e borzalmas tudatlanság sötétsége világosítsa meg, éppúgy, mint ahogy a kígyóktól is származhat számunkra valamiféle hasznos dolog? Nekünk viszont hasznos, ha megöljük őket, szétboncoljuk, feldolgozzuk és értelmesen felhasználjuk marásaik ellen.¹⁰³ Testük tehát azért válik hasznunkra, mert fegyverként alkalmazzuk az ellenük folytatott harcban, mintha saját kardját használnánk a másik Góliáttal szemben, aki felkel, szembeszáll velünk, és *gúnyolja az élő Isten csatarendjét*,¹⁰⁴ amelyet halászok és írástudatlanok oktattak az isteni dolgokra.

12. Világosság és sötétség

Ennélfogva nem utasítanánk el azokat, akik nem vállalkoztak a szerzetesi életre, és a profán műveltségre akarnak törekedni. De egyáltalán senkit sem buzdítunk arra, hogy állandóan azzal foglalkozzék; és teljesen megtiltjuk azt is, hogy pusztán tőle várja valaki, hogy bármit is pontosan megtudjon az isteni dolgokról, hiszen abból semmi biztosat nem lehet megtanulni Istentől.¹⁰⁵ *Hiszen oktalansággá tette azt az Isten*, mert nem Ő alkotta – hogyan okozhatna sötétséget a fény? –, hanem bebizonyította, hogy ostobaság, nem a saját bölcsességével összehasonlítva – Isten ments! –, ha ugyanis ezt mondaná valaki, ezzel azt is mondaná, hogy a Mózes által adott törvény is szükségtelenné és oktalansággá vált, miután megjelent a kegyelem törvénye. Ha azonban nem ezt – mivel Istentől származik –, akkor következésképp biztosan a görögök bölcsességét tette oktalansággá, minthogy ez nem Istentől való; márpedig minden, ami nem Istentől származik, nem létezik; ezért hamis nevű a görögök bölcsessége. Az ezt kitaláló értelem, amennyiben értelem, Istentől származik ugyan, de mivel ez a „bölcsesség” elvesztette az istenismeret hozzá kapcsolódó célját, jogosabban nevezhetné bárki a bölcsesség elvesztésének és értelmetlen bölcsességnek, vagyis oktalansággá válnak, mint bölcsességnek. Ezért az Apostol sem összetételében mondta ostobaságnak nevezhetőnek, hanem mint olyat, amely e világ dolgait keresi, az örökkévaló Istent pedig nem ismeri, és nem is akarja ismerni. Amikor ugyanis azt mondta: *Hol e világ tudósa?*, rögtön hozzáfűzte, hogy *oktalanná tette Isten e világ bölcsességét*,¹⁰⁶ azaz

---

102 Jn 1,9

103 Palamasz már Barlaámhoz írt 2. levelében is használta ezt a hasonlatot. (37; PS I,281,15–19)

104 1Sám 17,26

105 Vö. Aranyszájú János, *Homiliák Pálnak a korintusiakhoz írt 1. levélhez* (CPG 4429) 10,1; MPG 61,82

106 1Kor 1,20

világosan megmutatta, hogy elveszítette az igazi ismeretet, és valójában nem is bölcsesség, csak annak nevezik. Ha bölcsesség lett volna, hogyan lehetett oktalansággá, mégpedig úgy, hogy Isten jelenti ki akkor, amikor Bölcsessége megjelent a földön?¹⁰⁷ A nagy Dénes szerint ugyanis az egyik jó nem áll ellentétben a másikkal, a nagyobb a kisebbel,¹⁰⁸ én pedig azt mondanám, hogy sosem gyengítik egymást az értelemmel felfoghatók, sőt hozzátenném, hogy minden jó dolognak saját jósága is nő, amikor megjelenik a jobb. Mit mondhatnánk akkor, amikor maga a jóságot teremtő erő jelenik meg? Nem mondhatjuk a „második fényekről”, amelyek alatt a világfeletti természeteket értem,¹⁰⁹ hogy feleslegessé válnak, amikor az első fény beragyogja őket. Ami ezeknél sokkal alacsonyabb rendű, de mégis hasonló módon fény – értem ezalatt a mi gondolkodó és értelmi képességünket –, az sem vált sötétséggé, amikor feltűnt az isteni fény, hogy *megvilágosítson minden embert, aki a világra jön*.¹¹⁰ Aki azonban ellentmond neki, legyen akár angyal, akár ember, mivel szándékosan fosztja meg önmagát a fénytől, magára maradva sötétségnek bizonyul.

13. Mózes törvénye és a görögök bölcsessége

Így tehát az a bölcsesség is, amely szembeszegült Isten bölcsességével, oktalansággá lett. Ha alkalmas lett volna arra, hogy felismerje és hirdesse Istennek a teremtményekben rejlő bölcsességét; ha feltárta volna azt, ami el van rejtve; ha az igazságnak a tudatlanságot megsemmisítő eszköze lett volna; ha az lett volna részesedés szerint, ami az általa hirdetett ok szerint, hogyan válhatott volna oktalansággá? És épp Az tette volna azzá, Aki ezt a bölcsességet beleoltotta a teremtésbe? Hogyne mért volna ez csapást Istennek mindenben megnyilvánuló bölcsességére? Hogyne keveredett volna önmagával nyilvánvaló harcba az egész és az egyesek békéjének Alkotója azáltal, hogy egyrészt bölcsességet nyújt, mivel a világba beleoltotta a bölcsességet, másrészt viszont amikor önmaga jelenik meg, oktalanná teszi azt a bölcsességet, amelyet nyújtott, meg azokat is, akik kapták? Ennek a bölcsességnek is be kellett teljesülnie, nem pedig oktalansággá válnia, mint a régi törvény esetében is, amelyről Pál azt mondja: *Talán érvénytelenítjük a törvényt? Szó sincs róla! Ellenkezőleg: megszilárdítjuk a törvényt*.¹¹¹ Az Úr is arra sűrget, hogy ezt a törvényt vizsgáljuk, mert ebben van mint kincstárban

107 Utalás Krisztusra.

108 DN IV,19; MPG 3,717A; CD I,164,15. Dénes eredeti szövegében: οὐδὲ τὸ ἑλαττον ἀγαθὸν τῷ μείζονι ἐναντίον. Palamasz valószínűleg emlékezetből idéz.

109 Az angyalokról mint „második fényekről” ld. Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (CPG 3010) 40,5; MPG 36,364B; SC 358,204; ÓI 17,272; uo. 44,3; MPG 36,609B.

110 Jn 1,9

111 Róm 3,31

I. triász

felhalmozva az örök élet,¹¹² és ismét mondja: *Ha binnétek Mózesnek, nekem is binnétek.*¹¹³ Látod, mennyire teljesen megegyezik egymással a törvény és a kegyelem? Ezért amikor megjelent az igazi világosság, még jobbá vált a törvény, mert világossá vált a benne rejlő jóság, de nem így a görögök bölcsessége! Finomkodó kifejezései, bőbeszédűsége és tetszetős szavai az oktalanság csapdáját rejtették, amikor pedig feltárult szégyene, még szégyentelenebbé vált, és méltán viseli az oktalanság jelzőjét;¹¹⁴ nem a magasabb rendű oktalanságát mint amely meghaladja az értelmet – ez ugyanis az Isten bölcsességének titkos elnevezése¹¹⁵ –, hanem az igazság ismeretének hiányából eredő jelzőt, mert még az emberi bölcsességhez illő céltól is eltávolodott. De nemcsak hogy eltávolodott tőle, hanem épp az ellenkező irányba kóborol: és egyrészt kitart a hazugság mellett, mintha igazság lenne, másrészt pedig az igazságot hamisságnak igyekszik hazudni, és a teremtést szembeállítja a Teremtővel.¹¹⁶ Ez a hamis bölcsesség most is azzal foglalkozik, hogy szembeállítsa a Lélek írásait a Lélekkel, valamint a lelki tevékenységekkel és a lelki emberekkel.

14. Hivatkozás a Rómaiakhoz írt levél 1. fejezetére

Tehát nem alkalmas Isten bölcsességének felismerésére és hirdetésére a profán bölcsek filozófiája, amely oktalanná vált. Hogyan is lehetne másképp, hiszen *nem általa ismerte meg a világ Istent.*¹¹⁷ Ha pedig másutt azt mondja Pál, hogy *felismerték az Istent, de nem dicsőítették őt Istenként,*¹¹⁸ nem önmagának mond-e ellent a béke tanítója, aki örökli azt a világlelleti békességet, amelyet egyedül Krisztus ad nekünk? Bár eljutottak Isten megismerésére – mondja –, de nem arra, amely illik az Istenhez. Nem dicsőítették ugyanis Őt úgy, mint a mindenség alkotóját, mindenhatót, a mindenség irányítóját, még csak nem is úgy, mint kezdetnélkülit és nem-teremtettet. Ezért attól az időtől fogva, hogy így cselekedtek, elhagyta őket az Isten, amint erre Pál is rámutatott, a bölcseket *romlott eszükre hagyta,*¹¹⁹ akik *a Teremtő helyett a teremtményt imádják,*¹²⁰ és a gyalázatos és bűnös szenvedélyek sarában fetrengenek. Sőt nemcsak ezt tették, hanem törvényeket rendeltek és

---

112 Vö. Jn 5,39

113 Jn 5,46

114 Vö. 1Kor 3,19

115 Vö. 1Kor 1,18.21.23; 2,14

116 Nikéasz Sztéhatosz, *A lélekről* 34.46; SC 81,96.108

117 1Kor 1,21

118 Róm 1,21

119 Róm 1,28

120 Róm 1,25

írásokat szerkesztettek – jaj, micsoda szenvedély, jaj, micsoda csalás! –, amelyek a démonokhoz illenek, és a szenvedélyeknek fogják pártját. Látod, hogy kezdettől fogva ezért is oktalanság a világi filozófusok filozófiája? De nem azért lett ilyen, mert összehasonlíthatnánk bármivel is. Aki tehát valaha kiutasította az égből azt a bölcsességet, mert kudarcot vallott az igazság dolgában,¹²¹ most is, amikor a földre jött, méltán tette oktalansággá mint olyat, ami ellenkezik az evangéliumi igehirdetés egyszerűségével. Épp ezért ha valaki majd úgy irányítja rá figyelmét, hogy általa jut majd el az istenismeretre vagy szerzi meg a lélek megtisztulását, ugyanazt szenved el, és „bölcst” létére ostobává lesz. Annak, hogy nyilvánvalóan ebben a helyzetben van, egyik és első bizonyítéka az, hogy nem fogadja hittel azokat a hagyományokat, amelyeket szent atyáinktól egyszerűségben kaptunk, tudván, hogy azok jobbak és bölcsőbbek, mint azok, amelyek emberi vizsgálódásból és okoskodásból erednek, mert tettek által nyilvánulnak meg, szavakkal azonban nem bizonyíthatók. Ezt tudják és velünk együtt bizonyítják is mindazok, akik nemcsak elfogadták ezeket a hagyományokat, hanem megtapasztalva gyümölcsöztették is, és munkájuk révén valóban maguktól tudják, hogy *Isten oktalansága bölcsőbb az emberek bölcsességénél.*¹²²

15. A filozófusok megszállottak

De ez természetesen csak egy és első nyilvánvaló ismertetőjele az oktalanná vált bölcseneknek. A második és nagyobb az, hogy azok ellen, akik őszinte szívvel elfogadják azokat a hagyományokat, az oktalanná vált és értelmetlen gondolkodás erejét küldik harcba, és ugyanúgy, mint azok az emberek, akik lenézték e hagyományokat, és a Teremtővel szembeállították a teremtményt, ők is lenézik a Lélek tanításait, és támadják a Lélek misztikus tevékenységeit, amelyek inkább tevékenykednek azokban, akik Lélek szerint élnek, mint a gondolkodás. A harmadik és még világosabb az, hogy azt mondják azok az oktalan bölcsenek, hogy Istentől lettek bölccsé, mint a próféták is, jóllehet Platón, aki ugyanolyan híres embereket dicsért, mint ők, dicsőítő beszédének legnagyobb részében nyilvánvalóan elvként szögezi le, hogy önkívületben voltak: *Aki a démonok szent örülete nélkül járul a költészet szavaiboz, tökéletlen lesz maga is, költészete is, és józan készítményeit elhomályosítja a rajongók költészete.*¹²³ Ugyanez a Platón, amikor a Timaiosban

121 Utalás a párttűző angyalokra.

122 1Kor 1,25

123 Vö. *Phaidrosz* 245a: „Aki a múzsák szent örülete nélkül járul a költészet kapuihoz, abban a hitben, hogy mesterségbeli tudása folytán alkalmas lesz költőnek, tökéletlen lesz maga is, költészete is, és józan készítményeit elhomályosítja a rajongók költészete.” (Kövendi Dénes ford. *Platón összes művei*, Európa, Budapest 1984, II,743) Palamasz variánsában ill. értelmezésében démonoknak tartja a múzsákat, a józan férfit (*szóþbronúntosz*) pedig a keresztény mértékletesség gyakorlójának vagy magának a szerzetesnek.

I. triász

a világ természetéről szándékozik bölcselkedni, azt óhajtja, hogy semmi olyat ne mondjon, ami nem kedves az isteneknek.¹²⁴ De az a filozófia, amely a démonoknak kedves, hogyan lehetne Istené, és hogyan származhatna Istentől? Szókratészt pedig egy démon kísérte, aki feltételezhetőleg be is avatta, és valószínűleg ez a démon állította róla, hogy bölcsesség tekintetében ő a legjobb.¹²⁵ Homérosz arra buzdít egy istennőt, hogy általa, a költő által zengje Achilleusz gyilkos haragját,¹²⁶ s ezzel eszközként ajánlja fel önmagát a démonnak, bölcsességének és ékesszólásának eredetét pedig az istennőre vezeti vissza. Hésziodosznak, a *Theogonia* szerzőjének pedig nem volt elég, hogy egy démon tevékenykedjen benne, ezért egészen pontosan egyszerre kilencet vonz magához, hol Pieriából, hol Helikónból, ugyanis ezek árasztották el *mindenféle bölcsességgel őt, aki disznókat legeltetett a hegyen, közben pedig evett a múzsák babérfájáról.*¹²⁷ Egy másik bölcslet egy másik isten *saját erejével örvendeztetett meg.*¹²⁸ Ismét egy másik önmagáról tanúskodik, amikor azt mondja: *Mindent egy jövendőllő múzsától tanultam.*¹²⁹ Egy másik – jaj! – azt óhajtja, hogy a múzsák egész kara táncoljon lelkében, hogy Piosz hétszillagú leánya¹³⁰ rögtön tanítsa meg a hét égövre, a hét bolygóra és minden tulajdonságukra, a Zeusztól származó Urania az asztrológia többi részére, a fennmaradt múzsák pedig, akiket ők is lenti tájak felügyelőinek tartanak, a földön levő dolgokra.¹³¹

16. A filozófusok eltértek az igazi természetes filozófiától

Mit szólnak ehhez: mondjuk azt, hogy Isten bölcsességét birtokolják azok, akik ilyen világosan beszélnek magukról? Nem, amíg csak ügyelünk magunkra és a valódi bölcsességre, amely nem költözik fondorlatos és a

---

124 Vö. *Timaios* 27c: „Nekünk tehát, akik a mindenségről akarunk beszélni, hogy hogyan keletkezett vagy hogy talán öröktől való, ha nem akarunk letérni a helyes útról, segítségül kell hívni az isteneket és istennőket, arra kérve őket, hogy mindent elsősorban az ő szellemükben, önmagunkhoz pedig következetesen mondjunk.” (Kövendi Dénes ford. uo. III,324–325)

125 Pophüriosz a *Plótinosz életében* (22) említi Apollón jóslatát, amelyet Szókratésszal kapcsolatban adott. (Plótinosz, *Az Egyről, a szellemről és a lélekről. Válogatott írások.* Ford. és a jegyzeteket írta Horváth Judit és Perczel István. Európa, Budapest 1986, 379)

126 *Iliász* 1,1; Devecseri Gábor ford. Magyar Helikon, Budapest, 1974, 9.

127 *Az istenek születése* bevezetőjének paródiája. (Trencsényi-Waldapfel Imre ford. Magyar Helikon, Budapest 1974, 7–8.)

128 Vö. Kürénei Szüeneziosz (370/75–414), pentapoliszi püspök, *Az álmokról* (CPG 5640) 3; MPG 66,1289A

129 Orfikus szöveg,

130 Az „igazi” Múzsákkal vetélkedő egyik „hamis” Múza, aki nővéreivel együtt csúfosan alulmaradt az „igazi” Múzsákkal vívott énekversenyben. Palamasz – vagy forrása – összekeveri a kétfajta Múzsákat.

131 Szkholon Hésziodosz *Munkák és napok* c. művéhez.

démonoknak kedves lélekbe; ha pedig korábban bele is költözött, eltávozik, amikor az romlásnak indul. *A fegyelem szent lelke távol tartja magát az esztelen gondolatoktól,*¹³² amint Salamon mondja, aki részese volt Isten bölcsességének, és könyvet írt róla. Van-e értelmetlenebb dolog annál, mint hogy azzal dicsekszenek ezek, hogy a démonok misztériumaiba kaptak beavatást, és tőlük kapták bölcsességüket? Ugyanis nem általában a filozófiáról mondjuk, amit most mondunk, hanem az ilyen „bölcseknek” a filozófiájáról. Ha pedig Pál szerint *sem ibratja valaki az Úr kelyhét és a démonok kelyhét,*¹³³ hogyan birtokolhatná valaki Isten bölcsességét, miközben a démonoktól nyeri az ihletet? Ez lehetetlen, ilyen nincs! Ha ugyanis Pál is azt mondja valahol, hogy *Isten bölcsességében nem ismerte föl Istent a világ,*¹³⁴ nem azoknak az oktalan bölcseknek a bölcsességét nevezte „Isten bölcsességének” – Isten ments! –, hanem azt, amelyet a Teremtő helyezett a teremtményekbe. Aki felismerte, hogy ez [a bölcsesség] Isten küldötte, az általa hirdetett Istent ismerte meg, másképp is birtokolja a létezők igazi ismeretét és Isten bölcsességét, mivel megtapasztalta Isten bölcsességét. *A létezők ismerete által ugyanis* – mondja a nagy Dénes – *az igazi filozófusoknak el kellett jutniuk a létezők okához.*¹³⁵

17. A természetes bölcsesség és Krisztus

Ha tehát az igazi filozófus eljut az okhoz, az, aki nem jut el, nem igazi filozófus, nem birtokolja a bölcsességet, hanem az igazi bölcsességnek hazug bálványát és a bölcsesség tagadását, de nem a bölcsességet. Ha pedig a bölcsesség tagadását, hogyan lehetne *Isten bölcsességének* nevezni? Máskülönb a démoni értelem is mint értelem jó, amennyiben azonban rosszul használja, gonosz.¹³⁶ Jóllehet nálunk jobban ismeri a világ méreteit, a mozgó testek mozgásait, összekapcsolódásait és eltávolodásait, valamint meghatározásait, mégsem Istennek tetsző módon használja a tudást, mert értelmetlen és elsötétült értelem. Ugyanígy a görögök bölcsessége is, amely a teremtményekben levő isteni bölcsesség által, mely szerint az egyik romlása a másik keletkezésévé válik, azt igyekszik kimutatni, hogy Isten nem a mindenség Ura, sem a világ Teremtője, mivel nem ismeri fel, hogy a semmiből soha semmi nem létesül, ezzel pedig visszautasította az igazi Isten tiszteletét, és maga a nagy Dénes szerint *az isteni dolgokat nem istenfélő módon alkalmazta az isteniekre*, ezért aztán ostobává és oktalanná lett,

---

132 Bölcs 1,5

133 1Kor 10,21

134 1Kor 1,21

135 *Levél* (CPG 6610) 7,2; MPG 3,1080B; CD II,167,1–2.

136 *DN* IV,23; MPG 3,725B; CD I,171,8–16.

hát az ilyen hogyan lehetne Isten bölcsessége?¹³⁷ Ezért Pál is kettősnek mutatja itt nekünk a bölcsesség képét, amikor azt mondja: *Isten bölcsességében a bölcsesség által nem ismerte meg Istent a világ.*¹³⁸ Látod, hogy egyrészt „Isten bölcsességéről” beszél, másrészt viszont csak egyszerűen bölcsességről, amely Isten meg-nem-ismerésének oka? Ez utóbbi pedig az, amelyet a görögök találtak ki. Más, mint az Isten bölcsessége, ez látszik a „bölcsesség” nevének kettőzéséből. Mit is mond továbbá ez az isteni bölcs? *Mi pedig Isten bölcsességét hirdetjük.*¹³⁹ Vajon tehát a görögök ugyanazt, amelyet Pál, vagy Pál az övékét? Semmiképpen sem, mivel ő is tagadja ezt, amikor azt mondja: *Bölcsességet a tökéletesek közt hirdetünk, de nem ennek a világnak a bölcsességét, sem e világ pusztulásra ítélt fejedelmeit,*¹⁴⁰ és *amelyet senki sem értett meg ennek a világnak a fejedelmei közül.*¹⁴¹ Ez a bölcsesség pedig bennünk van¹⁴² Jézus Krisztusban, aki Istentől bölcsességünké lett.¹⁴³ A másik, evilági bölcsesség viszont azokban [az evilági bölcsékben] nem volt meg, hanem az általuk kutatott teremtményekben, melyeknek lényegeit egész életükön át kutatva valahogy eljutottak ugyan Isten fogalmáig, mert a természet és a teremtés nem kevés kiindulási pontot szolgáltat, a démonok pedig nem akadályozták meg démoni módon. Hogyan lehetett volna isteneknek gondolni őket, amikor az Isten fogalma semmiképp sem ért el az emberi észhez?

18. A filozófusok oktalansága

Ezek szerint azok, akik az érzékelhető dolgok természetét vizsgálták, eljutottak ugyan Isten fogalmáig, de nem ahhoz, amely méltó és illik a boldog természethez, *ugyanis elsötétítették oktalán szívüket*¹⁴⁴ a gonosz démonok, amelyek szörnyű mesterkedéseikkel oktatták őket. Hogyan lehetett volna hát isteneknek gondolni ezeket, hogyan lehetett volna hinni nekik, akik több istenről tanítottak, ha Isten méltó fogalma ragyogott volna fel [a filozófusok] értelmében? Ezért azok, akik elfogadták azt az értelmetlen, ostoba bölcsességet és műveletlen műveltséget, közben pedig Istenről meg természetéről hazudoztak: a természetet juttatták uralomra, Istent pedig megfosztották az uralomtól – már amennyire ez hatalmukban állt –, démonoknak isteni nevet adtak, és szorgosan igyekeztek kutatni a

---

137 *Levél* (CPG 6610) 7,2; MPG 3,1080A; CD II,166,10

138 1Kor 1,21

139 1Kor 2,7

140 1Kor 2,6

141 1Kor 2,8

142 Bennünk, ti. a tökéletesekben.

143 1Kor 1,30

144 Róm 1,21

létezők ismeretét, miközben igen-igen híjával voltak, mert azt mondták, lelkük van a lélekkel nem rendelkező lényeknek; továbbá hogy magasabb rendű lélekben részesülnek, mint a mi lelkünk.¹⁴⁵ Eszesnek mondták az értelemmel nem rendelkezőket, tudniillik hogy alkalmasak az emberi lélek befogadására, a mieinknél magasabb rendűeknek és – ó, micsoda istentelenség! – a mi teremtőinknek a démonokat. Istennel együtt örökkévalóknak, nem-teremtetteknek és kezdetnélkülieknek állították nemcsak az anyagot és az egész világ lelkét – amint maguk mondják–, meg azokat az értelmes lényeket, amelyek nem öltöttek magukra sűrű testet, hanem a mi lelkeinket is.¹⁴⁶ Micsoda? Mondjuk azt, hogy Isten bölcsességét birtokolják, akik így bölcselkedtek ezekről? Vagy legalábbis teljesen emberi bölcsességgel rendelkeznek? Közülünk senki sem lehetne olyan bolond, hogy ezt mondja! *A jó fa nem terem rossz gyümölcsöt*¹⁴⁷ az Úr szava szerint. Én ugyanis azon morfondírozom, hogy azt a bölcsességet joggal még emberinek sem lehet nevezni, mert annyira következetlen, hogy ugyanazokat a lényeket lélekkel rendelkezőknek meg lélek nélkülieknek, értelmeseknek meg értelem nélkülieknek nevezi, azokról a lényekről pedig, amelyek semmiféleképp sem képesek érzékelni, és egyáltalán nincs is szervük az ilyen képességhez, azt mondja, hogy képesek befogadni lelkeinket! Ha pedig Pál néha *emberi bölcsességnek* nevezi ugyanezt – *Igebirdetésem nem az emberi bölcsesség meggyőző szavaiból állt*,¹⁴⁸ mondja, majd ismét: *Nem az emberi bölcsesség tudós szavaival beszélünk*¹⁴⁹ –, méltán nevezi az ezzel rendelkezőket *testszerinti bölcséknek*,¹⁵⁰ *oktalanná vált bölcséknek*,¹⁵¹ *e világ tudósainak*¹⁵² is, és bölcsességüket hasonlóképp emlegeti, úgy mint *oktalansággá vált bölcsességet*,¹⁵³ *halálra ítélt bölcsességet*,¹⁵⁴ *hamis tanítást*¹⁵⁵ és *ennek a világnak meg e világ pusztulásra ítélt fejedelmeinek bölcsességét*.¹⁵⁶

145 Utalás a Világlélekre (Platón: *Timaios*) vagy a pogány újplatonizmusra, amely szerint az istenszobrok meglevenedhetnek.

146 Kifejezetten a *metempsichózis*, valamint az ideák időtlen létezésének platonikus tanát cáfolja. Vö. Nüsszai Gergely, *Az ember teremtéséről* (CPG 3154) 28; MPG 44,232A; in *Az isteni és emberi természetéről*, I,244–247. Vanyó László ford.

147 Mt 7,18

148 1Kor 2,4

149 1Kor 2,13

150 1Kor 1,26

151 Róm 1,22

152 1Kor 1,20

153 uo.

154 1Kor 1,28

155 Kol 2,8

156 1Kor 2,6

19. Semmi sem rossz önmagában, ami van

Hallom azt az atyát is, aki azt mondja: *Jaj a testnek, ha nem vesz magához külső táplálékot, és jaj a léleknek, ha nem kapja meg a felülről jövő kegyelmet!*¹⁵⁷ Bizony így van ez! A test ugyanis léleknélkülivé válva elpusztul, a lelket pedig, ha elfordul attól, ami a sajátja, démoni és állati gondolatok ragadják magukkal. Ha tehát valaki erről a filozófiáról, amennyiben természetes, azt mondja, hogy Isten adta,¹⁵⁸ igazat mond, nekünk sem mond ellent, és azokat sem menti fel a vád alól, akik rosszul élnek vele, és természetellenes célra használják. Sőt tudd meg, hogy még növeli is büntetésüket, mivel nem Istennek tetsző módon használták azt, ami Istentől származik. Máskülönb a démoni értelem is, mivel Isten teremtette, természetesen birtokolja a gondolkodási képességet, de ennek tevékenységét nem mondjuk Istentől származónak, még ha a tevékenységre való képességet Istentől birtokolja is; ezért valójában inkább örültségnek mondható, mint gondolkodásnak.¹⁵⁹ Így tehát a profán filozófusok értelme is isteni adomány, amely természeténél fogva birtokában van az ésszel együtt járó bölcsességnek, azonban a gonosz mesterkedései oktalansággá, gonoszsággá és értelmetlenséggé, vagyis ezeknek a véleményeknek védelmezőjévé alakította át a bölcsességet. Ha pedig valaki erre fel azt mondaná, hogy nem velejéig rossz a démonok vágya és tudása, hiszen arra vágynak, hogy létezzenek, éljenek és gondolkodjanak, először is méltán hallja majd újból feleletként tőlünk, hogy valójában nem kell haragudniuk a démoni¹⁶⁰ jelző miatt, amelyet az Úr testvérével együtt alkalmazunk, mivel az, amit mi a görögök bölcsességének nevezünk, tele van viszálykodással és majdnem minden gonosz tannal, amennyiben saját céljától, azaz az istenismerettől is eltér; hiszen még így is részesül a jóban a legutolsó és tompa visszhang módjára. Ezért úgy véljük, hogy az is megfontolandó, hogy semmiféle rossz sem annyiban rossz, amennyiben létezik,¹⁶¹ hanem amennyiben eltért a neki megfelelő és kijáró tevékenységtől és a tevékenység céljától.

20. A teremtmények helyes ismerete Istenhez vezet

Mi tehát a tennivalójuk és a céljuk azoknak, akik Istennek a teremtményekben levő bölcsességét keresik? Vajon nem az, hogy hasznuk származzék az igazságból, és dicsőítsék a Teremtőt? Ez mindenki előtt nyilvánvaló. De mindkettőben tévedett a profán filozófusok ismerete.

---

157 Nem azonosított idézet, vsz. Pszeudo-(Ál-)Makáriosztól.

158 Ld. fentebb a kérdést 35.

159 Vö. Dénes, *DN VII,2*; MPG 3,868C; CD I,197,17–20

160 Jak 3,15

161 Vö. Dénes, *DN IV,33*; MPG 3,733B; CD I,178,3–10

Lehet-e benne valami olyan, ami számunkra fontos? Természetesen. Hiszen a kígyók testének levágott részeiben is sok hatóanyag és gyógyszer van;¹⁶² az orvosok a legjobb és leghasznosabb ellenszernek vélik az ezekből összeállított keveréket, és ha megtévesztő szándékkal mérget készítve belőle a legédesebb ételekhez adják, bevesszük, mert azok leplezni tudják a mágikus elkészítést. Van tehát hasznos dolog bennük, hasonlóan a büröklével összekevert mézhez; de nagyon is megalapozott az a félelem, hogy azok, akik nem különböztetik meg egyiket a másiktól, véletlenül bevesznek valami gyilkos maradékot. És ha megvizsgálád, rájöhetnél, hogy az összes vagy a legtöbb eretnokség innen ered; ezeké az „ikonognosztészeké”¹⁶³ is, akik azt mondják, hogy az ember a tudásból nyeri el a képiséget, és ez által a tudás által alakul Istenhez hasonlóvá a lélek. Így szól ugyanis a Káinhoz intézett üzenet: *Ha helyes is volt följajánlásod, csak nem jól osztottad be.*¹⁶⁴ A helyes megkülönböztetés¹⁶⁵ meglehetősen kevesek tulajdonsága, és pedig csupán azoké, akiknek lelki érzékei már gyakorlattal rendelkeznek a jó és a rossz megkülönböztetésére. Mi szükség van hát arra, hogy hiába kockáztassunk, amikor így nemhogy veszélytelenül, de hasznosan is szemlélhetjük Istennek a teremtményekben levő bölcsességét? Az Istenbe vetett remény révén gondtalan élet ugyanis természetszerűen mozgatja a lelket Isten teremtményeinek megértésére; elámul ezen, miközben rá hagyatkozik és elmélyed benne, és állandóan dicsóítja a Teremtőt, ennek csodálata¹⁶⁶ pedig elvezeti a magasabb rendű dolgokhoz. Hiszen Szent Izsák¹⁶⁷ szerint olyan kincsekre talál, melyeket a nyelv nem képes elmondani,¹⁶⁸ és az imádsággal mint kulccsal jut be azokba a titkokba, *melyeket szem nem látott, fül nem hallott, és embernek szíve meg sem sejtett,*¹⁶⁹ amelyek – mint Pál mondja – egyedül a Lélek által tárulnak fel az arra méltók előtt.

---

162 Ugyanez a kép a Barlaámhoz intézett 2. levélben (37, PS I,281,15–19); ld. Tr I,1,11.21 (49, 60) és Tr II,1,15–16 (alább 144-145).

163 „Képismerők”, vagyis akik a tudásból, ismeretből szerzik meg az istenképmást.

164 Ter 4,7 (LXX). A mondat befejezése: „*nemde vétkezéél ezzeel?*”

165 Ugyanazt az igét (διελεῖν) használja a „beosztás”-ra és a „megkülönböztetés”-re.

166 Platón és Arisztotelész óta „a filozófia a csodálkozással kezdődik”. Palamasz ezt az alapelvet abba az irányba mozdítja el, hogy az igazi filozófia abban áll, hogy a teremtmény képes rácsodálkozni a teremtett világra, s ezért dicsóítja a Teremtőt.

167 Ninivei nesztóriánus püspök (680 körül), szír nyelven írt műveinek egy részét a IX. században göröggre fordították.

168 Vö. Szír Izsák, *Aszketikus beszédek* (CPG 7868) 3; Pirard 238,17–18 (= 72, Szpetszierisz 314)

169 1Kor 2,9

21. Óvatosan kell eljárni

Látod azt a legrövidebb, igen hasznos és veszélytelen utat, amely magukhoz a természetfeletti és mennyei kincsekhez vezet? Ami pedig a profán bölcsességet illeti, először a kígyót kell megölni, miután legyőzted az ebből a bölcsességből áradó gőgöt – milyen nehéz dolog ez! –; azt mondják ugyanis, hogy *semmi köze sincs az alázatossághoz a filozófia kevélykedésének*.¹⁷⁰ Amint megölted, szét kell vágni, és el kell dobni a fejét meg a farkát mint amik nagyon és teljesen rosszak, vagyis az értelemmel felfogható, isteni és a kezdettel kapcsolatos dolgokra vonatkozó, nyilvánvalóan téves véleményt meg a teremtményekről szóló mitikus elbeszéléseket. Ami középen van, azaz a természetről szóló beszédeket úgy, ahogy a gyógyszerészek tűzzel és vízzel főzve megtisztítják a kígyók testét, te is lelked kutató és megfigyelő képességével különítsd el a káros gondolatoktól. De még akkor is, ha megteszed mindezeket, és jól használod fel azt, amit helyesen különítettél el, milyen hatalmas munkát jelent, és mekkora megkülönböztetést igényell! Hasonlóképp ha jól használod fel a profán filozófia jól elválasztott részét, rossz ugyan nem lehet, hiszen valami jóra szolgáló eszköz válhat belőle. De még így sem lehet tulajdonképpeni értelemben Isten ajándékának és lelkinék nevezni, mivel természetes, és nem felülről küldetett. Ezért az isteni dolgok tekintetében legbölcsebb Pál is *testinek* nevezi,¹⁷¹ amikor mondja: *Nézzétek meghívásunkat! Nem sok a test szerint való bölcs.*¹⁷² Vajon ki használhatta volna jobban ezt a bölcsességet, ha nem azok, akiket Pál *profán*¹⁷³ bölcseknek nevezett? Mégis *test szerint valóknak* nevezi ezeket a bölcseket, amikor erről a bölcsességről beszél, és joggal.

22. Krisztus az egyetlen filozófiánk

Amint ugyanis egyáltalán nem nevezhető Isten isteni ajándékának az a gyönyör, amely a törvényes házasságban gyermeknemzés céljából származik, hiszen testi és a természet, nem pedig a kegyelem ajándéka, jöllehet a természetet Isten teremtette, ugyanígy a profán műveltségből származó ismeret is, még ha valaki jól is használná azt, a természet, nem pedig a kegyelem adománya. Ezt a természet által Isten közösen adta mindenkinek, és szorgalommal fejleszthető. Az is nyilvánvaló bizonyítéka annak, hogy természetes, nem pedig lelki ajándék, hogy erőfeszítés és szorgalom nélkül senkiben sem fejlődik ki. Istennek ugyanis tulajdonképpeni értelemben vett, nem pedig természetes adománya a

---

170 Azonosítatlan idézet.

171 2Kor 1,12

172 1Kor 1,26

173 „külső, kívülálló”: 1Tim 3,7

mi isteni bölcsességünk, amely ha halászokra szállt alá felülről, Teológus Gergely szerint¹⁷⁴ a mennydörgés fiaivá tette őket, akik teleharsogták az igével a föld határait; ha vámosokra, a lelkek kereskedőit alkotta meg belőlük; ha túlbuzgó üldözőkre, a saulokat pálokká változtatja,¹⁷⁵ akik *elragadtatnak a földről a harmadik égig, és kimondhatatlan szavakat hallanak.*¹⁷⁶ Az isteni bölcsesség által tehát mi is Isten képére formáltakká lehetünk, és a halál után is azok maradhatunk. Azt mondják, hogy a természetes bölcsesség Ádámban jobban megmaradt, mint utódainál, jóllehet az összes közül elsőként ő nem őrizte meg a képiséget. A profán bölcseknek a filozófiája, amely később segítséget nyújtott ennek a természetes bölcsességnek, már azelőtt is megvolt, mielőtt eljött volna Az, Aki visszahívja a lelket a régi szépségére. Vajon miért nem újultunk meg általa Krisztus előtt, hanem azoknak a bölcseknek és mindenkinek nem olyan valakire volt szükségük, aki filozófiára oktat, az ezzel a világgal együtt elmúló művészetre – miért is *e világ* bölcsességének mondják¹⁷⁷ –, hanem Arra volt szükségünk, *Aki elveszi a világ bűnét,*¹⁷⁸ igazi és örök bölcsességet nyújt, még ha az *oktalanság is*¹⁷⁹ a mulandó és *romlott* bölcsek szemében, mivel nemcsak annak tűnik, hanem oktalanná is tesz azáltal, hogy hiányzik azokból, akik nem figyelnek rá? Világosan látod-e hát, hogy nem a profán műveltség tanulmányozása üdvözít, nem ez tisztítja meg és teszi hasonlónak az isteni ösképhez a lelket? Tehát levonom a következtetést a profán bölcsességről mondottakból. Ha valaki azzal a céllal fordul a Törvény előírásaihoz, hogy megtisztuljon, Krisztus semmit sem fog használni neki – jóllehet Isten hajdan világosan elrendelte ezeket –, de a profán tudományok elsajátítása sem. Még inkább igaz az, hogy ha valaki a profán filozófiához fordul, amelyről az imént ítéletet mondtunk, abban a hiszemben, hogy lelke ettől fog megtisztulni, Krisztus semmit sem fog használni neki. Krisztus szája, Pál szól itt, és velünk együtt tesz tanúságot.

23. A szent atyák tanúbizonyságai

Ezt mondd, testvérem, azoknak, akik a kellenél jobban magasztalják a profán bölcsességet. Ezen kívül az alábbi fejezetek is megmutatják nekik, milyen hiábavalónak és megvetendőnek gondolták szent atyáink, különösen azok, akik tapasztalatból is ismerték.

---

174 Nazianzoszi Gergely, *Homíliák* (CPG 3010) 41 (*Pünkösdre*), 14; MPG 36,448C; SC 358,346; ÓI 17,332. Vö. Tr II,1,12 (alább 142).

175 Vö. ApCsel 13,9

176 Vö. 2Kor 12,2

177 1Kor 2,6

178 Jn 1,29

179 1Kor 1,18

I. triász

Nüsszainak¹⁸⁰ az *Elmélkedés a test teremtéséről* című művéből:¹⁸¹ *A lelki bányók törvénye az, hogy ne szoruljon az Egyházon kívülállóknak szavára, és, amint az Úr mondja, ne hallgasson idegen szóra.*¹⁸²

Ugyanó, *Eupatrioszhoz*¹⁸³ *Az, hogy a profán irodalom iránt érdeklődsz, azt bizonyította nekünk, hogy egyáltalán nem törődsz az isteni tudományokkal.*

A nagy Vazulnak a 7. *zoltárhoz írt magyarázatából*:¹⁸⁴ *Az igazságnak két jelentése van: az egyik azokra a dolgokra vonatkozik, amelyek a boldog életre vezetnek, a másik pedig a világban levő bármilyen dologról alkotott egészséges elképzelés. Az első igazságot tehát, amely az üdvösség munkatársa, amennyiben a tökéletes ember szívében van, minden szempontból hamisítatlanul kell átadni embertársunknak. Ha pedig a földdel és a tengerrel, a csillagokkal és ezek mozgásával vagy gyorsaságával kapcsolatban nem tudjuk, hogy mi az igazság ezen a téren, semmi akadálya sincs annak, hogy elérjük az ígéretekben foglalt boldogságot.*

A nagy Dénes az *Egyházi hierarchia* című művének első könyvéből:¹⁸⁵ *Az Istenhez való hasonulás és a vele való egyesülés ugyanis, amint az isteni Írások is tanítják, egyedül a legtisztéletreméltebb parancsok szeretetében és szent megterésében valósul meg.*

---

180 Nüsszai Szent Gergely (megh. 394), Nagy Szent Vazul öccse, a „kappadokiai atyák” egyike.

181 Nüsszai Gergely, *Az ember teremtéséről* (CPG 3154) 30; MPG 44,240D; in *Az isteni és emberi természetéről*. I,252. A teljes idézet Vanyó László fordításában: „Ha azonban valaki szívesebben venné, hogy az egyház legyen a tanítója mindezekre [ti. az egyes testrészekkel kapcsolatos ismeretekre] vonatkozóan is, hogy ne kelljen a kívülállóknak tanítására szorulni (hisz, mint az Úr mondja, a szellemi nyáj szokása az, hogy idegen szóra nem hallgat).”

182 Jn 10,5

183 *Levelek* (CPG 3167) 11,1; MPG 46,1041C; GNO VIII/2,41; SC 363,186. A levél címzettje feltehetőleg pogány, vagy legalábbis lanya keresztény volt. Az idézet egy általános alapelvet szögez le, amely szűkebb értelmű, mint a fenti szövegvariáns, és pontosan így hangzik: „Ha valaki a profán irodalom iránt érdeklődik, ez azt bizonyítja nekünk, hogy egyáltalán nem törődik az isteni tudományokkal.”

184 Helyesen: 1. *homília a 14. zoltárhoz* (CPG 2836) 3; MPG 29,256BC. A teljes idézet a következő: „Az igazságnak két jelentése van: az egyik azokra a dolgokra vonatkozik, amelyek a boldog életre vezetnek, a másik pedig a világban levő bármilyen dologról alkotott egészséges elképzelés. Az első igazságot tehát, amely az üdvösség munkatársa, amennyiben a tökéletes ember szívében van, minden szempontból hamisítatlanul kell átadni embertársunknak. Az élet dolgaival kapcsolatban ha valaha el is tér az igazságtól az, aki tanulmányozza azokat, még nem akadálya annak, hogy teljesítse feladatait. Ha ugyanis a föld vagy a tenger méreteiről, a csillagok távolságáról és arról van szó, hogy egymástól milyen gyorsan távolodnak, ha nem tudjuk, hogy mi az igazság ezen a téren, semmi akadálya sincs annak, hogy elérjük az ígéretekben foglalt boldogságot.” Ld. még Tr II,1,44 (alább 170). Rövidített verziója: Tr I,3,14 (alább 97).

185 Helyesen: második. *EH* II; MPG 3,392A; CD II,68,17–20

Az Aranyszájúnak a *Szent Máté evangéliumához írt magyarázatából*:¹⁸⁶ *Amit ugyanis a profán bölcsök még álmukban sem tudtak volna elképzelni, azt hirdetik a halászok és írástudatlanok nagy bizonyossággal. A földet elhagyván ugyanis mennybéli dolgokról szólnak, másik életet és más életmódot, szabadságot és szolgáltságot, világrendet*

186 *Homiliák Máté evangéliumához* (CPG 4424) 1,4–5; MPG 57,17. A teljes szöveg így hangzik (kiemelve belőle a fent olvasható rövidítés mondatait): „*Amit ugyanis a kívülről még álmukban sem tudtak volna elképzelni, azt hirdetik ezek [ti. az apostolok] nagy bizonyossággal, és meg is győzik az embereket: s nemcsak életükben, de haláluk után is, és nem kettőt vagy huszat, sem nem százat, sem ezret vagy tízezret, hanem városokat, nemzeteket, népeket, szárazföldet és tengert, a görögseget s a barbárt, a földkerekség lakott s lakatlan részét – s teszik mindezt olyan dolgokkal kapcsolatban, melyek természetünket messze felülhaladják. A földet elhagyván ugyanis mennybéli dolgokról szólnak, másik életet s más életmódot, más gazdagságot s más szegénységet, szabadságot és szolgáltságot, életet és halált, világrendet és alkotmányt hirdetnek, mindent felborítva. Nem olyan képpen, mint Plátón, aki azt a neveléses Államot szerkesztette, vagy Zénón, vagy aki még alkotmányt írt, vagy törvényeket alkotott. Hiszen ezek egyúttal azt is megmutatták ezzel, hogy gonosz lélek, valami a természetünkkel harcba álló, a józanság ellensége, a jó rend ellenzője: egy mindent felforgató vad démon szökött lelkükből. Mikor ugyanis az asszonyokat mindenki számára közössé teszik, vagy szüzeket vezetnek az emberek szeme láttára levetkőztetve a küzdőtérre, vagy titkolt nászokat hoznak össze, és mindent összevegyítenek, összezavarnak, a természetadta korlátokat felrúgják – mit mondhatnánk mást? Hiszen, hogy az említettek mind démonok találmányai és természetellenesek, önnön természetünk is tanúsíthatja, mert nem bírja elviselni a nevezett dolgokat. Ráadásul mindezt nem üldözés, veszélyek és háborúság közepette, hanem teljes szólási és cselekvési szabadság birtokában írták le, és sokféle stílári eszközzel ékesítették. Ugyanakkor az üldözött, ütlegelt, veszélyeknek kitett halászok szavait laikusok és bölcsök, szolgák s szabadok, királyok s katonák, barbárok s hellének teljes jóindulattal fogadták. És nem mondhatod, hogy azért fogadták szívesen mindnyájan, mert csekély és földhözragadt dolgok ezek – sokkal emelkedettebbek ugyanis amazokénál. Mert nem gondolták el azok, akár csak álmukban is, szüzességnek még csak nevét sem, sem a szerzésről történő lemondásnak, sem börtnek, sem semmi más magasrendű dolognak. A mieink viszont nemcsak a kívánságot számúzik, és nemhogy a tettegességet, de a fegyelmezetlen tekintetet, a kihívó szavakat, az izléstelen nevetést, a külsőt, a járást, a hangoskodást is fegyelmezik: alaposan a legapróbb részletekig elmennek, és megtöltik az egész földkerekséget a szüzesség virágával. *S az Istennel kapcsolatban is meggyőznek, hogy úgy bölcselkedjünk róla, és a mennyi dolgokról, ahogy amazok közül soha egy sem volt képes akár csak észrel is felérni. Hogy is lehettek volna, hiszen szörnyetegek, vadállatok, földön csúszó s más, még hitványabb élőlények képmásait tették meg istenükké? Am mégis befogadták és el is hitték e magasrendű tanokat, s azok virágzanak és növekszenek nap mint nap. Amazokéi viszont romlásnak indultak és kevesebbek: könnyebben tűnnek el, mint a pókbáló. És nem is csoda, hiszen démonok adták elő őket. Ennél fogva bennük a jeslettség sűrű homállyal párosul, és még ennél is inkább fászszerűek. Hiszen mi lehetne nevelésesebb annál az alkotmánynál, melyben a filozófus, mikor az említetteket is beleértve sok ezer sort veszteget arra, hogy megmutathassa, mi is az igazság, mondanivalóját fecsegéssel és homályossággal rakja tele. Mert ha lenne is valami hasznos benne, az ember élete szempontjából akkor is hasznavehetetlen lett volna. Hiszen ha a földműves, a rézműves, a kőműves meg a kormányos és mind a többi kétkézi munkájából élő ember mesterségével, az igazságnak megfelelő fáradozással felhagyva, és annyi de annyi évet vesztegetne arra, hogy megértse, mi is az igazságos – előbb, mintsem azt megtudná, gyakorta éhség döntené le, s emiatt az igazságosság miatt úgy kimúlik, hogy közben a többi hasznavehető dolgok közül sem tudott meg semmit, és életét természetellenes halállal emésztette el. *Nem ilyen a mi tanításunk.*” Bugár M. István ford. in *Katekhón* I/1 (2004), 118–120.**

I. triász

birdetnek, mindent felborítva. Nem olyanképpen, mint Platón, vagy Zénón, vagy aki törvényeket alkotott. Hiszen ezek egyúttal azt is megmutatták ezzel, hogy gonosz lélek, valami a természetünkkel harcban álló, vad démon szólott lelkükből. S a halászok az Istennel kapcsolatban is meggyőznek, hogy úgy bölcselkedjünk róla, és a mennyei dolgokról, ahogy amazok közül soha egy sem volt képes akár csak ésszel is felérni. Amazokéi viszont romlásnak indultak és kivésztek: könnyebben tűnnek el, mint a pókbáló. És nem is csoda, hiszen démonok adták elő őket. Ennélfogva bennük a feslettség sűrű homállyal párosul, és még ennél is inkább fárasztóak. Nem ilyen a mi tanításunk.

Teológus Szent Gergely:¹⁸⁷ *Az első bölcsesség az az élet, amely dicsérendő, és a legtisztább és legfénylőbb Isten számára már megtisztította vagy most tisztítja meg magát, aki tőlünk egyedüli áldozatként a megtisztulást követeli. Az első bölcsesség megveti a szóban levő bölcsességet meg a beszédekben levő fordulatok és hamis, túlzó ellenvetések tudományát. Azt a bölcsességet dicsóítom én és azt tiszttelem, amellyel halászok ejtették hálójukba az egész világot az evangélium kötelekeivel, akik tökéletes és tömör beszédeikkel legyőzték a megsemmisülő bölcsességet.*

Szent Cirill a 9. zsoltár magyarázatából:¹⁸⁸ *Ezért hengegnek azok, akik belegyakorolták magukat ebbe az evilági, démoni és érzéki bölcsességbe, feltűzelik a gyenge felfogásúakat, azaz a pokol fiaivá teszik, támogatják a megtévesztést, tetszetős kifejezéseikkel megszerpítik a hamisságot, és ezáltal sokakat sikerül megtéveszteniük. Ezeket, akik mintegy csapdába estek, foglyul ejtik a tévelygők tanácsai, hiszen amit ezek tanácsolhatnak, az törre és hurokká válik a műveletlenek számára.*

Nüsszainak a Prédikátor könyvéhez írt magyarázatából:¹⁸⁹ *Lásd a Prédikátor szillogisztikus érvelését, aki így szól: „A bölcsesség bőségéből” következik „az ismeret bősége”, és az ismeret gyarapodását a fájdalmak gyarapodása követi kíséretként,¹⁹⁰ úgyhogy egyáltalán nem szükséges, nem is hasznos, és az örök életet sem biztosítja a*

187 Homiliák (CPG 3010) 16,2; MPG 35,936BC. A teljes szöveg így hangzik (kiemelve belőle a fent olvasható rövidítés mondatait): „Az első bölcsesség az az élet, amely dicsérendő, és a legtisztább és legfénylőbb Isten számára már megtisztította vagy most tisztítja meg magát, aki tőlünk egyedüli áldozatként a megtisztulást követeli, amelyet az Írás töredelmes szívnek, a dicséret áldozatának, új teremtménynek Krisztusban, új embernek és ilyesféléknek nevez. Az első bölcsesség megveti a szavakban megnyilvánuló, a szófordulatokban és a megbízhatatlan, túlzó ellentétekben bővelkedő bölcsességet. En pedig inkább mondok öt érthető szót az egyházban, mint tízezer szót nyelveken, és bizonytalan trombitaszót, amely nem indítja el harcosomat a lelki háborúba. Azt a bölcsességet dicsóítom én és azt tiszttelem, amely révén a nemtelenek megdicsőültek, a semmire sem becsültek megtiszteltetésben részesültek, amellyel halászok ejtették hálójukba az egész világot az evangélium kötelekeivel, akik tökéletes és tömör beszédeikkel legyőzték a megsemmisülő bölcsességet.”

188 Alexandriai Cirill püspök (megh. 444), *Magyarázat a 9. zsoltárhoz* (CPG 5202) 23; MPG 69,780A

189 A fenti részlet nem Nüsszainak, hanem a II. Jusztinianosz császár (685–711) idejében élt Agrigentumi Gergelynek a művéből való: *Kommentár a Prédikátor Könyvéhez* (CPG 7950) I,19; MPG 98,796CD; G. H. Ettlinger–J. Noret(ed.) CCSG 56, 42,2–32. Eredetileg nem tartozott Palamasz művéhez, később fűzték hozzá.

190 Préd 1,18

Első rész, 23. fejezet

külső, rengeteg és fölösleges tudomány elsajátítása, az emberi bölcsességnek és ismeretnek virrasztás és fáradság árán való végtelen követése azok számára, akik szerfelett törekednek ezekre, épp ellenkezőleg, még heves fájdalmak is kísérik. Búcsút kell inteni mindezeknek, himnuszéneklésben, imádságban és könyörgésben kell virrasztanunk, amelyeket Teremtőnkhez, Istenünkhöz és Uralkodónkhoz intézünk. Ezekben tartsunk ki, ezekben buzgólkodjunk, ezek által emeljük föl szívünket és értelmünket az isteni fenség felfoghatatlan magasságába, szegezjük tekintetünket a dicsőség napjának szépségére, az onnan származó részesülések és részesedések ragyogjanak be kívül-belül minket, embereket, örvendezzünk a kimondhatatlan dicsőségnek, amennyire csak szemlélhető és elképzelhető, és teljünk be a valóban kifejezhetetlen és isteni vigadozással, nehogy a haszontalan dolgokban ügyködve ítéletben legyen részünk nem sokkal a hiábavaló fáradozás után.

Második kérdés

Bírálat érte a hészüchaszták lelkiességét. Vajon elítélendő-e ez?

Jól tetted, atyám, hogy hozzáfűzted a szenteknek az általam kért dologról szóló idézeteit. Hallgatva amint megoldod azokat a problémákat, amelyek zavarba hoztak, csodálkoztam ugyan, mennyire nyilvánvaló az igazság, mégis szöveget ütött a fejembe az a gondolat, hogy ha *minden szó szóval áll harcban* – amint magad is mondtad –,¹⁹¹ vajon nem lehetséges-e az, hogy az általad mondottakat is lehet vitatni. Mivel azonban egyedül a tettek tanúbizonyságáról tudom, hogy vitathatatlan, és hallottam, hogy a szentek is ugyanazt mondják, mint te, ettől most már egyáltalán nem félek. Akit ugyanis ezek nem győznek meg, hogyan lehetne ő maga hitre méltó? Hogyan utasítaná el a szentek Istenét? Hiszen Ő mondta az apostoloknak és általuk az utánuk jövő szenteknek, hogy *aki titeket megvet, engem vet meg*,¹⁹² azaz magát az Igazságot. Hogyan fogadhatnák el tehát az igazság keresői azt, aki szembeszegül az Igazsággal? Ezért kérek, atyám, hallgass meg, amikor egyenként kifejtem a többi érvet, amelyeket ezektől az emberektől hallottam, akik egész életükön át a görög műveltséggel foglalkoznak, és egyrészt mondd el nekem azt, amit ezzel kapcsolatban jónak látsz, másrészt egészítsd ki azzal is, hogy mi ezekről a szentek véleménye. Azt mondják ugyanis, hogy rosszul tesszük, hogy bele törekszünk zárni értelmünket¹⁹³ a testbe.¹⁹⁴ Szerintük ugyanis mindenféleképp a testen kívülre kell juttatnunk. Ezért is gúnyolják nagyon egyikünket-másikunkat, azzal az ürüggyel készítve írásokat ellenük, hogy arra buzdítják a kezdőket: tekintetüket fordítsák önmaguk felé, és a belégzés által bocsássák önmagukba saját értelmüket. Gúnyolóink ugyanis azt állítják, hogy a lélektől nem vált el az értelem.¹⁹⁵ Márpedig ami nem vált el tőle, hanem benne van, hogyan küldhetné azt bele ismét bárki? Azt is mondják ugyanis, hogy a mieink szerint az isteni kegyelmet is az orrlyukakon keresztül költöztetik be.¹⁹⁶ Én azonban tudom

191 Ld. Tr I,1,1 (fentebb 37)

192 Lk 10,16

193 *núsx*: az ember spirituális érzékszerve, működése eltér a racionális felfogóképességtől, az észről (*dianoia*).

194 Barlaám Ignatiosz hészüchasztához írt levelében említi, hogy a hészüchaszták testük valamely részébe igyekeztek bezárni értelmüket, „miközben az értelem összekeveredett a test buta voltával és sűrűségével” (Fyrgos IV,2,10–12; p. 370)

195 Barlaám szerint az értelem „mindig elválik mindenféle testi gondolattól, amikor egyesül önmagával és az Istennel”. (uo. 13–14)

196 Barlaám azt hallotta egyes hészüchasztáktól, hogy „az értelem ki-bejár az orrlyukakon keresztül a lélegzéssel egyidejűleg” (Fyrgos V,16,120–121; p. 386).

Második rész, második kérdés

róluk, hogy rágalmoznak, hiszen a mieink közül senkitől sem hallottam ezt; ebből azt gyanítottam, hogy más téren is rosszindulatúan járnak el. Ők szoktak ugyanis légből kapott vádakat kovácsolni, létező dolgokat pedig kiforgatni. Te tehát, atyám, taníts meg engem, miért legyünk minden igyekezetünkkel azon, hogy értelmünket bocsássuk önmagunkba, és miért ne véljük rossznak, hogy belezárjuk a testbe.

Ugyanannak az írása a szentül élő hészüchasztákról

Első könyv, második rész¹⁹⁷

Akik azt választották, hogy csöndes nyugalomban önmagukra ügyeljenek, nem járnak el helytelenül, ha arra törekednek, hogy testükön belül tartsák saját értelmüket

Második válasz

1. A test nem rossz önmagában

Testvér, nem hallod, amint azt mondja az Apostol, hogy *testünk a bennünk lakó Szentlélek temploma*,¹⁹⁸ és ismét, hogy *Isten háza vagyunk*,¹⁹⁹ amint Isten is azt mondja, hogy *bennük lakom és járok, és Istenük lesznek?*²⁰⁰ Ha tehát Isten hajlékává lehetett, hogyan háborodhat föl bárki, aki épelméjű, azon, hogy saját értelmünk lakik benne? És hogyan telepíthette Isten is kezdetből fogva a testbe az értelmet? Vajon Ő is rosszul cselekedett? Testvérem, az ilyen gondolatokról azt tartsd, hogy eretnekek szokták mondani, akik a testet rossznak és a gonosz alkotásának mondják.²⁰¹ Mi ezzel szemben úgy véljük, hogy az a rossz, ha az értelem a testies gondolatokban van, az viszont nem rossz, amikor a testben van, mivel a test semmiképp sem rossz.²⁰² Ezért mindenki, aki élete folyamán Istenhez kapcsolódik, Dáviddal együtt így kiált Istenhez: *Reád szomjazott a lelkem, még inkább eped utánad testem*,²⁰³

---

197 Ez a traktátus belekerült a Korintusi Szent Makáriosz (1731–1809) és Szenthegyi Szent Nikodémus (1748–1809) által szerkesztett *Filokália*-gyűjteménybe, melynek első kiadása 1782-ben jelent meg Velencében.

198 1Kor 6,19

199 Zsid 3,6

200 2Kor 6,16 a Lev 26,11-ből

201 A manicheusok tanították ezt, tőlük vették át a bizánci messzaliánusok. Palamasz épp ezt a vádat fordítja vissza Barlaámra, aki a messzaliánusokkal avagy euchitákkal azonosította a hészüchasztákat (Vö. Fyrigos V,17,131; p. 388)

202 A keresztény lelki szerzők, még a leginkább platonizálók is állhatatosan ragaszkodtak ehhez a tételhez. Vö. DN IV, 27; MPG 3,728CD; CD I,173,17

203 Zsolt 62 (63),2

és szívem és testem megörültek az élő Istennek,²⁰⁴ Izaiással pedig: *Hasam zeng, miként a hárfa, és bensőm mint rézfal, melyet megújítottál,*²⁰⁵ és a tőled való félelem miatt, *Uram, méhünkben fogantuk szabadításod Lelkét,*²⁰⁶ akiben szilárdan bízva nem bukunk el, de elbuknak azok, akik földiesen beszélnek, és hamisan azt állítják, hogy a mennyei szavak és cselekedetek olyanok, mint a földiek. Ha pedig az Apostol *halálnak* is nevezi a testet – *ki szabadít meg a halálra szánt testtől?*²⁰⁷ mondja –, azért teszi, mert az anyagias és testi gondolatnak már valóban testi formája van. Ezért a lelki és isteni testtel összehasonlítva joggal nevezte ezt „testnek”, és nem is egyszerűen „testnek”, hanem „a test halálának”. Kissé feljebb pedig még világosabban megmutatja, hogy nem a testet hibáztatja, hanem a törvényszegés miatt később hozzákapcsolódott bűnös vágyat: *Ki vagyok szolgáltatva a bűnnek,*²⁰⁸ aki pedig ki van szolgáltatva, az nem természeténél fogva rabszolga. És ismét: *Tudom, hogy a jó nem lakik bennem, vagyis testemben.*²⁰⁹ Látod hát, hogy nem a testet, hanem a benne lakót mondja rossznak? Tehát *a tagjainkban levő és az értelem törvénye ellen küzdő törvényről*²¹⁰ mondja, hogy rossz, ha a testben lakik, nem pedig az értelemről.

2. Az egész emberi lény képes a kegyelem befogadására

Ezért mi, akik ellenállunk ennek a *bűn törvényének*,²¹¹ kiköltöztetjük a testből, és beköltöztetjük az értelem felügyeletét. Általa parancsokat írunk elő a lélek minden egyes képességének²¹² és a test tagjainak, mindegyiknek azt, ami neki megfelelő. Az érzékeknek meghatározzuk, mit és milyen mértékben tegyenek; a törvénynek ezt a művét „mértékletességnek” nevezik. Amikor a lélek szenvedésre képes részét formáljuk a legnemesebb alkattá, ennek „szeretet” a neve. Ezáltal azonban a gondolkodó részt is javítjuk, mert eltávolítjuk mindazt, ami megakadályozza a gondolkozást abban, hogy Isten felé emelkedjék, a törvénynek ezt a részét pedig „éberségnek” nevezzük. Amikor a mértékletességgel valaki megtisztította a testét, a heves indulatot és a vágyat az isteni szeretet által az erények

---

204 Zsolt 83 (84),3

205 Iz 16,11. A *koilia* jelenthet hasat és belső részt is.

206 Iz 26,17

207 Róm 7,24

208 Róm 7,14

209 Róm 7,18

210 Róm 7,23

211 Róm 8,2

212 A lelki irodalomban a platóni mintát követő Evagriosz nyomán három képességet tulajdonítottak a léleknek: a gondolkodó képességet (*logisztikon*, ritkábban *bégemonikon*: irányító), az indulatot (*thümikon*) és a vágyat (*epithümétikon*). E két utóbbi alkotja együttesen a szenvedésre képességet (*pathétikon*).

I. triász

eszközévé tette, értelmét pedig az imádság által megtisztítva Istennek ajánlotta fel, elnyeri és látja önmagában azt a kegyelmet, amely azoknak van megígérve, akiknek tiszta a szívük. És akkor ő is elmondhatná Pállal, hogy *Isten, aki azt mondta: „A sötétségből támadjon fény”, világosságot támasztott a mi szíveinkben is, hogy felragyogjon Isten dicsőségének ismerete Jézus Krisztus arcán,*²¹³ *de ezt a kincset – mondja – cserépedényben őrizzük.*²¹⁴ Mivel tehát mi az Atya világosságát, amely felragyogott Jézus Krisztus arcán, hogy megismerjük a Szentlélek dicsőségét, testünkben mint cserépedényben őrizzük, vajon amikor saját értelmünket a testen belül tartjuk, méltatlanul cselekszünk az értelem magasztosságával? Ki is mondana ilyet, még ha az isteni kegyelemtől megfosztott emberi értelemmel is rendelkezne, nemhogy még egy lelki ember?

3. A szív az értelem székhelye

Mivel lelkünk egyetlen, de sokféle képességgel rendelkező valóság, eszközként pedig a neki természet szerint megfelelően élő testet használja, milyen eszközökre van szüksége a lélek azon képességének, amelyet „értelemnek” nevezünk, amikor tevékenykedik? Soha senki sem feltételezte ugyanis, hogy körmökben, szemhéjakban vagy inkább az orrlyukakban vagy az ajkakban lakna az ész, pedig abban mindenki megegyezik, hogy bennünk van; csak abban térnek el egymástól, hogy melyik belső szervet használja elsőként mint eszközt. Egyesek mint valami fellegvárba az agyba telepítik,²¹⁵ mások úgy határozzák meg, hogy a szív központja hordozza, és ami abban megtisztult az érzéki szellemtől.²¹⁶ Mi magunk is tapasztalatból pontosan tudjuk, hogy gondolkodási képességünk nem úgy van bennünk, mint egy edényben, hiszen testetlen, nincs is rajtunk kívül, mivel kapcsolódik hozzánk, hanem a szívben van mint szervben. Ezt nem embertől tanultuk, hanem magától az ember Alkotójától, aki megmutatja, hogy *nem az fertőzi meg az embert, ami a szájon keresztül bemegy, hanem ami kijön,*²¹⁷ mert azt mondja, hogy *a szívből származnak a gonosz gondolatok.*²¹⁸ Ezért mondja a nagy Makáriusz²¹⁹ is: *A szív kormányozza az egész szervezetet,*

---

213 2Kor 4,6

214 2Kor 4,7

215 Nüsszai Gergely, *Az ember teremtéséről* (CPG 3154) 12; MPG 44, 156C; in *Az isteni és emberi természetről* I,192. Vö. Tr II,2,27 (alább 194).

216 Ld. alább Ál-Makáriusz véleményét.

217 Mt 15,11

218 Mt 15,19

219 Nagy Makáriusz (megh. 390) egyiptomi remete. Neve alatt többek között ötven spirituális homília maradt fenn, melyek szerzője valószínűleg a IV. sz. végén és az V. sz. elején Mezopotámiában vagy Kelet-Anatóliában élt szerzetesi író (Ál-Makáriusz,

és miután a kegyelem birtokba vette a szív legelőit, kormányozza az összes gondolatot és testrészt, mert ott van az értelem és a lélek összes gondolata.²²⁰ Tehát szívünk a gondolkozó képesség székhelye és az első gondolkodó testi szerv. Ha tehát szigorú éberséggel igyekszünk őrködni gondolkozó képességünk felett és helyes irányba terelni, hogyan vigyázhatnánk rá, ha nem szedjük össze értelmünket, melyet kívül szétforgácsoltak az érzékelések, és nem vezetjük vissza a belsőhöz, magához a szívhez, amely a gondolatok lakóhelye?²²¹ Ezért Makáriosz is, aki joggal szolgált rá a „boldog” névre,²²² a kissé előbb mondottak után rögtön így szól: *Itt kell tehát megnézni, vajon belírta-e a kegyelem a Lélek törvényeit.*²²³ Hol „ott”? A kormányzó szervben, a kegyelem trónján, ahol az értelem és a lélek összes gondolata van, vagyis a szívben. Látod, hogy miért kell azoknak, akik úgy döntöttek, hogy csöndes nyugalomban figyelnek önmagukra, feltétlenül visszavezetniük és a testbe zárniuk az értelmet, különösen pedig a test legmélyén levő testbe, amelyet „szívnek” nevezünk?

4. Az értelem visszatérése önmagunkba

Ha a Zsoltáros szerint is *a király lányának minden dicsősége bent van,*²²⁴ miért keresnénk azt valahol kívül? Ha pedig az Apostol szerint *Isten saját Lelkét adta, aki így kiált szíveinkben: Abba, Atya,*²²⁵ miért ne szívünkben könyörögnénk a Lélekkel együtt? Ha pedig a próféták és apostolok Ura szerint is a mennyek országa bennünk van,²²⁶ hogyan kerülne a mennyek

---

ill. Makáriosz-Simeon, mivel egyes kéziratokban Simeon néven szerepel). A X. század végén Metaphrasztész Szent Simeon stílusosan átdolgozta Ál-Makáriosz műveinek egy részét, Palamasz többször eszerint idézi.

220 *Homiliák* (CPG 2411) 15,20; MPG 34, 589B; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4) 139,283–285. Szó szerint: „A szív kormányozza az egész testi szervezetet...”. E szakasz főforrása Ál-Makáriosz.

221 Vö. Phótikéi Diadochosz, *Fejezetek* (CPG 6106) 59; SC 5bis,119

222 gör. *makáriosz* = „boldog”

223 *Homiliák* (CPG 2411) 15,20; MPG 34,589A; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4)139,280–283. Szó szerint: „[Akik a fény és az új szövetség Szent Lélekben végzett szolgálatának fiai, semmit sem az emberektől tanulnak, hiszen Isten oktatja őket. Maga] a kegyelem írja bele szívünkbe a Lélek törvényeit”(ez az idézet a publikált szövegben megelőzi az előző mondatot).

224 Zsolt 44 (45),14 (LXX). Ezt a szentírási idézetet valószínűleg Órigenész (184–254) alkalmazta először a lelki életre (Vö. *Válogatott magyarázatok a Zsoltárok könyvéhez*, CPG 1426; MPG 12,1432C). Vö. Baszileiosz: *Homiliák a zsoltárokhoz* 44,11 (CPG 2836), MPG 29,412AB; Orosz László Atanáz ford. in Nagy Szent Bazil: *Életrajzok VI. Zsoltárkommentárok*. Nyíregyháza 1998, 189–190; Phótikéi Diadochosz, *Fejezetek* (CPG 6106) 79; SC 5bis,137.

225 Gal 4,6

226 Lk 17,21

I. triász

országán kívülre az, aki önmaga bensejéből buzgón igyekszik kikergetni az értelmet? *Az igaz szív* – mondja Salamon – *érzékelést keres,*²²⁷ amit ugyanő másutt értelmi és isteni [érzékelésnek] nevezett,²²⁸ aminek elérésére az atyák is mindenkit buzdítanak, amikor azt mondják: *Minthogy az értelem értelmes, nyilván meg van áldva értelmi érzékeléssel is. Akár megvan ez bennünk, akár nincs, szüntelenül iparkodjunk megszerezni.*²²⁹ Látod, hogy ha valaki azon fáradozik, hogy szembeszálljon a bűnnel, megszerezze az erényt, megkapja az erényért folytatott küzdelem díját vagy inkább az erény díjának foglalóját,²³⁰ az értelmi érzékelést, annak vissza kell vezetnie a testen és önmagán belülről az értelmét? Az, hogy az értelmet nem a testies gondolkodáson, hanem magán a testen kívülre kell vinnie, hogy ott értelmi látványokban legyen része – ez a görög filozófia legnagyobb csalása, minden eretnység gyökere és forrása, a démonok találánya, ostobaságot szülő tanítás és örült vakmerőség szüleménye! Ezért azok is, akik a démonok sugalmazására beszélnek, önmagukon kívül vannak, meg sem értik, amit mondanak. Mi viszont nemcsak a testen és a szíven belülről, hanem még önmagán belülről is küldjük az értelmet.²³¹

5. Az értelem körkörös mozgása

Vádaskodjanak csak tehát azok, akik azt mondják, hogy mivel nem szakadt el a lélektől az értelem, hanem benne van, hogyan lehetne ismét visszaküldeni belé! Nem tudják ugyanis, úgy tűnik, hogy más az értelem lényege, és más a tevékenysége, vagy inkább tudják ugyan, mégis önként állnak be a csalók közé, amikor az azonos nevűség alapján bölcselkednek.²³² *Mivel nem fogadják el a lelki tanítás egyszerűségét ezek, akiknek gondolkodását a dialektika az ellentmondásra élesztette ki – a nagy Vazul szerint –, a szofizmák érvelését segítségül hívva az áltudomány ellenvetéseivel*²³³ megmásítják az igazság erejét.²³⁴ Ilyeneknek kell lenniük azoknak, akik nem lelkiek, és méltónak

---

227 Péld 27,21 (Órigenész és Nüsszai Gergely fordítása)

228 Vö. Péld 2,2

229 Sínai János (579–650), *Létra* (CPG 7852) 26,17; MPG 88,1020A. Vö. 1040D; Árkossy 173.

230 Vö. 2Kor 1,22; 5,5; Ef 1,14

231 Palamasz a platonizáló eszmékkel átítatott, antik pogány aszketizmusra vezeti vissza azt az előítéletet, amely elítéli a testet, ezért beszél „görög” eretnységről. Ezzel szemben a keresztény aszkézis felhasználja a testet, amennyiben az önmagától közvetlenül nyitott mind az értelem, mind pedig a kegyelem felé.

232 Palamasz teológiájának lényeges vonása a lényeg és a tevékenység megkülönböztetése. Ez már az emberi értelem esetében is döntő szerepet játszik.

233 1Tim 6,20

234 *Homiliák a Példabeszédekhez* (CPG 2856) 12,7; MPG 31,401A

tartják magukat arra, hogy lelki dolgokat ítéljenek meg²³⁵ és oktassanak. Nem maradt ugyanis rejtve előttük, hogy az értelem esetében nem úgy áll a dolog, mint a látással: hogy látja ugyan a többi láthatót, de önmagát nem látja. Hanem az értelem egyfelől úgy tevékenykedik, hogy szemügyre veszi mindazt, amit csak szemügyre kell vennie – ezt nevezi a nagy Dénes az értelem *egyenes vonalú* mozgásának²³⁶ –, másfelől visszatér önmagába, és önmagában tevékenykedik, amikor önmagát látja.²³⁷ Ezt pedig ugyanez az atya *körkörös* mozgásnak mondja.²³⁸ Az értelemnek ez a tevékenysége a legkiválóbb és a legsajátosabb, amely által önmagán felülemelkedve előfordulhat, hogy Istennel egyesül. *Az értelem ugyanis* – mondja –, *mivel nem szóródik szét a kívülvilág dolgaiban* – látod, hogy kilép? Kilépve tehát szüksége van a visszatérésre, ezért mondja –, *visszatér önmagába, önmagán keresztül pedig az Istenhez*²³⁹ mintegy félre nem vezető úton *emelkedik fel*. Dénes, az értelmi tartalmak tévedhetetlen szemlélője is azt mondja, hogy lehetetlen, hogy az értelemnek ez a mozgása bármilyen tévedésnek essék áldozatul.²⁴⁰

6. Hogyan kell a testben körülzárni a testetlent?

Arra vágyik tehát mindig a csalás atyja, hogy ettől a mozgástól eltérítse az embert, és helyette az ő tévedéseit kövesse; és amennyire csak tudjuk, máig sem talált még olyan segítőt, aki a szép szavakkal hajlandó lett volna erre rávenni az embereket. Most viszont úgy látszik segédekre talált, ha – amint mondod – vannak olyanok, akik ilyenre ösztönző írásokat is fogalmaztak, és azon mesterkednek, hogy sokakat meggyőzzenek arról, hogy jobb, ha imádság közben a testen kívül tartják az értelmet. Még azokat is meg akarják győzni, akik a legmagasabb rendű és csöndes nyugalomban eltöltendő

---

235 Vö. 1Kor 2,14–15

236 Vö. DN IV,9; MPG 3,705B; CD I,154,2–6: „*Egyenes vonalban* pedig nem akkor halad (ti. a lélek), amikor önmagába megy be, és egységes szellemi módon mozog – hisz ez, mint mondtam, a körmozgása –, hanem amikor előrehalad az őt körülvevő dolgok felé, és a külső dolgoktól mint afféle tarka és megsokasodott szimbólumoktól felvezetetik az egyszerű és egységes szemlélődésekhez.” (Vassányi M. ford.)

237 Phótiakéi Diadochosz, *Fejezetek* (CPG 6106) 40; SC 5bis,108

238 DN IV,9; MPG 3,705A; CD I,153,10–154,1: „*Spirálisan* akkor mozog a lélek, amikor a rá jellemző módon megvilágosul az isteni ismeretek felől, nem szellemi és egységes, hanem értelmi és diszkurzív módon, és mintegy összetett és előrehaladó működésekkel.” (Vassányi M. ford.) A Palamasz által használt „körkörös” (κυκλικήν) kifejezés helyett (amelyet másutt Dénes maga is alkalmaz) az eredeti szöveg itt „spirális”-at (ἐλικοειδῶς) ír.

239 Az eredeti szövegben: „az Istenhez” helyett „az Isten szemléléséhez” áll. Vazul, *Levelek* (CPG 2900) (*Nazianzoszi Gergelyhez*) 2,2; MPG 32,228A; Deferrari I,14; ÓI 6,232 (Ivancsó I. ford.)

240 DN IV,9; MPG 3,705A; CD I,153,10

életmódot folytatják.²⁴¹ Azt sem tartják tiszteltben, amit János – aki szavai által mennybe vezető *Létrát* készített nekünk – pontos meghatározással leszögezett mondván: *hészüchaszta az, aki a testtelent igyekszik bejárni a testbe*,²⁴² és vele egybehangzóan tanítottak minket lelki atyáink is. Nyilván, hiszen ha nem zárna be a testbe, hogyan tudná arra készíteni, hogy önmagában maradjon az, ami testbe öltözött, és mint természetes forma átjárja az egész, alakot öltött anyagot, amelynek külsőlegessége és behatároltsága nem fogadhatná be az értelem lényegét mindaddig, amíg csak [a test] él, habár a vele [ti. az értelemmel] való érintkezés révén magához vonzza az élet neki megfelelő formáját.

7. Lelki módszer a kezdők számára

Látod, testvér, hogy nemcsak lelkileg, hanem emberileg is bebizonyosodik, hogy akik elhatározták, hogy valóban önmaguké lesznek, és a belső ember nevét viselve legyenek szerzetesek, azoknak feltétlenül fontos, hogy értelmüket a testbe küldjék vagy benne tartsák? Nem értelmetlen dolog, ha különösen a kezdőknek azt tanítják, hogy tekintsenek önmagukra, és a belégzés által küldjék magukba saját értelmüket. Aki ugyanis helyesen gondolkodik, nem tiltaná meg annak, aki még nem szemléli önmagát, hogy valamilyen úton-módon visszavegye magához értelmét. Mivel tehát azok esetében, akik csak most veselkedtek neki ennek a küzdelemnek, amint összeszedték értelmüket, állandóan elszökik az értelem, ezért állandóan vissza is kell vezetniük. Minthogy tapasztalatlanok, elkerüli figyelmüket, hogy az értelem a világon a legnehezebben szemlélhető és a legmozgékonyabb. Ezért egyesek azt tanácsolják, hogy figyeljenek a gyakori ki- és belégzésre, kissé tartsák is bent,²⁴³ hogy miközben a lélegzésre ügyelnek, ezzel együtt az értelmet is tartsák bent egészen addig, amíg Isten segítségével fejlődve olyanná nem alakítják saját értelmüket, hogy nem törekszik az őt körülvevő dolgok felé, és tiszta marad, s így képesek nem lesznek arra, hogy valóban *egységes összeszedettség*²⁴⁴ egyesítsék. Látható, hogy közvetlen következménye ez annak, ha az értelem önmagára figyel. Hiszen csendben jár ki-be a lélegzet az egész megerőltető észlelés alatt is, különösen azoknál, akiknek teste és értelme nyugalomban van. Ezek ugyanis szellemi szombatot tartva és minden munkájuktól tartózkodva, amennyire

241 Vö. Tr I,2, kérdés (fentebb 66)

242 Vö. *Létra* (CPG 7852) 27; MPG 88,1097B; Árkossy 206. Az eredeti idézetben „hészüchaszta” helyett „nyugodt csöndben élő remete”, „testben” helyett pedig „testi hajlékával” szerepel.

243 Pszeudo-(Ál-)Simeon lelki *Módszerére* utal (ld. Tr I,2,12, alább 78–79), nem pedig Niképhoroszra (vö. Tr II,2,25, alább 192–193).

244 Vö. Dénes, DN IV,9; MPG 3,705A; CD I,153,11

ez elérhető, felhagynak a lelki képességek ismereteivel kapcsolatos, változó, átmeneti és sokféle tevékenységgel, az összes érzéki felfogással és a testnek egyszerűen minden olyan tevékenységével, ami csak tőlünk függ, ami pedig nem teljesen tőlünk függ, mint a lélegzet, azzal annyira, amennyire csak lehetséges.

8. A módszer célja

Mindez könnyen és gondtalanul következik be azoknál, akik a nyugalomban előrehaladást érnek el; ahhoz ugyanis, hogy a lélek tökéletesen belépjen önmagába, mindezek automatikusan hozzá kell hogy járuljanak. A kezdők számára azonban a mondottak közül egyetlen eredmény sem születhet fáradozás nélkül. Amint tehát a szeretetet követi a türelem – *a szeretet mindent elvisel*,²⁴⁵ mi pedig azt tanultuk, hogy minden erőnket megfeszítve gyakoroljuk a türelmet, hogy általa elérjük a szeretetet –, úgy ebben az esetben is. De miért is beszéljünk még tovább ezekről? Hiszen az összes tapasztalt kineveti azokat, akik tapasztalatlanságuk folytán mondanak ellent, mert az ilyen dolgoknak a tanítója nem a gondolkodás, hanem a fáradozás és az erőfeszítésekből eredő tapasztalat. Ez hozza meg a szükséges gyümölcsöt, és visszautasítja azoknak a természetlen javaslatait, akik csak a vitát keresik, és szívesen dicsekszenek. Mivel pedig, amint ezekről a dolgokról az egyik nagy szent azt mondja, hogy *a külső alakokhoz hasonult természetszerűleg a bűnbeesés után a belső ember*,²⁴⁶ miért ne hozhatna nagy hasznot annak, aki értelmét önmagára akarja irányítani, hogy az ne egyenes vonalú, hanem körkörös és félre nem vezető mozgással haladjon,²⁴⁷ amikor szeme nem ide-oda pillant, hanem támaszként saját mellére vagy köldökére szegezi tekintetét?²⁴⁸ A körkörös mozgásnál ugyanis az imádkozó, amennyire csak lehetséges, mintegy kívülről szedi össze önmagát, az értelme számára óhajtott belső mozgáshoz hasonlóan, és az értelmének a pillantások révén kifelé áradó erejét a szív belsejébe küldi azáltal, hogy a test is ugyanilyen helyzetet vett fel. Ha pedig a szellemi vadállat *erőssége hasa köldökében*²⁴⁹ van, mert a bűn törvénye itt fejt ki hatalmát, és legelőt biztosít számára, miért

245 1Kor 13,7

246 Vö. Makáriosz, *Homíliák* (CPG 2411) 16,7; MPG 34,617D; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4) 162,107–163,110. Szó szerint: „Mivel a bűn is lélek, van képe, és sok alakká alakul át. Hasonlóképpen a belső ember is egyfajta alak, amelynek van képe és konkrét formája, ugyanis a külső ember hasonlatossága a belső.” Vö. *Létra* 25,54; MPG 88,1000D–1001A. „A lélek erénye hozzáidomul a külsőleg szerény viselkedéshez.” Árkossy 167

247 Dénes, *DN* IV,8; MPG 3,704D; CD I,153,4–9

248 Vö. Ál-Simeon, *A szent imádság módszere*, 164; vö. Palamasz, *2. levél Barlaámhoz*, 50 (PS I,288).

249 Jób 40,16

I. triász

ne szegezzük vele szembe az *értelem törvényét*,²⁵⁰ az imával felfegyverkezve, nehogy a gonosz lélek, amely *az újjászületés fürdője* miatt²⁵¹ eltávozott, hét másik, még gonoszabb lélekkel térjen vissza, ismét beköltözzön, és *ez utóbbi állapot rosszabb legyen az előbbinél?*²⁵²

9. A test képes az átalakulásra

Ügyelj magadra! – mondja Mózes,²⁵³ vagyis teljes egészedre; nem úgy, hogy egyik részedre igen, másik részedre nem. Minek a segítségével? Természetesen az értelem segítségével. Semmi mással nem lehet ugyanis önmagunkra teljes egészében ügyelnünk. Ezt állítsd tehát órként lelked és tested mellé, általa ugyanis könnyen eltávolíthatók a testi és a lelki gonosz szenvedélyek. Most tehát add át magad neki, helyezd magad fölé, vizsgáld meg vele magad, vagy inkább védj magad, ügyelj és ellenőrizz; mert ezzel rendeled a lázadó testet a Lélek alá, és *titkos beszéd sose legyen szívedben.*²⁵⁴ *Ha az uralkodó* – vagyis a gonosz lelkek és szenvedélyek – *haragja felgerjed ellened* – mondja a Prédikátor –, *helyedet el ne hagyd,*²⁵⁵ azaz sem lelked egy részét, sem tested egy tagját ne hagyd felügyelet nélkül! Így ugyanis az alulról támadó lelkeken is felülkerekedsz, és bátran, megvizsgálás nélkül állhatsz oda *a szívek és vesék vizsgálója elé,*²⁵⁶ mivel már előre megvizsgáltad magad. *Ha pedig önmagunkat ítélnék meg, nem esnénk ítélet alá*²⁵⁷ – Pál mondja ezt. És amikor az a boldog szenvedély fűt, amely Dávidot fűtötte, te is azt mondod majd Istennek, hogy *a sötétség nem sötét neked, az éj mint a nappal oly világos előttem, mert te hoztad létre veséimet.*²⁵⁸ „Nemcsak az én lelkem egész vágyát tetted magadévá – mondja –, hanem ha a testben ugyanabból a vágyból akárcsak egy szemernyi fordul eredete felé, e vágy által feléd repül, rajtad csüng és veled egyesül.” Amint ugyanis azokból, akik érzéki és mulandó gyönyörökben tobzódnak, a testbe áramlik a lélek egész vágyódó képessége, és ezért teljesen testek lesznek,²⁵⁹ az Isten Lelke pedig, amint meg van írva, *nem maradhat meg bennük,*²⁶⁰ úgy azokban, akik értelmüket Istenhez emelik fel, lelkük pedig az isteni vágyon csüng, a megváltozott test

250 Róm 7,23

251 Tit 3,5

252 Lk 11,26

253 MTörv 15,9

254 MTörv 15,9 (LXX)

255 Préd 10,4

256 Zsolt 7,10; Jel 2,23

257 1Kor 11,31

258 Zsolt 138 (139),12–13

259 Nikéasz Sztéthatosz, *A lélekről* 34.40; SC 81,96.104

260 Ter 6,4

együtt magasztosul fel és együtt élvezi az isteni közösséget, maga is Isten tulajdonává és lakóhelyévé válik, mivel nem ver benne többé tanyát az Isten iránti gyűlölet, és semmi olyanra sem vágyik, ami ellentétes a Lélekkel.

10. A „köldöklelkű” gúnynév cáfolata

Melyik lehet kedvezőbb helye az alulról ránk támadó léleknek a test és az értelem közül? Nemde a test, amelyben – amint az Apostol is mondja – az élet törvényének beköltözése előtt egyáltalán semmi jó sem lakik?²⁶¹ Ez iránt tehát még inkább sosem szabad lanyhulnia a figyelemnek. Hogyan lehetne a miénk? Mit tegyünk, nehogy elveszítsük? Hogyan zárhatnánk el a gonosz elől a hozzá vezető utat, és legfőképp azok, akik még lelkileg nem képzettek, hogyan szállhatnának szembe lelki eszközökkel a gonosszággal, hacsak mi magunk nem neveljük rá őket arra, hogy a külső testtartás által ügyeljenek önmagukra?²⁶² És miért mondjam az éppen csak kezdőket, amikor a tökéletesebbek közül is vannak olyanok, akik imádság közben ezt a testtartást alkalmazva meghallgatást nyertek Istentől; nemcsak a Krisztus után, hanem az Ő hozzánk történt eljövetele előtt is voltak ilyen tökéletesebbek. Hiszen maga az Isten látását legtökéletesebben elérő Illés is fejét térdei közé szorította, és így szedve össze magába értelmét, még nagyobb erőfeszítéssel pedig Istent, feloldotta a sokesztendő szárazságot.²⁶³ Ezek pedig, testvérem, akiről azt mondd, hogy ezeket a véleményeket lehet tőlük hallani, úgy tűnek nekem, hogy a farizeusok betegségében szenvednek, mivel az edény belsejét,²⁶⁴ azaz a szívüket nem akarják megvizsgálni és megtisztítani, és az atyák hagyományához nem igazodva arra törekednek, hogy új törvénytanítókként mindenki elé üljenek. Lebecsülik a vámostól származó imaformát, amely megigazuláshoz vezetett, a többi imádkozót pedig arra intik, hogy ne használják. Hiszen az evangéliumokban azt mondja az Úr: *Az pedig szemét sem merte az égbe emelni.*²⁶⁵ Őt igyekeznek tehát utánozni azok, akik imádság közben vigyáznak pillantásukra; akik pedig „köldöklelkűeknek” nevezik őket,²⁶⁶ nyilvánvalóan rágalmaznak, amikor hamis vádakot hoznak fel ellenük. Hiszen ki mondta közülük valaha is azt, hogy a köldökben van a lélek?

---

261 Vö. Róm 8,11

262 Órigenész, *Az imádságról* (CPG 1477) 31,2–3; MPG 11,549C–552C; ÓÍ 14,154–156

263 Vö. 1Kir 18,42. Ez a részlet szó szerint olvasható Palamasznak Barlaámhoz írt 2. levelében (49; PS I,288.).

264 Vö. Mt 23,25; Lk 11,39

265 Lk 18,13

266 Palamasz Barlaámhoz írt 2. levelében (49; PS I,288.) azt írja, hogy Barlaám panaszt emelt a színódusnál a hészüchaszták ellen, akiket „köldöklelkűeknek” nevezett. A Kalábriai azonban úgy vélte, hogy ha az összes hészüchasztát jelenti fel, ezzel

11. Miért ne lehetnének akár „haslelkűek” is?

Természetesen amellet, hogy nyilvánvalóan rágalmazóknak bizonyultak, azt is megmutatták, hogy vádaskodnak azok ellen, akik dicsőretre méltók, de nem azért, hogy helyreigazítsák a tévelygőket, nem is a nyugalom és az igazság kedvéért, hanem dicsvágyból írnak, nem azért, hogy elvezessenek az éberségre, hanem hogy eltérítsenek az éberségtől.²⁶⁷ Magát a tevékenységet és az ezzel szorgalmasan foglalkozókat ugyanis épp az ennek megfelelő munkálkodás miatt igyekeznek mindenféle módon megvetni. Az ilyenek pedig azt, aki azt mondta, hogy *az Isten törvénye basam közepében van*,²⁶⁸ és így szólt Istenhez: *basam zeng mint a bárfa és benső részeim mint az érfal, melyet megújítottál*,²⁶⁹ könnyen nevezhetnék „haslelkűnek”, és általában megvádolhatnák mindazokat, akik testi jelképekkel fejezik ki, nevezik meg és fürkészik az értelmi, isteni és lelki dolgokat. Az így imádkozóknak azonban ebből egyáltalán nem származik káruk, sőt még inkább a boldogságokat tűzik ki céljukként, és azt, hogy biztosabban részesüljenek a mennyei koszorúból.²⁷⁰ Ellenfeleik azonban kívül maradnak a szent függönyökön, és még az igazság árnyékaira sem emelhetik fel tekintetüket,²⁷¹ sőt nagyon is félő, hogy örök büntetés lesz a jutalmuk, mivel nem csak önmagukat különítették el a szentektől, hanem ellenük támadó szavaikkal is eltávolodtak tőlük.

12. A hészüchazmus mesterei

Ismered Simeonnak, az Új Teológusnak *Életét*:²⁷² majdnem az egész egy csoda, mivel Isten természetfeletti csodákkal dicsőítette meg. Ismered írásait is, amelyeket ha valaki „az élet írásainak” nevezne, egyáltalán

---

elkerülheti a szerinte vétkesek megnevezését (Fyrigos V,17,132–136; p. 388). Kalekasz János patriarcha elutasította a benyújtott keresetet (J. DARROUZÈS, *Les registres des actes du patriarchat de Constantinople. V, Les registres de 1310 à 1376*. Paris, 1977 : N. 2178, 136–137; 1337 nyara előtt).

267 Barlaám azt tanácsolta Ignátiosznak, hogy hagyjon fel a hészüchaszták „éberségével”, és keressen helyette másikat. (Fyrigos IV,9,80–84; p. 376)

268 Zsolt 39 (40),9. A LXX-ban szerepel a szív (καρδιάς) – has (κοιλιάς) variáns.

269 Vö. Iz 16,11 (LXX)

270 Vö. Mt 5,11–12

271 Barlaám folyton Isten megismerhetetlenségéről beszélt, és úgy vélte, hogy e földi életben csak „árnyékokat és képeket” lehet látni. (Fyrigos I,1,5; p. 194)

272 Szent Simeon, az „Új Teológus” (949–1022) a középbizánci kor legnagyobb misztikus írója. Életrajzát Nikétasz Sztéthatosz írta meg. (Harmadik, javított kiadását Szimeón Kútszasz archimandrita rendezte sajtó alá: *Βίος και πολιτεία του εν αγιοίσις πατροίσις ήμείν Σζίμεόν του Νέου Θεολόγου*. Nea Szmirni: Ekdószisz Akritisz 1994.) Neve alatt maradt fenn a XIII. században írt, *A szent imádság módszere* című értekezés, melynek szerzőjét Ál-Simeonként tartják számon. (I. Hausherr ed., *Vie de Syméon le*

nem tévedne. És a szentéletű Niképhoroszt, aki sok évig pusztaságban és nyugalomban élt, majd a Szent Hegy²⁷³ még elhagyatottabb részein tartózkodva szüntelenül azzal foglalkozott, hogy a szent atyák összes írásaiból összegyűjtse mindazt, amit a szent éberség gyakorlásáról mondtak, és azt áthagyományozta ránk.²⁷⁴ Ezek tehát azt, amiről azt mondom, hogy egyesek elutasítják,²⁷⁵ világosan tanítják azoknak, akik erre az életmódra vállalkoznak. Minek is beszélek a régi szentekről? Hiszen kevéssel előttünk egyes férfiak a Szentlélek erejéből tanúságot téve és megértve ezeket saját szájukkal hagyományozták át ránk. Hallod ezt a teológust, aki igazán teológus és az Isten titkai igazságának legmegbízhatóbb szemlélője, korunk híressége, aki joggal viseli a Theoléptosz nevet,²⁷⁶ Philadelphia főpásztora, sőt inkább fáklója, aki onnan mint fényforrásból világítja meg a világot; azt az Atanázt, aki jó néhány éven át volt a patriarchai trón ékessége, s akinek koporsóját Isten is kitüntette;²⁷⁷ az Itáliából származó Nílust, a nagy Nílus buzgó követőjét,²⁷⁸ Szeliótészt és Illést, akik semmiben sem maradtak le mögötte; Gábrielt és Atanázt,²⁷⁹ akik prófétai karizmára is voltak méltatva. Ezeket mind hallod meg sokan másokat is, akik előttük, velük együtt és utánuk éltek, akik dicsérik és buzdítják azokat, akik ezt a hagyományt akarják követni. Viszont ugyanezt megpróbálják elvetni a nyugalom új tanítói,²⁸⁰ akik a nyugalomnak még nyomát sem ismerik, akik nem tapasztalat alapján, hanem szószátyárkodásból próbálnak inteni, elferdíteni és lebecsülni, akik pedig hallgatnak rájuk, azoknak nem válik hasznukra. Mi viszont az említett szentek közül néhányal személyesen beszéltünk, és tanítóink voltak.²⁸¹ Hogyan vehetnénk hát semmibe őket,

---

Nouveau Théologien, in *Orientalia Christiana*, t. XII, no. 45, Roma 1928)

273 Áthosz-hegy

274 Egyesek szerint nem Niképhorosz Hészüchasztészlől (1215k. – 1282 után) beszél, hanem Niképhorosz Blemmüdeszlől (1197–1272), korának egyik legkiválóbb tudósáról, aki igen nagy hatással volt kortársaira.

275 Palamasz Simeont (akinek forrásai a *Módszert* tulajdonították) és Niképhoroszt a pszichofizikai módszer mestereinek tartotta.

276 Szójáték Theoléptosz nevével (gör. *Isten által megragadott*, azaz ihletett), aki 1283/4 és 1322 között volt philadelphiai metropolita. Számos lelki írás szerzője, azonban nem volt Niképhorosz tanítványa.

277 I. Szent Atanáz konstantinápolyi patriarcha (1289–1293 és 1303–1309)

278 Az „itáliai” Nílus (Neilosz) szicíliai származású volt, a Konstantinápolyban szemben fekvő Szent Auxentiosz-hegy egyik monostorának szerzetese, Theoléptosz barátja. A „nagy Nílus” valójában Evagriosz Pontikoszt jelzi, akinek írásai e név alatt maradtak fenn.

279 Valószínűleg szintén Szent Auxentiosz-hegyi szerzetesek.

280 Vagyis a Barlaám nézeteit követők.

281 Theoléptosz nem lehetett Palamasz lelkiatyja a *bészűchia* és az értelmi ima hagyományának elsajátításában, életpályájuk kronológiájával ez nem egyeztethető össze. Palamasz mestere az Áthoszon, Nikodémus a Szent Auxentiosz-hegyen kezdte szerzetesi pályafutását.

I. triász

akik tapasztalat és kegyelem alapján tanultak, és engedjünk azoknak, akik gőgtől és vitaszeretettől indítatva kezdtek el tanítani? Szó sem lehet róla! Ezért tehát te is fordulj el az ilyenektől, Dáviddal együtt okosan szólva önmagadhoz: *Áldjad, én lelkem, az Urat, és egész bensőm az ő szent nevét,*²⁸² és készségesen tanulva az atyáktól hallgasd, hogyan buzdítanak arra, hogy mindig befelé küldjed értelmedet.²⁸³

---

282 Zsolt 102 (103),1

283 Mint az előző szakasz végén, itt is következett egy összeállítás a szentatyák szövegeiből, de ez nem maradt fenn.

Harmadik kérdés

Melyek az isteni jelenlét valódi jelei?

Most már pontosabban megtudtam, atyám, hogy akik a hészüchaszták ellen írnak, nemcsak hogy nem rendelkeznek a tettekből származó tudással, sem az életmódból eredő tapasztalattal, mivel ez az egyedüli biztos és megcáfolhatatlan, hanem egyáltalán nem hallgatnak az atyák szavaira sem. *Tebát alaptalanul fuvalkodnak fel* az Apostol szerint, *és érzékes gondolkozásukban olyanokkal tetszelegnek,*²⁸⁴ amit nem láttak. Annyira letértek az egyenes útról, hogy a szenteket nyíltan rágalmazzák, de önmagukkal sincsenek egyáltalán összhangban. Ezért amikor arra vállalkoznak, hogy a megvilágosodásról beszéljenek, minden érzékkel felfogható megvilágosodást tévedésnek tekintenek, ugyanők viszont minden isteni megvilágosodást érzékkel felfoghatónak mondanak, egyrészt azt állítva, hogy jelképesek azok a megvilágosodások, amelyek a régi törvény idején, Krisztus eljövele előtt a zsidók és prófétáik alatt történtek; másrészt világosan érzékinek állítják azt, ami a Táboron az Üdvözítő színeváltozásakor meg a Szentlélek leszállásakor történt, és a többi, ehhez hasonló megvilágosodást. Egyedül a tudást mondják érzékfeletti megvilágosodásnak, ezért kijelentik, hogy ez magasabb rendű a fénynél, és minden szemlélődés célja. Most röviden elmesélem neked, mit mondanak, mit is hallottak egyesektől.²⁸⁵ Kérlek, hallgass meg türelemmel, és hidd el, hogy én sohasem hallottam, hogy a hészüchaszták közül valaki is ilyeneket mondott volna, magamat sem tudom meggyőzni arról, hogy azok, akik ilyet állítanak, hallottak volna valami ilyesfélét valakitől közülünk. Mesélik, hogy egyszer tanulóknak tettették magukat, de nem azért, hogy valóban tanuljanak,²⁸⁶ ezért ragaszkodtak

---

284 Vö. Kol 2,18

285 Barlaám Ignátioszhoz írt levelében (Fyrigos V,16,114–126; p. 386–388) így számol be a hészüchaszták lelki módszereiről: „Tálalkozván hozzád hasonlókkal, betekintést nyertem némely különös és képtelen tanaikba, amelyek sem az értelemhez, sem a józan észhez nem méltók, hanem a hiú dicsőségvágy és a megzabolázatlan képzelet termékei. Beszéltek nekem az értelem lélekkel való csodás elválasztódásairól és újraegyesüléseiről, a lélek démonokkal való lényegi összekapcsolódásáról, különféle vörös és fehér fényekről, az értelem valamiféle be- és kilépéseiről az orrlukakon át a lélegzéssel együtt, bizonyos rezgésről, amely a köldök táján jelentkezik, és végül a mi Urunk lélekkel való egyesüléséről a köldökben, amely úgy történik meg, hogy azt érzékelné is lehet a szív bizonyosságával, valamint más effélékről, amelyek mindazokban, akik gyakorolják őket, szerintem elkerülhetetlenül szintiszta örülethez vezetnek, vagy teljesen lekötik ugyan a gondolkodást, ámde megfosztják minden józanságtól.” Nacsinák Gergely András ford.

286 Barlaám maga írta, hogy csak azért ment a szerzetesek iskolájába, hogy elsajátítsa

I. triász

hozzá és sikerült is nekik leírni, amit a tanítók nekik mondtak. Azt írják tehát, hogy kiderült: azt tanítják, hogy az összes szent Írást el kell vetni mint ami rossz, egyedül az imádságra kell figyelni, amely egyrészt elűzi a gonosz lelkeket, melyek lényegileg egyesültek az emberekkel, másrészt érzékileg feltüzelik magukat, ugrándoznak és gyönyört élveznek anélkül, hogy a lélek valamit is változna; érzékelhető fényeket látnak, az isteni dolgok jelének hiszik a könnyű fehérséget, viszont a rossz dolgokénak a lángként lobogó sárgát.²⁸⁷ Ezt írják tehát, hogy állítólag ezekre tanították őket, de kijelentik, hogy mindez az ördögtől származik; és ha valaki bárminek is ellentmondana, amit mondtak, arra a szenvedély bélyegét sütik rá, ezt pedig a tévedés bizonyítékának tartják.²⁸⁸ Az is megfigyelhető, hogy sok rágalmat szórnak azokra, akiket vádolnak; leginkább a kígyó hajlékony mozgását és cselességét utánozzák írásaikban: sokat forgolódnak, sok csapdát állítanak fel, és mindig másképp és saját kijelentéseikkel ellentétesen magyarázzák saját szavaikat. Nincsenek az igazság szilárd és egyszerű voltának birtokában, könnyen az ellenkezőhöz fordulnak vissza, és mivel szégyellik, hogy megcáfolják saját bizonyítékukat, igyekeznek elrejtőzni – mint ahogy Ádám is²⁸⁹ – bonyolult, rejtélyes és kétértelmű kijelentésekbe, miközben különböző jelentést tulajdonítanak a szavaknak. Te pedig, atyám, kérlek, fejtsd ki, hogyan vélekedjünk az általuk mondottakról!

---

tőlük azt, ami a legjobb. (Vö. Fyrigos V,13,93; p. 384)

287 Vö. Fyrigos V,16,117–119; p. 386

288 Vö. Fyrigos III,59,555–556; p. 344

289 Ter 3,8

Ugyanannak az írása a szentül élő hészüchasztákról

Első könyv, harmadik rész

A fényről, az isteni megvilágosodásról, a szent boldogságról és a Krisztusban való tökéletességről

Harmadik válasz

1. A gonosz lélek cselei

Tehát nemcsak az erények mellett foglalnak szorosán helyet a bűnös szokások, hanem az istenfélő szavakkal is annyira határosnak gondolják az istentelenekeket, hogy elég egy nagyon kicsi hozzátoldás vagy csonkítás, s máris könnyen átváltozik egyik a másikká, és teljesen az ellenkezőjére vált át a szavak értelme. Ezért majdnem minden hamis vélemény az igazság álarcában jelenik meg azok előtt, akik nem képesek észrevenni a kis csonkítást vagy toldást. Ez is a megtévesztésben járatos gonosz démon ügyes fogása. Amikor ugyanis nem nagy a távolság a hazugság és az igazság között, kettős cselt agyal ki: minthogy a közelség miatt sokan nem veszik észre a különbséget, vagy a hazugságot vélik igazságnak, vagy az igazságot – mivel nagyon hasonlít a hazugsághoz – hazugságnak. Mindkét esetben odavész az igazság. Ugyanerre a mesterkedésre jól kitanítva Áreiosz tanainak követői is a Niké városában megfogalmazott hitvallással hozakodtak elő a Nikaiában megfogalmazottal szemben,²⁹⁰ gyalázatosan bánva *az igazság igéjének helyes fejtegetőjével*.²⁹¹ Mivel ugyanezt a cselfogást alkalmazta maga Áreiosz is, majdnem közösségbe kerültek volna vele, és együtt végezték volna a liturgiát azok, akik őt az Egyházból kutasztották, ha Sándor, aki fel tudta ugyan fedezni a cselt, de nem volt képes világosan bebizonyítani, nem fordult volna imádsággal Istenhez, és ezáltal jogosan nem küldi gyalázatos halálba azt a gyalázatot, akit joggal neveztek örültnek.²⁹²

290 351. október 10-én a thrákiai Niké városában az ariánusok elérték, hogy az ariminumi (rimini) zsinat ortodox püspökeinek küldöttsége aláírjon egy olyan hitvallási formulát, amely elvetette a nikaiai zsinat (325) döntéseit.

291 2Tim 2,15. Utalás arra, hogy elítélték a nikaiai hit állhatatos hirdetőjét, Nagy Szent Atanáz alexandriai püspököt.

292 A száműzetésből visszatért Áreiosz 337-ben állítólag leírta egy lapra a saját

2. A vádaskodók csalásai

Ugyanezzel a módszerrel élnek most is – úgy tűnik nekem, testvérem – minden tekintetben, akik azt mondják, amiről beszámoltál. Azoknak, akik épp csak belefogtak a nyugalmas életmód gyakorlásába, az atyák azt tanácsolják, hogy tartózkodjanak a hosszadalmas olvasástól, és a csak egymondatos²⁹³ imádsághoz tartsák magukat²⁹⁴ mindaddig, amíg csak készséget nem szereznek arra, hogy ezt tartsák szüntelenül értelmükben, még ha a test mást is cselekszik, amint Szent Diadochosz,²⁹⁵ a nagy Filémón,²⁹⁶ az isteni dolgokban igen jártas Nílus,²⁹⁷ a *Létra* szerzője, János²⁹⁸ és a most élő atyák közül sokan tanácsolják, de nem mint feleslegest és rosszat. Amikor azonban ezek a csalók azt fűzték hozzá, hogy „rossz”,²⁹⁹ elrontották a jó javaslatokat. Tudjuk, hogy majdnem az összes szent szóval és tettel azt mutatta meg, hogy az imádság a gonosz lelkek és szenvedélyek elűzője, és minden jól gondolkodó ember így vélekedik és tanít; de egyikük sem mondta, hogy ezek a gonosz lelkek lényegileg egyesültek volna velünk, azzal pedig, hogy hozzáfűzték azok, akikről beszélsz, kerülendővé tették azt, amit keresni kell. A nagy Vazul is azt mondta, hogy a szív mintegy a jó iránt érzett szeretet elragadtatásában dobogva „ujjong”,³⁰⁰ a nagy Atanáz³⁰¹ pedig ezt a kegyelem jelének tartja; és a *Létra* szerzője is világosan, tapasztalatból tanítja, hogy az imádság után mintha tüzes kemencéből jönne ki, amikor valaki zavartalan értelemmel intézi imáját Istenhez. Ha pedig e nélkül a

---

tanítását, és a hóna alá rejtette. Amikor a császár jelenlétében készségesen aláírta a nikaiai zsinat hitvallását, megesküdtött rá, hogy igazán úgy vélekedik, mint ahogy azt leírta, de közben a hóna alá rejtett írásra gondolt. Erre Sándor (Alexandrosz) konstantinápolyi püspök istenitéletért könyörgött, ami be is következett. Másnap, még mielőtt visszafogadták volna, az eretnek a Constantinus-forum mögötti árnyékszékekben halt meg. (Vö. Szókratész, *Egyháztörténet* 2,38; ÓI 9,117–118)

- 293 „monologizosz”: egymondatos, vagyis a Jézus-ima: „Uram, Jézus (Krisztus, könyörülj rajtam)!”, amelyet a hészüchaszták szüntelenül imádkoztak.
- 294 *Létra* 15,51; MPG 88,889D; Árkossy 117.
- 295 Diadochosz (k. 400–486) az épeiroszi Phótiké püspöke volt, műve a *Száz fejezet a lelki tökéletességről* (= *Fejezetek*). Vö. *Fejezetek* 59; SC 5bis,119
- 296 A VI–VII. században élt egyiptomi szerzetes. A vele kapcsolatos apophthegmák a *Filokáliában* maradtak fenn (*Philokalia tón hierón néptikón*, Athén 1984³, II, 241–254)
- 297 *Levelek* (CPG 6043) 3,238; MPG 79,493D. Ankürai (avagy Sínai) Nílus (Neilosz) (megh. 430 körül) aszketikus író. Az ő neve alatt maradt fenn Evagriosz Pontikosz számos műve.
- 298 *Létra* 27,47–48; MPG 88,1116CD; Árkossy 215–216. Az itt említett atyák mellé lehet sorolni még Nagy Szent Vazult is, aki egy szűkkörű, képzett szerzetesi csoport számára tartotta fent a Szentírás tanulmányozását.
- 299 Vsz. a Szentírás hosszadalmas olvasása!
- 300 *Homiliák a zsvoltárokhoz* (CPG 2836) 32,1; MPG 29,324C
- 301 Vö. *Antal élete* (CPG 2101) 36,3–4; MPG 26, 896C; SC 400,234; in Vanyó L. (szerk.): *A III–IV. század szentjei*, Jel, Budapest 1999, 75.

hatás nélkül [marad] – anélkül, hogy fény világosítaná meg az ima ideje alatt, és ebből szelídség fakadna a lélekben –, akkor testinek, vagyis zsidónak tartja az imádságot.³⁰² A gyönyör meglátszik az imádkozók ajkán, ez pedig nem egyedül az imádságból, hanem a tudatosan mondott zoltározásból is származik, amint sokan mások és Szent Izsák is világosan mutatja.³⁰³ De mindezeknek kezdete az értelmes lélek megjavítása. Most azonban a szentek rágalmazói, akikről beszélsz, a szent és isteni megvilágosodással kapcsolatos dicsérendő dolgokat megvetendőkké tették azzal, hogy a többi meggyőző bizonyítékot megcsontkítva, egy apróságot viszont ürügyül használva fel arra, hogy előhozakodjanak rágalmaikkal, a tapasztalatlanokat megpróbálják meggyőzni arról, hogy – ó, jaj! – démoninak tartsák azt, ami isteni. Még nagyobb baj, hogy egyrészt azt hiszik, hogy *az örök sötétségben tartott*³⁰⁴ világosságot áraszt, még ha csak csalóka fényt is, másrészt nem hiszik, hogy az Isten értelemmel felfogható módon világosít meg, az az Isten, aki minden fényt túlragyog, aki a Legfőbb Fény, és értelmi fénnel tölt be minden eszes természetet, amely saját mértéke szerint képes befogadni a fényt.

3. Kétféle ismeret létezik

Én pedig úgy vélem, hogy azt az ismeretet is, amelyet szavaid szerint ők egyedüli értelemmel felfogható megvilágosodásnak mondanak, azért lehet fénynek nevezni, mivel a Legfőbb Fény nyújtja, amint a nagy Pál is mondja: *Az Isten, aki azt mondta: „A sötétségből támadjon világosság”, a mi szívünket is megvilágosította, hogy felragyogjon Isten dicsőségének ismerete.*³⁰⁵ Ezzel összhangban van a nagy Dénes is, amikor azt mondja: *az értelemmel felfogható fény jelenléte egyesíti a megvilágosulókat, egyetlen és igaz ismeretbe gyűjtve össze [őket].*³⁰⁶ Látod, hogy az ismeret fényét a kegyelem fényének jelenléte nyújtja, és elűzi a tudatlanságot, amely megosztást szül? Ezt tehát Dénes „értelemmel

302 *Létra* 28,52; MPG 88, 1137C; Árkossy 223

303 Szent Izsák többször is beszél az imádkozó ember átalakulásáról, amely még a külsejében is megnyilvánul, pl. *Aszketikus beszédek* (CPG 7868) 27; Pirard 457,381–382 (= 85, Szpetszierisz 338). Vö. Phótikéi Diadochosz: *Fejezetek* (CPG 6106) 68; SC 5bis,128

304 Vagyis a sátán. 2Pt 2,4.17; Jud 6,13

305 2Kor 4,6

306 Vö. DN IV,6; MPG 3,701B; CD I,150,9–14 tartalmi kivonat, az eredeti teljes szöveg: „*A szellemi fény jelenléte összetereli s egyesíti a megvilágosulókat, és beteljesíti s odafordítja a valóságos létezőhöz, amennyiben elfordítja őket a tömeg véleményeitől, és a változékony képeket, vagy pontosabban szólva, képzeteket összegyűjti egyetlen igaz és tiszta s egyszerű ismeretbe, azáltal hogy megtölti őket egyetlen egységesítő világossággal.*” Vassányi M. ford. (Az eredeti dénesi szöveg szerint nem a megvilágosulókat, hanem a képzeteket gyűjti egyetlen ismeretbe az értelemmel felfogható fény.)

I. triász

felfoghatónak” mondta, a nagy Makáriosz pedig, aki nyilvánvalóan azokkal foglalkozik, akik tudásnak vélik a kegyelem fényét, „értelminek” nevezte. *Hatásaiból tudod meg* – mondja ugyanis –, *hogy az az értelmi fény, amely lelkedben felragyogott, vajon Istentől vagy a sátántól jöbött-e.*³⁰⁷ Máshol meg a Mózes arcáról sugárzó dicsőséget „halhatatlanságnak” nevezi, még ha akkor a halandó arcon ragyogott is át, és megmutatja, hogyan tűnik fel azonnal az Istent igazságban szeretők lelkeiben: *Amint az érzéki látásra való szemek látják az érzékelhető napot, úgy azok az istenszeretők a lélek szemei által látják az értelmi fényt, amely a feltámadás idején előjön, és a testekre kiáradva ezeket is az örök fénytől ragyogóknak mutatja majd.*³⁰⁸ Míg tehát a tudás fényét sosem mondhatnánk „értelmesnek”, az a fény viszont mintha csak értelmes volna, amikor tevékeny, s egyben mint értelemmel felfoghatót értelmi érzékelés által látja az értelem.³⁰⁹ Amikor pedig belép az eszes lelkekbe, megszabadítja őket önkéntes tudatlanságuktól, a sokféle vélekedéstől az egységes ismeret felé irányítva őket. Ezért *Az isteni neveknek* az a himnuszköltője³¹⁰ is, amikor a Jó fénylő nevét kezdi magasztalni, azt mondja, hogy *értelemmel felfogható fénynek mondják a Jót, mert egyrészt minden égfeletti értelmet értelemmel felfogható fényvel tölt be, másrészt minden tudatlanságot és tévelygést elűz minden lélekből, melyben ezek valaha is megjelennek.*³¹¹ Tehát más a tudás, amely azután jön létre, hogy a lélekből ki lett űzve a tudatlanság, és más az értelemmel felfogható fény, amely ezt a tudást nyújtja. Ezért van benne nyilvánvalóan az értelemmel felfogható fény az *égfeletti értelemben*, vagyis abban, amely felülemelkedik önmagán. Hogyan hívhatnák „tudásnak” azt az égfeletti és értelmet meghaladó

---

307 Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *A türelemről* (CPG 2413/2) 13; MPG 34,876D

308 Vö. *Homiliák* (CPG 2411) 5,11; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4) 63,453–457: „A szent Mózes tehát kétféle módon mutatta meg, hogy a feltámadáskor az igazi keresztények a fénynek milyen dicsőségét és milyen szellemi eledelt kapnak a Lélektől, amikre már most rejtett módon méltóknak találtattak. Akkor pedig majd a testükön is nyilvánvalóvá lesz mindez. Mert a dicsőség, amit a szentek már most a lelkükben bírnak, amint mondtuk, betakarja és felöltözteti a mezítelen testeket, s felragadja őket az egekbe, s végül örökre nyugalomra lelünk a test és a lélek számára a mennyek országában az Úrral.” (Baán Ízsák ford.). Párhuzamai Metaphrasztész parafrazisaiban: *A türelemről* 4 (CPG 2413/2; MPG 34,868CD); *Az értelem felemeléséről* 1–2 (uo. 889C–892); *Az értelem szabadságáról* 21 (uo. 956BC). Talán egy olyan parafrazisról van szó, amely nem maradt ránk, mint a Tr. I,2,3-ban is.

309 Barlaám számára egyedül az ismeret nem-érzéki fénye az értelmi fény. Ezzel szemben Palamasz az érzékfelettinél kétfajta fényt különböztet meg: az egyik természetes, az emberi ésszel kapcsolatos (λογικόν), a másik pedig az „értelmi”, a nem-teremtett fény, amelyet tevékenysége miatt nevezünk értelmesnek (νοερόν), és mint az értelmi érzékelés tárgyát nevezünk értelemmel felfoghatónak (νοητόν), természetesen átvitt értelemben.

310 Ti.Dénes

311 DN IV,5; MPG 3,700D; CD I,149,10–13 Vassányi M. ford. (kissé módosítva)

fényt, hacsak nem metaforikusan? Attól az önkéntes tudatlanságtól való megtisztulás pedig, amelyet „tudatlanságnak” és „tévelygésnek” nevezett ez a nagy tanító, egyedül az eszes lélekben valósulhat meg.

4. A tagadást felülmúló látás

Felülmúlja önmagát nemcsak az angyali, hanem az emberi értelem is, amely angyalivá vált a szenvedélymentesség által;³¹² tehát fénné is válik, és természetfölötti istenjelenésre is méltóvá lesz. Isten lényegét nem látja ugyan, de Istent látja az Istenhez illő megnyilatkozás által,³¹³ önmagával arányos mértékben. Nem tagadás révén – hiszen tud valamit –, hanem a tagadásnál magasabb rendű módon, mivel Isten nemcsak a tudást múlja felül, hanem a tudatlanságot is,³¹⁴ és mint valóban elrejtőzött nyilatkozik meg, a legistenibbként és legeslegrendkívülibbként, minthogy az istenlátások, még ha szimbolikusak is, a meghaladás értelmében tartalmazzák a megismerhetetlenséget. Mind az isteni, mind pedig az emberi természettől eltérő törvény szerint nyilvánulnak meg, úgymond értünk és fölöttünk, mivel egyetlen név sem fejezi ki tulajdonképpeni értelemben. Ezt mutatta meg az is, aki az ezt a kérdést feltevő Manoénak: *Mi a te neved?*, azt mondta, hogy *csodálatos az*,³¹⁵ mert a látvány sem volt kevésbé csodálatos, és a felfoghatatlansághoz még a megnevezhetetlenség is járult. Azonban ha a látás magasabb rendű is, mint a tagadás, az ezt magyarázó szó alacsonyabb rendű a tagadás útjánál, mert példa vagy analógia segítségével halad előre. Ezért fűzik legtöbbször hozzá a hasonlító jelentést hordozó „mint ahogy” kifejezést, mivel a látvány elmondhatatlan és minden nevet felülmúl.

5. Felülemelkedés az egeken

Amikor önmagukban szemlélik a szent férfiak azt az Istenhez illő fényt – akkor látják ezt, amikor elérik a Lélek istenítő közösségét azáltal, hogy kimondhatatlan módon meglátogatják őket a tökéletessé tevő megvilágosítások –, saját átistenülésük öltözetét látják, mivel az Ige kegyelméből az értelem megdicsőül, és rendkívüli szépséggel betelve ragyog, amint az Ige istenségétől a Vele egyesült test isteni fényben dicsőült meg a hegyen.³¹⁶ Azt a *dicsőséget ugyanis, amelyet az Atya adott neki, Ő a neki*

---

312 Vö. Dénes, *DNI*,5; MPG 3,593B; CD I,116,14–117,4; Vassányi 161–162. Evagriosz, *Az imádságról* 113 (CPG 2452); MPG 79,1192D: „Az igazi imádság által a szerzetes olyanná válik, mint egy angyal.” Baán Izsák ford.

313 *CH* IV,3; MPG 3,180C; CD II,22,3–5; Erdő II,225.

314 Vö. *MT* I,1; MPG 3,997A; CD II,141,1–3; Erdő II,259.

315 Bir 13,13

316 Nílus (Neilosz), *Levelek* (CPG 6043) 2; MPG 79,233A

I. triász

engedelmeskedőknek adta az evangélium szava szerint,³¹⁷ és azt akarta, hogy ezek vele legyenek és lássák dicsőségét.³¹⁸ Ez pedig hogy lett volna lehetséges testileg, ha a mennybemenetele után testileg többé nem volt jelen? Tehát szükségszerűen értelmi módon történik, amikor az értelem égfelettivé vált, és mivel mintegy kíséri őt Az, Aki értünk meghaladta az egeket, nyilvánvalóan és kimondhatatlanul egyesül ott Istennel, természetfeletti és kimondhatatlan látványokban részesül, magasztos fény tölti be az összes anyagtan ismerettel, nem érzékelhető szent jelképeket szemlél, nem is különféle szent Írásokat ismer meg, hanem az a Szépség ékesíti, aki a szépséget teremti és annak forrása, és Isten ragyogása ragyogja be. Ugyanígy az égfeletti értelmek legfelsőbb rendjei is – a *Hierarchiák* kinyilatkoztatója és magyarázója³¹⁹ szerint – önmagukkal arányos mértékben nemcsak az őseredeti tudással és tapasztalattal töltekeznek, hanem az első fényvel is, mert a Háromság mint minden beavatás elve a legfelső szintre helyezi őket a hierarchiában, és nemcsak a Háromság dicsőségének részeseivé és szemlélőivé válnak,³²⁰ hanem Jézus fényjelenségében is részesednek és szemlélik azt, amely a tanítványoknak is megnyilatkozott a Táboron.³²¹ Beavatásban részesülnek ugyanis az erre a látványra méltónak talált mennyei rendek, mert e fény maga is istenítő, valóban szoros kapcsolatba lépnek vele, és elsőként részesednek az ő istenítő fénysugaraiból. Ezért nevezi Makáriosz, aki méltán viseli ezt a nevet, azt a fényt *az égfelettiékedelének*.³²² Egy másik teológus pedig azt mondja: *Az, hogy az égfeletti lények értelemmel felfogható egész rendje anyagtanul ezt a fényt ünnepli, a legvilágosabb bizonyítéka az Ige irántunk érzett emberszeretetének*.³²³ Ugyanígy továbbá a nagy Pál is, aki önmagában szándékozott elérni a láthatatlan és égfeletti látványt, *elragadtatva*³²⁴ az egeket meghaladóvá vált,³²⁵ nem úgy, hogy értelmének a hely szempontjából volt szüksége arra, hogy az egeken túlra emelkedjék, bár az elragadtatás valami más titkot is jelez, melyet egyedül azok ismernek, akik tapasztalják. Most azonban ne akard, hogy beszéljek arról, amiket a

317 Jn 17,22

318 Jn 17,24

319 Ti. Ál-Dénes, *A mennyei hierarchia* és *Az egyházi hierarchia* c. művek szerzője.

320 Vö. CH VII,2; MPG 3,208BC; CD II,29,7–24

321 Vö. DN I,4; MPG 3,592C; CD I,114,10–11; Vassányi 160

322 Vö. *Homília* (CPG 2411) 12,14; MPG 34,565B; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4) 114,186. Szó szerint: „mennyei eledel”.

323 Krétai (avagy Jeruzsálemi) András érsek, himnuszalköltő (660–740), *Homília a színeváltozásra* (CPG 8176) 7; MPG 97,933C

324 2Kor 12,2

325 Pál példáját gyakran említi hasonló kifejezésekkel Maximosz, pl. *Ambigua* (CPG 7705) MPG 91,1076BC, 1144C, 1241AB; vö. *Különféle fejezetek a teológiáról és az oikonomiáról, valamint az erényről és a bűnről* (CPG 7715) 5,85; MPG 90,1384D; ld. alább Tr III,1,9, 31, 35, 38 (276, 296–299); Tr III,2,12 (301, 315)

tapasztalt atyáktól hallottunk, nehogy ezzel is ürügyet adjunk a rágalmazásra. Azt pedig, hogy létezik értelmi megvilágosítás, amelyet a tiszta szívűek látnak meg, és amely teljesen különbözik a tudástól, a tudást pedig ez a megvilágosítás nyújtja, a mondottakból is igen könnyen bebizonyítjuk azoknak, akik nem hiszik.

6. Az Ó- és az Újszövetség

Azt mondják ugyanis, amint te mondtad, hogy jelképesek az ószövetségi törvény idején történt megvilágosítások. Azok tehát éppen azt mutatják, hogy van szent megvilágosítás, amelynek jelképévé lettek. Hogy pedig legtöbbjük ennek volt a jelképe, Szent Nílustól is megtanultuk, aki azt mondja: *Amikor az értelem a régi embert levetkőzve magára ölti azt, amelyik a kegyelemből jött létre, akkor az imádság idején meglátja saját állapotát, mely hasonlít a zafír vagy a mennybolt színéhez. S ezt nevezi az Írás Isten lakbelyének,³²⁶ melyet a vének Sína hegyén láttak.³²⁷ Ugyanígy halljuk, hogy Szent Izsák is azt mondja: *Az imádság idején a kegyelemmel elárasztott értelem látja önmaga tisztaságát, amely hasonló az égbolt színéhez, amelyet Isten helyének nevezett Izrael véneinek tanácsa, amikor megjelent nekik a hegyen.³²⁸* Látod, hogy azok a megvilágosítások annak a jelképei, amik ma végbemennek a tiszta szívekben? János, akinek nyelve és esze is aranyból való, azt az apostoli ígét kutatva, hogy *az Isten, aki azt mondta: A sötétségből támadjon világosság, felragyogtatta szívünkben,³²⁹* azt mondja: *Megnövelve mutatja meg Mózesnek bennünk ragyogó dicsőségét. Amint ugyanis Mózes arcára, úgy a mi szíveinkbe is belesugárzott, később pedig így szól: A teremtés kezdetén szólt, és lett világosság; most pedig nem mondta, hanem maga lett nekünk világossággá.³³⁰* Ha tehát a teremtés kezdetén támadt vagy a Mózes arcán felragyogott világosság mérsékelt tudás volt, a mi szíveinkben való feltündöklés is lehet ismeret, mégpedig magasabb rendű, minthogy „meg lett növelve”. Mivel pedig az nem tudás volt, hanem olyan világosság, amely az arcon tűnik fel, a bennünk végbement feltündöklés sem ismeret, hanem a lélek ragyogása, amely a megtisztult értelemben tűnik fel. Az előbbi ismeretet tehát érzéki szemekkel felfogható érzékelhető dolognak kell mondani, amint ez utóbbit értelemmel felfoghatónak, amely értelmi szemekkel fogható fel, és bennünk tevékenykedik.*

---

326 Kiv 24,10

327 Valójában Evagriosz, *A gondolatokról* (CPG 2450) 39; MPG 40,1249B; SC 438,286–290; Baán Izsák ford. Szent Maurícusz Monostor – Bakonybél, L'Harmattan – Budapest 2006, 104–105.

328 Szír Izsák, *Aszketikus beszédek* (CPG 7868) 19; Pirard 400,240–243 (= 32, Szpetsyierisz 140)

329 2Kor 4,6

330 *Homiliák a 2. korintusi levélhez* (CPG 4429) 8,3; MPG 61,457

7. Fény és ismeret

De az az érzékelhető világosság sem volt egyszerű fény, bár a próféta arcán tűnt fel, jóllehet a Mózes arcán ragyogó fény dicsőségét most lelkükben kapják meg Szent Makáriosz szerint a szentek.³³¹ Ugyanezt ő *Krisztus dicsőségének* nevezi, és érzékfelettinek véli, még ha érzékelhető is volt, amikor az Apostol szavát kissé kiegészítve leszögezi: *Mi pedig mindnyájan elfátyolozatlan arccal tükrözzük vissza az Úr dicsőségét,³³² azaz értelmi fényét, ugyanarra a képmásra változva át dicsőségtől dicsőségre, vagyis a bennünk levő túláradó ragyogás következtében, amely az isteni fény növekedésével egyre sugárzóbb.*³³³ Mit is mond Szent Diadochosz? *Nem szabad kételkedni, hogy amikor az értelem gyakran kezdi tapasztalni az isteni fény tevékenységét, egész valója mintegy átlátszóvá válik, úgyhogy látja önmaga bőséges világosságát. Teljes egészében világossággá válik, amikor a lélek ereje úrrá lesz a szenvedélyeken.*³³⁴ És mit mond az isteni Maximosz? *Emberi értelem képtelen volna olyan magasra emelkedni, hogy valamilyen isteni megvilágosodásra juthasson, ha nem maga az Isten ragadná magához, és nem a maga isteni sugaraival.*³³⁵ Mit mond a nagy Vazullal együtt a híres Nílus? Az igazság oszlopa, a kappadókiai Vazul mondta: *Az emberektől származó tudást a szüntelen használat és gyakorlás tökéletesíti, az Isten kegyelméből származó tudást viszont az igazságosság és az irgalmasság. Az elsőt azok is megszerezhetik, akik a szenvedélyek rabjai, a másodikat viszont egyedül csak azok képesek befogadni, akik mentesek a szenvedélyektől, és akik az imádság idején is szemlélik az értelemnek saját fényét, amely körülragyogja őket.*³³⁶ Világosan beláttad, testvér, hogy a szenvedélyektől megszabadult értelem az imádság alatt fényként látja önmagát, és isteni fény ragyogja körül? Most tehát engedelmes füllel ismét hallgasd a méltán boldog nevet viselő Makárioszt, akit az isteni dolgokban

331 Vö. *Homiliák* (CPG 2411) 5,10; MPG 34,516A; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4) 62,438–445: „A szentéletű Mózes ennek előképét mutatta meg, amikor felragyogott arcán a Lélek dicsősége úgy, hogy egyetlen ember sem tudott ránézni az arcára. Az igazak feltámadásakor így fognak megdicsőülni azok teste, akik erre méltók, s az a dicsőség jelenik meg majd a belső emberben, amit a szentek és hívők lelkei, akiket Isten erre méltónak talált, már most is önmagukban hordoznak (vö. Róm 7,22; 2Kor 4,16; Ef 3,16).” (Baán Izsák ford.); Makáriosz–Simeon (Metaphrasztész), *A türelemről* (CPG 2413/2) 4; MPG 34,868CD

332 2Kor 3,18

333 Vö. *Homiliák* (CPG 2411) 5,10; MPG 34,516AC; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4) 62,438–450; Makáriosz–Simeon (Metaphrasztész), *Az értelem felemeléséről* (CPG 2413/2) 1; MPG 34,889C; *Az értelem szabadságáról* (CPG 2413/2) 21; MPG 34,956BC. Palamasz később is Simeon parafrázisát idézi (Tr 1,3,11; alább 94).

334 *Fejezetek* (CPG 6106) 40; SC 5bis,108

335 Maximosz, *Teológiai fejezetek* 1,31; MPG 90,1096A; Orosz 243–244

336 Evagriosz, *Gnósztikosz* (CPG 2431) 45; SC 356,178; idézi Szókratész, *Egyháztörténet* IV,23 (MPG 87,520B); Baán István ford. ÓI 9,302

jártas Nílus „választott edényként” üdvözölt,³³⁷ és aki a Metaphrasztész³³⁸ által átírt *Fejezetek*ben azt mondja: *A Lélek tökéletes megvilágosítása nem csupán olyan, mintha gondolatok kinyilatkoztatása lenne, hanem a személyes valóságú fénynek³³⁹ a lelkekben levő biztos és állandó felragyogása. Az ugyanis, hogy „aki azt mondta, hogy a sötétségből támadjon világosság, felragyogtatta szívünkben is”,³⁴⁰ és „világosítsd meg szemeimet, nehogy balálos álomba merüljek”,³⁴¹ és „küldd el világosságodat és igazságodat, hogy azok vezessenek el engem a te szent hegyedre”,³⁴² és „ránk van jegyezve arcod fényessége”³⁴³ és az ezekhez hasonlók mind ugyanazt tanítják.³⁴⁴ „Személyes valóságúnak” mondta, hogy befogja azok száját, akik csak a tudást vélik megvilágosodásnak, és sokak eszét megzavarják, a többiek előtt pedig a sajátjukat, amikor hamis magyarázatot alkalmazva tudásként értelmeznek mindent, amit bárki is mondana arról a fényről. Én viszont tudom, hogy a tudást is fénynek hívják, de csak ebből származtatott jelentésben, amennyiben az említett fény nyújtja, amint már feljebb is mondtam.³⁴⁵*

8. Az értelmi tűz

Ezért az érzékekből származó ismeretet, jóllehet bizonyos esetben ez a tudás a legbiztosabb, soha senki sem nevezte fénynek, hanem csak azt az ismeretet, amely az értelemből és a gondolkodási képességből származik. Nem ismerünk ugyanis olyan gondolkodó képességgel rendelkező lényt, amely ne lenne értelmes. Hiszen az angyalok sem mások, mint anyagtalán és testetlen tűz, ez pedig mi más, mint értelmes fény? Az értelem amikor önmagát látja, mint fényt látja; hogy lehet ez másképp, ha nem értelmi fényként látja önmagát? És magát a minden értelmi fényen túl lévő Istent is, aki lényegfeletti módon felülmúl minden létezőt, a szent teológusok „tűznek” nevezik,³⁴⁶ mivel – mint aki az érzékelhető dolgokban tapasztalható tűz homályos képét nyújtja – önmagában birtokolja ugyan

---

337 Evagriosz, *A szerzetes (a praktikosz). Száz fejezet a lelki életről* (CPG 2430) 1,93; MPG 40,1249B; SC 171,696; Szabó Ferenc Miklós ford. Bencés Kiadó 2014, 296

338 Metaphrasztész („Tolmács, fordító”) Szent Simeon (megh. 1000 táján) hagiográfus, a szentek életét, az eredeti életrajzokat a kor követelményei szerint átfogalmazta, és a naptár szerinti kötetekbe (*Ménologion*) rendezte. A „makáriuszi homiliák” parafrázisainak írója.

339 ὑποστατικοῦ φωτός

340 2Kor 4,6

341 Zsolt 12 (13),4

342 Zsolt 42 (43),3

343 Zsolt 4,7

344 Makáriusz-Simeon, *Az értelem szabadságáról* (CPG 2413/2) 22; MPG 34,956D–957A

345 Tr I,3,3 és 5 (fentebb 85–89)

346 Vö. Nazianzoszi Gergely, *Beszéd* (CPG 3010) 21,2; MPG 35,1084D; ÓÍ 17,134

az elrejtettséget és a szemlélhetetlenséget, minthogy nincs olyan anyag, amely befogadhatná az isteni megjelenést. Amikor azonban birtokba vesz egy alkalmas anyagot, leplezetlenül megnyilvánul (ilyen minden értelmes megtisztult természet, amelyet nem borít be a bűn takarója), akkor maga is értelmi fényként látható, amint megmutattuk és a jövőben is meg fogjuk mutatni azoknak a szenteknek a példáján, akik megtapasztalták és látták Isten fényességét.³⁴⁷

9. Az értelmi szem működése

Ha a tüzet be lehetne borítani nem átlátszó anyaggal, felmelegítené ugyan azt, de nem tudna világítani. Ugyanígy az értelem is, amikor beborítja a gonosz szenvedélyek sötét fátyla, tudást adhat ugyan, de fényt nem. Mivel nemcsak értelemmel látható fény az értelem, bár a legutolsó az ilyen módon láthatók közül, hanem a szemlélés szerve is mint a lélek szeme – hiszen azt mondja, hogy *a lélek látószerve a lélekkel egyesült értelem*³⁴⁸ –, ezért amint az érzéki látás nem jöhetne működésbe, ha nem világítaná meg kívülről fény, úgy az értelem sem láthatna csak azért, mert van értelmi érzékelése, és nem jöhetne önmagától működésbe, ha nem ragyogna rá az isteni fényesség. Amint a látás, amikor működik, maga fénné válik, egyesül a fénnel, és ugyanazt az első fényt látja kiáradni minden látott dologra, ugyanígy az értelem is, ha eljut az értelmi érzékelés beteljesedésére,³⁴⁹ maga egészen fénné lesz, egyesül a fénnel, és a fénnel együtt világosan látja a fényt, nemcsak a testi érzékeket meghaladva, hanem mindazt, amit megismerhetünk, és egyszerűen minden létezőt. Istent ugyanis meglátják a tisztaszívűek a szerint a boldogság szerint, amelyet csalhatatlanul megmondott az Úr,³⁵⁰ aki a mennydörgés fiának, a teológiába legjobban beavatott Jánosnak szava szerint fény lévén³⁵¹ bennünk lakik, és megmutatja magát azoknak, akik őt szeretik és akiket ő szeret, az ő hozzájuk intézett ígérete szerint.³⁵² Úgy mutatja meg a megtisztult értelemnek, mint egy tükörben,³⁵³ mivel önmagában továbbra is láthatatlan; hiszen ilyen a tükörben látható alak:

---

347 Platonikus ihletésű gondolat. Számos kifejezést vö. CH XV,2; MPG 3,329AC; CD II,52,7–53,5

348 Vazul, *Aszketikus tanítások* (CPG 2895) 2,1; MPG 31,1340A

349 *entelekebeia*: arisztotelészi kifejezés (*A lélekről* II,1, 412a. Magyarul: Arisztotelész, *Lélekkilozófiai írások*. Steiger K. ford. Európa, Budapest 1988, 50)

350 Mt 5,8

351 Jn 1,5

352 Jn 14,21.23

353 A keleti keresztény misztika klasszikus tétele Evagriosz és Nüsszai Gergely óta.

feltűnik, de közben nem látható, és majdnem lehetetlen egyszerre látni a tükörképet is meg ugyanakkor a maga valóságában is azt, ami a tükörben látszik.

10. A jelen idő és a végső beteljesedés

Most tehát így látják Istent a szeretetben megtisztultak, akkor pedig – mondja – *színről-színre*.³⁵⁴ Azok pedig, akik az isteni dolgokat se nem tapasztalták, se nem látták, mivel semmiképp sem hiszik, hogy az Isten fényen túli fényként látszik, hanem csak egyedül eszünkkel lehet szemlélni, hasonlóan bizonyulnak a vakokhoz, akik a napnak egyedül a melegét fogadják el, de nem hiszik el a látóknak, hogy a nap fénylik is. Ha pedig a látókat is a vakok próbálják kioktatni, hogy nem világosság az érzékelhető dolgok közül mindennél ragyogóbb nap, kinevetik őket azok, akik érzékelhető módon látnak. Azokat pedig, akik hasonló dolgokat vélnek az *igazságosság napjáról*,³⁵⁵ aki a mindenség fölött áll, nemcsak az értelmi látással valóban rendelkezők siratják meg, hanem azok is, akik a látóknak hisznek. Nemcsak azért siratják őket, mert amikor Isten irántunk viseltetett túlaradó jóságából – bár mindent felülmúl, felfoghatatlan és kimondhatatlan – leereszkedik, hogy az értelem részese legyen belőle, és láthatatlanul láthatóvá legyen lényegfeletti és tőle elválaszthatatlan ereje révén,³⁵⁶ ezek nem törődnek azzal a magától látható és érthető szeretettel, hanem mert azokat a szenteket sem akarják követni, akik emberszeretetből szavukkal ehhez a fényhez vezetnek. Maguk is a szakadék felé mennek, és igyekeznek magukkal rántani azokat is, akiket meggyőztek, hogy kétségkívül társaik legyenek, amikor *tűzként látják meg Azt* – Teológus Gergely szerint –, *Akit mint fényt nem ismertek fel*,³⁵⁷ és nem is hittek benne. De hiszen az a tűz is sötét, sőt még inkább azonos a fenyegető sötétséggel! Ez pedig *az ördögnek és az ő angyalainak van készítve* az Úr szava szerint.³⁵⁸ Tehát nem egyszerűen érzékkel felfogható sötétségről van szó, mivel a gonosz angyaloknak van készítve, akiknek nincsenek érzékszerveik, nem is egyszerűen tudatlanságról, hiszen nem fogják akkor nagyobb mértékben nem ismerni az Istent, mint most azok, akik hagyják, hogy most meggyőzzék őket ama sötétség örökösei, sőt

354 1Kor 13,12

355 Mal 3,20

356 A misztikus ismeret Isten leereszkedésének (συγκατάβασις) eredménye, vö. Aranyszájú János, *A Felfoghatatlanról* (CPG 4318) 3,3; MPG 48,722; SC 28bis,200. Magyarul Perczel I. ford. *Aranyszájú Szent János: A Felfoghatatlanról és az Egyszülött dicsőségéről. Kilenc prédikáció az ariánusok ellen*. Budapest, Odigitria – Osiris 2002, 79–80. Maximosz, *Teológiai fejezetek* (CPG 7964) I,31; MPG 90,1094D; Orosz 243–244

357 Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (CPG 3010) 21,2; MPG 35,1084D; SC 270,114; ÓI 17,134

358 Mt 25,41

I. triász

egész biztosan jobban is fogják ismerni, hiszen azt mondja: *minden test vallja meg, hogy Jézus Krisztus az Úr az Atyaisten dicsőségére,*³⁵⁹ ámen. Következésképp az a fény se nem tulajdonképpen értelemben vett érzéki fény, sem pedig tudás, mivel nem is tudatlanság az ezzel a fényvel szemben álló sötétség. Ha pedig nem tudás az a fény, azonban mégis Isten titkainak titokzatos és kimondhatatlan ismeretét nyújtja, akkor a tiszta szívűekben most látható zálog³⁶⁰ nem egyszerűen tudás, hanem egyrészt a befogadókkal arányos ismeretet nyújtó adomány, másrészt ez a zálog értelemmel felfogható és értelmi fény, sőt inkább lelki, mivel lelki módon érkezik és látható, minden tudást és erényt mérhetetlenül felülmúl, és egyes egyedül ez adományozza az e földön elérhető keresztény tökéletességet, amely nem utánzásból vagy gondolkodásból születik, hanem a Lélek kinyilatkoztatásából és kegyelméből.

11. Miért jött el Krisztus?

Ezért mondja a nagy Makáriosz, akivel együtt tanúskodik és hallatja hangját Simeon, akit a legszívesebben hallgatunk, amikor magyaráz: *Az isteni apostol, Pál igen pontosan és világosan kifejtette minden egyes léleknek a kereszténység tökéletes misztériumát, amely nem más, mint a mennyei fénynek a Lélek kinyilatkoztatásában és erejében való felragyogása, ne hogy valaki azt vélve, hogy egyedül a fogalmak ismerete révén juthat el a Lélek megvilágosításához, tudatlanság és hanyagság miatt félreértse a kegyelem teljes misztériumát. Ezért a Lélek dicsőségének, amely körülvette Mózes arcát, a példáját is mindenki által elismert bizonyítékkal hozta fel. „Ha ugyanis már a mulandó olyan dicsőséges, mennyivel inkább lesz dicsőséges a maradandó”.*³⁶¹ *Mulandót mondott, mivel Mózes balandó testét vette körül a dicsőség: megmutatta viszont, hogy a Léleknek kinyilatkoztatásban megnyilvánuló halhatatlan dicsősége, amely most a belső ember halhatatlan arcán látszik, az arra méltókra szüntelenül ráragyog. Azt mondja ugyanis: „Mi pedig mindnyájan”, vagyis azok, akik teljes hit révén a Lélekből születünk, „elfátyolozatlan arccal tükrözzük vissza az Úr dicsőségét, és dicsőségtől dicsőségre ugyanarra a képmásra változunk át, mintegy az Úr Lélektől.”*³⁶² *Elfátyolozatlan arccal, azaz a lélek arcával; amikor ugyanis valaki az Úrhoz fordul, „eltűnik a fátyol”*³⁶³ – mondja –, „*az Úr pedig a Lélek”*³⁶⁴ *Nyilvánvalóan megmutatta tehát ezeken keresztül, hogy a lelket a sötétség leple borítja,*

---

359 Fil 2,11

360 2Kor 1,22; 5,5; Ef 1,14

361 2Kor 3,7–11

362 2Kor 3,18

363 2Kor 3,16; Kiv 34,34

364 2Kor 3,17

*amelynek Ádám bukása révén tere nyílt arra, hogy beosonjon az emberbe, most pedig a Lélek felfragyogása révén eltűnik a valóban hívő és az arra méltó lelkekről, evégett történt Krisztus eljövetele is.*³⁶⁵

12. A testi ember nem fogja fel a Lélek dolgait

Látod, testvér, hogyan ábrázolták előképben azok az ószövetségi érzékelhető megvilágosítások a Léleknek azt a megvilágosítását, amely a Krisztusban tettel és igazságban hívőknek lelkében van? Tehát akik azt mondják, hogy azok érzékelhetőek és jelképesek, azoknak általuk el kellett jutniuk Krisztus hitére és keresésére. Ezek az emberek azonban a hívőket – sőt, ha lehetséges, még azokat is, akik nyilvánvalóan részesültek a kegyelemben, és ennek következtében megcáfolhatatlan ismerettel rendelkeznek – mindenféle módon hitetlenségre igyekeznek rábírní. Azon vannak, hogy hazug és ostoba módon másképp tanítsák azokat, akiket Isten és az ő titokzatos megjelenése és tevékenysége kimondhatatlan dolgokra tanított, közben pedig ügyet sem vetnek a nagy Pálra, aki azt mondja, hogy *a lelki ember ugyan mindent elbírál, de őt senki sem bírálja el, mivel Krisztus gondolatainak birtokában van. Vajon ki látta át az Úr gondolatait, hogy kioktathatná őt?*³⁶⁶ azaz érveléssel elbírálva tenné hihetővé a Lélek dolgait? Hiszen teljesen nem is ismerheti meg vagy nem képes elhinni a lelki emberrel kapcsolatos dolgokat az, aki saját okfejtéseiben és az általuk gerjesztett vitákban bízva azt véli, hogy megkülönböztetésekkel, következtetésekkel és logikai elemzésekkel minden igazságot meg lehet találni. Érzéki az ilyen, *az érzéki ember pedig nem fogja fel, ami a Lélekből ered,*³⁶⁷ nem is képes rá. Tehát aki nem ismeri, se nem hiszi, hogyan ismertethetné meg és hitethetné el másokkal, amikor okfejtéssel érvel? Ezért ha valaki úgy tanít az éberségről, hogy nincs birtokában értelmé nyugalmának és éberségének meg az éber állapotban lelki és kimondhatatlan módon bekövetkező események tapasztalatának, közben pedig saját okfejtéseit követi, és szóval igyekszik megmutatni a szót felülmúló Jót, nyilvánvalóan a legnagyobb esztelenséghez jut el és a valóban ostobasággá tett bölcsességhez, mivel esztelen módon azt vette a fejébe, hogy természetes ismerettel fürkészi ki a természetfölötti dolgokat és *Isten mélységeit, amelyeket egyedül a Lélek ismer.*³⁶⁸ A Lélek ajándékait pedig, amelyeket egyedül a lelkiek és Krisztus gondolatainak birtokosai ismernek,³⁶⁹ természetes ésszel és testies bölcselkedéssel kutatja és mutatja

365 Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *Az értelem szabadságáról* (CPG 2413/2) 21; MPG 34,956

366 1Kor 2,15

367 1Kor 1,14

368 1Kor 2,10

369 1Kor 2,16

I. triász

meg. Az ostobaságon kívül pedig Isten ellen harcolónak is bizonyul,³⁷⁰ mivel Beliár művének magyarázza – ó, mekkora szerencsétlenség! – a jó Lélek tevékenységét és kegyelmét, és szembeszáll azokkal, akik *az Istentől eredő Lelket kapják, hogy általa ismerjék meg, amit Isten nekünk ajándékozott,*³⁷¹ de a „jaj”-nak is örökösévé lesz a rá hallgatóknak okozott kár miatt, hiszen *jaj annak* – mondja a próféta –, *aki testvérét zavaros itallal itatja le.*³⁷²

13. Melyik szó veheti fel az étellel a harcot?

Tehát azoknak kell, akik mindent el tudnak bírálni, vagyis a lelki embereknek – *a lelki ember ugyanis mindent elbírál*³⁷³ az Apostol szerint – ezeknek kell hát, hogy alávéssék magukat azok, akik nem képesek az elbírálásra, hogy a lelki emberek ítélete folytán a saját dolgaik felől is biztosak legyenek. Ők viszont ezeket a senkitől el nem bíraltakat – *a lelki embert ugyanis* ugyanazon Apostol szerint *senki nem bírálja el*³⁷⁴ – igyekeznek megítélni és helyreigazítani önmaguk meg azok kárára, akiket véleményükről meg tudnak győzni. Azt mondják ugyanis, hogy senki olyan nem részesedhet a tökéletességben³⁷⁵ és a szentségben, aki nem rendelkezik a létezőkkel kapcsolatos igaz véleménnyel, azt pedig megkülönböztetések, következtetések és logikai elemzések nélkül képtelenség megtalálni.³⁷⁶ Ezért tehát aki a tökéletesség és a szentség elérésére törekszik, annak számára a legfontosabb az, hogy a profán műveltség megtanítsa a megkülönböztető, következtető és logikai elemző módszerekre, és azt vélik, hogy végig ezeket kell követnie, ilyen tanok által pedig igyekeznek bizonyítani, hogy ismét hatékony a már megsemmisült bölcsesség. Ha pedig alázatosan azokat keresték volna fel, akik *mindent elbírálhatnak*, és tőlük akarták volna megtanulni az igazságot, meghallhatták volna, hogy ez a tan a görög gondolkodás, a sztoikusok és püthagoreusok eretnoksége, akik azt a tapasztalatot mondják a szemlélődés céljának, amely a tudományok elsajátítása révén jön létre. Mi viszont nem a szavak és következtetések által megtalált ismeretet gondoljuk igazi véleménynek, hanem amit a tettek és az élet bizonyított be, ez pedig nemcsak igaz, hanem biztos és változatlan. Hiszen a közmondás szerint

---

370 ApCsel 5,35

371 1Kor 2,12

372 Hab 2,15 (LXX)

373 1Kor 2,15

374 Uo.

375 A „tökéletesség” (*teleiotesz*) Barlaám szótárában az ember erkölcsi és szellemi tökéletességére vonatkozik.

376 Vö. Barlaám, *1. levél Palamaszhoz* (*Fyrigos* 1,95,815–817; p. 260). Barlaámhoz írt leveleiben Palamasz már méltatlankodott amiatt, hogy a Kalábriai ilyen módon gondolkodott.

minden szó szóval áll harcban, de az étellel melyik szó veheti fel a harcot?³⁷⁷ És úgy véljük, hogy valóban senki sem ismerheti meg megkülönböztető, következtető és logikai elemző módszerekkel önmagát, ha szigorú bűnbánat és fáradságos aszkézis által meg nem tisztítja értelmét a gőgtől és a gonoszságtól. Aki nem ilyenné és nem ily módon alakítja értelmét, az saját tudásbeli nyomorúságát sem látja, márpedig erre van szükség ahhoz, hogy valaki kezdje megismerni önmagát.

14. A profán ismeretek nem vezetnek el szükségszerűen az üdvösségre

Azonban nem minden tudatlanságot illethet váddal az, aki józanul gondolkodik, mint ahogy minden ismeretet sem vélhetünk irigylésre méltónak. Tehát hogyan járjunk el, ha az ismeretet tűzzük ki célunkul? *Az igazságnak két jelentése van: – mondja a nagy Vazul is – az egyiket, amely az üdvösség munkatársa, mindenféle képp birtokolnunk kell és át kell adnunk embertársunknak. Ha pedig a földdel és a tengerrel, az éggel és az égitestekkel kapcsolatban nem tudjuk, hogy mi az igazság ezen a téren, semmi akadálya sincs annak, hogy elérjük az ígéretekben foglalt boldogságot.*³⁷⁸ Az előttünk álló cél pedig az eljövendő javak Istentől nyújtott ígéretei, a fiúvá fogadás, az átistenülés, a mennyei kincsek kinyilatkoztatása, öröklése és élvezése; a profán műveltségből eredő ismeretről viszont tudjuk, hogy teljesen ennek a világnak felel meg. Ha érzékelhető szavak nyújtanak a jövendő világon azt, ami számunkra hasznos, akkor ennek a világnak bölcsei a mennyek országának örököséivé lennének, *ha azonban a lélek tisztasága lát, akkor a bölcsek messze kerülnek majd Isten ismeretétől*³⁷⁹ az igaz filozófus, Maximosz szerint. Mi szükségünk van tehát olyan tudásra, amely nem visz közelebb Istenhez? Hogyan lehetne nélküle tökéletességben és szentségben részesülni?

---

377 Nazianzoszi Gergely, *Erkölcsei költemények* (CPG 3035) 33; MPG 37,929. Vö. Tr I,1,1; Tr I,2,kérd. (fentebb 37, 66)

378 Rövidített verzió. Ld. 1. homília a 14. zoltárhoz (CPG 2836) 3; MPG 29,256BC. A teljes idézetet ld. Tr I,1,23

379 Maximosz Evagriosz egyik idézetére utal (*Gnosztikus centuriák* VI,22; in I. HAUSHERR, *Nouveaux fragments grecs d'Evagre le Pontique*, 1939 (Orientalia Christiana Periodica V, p. 231): „Ha érzékekkel felfogható szavak képesek az eljövendő világban megjeleníteni a dolgokat, akkor a jelen világ bölcsei nyilvánvalóan elérik a mennyek országát. *Ha azonban az értelem tisztasága az, ami látni képes*, és az ennek megfelelő szavak hordozzák a jelentést, *akkor a bölcsek messze kerülnek majd Isten ismeretétől.*” (Baán Izsák ford.)

15. Aki elveti a természetfölöttit, az a természetet is elveti

Most nem szándékozom a többi véleménnyel is foglalkozni, amelyeket azok hangoztatnak, akik valakinek hiszik magukat, és annyira megcsalják önmagukat, hogy azt vélik, a Lélek írásait is a lelki cselekedetekkel és emberekkel szemben félre kell magyarázni. Inkább arról tárgyalok, ami most is alapgondolata annak, amiről beszélünk. Hiszen azt mondják, hogy Isten láthatatlan és felfoghatatlan. *Istent senki sem látta, Isten egyszülött Fia, aki az Atya keblén van, ő magyarázta el.*³⁸⁰ „Hogyne tévednének nyilvánvalóan azok – mondják –, akik váltig állítják, hogy Istent fényként látják értelmi módon önmagukban?”³⁸¹ És ha valamelyik megtámadott ezzel szemben az Isten egyszülött Igéjére hivatkozna, aki azt mondja, hogy *a tisztaszívűek meglátják az Istent,*³⁸² és *én kinyilatkoztatom magamat nekik, az Atyával együtt bennük fogunk lakni,*³⁸³ rögtön szemlélésnek mondják az ismeretet, és nem tudják, hogy következtelenül nyilatkoznak: amint ugyanis láthatatlan, úgy felfoghatatlan is az isteni. Azoknak tehát, akik Istennek fényben való értelmi látását Isten láthatatlansága miatt hamis képzelgésnek és démoni tevékenységnek vélik, Isten felfoghatatlansága miatt hasonló fecsegéssé kellene lefokozniuk az ismeretet is. Mí viszont az ismeretről semmit sem akarunk vitatni velük, hiszen velünk megegyező dolgokat mondanak, még ha nem is értik, amit mondanak.³⁸⁴ Létezik ugyanis olyan ismeret, szemlélődés, amely Istennel és a róla szóló tanokkal kapcsolatos, és ezt teológiának nevezzük, a lélek erőinek meg a test tagjainak természetes használata és mozgása pedig az eszes kép újraformálódásához vezet. Azonban nem ez a felülről belénk oltott nemesség tökéletes szépsége és a ragyogáson túl ragyogó fényvel való természetfölötti egyesülés: egyedül ebből [az egyesülésből] ered a biztos teologizálás, valamint a bennünk levő lelki és testi képességek természetes állapota és mozgása. Mivel tehát ezt elvetették, vele együtt minden erényt és igazságot is elvetettek.³⁸⁵

---

380 Jn 1,18

381 A hészüchaszta vita kiindulási pontja.

382 Mt 5,8

383 Jn 14,21.23

384 Palamasz és Barlaám egyetértenek abban, hogy az ember nem képes megismerni Istent, de külön véleményen vannak a tekintetben, mit is jelent az isteni kinyilatkoztatás. Palamasz számára Isten lényege nem foglalható semmilyen fogalomba („felfoghatatlan”), ettől azonban még lehet róla tudni, mert „tevékenységei” által Isten megismerteti magát az arra méltókkal.

385 Diadochosz, *Fejezetek* (CPG 6106) 72; SC 5bis,131

16. Hogyan látható a láthatatlan?

Azzal kapcsolatban tehát, hogy nincs olyan istenismeret, amely titokzatosabb és magasabb rendű annál az ismeretnél, mint amelyről beszélnek, sőt egyáltalán nem is létezik ilyen istenszemlélés Isten láthatatlansága miatt, mi, akiket az igazi szemlélés részesei beavattak, azt kérdezzük tőlük: „Miért gondoljátok, hogy a Szentlélek nem látja az Isten gondolatait? De hiszen Ő *Isten mélységeit is átlátja.*”³⁸⁶ Ha tehát azt mondaná valaki, hogy a Szentlélek nélkül látja a tiszta fényt, jogosan vethetnétek ellene: „Hogy lehetne látni a láthatatlant?” Ha pedig valaki elutasítja a világ lelkét³⁸⁷ – amelyet az atyák *értelemmel felfogható sötétségnek* neveznek, *mely a meg nem tisztult szívekben honol* –, ha tehát valaki ezt elutasítja, megtestisztul minden önakaratától, felhagy minden emberi hagyománnyal, amely akárcsak egy rövid időre is késlelteti őt a buzgó kötelesség-teljesítésben – akármennyire tetszetős is legyen a nagy Vazul szerint –,³⁸⁸ a lelki képességeit – amennyire csak lehetséges – összeszedi, és értelme éberrel ügyel, és először a természetes és Istennek tetsző dolgokon elmélkedő életet él, majd pedig önmagán felülemelkedve magába fogadja az *Istentől eredő Lelket*, aki *úgy ismeri Isten gondolatait, amint az ember lelke a sajátjait,*³⁸⁹ és ezeket azért fogadja be, amint a nagy Pál hirdeti, hogy *megismerje azokat, amiket Isten titokzatosan adott neki,*³⁹⁰ *amiket szem nem látott, fül nem hallott, és embernek szíve meg sem sejtett,*³⁹¹ ez az ember hogyan láthatná a Lélek által a láthatatlan fényt? Hogyan lehetne ez a fény továbbra is láthatatlan, hallhatatlan és felfoghatatlan, jóllehet látható? Hiszen a látók azt látják, *amit szem nem látott, fül nem hallott és emberi szív fel nem fogott.* Ők ugyanis lelki szemeket kapnak, és *Krisztus gondolatainak birtokában vannak,*³⁹² és ezek által látják a láthatatlant és értik a felfoghatatlant; ugyanis nem önmagában láthatatlan, hanem azok számára, akik teremtett és természetes szemekkel és gondolatokkal értenek és látnak. Akikkel pedig Isten úgy kapcsolódott egybe mint olyan tagjuk, amely irányítja őket, azoknak miért ne nyújtaná önmaga által kegyelmének nyilvánvaló szemlélését is?

386 1Kor 2,10

387 1Kor 2,12

388 *A Szentlélekről* (CPG 2839) 9,23; MPG 32,109B; SC 17bis,147–148; ÓÍ 6,97–98. *Levelek* (CPG 2900) 2,2 (*Nazianzoszi Gergelyhez*); MPG 32,228A; Deferrari I,10–12; ÓÍ 6,231–232 (Ivancsó I. ford.)

389 1Kor 2,11

390 1Kor 2,12

391 1Kor 2,9

392 1Kor 2,16

17. Felfoghatatlan érzékelés

Miért ne méltatná őket az „énekes teológia”³⁹³ elnevezéseire, amikor dicsóítja a szemeikben levő lelki erőt? *De szép vagy, barátnőm* – mondja nekik –, *szemeid mint a galambok*,³⁹⁴ cserébe pedig ők, az értelemmel felfogható vőlegény szépségének érzékelői is ilyen kifejezésekkel bőségesen dicsérik. Nem ismeretlen tehát a beavatottak előtt, hogy mi is ez a galamb, amely a menyasszony szemeiben van, amikor először szemléli hosszasan az Isten-vőlegény szépségét, és még részletesebben fejt ki azt a gyönyörűséges szépséget azok hallatára, akik hittel állják körül. Amint ugyanis a szemekben levő fénysugár a napsugarakkal egyesülve fénné válik, amikor teljes valóságában mutatkozik meg, és így látja az érzékelhetőket, ugyanúgy az értelem is *az Úrral egy Lélekkel*³⁹⁵ válva világosan látja a lelki dolgokat. Ugyanígy ott is láthatatlan marad az Uralkodó, de más, magasabb rendű módon láthatatlan, mint ahogyan azoknak a földhözragadt gondolatai vélik, akik szembe akarnak szállni a lelki emberekkel; hiszen soha senki sem látta annak a szépségnek a teljességét. Ezért Nüsszai Gergely szerint is *semmilyen szem nem látta azt, még ha örökké nézi is*,³⁹⁶ ugyanis nem annyira látja azt a teljességet, amennyire teljes az, hanem annyira nézi, amennyire önmagát tette alkalmassá az isteni Lélek erejének befogadására. E felfoghatatlanság mellett az a legistenibb és legszokatlanabb, hogy ha fel is fognak valamit, azt is felfoghatatlanul birtokolják. Akkor ugyanis, amikor néznek, nem tudják, hogy mivel néznek, mivel hallanak és mi avatja be őket akár a még meg nem történt dolgok ismeretébe, akár az örökké létezők megtapasztalásába, mivel a Lélek, aki által látnak, felfoghatatlan. *Minden értelmi tevékenység elnyugvása által jön létre ugyanis az átistenülőknek a felülről jövő fénnel való ilyen egyesülése*,³⁹⁷ amint a nagy Dénes mondja, mert nem ok vagy hasonlóság hozza létre, mivel ezek az értelem tevékenységétől függnak, hanem az tagadás, de éppen nem tagadás [az egyesülés]. Ha ugyanis csak tagadás lenne, rajtunk állna – ez viszont a messzaliánusok véleménye –, hogy *amikor csak akarnánk, felemelkedhetnénk Isten kimondhatatlan titkaihoz*, amint Szent Izsák is mondja róluk.³⁹⁸ Tehát nem elvétel és pusztaság

393 Ti. az ószövetségi Énekek Éneke

394 Én 1,15. Az Énekek Énekének szeme és a Szentlélek galambja közti kapcsolatot ld. Órigenész, *Homiliák az Énekek Énekéhez* (CPG 1432) 2,4; MPG 13,52; SC 37bis,116–118.

395 1Kor 6,17

396 *Homiliák az Énekek Énekéhez* (CPG 3158) 4; MPG 44,833CD; uo. 7; MPG 44,920BC; GNO VI,104–105.218–219

397 DN I,5; MPG 3,593C; CD I,116,14–117,1; Vassányi 161–162. A kritikai kiadásban nem „felülről jövő” (ὑπερθεῖν), hanem „isten-feletti” (ὑπερθεῖον).

398 *Levél* (CPG 7868) 5; Pirard 855,803–804 (=Szpetszierisz 4, 390). Az eredeti szövegben: „Az úgynevezett euktita eretnekek úgy vélik, hogy (Pál apostol) azt a (harmadik égig való) felemelkedést a saját akaratóból érte el”. (Palamasz

a szemlélés, hanem egyesülés és átistenülés, amely azután következik be titokzatos és kimondhatatlan módon Isten kegyelméből, hogy az értelem elhagy mindent, ami alulról vésődik belé, sőt inkább minden értelmi tevékenység elnyugvása után, hiszen az elnyugvás több a tagadásnál is. A tagadás ugyanis annak az elnyugvásnak a kifejeződése. Ezért minden hívő feladata az, hogy Istent elkülönítse a teremtményektől; mivel minden értelmi tevékenység elnyugvása és a felülről jövő fénnel utána bekövetkező egyesülés egyúttal valamilyen befogadás és istenítő cél, ezért csak azoknak jut osztályrészül, akik megtisztultak és szívük el van árasztva a kegyelemmel. És mit mondjak az egyesülésről, amikor a rövid ideig tartó látvány is csak a kiválasztott tanítványoknak jelent meg, miközben elragadtatásban túléptek minden érzékelhető és értelmi érzékelésen, az egyáltalán-nem-látásban befogadták az igazi látást, és az öntudatlan befogadásban elnyerték a természetfeletti érzékelést? Hogy pedig ezek láttak is, és szoros értelemben véve nem érzékileg vagy értelmileg láttak, beszédünk előrehaladtával Isten segítségével meg fogjuk mutatni.

18. Valódi közösség Istennel

Most már belátod, hogy értelem, szem és fülek helyett a felfoghatatlan Lélekben részesednek, aki által látnak, hallanak és értenek? Ha elnyugszik ugyanis minden értelmi tevékenység, mivel látják az angyalok és az angyalokhoz hasonló emberek³⁹⁹ Istent, ha nem a Lélek erejével? Ezért ez a látás számukra nem érzékelés, mert nem az érzékszervek által tapasztalnak, se nem gondolkodás, mert nem gondolatok vagy a gondolatok révén szerzett ismeret által történik, hanem minden értelmi tevékenység elnyugvásával találják meg azt. Tehát se nem képzelet, se nem gondolat szüleménye, nem is vélemény vagy következtetések valamiféle eredménye. Nem egyedül a tagadáson keresztül felfelé vezető út által éri el ezt az értelem, hiszen minden isteni parancsnak és minden szent törvénynek az a célja, hogy elérje a szív tisztaságát az Atyák tanítása szerint. Az imádság minden módja és minden fajtája addig tart, amíg meg nem születik a tiszta imádság; és minden értelem, amely alulról felfelé haladva Afelé törekszik, Aki meghaladja a mindenséget és független tőle, megáll, amikor már elhagyta az összes létezőt. Ezért nem igaz az, hogy az isteni parancsok után semmi más sincs, csak a szív tisztasága. De bizony van, mégpedig sok: az ígért javak evilági záloga és az eljövendő világ javai, amelyek a szív

---

emlékezetből idézi.) Izszak művének görög nyelvű változata *Enkítitai*-ról beszél (ez az *Enkhitai* változata). Így nevezték később a bizánciak a „bogumilokat” (a magyar szakirodalom ezt az alakot használja a görög szövegben alkalmazott *bogomil* helyett), akiket „messzaliánusoknak” és „enthusziasztáknak” („rajongóknak”) is hívtak.

399 Lk 20,36

tisztasága által láthatók és élvezhetőek. Ezért az imádság után is ott van még a kimondhatatlan látvány, a látványban való elragadtatás és a kifejezhetetlen titkok. Ugyanúgy a létezők elhagyása után, sőt azután, hogy azok bennünk nemcsak szavakban, hanem tettekben is megszűnnek, ha van is tudatlanság, de ez tudáson túli, és ha homály is, de ez nagyon ragyogó, és abban a nagyon ragyogó homályban kapják meg a nagy Dénes szerint az isteni dolgokat a szentek.⁴⁰⁰ Következésképp nem egyszerűen elvétel az Istennek és az isteni dolgoknak legtökéletesebb szemlélése, hanem a tagadás után az isteni dolgokban történő részesedés, inkább adás és befogadás, mint elvétel. Elmondhatatlanok azok a kapott és adott javak, ezért ha beszélnek is róluk, csak példákban és analógia szerint, nem úgy, mint amiket így látnak ezek [a beavatottak], hanem mint amiket nem képesek másképp megmutatni azok, akik látják. Tehát azokat, akik az ezekről példákban beszélőkre nem úgy hallgatnak istenfélelemmel, mint akik kimondhatatlan dolgokat hallanak, ostobaságnak vélik a bölcsességet meghaladó ismeretet, és az értelemmel felfogható gyöngyöket gyalázkodással szétapossák,⁴⁰¹ őket azok, akik lehetőség szerint megmutatták nekik e drágaságokat, szópárbajban darabokra szedik majd szét.

19. A tagadás útján haladó teológia csak kép

Azok [a szentek] pedig mintegy emberszeretetből elmondják – már amennyire lehetséges, amint mondtam – az elmondhatatlant, s ezzel elutasítják azok tévedését, akik beavatatlanul azt vélik, hogy a létezők elvétele után tökéletes tétlenség következik, nem pedig egy minden tevékenységet felülmúló tétlenség. Azok a dolgok viszont – ismétlem – természetüknél fogva kimondhatatlanok. Ezért a nagy Dénes azt mondja, hogy a létezők elvétele után nincs beszéd, hanem *beszédnélküliség*, és *miután teljesen felemelkedtünk, egyesülünk a Kimondhatatlannal*.⁴⁰² De mivel kimondhatatlanok, nem egyedül a tagadás által éri el az értelem az értelmet meghaladó dolgokat, hiszen az ilyen felemelkedés is valamilyen elgondolása azoknak, amik különböznek Istentől, és képét viseli ugyan annak a forma nélküli szemlélésnek és az értelembeli szemlélődő beteljesülésnek, de maga nem az. Viszont a mindenek elvétele által dicsőítik azt a fényt azok, akik az angyalokat utánozva egyesültek vele, minthogy a fénytel történő titokzatos egyesülés bevatta őket abba, hogy ez a fény mindent lényegfeletti módon felülmúl. Azok pedig, akik majd arra lesznek méltók, hogy őket hívó és okos füllel hallgatva befogadják a titkot, annak következtében, hogy

400 MT I,3; MPG 3,1000C–1001A; CD II,143,15–144,15; vö. Erdő 260. *Levél* (CPG 6608) V; MPG 3, 1073A; CD II,162,1–3

401 Mt 7,6

402 MT III; MPG 3,1033BC; CD II,147,9–14; vö. Erdő 263.

mindent elhagynak, dicsőíthetik ugyan azt az isteni és felfoghatatlan fényt, de nem egyesülhetnek vele és nem láthatják, hacsak nem kapják meg a szemlélés természetfeletti képességét, miután a parancsok megtartása által önmagukat megtisztítva szüntelenül az egészen tiszta és anyagtalan imádsággal foglalkozik értelmük.

20. „Egyesülés”, nem pedig „ismeret”

Hogy nevezzük tehát ezt a képességet, amely se nem érzékelés, se nem teljesen gondolkodás? Semmiképp sem máshogy, mint ahogy Salamon, aki bölcsőbb volt, mint az összes bölcs, aki nála korábban élt, vagyis *értelmi és isteni érzékelésnek*.⁴⁰³ Mindkettő összekapcsolásával meggyőzi ugyanis a hallgatót, hogy a kettő közül egyiknek sem nevezi: sem érzékelésnek, sem pedig gondolkodásnak. Hiszen sosem gondolkodás az érzékelés, se nem érzékelés a gondolkodás, tehát az „értelmi érzékelés” más, mint e kettő. Következésképp vagy így kell neveznünk, vagy amint a nagy Dénes: „egyesülésnek”, de nem tudásnak. *Tudni kell, hogy a mi értelmünk rendelkezik egyrészt a megértésre szolgáló erővel, amely által az értelemmel felfogható dolgokat látja, másrészt viszont az értelemi természetet felülmúló egyesüléssel is, amely által összekapcsolódik a rajta túliakkal.*⁴⁰⁴ És ismét: *Az érzékelésekkel együtt feleslegesek az értelmi képességek is, ha a lélek – miután isteni formájú lett a megismerhetetlen egyesülés révén – vak észlelésekkel odafordul a megközelíthetetlen világosság sugaraiboz.*⁴⁰⁵ Eszerint az isteni dolgokban járatos Maximosz véleménye alapján *a szentek megpillantva a rejtett és még a kimondhatatlant is felülmúló dicsőség fényét, a magasságbeli erőikkel együtt képessékké válnak a boldog tisztaság befogadására.*⁴⁰⁶

21. A Láthatatlan szemlélése

És nehogy azt higgye bárki, hogy itt a nagy szentek a tagadás általi felemelkedésről beszélnek! Az ugyanis mindenki számára elérhető, aki csak akarja, és a lelket nem emeli angyali méltóságra. Eltávolítja ugyan a többi dolgoktól az értelmet, de egyedül nem képes rá, hogy egyesítse a

---

403 Péld 2,5; 5,2. A Hetvenek (LXX) fordításában *Isten megismerése* (ἐπίγνωσις Θεοῦ) szerepel, míg az *istenti érzékelés* (αἰσθησις θεία) Órigenész változata. Vö. Órigenész, *Kelcsosx ellen* (CPG 1476) 1,48; SC 132,204; Somos R. ford. Budapest, 2008, 69. Ez utóbbit veszi át Nüsszai Gergely, *Homliák az Enekek Énekehez* (CPG 3158) 1; MPG 44,780C; GNO VI,34, és ezzel szentírási alapot nyújt a keresztény Kelet misztikájának egyik lényeges fogalmához.

404 DN VII,1; MPG 3,865C; CD I,194,10–12. Perczel István ford.

405 DN IV,11; MPG 3,708D; CD I,156,16–19 Vassányi M. ford. kissé módosítva.

406 Vö. *Müsztagógia* (CPG 7704) 21; MPG 91,697A; CCSG 69,48; *Az isteni és emberi természetéről* II, 296. Baán István ford. (kissé módosítva)

I. triász

transzcendens dolgokkal. A lélek szenvedésre képes részének tisztasága viszont, miután mindentől eredményesen eltávolította az értelmet a szenvedélymentesség által, az imádság által egyesít a Lélek kegyelmével, a kegyelem által élvezzi az isteni csillogást, melynek következtében az értelem angyalokhoz és Istenhez hasonlóvá válik. Ezért a nagy Dénes után következő atyák *lelki érzékelésnek* nevezték azt,⁴⁰⁷ ami meg is felel neki, és valamiképp jobban fejezi ki azt a titokzatos és elmondhatatlan szemléletet. Akkor ugyanis az ember valóban a Lélekkel lát, nem értelmével, sem a testével; de biztosan tudja, hogy fényt meghaladó fényt lát természetfeletti módon; azt azonban, hogy mivel látja, nem tudja akkor, de ki sem fürkészheti annak természetét, tekintettel arra, hogy a Lélek, aki által lát, kifürkészhetetlen. Erről beszélt Pál is, amikor hallotta a kimondhatatlan dolgokat, és látta a láthatatlan dolgokat, hiszen azt mondja: *Láttam, ... testben-e, nem tudom, testen kívül-e, nem tudom,*⁴⁰⁸ azaz nem tudni, hogy értelem volt-e vagy test volt-e a látószerv. Hiszen lát, de nem érzékszervvel, mivel az érzékszerv az érzékelhető dolgokat világosan látja, sőt világosabban, mint ez a titokzatos látás. Viszont látja önmagát, amint az elmondhatatlan látvány édessége magával ragadja, és nemcsak minden tárgytól és a tárgyakkal kapcsolatos gondolattól, hanem önmagától is elragadtatik. Az elragadtatástól pedig elfeledkezik az Istenhez intézett imádkozásról. Erről beszélt Szent Izsák, amikor együtt tanúskodik a nagy és isteni Gergellyel,⁴⁰⁹ hogy *az imádság az értelem tisztasága, amelynek egyedül a Szentháromság félelemmel vegyes csodálatot árasztó fénye szab határt.* És ismét: *Az értelem tisztasága az, amelyen az imádság idején átragyog a Szentháromság fénye, és akkor az értelem az imádság fölé emelkedik. Ezt nem kell imádságnak nevezni, hanem a Lélek által leküldött tiszta ima születettjének. Akkor nem imádsággal fohászkodik az értelem, hanem elragadtatásban a felfoghatatlan dolgokban időzik, ez pedig a tudásnál magasabb rendű tudatlanság.*⁴¹⁰ Ezt a legörvendetesebb valóságot látja, amely elragadta Pált, értelmét mindenén túl emelte, és teljes egészében önmaga felé fordította. Ilyen fényt lát, amely kinyilatkoztat ugyan, de nem érzékelhető testeket. Nincs határa sem lent, sem fent, sem oldalt, és egyáltalán nem látja határát a látványnak

---

407 Órigenész két szentírás helyből – „istenismeretet találsz” (Péld 2,5 LXX) és „ajkaim érzékelését parancsolom neked” (Péld 5,2 LXX) – alakít egy kifejezést: „isteni érzékelést találsz” (*Kelzozsz ellen* 1,48; MPG 11,749A. Somos Róbert ford., Kairosz, Budapest 2008, 69), és ezzel összefüggést teremt a testi és lelki érzékek között. A továbbiakban átvették ezt az aszketikus szerzők, mint Nüsszai Gergely és Phótikéi Diadochosz.

408 2Kor 12,2

409 Izsák valójában Evagrioszt idézi (*Megfontolások* 27; J. MUYLDERMANS, „*Evagriana*”, *Extrait de la revue Le Muséon* 44, *augmenté des Nouveaux fragments grecs inédits*, Paris 1931, p. 41)

410 *Aszketikus beszédek* (CPG 7868) 19; Pirard 400,229–230; 400,234–401,250 (= 32, Szpetszierisz 140)

és az őt körbevilágító fénynek, hanem olyan, mint egy végtelenül fénylőbb és a mindenségnél nagyobb Nap; középen pedig ő áll, egész valójában szemmé válva. Valami ilyesmi ez a látvány.

22. Szent Benedek látomása

Ezért végtelennek és mennyfeletlinek mondja a nagy Makáriosz ezt a fényt.⁴¹¹ Az összes létezőt pedig mintha ennek az értelemmel felfogható napnak egy sugara fogná össze, úgy látta a legtökéletesebb szentek közül egy másik,⁴¹² jóllehet ő sem azt látta, hogy mi és mekkora az [a fény], hanem csak amennyire önmagát képessé tette annak befogadására, annyira tudta és tanulta meg ebből a szemlélésből és az értelmet felülmúló, vele való egyesülésből nem azt, hogy milyen természetű, hanem azt, hogy igazán van,⁴¹³ természetfölötti és lényegfölötti, más, mint az összes létező, abszolút értelemben és egyedül létezik, és minden létezőt kimondhatatlan módon magában foglal. Ezt a Végtelent szakadatlanul sosem látja akár egyén, akár mindenki. Aki pedig nem látja, az megérti, hogy maga azért képtelen rá, mert nem került teljesen összhangba a tökéletes tisztaság által a

411 Vö. Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *Az értelem szabadságáról* (CPG 2413/2) 21; MPG 34,956A

412 Szt. Benedek, a nyugati szerzetesség atyja. Életét Nagy Szent Gergely (590–604) írta meg, görögre pedig Zakariás pápa (741–752) fordította le, és igen népszerű olvasmánya volt a bizánci szerzeteseknek. Palamasz egy részletére hivatkozik: „A testvérek még pihentek, midőn Benedek, az Úr embere már virrasztva imádkozott az éjszakai imaóra előtt, és a mindenható Úrhoz könyörögve ott állt az ablaknál. A sötét éjben körülpillantva azt látta, hogy egy felülről szétáradó fényesség az éj sötéttségét teljesen eloszlatja, és akkora sugárözönben tündöklök, hogy ez a sötétben ragyogó világosság még a napot is elhomályosítja. E látványhoz aztán még egy csodálatosabb látvány csatlakozott: ahogy később ő maga mondta el, az egész világ úgy tárult szeme elé, mintha a nap egyetlen sugarába lett volna belefoglalva! És mialatt a tiszteletreméltó atya változatlanul erre a tündöklő ragyogásra szegezte szemét, látta, hogy Germanus capuai püspök lelkét az angyalok egy tüzes gömbben az égbe viszik. E nagy csodához tanút is akart szerezni, ezért Servandus szerepelt ismét, kétszer-háromszor is nagy kiáltásokkal hívta magához. Mikor ez – a nagy férfúnál teljesen szokatlan kiáltozástól megzavarodva – felment hozzá és ott körülnézett, látta még a fénynek egy csekélyke töredékét. Elámult a csodán. Isten embere pedig sorjában elmondta neki a történeteket.” (PL 66,197B. Ford. Rados Tamás és Szabó Flóris, in *Népek nagy nevelője. Szent Benedeknek, Európa Védőszentjének emlékezete*. Közzéteszi Dr. Szennay András. Szent István Társulat, Budapest 1981, 265.). A hészüchaszta teológus egyik kéziratának margóján olvasható a „Benediktosz” (Benedek) megjegyzés. – Himnuszszerző József (812/818–886) a szent tiszteletére (márc. 14.) írt kánonjában így ír: „Lelked olyan tiszta lett, hogy amikor önkívületi állapotba kerültél, Isten egyetlen sugárnyalábjaként láttad az egész földet. Ő tisztelt meg ezzel téged, boldog Benedek atya.” (Ménea IV,84)

413 Vö. Vazul, *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 1,12; MPG 29,540A; SC 299,212; Aranyszájú János, *A Felfoghatatlanról* (CPG 4318) 1,5; MPG 48,706; SC 28bis,124–126. Magyarul Perczel I. ford. *Aranyszájú Szent János: A Felfoghatatlanról és az Egyszülött dicsőségéről. Kilenc prédikáció az arianusok ellen*. Budapest, Odigitria – Osiris 2002, 41.

Lélekkel, nem pedig azért, mert véget ér a látvány. Amikor tehát a szemlélés tárgyai leereszkednek hozzá, a látványhoz hasonló, szenvedélymentes, a szemlélőben forrásként felbukkanó örömből és a értelmi csendből meg az Isten iránt érzett szeretet fellángoló tüzéből pontosan tudja a szemlélő, hogy ez az a fény, még ha a homályosabbnak is látja. És az Istennek tetsző gyakorlás arányában, vagyis hogy mennyire távolodik el minden mástól, mennyire buzgó az imádságban, és mennyire emelkedik fel teljes lelkéből Istenhez, mindig előbbre halad, és még ragyogóbb látványban van része. Ebből pedig megérti a látvány végtelenségét, mert végtelen az; és bár nem látja annak a világosságnak a határát, viszont egyre jobban látja, milyen kevésbé alkalmas a fény befogadására.

23. „Több mint Isten”

Azonban aminek látására méltó lett, azt nem gondolja egyszerűen Isten lényegének, hanem amint a lélektől származik az élet az élő testben, s ezért „léleknek” is nevezzük az életet, de tudjuk, hogy valami más az életnek bennünk levő és életet adó lelke, így az istenhordozó lélekben is a benne lakó Istentől származik a fény. Azonban még ezt a fényt is felülmúlja Istennek, a mindenség okának az arra méltókkal való egyesülése, aki lényegét meghaladó erő szerint teljesen önmagában is marad, teljesen bennünk is lakik, és nem saját természetét adja át nekünk, hanem saját dicsőségét és fényességét. Isteni tehát ez a fény, és méltán nevezik „istenségnek” a szentek, mivel istenivé tesz. Következésképp nemcsak „istenség”, hanem az *maga az átistenülés*,⁴¹⁴ az istenség őselve. *Az egy Isten szétválásának és meg sokasodásának látszik ugyan, de ettől még az isteni őselv és istenfeletti Isten*⁴¹⁵ és a minden elven túl levő nem kevésbé egy az egy istenségben. És azért isteni őselv, istenfeletti Isten és minden elven túl levő, mivel ugyanannak az istenségnek a létesítője, amint az Egyház tanítói a nagy Areopagita Dénest követve mondták, akik „istenségnek” nevezik az Istentől származó istenítő ajándékot. Amikor megkérdezte őt Gaiosz, hogyhogy az isteni őselv fölött van az Isten, azt írta: *Ha „istenség” alatt az istenítő ajándéknak azt a fáját érted, amelynek következtében átistenülünk, és ha ez válik az átistenülés elvévé, az így nevezett istenségen túl van az, aki minden elvet felülmúló elv.*⁴¹⁶ Istennek ismerik el ezért az atyák az érzékfeletti fény isteni kegyelmét, de ez nem egyszerűen természete szerint az Isten, Aki nemcsak megvilágosítani és átisteníteni képes az értelmet, hanem a nemlétből létre is tud hozni minden értelmi lényegét.

---

414 DN XI,6; MPG 3,956A; CD I,222,17

415 Vö. DN II,11; MPG 3,649C; CD I,136,14–16; Vassányi 182

416 *Levelek* (CPG 6605) II; MPG 3,1068kk.; CD II,158,4–9 (összevonva)

24. Illés a Hóreb hegyén

Látod, hogy akik látják Istent, inkább láthatatlannak gondolják, mint azok, akik a profán bölcsességben járatosak? Tudják tehát azok, akik a szemlélésnek ehhez a fokához emelkedtek fel, hogy értelmi érzékeléssel megtapasztalható fényt látnak, és hogy ez a fény az Isten, aki az egyesülésben kegyelem révén kimondhatatlan módon ragyogóvá teszi az abban részesedőket. Ha pedig megkérdezed őket, hogyan lehet látni a láthatatlant, így felelnek majd neked: *Nem az emberi bölcsesség tudós szavaiban, hanem a Szentlélek tudós igéiben.*⁴¹⁷ Semmire sincs szükségük, és nem szorulnak emberi bölcsességre azok, mivel a Lélek tanításának birtokában vannak, és az Apostollal együtt ugyanazzal dicsekszenek, *hogy egyszerűségben, tisztaságban és Isten kegyelmében, nem pedig testi bölcsességben éltek a világban.*⁴¹⁸ Tehát jámborul azt válaszolják majd neked, hogy „nem a mi tudásunk korlátozza az isteni dolgokat, ó, ember! Sok olyan dolognak van pedig istenes oka, amiket nem ismerünk; *lelki dolgokat lelkiekkel összehasonlítva* ugyanazon apostol szerint⁴¹⁹ az ószövetségből az újnak kegyelmeit erősítjük meg”. Azért nevezte „összehasonlításnak” az ószövetségi esetekből való bizonyítást, mert amennyiben onnan erősítjük meg a kegyelem ajándékait, akkor a törvény által nyújtottaknál is különbeknek bizonyulnak. És ezért akik Lélekben élnek és látnak, azt mondják azoknak, akik az iránt kérdezősködnek, hogyan látható a láthatatlan fény: „Amint az Istent látó Illés is látta. Hiszen azt, hogy nem érzékileg látta, mutatta az arcára borított szőrpalást;⁴²⁰ annak pedig, hogy az Istent látta, miközben szőrpalást fedte be érzéki szemeit, tanúja és szavahihető hirdetője a mindenki által ismert jelzője. Hiszen »Istent látónak«, sőt túlzással élve »a legnagyobb Istent látónak« hívja mindenki.”⁴²¹

25. Előkép, megvalósulás, elővételezés

Ha pedig bárki megkérdezi ugyanezeket: „Miért mondjátok, hogy titokzatosan zeng bensőtökben az imádság, és mi mozgatja ezzel együtt szíveteket”, ismét magának Illésnek a megrendülését hozzák fel, amely

---

417 1Kor 2,13

418 2Kor 1,12

419 1Kor 2,13

420 1Kir 19,13. Ezt a szentírási részt is felolvassák augusztus 6-án, Úrszínváltozás ünnepén az alkonyati istentiszteleten.

421 *Theoptész*; Palamasz egy Keleten igen meggyökeresedett patrisztikus és liturgikus hagyomány alapján úgy tekint Illésre, mint a hészüchazmus egyik példaképeire, és számos alkalommal emlegeti (vö. 2. levél Barlaámhoz 49; PS I,288,5; Tr I,2,10; fentebb 77).

bevezetése volt Isten nyilvánvaló értelmi megnyilvánulásának, ⁴²² meg Izaiás zengő bensőjét.⁴²³ Annak, aki azt kérdezi: „Mi is az az imádságból származó forráság”, azt a tüzet hozzák fel példaként, amiről ismét maga Illés mondta, hogy egyrészt Isten jele, mielőtt még megjelent volna, viszont aztán könnyű szellővé kell változnia, ha az isteni fénysugarat magára öltve önmagában fogja a Láthatatlant megmutatni az őt szemlélőnek.⁴²⁴ Valamint példa rá maga Illés is, aki mintegy tűz volt, annak látszott, és tüzes szekéren szállt fel testestül,⁴²⁵ de az a másik próféta is,⁴²⁶ akinek bensője úgy égett, mint amit tűz lobbantott lángra, és ami Isten igéjével kapcsolatos, tűzzé vált benne. Ha még valami más olyan iránt érdeklődsz, ami titokzatosan folyik bennük, azok a hozzájuk hasonló lelki emberekkel együtt – amint mondtuk – majdnem ugyanilyen példákat mutatnak neked, és közösen mindenre ezt válaszolják: „Nem hallod, ember, hogy *angyalok kenyerét ette az ember?*”⁴²⁷ Nem hallod, hogy azt mondja az Úr: *adni fog Szentlelket azoknak, akik őt éjjel-nappal kérik?*”⁴²⁸ Mi tehát az angyalok kenyere? Nem az isteni és az eget is felülmúló fény, amellyel az értelmet meghaladó módon egyesülnek az értelmek, akár érintkeznek vele, akár befogadják, amint a nagy Dénes mondja?⁴²⁹ Tehát ennek a világosságnak az emberekre való sugárzását jelezte előre Isten abban az időben, amikor negyven éven keresztül hullatott mannat az égből, de Krisztus teljesítette be, aki a Lélek megvilágosítását árasztja azokba, akik szilárdan hisznek benne, és tettek által bizonyítják is hitüket. Saját megvilágosító testét nyújtja eledelül, hiszen ez a záloga a Jézussal a jövőben megvalósuló, kimondhatatlan közösségnek. Ha pedig valami mást is előképben megmutattak a nekünk Krisztustól adományozott dolgokról azok, abban egyáltalán nincs semmi csodálatos. De látod, hogy azokból a jelképes megvilágosításokból is feltűnik valamiféle értelmi megvilágosítás és olyan titkok, amelyek különböznek a tudástól?

26. A vég nélküli korszak fénye

Mivel pedig azt mondtad, hogy érzékkel felfoghatónak mondják a Táboron feltűnt fényt azok, akik elutasítják a kegyelem isteni világosságát, először arról kérdezzük meg őket, Istennek tartják-e azt a fényt, amely

---

422 1Kir 19,12

423 Iz 16,11

424 1Kir 19,12

425 2Kir 2,11

426 Vö. Jer 20,9

427 Zsolt 77 (78),25

428 Lk 11,13; 18,7

429 Vö. DN I,5; MPG 3,593B; CD I,116,11; Vassányi 161–162

a Táboron akkor körülragyogta a kiválasztott tanítványokat. Ha ugyanis nem tartják Istennek, akkor egyrészt megcáfolja őket Péter, aki Márk szerint a hegyen virrasztott, és látta Krisztus dicsőségét,⁴³⁰ amikor második levelében maga írja, hogy *szemlélte az ő fenségét, amikor együtt volt vele a szent hegyen.*⁴³¹ Másrészt nyilvánvalóan hallgatásra bírja őket az Aranyszájú, aki az evangéliumi tanítást magyarázva így szól: *Önmagánál fényesebbnek látszott az Úr, amikor a test megtartotta alakját, az istenség pedig megmutatta sugarait.*⁴³² De egészen befogja szájukat a nagy Dénes, amikor azt világosan az „istenjelenés” és „istenlátás” jelzővel illeti;⁴³³ ezen felül pedig a Teológus melléknevű Gergely is, aki azt mondja: *Fény az istenség, amely megmutatkozott a hegyen a tanítványoknak.*⁴³⁴ Sokan mások mellett Simeon⁴³⁵ is, aki majdnem az összes szentnek életét ékes kifejezésekkel örökítette meg, azt írja arról a Teológusról, akit különösen szeretett Krisztus,⁴³⁶ hogy a hegyen *az Igének magát a leplezetlen istenségét látta.*⁴³⁷ Ha viszont valóban és az igazság magyarázóival egybehangzóan „isteninek” és „Isten fényének” nevezik azt a látott fényt, ezzel együtt szükségszerűen azt is vallják, hogy fény az Isten legtökéletesebb szemlélése. Ezért Mózes is úgy látta Őt, és szinte mindegyik próféta, mégpedig legtöbbször akkor, amikor ébren voltak, nem pedig álmukban. Ám legyenek jelképesek az ő összes szent látomásaik és olyanok, amilyeneknek csak akarják ellenfeleink! De az apostoloknak a Táboron kinyilatkoztatott látvány nem ilyen jelképes fény volt, amely egyszer feltűnik, aztán meg elmúlik. Hiszen Krisztus majdani második eljövételének méltóságával rendelkezik, ugyanez ragyogja majd körül örökké a véget nem érő korszakban az arra méltókat, amint az isteni Dénes mondta.⁴³⁸ Ezért is hívta ezt a nagy Vazul a második eljövétel előjátékának,⁴³⁹ az Úr pedig ugyanezt *Isten országának* nevezi az evangéliumokban.⁴⁴⁰

430 Mk 9,2–8

431 2Pt 1,16.18

432 Azonosítatlan idézet.

433 Vö. DN I,4; MPG 3,592C; CD I,114,8–115,5; Vassányi 160

434 *Homíliák* (CPG 3010) 40,6; MPG 36,365A; SC 358,208; vö. ÓÍ 17,273

435 Metaphrasztész, a *Ménologion* szerzője.

436 Ti. Szent János evangélista, akit ezzel a jelzővel illet a bizánci egyház.

437 Metaphrasztész Simeon, *Szent János evangélista élete* 1; MPG 116,685D

438 DN I,4; MPG 3,592C; CD I,114,8–115,3; Vassányi 160

439 *Homíliák a zsolnárokhoz* (CPG 2836) 44,5; MPG 29,400CD; Orosz László Atanáz ford. (kissé módosítva) in Nagy Szent Bazil: *Életrajzok VI. Zsolnárkomentárak*. Nyíregyháza 1998, 179

440 Mt 16,28; Mk 9,1; Lk 9,27. Hagyományosan az Úr színeváltozására vonatkoztatják ezeket a verseket. Vö. Aranyszájú János, *Homíliák Máté evangéliumához* (CPG 4424) 56,1; MPG 58,549; Krétai András, *Homíliák a Színeváltozásra* (CPG 8176) 7; MPG 97,937A, stb.

27. Az isteni fény nem érzéki természetű

Tehát miért vádolják azokat, akik azt mondják, hogy fényként látják kimondhatatlan módon az Istent a szentek, ha látványa most is meg az eljövendő korszakban is olyan, mint a fény? Vajon azért, mert nem érzékelhetőnek mondják ezt, hanem „értelminek”, ahogy Salamon is nevezi a Szentlelket?⁴⁴¹ Továbbá ők azok, akik azzal rágalmaznak, hogy [a szentek] azt mondják: imádság közben érzékelhető fényt szemlélnek, és mindenkit vádolnak, akik azt mondják, hogy van valami érzékelhető az isteni karizmákban. Hogyan feledkezhetnek meg ennyire magukról, hogy vádolni merészelik azokat, akik nem mondják érzékinek az isteni fényt? Látod, mennyire következetlenek és állhatatlanok? Úgy látszik, igencsak tudnak rágalmazni, de egyáltalán nem látják be azt, ami jó. Akkor viszont azt is mondják meg a régi és új fényjelenség alapos magyarázói: ha akkor véletlenül ott lett volna egy értelem nélküli állat a hegyen, vajon érzékelt volna azt a napnál is ragyogóbb fényességet? Én bizony nem gondolom, hiszen – amint írva van – amikor Krisztus születésekor a pásztorokat körülragyogta az Úr dicsősége, nem érzékelték a nyájuk.⁴⁴² Hogy lehet tehát érzékkel felfogható az a fény, amelyet nem látnak az értelem nélküli állatok szemei, amelyek az érzéki dolgokat látják, bár ott voltak és nyitva volt a szemük, amikor a fény ragyogott? Ha pedig emberi, érzéki szemekkel volt látható, akkor csak annyiban látták, amennyiben különböztek az értelem nélküliek látásától. Hát miben? Mi másban, mint abban, hogy az emberi szemek által lát az értelem? Ha viszont nem érzéki képességgel – hiszen akkor az értelem nélküliek is látták volna –, akkor az érzékelésen keresztül hozzá kapcsolódó, gondolkodó képességgel? Nem bizony, mert akkor minden szem láthatta volna, különösen a közel levők, mivel a napnál is fényesebben ragyogott. Ha tehát ezzel sem látták tulajdonképpen értelembe véve azt a fényt, akkor ez a fény tulajdonképpen nem érzéki. Biztos, hogy semmilyen érzéki nem örökkévaló, az istenség fényének viszont, amelyet gyakran neveznek az „Isten dicsőségének”, nincs sem kezdete, sem vége. Tehát nem érzéki.

28. Lehet-e egy érzéki valóság nem-teremtett?

Ha pedig ez a fény nem érzéki, jöllehet az apostolok méltónak találtattak arra, hogy szemükkel fogják fel, de valami más képességgel, nem pedig érzékivel, ezért Jézus arcának ragyogását elmondhatatlannak, elérhetetlennek és időtlennek mondják az összes teológusok, mint amely valami kimondhatatlan, de tulajdonképpen nem érzéki, mint az a

---

441 Bölcs 7,11

442 Lk 2,9

fény is, amely a szentek helye, miután eltávoztak innen, hogy elfoglalják helyüket a mennyben, ott, ahol az a fény ragyog, amelynek bevezetője volt ez a világosság, és amely zálogként adatott itt a szenteknek. Hiszen ha mindezeket fénynek is nevezzük, és úgy tűnik, hogy néha paradox módon az érzékelés alá esnek, de még az értelemnél is magasabb rendűek, és amikor a rájuk alkalmazott elnevezések igencsak távol állnak az abszolút igazságtól, hogy lehetnének tehát akkor tulajdonképpen értelemben érzékiek? Bizony amikor az elhunytakért szent imákat végzünk, azért fohászkodunk állhatatosan az Istenből áradó jószághoz, hogy „helyezze lelkeiket a világosság helyére”.⁴⁴³ Mi szükségük lenne a lelkeknek az érzéki fényre? Milyen szomorúságot okozna nekik az ezzel ellentétes, de mégiscsak hasonlóan érzéki sötétség? Látod, hogy az ilyeneknek egyike sem tulajdonképpen értelemben véve érzéki? Hogy pedig ez nem egyszerűen tudatlanság vagy tudás, azt az előbb kimutattuk, amikor is a démoni sereg számára elkészített sötét tüzet említettük.⁴⁴⁴ Tehát Jézusnak a Táboron feltűnt elmondhatatlan fényben való megjelenéséről sem alantas, vagyis emberi okfejtésekkel és megbízhatatlan gondolatokkal kellett nyilatkozni, hanem engedelmességgel kellett az atyák hangjának, és várni kellett a szív tökéletes tisztaságában megszerzett tapasztalati tudásra. Ez a tudás hozza létre ugyanis az egyesülést azzal a fényvel, közben pedig titokzatosan kioktatja a boldog részesülőket, hogy ez a fény egyáltalán nem a létezők egyike, mert felülmúlja az összes létezőt. Hogyan lehetne tehát érzéki az, ami felülmúlja az összes létezőt? Melyik érzéki lény nem teremtmény? Viszont hogyan lehetne teremtmény az Isten fényessége? Tehát tulajdonképpen értelemben nem érzéki.

29. Lehet-e egy érzéki valóság mennyei?

A nagy Makáriosz azt mondja: *Amikor a lélek félelemmel, szeretettel és szűgyenkezve tékozló fiúként visszatér saját Urához és Atyjához, az Istenhez, befogadja őt, mert nem gondol bűneire, és a dicsőség ruhájába öltözteti,*⁴⁴⁵ *Krisztus fényébe.* Mi más viszont Krisztus dicsősége és fénye, mint amelyet felébredve Péter látott, *amikor vele volt a szent hegyen?*⁴⁴⁶ Hogyan lehetne hát ez a lélek ruhája, ha érzéki? Máshol pedig ugyanez a teológus *mennyfeletti*nek mondja *ezt a fényt.*⁴⁴⁷ De hát van-e olyan érzéki dolog, ami mennyfeletti? Másutt ismét azt mondja: *Az emberi természet keveréke, amelyet magára vett az Úr, a Fölség*

---

443 A halottakért végzett szertartás imájának kifejezése.

444 Vö. Tr I,3,10 (fentebb 93–94)

445 Sir 45,7

446 2Pt 1,16.18

447 Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *Az értelem szabadságáról* (CPG 2413/2) 21; MPG 34,956A

I. triász

jobbára ült a mennyekben,⁴⁴⁸ telve dicsőséggel, nemcsak arcán, mint Mózesnek, hanem az egész testében.⁴⁴⁹ Vajon tehát hiába ragyog itt, amikor senki sem fogja fel azt a fényt? Bizony hiába, ha érzi! Vagy valóban ez a lelkek tápláléka, az angyaloké is meg az igazaké is? Ezért is mondjuk, amikor az elhunytakért imádkozunk Krisztushoz, hogy *helyezze lelkeiket oda, ahol arcának világossága tündöklik.*⁴⁵⁰ Hogyan élvezik tehát azt a lelkek, egyszóval hogyan öltöznek bele az érzékileg sugárzó fénybe? A nagy Vazul pedig azt mondja, hogy amikor majd testileg jelenik meg az Uralkodó, az akkori tisztaszívűek *szüntelenül látják ezt az erőt, amely az imádott testből sugárzik ki.*⁴⁵¹ Hogyan lehet tehát érzi az a fény, amely a szív tisztasága révén látható? *Krisztus a hegycúcon végtelen fénynek látszott*⁴⁵² az isteni ódaszerző Koszmasz⁴⁵³ szerint. Hogy lehet tehát végtelen, ha érzi?

30. István látomása

István, aki Krisztus után Krisztusért először halt vértanúhalált, *feltekintve látta a megnyílt eget, bennük Isten dicsőségét és az Isten jobbán álló Krisztust.*⁴⁵⁴ Lehetséges tehát az, hogy érzi képesség egészen az égfelettiéig érjen? Mégis ez a férfi biztosan innen letről, a földről látta, sőt mi több, nemcsak Krisztust, hanem az ő Atyját is. Hiszen hogyan látta volna az ő jobbán a Fiút, ha nem pillantotta volna meg Őt is? Látod, hogy akik megtisztították szívüket, azok megláthatják a láthatatlant, de nem érzékekkel, nem is értelemmel felfogható módon, logikai elvétel útján sem, hanem valamilyen elmondhatatlan képességgel? Hiszen egyrészt a magasságot meghaladó fenséghez és az Atya dicsőségéhez semmiképp sem érhet el az érzékelés. Másrészt jelképes volt ugyan az állás, de nem a látás. De magát a jobbon való állást, jóllehet jelképe az isteni természet szilárd, mozdulatlan és teljesen változatlan állandóságának, azt bizony elmondhatatlanul is látta. Hiszen nem színlelte a jobb felől való állást az Egyszülött, hogy ezáltal valami mást mutasson, hanem örökké az Atya jobbán lévén úgy tetszett neki, hogy saját

---

448 Zsid 1,3

449 Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *A türelemről* (CPG 2413/2) 4; MPG 34,868CD

450 Idézet Aranyszájú Szent János isteni liturgiájának anaforájából. Berki F. ford. *Liturgiákon I*, Budapest 1955, 80; *A görög szertartású katolikus egyház szent és isteni liturgiája a legszentebb áldozat bemutatását megelőző imákkal és isteni tiszteletekkel kiegészítve*. Nyíregyháza 1920, 142.

451 Nem azonosítható idézet.

452 Aug. 6. ünnepe 1. kánonjának akrosztikhonja. Ménea VI,356

453 Himnuszköltő Szent Koszmasz (kb. 675–kb. 752), Damaszkuszi Szent János fogadott testvére, a képtisztelet harcosa, számos egyházi költemény szerzője.

454 ApCsel 7,55. Az István látomásáról szóló részt Nüsszai Gergely dicsőítő beszéde ihlette *1. homília Istvánról* (CPG 3186); MPG 46,701–721; GNO X,I,2,75–94; Vö. ÓI 18,249–264

dicsőségét nyilatkoztassa ki annak, aki ugyan még testben volt, de lelkét is áldozatul adta azért a dicsőségért. Logikai elvétel útján semmit sem lehet látni, sem gondolni, István pedig látta Isten dicsőségét. Ha viszont mégis értelemmel felfogható volt az a látás, akár oksági, akár analógikus, akkor mi is már hozzá hasonló módon látunk, hiszen mi is analógia szerint belátjuk, hogy az emberré vált Isten a mennyekben a Fölség jobbján áll és ül. De hogy lehet, hogy nem korábban és mindig gondolta ezt az evangélium tanítványa, hanem csak akkor vette észre? Hiszen azt mondja: *Íme látom a megnyílt egeket és az Emberfiát, amint az Isten jobbján áll.* Mi szüksége volt arra, hogy *feltekintszen az égre* és *megnyíljanak* az egek, ha tudás volt csak a látás, amely értelemmel felfogható módon történt? Hogy látta tehát ezt az első vértanú, ha sem értelemmel, sem érzékekkel nem látott, sem tagadás révén, sem pedig okságilag vagy analógikusan fogta fel az isteni dolgokat? Én nyíltan megmondom neked: lelki módon, amint a tiszta fényt kinyilatkoztatás révén látók mondták, s ezt az atyák közül is sokan elmondták előttem. Ezt tanította tehát az isteni Lukács is, amikor azt mondta: *István eltelve hittel és Szentlélekkel az égre tekintve látta Isten dicsőségét.* Bizony te is, ha telve lennél hittel és Szentlélekkel, lelkileg látnád az értelem számára láthatatlan dolgokat is. Ha viszont tökéletesen hiányzik belőled a hit, nem fogsz hinni azoknak, akik arról tanúskodnak, amit láttak. Ha ugyanis csak átlagos hited volna, áhitattal hallgatnád azokat, akik tapasztalatból számolnak be a titkos dolgokról, amennyire ez lehetséges. Sem az érzékelhető, sem az értelemmel felfogható dolgokhoz nem alacsonyítanád le, jóllehet ugyanúgy nevezik is őket – és ezzel az igazság ellen harcolsz, mintha az tévedés volna –, sem meg nem vetnéd Istennek nekünk adott, kimondhatatlan kegyelmét.

31. A test is részese a kegyelemnek

Ilyen ugyanis az atyák által „kiváltképpen igaznak” nevezett szemlélés, az imának a szívben való tevékenysége, a belőle származó forráság és gyönyörűség meg a kegyelemből fakadó, örvendetes könnyezés.⁴⁵⁵ Ezeknek az okait ugyanis értelmi érzékeléssel fogjuk fel. „Érzékelést” mondok, mivel a felfogás éles, világos, mentes minden tévedéstől és képzelődéstől, és ezenkívül a test is valamiképpen részesedik a kegyelemben, amely az értelemnek megfelelően tevékenykedik. A test részt kap a kegyelemből, hozzá alakul és vele együtt érzékeli a léleknek megfelelően tevékenykedő, kimondhatatlan titkot, és akik ekkor kívülről, érzékileg szemlélik azokat, akik ezt a kegyelmet birtokolják, azok számára is valamiképpen érzékelhetővé teszi, mi is tevékenykedik bennük. Így fénylett Mózesnek is az arca, mert az értelem belülről jövő ragyogása a testét is körülragyogta,

---

455 Diadochosz, *Fejezetek* (CPG 6106) 73; SC 5bis,132

I. triász

és annyira fénylett, hogy akik érzékileg pillantottak rá, azok sem mertek rá feltekinteni a túlradó fény miatt.⁴⁵⁶ Így látszott István érzékekkel látható arca is olyanak, mint egy angyal arca,⁴⁵⁷ hiszen belül értelme angyal módjára és ahhoz hasonlóan elmondhatatlan részesedés szerint egyesült a mindenséget messze meghaladó fényvel – akár úgy, hogy az befedte, akár úgy, hogy István magába fogadta –, és angyalformájúvá lett. Így az Egyiptomi, sőt inkább mennyei Mária, amikor imádkozott, testestől felemelkedett a levegőbe, érzékelhetően és helyet is változtatott, hiszen az értelem felemelkedésével együtt emelkedett a test is, és a földtől elválva a levegőben lebegő testnek látszott.⁴⁵⁸

32. Az isteni szeretet

Ekképp amikor a lelket Isten lelkesíti, és mintegy együtt mozog az egyedüli ítélőbíró túlradó szeretetével, a szív is együtt mozog vele, lelki ujjongással mutatva meg a kegyelem közösségét, és bizonyos fokig innentől kezdve törekszik az Úrral – amint megígérte – a felhőkben testestől történő találkozásra.⁴⁵⁹ Így a buzgó imában, amikor feltűnik az értelemmel felfogható tűz, kigyullad az értelemmel felfogható lámpa, és lelki szemlélet által magas fokig szítja fel az értelem szomját, a test is paradox módon meg is könnyebbül meg át is forrósodik, amint a szemlélőnek úgy tűnik, hogy kijön az érzéki kohó tűzéből, a lelki felemelkedés leírója szerint.⁴⁶⁰ Engem Krisztusnak az imádság idején kiütközött verejtéke is⁴⁶¹ a testben levő érzéki forróságra tanít, amely egyedül az Istenhez intézett buzgó imádságból fakad.⁴⁶² Mit szólnak tehát ehhez azok, akik ördögi módon tagadják az imádságból származó forróságot? Vagy erről is azt tanítják majd, hogy se megfeszítve, se kitaróan ne imádkozzunk, nehogy a lelki harc szabálya szerint a test is felvegye a forróságot, amelyet ők tiltanak? De legyenek csak ők annak az imádságnak a tanítói, amely nem Istenhez vagy az ő utánzásához vezet, se nem fordítja jobb irányba az embert. Mi viszont tudjuk, hogy amint azt a gyönyörűséget, amelyhez – jaj! – átpártoltunk,

456 Kiv 34,29

457 ApCsel 6,15

458 Vö. *Egyiptomi Szent Mária élete*, 15. Acta Sanctorum, Aprilis II, appendix, XVI. Ford. Krasznai Judit, *Egyiptomi Szent Mária és Remete Szent Onúfriosz*. Terebint, Budapest 1998, 37.

459 Mt 24,30; Mk 13,26; Lk 21,27; 1Tessz 4,17

460 *Létra* 28,52; MPG 88,1137C: „Némelyek ima után mintha tüzes kemencéből jönnének elő, érzik, hogy valami szennytől, bűnös anyagtól könnyebbültek meg, míg mások mintegy fénytől megvilágosítva, az alázat és öröm köpenyébe vannak burkolva.” Árkossy 223

461 Lk 22,44

462 Vö. Diadochosz, *Fejezetek* (CPG 6106) 25, 79; SC 5bis,97.137

amikor nem engedelmeskedtünk a parancsnak, az önmegtartóztatásnak megfelelő önkéntes fájdalom által megvetjük, az imádság következtében értelmi érzékeléssel élvezzük az isteni és tiszta fájdalom gyönyörét, amely csodálatos módon a testet is a szenvedélyektől mentes és isteni szeretet irányába változtatja, amely a megpróbáltatásban így kiált Istenhez: *Mily édesek beszédeid ínyemnek, szájamnak méznél jobban ízlenek,*⁴⁶³ *s szinte zsírral és kövérséggel telik a lelkem, és ujjongó ajakkal mond szájam dicséretet.*⁴⁶⁴ Eszerint és ezáltal a szívben végrehajtott felemelkedések *részeseivé lesznek az Istenhez hasonló gondtalanságnak és az angyali boldogságnak az isteni megvilágosítások istenítő látogatásai következtében,* amint a nagy Dénes mondta.⁴⁶⁵

33. A test átalakulása

Ha pedig az Istennek tetsző megtisztító töredelem a [lelkileg] küzdőknek nem csak a lelkében megy végbe, hanem abból a testre és a testi érzékelésre is áttérjed – és ennek nyilvánvaló bizonyítéka a bűneik fölött bánkódók keserves sírása –, miért ne foghatnánk fel istenfélő módon a Lélek szerinti isteni gyönyör ismertetőjegyeit is a test múltó érzékeivel? Hát mi, ha nem emiatt mondta az Úr is *boldogoknak a szomorkodókat,* mert *majd vigasztalást nyernek,*⁴⁶⁶ azaz önmagukban hordozzák majd az örömet, a Lélek gyümölcsét? De ebben a vigasztalásban a test is sokféleképpen részesedik. Ezeknek a módjait ismerik a tapasztaltak, a külső szemlélőknek is nyilvánvaló azonban szelíd viselkedésük, édes könnyezésük, az, hogy kedveskedve beszélgetnek a hozzájuk jövőkkel, amint az Énekek Énekében mondja: *Ajkad színméztől csepeg, mátkám!*⁴⁶⁷ Nem csak a lélek kapja ugyanis az eljövendő javak zálogát,⁴⁶⁸ hanem a test is, amely vele együtt fut versenyt az evangélium által megígért jutalomért. Aki pedig ezt nem mondja, az tagadja azt is, hogy az eljövendő korszakban testestől fogunk élni. Ha viszont majd akkor a test is együtt részesedik azokban a kimondhatatlan javakban, akkor most is biztosan együtt részesedik az értelemmel arányosan az Istentől belé adott kegyelemben. Tehát ezért mondjuk, hogy azokat érzékeléssel fogják fel, de hozzá tesszük, hogy „értelmivel”, mivel ez felülmúlja a természetes érzékelést. Először az értelem fogadja e javakat, és értelmünk az első Értelem felé ágaskodik, benne isteni módon – amennyire csak lehet – részesedik, értelmünk pedig és általa a hozzá kapcsolt test is istenibbé változik, ezzel

463 Zsolt 118 (119),103

464 Zsolt 62 (63),6

465 Vö. CH XV,9; MPG 3,340A; CD II,59,1–4 összevonva. Vö. Erdő II, 258

466 Mt 5,4

467 Én 4,11

468 Szent Simeon, az Új Teológus, *Teológiai, gnosztikus és gyakorlati fejezetek* 3,47–51; SC 51bis,94–95

mutatva meg már itt és bevezetését nyújtva annak, hogy az eljövendő korszakban a Lélek elnyeli a testet. Nem a test, hanem a lélek szeméi kapják ugyanis a Léleknek azt a képességét, amely látja azokat a dolgokat. Ezért nevezzük „értelmi” képességeknek, bár felülmúlja az értelmet.

34. Isten megtapasztalása

Ezen kívül gátat akarunk vetni annak, hogy akik bennünket hallgatnak, azt gondolják, hogy anyagiak és testiek ezek a lelki és kimondhatatlan tevékenységek. [Ezek az emberek] pedig épp ezt hiszik, mert tisztátalan és szentségtelen füllel meg ésszel – amelyek képtelenek arra, hogy higgyenek az atyák hangjának és ehhez alkalmazkodjanak –, szentségtörő módon nyilatkoztak a szentek beszámolóiról, lábbal tiporták és fenekedtek azokra, akik ezeket nekik megmutatták. Nem győzte meg őket a nagy Makáriosz, valószínűleg föl sem fogták, amikor azt mondja: *Meg sem érinthetik a lelki dolgokat a tapasztalatlanok, szent lélekkel és hittel viszont felfogható a Szentlélek közössége, és a Lélek mennyei kincsei egyedül csak annak jelennek meg, aki tapasztalással fogadja azokat, a be nem avatott még egyáltalán felismerni sem képes.*⁴⁶⁹ Istenfélő módon beszél tehát róluk. Hallgasd, amíg csak méltónak nem találtatsz rá, hogy hidd és elérd ezeket a kincseket! Akkor ugyanis lelki szemekkel megtapasztalva fogod látni, hogy milyen javakban és titkokban részesülhetnek már mostantól fogva a keresztények lelkei. Hallva azokat, akik saját tapasztalatukból ismerték meg a mennyei kincset, ne ésszel véld a lélek szeméit! Hiszen az ész mind az érzékelhető, mind az értelmi dolgokat saját gondolkodási képességével fogja fel. Ha még nem láttál egy várost, akkor ha gondolkodsz róla, azzal még nem tapasztalod meg; így van ez az Istennel és az isteni dolgokkal is: azzal, hogy gondolkodsz és beszélsz róluk, még nem tapasztalod meg. És ha az aranyat nem érzékelhető módon kapod, nem érzékelhető módon tartod kezvedben, és nem érzékelhető módon látod, ha eszedben tízezer gondolat is forog az aranyról, attól még egyáltalán nem lesz aranyad, nem látsz vagy fogsz aranyat. Ugyanígy tízezerszer is gondolkozhatsz az isteni kincsekről, de ha nem tapasztalod meg az isteni dolgokat, nem is látod értelmi és az ész megahaladó szemekkel, meg sem pillantod, semmit sem látsz az isteni dolgokból, nem birtokolsz, nem is a tiéd. Azt mondtam, hogy „értelmi szemekkel”, mivel bennük van a Lélek ereje, általa látják ezeket, mert az értelmi szemeket is felülmúlja a legistenibb és fenségesen ragyogó fénynek ama legszentebb látványa.

---

469 Mint a Tr I,2,3-ban és a Tr I,3,7-ben, itt is úgy tűnik egy kiadatlan Makáriosz-változatot olvashatunk, melyhez hasonló *Homíliák* (CPG 2411) 18,1–3; MPG 34,633–636; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4) 177,1–178,45); Makáriosz–Simeon (Metaphrasztész), *A szeretetről* (CPG 2413/2) 24–26; MPG 34,928–929

35. Az eljövendő korszak fénye

Ezért az Úr nem mindenkit, hanem csak a kiválasztottakat hívta magával arra az elmondhatatlan és érzéki képességgel nem látható, értelmi látásra, amely a Tábor hegyén történt. Hiszen a nagy Aeropagita Dénes is azt mondja, hogy az eljövendő korszakban egyrészt *Krisztus látható isteni megmutatkozása ragyog körül minket, mint a tanítványokat az isteni színváltozás során, másrészt pedig a szenvedélyt nem ismerő és anyagtalan értelmünkkel részeseivé válunk az értelemmel felfogható megvilágosításnak, valamint az értelmet meghaladó egyesülésnek az égszeletti értelmes lények istenibb utánzása révén.*⁴⁷⁰ Mi azonban nem olyan módon érzékelhetőnek véljük a Krisztus imádott testéből villámként kicsapó fénysugarat, mint amely az eszes lélek képességéhez nem kapcsolódó érzékszervekkel észlelhető, mert egyedül csak az eszes lélek képessége tudja befogadni a Lélek erejét, mely által látható a kegyelem fénye.⁴⁷¹ Amit viszont az ilyen érzékszervek nem érzékelnek, az tulajdonképpen nem érzéki. Viszont ezt maga a szent is megmutatta itt az értelmeseknek. Mivel pedig azt mondja, hogy az elkövetkezendő korszakban ez a fény vesz körül minket, ahol sem fényre, sem levegőre, sem valami másra a jelenlegi életből nincs szükség, amint az Istentől ihletett Írásokból tanuljuk, *hiszen akkor Isten lesz minden mindenben* az Apostol szerint,⁴⁷² tehát akkor érzéki fényre sem lesz szükségünk; ha ugyanis akkor bennünk minden Isten lesz, természetsszerűleg az a fény is isteni lesz. Hogy lenne tehát tulajdonképpen érzéki? De azzal, hogy „az angyalok legistenibb utánzása” kifejezést is hozzáfűzte, és ezt háromféleképp lehet mondani, az angyalokat is olyanoknak mutatja be, mint akik szintén felfogják azt a fényt. Hogyan tehát, ha az érzéki? Bizony, ha érzéki, a levegőn keresztül lenne látható, következésképp mindegyik angyal nem saját erényének és az abból fakadó tisztaságnak mértéke szerint, hanem a levegő tisztaságának mértéke szerint látná majd messzebbre világítónak vagy tompábbnak a fényt. Ha pedig *az igazak is úgy ragyognak majd, mint a nap,*⁴⁷³ akkor e téves elképzelésnek megfelelően egyikük sem a jócselekedetektől, hanem a körülvevő levegő tisztaságától függően tűnik ragyogóbbnak vagy sötétebbnek. Az érzéki szemek számára pedig most és ezentúl felfoghatók lesznek az eljövendő korszak javai, amelyeket nemcsak *szem nem látott, fül nem ballott, de olyan embernek a szíve sem sejtett meg,*⁴⁷⁴ aki okoskodással próbálja megközelíteni a felfoghatatlan dolgokat. Viszont hogyan lehet láthatatlan a bűnösök számára is, ha érzékelhető? Vagy akkor

---

470 DN I,4; MPG 3,592C; CD I,114,9.11–115,3; Vassányi 160. Palamasz idézete kissé eltér a kritikai kiadás szövegétől.

471 Vö. Tr I,3,33 (fentebb 115)

472 1Kor 15,28

473 Mt 13,43

474 1Kor 2,9

I. triász

is lesz elválasztó korlát, árnyékok meg kúpok – ha ezeket az embereket követjük –, ekliptikák, együttállások és különféle fényciklusok, úgyhogy az asztrológusok terhes ostobaságára is szükség lesz az örökkévaló életben, amennyiben azt a végtelenség szempontjából nézzük?

36. Lelki testek

De hogyan fogható fel testi érzékeléssel a tulajdonképpen nem érzéki fény? A mindenható Lélek erejével, amely által a kiválasztott apostolok meglátták a Táboron nemcsak azt a fényt, amely abból a testből villámlott elő, amely magában hordozza a Fiút, hanem azt is, amely abból a felhőből származott, amely magában hordozza Krisztus Atyját.⁴⁷⁵ Különben pedig az Apostol szerint a test is „lelki” lesz akkor, de nem „érezéki”. Azt mondja ugyanis: *Érzéki testet vetnek el, lelki⁴⁷⁶ test támad fel⁴⁷⁷*; amennyiben pedig lelki, lelkileg látva fogja fel természetesen az isteni fénysugarat. És amint most nehéz belátni, hogy van értelmes lelkünk, amely képes önmagában fennállni, tekintettel arra, hogy testünk vaskos, halandó, elfedi és lehúzza a képmást, ami igencsak testiessé és képzelődésre alkalmassá teszi a lelket, ezért az értelemhez kapcsolódó értelmi érzékelést sem ismerjük; úgy az elkövetkezendő korszaknak abban a legboldogabb létmódjában a *feltámadás fainát⁴⁷⁸* mintegy a test fog elrejtőzni, mivel Krisztus evangéliuma szerint anyagi méltóságúvá változnak.⁴⁷⁹ Annyira finom lesz ugyanis, hogy egyáltalán nem is látszik anyagnak, nem is akadályozza az értelmi tevékenységeket, mert az értelem lett úrrá rajta. Ezért testi érzékeikkel is élvezik majd az isteni fényt.

37. Átistenülés az örökkévalóságban

És mit mondjak arról, mennyire lesz hasonló az akkori test az értelmi természethez? Hiszen Szent Maximosz is azt mondja: *A lélek az isteni kegyelemben részesedve Istenné lesz. Abbagy minden értelmi és érzéki tevékenységet, sőt egyúttal nyugalomba helyezi testének természetes működéseit, mivel teste is átistenül vele, megfelelő módon részesedve az átistenülésben. Így aztán csakis az Isten fog megnyilvánulni a lelkén és testén keresztül, minthogy már azoknak természetes*

---

475 Mivel az Atya szózata a felhőből hangzott (Mt 17,5; Mk 9,7; Lk 9,35), ezért mondhatja, hogy „magában hordozza Krisztus Atyját”.

476 *pneumatikon*: „Lélektől lefoglalt”

477 1Kor 15,44

478 Lk 20,36

479 Mt 22,30; Mk 12,25; Lk 20,36

*ismertetőjegyeit is felülmúlja a túláradó dicsőség.*⁴⁸⁰ Mivel tehát – amit kezdettől fogva is mondtam – a teremtmények számára láthatatlan az Isten, önmaga számára viszont nem láthatatlan, akkor nemcsak lelkünk által, hanem testünk által is – ő, milyen csodálatos dolog! – az Isten fog nézni, ezért a testi szerveken keresztül is látni fogjuk akkor messzire világítani az isteni és megközelíthetetlen fényt. Ennek a ránk váró hatalmas isteni ajándék zálogát és beköszöntőjét mutatta meg Krisztus kimondhatatlan módon a Táboron az apostoloknak. Tehát az istenség sugara, amely minden szót és minden látást felülmúl, hogyan lehetne érzéki? Beláttad, hogy az a fény, amely a Táboron körülragyogta az apostolokat, nem volt tulajdonképpen érzéki?

38. Testünk Krisztus Testével lép közösségre

Mégis, ha érzéki szemekkel látták az isteni és minden érzékelést felülmúló fényt – tehát bizony látták, amint azok is mondják, akik ellentétes véleményen vannak azokkal a lelki emberekkel, és ebben a tekintetben velük és velünk is egyetértenek –, ha tehát az isteni fényt testi szemekkel látták, miért ne láthatnák majd értelmi szemekkel is? Vagy valami rossz dolog a lélek, amely nem egyesülhet a Jóval, és nem érzékelheti azt, amit soha még a legmerészebb eretnek sem állított? Vagy jó ugyan, de a test jobb nála? Viszont hogyan lenne alacsonyabb rendű a lélek a testnél, ha a test megkapja és átveszi ugyan Isten fényét, a lélek viszont nem? De hogyan lenne Istenhez hasonlóbb, hozzá jobban kapcsolódó és közelebb levő az itteni, anyagi és halandó test, mint a lélek, ha a test közvetítésével látja a lélek a fényben Istent, nem pedig a lélek által a test? Ha pedig Isten dicsőségben eljövő, látható megjelenésének bevezetése az Úr táborhegyi színéváltozása, és az apostolok méltónak találtattak arra, hogy testi szemekkel fogják fel azt, miért ne foghatnák fel a lélek szemeivel most az ő értelmet felülmúló istenjelenésének beköszöntőjét és zálogát azok, akik megtisztították szívüket? Mivel nemcsak önmaga isteni személyét – ő, milyen páratlan emberszeretet! – egyesítette az Isten Fia a mi természetünkkel, és lélekkel rendelkező testet és értelemmel bíró lelket véve fel⁴⁸¹ *megjelent a földön, és az emberekkel társalgott,*⁴⁸² hanem – ő, milyen mindent felülmúló csoda! – magukkal az emberi személyekkel is egyesül; minden egyes hívővel eggyé lesz az ő szent testének vétele által, velünk egytestűvé⁴⁸³ válik, a teljes

---

480 Maximosz, *Teológiai fejezetek* (CPG 7694) 2,88; MPG 90,1168A; Orosz 314 (kissé módosítva)

481 Hagyományos antiapollinarista kifejezés. Vö. Atanáz, *Tomosz az antiocchiaiakhoz* (CPG 2134) 7; MPG 26,804B

482 Bár 3,38

483 Α σύσσωμος (Ef 3,6) kifejezést használja pl. Atanáz, *Beszéd az ariánusok ellen* (CPG

I. triász

istenség templomává tesz minket, hiszen magában Krisztusnak a testében *benne lakik testileg az istenség egész teljessége*,⁴⁸⁴ hát hogyan világosítaná majd meg bennünk levő testének isteni sugarával fényözönbe vonva a méltóképpen részesülő lelkét, amint a Táboron megvilágosította a tanítványok testét is? Hiszen akkor még nem egyesült a mi testeinkkel az a test, amely a kegyelem világosságának forrását birtokolja, és kívülről világosította meg azokat, akik a közelben levők közül méltók voltak, és az érzéki szemeken keresztül bocsájtotta a lélekbe a megvilágosítást; most viszont, miután elvegyült velünk és bennünk létezik, joggal ragyogja belülről körül a lelket.

39. Valódi megtapasztalás

Hogy is van? Nem *szeptől-szemben* látjuk az elkövetkező korszakban a láthatatlant, amint meg van írva?⁴⁸⁵ Tehát most is ennek foglalóját és beköszöntőjét kapva a megtisztult szívűek látják az ő értelmi, érzékeléssel nem látható ábrázatát, amely bennük van. Hiszen az értelem anyagtalan természet, és – ha egyáltalán mondani kell – olyan fény, amely az első, legfelsőbb, mindent részesítő és mindentől független fényhez hasonlít. Teljes odaadással a valódi fény felé törekedve az anyagtalan, szüntelen és tiszta imádságban lankadatlanul magára az Istenre tekint, és így már anyagi méltóságra emelkedve maga az első fény ragadta meg, mint az angyalokat.⁴⁸⁶ Ő maga a részesedés szerint annak látszik, mint ami az ősképek szerint,⁴⁸⁷ és önmagán keresztül mutatja meg annak a rejtett szépségnek gyönyörűségét, valamint tündöklő és megközelíthetetlen fénysugarát. Az isteni dalnok pedig, Dávid is, amikor értelmileg érzékelte magában, a hívőket örvendezve arra tanította, hogy nagy és kimondhatatlan kincs ez, ezért így szólt: *A mi Istenünk fényessége rajtunk*.⁴⁸⁸ Hiszen az, aki bár önmagában nem tapasztalta és nem látta Isten világosságát, aztán megkülönböztetésekkel, következtetésekkel és logikai elemzésekkel kutatja azt, de nem hisz a szív egyszerűségében az atyáknak, vajon hallás alapján képes lenne elfogadni, hogy egy ember birtokolhatja Isten ragyogását? Jól tette hát János, hogy a „Jelenések” által kinyilatkoztatta nekünk, hogy *azt, ami arra a fehér kőre*

2093) I,42; MPG 26,100B; ÓÍ 13,213; Nüsszai Gergely, *Homiliák az Énekek Énekébe* (CPG 3158) 15; MPG 44,1112C; GNO VI,461.

484 Kol 2,9

485 1Kor 13,12

486 Vö. Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (CPG 3010) 40,5; MPG 36,364B; SC 358,120; ÓÍ 17,272

487 Maximosz, *Dogmatikus levél Marinosz presbiterhez. Kisebb teológiai és polemikus írások* (CPG 7697); MPG 91,33C; *Ambigua* (CPG 7705) uo. 1084C, 1345D, stb.

488 Zsolt 89 (90),17

*van írva, amelyet a győztes kap Istentől, senki sem ismerheti, csak az, aki kapja.*⁴⁸⁹ Ugyanis nemcsak azért nem ismerheti, mert nem birtokolja, hanem mert ha nem hívő füllel fordul a kő boldog birtokosai felé, azt véli, hogy egyáltalán semmijük sincs, mivel a valódi szemléletet vakságnak gondolja, nem az érzékelést és tudást felülmúló, valamiféle szent homálynak, hanem ami soha semmiképp sem létezik. Ha pedig a tapasztalatlanság és hitetlenség mellett eléggé rossz szándékú ahhoz, hogy még rágalmazzon is, ravasz észjárással pimaszul le is nézi a legtiszteletreméltóbbakat, és nemcsak azt jelenti ki, hogy ez a világosság nem is létezik, hanem hamis magyarázattal – jaj! – még démoni képzelődésnek is mondja az isteni világosságot, mint ahogy egyesek most is ide jutottak, ahogy mondod, testvérem.

40. Az igazi világosság

Utolsó kifogásuk az, hogy Isten ugyan láthatatlan, *az ördög viszont a világosság angyalának tetteti magát,*⁴⁹⁰ de nem értik meg, hogy minden tettétést megelőzően létezett az igazság. Ha tehát a létező igazságot utánozva az ördög a világosság angyalának tetteti magát, akkor valójában létezik egy fénylő angyal, a jó angyal. Melyik fény tehát a fényt hirdető angyal, ha nem az Isten fénye, akinek angyala is van? Tehát fény az Isten, és ennek a fénynek az angyala az Isten angyala, hiszen nem azt mondta, hogy *olyan angyalnak tetteti magát, aki világosság,* hanem a *világosság angyalának.* Ha viszont csak tudásnak vagy erénynek tettette volna magát a gonosz angyal, ebből arra lehetett volna következtetni, hogy a bennünk levő, Istentől származó megvilágosítás is csak tudást és erényt nyújt. Mivel pedig a gonosz angyal képzeletbeli fényt nyújt, amely más, mint a tudás és az erény, tehát az értelmi fény is valóban isteni dolog, és más, mint az erény és a tudás. Az a képzeletbeli fény maga a gonosz, aki sötétség létére világosságnak tetteti magát, az angyaloknak és az angyalokkal egy szinten levő embereknek ez az igazságra vezető, megvilágosító fénye pedig maga az Isten, aki valóban elmondhatatlan fény lévén fényként is tűnik fel, és fénné teszi a tisztaszívűeket. Ezért is hívják fénynek, nemcsak mint aki elűzi a tudatlanság sötétségét, hanem mint aki a lelkeket is megvilágosítja Szent Maximosz⁴⁹¹ és Teológus Gergely⁴⁹² szerint. Hogy pedig ez a ragyogás nem egyszerűen tudás, sem erény, hanem túl van minden emberi erényen és tudáson, tanuld meg világosan Szent Nílustól. Azt mondja ugyanis: *Amikor az értelem összeszedi magát, semmilyen érzéki vagy gondolati tárgyat nem*

489 Jel 2,17

490 2Kor 11,14

491 Vö. *Müsztagógia* (CPG 7704) 23; MPG 91,701C; CCSG 69,53–54; *Az isteni és emberi természetéről* II, 300. Baán István ford.

492 Vö. *Homiliák* (CPG 3010) 40,5; MPG 36,364B; SC 358,120; ÓÍ 17,272

I. triász

*szemlél, hanem leplezetlen értelmeket és isteni sugarokat, amelyek békét és örömet sugároznak.*⁴⁹³ Látod ezt a szemléletet, amely felülmúl minden cselekvést, szokást és gondolatot? Hallottad, hogy aki korábban azt mondta, hogy *saját értelmét a mennybolt színéhez hasonlónak látja,*⁴⁹⁴ most világosan megmutatta neked, hogy isteni sugártól ragyog? Higgy neki akkor is, amikor arra az útra oktat, amely e boldog tapasztalás és látvány felé vezet. Azt mondja ugyanis: *Az az imádság, amely figyelemre törekszik, megtalálja azt az imádságot, amelyre virrasztva kell törekedni. Hiszen aki igazán imádkozott azért, hogy összekapcsolhassa értelmét az isteni imádsággal, azt megvilágosította az isteni ragyogás.*⁴⁹⁵ Meg akarod ismét kérdezni az isteni Maximoszt is? Azt mondja: *Aki a szívét tisztává tette, az már nem csupán az Isten mögött elmaradó és alábbvaló dolgok eszméit ismeri meg, hanem még Istenbe is bepillantást nyer.*⁴⁹⁶

41. A tudást felülmúló látás

Hol vannak azok, akik azt tanítják, hogy a profán és ostobaságnak bizonyult bölcsesség által érhetjük el a létezők ismeretét és az Istenhez vezető utat? *Tehát amikor ebben a szívben megjelenik az Isten – mondja –, arra méltatja, hogy saját betűit vesse bele a Lélek által, akárcsak annak idején Mózes kőtábláiba.*⁴⁹⁷ Hol vannak, akik azt gondolják, hogy a szív belseje nem fogadhatja be Istent, viszont Pál a többieket megelőzve azt mondja, hogy a kegyelem törvényét *nem kőtáblákra, hanem a szív húsból való lapjaira*⁴⁹⁸ írva kaptuk? Amint a nagy Makáriosz is mondja, hogy *a szív irányítja az egész szervezetet, és amikor a kegyelem veszi birtokba a szív legelőit, uralkodik az összes gondolon és a test tagjain; hiszen ott van az értelem és a lélek összes gondolata; ott kell tehát megvizsgálni, vajon beleírta-e a kegyelem a Lélek törvényeit.*⁴⁹⁹ Azonban ismét meg kell hallgatni Maximoszt, aki tudás szempontjából is meg a tudást felülmúlva a tisztaság révén is elnyerte a megvilágosodást: *A tiszta*

---

493 Evagrioszi idézet Illés ekdikosznál (XI–XII. századi teológus), *Gnósztikus fejezetek* 4; MPG 127,1149

494 Evagriosz (Nílus neve alatt), *A gondolatokról* (CPG 2450) 39; MPG 79,1221B; SC 438,286–288; Baán Izsák 104–105.

495 Evagriosz (Nílus neve alatt), *Az imádságról* (CPG 2452) 149; MPG 79,1200A: „A figyelem, amely keresi az imádságot, meg is találja az imádságot, mert a figyelmet minden másnál jellemzőbben követi az imádság. Ezért aztán nagyon kell rá törekedni.” Baán Izsák ford. *Létra* 28 függeléke; MPG 88,1148A

496 Maximosz, *Teológiai fejezetek* 2,80; MPG 90,1161D; Orosz 309.

497 Uo. Vö. *Műsztagógia* (CPG 7704) 7; MPG 91,688B; CCSG 69,36; *Az isteni és emberi természetről* II, 287. *Ambigua* (CPG 7705) MPG 91,1149B. Ugyanez a kép gyakran fordul elő Nílusnál (*Levelek* I,108; CPG 6043; MPG 79,129B) és Makáriosznál, *Homiliák* (CPG 3010) 15,20; MPG 34,589A)

498 2Kor 3,3

499 *Homiliák* (CPG 3010) 15,20; MPG 34,589AB

*szív az – mondja –, amelyik már minden formától mentesen állította az Isten elé az értelmet, oly módon, hogy az már késő is befogadni az ő mintáinak lenyomatát, amelyek révén tündöklővé válhat.*⁵⁰⁰ Hol vannak azok, akik azt állítják, hogy egyedül a létezők ismeretén keresztül lehet az Istent megismerni, az egyesüléből eredő megjelenést viszont nem is ismerik, hallani sem akarnak róla? És ugyanezeket mondja Isten az egyik istenhordozó atya által: *Ne embertől, se írásból ne tanuljatok, hanem abból, hogy én bennetek lakom és világítok.*⁵⁰¹ Tehát hogyan állna a forma nélküli értelem magasán a létezőkből eredő tudás fölött, ha az isteni minták is belevésődnek?

42. A létezők ismerete és a misztikus látás

De az észnek az Istenhez tagadásokon keresztül vezető felemelkedésétől is sok szempontból különbözik az, hogy a Lélek isteni és kimondhatatlan mintákat vés bele az értelembe. A teológia pedig annyira távol van ettől a fényben történő istenlátástól, és annyira különbözik az Istennel való bensőséges együttléttől, mint amennyire a tudás is különbözik a birtoklástól. Hiszen nem ugyanaz, ha valamit mondunk Istenről, és ha találkozunk Istennel. A beszédnek ugyanis szóra is szüksége van, vagyis hogy kimondják,⁵⁰² de a szó művészetére is, ha nemcsak azt akarja, hogy birtokoljon valamit, hanem használja és át is adja az ismeretet. Továbbá szüksége van a szillogizmusok mindenféle anyagára, a bizonyításból levont szükségszerű következtetésekre és a világból eredő példákra, amelyeknek összessége vagy többsége látás és hallás segítségével gyűjthető össze, és majdnem mind ebben a világban fordulnak elő. Kétségtelen, hogy ez e világ bölcséinek is rendelkezésére áll, még ha nem is lennének tiszta életmódúak és szívűek. Viszont lehetetlen dolog Istent önmagunkban birtokolni, Istennel tisztán együtt lenni és – már amennyire az emberi természet számára elérhető – a keveredetlen fényvel elvegyülni, ha az erény általi megtisztulás mellett nem lépünk ki önmagunkból, sőt nem múltuk felül önmagunkat, hátrahagyva egyrészt az érzékeléssel együtt mindent, ami csak érzékelhető, túlemelkedve gondolatokon, érveléseken és az ezekből származó tudáson, másrészt egészen át nem adjuk magunkat az ima anyagtalán és értelmi tevékenységének, el nem érünk a tudást felülmúló tudatlansághoz, és ebben eltelünk a Lélek tündöklő szépségével, hogy láthatatlanul szemléljük a halhatatlan világ természetének ajándékait. Belátod, mennyire hátul kullognak a szavakkal dolgozó hírhedt filozófia eredményei, ha ez a bölcsesség elveit az érzékelésből meríti, célja az érzékelés legkülönfélébb

500 Maximosz, *Teológiai fejezetek* 2,82; MPG 90,1164A; Orosz 310–311; in Márk remete (V–VI. sz.), *Fejezetek az éberségről* (CPG 6096) 24; MPG 65,1064B

501 *Létra* 25; MPG 88,989A; vö. Árkossy 160

502 Ellentétben az isteni Logosszal (Szóval).

fajtáinak ismerete, a tudást pedig nem megtisztulás által keresi, és a szenvedélyektől sem tisztít meg? A lelki szemlélésnek viszont kezdete a Jó, ami a tiszta életmód által érhető el, valamint a létezőknek és a valóságnak igazi hiteles ismerete, amely nem a tudományokból, hanem a tisztaság révén derül ki, mert egyedül ez képes arra, hogy megkülönböztesse, mi az, ami valóban jó és hasznos, és mi az, ami nem az; célja pedig az eljövendő korszak záloga, a tudást felülmúló tudatlanság és a gondolatot felülmúló tudás, az elrejtettben való rejtett részesülés és a kifejezhetetlen látás, az örök fénynek titokzatos és kimondhatatlan szemlélése és élvezése.

43. A fény eszkatológikus természete

Ha bölcsen hallgatod, belátod, hogy ez az eljövendő korszak fénye, és mint ahogy az a fény körülragyogta a tanítványokat Krisztus színeváltozásakor, éppúgy világítja meg most az erény és imádság által megtisztult értelmet is. Bölcsen mondja ugyanis Aeropagita Dénes, hogy Krisztusnak a Táboron feltűnt fénye díszíti és ragyogja körül a szentek testeit az elkövetkezendő korszakban.⁵⁰³ A nagy Makáriosz meg azt mondja: *A mennyei kép fényével egyesült lélek ugyan most is személyi valóságában be van avatva a titkok ismeretébe, a feltámadás nagy napján viszont testét is a dicsőségnek ugyanez a mennyei képe ragyogja majd be.*⁵⁰⁴ Azt mondta, hogy „személyi valóságában”, nehogy valaki azt gondolja, hogy tudás és gondolatok által történik ez a megvilágosítás.⁵⁰⁵ Máskülönben a lelki ember is három részből áll: a mennyei Lélek kegyelméből, értelmes lélekből és földi testből. Hallgasd hát újból ugyanőt: *A Léleknek isteni formájú képe, amely most belül mintegy belénk van vésvé, akkor a testet is kívülről Istenhez hasonlónak és mennyeeivé alakítja.*⁵⁰⁶ És ismét: *Az emberiséggel kiengesztelődvé az Isten a valóban hívő léleknek, amely még testben van, visszaadja a mennyei világoosság élvezését, értelmi érzékszerveit újból a kegyelem isteni fényével világosítja meg, később pedig magát a testet is dicsőséggel veszi körül.*⁵⁰⁷ És ismét: *Hogy milyen javaknak és titkoknak lehetnek részesévé itt a keresztény lelkek, az csak annak lelki szeméi számára látható, aki megtapasztalta; a feltámadásban viszont maga a test is elérheti ezeket, megtekintheti és mintegy birtokba veheti, amikor maga is Lélekké válik.*⁵⁰⁸ Nem lett hát világoossá, hogy egy és ugyanaz az isteni fény, amelyet az apostolok a Táboron láttak, és amelyet a

503 Vö. DN I,4; MPG 3,592BC; CD I,114,10–11; Vassányi 160

504 Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *Az értelem szabadságáról* (CPG 2413/2) 24; MPG 34,957B

505 Uo. 23

506 Uo. 25; MPG 34,957CD

507 Uo. 26; MPG 34,960A

508 Hasonló tartalmú *Homiliák* (CPG 2411) 5,11; MPG 34,516AB; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4) 62,451–63,457

tiszta lelkűek most látnak, valamint az eljövendő, örökkévaló javak anyaga? Ezért a nagy Vazul is a Krisztus második eljövetelekor megnyilvánuló dicsősége beköszöntésének mondja a Táboron az Úr színeváltozásakor ragyogó fényt,⁵⁰⁹ aki máshol világosan kijelenti, hogy *Úgy jelent meg az isteni erő az Úr belőlünk felvett testén keresztül, mint a fény az áttetsző ablaktáblákon át, megvilágosítva azoknak szemeit, akiknek szíve megtisztult.*⁵¹⁰

Vajon nem ez az a fény, amely a Táboron még nyilvánvalóbban ragyogott, hogy akaratának megfelelően testi szemekkel is fel lehetett fogni, s ezt a fényt mindenki, aki akkor tiszta szívű volt, a szívéen keresztül pillantotta meg, mert az imádott testből mint napkorongból félelmet keltően villámlott elő, és szívüket ragyogta körül? Velük együtt bárcsak *mi is az Úr dicsőségét elfátyolozatlan arccal visszatükrözőknek*⁵¹¹ találhatnánk! Hiszen jó, ha ezt itt a nagy imádkozóval együtt mi, hívek is imádkozzuk.

44. Az egyesülés útja

Akkor [a színeváltozásokor] azonban testben látták a megtisztultak a hozzánk érkezett nagy fényt, mivel abból a testből tűnt fel. Most viszont hogyan láthatják és ismerhetik meg, azt, ha akarod, jöjj és tanuld meg azoktól, akik látják, akiktől én is tudakozódtam, és Dávidot idézve *hittem, azért szóltam*,⁵¹² de hozzá lehet tenni az Apostol szavát is: *Mi is hiszünk, és azért beszélünk.*⁵¹³ Aki az evangéliumi élet kedvéért lemondott az anyagi javak birtoklásáról, az emberi dicsőségről és a testi gyönyörrel, és ezt a lemondást azzal biztosította, hogy engedelmeskedik azoknak, akik már elérték a Krisztus szerinti nagykorúságot,⁵¹⁴ látja, hogy egyre jobban lángol benne a szenvedésre képtelen, szent és isteni szeretetet, és természetfeletti módon vágyakozik Isten és a vele való, a világot felülmúló egyesülés után. E szeretettől tehát teljesen megszállottan meg van győződve arról, hogy a testi tevékenységeket és a lelki képességeket kell kutatnia és megfigyelnie, vajon rábukkan-e valamire, ami által együtt lehet Istennel. Amint tehát kutat vagy a tapasztaltaktól tudakozódik, rájön, hogy egyes tevékenységek teljesen ösztönösek, más cselekedetek ha értelmesek is, de alig tagadják meg az érzékeket. Ami a véleményt és az észet illeti, jöllehet értelmes képességek, de nem olyanok, amelyek elszakadnak az érzékek tárházától, azaz a képzelettől. Bölcsen belátja, hogy ezek a képességek az érzéki lélek

509 *Homíliák a zsolnárokhoz* (CPG 2836) 44,5; MPG 29,400CD; Orosz László Atanáz ford. in Nagy Szent Bazil: *Életrajzabélyok VI. Zsolnárkomentárook*. Nyíregyháza 1998, 179.

510 *Homília Krisztus születésére* (CPG 2913) 6; MPG 31,1473D; Vanyó L. ford. ÓÍ 16,85

511 2Kor 3,18

512 Zsolt 115 (116),1

513 2Kor 4,13

514 Vö. Ef 4,13

I. triász

mint szerv által működnek, amit az Apostol is kimondott, hogy *az érzéki ember nem fogja föl, ami a Lélekből ered.*⁵¹⁵ Ezért az ezeket felülmúló, valóban értelmes dolgokat keresi és az alantas részekkel nem keveredő életet, az isteni dolgokban bölcs Nílusra hallgatva, aki azt mondja: *Felülemelkedhet akár az értelem a testi természet szemlélésén, attól még nem látta tökéletesen az Isten helyét. Hiszen lehet, hogy a szellemi dolgok ismeretével foglalatoskodik, s közben hasonul sokféleségükhöz.*⁵¹⁶ és ismét: *az értelem, még ha egyszerű gondolatokkal is foglalkozik, nagyon távol van Istentől.*⁵¹⁷

45. Az értelem sajátos képessége az, hogy önmagában megtalálja Istent

A nagy Dénestől és a híres Maximosztól is megtanulja, hogy *a mi értelmünk rendelkezik egyrészt a megértésre szolgáló erővel, amely által az értelemmel felfogható dolgokat látja, másrészt viszont az értelmi természetet felülmúló egyesüléssel is, amely által összekapcsolódik a rajta túliakkal.*⁵¹⁸ Ezt a bennünk levő legmagasabb képességet keresi tehát, az egyedüli tökéletes, egyszerű és természetes képességeinktől teljesen elválaszthatatlan lényeket, amely elhatárolja és egyesíti az ész elemzéseit is, melyeken alapul a tudományos bizonyosság, és amelyek szinte úgy haladnak előre az összekapcsolás és a megkülönböztetés útján, mint a csúszómászó állatok. Ez a képesség a formák formája. Hiszen ha az értelem le is száll hozzájuk [az elemzések eredményeihez], általuk pedig a sokféle részből összetevődő élethez, és közben mindennél a tevékenységekre hivatkozik, de természetesen van valami más, magasabb rendű tevékenysége is, amelyet önmagában is működtethet, mivel képes önmagában is maradni, amikor elszakad ettől a sokfajta, változó és földön csúszó életmódtól. Amint nyilvánvalóan a lovasnak is van olyan magasabb rendű tevékenysége, amely különbözik az irányító képességtől, és ezt nemcsak akkor működtetheti, amikor leszáll, hanem akkor is, amikor lovagol és kocsin utazik, hacsak szándékosan nem fordítja teljes figyelmét arra, hogy a lovat irányítsa.⁵¹⁹ Tehát az értelem, ha nem fordul mindig teljes odaadással az alatt levő dolgok felé, birtokolja

515 1Kor 2,14

516 Evagriosz, *Az imádságról* (CPG 2452) 57; MPG 79,1180A. Baán Izsák ford.

517 Uo. 56; MPG 79,1177D–1180A: „Attól, hogy az értelem nem időzik el a dolgok egyszerű képzetinél, még nem érkezett el az imádság helyére. Képes ugyanis a dolgok szemlélésével foglalkozni, s logoszaikon elmélkedni, mégis – bár egyszerű szavakról van szó – mivel a szemlélődés a dolgokból származik, lenyomatot hagy az értelemben, s ez eltávolítja az Istentől.” Baán Izsák ford.

518 Dénes, *DN VII,1*; MPG 3,865C; CD I,194,11–12. Perczel I. ford.; Maximosz, *Szöbolionok* MPG 4,344A

519 Gyakran alkalmazott platonikus kép. (pl. *Phaidrosz* 25, 246a. Kövendi Dénes ford. *Platón összes művei*, Európa, Budapest 1984, II,745)

a magasabb rendű és kiválóbb tevékenységét is; igaz, sokkal nehezebben, mint a lovas, mert természetszerűleg összeköttetésben van a testtel, összeforr a testi fajtájú ismeretekkel és az itteni életmódból származó, sokféle és nehezen eltávolítható viszonyal. Ha tehát az értelem átadja magát a saját tevékenységének, ami azt jelenti, hogy visszatér önmagához és ügyel önmagára, ezáltal önmagán felülemelkedve Istennel is egyesülhet.

46. A hészüchazmus útja

Tehát ezért menekül a bűnös élettől az, aki rajong az Istennel való együttlétért, ezért vállalja a szerzetesi és magányos életmódot, és arra vágyik, hogy békésen és gondtalanul éljen a nyugalom szentélyében elszakadva, távol minden kapcsolattól. Amennyire ez lehetséges, ott lelkét minden anyagi kötelektől eloldva értelmét az Istenhez intézett szüntelen imával kapcsolja össze. Általa egészen önmagává válva egy új és kimondhatatlan, a mennyekbe vezető ösvényt talál, a titokba beavató csend megfoghatatlan útját, amely homálynak is nevezhető. Miközben értelme kimondhatatlan gyönyörrel gondosan ehhez tapad, a legegyszerűbb, tökéletes és édes csendben, az igazi nyugalomban és szótlanóságban minden teremtményt túlszárnyal.⁵²⁰ Így teljesen kilépve önmagából és egészen átadva magát Istennek Isten dicsőségét látja, és isteni fényt szemlél – semmiképp sem érzékkel, amennyiben érzékelhető ez a fény –, mocsoktalan lelkek és értelmek elragadó és szent látványát. E fény nélkül bármennyire is rendelkezik értelmi érzékeléssel, nincs olyan értelem, amely láthatna, ha önmagát felülmúló dolgokkal egyesül, amint testi szem sem lát az érzéki fény nélkül.

47. Isten leereszkedik

Értelmünk tehát kilép ugyan önmagából, és így egyesül az Istennel, de önmagát felülmúlóvá válik. Viszont az Isten is kilép önmagából, és így egyesül értelmünkkel, de *leereszkedve*,⁵²¹ hiszen *mintegy szerelemből és szeretetből kedveskedve és túláradó jóságból kilépett a mindenen túli és mindentől távoli állapotból anélkül, hogy önmagából kilépett volna*,⁵²² és az értelmet felülmúló egyesülés következtében egyesül velünk. Arra pedig, hogy nemcsak velünk, hanem

---

520 Dénes, *MTI*,1; MPG 3,997B; CD II,142,2; Erdő 259.

521 Aranyszájú János, *A Felfoghatatlanról* (CPG 4318) 3,3; MPG 48,722; SC 28bis,200. Magyarul Perczel I. ford. *Aranyszájú Szent János: A Felfoghatatlanról és az Egyszülött dicsőségéről. Kilenc prédikáció az ariánusok ellen*. Budapest, Odigitria – Osiris 2002, 79–80. Maximosz, *Teológiai fejezetek* 1,31; MPG 90,1093D; Orosz 243–244.

522 Dénes, *DN* IV,13; MPG 3,712AB; CD I,159,12–14 (rövidítve); Maximosz, *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1413AB

I. triász

a mennyei angyalokkal is leereszkedve egyesül az Isten, ismét a nagy Makáriosz tanít minket, amikor azt mondja: *Határtalan jóságból velünk együtt kicsinnyé teszi magát a Hatalmas és a Lényeket felülmúló, hogy elvegyülhessen értelmi teremtményeivel, vagyis a szentek lelkeivel és az angyalokkal, hogy ők is részesedjenek a halhatatlan életben az ő istensége révén.*⁵²³ Hogyne szállhatna le eddig Ő, aki leereszkedett a testig, sőt *a halára szánt testig*⁵²⁴ és *a kereszthalálig,*⁵²⁵ hogy körülvegye a sötétségnek a bűn következtében a lélekre hullott fátyla,⁵²⁶ és saját világosságát adja át, amint ugyanez a szent e könyv elején idézett fejezetben tanította?⁵²⁷

48. Igaz és hamis látomások

Reszketek tehát, akik nem hisztek, és másokat is hitetlenségbe taszítotok! Ti, akik *vak létekre vakokat akartok vezetni!*⁵²⁸ Ti, akik nagyon messze távolodtok Istentől, és másokat is eltávolítottok tőle! Ti, akik azt tanítjátok, hogy Istent nem lehet megpillantani, és nem is fény! Ti, akik nemcsak magatok fordítjátok el szemeteket a fénytől, és a sötétségbe rohantok, hanem a fényt is sötétségnek mondjátok, és Istennek irántatok végzett felbecsülhetetlen leereszkedését megghiúsítjátok! Nem így fognátok fel, ha hinnétek az atyák szavainak, hiszen akik hisznek nekik, nem csak a természetfölötti karizmák iránt viseltetnek teljes tisztelettel, hanem még a vitatottak iránt is. Szent Márk ugyanis azt mondja: *Van olyan kegyelem, amelyet nem ismer fel a kisgyermek, de amelyet sem elítélni nem kell, mert lehet igaz, sem elfogadni nem kell, mert tévedésbe vihet.*⁵²⁹ Látod, hogy van igazi kegyelem, amely más, mint a dogmák igazsága? Mi a vitatható ugyanis a dogmák igazságában? Létezik tehát a tudást felülmúló, tevékenykedő, nyilvánvaló kegyelem, ami miatt a még be nem bizonyosodott kegyelmet sem illik tévedésnek mondani. Ezért az isteni Nílus azt javasolja, hogy Istentől kérjük ezekkel kapcsolatban a magyarázatot, mondván: *Imádkozz akkor buzgón, hogy ha Istentől van a látomás, világosítson meg téged, de ha nem, űzzé el tőled*

---

523 Makáriosz-Simeon, *Az értelem felemeléséről* (CPG 2413/2) 6; MPG 34,893C

524 Vö. Róm 7,24

525 Fil 2,8

526 2Kor 3,16

527 Vö. Makáriosz szövegeit (Tr I,3,3; fentebb 86)

528 Mt 15,14

529 *Azokról, akik azt gondolják, hogy tettek által igazulnak meg* (CPG 6091) 26; MPG 65,933D; SC 445,138. Az eredeti: „Van a kegyelemnek olyan tevékenysége, amelyet nem ismer fel a kisgyermek. És van a gonoszságnak egy másik tevékenysége, amely hasonlít az igazsághoz. Jó, ha az ilyet csillogása miatt nem fogadjuk el, mert tévedésbe vihet, de elítélni sem kell, mert lehet igazi.”

a tévedést olyan gyorsan, ahogy csak lehet.⁵³⁰ És bizony az atyák habozás nélkül megmondták nekünk, mik a tévedés és mik az igazság ismertetőjelei. A tévedés ugyanis akár a Jó álarcát veszi fel, akár ragyogó látványokkal veszi körül magát, nem képes jó tevékenységet létrehozni: sem a világ gyűlöletét, sem az emberi dicsőség megvetését, sem a mennyieiek iránti vágyat, sem a gondolatok elfojtását, sem lelki nyugalmat, sem örömet, sem békét, sem alázatosságot, sem a gyönyörök és szenvedélyek megszűnését, sem jó lelkiállapotot; ezek ugyanis a kegyelem hatásai, melyeknek ellentéte a tévedés szülőitei.⁵³¹ Márpedig egyesek tökéletes tapasztalatból az értelmi látás tulajdonságait is felsorolták, mivel az hatásaiból is bebizonyítható. Következésképp a hatásaiból ismered meg – mondja –, hogy a lelkedben felgyűlt értelmi fény vajon Istentől vagy a sátólól származik-e, hogy se a tévedés megölőjét ne véld csalónak, se a tévedést igazságnak.⁵³²

49. Senki sem tévedhetetlen

De a tévedésmentes fény a jelen korszakban nem adja meg a tévedhetetlenséget, hiszen aki ezt mondja – az egyik atyát idézve –, az a farkasok közül való. Gondolják csak meg, mennyire eltérnek az igazságtól azok, akik az egyeseknél előforduló emberi gyarlóságok ürügyén úgy nyilatkoznak, hogy tévelyegnek a kegyelemmel elárasztottak; nem hallgatva arra, aki a Létra-ban így beszél: Nem az ember, hanem az angyal tulajdonsága az, hogy nem csapják be őt a bűnök,⁵³³ és ismét: Egyesek hiányosságai miatt leértékelik önmagukat, és hibákból érték el a karizmák anyját. Az emberekben tehát nem angyali, hanem emberi szenvedélymentességet keresünk, amelyet ismerj és ne csalódj önmagadban általa, amikor ugyanazon szent szerint az a kimondhatatlan fény teljességében és az imádság elmondhatatlanul nagy szeretetében van. És ismét: A bűnnel szerzett hajlamoktól megszabadult lélek bizonyára látta már az istenit, márpedig hányan vannak, akik a bűnnel szerzett hajlamoktól terhelten ismerik az isteni dogmákat?⁵³⁴ És ismét: Másból tudják meg a lelki betegek, hogy az Úr meglátogatja őket, míg a tökéletesek a Lélek jelenlétéből.⁵³⁵ És ismét: A kezdőkénél

---

530 Makáriosz-Simeon, *A türelemről* (CPG 2413/2) 13; MPG 34,876D

531 Uo.

532 Uo.

533 Vö. *Létra* 4,27; MPG 88,696D. Az eredeti szöveg: „Az angyalok sajátsága, hogy nem buknak el – talán, mint egyesek állítják, nem is képesek rá –, az embereké viszont, hogy elbuknak, de valahányszor ez megесik, újra fel is állnak.” Árkossy 39

534 Uo. 26,64; MPG 88,1033B. Az eredeti szöveg: „A bűnnel szerzett hajlamoktól megszabadult és bocsánatra méltatott lélek is bizonyára látta már az isteni fényt.” Árkossy 181

535 Uo. 26,32; MPG 88,1033D–1036A. Az eredeti: „A lelki betegek testi bajaikból és viszontagságaikból, azaz külső megrázkódtatásokból tudják meg, hogy az Úr meglátogatja őket, míg a tökéletesek a Lélek jelenlétéből és a kegyelmi adományok gyarapodásából.” Árkossy 182

I. triász

az alázatosság segít abban, hogy bizonyosak legyenek arról: Isten szerint irányítják lépteiket, a haladóknál az, hogy visszabúzódnak a viszályok elől, a tökéleteseknél pedig az isteni fény növekedése és túláradása.⁵³⁶

50. A tökéletesség fokozatai

Ha pedig ez az értelmi fény nem tudást nyújt, amint az atyák mondják, hanem maga a tudás, e fény túláradása pedig az Istennek tetsző tökéletesség bizonyítéka, akkor Salamon élete tökéletesebb és Istennek kedvesebb lenne az örök idők óta élt szentekénél, hogy a túláradó bölcsességük miatt megcsodált görögökről ne is beszéljek. Mivel a kezdők között is vannak olyanok, akiknek néha, bár tompábban felragyog ugyanez a fény, a tökéleteseknél pedig növeli az alázatosságot, de másképp, mint a kezdők esetében, ezért ugyanő hozzáfűzi: *A csekélységek nagy emberek kezében nem is olyan csekélyek, a jelentős dolgok viszont kicsinyes emberek kezében még nem okvetlenül tökéletesek.*⁵³⁷ Hogy pedig ezeknek is feltűnik emberszerető módon a kegyelem, világosan megtudod, ha hiszel a csodálatos Diadochosznak: *A kegyelem ugyanis – mondja – kezdetben teljesen érzékelhetően szokta saját fényével körülragyogni a lelket, a küzdelmek közepette viszont általában észrevétlenül tevékenykedik.*⁵³⁸ *A Szentlélek ugyanis – a Lélekben beszélő Nílus szerint – együttérez gyengeségünkkel,⁵³⁹ s akkor is segítségünkre siet, ha még tisztátalanok vagyunk. Ha úgy találja, hogy az értelem egyedül az igazság szeretetével imádkozik hozzá, leszáll rá, szétoszlatja a gondolatok és képzetek ostromló hadtestét.*⁵⁴⁰ Szent Makáriosz pedig azt mondja: *Mivel jó az Isten, emberszeretetében teljesíti a jobászokdók kéréseit. Tehát azt, aki önmagát kifárasztja az imádságban, még ha a többi erény iránt nem is mutat ugyanolyan mértékben buzgalmat, olykor meglátogatja az isteni kegyelem, és az imádságot a kegyelem olyan arányban adja neki örvendezésben, amilyen buzgósággal keresi Istent, de az összes többi jónak híjával marad. Természetesen nem szabad lebecsülnie a többit, hanem a küzdelem folyamán csiszolással és gyakorlással Isten iránt engedékennyé és engedelmessé kell tennie szívét, hogy az összes erényre*

---

536 Uo. 26,1; MPG 88,1013AB variáns. Az eredeti szöveg: „A megkülönböztető belátás a kezdőkben: önmaguk igaz ismerete. A haladóknál: szellemi érzék, mely hibátlanul megkülönbözteti az igazán jót a pusztán természetes jótól és ennek ellenkezőjétől. A tökéletesekben pedig: isteni felvilágosítás folytán bennük lévő tudás, mely fényével azt is meg tudja világítani, ami másokban homályosan van meg.” Árkossy 169

537 Uo. 26,63; MPG 88,1033B; Árkossy 181

538 *Fejezetek* (CPG 6106) 69; SC 5bis,129

539 Róm 8,26

540 Evagriosz, *Az imádságról* (CPG 2452) 62; MPG 79,1180C. Baán Izsák ford.

*törekedjen, és elsajátítsa őket. Így ugyanis az imának a Lélek által adott karizmája gyarapodni fog, és magával hozza az igazi alázatot, a hamisítatlan szeretetet és az erények egész sorát, amelyet már korábban is kért.*⁵⁴¹

51. Isten az egyedüli bíró

Látod, milyen fontos az atya figyelmeztetése? Hiszen erre épül rá a többi, de nem ássa ki a már lefektetett alapokat amiatt, mert még nem emelkedtek fel a falak, se nem rontja le ezeket amiatt, mert még nem nyugszik rajta a tető. Mert tapasztalatból belátva ismeri a bennünk levő mennyek országát, amely olyan, mint az elvetett mustármag: kisebb minden veteménynél, később viszont olyan magasra megnő, hogy a lélek összes képességét túlszárnyalja, mint ahogy az ég madarainak is kedves fészke.⁵⁴² Ezek pedig, akikről beszélsz, mivel hiányzik az ítélőképességük, sietnek ítélezni, tapasztalatlanságból elveszítik még azt is, amivel testvéreik hasznára lehetek volna. Szemtelenségből magukhoz ragadva az Istent megillető ítéletet az egyiket, mivel kétségtelenül tetszik nekik, kegyelemre méltónak ítélik, a másikat viszont nem. Hiszen egyedül Istennek van joga arra, hogy megítélje, ki méltó a kegyelmére. Ha tehát Isten valakit magáénak tekint, *ki vagy te, hogy más szolgája fölött ítélj?*⁵⁴³ – mondja az Apostol. Visszatérve azonban oda, ahonnan kiindultunk, és még néhány szót hozzáfűzve befejezzük a hosszúra nyúlt értekezést.

52. Az ismeret feltétele a megtisztulás

Aki nem hisz az új kegyelemnek ebben a nagy titkában, aki nincs tekintettel az átistenülés reményére, az nem vetheti meg a testi gyönyört, a pénzt, a vagyont és az emberek előtti dicsőséget. És ha képes is lenne rá, akárcsak egy rövid ideig is, gőgjében úgy felfuvalkodik, mintha már elérte volna a tökéletességet, és ez a gőg aztán ismét lehúzza őt a tisztátalanok sorába. Aki pedig tekintettel van erre a reményre, még ha minden jócselekedetnek birtokában is lenne, az előtt elérendő célként és végtelenként lebeg a tökéletesség, és sosem gondolja, hogy bármit is elért volna.⁵⁴⁴ Így halad előre az alázatosságban: hol az előtte haladt szentek kiválóságára, hol a túlaradó isteni emberszeretetre gondol, miközben töredelmesen

---

541 Vö. *Homiliák* (CPG 2411) 19,6–8; MPG 34, 648BD; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4) 186,95–187,127). Makáriosz–Simeon (Metaphrasztész), *Az értelem szabadságáról* (CPG 2413/2)19; MPG 34,952C–953A. (Vö. Tr I,2,3; Tr I,3,7.34.43; fentebb 70–71, 90–91, 116, 124)

542 Mt 13,31

543 Róm 14,4

544 Fil 3,13

I. triász

kiáltja Izaiás szavait: *Jaj nekem, mert tisztátalan vagyok, és tisztátalanok ajkaim, és szemeimmel láttam a Seregek Urát.*⁵⁴⁵ Ez a töredelem csatlakozik a megtisztuláshoz, ehhez pedig még bőségesebben nyújt vigasztalást és megvilágosítást a kegyelem Ura. Ezért is mondja a tapasztalatból tanító János: *A bánkódás mélyén vigaszra nyílik kilátás, a tiszta szív pedig felvilágosul.*⁵⁴⁶ Alkalmas tehát e megvilágosítás befogadására a megtisztult szív. Mindazt, amit csak Istenről mondani és tudni lehet, a tisztátalan szív is befogadja. Világos tehát, hogy szót és tudást felülmúló ez a megvilágosítás, még ha valaki tudásnak is mondaná vagy gondolkodásnak, mint amit a Lélek nyújt az értelemnek. Más gondolkodásmód – mondja –, *lelki gondolkodásmód, amely még a hívő szívek számára is felfoghatatlan, ha tetteik által nem tisztultak meg.* Ezért ami a látást és a látványt nyújtja, azaz a tiszta szív világossága, arról az Isten azt mondja: *Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják az Istent.*⁵⁴⁷ Hogy lehetnének hát emiatt ezek boldogok, ha ez a látás tudás, mégpedig olyan, amilyennel mi, tisztátalanok is rendelkezünk? Jól mondta tehát az, aki megvilágosodott és meghatározza a megvilágosítást: *hogy a megvilágosítás nem tudás, hanem elmondhatatlan, láthatatlanul látható tevékenység, ugyanis nem érzékiileg látható, és meg nem ismerve gondolt,*⁵⁴⁸ vagyis ez a gondolkodás nem az ész révén történik. Más tanúságokat is hozzá lehetett volna fűzni, de tartok attól, hogy még az előbbieket is hiába közöltem. Hiszen ugyanazon szent szerint *aki Isten megvilágosításának érzékelését és tevékenységét olyanoknak akarja szóval hirdetni, akik nem ízlelték, hasonlít ahhoz, aki szavakkal akarja megtanítani azokat, akik még nem ízleltek mézet, hogy milyen édes is az.* Hozzáad azonban azért intéztük szavainkat, hogy te is pontosan tudd, mi az igazság, meg azt, hogy mi összhangban vagyunk az atyák tanításaival. Többi tanúságukat alább olvashatod, vizsgálj hát meg!⁵⁴⁹

---

545 Vö. Iz 6,5

546 *Létra* 7,53; MPG 88,813B; Árkossy 82

547 Mt 5,9. Palamasz azonosítja Istennel a fényt.

548 *Létra* 7,53; MPG 88,813B; Vö. Árkossy uo.

549 Az eredeti kéziratban egy ugyanolyan patrisztikus idézetgyűjtemény következett, mint az első értekezés végén (fentebb 62–65), de a fennmaradt kéziratok ezt nem tartalmazzák.

Ugyanennek az írása a szentül élő hészüchasztákról

Második könyv, első rész

A filozófus Barlaámnak a szentül élő hészüchaszták ellen írt írásainak ismertetése és cáfolata

Mi a valódi üdvözítő tudás, amire a valódi szerzetesek is törekszenek, avagy azok ellen, akik a profán műveltségből eredő tudást mondják igazán üdvözítőnek

1. Barlaám és a szerzetesek

Nincs szörnyűbb dolog a hazugságnál, nincs súlyosabb dolog a rágalomnál, de azokra rak terhet, akik teszik, nem pedig azokra, akik elszenvedik. Ez utóbbiak ugyanis olykor nagyobb tiszteletben részesülnek, és beletörődésük révén mennyei jutalmat kapnak, viszont *elveszti az Úr mindazokat, akik hamisságot szólnak*.¹ Ha valaki rabló létére úgy kiabál, mintha őt rabolták volna ki, a rágalmozó pedig úgy jajgat, mintha a kárvallott rágalmozta volna meg őt, és amiatt siránkozik, amit az el sem követett, van-e ennél gyalázatosabb dolog? Mekkora az a büntetés, amelyre ne szolgált volna rá? Ha most nem is tapasztalná meg a büntetést, *önmagának gyűjt haragot Isten igazságos ítéletének és megnyilvánulásának napjára*.² Éppen ezért siránkozom, amikor arra gondolok, aki Szicíliaból jött,³ és a profán műveltség bölcsességét hirdeti. Látva ugyanis, hogy szerzetesi öltözetet visel, örültem, mert azt gondoltam, hogy az isteni dolgokban is előrehaladva lesz bölccsé, mivel találkozott válogatott szerzeteseinkkel, akik minden másnak búcsút mondvá egész életükön át nyugalomban Istenhez ragaszkodnak. „Bárcsak ahhoz a gazdához hasonló írástudóvá lenne számunkra – mondtam –, aki az Úr szava szerint *régit és újat hoz elő*.”⁴ Most pedig épp az egészen ellenkezője

---

1 Zsolt 5,7

2 Róm 2,5

3 Kalábria, Barlaám szülőházaja a Szicíliai Királysághoz tartozott. A helymegjelölés valószínűleg általános értelmű, minden Itáliából jött görögre alkalmazni lehetett.

4 Mt 13,52. Barlaámnak tekintélye volt a szerzetesek előtt, amelyet Konstantinápolyban kifejtett tanári tevékenységével szerzett. (Fyrigos IV,1,–5,38; p. 37–374). Palamasz szerint a görögök éveken át a teológia mesterének tartották. (Fyrigos I,3,3–35; p. 196)

történt, és aki jó reményeknek tápot adva örömmre indított, annak lelke miatt most bánat borul lelkemre. Felkeresett ugyanis néhányunkat, mégpedig a legegyszerűbbeket, s azt színelte, hogy tanulni szeretne tőlük,⁵ de annyira eltávolodott tőlük, miközben nyíltan lenézte őket, hogy nem kicsi, nem is átlagos vádakkal teli könyveket szerkesztett ellenük. Ezekkel az írásokkal nyíltan beszélt ellenük, de nem a jelenlétükben, hanem tanítványainak és a körülötte zsongó sihedereknek,⁶ közülük pedig meggyőzte azokat, akik nem rendelkeztek az idős korra jellemző gondolkodással, és azokat a szerzeteseket, akik nem tapasztalták meg a csendes nyugalom életmódját. Elkezdte hát mindenkinek híresztelni, hogy a hészüchaszták förtelmes véleményhez ragaszkodnak. A legrosszindulatúbb nevet ragasztotta ugyanis rájuk „köldöklelkűeknek” gúnyolva őket, és azt, amit eretnekségnek mondott, „köldöklelkűségnek” nevezte el. Név szerint ugyan senkire sem hivatkozik az általa megrágalmazottak közül, de mivel azt mondta, hogy a legjobbjaikkal találkozott, így nyilvánvalóan mindenkit megvádolt.⁷

2. Barlaám írásai

Én is próbáltam megszerezni tőle ezeket az írásokat.⁸ Ő viszont igencsak azon igyekezett, hogy ezek egyikünknek se kerüljenek a szeme elé, úgyhogy sem azoknak nem adta oda, akik egy kissé is kapcsolatban álltak velünk, sem azoknak, akikkel valaha egyszer is találkoztunk, hacsak előtte esküvel nem tettek ígéretet rá, hogy egyetlen hészüchasztának sem mutatják meg. Az így sötétségben bolyongó és az őszinteség fénye elől menekülő írások végül mégis a kezembe kerültek.⁹ Amikor tehát én is megkaptam, bizony átolvastam, és láttam, hogy egyetlen szava sem igaz, hanem minden

---

5 Számos forrás szerint Barlaám Konstantinápolyban olyan szerzetesekkel találkozott, akik nem tudták hitelesen képviselni a hészüchazmust. [vö. az 1341-es zsinat tomosza (Hunger–Kresten–Kislinger–Cupane 212, ld. alább 349–350)]. Egyikük pl. csak hat hónappal korábban intett búcsút a világi életnek – írja Kantakuzénosz (MPG 104,696) –, állítólag „teljesen elment az esze, és alig különbözött az állatoktól”.

6 Barlaám azt mondta, hogy egy fiatal fiúnak leleplezte a hészüchaszták „tévedéseit”, aki hatásuk alá került. (Fyrigos V,17,127; p. 388) Fyrigos szerint valójában Ignátiosz hészüchasztáról van szó (aki valószínűleg azonos a későbbi thesszalonikéi metropolitával, Ignátiosz Glabasszal), de őt szándékosan nem nevezte meg.

7 Barlaám Ignátiosz hészüchasztának írt levelében visszautasítja a vádat, hogy az összes hészüchasztát támadta volna azzal, hogy egyiket sem nevezte néven. (Fyrigos V,17,132–136; p. 388)

8 Csak címük ismeretes (Περὶ λόγων = *Az „értelmekről”, Περὶ τελειότητος ἀνθρώπινης = Az emberi tökéletességről, Περὶ σοφίας κτήσεως = A bölcsesség megszerzéséről, Περὶ προσευχῆς = Az imáról, Περὶ φωτός = A világosságról, Περὶ γνώσεως = A tudásról). Barlaám nézetei leveleiből és a *Triászoké* idézeteiből olvashatók ki, mivel a hészüchaszták elleni írásait 1341-ben megsemmisítették.*

9 Ebben Palamasz barátja, Iszidórosz, a későbbi patriarcha (1347–1350) volt segítségére. Vö. Philotheosz, 44; 476 (MPG 151,586A)

hazugság és szörnyű rágalom. Azt mondta ugyanis, hogy akiket vádol, azt tanították, hogy az egész isteni Írás teljesen felesleges mindenkinek; gonosz dolog a létezők ismerete, az Isten lényege érzéki módon látható, és ehhez a szemléléshez bizonyos más érzéki megfigyelések, tevékenységek és szokások vezetnek el. Mindezeket pedig – nem tudom, hogyan – „köldökleklőségnek” nevezte, és mint – véleménye szerint – az ördögtől származót visszautasította.¹⁰ Egyedül magát tartotta biztos tanítónak, majd rátért az értelmi imádságra és a szent fényre, kifejtette a szemlélések és ismeretek fokozatait és mértékeit, és saját tanúbizonysága szerint a profán műveltség és a benne való buzgólkodás révén elért az ismeretekből nyerhető legnagyobb tökéletességre,¹¹ mivel a műveltség Isten adománya, hasonlóan a prófétáknak és apostoloknak adott adományokhoz.¹²

3. Barlaám módosította írásait

Így áll tehát a helyzet az írásaival, és ezeknél még rosszabbakat is gondolt meg készített elő, amíg tudomást nem szerzett hozzá intézett cáfolatainkról.¹³ Erre olyannyira megijedt, hogy az Egyház színe előtt beleegyezett abba, hogy ezekre az írásaira boruljon homály, és mivel botrányt okoztak, vessék el és teljesen semmisítsék meg azokat.¹⁴ Amint e kijelentések miatt megmenekült az igazságos büntetéstől, kezébe került néhány könyv, amelyben az ő nézeteit cáfoltuk, és megértette, hogy nem térhet ki cáfolataink elől. Azonban nem bírta elviselni a szégyent, ezért ismét leült, és egyes dolgokat kitörölt saját írásaiból, másokat meg kicserélt. A „köldökleklőség” kifejezést is teljesen kitörölte,¹⁵ amelyről bebizonyosodott, hogy pusztán kitalált név, minden valós alap nélkül, és semmilyen tárgyra nem lehet alkalmazni, mint ahogy a kosszarvas,¹⁶ a lóember meg a hasonlók is csak pusztán kitalálás. Amiket pedig korábban „démoninak” jelentett ki, azokat most „természetesnek” nevezi, nem is tudom hogyan. A kezébe került írásaim közül egyeseket figyelembe sem vesz, mintha nem is

---

10 Vö. Fyrigos V,16,118; p. 386.

11 Uo.

12 Barlaám Palamaszhoz intézett első két levelében árnyaltan ugyan, de határozottan képviseli ezt a véleményét, amit aztán a szerzetesek ellen írt könyveiben ki is fejt (Fyrigos III,23,232–30,291; p. 318–322)

13 A *Triászok* első része (Tr I,1–3)

14 Vö. Philoteosz 46; 477–478 (MPG 151,587D–588A)

15 Barlaám többször is szövegmódosításokat hajtott végre latinellenes értekezéseiben, hogy elkerülje a „botrányt”. Ugyanígy járt el a hészüchaszták ellen írt traktátusaival is, amikor bírálták. (Fyrigos I,110,940; p. 272; III,10,73–74; p. 304)

16 Mesébe illő állat, amelyet több szerző is említ: Arisztotelész (*Anal. post.* II,7,2), Platón (*Állam* VI,488a) Jób 39,1 (LXX), Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (CPG 3010) 25,6; MPG 35,1205B; SC 284,170.

ismerné, és nem mer szembenézni velük, másokat viszont csalárd módon kicserélt, aztán támadja, és miután így járt el, úgy siránkozik, mintha őt rágalmaznák. Ezeket az írásait nem bízta rá összes kedves barátjára, hanem csak egészen kevés bizalmas hívére. Egyikük azonban úgy látta helyesnek, hogy elhozza azokat nekem,¹⁷ mivel önmagától rajtakapta a csaláson, és arra kért, hogy álljak ki és vessem latba szavaimat. Szálljak szembe egyenként részletesen a hazugság bástyáival, és amennyire csak tudok, segítem elő, hogy felragyogjon az igazság fénye, amelyet elhomályosítottak a hamis tanok. Úgy döntöttem hát, hogy engedelmeskednem kell a jó kérésnek, és erőmhöz képest ismét síkra szállok az igazságért, ezért most bele is fogok *Asz* „értelmekről” szóló művének ismertetésébe, amint azt korábban is tettem.¹⁸

4. A kétfajta bölcsesség

Annak pedig a bevezetése így szól: „Amint az egészséggel, úgy áll a dolog a filozófiával is: egyszerre igaz az, hogy Isten adja, és tanulással szerezzük meg. Amint pedig az egészségnek nem más fajtáját adja az Isten, és mást nyerünk az orvostudomány által, hanem ugyanazt, ugyanúgy áll a dolog a bölcsességgel is: ugyanazt a bölcsességet adja ugyanis Isten a prófétáknak és apostoloknak, nekünk pedig a teológiai alapelveket és a filozófiai tudományokat adta, amelyeken keresztül ismét a bölcsességre lelünk, ha keressük.” Ez még nem egészen borzasztó, jöllehet egy szintre állítja az egymástól igen távol levő és annyira eltérő dolgokat, hogy azt ki sem lehet mondani. Hiszen a gyógyíthatatlanokat is meggyógyítja Isten, halottakat támaszt fel sírjukból, és az apostolok és próféták számára a bölcsesség pedig maga az Atya Igéje, az örökkévalóság előtt létező bölcsesség, amint Pál is mondja róla: *Aki nekünk Istentől bölcsességünké lett.*¹⁹ A profán tudományokból származó bölcsesség és az orvosok nyújtotta egészség annyira nem azonos az Isten által nyújtott bölcsességgel és egészséggel, amennyire különböztek a görögöktől a próféták, a galénoszoktól és hippokratészektól Krisztus tanítványai, ha pedig úgy tetszik, maga Krisztus is, aki értünk elfogadta, hogy Jézusnak hívják. Ezért ez nekem ahhoz tűnik hasonlóknak, mintha azt mondanám, hogy a nap azonos a szentjánosbogárral, mivel mindkettő a levegőben árasztja fényét.

---

17 Barlaám közös ismerősükre, Iszidóroszra bízta, hogy vigye el írásait Palamasznak. Vö. Philotheosz, 44; 476 (MPG 151,586A)

18 A *Tr II* szerkezete megfelel a *Tr I*-nek, és követi Barlaám értekezéseinek szerkezetét. A *Tr I* írásakor Palamasz csak hallomásból ismert néhány részletet a Kalábriai műveiből (vö. Philotheosz, 43; 475; MPG 151,586C). Az 1338-ban írt *Tr II* már a Kalábriai hiteles, de módosított írásait vette figyelembe. (Az elveszett írások részletei Palamasz idézeteiből rekonstruálhatók. Ld. alább 365–378)

19 1Kor 1,30

5. Az igazság két fajtája

„A teológiai alapelveknek azonban” – mondja – „és a bennük levő bölcsességnek ugyanaz a céljuk, mint a profán tudományok által művelt filozófiának, és ugyanoda jutnak el: az igazság megtalálásához. Hiszen egy a mindenben keresztül megnyilvánuló igazság, amelyet közvetlenül kaptak Istentől kezdetben az apostolok, mi viszont kutatás révén találjuk meg. Éppen ezért az Istentől az apostoloknak közvetlenül adott igazságra önmaguktól is eljuthatnak a filozófiai tudományok, és a legnagyobb mértékben hozzájárulnak abhoz, hogy tévedés nélkül jelemelkedjünk a szent jelképek anyagtalan ősképeihez.” Ezeket hallva ki ne háborodna fel, aki helyesen gondolkodik és tapasztalatból tudja, mekkora különbség van a két bölcsesség között, hogy legalábbis teljesen egy szintre hozza a Lélek istenítő bölcsességét a profán tanokból eredő filozófiával,²⁰ és ezt azokkal mondatja, akik velünk egyetérteni látszanak, a cáfolatokat pedig azzal vádolják, hogy az azonos gondolkodásuk ellen irányulnak?²¹ Nemde az egyik a *meddő és gyümölkstelen* filozófia az isteni szavú Nüsszai Gergely szerint,²² amelynek nagy szülési fájdalmai semmiféle gyümölcsöt sem hoztak, nem is vezettek el az istenismeret világosságára, a másik pedig a Lélek igen termékeny és sokgyermekes bölcsessége, amely egyszerre nemcsak kettőt vagy hármat képes szülni, mint a sok utódot fialó állatok, hanem egyszerre egész ezreket szül újjá, és helyez át a szörnyű sötétségből Isten csodálatos világosságába, amint az Apostolok Cselekedeteiből tanultuk?²³ Ezt a próféta is előre látva és a csodától egészen elképedve így szólt: *Vajon egy pillanatig tartott-e a föld vajúdása, vajon hirtelen született-e nemzet?*²⁴ Nemde kétséges a profán bölcsességben rejlő igazság, és keveredik a hazugsággal, ezért mindig is lehetett vitatni, amint mesterei is tanúskodhatnak róla, a másíknak viszont *senki sem tud ellenállni az evangélium isteni szava szerint,*²⁵ mert világosan és a vele ellentétessel egyáltalán nem keveredve tárja elő az igazságot? Nemde az isteni tanításokból eredő eme bölcsesség igazságára feltétlenül szükségünk van, mert hasznos és üdvös, míg a profán bölcsességből származóra nincs feltétlenül szükségünk, és nem is üdvös? Ezáltal mutatkozik meg, hogy az igazságnak két fajtája is van: közülük az egyik az Istentől ihletett tanításból

---

20 Valójában Barlaám nem azonosította az isteni kinyilatkoztatással a természetes megismerést. (Vö. Fyrgos 125–127)

21 Barlaám levélbéli vitája során előszeretettel hivatkozott arra, hogy csak látszólagos a különbség közte és Palamasz között, csak szavakban különböznek egymástól. (Fyrgos I,9,85; p. 200; I,31,299–300; p. 218)

22 *Mózes élete* (CPG3159) II,10; MPG 44,329B; GNO VII,1,36; SC 1bis,110; ÓI 6,667

23 ApCsel 4,4

24 Iz 66,8

25 Lk 21,15

ered, a másik viszont nem szükséges, se nem üdvös, ezt pedig a profán filozófia keresi ugyan, de ritkán találja. Hogyan találhatunk akkor tehát mindkettő által egyetlen igazságot?

6. A filozófia nem egyeztethető össze az evangéliummal

De mi is, ha a szükséges dolgok keresésére a profán tudományok filozófiájában használatos kutatási módszert alkalmazzuk, és a Szentírás megvilágítására a profán műveltség nyújtotta eljárásokat használjuk, könnyen letérhetünk a helyes útról, ha nem vagyunk a Lélek kegyelmének birtokában, amely a szent Írások egyedüli kulcsa, és nem maguk az Istentől ihletett szavak mutatják nekünk az utat. Nyilvánvaló tehát, hogy ebben az esetben ezek a módszerek is hasznossá változnak és rendeződnek át; hiszen önmagában tökéletes ugyan a Lélek bölcsessége, de az igazán Jóban a nem igazán jó is jóvá válik, mint ahogy a tűz és a fény természete – egy nem teljesen megfelelő képet alkalmazva – tüzesnek és fényesnek mutatja a közelében levőket. Hogyan szerezhetünk tehát egyazon fajta bölcsességet a szent tanításokból és a görög tanokból, amely azonos azzal az apostoli bölcsességgel, amely akkortájt fölragyogva rövid időn belül bejárta a föld határait, oktalanokként szégyenítve meg a profán bölcséket, az oktalanokat viszont nem térítve el oktalanságuktól, hanem bölcséket és ostobákat az istentelen tévedésből az istenfélelemre vezetett? Hogy lehet tehát egy az ezekből származó igazság? Világosan felismerhetné bárki az ilyen beszédek lehetetlen voltát, ha úgy nevezné ezeket a tanokat, ahogy az atyák nevezik, azután pedig megpróbálná összekapcsolni a Lélek tanításával, és az ennek megfelelő isteni ajándékok közé próbálná besorolni, mondván: „Az Isten nekünk adta az Istentől ihletett tanítást és a haszontalan hiábavalóságot, hogy ezek által nyerjük el a próféták és apostolok bölcsességét”. Mi köze az Istentől ihletett tanításnak a hiábavalósághoz? Mi hasznára lehet az istenítő bölcsességnek a csillagokban található összes igazság? Mégsem ezt az [istenítő] igazságot választotta a filozófus, hogy azután a lelki és valóban isteni ajándékokkal kapcsolja össze, hanem a filozófiai tudományokat, amelyek a gonosz tanokat felesleges – úgymond – fitymaként veszik körül.

7. Vajon hasonít-e az apostolokhoz Arisztotelész és Plótinosz?

Mégsem teljesen hamis az az elképzelés, hogy a profán filozófia önmagától elvezet a létezők ismeretére, hiszen valamelyest lehet igaz, de nem ez a létezőknek az az ismerete és az a bölcsesség, amelyet Isten közvetlenül adott a prófétáknak és apostoloknak. Hiszen Szentlélek ez a bölcsesség, márpedig máig még sosem hallottuk, hogy egyiptomiak, káldeusok meg görögök részesedtek volna Szentlélekben, *a tudomány szent*

lelke pedig távol tartja magát a vétkes gondolatoktól és cselekedetektől, *nem tér gonosz szándékú lélekbe*, amint írva van, *se nem lakik bűnnek adózó testben*.²⁶ Márpedig a filozófiai tudományok ismeretére mindenkinél inkább eljutott Arisztotelész lelke is, őt azonban csalónak mondták az Istentől ihletett emberek.²⁷ Akkor hát milyen bizonyítékot lehetne felhozni a testi tisztasága mellett? De annak a Plótinosznak a testében is a tudományok ismerete lakott, aki együtt élt egy anyával és két lányával.²⁸ És ha valaki tanulással érné el a prófétai és apostoli tanítások ismeretét, annyira távol volna attól, hogy birtokolja ezek bölcsességét, amennyire szem nem válik nappá vagy holddá azáltal, hogy részeseül a nap vagy a hold sugaraiban. Ezért attól, hogy ismerjük a próféták írásait, még egyáltalán nem vagyunk próféták. Az apostoli bölcsesség attól a néhány embertől kiindulva, akik birtokában voltak, rövid idő alatt az evangélium kötelékeivel behálózva egy egész világot emelt az égig, most pedig ha egy helyre gyülnének össze mindazok, akik jelenleg bölcsek, még ha minden erejüket latba vetve igyekeznének is kitartani, a világ egy töredékét sem tudnák kirántani az istentelenség mélységéből.

8. Az igazi filozófia

Különben pedig a szentírási igékből származó tudásunk, jóllehet messze elmarad az azokat leírók bölcsességétől, nem lehetne azonos a profán tudományok által nyújtott tudással. Ezért sem vagyunk azonos véleményen a profán bölcsességgel, amikor keletkezésről és elrendezésről, eltűnésről és változásról, a minden egyes létezőnek kijáró méltóságról és majdnem minden másról van szó. Az isteni bölcsesség lényegileg arra törekszik, hogy fölismerje, *mi az Isten akarata, mi a jó, a tökéletes és kedves neki*,²⁹ amelynek keresésétől annyira távol vannak a profán filozófia tudományai, amennyire az állandóan a föld felé hajló disznók látják a csillagok szépen elrendezett helyzetét. Aki pedig az isteni akaratot szereti kutatni, minden egyes létezőben felismerte, hogy miért hozta létre a mindenség Alkotója, és ugyanazon isteni akarat szerint viszonyul hozzájuk, az ismeri a létezők eredetét indokoló lényegeit, az van birtokában a létezők ismeretének, az az igazi filozófus és tökéletes ember Salamon szava szerint: *Féld az Istent, és*

---

26 Vö. Bölcs 1,4

27 Nüsszai Gergely, *Cáfolatok Eunomiosz ellen* (CPG 3135) I,6,55; MPG 45,265B; SC 521,154

28 Vö. Pophüriosz, *Plótinosz élete*, 9; in Plótinosz, *Az Egyről, a szellemről és a lélekről. Válogatott írások*. Fordította és a jegyzeteket írta Horváth Judit és Perczel István. Európa, Budapest 1986, 363.

29 Róm 12,2

*tartsd meg parancsait, mert ez az egész ember.*³⁰ Ő birtokolja tehát a vitathatatlan bölcsességet – hiszen gondolkodását életmódja tanúsítja –, akinek nem lehet ellene mondani,³¹ és önmagáról *tanúskodik lelkiismerete,*³² ezen kívül pedig a felülről jövő ítélet is, amely a Lélek titokzatos jelenléte és megjelenése által nyilvánul meg.

9. Kétféle gondolkodásmód

Aki pedig a profán bölcsességből kiindulva gondolkozik, ha részesült is valamilyen igazságban, csak szóval bizonyítja azt, amit hisz, márpedig a szó mindig szóval áll harcban.³³ Bizonytalan bölcsességet ismert meg, olykor még önmagával sincs összhangban, sőt fel is fuvalkodik és büszke, ha ugyanarról a dologról szavakkal az ellenkezőjét be lehet bizonyítani. Így aztán ingadozó és változékony véleménye van, és másokkal is ezt közli. Az ilyen vélemény feleslegessé teszi, hogy a gondolkozó [személy] használja lelkének változó és részleges képességeit, úgyhogy az ilyen ember tulajdonképpen nem mondható gondolkodónak, még kevésbé értelmesnek. Micsoda ötlet tehát az, hogy ilyen gondolkozásból kiindulva szemléljük a Krisztus Egyházában levő isteni jelképek anyagtalan ősképeit, amint a görög tudományoknak ez a nemes lelkű testőre tanácsolja? Az a filozófus pedig, aki keresi és megteszi az Isten akaratát, aki tevékeny értelemmel és figyelemreméltó gyakorlattal rendelkezik, saját cselekedetei által bizonyítja, hogy [lelke] változó képességéből született saját gondolatai szilárdak. Már tökéletesen gondolkodó lényként fel tud emelkedni a részleges szent jelképektől az ősképek egyszerűségéhez. Közben pedig önmaga által értelemmel felfogható módon teljesíti az előtte álló feladatokat, általuk maga is titokzatosan tökéletesedik, és olykor a tökéletest is felülmúló látványt és felemelkedést is eléri a lelki imádság által.

10. Egymással össze nem mérhető valóságok

Tehát mondhatná még valaki, hogy a létezőknek azt az ismeretét, amelyet Isten közvetlenül adott a prófétáknak és az apostoloknak, mi a profán tudományok révén találjuk meg? Dehogy! Márpedig a filozófus azt mondja, hogy a bennünk levő ismeretek közül a legjobb a létezők ismerete, önmaguk által pedig ugyanerre vezetnek el a filozófiai tudományok. A Szentírás ennek az ismeretnek a jelképeit nyújtja, az anyagtalan ősképekhez

---

30 Préd 12,13

31 A profán filozófia vitatható (vö. Tr I,1,1; fentebb 37).

32 2Kor 1,12

33 Vö. Tr I,1,1; I,2,kérdés; I,3,13 (fentebb 37, 66, 96)

pedig a filozófiai tudományok vezetnek el, ezért számunkra ezek a legjobb tudományok, és annyival magasabb rendűek az isteni Írásnál, amennyivel magasabb rendű a jelképeknél az ősképek igazsága. Ha pedig nem magasabb rendűek annál, szükségszerűen nem alacsonyabb rendűek, mivel a bennünk levő dolgok közül a legjobb az ismeret. Tehetnek-e hát többet annál, mint hogy elvezetnek illetve felemelnek erre az ismeretre? Márpedig van olyan valami, ami az Istentől ihletett Írásból jut el hozzánk, ez pedig hasonlíthatatlanul magasabb rendű a létezők ismereténél, ami miatt az isteni tanítások hasonlíthatatlanul magasabb rendűek annál a filozófiánál, mivel a filozófiai tudományok arra, ami a tudásnál magasabb rendű, önmaguk által sem el nem vezetnek, sem fel nem emelnek. A gyógyító tudomány és Isten hogy is nyújthatja ugyanazt az egészséget,³⁴ hacsak nem sokadrendű szempontból nézve mondanánk? Azt ugyanis nem volt képes belátni a filozófus, hogy az Istentől eredő gyógyítás és bölcsesség különösen a lélekre vonatkozik, míg ugyanezek az emberi találmányok viszont csak a testnek okoznak némiképp gyógyulást, és semmit sem érnek már, amikor a halál véget vet annak, amire tevékenységük irányult.

11. Hogyan kell olvasni a Szentírást?

Az a filozófus azonban, miután kijelentette, hogy igaza van, azt mondja: „*Vannak, akik ezekkel kapcsolatban vitatkoznak velünk. Egyesek ugyanis az isteni igék olvasását zavar forrásának vélik, mások viszont azt gondolják, hogy a filozófiai tudományok és az irodalommal való mindenféle foglalkozás semmikepp sem Isten ajándéka.*” Látod hát, hogy felfedi a ránk szórt rágalmat? Az egyiket a hészüchaszták ellen mondja, a másikat pedig értekezéseink ellen.³⁵ De a mi hészüchasztáink közül senkit sem ismertünk, aki ne foglalkozott volna az isteni igékkel, ha tudott olvasni, az írástudatlanokat pedig élő könyveknek tartjuk, mivel egészen természetes módon kívülről idézik a Szentírás legnagyobb részét.³⁶ Mivel tehát ezek nyilvánvalóan ilyenek, ezért úgy tűnik az atyákat vette célba szavaival; egyikük ugyanis *könyvek helyett inkább a fáradozást*³⁷ tanácsolja, a másik azt, hogy *aki sok oldalt olvas magyarulat nélkül, annak üres lesz a szíve*, és egy másik pedig azt mondja: *Az a szerzetes, aki a tudás és nem a bűnbánat miatt olvas, beképzelt lesz.*³⁸ Tehát vagy az

34 Vö. Tr II,1,4 (fentebb 136)

35 Vonatkozhat a Tr I-re (vö. Tr I,1,9; fentebb 46–47) vagy Palamasznak Barlaámhoz írt 1. levelére, amelyben cáfolja a Kalábriainak azt a nézetét, hogy a filozófia Isten ajándéka (Fyrigos I,95,811–830; p. 260–262).

36 A középkorban széles körben elterjedt, hogy kívülről tudtak egyes liturgikus szövegeket, különösen a zsoltárokat.

37 *Létra* 27,48; MPG 88,1116C; Árkossy 216

38 Azonosítatlan idézetek.

atyákra, vagy a hészüchasztákra szórt nyilvánvalóan rágalmakat. Hiszen ha mondtak is ilyeneket, azzal nem a Szentírást akarták vádolni. Mivel pedig tudják, hogy a gyakorlás, nem pedig a tudás üdvözít, mert az Apostol is meggyőzte őket, aki azt mondta, hogy *nem a törvény hallgatói, hanem a megtartói üdvözülnek*,³⁹ ezért maguk is ilyen szavakkal bátorítják tanítványaikat, hogy így cselekedjenek.

12. Természet és kegyelem

Én pedig úgy emlékszem, hogy miután azt mondtam, hogy „meg kell ölni és szét kell vágni” mindent, ami a profán bölcsességben mítikus és téves, azzal folytattam, hogy a profán műveltségből származó ismeret „egyáltalán nem nevezhető lelki ajándéknak, hanem természetes. Ezt a természet által Isten adta nekünk, és szorgalommal fejleszthető. Az is nyilvánvaló bizonyítéka annak, hogy természetes, nem pedig lelki ajándék, hogy erőfeszítés és szorgalom nélkül senkiben sem fejlődik ki. Istennek ugyanis tulajdonképpen értelemben vett, nem pedig természetes adománya a mi isteni bölcsességünk, amely ha halászokra szállt alá felülről, a mennydörgés fiaivá tette őket.”⁴⁰ Amint ugyanis *az Úr a föld és mindenki, aki rajta lakik*,⁴¹ viszont kevesen vannak, akik Istené, még ha mind az ő alkotásai is, ugyanígy kétségtelenül Isten adja az embernek a tudást, de kevesen vannak, akik a Lélek bölcsességét szerezték meg, még ha mindenkit a Lélek is tett természet szerint értelmessé és a tudás befogadására alkalmassá. Hát akkor nem nyilvánvalóan rágalmaz az, aki azt mondja, hogy aki természetes ajándéknak nevezi, az semmiképp sem mondja Isten ajándékának? Kinek az ajándéka a természet? Nem az Istené? Hogy nem mondja tehát Istentől eredőnek azt, amit a természet által Istentől eredőnek mond?

13. Lehet-e „démoni” bölcsességről beszélni?

De Barlaám ezután azt próbálja megmutatni, sőt bizonyítás nélkül állítja, hogy ő ugyan összhangban van a nagy Dénessel, mi viszont nem. És rögtön kéznél van a rágalom, aminek révén azt igazolja, amit semmiképp sem tudott igazolni: „*Azért nem vagy ugyanis összhangban az isteni Dénessel*” – mondja –, „*mert azt állítod, hogy a filozófia démonoktól eredt és démonokhoz vezet.*” Ezután ismét majdnem elfeledkezve önmagáról azt mondja: „*Ugyanarról a filozófiáról, amelyet mi tisztelünk, ugyanazokkal a kifejezésekkel nyilatkoztál, mint mi.*” Hogyan bizonyíthatná jobban valaki, hogy önmagának mond ellent?

---

39 Róm 2,13

40 Vö. Tr I,1,21–22 (fentebb 60–61)

41 Zsolt 23 (24),1

De honnan vetted azt, hogy azt állítom, hogy a filozófia démonoktól eredt és démonokhoz vezet? „*Merl*” – állítja – „*a leghíresebb görögöket idézed, akik világosan kijelentették, hogy a tudást démonok sugallatából kapták*”⁴². Tehát milyen következtetést vonunk le ott ebből? Azt akarod, hogy szó szerint idézzük? „Mondjuk azt, hogy Isten bölcsességét birtokolják azok, akik ilyen világosan beszélnek magukról? Nem, amíg csak ügyelünk magunkra és a valódi bölcsességre, amely nem költözik fondorlatos és a démonoknak kedves lélekbe; ha pedig korábban bele is költözött, eltávozik, amikor az romlásnak indul. *A fegyelem szent lelke távol tartja magát az esztelen gondolatoktól*”⁴³, amint Salamon mondja, aki részese volt Isten bölcsességének, és könyvet írt róla. Van-e értelmetlenebb dolog annál, mint hogy azzal dicsekszenek ezek, hogy a démonok misztériumaiba kaptak beavatást, és tőlük kapták bölcsességüket? Ugyanis nem általában a filozófiáról mondjuk, amit most mondunk, hanem az ilyen „bölcseknek” a filozófiájáról. Ha pedig Pál szerint *sem ihatja valaki az Úr kelyhét és a démonok kelyhét*⁴⁴, hogyan birtokolhatná valaki Isten bölcsességét, miközben a démonoktól nyeri az ihletet?⁴⁵ Tehát mit is mondunk? Azokat, akik azt mondták, hogy bölcsességüket démonoktól kapták, emiatt „démoni” bölcseknek ítéljük. Te viszont amiatt teszel nekünk szemrehányást, ami miatt szavaik alapján elítéltük őket. Mi tehát a benne levő tévtanok miatt neveztük „démoninak” az istentelenek bölcsességét, a Teológus melléknevű Gergely pedig „a gonosz alkotásainak”⁴⁶ nevezte a tévtanítókat. Vajon azt gondolta tehát, hogy a Gonosz teremtette őket? Bizonyára nem, viszont ezzel az elnevezéssel tévtanításukat veszi célba. Tehát ugyanolyan világos dolog, sőt még világosabb, hogy mi sem dicsérjük a rossz alkalmazást, de magát a dolgot nem ítéljük el.

14. Barlaám kezdte a vitát

Ehhez pedig közvetlenül hozzáfűz egy második, hasonló rágalmat, hogy én a csillagászati módszert is a démonoktól származónak mondom, mert ugyanilyen érvek alapján azoknak a filozófusoknak és csillagászoknak a tanait is elítélem. És nagyon dicsérte a csillagászatot, aztán amikor meghallotta az „ikonognosztész”⁴⁷ kifejezést, megneheztelt, mintha nem

---

42 Hivatkozás a Tr I,1,15-re, ahol Palamasz az ókori görög költőket idézi. (ld. 53–54.) (vö. *1. levél Barlaámhoz* 35–39, PS I,246–248)

43 Bölcs 1,5

44 1Kor 10,21

45 Idézi Tr I,1,16-ot (fentebb 54–55)

46 *Homíliák* (CPG 3010) 45,26; MPG 36,657D; ÓÍ 6,441

47 „Képismerők”, vagyis akik a tudásból, ismeretből szerzik meg az istenképmást. Vö. Tr I,1,20 (fentebb 58–59)

épp ő ragasztott volna elsőként egy új és különös nevet⁴⁸ rágalmazásképp az Egyház legszigorúbb részére, mintha eretnekek lennének. De alig telt el egy kis idő, és változtatott véleményén, azt mondva, hogy „*egy ilyen sértés miatt nem méltó a harag*” Krisztus tanítványához, mert emlékezett a parancsra, hogy nem szabad ugyanúgy viszonzni, ő, aki oly sokszor vitatkozott, és mértéktelenül szórt ránk mindenféle rágalmat! Bár korábbi írásaink⁴⁹ egyáltalán nem ellene irányulnak, hanem a híresztelés útján elterjedt szóbeszédék ellen; most is a mondottakat, nem pedig azt támadom szavaimmal, aki mondja. Annyira tartózkodom attól, hogy rágalmakat használjak fel az ő tanításaival kapcsolatban, mint amennyire ő rágalmazza a mi tanításunkat, hogy még a legsúlyosabbat is figyelmen kívül hagytam. Még fontosabb azonban, hogy nem a magam, hanem a megrágalmazott legegyszerűbb testvérek érdekében írok, magam hordozva terhüket az Apostol parancsa szerint.⁵⁰ Ő viszont saját érdekében ír, nyilvánvalóan engem vesz célba, és miközben világosan az én szavaimat idézi, sokat eltorzít és kiforgat. Ami még rosszabb, hogy ő kezdte a vádaskodást is, és ő is vág vissza, aztán pedig mintha se nem kezdte volna, se nem vágott volna vissza, ama Krisztus tanítványaként mentetegetőzik, *aki amikor szidalmazták, a szidalmat nem viszonzta, amikor bántották, nem fenyegetőzött, hanem mindent az igazságos bíróra hagyott.*⁵¹

15. Az egyiptomiak és a káldeusok tévedései

A rossz dolgokat azonban lépcsőfokként használva egyre gonoszabb dolgokra vetemedik, és a szenteket támadja, hol szemtelenül szembeszegülve velük, hol meg azzal vádolva, hogy önmaguknak és egymásnak mondanak ellent; az is előfordul, hogy szavaikat meghamisítja és így védekezik. Amikor ugyanis az isteni dolgokban bölcs Nüsszai Gergely azt mondja, hogy nem lesz azonos sorsa az elkövetkezendő életben annak, aki az összes erényen keresztül jut el oda, meg annak, akinek nem volt teljesen része az életben, mivel gyermekként időnek előtte innen oda ávozott – *A felnőttnél ugyanis teljes tudattal és mindenfajta képzés útján ismerte és szerette meg Istent, a csecsemő pedig gyakorlatlan és kiműveletlen elmével töltötte életét*⁵² –, ez a bölcs⁵³ úgy vélte, hogy felfedezett valamit, ami arról szól, hogy hasznos a műveltség meg a tudományok, s ezt felhasználhatja a nagy Vazullal és a mi szavainkkal

48 Ti. a „köldöklelkű” gúnynevet a hészüchasztákra.

49 Az első Triász.

50 Gal 6,2

51 1Pét 2,23

52 Nem idézet, csak egy gondolat összefoglalása. Vö. *Az idejekorán elhunyt gyermekekről* (CPG 3145); MPG 46,180C–181AD; GNO III/II,84–86; vö. ÓI 18,4–50.

53 Ti. Barlaám

szemben. A nagy Vazullal ugyanis, akit én hoztam fel tanúként, és aki haszontalannak mondja a geometriát és a geometriai tudományt, amelyet egyiptomiak találtak fel, alakzatokat, árnyékokat és a káldeusok által nagyra tartott meteorológiát,⁵⁴ Barlaám szembeállítja testvérét,⁵⁵ hogy ebből a szempontból nem gondolkodott úgy, mint bátyja, és vele együtt nekem is ellentmond. Erre bárki mondhatja, ó, te csodálatos: aki az összes erény útját végigjárta, az még a haszontalan dolgokból is hasznot húz, amint Teológus Gergely is mondja, hogy haszna volt Athénben a babonás tévedésből, mert ott *nevette ki a démonokat, ahol az emberek csodálják a démonokat.*⁵⁶ Ha tehát valaki károsnak mondja a babonát, te azt fogod mondani, hogy ellentmond a nagy teológusnak? Biztos nem mondanád, hacsak nem akarnál babonás lenni. Tehát ugyanígy annak, aki azt mondja, hogy a geometria és más tudományok valamiképp hasznára válnak az összes erénnyel rendelkezőnek, nem mond ellent az, aki azt fölöslegesnek és károsnak tartja. Hiszen a rossz is együttműködik a jóval, bár nem jószántából, és a kígyó teste gyógyító táplálékká lesz, de csak azután, hogy megölték és magas fokú orvosi módszerekkel átalakították.⁵⁷ Nem amiatt fedezték fel és becsülték ugyanis a feltaláló egyiptomiak és a nagyra becsült káldeusok a geometriát meg a csillagászatot, hogy azok hasznosak az istenismeret szempontjából, hanem szörnyű válaszfalat emeltek Isten és az emberek közé, és a tudományokkal dicsekedve a csillagokra irányították azt a tiszteletet, amely Istent illeti meg az emberektől, ugyanakkor pedig a létezők és a teremtmények okát az Istentől elszakítva a csillagokhoz rántották le.

16. Atanáz, Vazul és Nüsszai Gergely példája

Látod, hogy mi történt velük, szellemi kígyóként ezek a tudományok hogyan távolítják el csellel Istentől az embert? Ha pedig az, aki megjárta az összes erény útját, belőlük is hasznot húzott, mégis megölte, feldarabolta, elkészítette és elmésen használta, akkor azt tanácsolom, hogy rosszul döntöttél, ha ellenkezel vele. Nehogy a felesleges dolgok kutatásában öregedj meg, hanem lásd be, hogy miket kell figyelmen kívül hagyni, mint a nagy Atanáz is, aki a hasznos műveltséget választotta,⁵⁸ és megtagadta

---

54 Ld. Tr I,1,8 (fentebb 45–46)

55 Nüsszai Gergelyt.

56 Az eredeti szövegben a „nevette ki” helyett „megvetette” áll. *Homiliák* (CPG 3010) 43,21; MPG 36,524C; SC 384,170; ÓI 17,358

57 Palamasz egyik kedvenc hasonlata (ld. Tr I,1,11.20; fentebb 49, 59–60), és 2. *levél Barlaámhoz* 37; PS I,281).

58 Vö. Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (CPG 3010) 21,6 (*Atanázról*); MPG 35,1088B; SC 270,120; ÓI 17,136

magától *az esztelen meg káros dolgokat*, amint a nagy Vazul mondta,⁵⁹ az a nagy Vazul, aki ifjúkorában alaposan bevásárolt *az egyiptomi gazdagságból*, azaz a profán műveltségéből, aztán amikor idősebb lett, búcsút mondott neki, és nyilvánvalóan szegyenkezve nevezte magát e meddő anya gyermekének, azaz tanítványának,⁶⁰ amint testvére mondta Mózesről írt művében: *Ha pedig a fáraó terméketlen és meddő lánya – ezen sajátosan a pogány bölcseletet értem – a gyermek örökbe fogadásával elérte, hogy a fiú anyjának nevezzék, a történet alapján megengedhető, hogy amíg valaki nem tekinti magát felnőttnek, addig ne utasítsa el a mostohaanya rokonságát. Mózesnél is ezt látjuk, eljutott erre a magaslatra, s szégyellte volna, ha a természetete szerint meddő gyermekének hívják. A pogány műveltség valóban meddő, mindig vajúdik, soha nem hoz azonban világra utódokat. Hosszas vajúdásai után milyen utódokat mutat fel a filozófia?⁶¹ Hát nem mind haszontalan és beteljesületlen azelőtt, mielőtt az istenismeret fényére eljut, és torzszülötteké válnak, bár ugyanúgy emberek is lehetnének, ha nem kizárólag a meddő bölcselet ölébe bújnának?⁶² Tehát csak annyira ragaszkodjon hozzá bárki is, amennyire szükséges, nehogy úgy tűnjön, hogy ki van zárva abból, ami benne nemes.*

17. Barlaám meghamisította Nüsszai Gergely egyik szövegét

Így kölcsönösen ugyanezt gondolják a szentek, és mi biztosan követjük azokat. Téged pedig, aki a szentek szavait is nyilvánvalóan meghamisítod, hogyan fogadjunk el azok magyarázóinak? Ez a szent ugyanis a görögök bölcseit még arra sem tartja méltónak, hogy embereknek nevezze, és emellett kétli, hogy emberhez hasonlóvá válhatnak, mégpedig amiatt, mert egész életükön át ennek a filozófiának és a filozófiai tudományoknak szentelik figyelmüket. Amikor tehát arról beszél, aki hosszú időn át úgy töltötte a jelen életet, hogy látott, hallott, tanult geometriát, csillagászatot és minden módszert, és mindezek előtt *az Istentől sugalmazott Írás filozófiáját, amely tökéletes tisztulást hoz a lélek számára*,⁶³ az egyes szám használatával amellet tett tanúságot, hogy egyedül az Istentől sugalmazott Írás nyújtja a tökéletes megtisztulást. Barlaám viszont teljesen elválasztja ezt a mondatrészt az előtte levőktől, és

59 *Homília a Példabeszédek elejéhez* (CPG 2856) 6; MPG 31,397C

60 *Vö. Levelek* (CPG 2900) 223; MPG 32,824A; Deferrari, III,290–292

61 Az eredeti szövegben még ez áll: „*mely olyan sokat és olyan nagyon fáradozott*”.

62 *Mózes élete* (CPG 3159) II,10; MPG 44,329B; GNO VII/1,36; SC 1bis,110; Vanyó L. ford. ÓI 6,667

63 *Az idejekorán elhunyt gyermekekről* (CPG 3145); MPG 46,181C; GNO III/II,86; ÓI 18,50 Vanyó L. ford.: „Aki ezeket és az ezekhez hasonlókat nézi, ...annak ott vannak azok a tudományok, amelyek a gondolkodást az erényhez kalauzolják, a geometria és az asztronómia, az igazság megértése a számok által, a nem ismert dolgok összes bizonyítási módszere, a már felfogottak megerősítése, és mindezek előtt a sugalmazott Írás filozófiája, amely tökéletes tisztulást hoz azoknak, akiket misztériumai megtisztítottak.”

többes számra cserélte fel az egyes számot, a „hoz” helyébe „hoznak”-ot mondott, és hozzáírta, hogy „ezek”, a fenti tárgyeseteket pedig elferdített értelemben alanyesetbe tette, hogy a szenttel azt mondassa, hogy a lélek tökéletes tisztulását a geometria és a csillagászat ismerete nyújtja. „Hallgasd csak,” – mondja –, „mit is mond a tudományokról az isteni Nüszszi Gergeby! A geometria, a csillagászat és a számokkal való foglalkozás, és mindezek előtt az Istentől sugalmazott Írás filozófiája, ezek tökéletes tisztulást hoznak a lelkek számára.” Ó, milyen vakmerő kéz, nyelv és értelem! Jóllehet az a teológus egyedül Istentől sugalmazottnak az isteni Írás filozófiáját mondta, hogy megmutassa egyrészt, hogy a tudományok az érzékeléstől függnék és azoktól az eredményektől, amelyeket az érzékelés nyújt az istenfélelemhez, másrészt hogy a Szentírás annyira különbözik a tudományoktól, amennyire az isteni dolgok az emberi dolgoktól. Barlaám azonban nem volt képes, sőt inkább nem is akarta belátni, hanem éppen ő volt az, aki azzal kezdte könyvét, hogy csalárd módon összekapcsolta a görög tudományokat és az isteni Írást, és kijelentette, hogy egy és ugyanaz a céljuk, most pedig azzal gyanúsítja a szentet, hogy ugyanezt mondta, jóllehet Gergely ezen a helyen nem a létezők ismeretét mondja tisztulásnak, hanem azt, hogy a létezők ismeretéből kifolyólag fogjuk fel Azt, Aki mindent felülmúlóan nem-létező.

18. Bábel tornya

Ha tehát valaki nem penészedett meg a könyvek között, sem abban nem öregedett meg, hogy állandóan bújta őket, hanem annyira megismerte Istent, hogy mindent elhagyva tisztán közeledik hozzá, mennyivel tisztább annál, aki mindent osztályoz, és azt véli, hogy mindenre kiterjedő ismerettel rendelkezik, aztán szenvedélyesen csapong e világ körül, és erre pazarolja lelkének szeretetét egészen vagy részben, a mindent felülmúló Istent viszont nem szereti teljes lelkéből és szívéből! Különben pedig, ha a létezőkben levő igazságot megtalálták a görögök, te is jól teszed, ha őket követve azon igyekszel, hogy tudományuk által megtaláld! Mivel azonban a tudás csúcsait Isten ellen igyekeztek emelni, a Chalanén tornyot építőknél⁶⁴ is jobban megoszlott a nyelvük, úgyhogy nemcsak nincsenek összhangban egymással, hanem egymás ellen is beszélnek. Az egymással vitatkozók közül melyikre bízod majd az igazság építését, hogy aztán őt követve ugyanazon igazság által megtaláljuk a mindent átható igazság forrását? Mi egyedül azt ismerjük, aki megtalálta és hirdeti az igazságot, aki Istenből beszél, és azt mondta: *mi Krisztus gondolatainak birtokában*

64 Vö. Ter 11,1; 10,10 (LXX). Nazianzoszi Gergely (*Homiliák* 21,22; MPG 35,1105C; SC 270,154; ÓI 17,150) Bábel tornyát *Chaláné tornyának* nevezi a közvetlenül utána következő versben (Ter 11,2) olvasható földrajzi név helyett. Ez esetleg azzal magyarázható, hogy egybecseng a görög *chalan* (= „meglazul, abbahagy”) igenével.

Második triász

vagyunk,⁶⁵ és ismét: *mi pedig Isten bölcsességét hirdetjük.*⁶⁶ Őt követjük tehát meg a hozzá hasonlókat az ezt megillető hittel, és kézen fogva vezetnek az isteni és üdvözítő bölcsesség birtoklása felé. Az Apostol azonban nem azt látta jónak, hogy a teremtmények lényegeit hirdesse nekünk, és megkülönböztetések, logikai elemzések, szillogizmusok és meghatározások segítségével neveljen és ezekre sarkalljon bennünket. Miért? Mert *ha nem is ismerjük az ilyenekben levő igazságot, semmi sem akadályoz minket az ígéretekben levő boldogság felé vezető úton,* amint a nagy Vazul mondja.⁶⁷ Rajtakaptak, hogy te nyilvánvalóan szembeszállsz vele, mert elsötétülteknek, tisztátalanoknak és tökéletleneknek tünteted fel azokat, akik nem ismerik az ilyen ismeretekben rejlő igazságot. Aztán pedig nem pirulsz, nem szégyenkezel, nem bújsz el, hanem még tovább harcolsz a tévedés érdekében, és a rossznak fogod pártját mondván, hogy az Isten parancsai a tudományok nélkül nem képesek megtisztítani és tökéletessé tenni az embert. Nekünk pedig, még ha vitathatatlanul a biztos igazság volna is a görögök tudománya, akkor sem törekednénk nagy erőbevetéssel rá, hiszen az igazság eme részének hiányában is hatékony az igazi boldogság. Mivel pedig ezt az igazságot is vitathatóként birtokolja a görögök műveltsége, hogyan fogadnánk el téged, aki azt mondod, hogy egy és ugyanazon létmódhoz és célhoz visz ez a műveltség, mint az Istentől adott bölcsesség, amely valóban igaz, valóban üdvözítő, és nem múlik el ezzel a korszakkal?

19. Barlaám nem ismeri el, hogy két bölcsesség van

Miután tehát azzal dicsekedett, hogy mi vagyunk a felelősek, mivel ellene mondtunk az általa meghamisított kifejezéseknek, szembeszáll magukkal a lelki egekkel, vagyis az apostolokkal. Amikor ugyanis az Úr testvére⁶⁸ világosan két bölcsességről beszél, egy felülről és egy alulról származóról, egy *szemérmesről és szerényről* meg egy *érezékiről és ördögiről,*⁶⁹ Pál pedig kijelenti, hogy két bölcsesség van, amikor azt mondja: *ugyanis bölcsességében a világ nem ismerte föl Istent isteni bölcsességében,*⁷⁰ Barlaám nyíltan harcra kel azokkal, akik két vagy több bölcsességről is beszélnek, ennek pedig az az oka – mondja –, hogy „*senki sem határozta még meg, hogy ennek vagy annak a filozófusnak a tudása a bölcsesség*”. De bizony az Úr testvére, ó, filozófus, *az igaz élet tetteiből megmutatkozó tudást* határozta meg *szemérmes* és

---

65 1Kor 2,16

66 1Kor 2,7

67 *Homiliák a zsoldárokhöz* (CPG 2836) 14,3; MPG 29,256C

68 Szent Jakab apostol.

69 Jak 3,15.17

70 1Kor 1,21

mennyei bölcsességként, a nem helyes magatartást tanúsító ember tudását viszont *érzéki, ördögi és földi* bölcsességként határozta meg.⁷¹ Világos, hiszen ugyanaz az ismeret, amelyik aszerint változik, hogy hogyan szerezték, az egymással ellentétes bölcsességeket vezette be a lelkekbe. Máskülönb ha senkinek a tapasztalata nem filozófia, akkor soha senki sem lehet filozófus, te pedig magadat tetted tönkre saját szavaiddal, ó, filozófus, vagy nem is tudom hogy nevezzelek, mivel azt mondtad, hogy a filozófiának szerinted egyetlen lélekben sincs alapja, és valójában egyáltalán senkit sem lehet filozófusnak nevezni.

20. A tökéletesség Barlaám szerint

És mit is mond az, aki úgy nyilatkozik, hogy *az első bölcsesség az, amely lenézi a szóra építő és a megtévesztő meg felesleges ellentétekben megnyilvánuló bölcsességet*, és azért dicséri és tartja nagyra, mert legyőzte a lerontott bölcsességet?⁷² Vajon nem azt mutatja, hogy különbözők a bölcsességek? Az egyikről ugyanis azt mondja, hogy dicséri és nagyra tartja, mivel ez az első, és legyőzte a másikat, a másikat viszont lenézendőnek, lerontottnak és legyőzöttnek véli, mivel felesleges és ezért megtévesztő ellentétekben nyilvánul meg. Ezt a bölcsességet a legkevésbé sem méltatjuk arra, hogy *Isten bölcsességének* nevezzük; és minthogy a tévtanításban is kitart, nem vonakodnánk gonosznak nevezni, mint amilyen Platón bölcsessége a nem-teremtett anyaggal, az önmagukban fennálló Ideákkal és a démiurgoszokkal – a későbbi démonokkal –, amely ráadásul arról is igyekszik meggyőzni, hogy azonos a jó meg a nem jó, a szent meg a nem szent, egyszóval önmagának mond ellent, mert feleslegesen mond ellent, és megpróbál minden témáról beszélni, de szinte semmi értelmeset sem hoz ki belőle. Ilyenek az általuk tisztelt bálványok is, amelyek a gyermekkorától szent Sámuel szerint *semmit sem használnak*.⁷³ Ha pedig te azokkal akarsz harcolni, akik békességben élnek, és lemondtak a felesleges ellentétekről, közben pedig *mentegetve mentegeted bűneidet*,⁷⁴ új tanokat találsz ki, és neveket fabrikálsz, hogy azok segítségével civakodj és keresd a harcot, vajon mi készségesen kövessünk téged, és becsüljük le azokat a gondolatokat és kifejezéseket, amelyekben nevelkedtünk, amelyeket általában kiválóknak tartanak? Nem, soha! Hiszen az összes többi ember, az összes emberi leszármazott közül, ha jelen volna, lenne-e egyvalaki is, aki készségesen hallgatna rád, amikor azt mondd és azt találd ki, hogy „*az a tökéletes ember, filozófus és tiszta*,

71 Jak 3,13.15.17

72 Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (CPG 3010) 16,2; MPG 35,936C

73 1Sám 12,21

74 Zsolt 140 (141),4

aki mindent tud”,⁷⁵ hogy ebből azt hámozd ki, hogy igyekeznie kell tanulni annak, aki valamit tudni szeretne, akár istenfélő, akár nem. És tökéletlennek meg tisztátalannak nyilvánítod azt, aki nem tanulta meg Euklidésztől a geometriát, mástól az aritmetikát, tőled a logikát, a zenét és a csillagászatot Ptolemaiosz tanítványaként az ő tanításainak szentelt könyvekből,⁷⁶ no meg aki nem mélyült el a dialektikában és a természettudományban, ezekben az arisztotelészi témákban? Melyik ma élő vagy valaha is élt értelmes ember nem tudja, hogy csak Isten tud mindent?

21. Az önmagában levő bölcsesség és a hellén filozófia Barlaám szerint

És hogy most elhagyjam a többi furcsaságot, amit hallottam, és eredeti témánkra tereljem vissza a szót, ki ne tudná, hogy más a szavakkal kifejtett filozófia, és más a tettekben megnyilvánuló,⁷⁷ és mindkettőn belül számos, változatos különbség van. Az egyik ostoba, a másik nem, van köztük testi és lelki, vitatható és vitathatatlan, időbeli és örökkévaló bölcsesség, mivel legtöbbszörre mindkettő esetében nyilvánvalóan különbözött az egyik a másiktól. „Én azonban – mondja – magát az önmagában levő bölcsességet dicsőítem, annak az igaz ismeretnek az ideáját, amely egy.” De ó, jó ember, ezt lehetne ugyan egyedül önmagában levő bölcsességnek nevezni, de egyedüli bölcsességnek vagy filozófiának nem. Mikor azzal kezded a filozófiáról szóló értekezésedet, hogy „Isten adta nekünk a teológiai alapelveket és a filozófiai tudományokat”, a teológiai alapelveket nyilvánvalóan nem a profán filozófia alá rendeled. Hogyan beszélhetnél különben arról meg a filozófia alá rendeltől, ha az egyiket nem különbözteted meg a másiktól? Mit nevezel tehát itt filozófiának: a görögökét vagy azt az ideát, amelyet aztán mondtál? De ha a görögökét, nemde ezt magasztalod, viszont önmagadnak is ellentmondasz, amikor épp ellenkezőleg nyilatkozol: „Nem azt dicsőítjük

---

75 Utalás Barlaámnak *Az emberi tökéletességről* (Περὶ τελειότητος ἀνθρωπίνης) című művére.

76 Barlaám logikával (*Logistica I–VI* = P. CARELOS ed., *Barlaam von Seminara, Logistiké*. Kritische Edition mit Übersetzung und Kommentar [Corpus Philosophorum Medii Aevi – Philosophi Byzantini 8], Athens – Paris – Bruxelles 1996), matematikával (*Refutatio trium ultimorum capitum Harmonicorum Ptolemaei*. I DÜRING ed. *Die Harmonielehre des Klandios Ptolemaios*. Göteborg 1930, 112–121. *Arithmetica demonstratio eorum quae in secundi libri elementorum sunt in lineis et figuris planis demonstrata*. Ed. post J. L. HEIBERG ed. E. S. STAMATIS, Leipzig 1977, 351–362) és asztronómiával (*De eclipsi solaris ann. 1333 et 1337 secundum magnam Syntaxin Ptolemaei, I–II*. J. MOGENET – A. TIHON, *Barlaam de Seminara. Traités sur les éclipses de soleil de 1333 et 1337*. Histoire des textes, éditions critiques, traductions et commentaires, Louvain 1977) foglalkozó, görögül írt műveire utal.

77 Vagyis az askézis, az erények tettekre váltása. A keresztény életmód számít a kappadókiai atyák (IV. sz.) óta az „igazi filozófiának”.

mi, akik a filozófus nevet viseljük, amit ez vagy az a filozófus gondolt, írt vagy tanított, hanem a tudás ideáját”. Ezenkívül azért is ellentmondásba keveredsz, mivel itt bizonygatod ugyan, hogy egyedül az ideát nevezed filozófiának, ott viszont mást is annak mondasz, a görögökét. Ha pedig nem ezt, hanem itt is a tudás ideáját mondogod filozófiának, vagyis ami általánosan minden tudást magába foglal, a teológiai alapelvek, amelyeket ott megkülönböztettél ettől, minden ismeretet nélkülöznek, és semmilyen tudást sem képesek nyújtani; szerinted egészen elkülönülnek az egyetemes tudástól, és csupán megtevesztésül kapcsolják a filozófiához. Miért lenne feltétlenül szükség ezekre, amikor a filozófiai tudományok be is vezetnek meg el is vezetnek a létezők ismeretére, amely valójában *minden hierarchiának*, azaz minden isteni üdvrendnek és tevékenységnek *a célja*, amint azt többször is kifejtetted értekezéseid során? Miért kelsz hát haragra ellenünk, amikor Pállal együtt *lerontottnak és ostobának* mondjuk a görögök bölcsességét? Az egyes emberek bölcsessége ugyanis nem önmagában levő bölcsesség.

22. Barlaám platonizmusa

De lássuk csak, milyen önmagában levő bölcsességet tisztelsz is nyíltan itt! Vajon azt, amely az úgynevezett filozófusoknál és írásaikban létezik? Épp magad mondtad azonban, hogy sem a filozófusok tudása, sem ennek vagy annak a filozófusnak az írásai nem egyenlők a filozófiával, sem annak nem nevezhetők, hanem egyesek közülük, bár nem azonosak a filozófiával, de a filozófia eredményei. Ezt pedig szükségszerűen kellett állítanod, hogy bizonyítsd, hogy egyetlenegy a tudás ideája, amiről beszélsz, nem pedig sok, bár általában sok filozófiáról szoktak beszélni. Tehát ha ezek közül egyik sem filozófia, akkor szerinted az sincs bennük, amit önmagában levő bölcsességnek mondasz. Hiszen amelyekben benne van, azokat róla lehetne elnevezni, amint mi is, az összes ember az egyetemes ideáról vagyunk elnevezve, amely bennünk létezik. Ha tehát szerinted nincs meg bennük az önmagában levő bölcsesség, akkor hol fog létezni? Istenben? De hát később ismét magad mondogod majd, hogy Isten előtt ostobaság, amit filozófiaként magasztalsz. Következésképp ami benne kifejezhetetlen módon megvan, nem az, amit önmagában levő bölcsességnek nevezel, de teremtményeiben sincs meg, ezért még filozófiának sem lehet nevezni. Te azonban a filozófia érdekében beszélsz; ha tehát ez sem Istenben, sem az emberekben nem létezik, viszont ennek ellenére idea, következképp önmagában áll fenn? És lám, Platón ismét életre kel számunkra a tévtanítás fecsegéseivel együtt!

23. Az igazi bölcsesség az Egyházhoz vezet

Ezért tehát valójában bárki egyszerűen és röviden mondhatná a profán tudományokból eredő filozófiáról, hogy az egyes filozófusok filozófiájának lehetne nevezni az írásaik vagy szavaik tartalmát, viszont általánosságban vett filozófiának azt a bölcsességet, amely minden filozófusban közös, de ostobasággá vált, mert eltért hozzá kapcsolódó céljától, az istenismerettől.⁷⁸ Amelyik bölcsességgel pedig ez nem történt meg, nem vált ostobasággá; hogyan is eshetett volna meg ez, amikor eléri természetes célját, és a természet adományozója, Isten felé fordul? Ilyen pedig a köztünk levő istenfélő és tiszteletreméltó emberek bölcsessége, amely valóban bátran elvetette magától azt, ami káros, és azt választotta, ami hasznos, kitartott az Isten Egyháza mellett, és gondos összhangot ápolt a Lélek bölcsességével. Én tehát úgy vélem, hogy ezáltal birtokoljuk igazán a bölcsességet. A profán és ostoba filozófia élharcosa hallva, amint Pál arról beszél, hogy *Isten ennek a világnak bölcsességét ostobasággá tette,*⁷⁹ azt mondja, hogy „*az Isten bölcsességével összehasonlítva tette ostobasággá, mint ahogy minden emberi erényt és értelmet is*”. És amikor én ezt nem fogadva el számos bizonyíték által világosan megmutatom az igazságot, ő, mivel nem tud ellentmondani, szofista okoskodásnak ítéli. Maradjanak tehát azok az állítások, amelyeket a hasznos filozófiáról szóló első értekezésemben⁸⁰ mondtam, hiszen még állják a sarat, és megcáfolatlanok maradtak.

24. Hogyan értelmezzük a filozófia „ostobaságát”?

Most is megkérdezhetném azt, aki „összehasonlítva” mondja ostobaságnak az általa tisztelt bölcsességet: hogyhogy sehol sincs leírva, hogy Isten szennyesnek tekintett minden emberi erényt, és bolondnak minden értelmet, mint ahogy ennek a világnak a bölcsességét is ostobasággá tette? Hol tűnik fel ugyanis az Apostol szavaiban az összehasonlító jelleg? De amint ezeket a kijelentéseket: *megkérgesítette Isten a zsidók szívét*⁸¹ és *megkeményítette a Fáraó szívét,*⁸² és *a görögök bölcseit romlott eszükre hagyta,*⁸³ nem valakikkel összehasonlítva mondta, hanem mert elhagyta őket Isten, ugyanúgy értendő az is, hogy *ostobasággá tette*, mert azt akarja vele mondani, hogy *meggyalázta Isten a bölcseket, megsemmisítette,*⁸⁴ *eltaszította*, és ugyanazt

78 Vö. Róm 1,21–22; 1Kor 1,20–21

79 1Kor 1,20

80 Tr I,1

81 Vö. Jn 12,40; Iz 6,10

82 Kiv 7,3

83 Róm 1,28

84 1Kor 1,27

jelenti az is, hogy *romlott eszükre hagyta őket*.⁸⁵ Vajon ezeket is összehasonlítva mondta az Apostol? De ki az az épeszű ember, aki elfogadná ezt? Sőt ki az, aki tudatosan követve az Apostol szavait, és beleegyezve, hogy ezeket minden összehasonlítás nélkül tanította, hagyná, hogy meggyőzd arról, hogy itt összehasonlításról van szó? *Isten azt választotta ki, ami a világ szerint okatlan, hogy megszegyenítse a bölcseseket*.⁸⁶ Hogy is van tehát az, hogy az emberek bölcsessége az Isten bölcsességével összehasonlítva megszegyenül és ostobasággá lesz, viszont az ostobaság szabadon beszél és bölccsé válik? Vagy pedig egyes dolgokat szándékosan hasonlatnak veszel, másokról viszont, amelyeket nem akarsz, mivel nem tudod felhasználni nézeteid alátámasztására, kijelented, hogy nem hasonlatok? Kit is tudnál meggyőzni, hacsak szavaidtól félrevezetve nem hiszi üdvözítőnek a profán műveltséget?

25. Lelki kegyelem és természetes adomány

Amiket közvetlenül ezután mond, hogy „*a hazugság önmagát cáfolja meg*”, azt hiszem elfogadhatók. De mintha nem lenne elég neki, hogy hazudik, hanem mindent megtesz annak érdekében, hogy másokat is becsapjon, ezért ismét rágalmazásra adta a fejét. Én ugyanis azt mondom, hogy az Isten ajándékai közül egyesek természetesek, amelyeket közösen megkapott mindenki, a törvény előtt is, a törvény alatt is és a törvény után is, mások viszont természetfölöttiek, lelkiek és különösen kimondhatatlanok, és ezeket a természetes ajándékok fölé helyezem, a Lélek bölcsességére méltatottakat pedig az egész görög társaságnál magasabb rendűnek tartom. Az Isten természetes adományainak egyike a filozófia, és az emberi ész találmányai a tudományok. Ő pedig, mintha tőlem származna ez a mondás, azt mondja: „*Csak azokat szabad Isten adományainak gondolni, amelyekhez nem ér fel az emberi értelem, a többiek közül egyiket sem tartom méltónak az ilyen tiszteletre*”. Én viszont itt egyiket sem mondtam. Tudom ugyanis, hogy a természet rendjében levő dolgok közül is sokhoz nem ér fel az emberi értelem, viszont az azt megillető tiszteletre méltatom mindegyiket: egyrészt a lelki kegyelmeket, amelyeket mint természetfölöttieket csak azoknak ad közvetlenül a Lélek, akik erényeik által kitűnnek, másrészt a természetes adományokat, amelyek ugyan nagyon távol vannak a lelki kegyelmektől, de ezeket Isten mindenkinek megkülönböztetés nélkül adja a természet által.

---

85 Róm 1,28

86 1Kor 1,27

26. Vajon az egyiptomiak a kegyelem birtokában voltak?

Barlaám pedig ezzel a rágalommal erősítve meg szavát henceg, ezt terjeszti, és felháborodik azokon, akik nem mondják Isten lelki ajándékának a görögök bölcsességét. Az isteni Vazul sok beszédével takarózik, ami szerint Isten ajándékozott minden művészetet az embereknek,⁸⁷ amit senki sem tagad. Aztán számos érvelés mellett saját véleményére is kitért, és miután előkészítette a végkövetkeztetést, elő is állt vele mondván: „*A tudományok elveire, a prófétálásra és bármiféle kinyilatkoztatásra is az a jellemző, hogy ha nem adatnak meg, meghaladják az emberi értelmet, de ha megadatnak, elérnek az emberek lelkéig*”. Ezért vagy egyik sem, vagy mindegyik Isten ajándéka és Istentől származik. Tehát bárki mondhatná neki: te, aki a legmagasabb fokban méltó vagy a görög kegyelemre a tudományok révén, azt véled magadról, hogy téged is hasonlóan árasztott el kegyelemmel Isten, mint azt, aki a kinyilatkoztatások bőségét birtokolja, azok az egyiptomiak pedig, akik először találtak rá a tudományokra, a prófétákkal és az apostolokkal azonos tiszteletben részesüljenek? Hogyne lennének ugyanis azonos tiszteletre méltóak azok, akik egyformán részesedtek a hasonlóképp adatott és hasonlóképp megismert ajándékokban?

27. A visszaélést ítéljük el

„*Azonban Isten – mondja –, amikor megteremtette a lelket, már akkor betöltötte közös fogalmakkal, meghatározó, megkülönböztető és következtető képességekkel, a tudományok pedig ezekből állnak; következőképp Isten adományai a tudományok.*” Vajon ez igazolja-e azokat, akik helytelenül használják vagy visszaélnek vele, és a tudományokból kiindulva Krisztus evangéliumát tökéletlennek tartják? Hiszen a kicsapongókat és a mértéktelenekeket sem igazolhatja valaki arra hivatkozva, hogy kezdetben az Isten megformálva és lélekkel ellátva a testet nemző és táplálkozó képességet öntött belé. Ezeknek akarunk gátat vetni szavainkkal: a visszaélésnek, a helytelen alkalmazásnak és a tudományok túlzott tiszteletének. Ha pedig meg akarod hallani és érteni ezeket, te is ismerd fel, valld meg, ne engedd, hogy ilyenekkel foglalkozva öregedj meg, többé ne mondd a tudományról, hogy üdvözíti, tökéletesíti, megtisztítja és megvilágosítja a lelket, hanem higgy ezeknek az érveknek és a nagy Vazulénak is.

---

87 Vö. *Buzdítás az ifjakhoz* (CPG 2867); MPG 31,564kk.; ÓI 6,213–229

28. A világ lelke és Isten Lelke

Mégis ha kezdetben azokat az adományokat, amelyekről beszélsz, Isten adta a léleknek, akkor minden emberben közösek, velük születettek és kétségkívül természetesek, mivel az első atyáktól fogva egyik nemzedék adta át a másiknak. Hogy lehet tehát, hogy ugyanúgy megkapták azokat, amelyek természetfölötti módon csak az egyedüli istenfélőknek és az istenfélők közül is a legkiemelkedőbbeknek és az Isten Lelkében kiválasztottaknak adattak meg? „*Viszont az összes adomány ugyanazt jelenti a léleknek – mondja ő –, hiszen ajándékba adattak; a lelki adományok pedig nem haladják túl az emberi értelmet.*” Teljesen világossá vált, hogy még soha nem volt részed a lelki adomány megtapasztalásában! Te magad cáfolod meg önmagadat és teszed nyilvánvalóvá, s ami még ennél is rosszabb: nem hiszel azoknak, akik tapasztalatból beszélnek; de a legrosszabb, hogy tökéletesen „érzéki ember” létedre – amint az látszik is – ellenük is szónokolsz. Hiszen a lelki karizmák választott edénye, Pál mondja: *Mi nem ennek a világnak a lelkét kaptuk, hanem az Istentől eredő Lelket, hogy megismerjük, amit Isten nekünk ajándékozott. Erről is beszélünk, nem az emberi bölcsesség tudós szavaival, hanem ahogy a Lélek tanítja, lelki embereknél lelkieket nyújtva. Az érzéki ember nem fogja föl, ami Isten Lelkéből ered. Oktalanságnak tűnik fel neki, és nem képes megérteni,*⁸⁸ mert érvelések ösvényein akar közelíteni azokhoz, amik fölfoghatatlanok, azt véelve, hogy megkülönböztetésekkel, szillogizmusokkal és logikai elemzésekkel minden igazságot megtalál és megtanul. Tehát *amit az Isten nekünk ajándékozott, nem érvelések, hanem az ő bennünk levő Lelke által ismerjük meg, amit szem nem látott, fül nem hallott, és embenek szíve meg sem sejtett, nekünk azonban Lelke által kinyilatkoztatta Isten, mert a Lélek még Isten mélységeit is átlátja.*⁸⁹

29. A hit, a tapasztalás és a szeretet

Bárki igazolhatná a mondottak igazságát a te ellenvetésedből is, ó, filozófus! Te ugyanis hallva, mégpedig gyakran hallva a fényről a tapasztaltaktól szóban, írásban, tanúságtételben, példájukból, hogy nemcsak az érzékelésnél, de az észnél is sokkal magasabb rendű, amellyel ha találkozik az értelem, fénné is lesz, mert önmagából kilépve jobba válik, és felülmúlva önmagát egyesül Istennel; te hallva ezekről hol nem vagy képes az anyagi fénynél magasabb rendűként felfogni ezt a fényt, s azzal vádaskodsz, hogy érzéki fényről beszélnek, hol meg ahelyett, hogy elvetnéd, és inkább közbülső és igaz megoldást találnál, túlzásba és tévedésbe esel, s egy másik szakadékba veted magad, bizonygatva, hogy azok azt mondják, hogy ez

88 1Kor 2,12–14

89 1Kor 2,9–10

Isten lényege és látható. Nem jutottál volna ide, ha úgy vélted volna, hogy emberi gondolatmenetekkel nem lehet elérni az isteni dolgokat, és istenfélő módon hittel közeledtél volna, mint ami egyedül alkalmas az ilyenek befogadására. Tettekkel kutattad volna a tökéletesebb megismerést, és a hitre építetted volna fel azt a tapasztalatot, amely Isten igazi szemlélésében a szeretetbe burkolózik, ami a kegyelem betetőződése. Így haladják túl az emberi gondolkodást a Lélek adományai még azután is, hogy megadattak. Tehát te, aki pontosan megértetted a tudományokat – bár alig tanultad, amint magad mondanád –, a lelki tevékenységekből alig értenél valamit, még ha tanítanának is. Joggal, hiszen *az Úr igéje igaz, mindörökké megmarad,*⁹⁰ aki kinyilatkoztatta Jánosnak, hogy annak, aki Istenhez méltó erényes életet él, *annak ad fehér kövecskét, amelyet senki sem ismerhet, csak az, aki kapja;*⁹¹ hogy pedig az is hogyan ismerheti meg, azt Páltól tanultuk.

30. A szüntelen imádság

A természetes és természetfölötti ajándékok azonosítása után még több érveléssel támad az imádságról szóló apostoli parancsra, azt mondva, hogy lehetetlenség *szüntelenül imádkozni,*⁹² hacsak nem fogadjuk el, ahogy ő magyarázza.⁹³ Ő pedig úgy magyarázza, hogy az Apostol itt imádkozásnak nem az imádság gyakorlatát nevezi, hanem az imádság állapotának birtoklását. „*Az imádság állapota az, amikor semmi olyat nem tudunk cselekedni, gondolni és végbevinni, amit Isten nem akar. Aki tehát – mondja – ilyen állapotban van – mondja –, az szüntelenül imádkozik.*” Ha ilyen a szüntelen imádság, természetesen a görög könyvek filozófusa sem emeli majd fel a fejét, és mégis állandóan imádkozni fog! Mit mondhatna tehát bárki az ilyen állandóan, de mégis sosem imádkozó filozófusnak? Éppen azt, amit az Apostol is mond máshol: *Esedeztetek minden időben a Lélekben és ugyanekkor virraszatok.*⁹⁴ Vajon itt is ugyanabba az állapotba visz, amelyről te beszélsz, vagy pedig az ima végzésébe, mivel ugyanazt jelenti a „szüntelenül”, mint a „minden időben”? Amikor az imádságban való virrasztást ajánlotta, ezzel nyilvánvalóan azt parancsolta, hogy szüntelenül végezzük. Hiszen az Úr is mondott példabeszédet a tanítványoknak Lukács evangélista szerint arról, *hogy szüntelenül kell imádkozni, és nem szabad belefáradni.*⁹⁵ Vajon ott is az állapotra buzdított? De a példabeszéd nem ezt mutatja, hanem azt, hogy

---

90 Vö. Zsolt 18 (19),10

91 Jel 2,17

92 1Tessz 5,17

93 Barlaámnak *Az imáról* (Περί προσευχῆς) című művére utal.

94 Ef 6,18

95 Lk 18,1

állandóan kell kérnünk, és nem szabad belefáradnunk, azaz hogy nem szabad kényelmességből elhagynunk az ostromlást. Azt mutatja, hogy nem arra az állapotra bátorít, amit ez a bölcs mond, hanem az ima végzésére, vagyis a könyörgésre, amit az Úrnak e példabeszédben levő következtetése is megvilágít: *Hiszen az Isten – mondja – ad Szentlelket azoknak, akik éjjel-nappal kérik őt,*⁹⁶ vagyis akik szüntelenül így imádkoznak. Nem azért könyörgünk így ezzel a szüntelen könyörgéssel, hogy meggyőzzük Istent, hiszen önmagától fogja pártunkat, nem is azért, hogy magunkhoz vonzzuk, hiszen mindenütt ott van, hanem hogy a hozzá intézett esdekléssel magunkat emeljük fel hozzá, és feléje forduljunk, hogy így részesedjünk az őt körülvevő jóságos ajándékokban. *Akkor vagyunk ugyanis a nagy Dénes szerint együtt Istennel, amikor egyrészt tökéletesen tiszta imákkal, másrészt zavartalan értelemmel hívjuk segítségül.*⁹⁷ Ezért fohászokunk tehát hozzá szüntelenül, hogy szüntelenül együtt legyünk vele.

31. Az imádság adománya

Abból a szüntelen imádságból és állapotból, amelyet az előbb képzelt el ez a filozófus, úgy látszik az ördög sem marad ki, bár sosem imádkozik. Tudta ugyanis, hogy még a sertésekkel szemben sem tehet semmit, ha a mindenek Ura nem engedi meg,⁹⁸ Péter ellen sem fog támadni,⁹⁹ és mindezek előtt Jóbbal szemben sem érhet el semmit mindenféle ravasz mesterkedéssel.¹⁰⁰ Ennyire távol áll az imádságtól, nemcsak a szüntelentől, hanem az időközönként meg-megszakítottól is az a meggyőződés, hogy Isten mindennek az Ura. Hiszen az értelmes lények közül a testnélküliek is mind tudják ezt, de nem mindnyájan imádkoznak; ugyanis az imádságnak is ellensége az Isten ellensége, és aki a jótól menekül, az Istenhez intézett imádságtól is menekül. A testben levők nem mind ismerik ugyan a mindenség Istenét, de mindannyian imádkoznak, mindegyik saját hitének megfelelően. Akik pedig megismerték az egy és igaz Istent, azokba ugyanezzel a hittel együtt az a tudat is beleköltözik, hogy nélküle semmit sem tehetnek. Akik meggyőződtek erről, azok közül sokakat elragadott az isteni vágy, hogy tényleg egyesüljön a mindenség Urával, és ezek étlen-szomjan az

---

96 Vö. Lk 11,13 és 18,7

97 DN III,1; MPG 3,680B; CD I,138,7–9 kissé rövidítve ill. módosítva. Az eredeti szöveg: *Amikor Őt (ti. a Háromságot) hívjuk segítségül tökéletesen tiszta imáinkkal, zavartalan elmével és az isteni egyesülésre való alkalmassággal, akkor mi is közel leszünk (πάρεσμεν) hozzá.* (Vassányi M. ford.) Palamasz „közel leszünk” helyett „együtt leszünk”-et (σύνεσμεν) ír.

98 Lk 8,32

99 Vö. Mt 16,18

100 Jób 1,12

imádságnak adják át magukat, az atyák útmutatása alapján, önmaguk felé fordítják értelmüket, és így az isteni egyesülésre alkalmasan méltónak találtnak az imádság misztikus, kimondhatatlan és lelki ajándékára, amely szüntelenül velük is van; hol magával ragadja a legkimondhatatlanabb egyesülésre méltatott értelmet, és szent örömet áraszt, hol titokzatosan együtt zeng és imádkozik az ima által Istenhez felemelkedett értelemmel, amint a zene azzal, aki ugyanazt a dallamot éneklí. Így az örökké mozgó és szünni nem akaró kegyelemben részesülve lelkükben gyökeret ver és szüntelenül tevékenykedik az imádság aszerint, aki így szól: *Én alszom, de szívem virraszt.*¹⁰¹ Aki tehát meg akarja találni ezt az igazi és valóban szüntelen imádságot, amely a prófétaó szavaival élve attól ered, *aki megadja az imádságot annak, aki imádkozik,*¹⁰² az engedje magát meggyözni az isteni Nílustól és Gergelytől, hogy *ne az emberi dolgokhoz ragaszkodva éljen, mivel nem minden szükség szerű,*¹⁰³ és az emberi szükségek teljesítése közben se távolodjon el lehetőleg attól, hogy Istenre emlékezzék, hanem igyekezzen Isten gondolatát a lelkébe kitörölhetetlenül belenyomott pecsétként hordozni a nagy Vazul szerint.¹⁰⁴ Tettekkel, szavakkal és gondolatokkal addig kell szorgalmasan gyakorolnunk a lehetőségeinkhez képest szüntelen imát, amíg el nem nyerjük az ajándékot. *Ha ugyanis még nem kaptad meg – mondja – az imádság dicsőségteljes ajándékát, csak várakozó kietartóan, és el fogod nyerni,*¹⁰⁵ *biszén a Lélek által imádkunk és általa imádkozunk, és „Lélek az Isten, és akik őt imádják, léleekben és igazságban kell imádniuk”.*¹⁰⁶

32. Nazianzosi Gergely tanúsága

Miután az imádságról és annak állapotáról így tanított Barlaám, jóllehet hallotta a Teológus általam idézett szavait, amikor is azt mondja, hogy csak annyi haszna volt a „szavakból”, hogy Krisztusért elhagyta, és azt kapta tőle, aminél többre becsülte Krisztust,¹⁰⁷ ezzel szemben azt idézi a szenttől: *Mindent elhagytam a parancsnak megfelelően, egyedül a Szóhoz*¹⁰⁸ *ragaszkodom,*

101 Én 5,2. Sínai János ezt a szöveget a hészüchasztákra alkalmazza (*Létra* 27; MPG 88,1100A; Árkossy 207), amit idéz Hészüchaszta Niképhorosz is (MPG 147,955A).

102 Anna prófétaasszony (vö. 1Sám 2,9). Vö. Evagriosz (Nílus neve alatt), *Az imádságról* (CPG 2452) 58; MPG 79,1180A

103 Nazianzosi Gergely, *Homiliák* (CPG 3010) 2,6; MPG 35,413C; SC 247,96; uo. 20,1; MPG 35,1065A; SC 270,56

104 Vö. *Levelek* (CPG 2900) 2,4; MPG 32,229B; Deferrari I,16–18; ÓÍ 6,234

105 Evagriosz (Nílus neve alatt), *Az imádságról* (CPG 2452) 87; MPG 79,1185C; Baán Izsák ford.

106 Jn 4,24

107 Vö. *Nemeszioszhoz* (CPG 3037) MPG 37,1554. Vö. Tr I,1,6 (fentebb 43)

108 Nazianzosi Gergely a „logosz” (szó, ige, többesszámban „irodalom, tudomány, műveltség”) többértelműségét szójátékkal használja ki, hogy az Ige (Krisztus)

és ezt szándékosan sosem hagyom figyelmen kívül,¹⁰⁹ és így mutatja meg, hogy teljesen következetlen önmagával szemben. Mit szóljunk ezekhez mi, akik azonos véleményen vagyunk a bölcs Teológussal? Mi mást, mint hogy „szavaknak”, amelyekről azt mondja, hogy Krisztusért elhagyta őket, a görögök bölcsességét nevezi, „Szónak” pedig, amihez ragaszkodik, azt, amit megkülönböztetett a profán bölcsességtől, és szorosan kapcsolódott a szent és isteni tanokhoz. Így értelmezzük, te pedig hevesen ellene mondasz, ó, filozófus. Erre a magyarázatra juttat ennek a mondat befejezése is. „*Ez a Szó ugyanis arról győz meg, hogy gyöngye legyek a gyöngével és együtt örüljek az erőssel – éppen ez az Apostol parancsa¹¹⁰ –, ez a Szó világokat választ szét: az egyiketől ugyan eltávolít, viszont hozzákapcsol a másikhoz.*” Hol található ebben bárki is a görög műveltségre való utalást? „*Ez a Szó az igazságosság támadó fegyverzetével edz, és a védő fegyverzetével segít gyakorolni a bölcsességet,¹¹¹ oldalra csatolja a reményt, amely nem csal meg,¹¹² és a jövővel megkönnyíti a jelent.*”¹¹³ Ezek a mondatok az Apostol szavait is idézik. Ha pedig valaki nem értene egyet ezekkel a szavakkal, adjon más értelmes választ, és elfogadom, mert nem hiszem, hogy a Teológus önmagának mond ellent.

33. A szerzetesek és a világi tudományok

De ezek után az idézetek után, amelyekkel a filozófus, aki „*faragatlannak és műveletlennek*”¹¹⁴ nevezett minket, azt véli, hogy megcáfolt, nem áttal Julianusszal is összehasonlítani, és azt mondja, hogy gyűlöletre méltó vagyok, „*mert megfosztom a szerzeteseket a műveltségtől, mint ahogy az is a világban élő keresztényeket*”. Amint ha valaki hallgatva a zoltárost, aki azt mondja: *Így szólt az esztelen: nincs Isten,*¹¹⁵ az Istent kinyilatkoztató Areopagitáról azt vélhetné, hogy ezzel az esztelennel kell összehasonlítani, mivel azt mondja Istenről, hogy *nem volt, nincs és nem is lesz.*¹¹⁶ Ő viszont az esztelenek legesztelenebbje, mert nem látja be a mérhetetlen különbséget: amíg a szent minden létezőt felülmúlva ismeri az Istent, és úgy beszél róla, addig az esztelen szíve a

---

magasabb rendűségét kiemelve.

109 Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (CPG 3010) 6,5; MPG 35,728B; SC 405,13–134 rövidítve; uo. 4,100; MPG 35,636A; SC 309,248

110 Ld. pl. Róm 15,1, stb.

111 Vö. 2Kor 11,29

112 Róm 5,5

113 Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (CPG 3010) 6,6; MPG 35,728D–729A; SC 405,13–136

114 Nazianzoszi Gergely kifejezése: *Homiliák* (CPG 3010) 43,11; SC 384,138; ÓI 17,347. Palamaszhoz írt első levelében Barlaám „tanulatlannak és műveletlennek” titulálta Palamaszt. (Fyrigos I,37,343; p. 222)

115 Zsolt 13 (14),1

116 DN V,4; MPG 3,817D; CD I,183,7–8 rövidítve

soha semmiképpen nem létezők közé helyezi az egyedül igazán létezőt. Ugyanúgy mi is tudjuk, hogy a szerzetesek életmódja felülmúlja az értelmet. Az a Hitehagyott¹¹⁷ viszont oktalannak vélte a keresztényeket, ezért zárta el őket a műveltség elől. Ő, aki úgy gondolta, hogy mindent tud, nem volt képes belátni, hogy ugyanolyan büntetésre ítéli azokat, akik minden érték fölé helyezték a kereszténységet, mint azokat, akik a legnagyobb mértékben megvetették. Egyformán gyűlöletre méltóknak nyilvánította a legistentelenebbeket meg az istenfélőket csak azért, mert kijelentik, hogy mindennél inkább arra kell törekedni, hogy állhatatosan ki kell tartani az Istenhez intézett imádságban.

34. A szerzetesi élet

„És ha az Úr – mondja – nem is parancsolta meg a műveltségre való törekvést, de nem is utasította el.” Hát miért mondja akkor: *Legyetek okosak mint a kígyók és szelídek mint a galambok?*¹¹⁸ Vajon nem választja le és veti el a profán bölcsességtől azt, ami hasznos, és nem kapcsolja össze az evangélium egyszerűségével, amint azokban az értekezésekben mi is mondjuk, ami miatt most bántasz?¹¹⁹ És mit mond akkor ismét? *Én olyan ékeesszólást és bölcsességet adok nektek, amelynek senki sem tud majd ellenállni,*¹²⁰ *és amikor eljön a Vigasztaló, ő majd megtanít titeket minden igazságra?*¹²¹ Vajon nem egy olyan bölcsességet ígért meg, amely istenibb annál, amelynek természetéből kifolyólag mindig ellent lehet mondani, ezt pedig magadat védelmezve úgy dicséred, hogy azt már szinte ki sem lehet mondani? Mit tettek tehát ennek a bölcsességnek a követői, mielőtt azt tisztán elérték volna? Vajon körbejártak keresve, jön-e valaki, aki azt hirdeti magáról, hogy tud valamit, görög, egyiptomi vagy perzsa, hogy tőle és írásából tanulják meg és mindenholonnan összegyűjtsék a tudást, amint te magad oktatsz ki minket erre, amikor szó szerint ezt mondod: *„Nem a parancsok megtartásából, sem egyedül a szenvedélymentességből szerezzük meg a létezők ismeretét”,* és *„nem lehet szent az, aki nem birtokolja a létezők ismeretét, és nem tisztítja meg magát ettől a tudatlanságtól?”* Vajon körbejártak-e mindenholonnan összegyűjtve a tudást, amint te kioktatsz minket, vagy pedig mindig *a szentélyben voltak, állhatatosan imádkoztak és könyörögtek,*¹²² és előre jelezték és gyakorlatilag szent dologként ábrázolták azt a szerzetesi, valóban magas és teljesen szent életet, amely számára azt az ígéretet kaptuk, hogy

---

117 Ti. Julianus császár (361-363)

118 Mt 10,16

119 Vö. Tr I,1,11.17.19.20–21 (fentebb 49–50, 55–56, 58–60)

120 Lk 21,15

121 Jn 14,26

122 ApCsel 1,14; 2,46

túlszárnyalja a középutat követő szent életmódot?¹²³ Emiatt lemondunk minden kitüntetésről, vagyonról és hírnévről, önmagunkat a minden filozófiánál magasabban levő, egyszerű, isteni bölcsesség felé irányítjuk igazi szerzetesi módon az egyesítő parancsok által, és tökéletesen végbeviszük a Legszentebb Eggyel való szent egyesülést.¹²⁴ Hiszen valóban eggyé válunk a mindent túlszárnyaló és mindenki számára egyedüli, felfoghatatlan, háromszemélyű egységben, az értünk mondott ima alapján,¹²⁵ és Annak misztikus megjelenése és együttműködése következtében, Aki értünk a mi kettősségünkben¹²⁶ került közösségbe velünk, és kimondhatatlan módon nem hagyta el saját egyetlenségét önmagától elválaszthatatlan lényegfeletti ereje következtében.

35. Evangélium és szerzetesi élet

Milyen lehetetlen dolgot csinálunk, ó, a műveltség nagy rajongója, ha azt gondoljuk, hogy aki az ígéret szerint arra törekszik, hogy értelme összeszedetten forduljon vissza önmagába, aki megszabadul a sokfajta tudománnyal való foglalkozástól, az felülemelkedik az ezekben levő osztható és mulandó gondolatokon, az érzéki fogalmakon és azokon az ismereteken, amelyek az érzékelésből erednek?¹²⁷ Hogyan válhatna a belső ember szerzetessé a felsőbbrendű, egyszerű élet szempontjából, ha nem emelkedik felül a teremtett világon és az összes emberi tudományon, és összeszedetten, szerzetes módjára nem irányul minden erejét megfeszítve Isten felé, amint jelképesen a fej hajtincseinek körbenyírása is erre oktatja azokat, akik képesek megérteni?¹²⁸ Talán az is, hogy nem szabad lépcsőkön felmenni az isteni oltárhoz, és olyan faragatlan kövekből szabad csak megalkotni azt, amelyeket véső nem érintett,¹²⁹ arra akart utalni, hogy az értelem mezítelen természetének kell az imádság házának lennie, amelyet nem érinthesemmiféle okoskodás és emberi módszer? Ezért az Úr nem

---

123 Vagyis a világban élő keresztényeket. Vö. Dénes, *EH* VI,3; MPG 3,536B; CD II, 118, 10–11

124 A lelki irodalomban a *monachosx* kifejezést az Eggyel való kapcsolatából eredeztetik (vö. Dénes, *EH* VI,3,2; MPG 3,533D–536A; CD II,117,23–118,5), és Palamasz is ebben az értelemben használja.

125 Jn 17,23

126 Ti. Krisztus megtestesülésekor magára vette az emberi természet testből és lélekből álló, anyagi és szellemi kettősségét. Ez a megfogalmazás nem jelenti, hogy Palamasz ne alkalmazná másutt a trichotómiát, vagyis hogy az ember test-lélek (*pszüiché*)-értelem (*núsx*).

127 Vö. Dénes, *DN* IV,9; MPG 3,705A; CD I,153,11

128 Keleten a XIV. században éppúgy alkalmazták a szerzetesi tonzúrát, mint egy évezreddel korábban (vö. Dénes, *EH* VI,3; MPG 3,536A; CD II,118,6–11).

129 Vö. Kiv 20,25

tiltotta meg kifejezetten a tudományokkal való törődést. De a házasságot meg a húsevést sem tiltotta meg, és azt sem, hogy együtt lakjanak azok, akik házasságban élnek. Ha tehát ezeket mi mind elutasítjuk,¹³⁰ vajon nem vádolhat meg valaki azzal, – mint ahogy te is, mivel addig csűröd-csavarod, amíg az egészset eltorzítod –, hogy ezeket nem kevésbé meg kell tartani, mert nem tiltotta meg az Úr, vagy tartózkodni kell tőlük, mivel nem parancsolta meg? Semmiképpen sem, hacsak nem önmagát akarja joggal vádolni, hiszen sok olyan dolgot tesz a keresztények közössége anélkül, hogy szemrehányás érné őket, amelyek különleges életmódjuk miatt szigorúan meg vannak tiltva a szerzeteseknek.¹³¹ Vannak olyan atyák, akik még az egészségügyi tisztálkodástól is tartózkodnak, és amikor megbetegszenek, nem fordulnak orvosi segítséghez, mint akik teljesen Istenre bízzák magukat, tökéletesen tőle függenek, és Isten kétségkívül megadja nekik, amit tőle javukra várnak. Mégsem vélik megvetendőőknek azokat, akik még nem jutottak el ekkora hitre, bár Isten többször is tanúságot tett rendkívüli csodák által e tanács mellett. Előfordul azonban, hogy atyai szellemtől vezérelve le is ereszkednek hozzánk, kicsinyekhez is; épp ekként foghatnánk fel azt, amit az irodalmi műveltséggel kapcsolatban akár tesznek, akár mondanak. Hogy merészelted tehát te, szerzetes és filozófus, az árulóval és a Hitehagyottal összehasonlítani¹³² azt, aki ugyanazt teszi és mondja, mint az atyák? Julianus megpróbálta a keresztényektől mint méltatlanoktól elrabolni az irodalmat, én viszont nem rabolom el a szerzetesektől. Hiszen az az idő, amely addig tart, amíg vissza nem vonulnak ebbe az életmódba, elég ahhoz, hogy akik nem hanyagok, mindenféle irodalmi ismeretet megszerezzenek. Tehát nem is fosztom meg őket tőle, csak a minden értelmet felülmúló Jóra buzdítom, mivel azt ígérték, hogy erre törekednek. A tudománytól eltávolítva nem megfosztom, hanem gazdagítom őket, hiszen boldogan követik ezt a tanácsot; ugyanis a tudománnyal való foglalkozásnál mérhetetlenül magasabb rendű dolog az Istenhez kitartóan intézett imádság.

36. Barlaám tévedései

Mi pedig azt állítjuk, hogy ellentmondasz az atyáknak és az Isten Egyházának. Hogyan téveszthetné el az ilyen dolgokban bárki is, hogy mi az igazság? Te tehát az ellenkezőjét gondold annak, amit az atyák mondanak, nem azért, amiket értekezéseid közben feltételezel, hanem

---

130 A bizánci kánonjog tiltotta, hogy egy szerzetes a monostorán kívül töltse az éjszakát (a 692-es trullozi zsinat 46. kánonja. Ld. Berki Feriz ford.: *Kánonok könyve, I. kötet. Apostoli kánonok és az egyetemes zsinatok kánonjai*. Budapest, 1946. [A budapesti Görög Keleti Tudományos Intézet kiadványa. XVI.], 133).

131 Vö. Dénes, *EH* VI,3; MPG 3,533D; CD II,118,1–4

132 Julianus (Apostata) császárral (vö. Tr II,1,33; fentebb 160)

mert azt mondod, hogy az evangéliumi parancsok nem alkalmasak arra, hogy tökéletesen megtisztítsák azok lelkét, akik megtartják, sem a szenvedélymentesség nem nyújt tökéletesítő és üdvözítő tudást annak, aki birtokában van, se nem lehet megszabadulni a tudatlanságtól és a téves véleményektől a tudományok és tanulásuk nélkül; a tökéletességre és a szentségre sem juthat el az, aki nem vetette el az említett tudatlanságot és téves véleményeket. Továbbá azt mondod, hogy a görög műveltség Istennek olyan adománya, mint amelyet kinyilatkoztatás útján adott a prófétáknak és apostoloknak,¹³³ és a tudományokhoz hasonló módon azt a kinyilatkoztatást is fel lehet emberi gondolatokkal fogni, miután megkaptuk; és a mindentudás, amelyről tudjuk, hogy egyedül Isten sajátossága, „az emberhez illő tökéletesség”.¹³⁴ Ami pedig a Szentírást illeti, ha bele is kevered az értekezéseidbe, és úgy tűnik, hogy sokszor meg is véded, de nem gondolod róla, hogy a lelket elvezeti a tökéletes megtisztuláshoz; különben nem írnád elő annak, aki a megtisztulásra törekszik, hogy tanuljon attól, ha valaki valamilyen tudást ígér, még ha nem is istenfélő az illető. Tehát csalást alkalmazva a Szentírást összekapcsolod a tudományokról mondott szavaiddal, hogy félrevezesd a legegyszerűbbeket. Mert nyilvánvalóan ellentmondasz azoknak, akik azt állítják, hogy azért kell megtartani az isteni parancsokat, mivel szenvedélymentességet, üdvös megtisztulást és ismeretet nyújtanak. Márpedig a parancsokhoz tartozik az is, hogy kutatni kell az Írásokat. Tehát akik a parancsok megtartására buzdítanak, szükségszerűen az Írások kitartó olvasására is buzdítanak, te viszont azt gondolod, hogy nem ezek adják meg a léleknek a megtisztulást. Nemde félrevezető dolog az, hogy összeházasítod az isteni Írást és a filozófiai tudományokat? Az, hogy azt mondod, hogy mindkettő egy célhoz vezet a követőit, már nemcsak csalás, hanem nyilvánvalóan ellentmond magának az isteni és szent Írásnak is. Hiszen *semmilyen gyümölcsöt nem hozott az, aki bosszúsan vajúdott, hanem mindannyian meddők és gyermektelenek*,¹³⁵ nem jutnak el az istenismeret világosságára, jóllehet a tudományok fénye által elűzik a léleknek szerinted legnagyobb sötétségét, a tudatlanság állapotát. Akkor tehát a szentek többsége is elhomályosult és tökéletlen a te felfogásod szerint: általában mindazok, akik nem részesültek a görög műveltségben, akik pedig részesültek benne, azok közül azok, akik a világot mint sátrat cövekkelik le, az eget mint kárpitot feszítik ki,¹³⁶ a napot a föld északi részéről vezetik föl, hogy onnan kel fel, az égi mélyedéseket pedig a vizek

---

133 Vö. Tr II,1,4 (fentebb 136)

134 Utalás Barlaámnak *Az emberi tökéletességről* (Περὶ τελειότητος ἀνθρωπίνης) című művére. Teljes szövegét ld. alább Tr II,1,37 (164)

135 *Mózes élete* (CPG 3159) II,11; MPG 44,329B; GNO VII/1,36; SC 1bis,112; ÓÍ 6,667

136 Vö. Iz 40,22

tartályainak vélik,¹³⁷ maguk is a tudatlanság állapotában vannak – amint mondod, s ami szerinted a lélek legnagyobb sötétsége –, miközben a többieket is meg akarják győzni?

37. Idézet Barlaámtól

Hogy pedig ne úgy tűnjék, hogy önkényesen soroljuk fel itt e férfi vélekedéseit, a saját szavait idézzük, és mellé állítjuk egy vagy két szent szavait, akiknek nyilvánvalóan ellentmond. Egyáltalán nem ismeretlen a helyesen gondolkozók előtt, hogy a szentek mindannyian egy száját alkotnak, mivel az egy Lélek mozgatja őket; mégis csak azokat idézzük, amelyek világos tanúbizonyságot nyújtanak. Ez a szerzetes és filozófus tehát szó szerint ezt mondja: „*A parancsok megtartása által csupán a szenvedélymentesség nehezen válik azzá, aminek örülnünk kell. Nem elég tehát csak a szenvedélyektől való megtisztulás ahhoz, hogy lássuk az igazságot; a szenvedélymentesség ugyanis nem gyógyítja meg a lélek önkéntes tudatlanságát. Tehát nem válhat a lélek hasznára abban, hogy lássa az értelemmel felfogható dolgokat, amikor közben benne marad az önkéntes tudatlanság, amely a legeslegnagyobb sötétséget jelenti a lélek számára. A filozófusnak egész életén át arra kell törekednie, hogy megtisztítsa lelkét a szenvedélyektől és a hamis vélekedésektől is, és fohászodik ugyan a felülről jövő segítségért is, hogy mindkét megtisztulást elérje, de ami a cél eléréséhez szükséges, azt magának a cselekvőnek is meg kell tennie. Tehát egész életén át akarjon tanulni és közösségben lenni azokkal, akik szeretnének tudni valamit. Hiszen közbűs neki, hogy ki a tanító, mert csak az a fontos, hogy eljuttassa a tudáshoz; ilyen ugyanis az, aki elérte az emberekhez illő tökéletességet, aki a mindent áttható igazsághoz kapcsolva értelmét maradandóan egyesült vele.*”

38. A főparancsok

Ezeket és ezeknél még gonoszabb dolgokat is mondott elszórvá *Az emberi tökéletességről és a bölcsesség megszerzéséről* írt művében.¹³⁸ Azt mondja tehát, hogy lelkünknek két megtisztulásra van szüksége, az egyikre a szenvedélyektől, a másikra az önkéntes tudatlanságtól, és azt mondja, hogy csupán a szenvedélyektől tisztít meg a parancsok megtartása, de – mint maga mondja – „nehezen” fogadja el, hogy ehhez elegendők az Isten parancsai. Azt mondja viszont, hogy a tudatlanságtól való megszabadulást a tanulás adja, nem az isteni Írások tanulmányozása, hiszen ezeknek a

137 A fenti nézetek a Ptolemaiosz munkásságát megelőző asztronómia tételei. Barlaám két csillagászati művet is írt Ptolemaioszra támaszkodva az 1333-as és 1337-es napfogyatkozás kiszámításáról, valamint egy hatkötetes munkát *Logisztiké asztronomiké* címmel. (ld. 76. jegyzet, fentebb 150)

138 Valójában Barlaám két művéről van szó: az egyik *Az emberi tökéletességről*, a másik *A bölcsesség megszerzéséről* (Περὶ σοφίας κτήσεως).

tanulmányozását a parancsok megtartása tartalmazza. Mégis ha ezt mondta volna, ezzel semmiféle bajt nem okozott volna, mivel a nagy Maximosz is valami ilyesfélének mondja az erény gyakorlását,¹³⁹ megkülönböztetve az isteni tanoktól, és mi is mondjuk olykor, hogy az isteni parancsok által megtisztul a lélek a szenvedélyektől, a tiszta imában pedig minden transzcendens tudást elhárít magától.¹⁴⁰ Ezeket így kiemelve mondják, amint az Uralkodó feltámadásának angyala is mondta a kenethozóknak: *Mondjátok tanítványainak és Péternek, hogy elöttetek megy Galileába.*¹⁴¹ Amint tehát Péter a tanítványok karához tartozik, ha külön említve azoktól meg is különbözteti, ugyanúgy az imádság és a szent Írások ismerete is Isten parancsai közé tartoznak, még ha külön említve meg is különböztetik tőlük. A filozófiai tudományok elnyerése viszont nem tartozik Isten parancsai közé; ha pedig külön is említenék köztük, micsoda értelmetlen dolog lenne!

39. Barlaám ellentmond Dénesnek

[Barlaám] pedig nem azt mondja, hogy az isteni Írások tanulmányozása tisztítja meg tökéletesen a lelket, hanem a görög tudományoké. Ezért is írja elő, hogy aki meg akar tisztulni, annak tanulnia kell, ha azt szeretné, hogy tudjon valamit, akár istenfélő, akár nem – teszi hozzá –, és tisztátalannak meg tökéletlennek ítéli azt, aki nincs birtokában a létezők ismeretének,¹⁴² hogy ekképp azt a tudományt üdvözítőnek, megtisztítóknak és tökéletesítőnek mutassa. Úgy vélem tehát, hogy minden józanul gondolkodó ember előtt világos, hogy aki ezeket mondja, az összes atyával és az atyák Istenével is ellenkező dolgokat gondol. Szóljon tanúként mellettünk az összes nevében az isteni dolgokat kinyilatkoztató Aeropagita Dénes, akivel úgy dicsekszik az isteni parancsoknak ez a legtökéletesebb megtartója, mint aki minden szempontból tökéletes összhangban van vele.¹⁴³ Ezt mondja például az *Egyházi hierarchia* első fejezetében: *Az Istenhez való hasonulás és a vele való egyesülés ugyanis, amint az isteni Írások is tanítják, egyedül a legtisztéletreméltóbb parancsok szeretetében és szent megtevésében valósul meg.*¹⁴⁴ Vajon lehet-e találni tökéletesebb dolgot az Istenhez való hasonlóságnál? Biztos, hogy sem mondani, sem elgondolni nem lehet. Hogy pedig ez a legeslegtökéletesebb filozófus

---

139 *Dogmatikus levél Marinosz presbiterhez: Kisebb teológiai és polemikus írások* (CPG 7697) 1; MPG 91,12A

140 Palamasz gyakran idézi. Vö. Tr I,1,20 (fentebb 59)

141 Mk 16,7

142 Vö. Tr II,1,37 (fentebb 142)

143 Barlaám egyetemi előadásában magyarázta az Ál-Areopagita műveit, és sokszor hivatkozott rájuk írásaiban.

144 Helyesen: EH 2; MPG 3,392 A; CD II, 68, 17–20 (vö. Tr I,1,4.23; fentebb 40–41, 62)

ugyanazt mondja, mint mi, emlékeztessünk csak *Az emberi tökéletességről* írt művének elejére; ott ugyanis azt mondta: „Tökéletes ember az, aki lelkét, már amennyire ez ember számára lehetséges, Istenhez hasonlóná alakította”.

40. Miért szállt Palamasz vitába Barlaámmal

Ha tehát az Istenhez való hasonlóság tökéletesség, ez pedig egyedül az isteni parancsoknak szeretettel történő szent gyakorlása által teljesedik be, hol van akkor az a tökéletesség, amely a tudásból és a tudományokból ered, meg abból, hogy az ember „egész életén át akarjon tanulni, és mindazokkal közösségekben lenni, akik szeretnének tudni valamit, és eljuttatják a tudáshoz”, legyenek azok akár egyiptomiak, akár szkíták vagy akár görögök is? Hogy lehet az, hogy aki azt mondja, hogy ezektől az emberektől jön a megtisztulás, az nyilvánvalóan nem mond ellene az isteni tanításoknak és az ezekkel összhangban levő atyáknak? Hogy lehet az, hogy aki azt mondja, hogy a parancsok megtartásából csupán a szenvedélymentesség származik – és ez is csak „alig” –, amely sem a tudatlanságtól nem tisztít meg, sem a létezőkben levő igazságot nem világítja meg – amint ő újból így gondolkodik –, arról a tudatlanságról viszont, amelyet nem tisztítottak meg az Isten parancsai, azt mondja, hogy a lélek legnagyobb sötétsége, amelyet csak a profán bölcsesség képes megtisztítani?¹⁴⁵ Hogy lehet tehát, hogy ez a filozófus inkább görögöket, egyiptomiakat és ilyenféle logikai tudományok kitalálóját gondolja lelkünk orvosának, megvilágosítójának és üdvözítőjének ahelyett, hogy Jézust tartaná annak? De kiderült, hogy súlyos betegségben szenved e tudást szerető férfiú lelkének gondolkozása, és ezt már néhány idézett szavából lehetett feltételezni. Amikor pedig a filozófusban a gondolkodás betegszik meg, csak természetes, hogy meg kell keresni, mitől és hogyan is betegszik meg annyira, hogy nem tud gondolkodni. Próbáljuk meg tehát megtudni és megállapítani a betegség okát, de Isten segítségével egyúttal a gyógyszert is elkészíteni, amely meggyógyítja, ha egyáltalán rá lehet venni, hogy bevegye. Hiszen kinek ne fájna a szíve, ha úgy látja gondolkodni az Egyháznak egy jó tagját, mint aki elszakadt attól?¹⁴⁶ Én tehát nagyon jól tudom, hogy emiatt kezdetben annyira fájt a lelkem, hogy nem is akarták egyesek elhinni, ahányszor mondtam, és mennyi fáradságomba került, hogy írjak, mint ahogy meg is mondtam azoknak, akik akkor velem voltak: „Nem annyira a nyugalmat vállalók miatt mentem bele a vitába, mint inkább amiatt, aki ellen cáfolataim szólnak.” Ha kezdetben a kölcsönös

---

145 Vö. Tr II,1,37 (fentebb 164)

146 A Barlaámmal a *filioquétól* folytatott vita kezdetén Palamasz azt írta Akindünösznek: „Mást vártunk egy olyan embertől, aki az igazi vallásosság kedvéért hagyta el hazáját.” (PS I,206)

szóbeli megbeszélés alkalmával¹⁴⁷ úgy gondolta volna, hogy véget vet ezeknek a véleményeknek és az egyszerűbb testvérek elleni támadásoknak, nem lett volna szükség a hosszadalmas írásokra. Most pedig nem tudom, hová fog végül is vezetni. Istenhez imádkozom, és reménykedem abban, hogy jobbra fordul a dolog.

41. Hogyan érhetünk el az igazsághoz?

De inkább nem foglalkozom a betegség első és távolabbi okaival. A legközelebbi ok, amely a beteg szavaiból is kiténik, a bennünket felülmúló igazság tartalmával és nevével kapcsolatos: valóban szörnyen megcsalja a tanulásra vágyó férfit, és a tudásszomjtól égő lelkekben csillapíthatatlan vágyat ébreszt; ez szülte ugyanis kezdetben Ádámban is azt a vágyat, hogy az Istennel egyenrangú legyen. Ez a filozófus is azt vélte, hogy úgy lehet eljutni az üdvösséghez, és enélkül nincs tökéletesség, hogy a lélek megismerő képessége az Istennek összes teremtményét átható igazsághoz kapcsolódva szilárdan egyesül vele. Mivel pedig látta, hogy ez nem következik teljesen az isteni tanításokból és parancsokból, a görög tanok felé nézett, amelyek úgy tűntek, hogy megtalálták a teremtés „értelmeit”, és tudományaitak úgy tisztelte, mint amelyek tökéletesítik a lelket. Nem látta be ugyanis, hogy ez a jelenlegi korszakban szükségtelen és lehetetlen is a lélek számára. *Amint ugyanis nem tudod, hogyan állnak össze a terhes méhében a csontok* – mondja Salamon –, *úgy nem ismered Isten műveit sem, amelyeket végbe fog vinni.*¹⁴⁸ De ha nem fogod tudni, amit tenni fog, talán tudni fogod, amit tett? Bizony ugyanaz a Salamon azt mondja: *Az ember nem tud végére járni annak, ami a nap alatt történik. Minél többet fáradsz a keresésben, és ha a bölcs gondolja is, hogy tudja, mégsem jön a nyitjára.*¹⁴⁹ Ezért is különbözők a profán tudósoknak a teremtésről vallott tanításai. Vannak köztük olyanok, akik tudományt szerkesztettek abból a célból, hogy kimutassák, hogy egyik tanítás sem igaz. Egyikük tudománya sem tudja bebizonyítani vagy teljesen felfogni, hogy a különbözők közül az egyik büszkélkedik az igazsággal. Tehát aki azt állítja, hogy nem egyedül az Istentől ihletett emberek által miérettünk kinyilatkoztatott tanításokban található a vitathatatlan igazság, és nem látja be azokból a szavakból, amelyeket az Isten Jóhoz intézett,¹⁵⁰ hogy Istennek a teremtményekben megnyilvánuló bölcsessége felfoghatatlan, hanem úgy véli, hogy a profán bölcsességből pontosan meg lehet érteni

147 A Palamasz és Barlaám közti terméketlen szóbeli vitákról ld. Philotheosz 44–46; 476–478 (MPG 151,586D–588D); Palamasz 3. levele *Akindüoszhoz* 18–19 (PS I,309–311).

148 Préd 1,5

149 Préd 8,17

150 Vö. Jób 38,41

a mindent átható igazságot, az téved. Homokra, sőt inkább egymásra tornyosuló hullámokra építi a tudás házát, amikor azt hiszi, hogy egy ilyen óriási jelentőségű dologban győzedelmeskedhetnek szófordulatok, amelyek természetükből kifolyólag mindig újabb szófordulatokhoz vezetnek. Az ostobához hasonlít az ilyen bölcs, és nem kis félnivalója van attól, hogy romhalmazzá válik az Úr példabeszéde szerint.¹⁵¹ A tévedés oka tehát, ha valóban az igazságot kutatom, az igazságnak ez a része. Hátra van még a tisztító ital elkészítése.

42. A megoldás

Mivel ügyelünk arra, hogy úgy adjuk be a betegeknek, hogy ne okozunk vele fájdalmat, egyezzünk bele abba, amiről az előbb úgy nyilatkoztunk, hogy teljesen lehetetlen. Engedjük meg tehát, hogy a teremtmények igazi „értelmeit” meg lehet találni a profán tudományokból, és gondoljuk azt, hogy a filozófusok azokat a tanításokat követik, amelyek számunkra a szent Írásokból már korábban bebizonyosodtak, és azt hiszik, hogy a lelkek egyetlen orvosa Krisztus, a lelkek Istene,¹⁵² s egyedül az ő parancsainak szeretete és megtartása által valósul meg a hozzá való hasonulás, azaz a lélek egészsége és tökéletessége. Mivel tehát közeledtünk hozzájuk, s a kelletténél többet engedtünk nekik, mert azt kértük tőlük, amit nem utasíthatnak vissza, hadd lássuk, mire jutottunk ezzel a megegyezéssel. Mi másra, mint arra, hogy az üdvös tökéletesség a tudás és a tanítás terén abból áll, hogy ugyanazt gondoljuk, mint a próféták, az apostolok és egyszerűen mind az atyák, akiken keresztül a Szentlélek tanúskodik, amikor Istenről is és teremtményeiről is szólt. Amiket a Szentlélek kihagyott, mások pedig rátaláltak, semmit sem használnak a lélek üdvösségének, még ha igazak is; hiszen a Lélek tanítása semmi olyat nem hagy el, ami hasznos. Ezért nem is vádoljuk azokat, akik más állásponton vannak a Lélek által elhanyagolt dolgok valamelyikében, és nem is üdvözljük azokat, akik ezen a téren többet tudnak.

43. Az igazi bölcsesség Krisztusban van

De hiszen Krisztus, aki elvezet minket ezen üdvös tudás tökéletességére, azt mondta: *Ha hinnétek Mózesnek, nekem is hinnétek,*¹⁵³ és megparancsolta, hogy tanulmányozzuk az Írásokat, mert bennük találjuk meg az örök

---

151 Vö. Mt 7,25

152 Szám 16,22. A bizánci liturgiában gyakran használt kifejezés.

153 Jn 5,46

életet.¹⁵⁴ Vajon tehát ennek a tudásnak, amely tökéletes és így keletkezik, nincs szüksége gyakorlásra a tökéletességhez, sem sok erőfeszítésre? Ezért az aranyszájú teológus János is azt mondta az Úrról, hogy ritkán beszélt tanokról, hiszen ezekhez nincs szükség erőfeszítésre, viszont az életről annál többször, sőt mindenütt: *Ez ugyanis – mondja – a törvény és a próféták, hogy amit akarunk, hogy mások tegyenek velünk, mi is azt tesszük nekik.*¹⁵⁵

Mivel pedig az is tudás, hogy felismerjük, mit is kell tenni, erre [az ismeretre] is szükségünk van, miközben cselekszünk, és ezt is meg kell szereznie az Istenhez hasonlónak vált és tökéletes embernek. Tehát erre a tudásra buzdítva parancsolja meg nekünk az Úr: *Legyetek okosak, mint a kígyók, és szelídek, mint a galambok,*¹⁵⁶ vagyis belátó és erkölcsileg feddhetetlen életmódra vezet, az okos szüzeket pedig méltónak ítélte a Vőlegénnyel való találkozásra, minthogy a szeretet cselekedeteit nem választották el az önmegtartózkodástól.¹⁵⁷ De ennek a tudásnak cselekedet nélkül semmi haszna sincs, hiszen *jó tudásuk van azoknak, akik megcselekszik azt.*¹⁵⁸ Ezért az Úr is azt az okos szolgát mondta boldognak, *akit, mikor eljön, úgy cselekedve talál, amint megparancsolta neki; aki pedig tudta és mégsem cselekedte meg, az sok verést kap* – mondja¹⁵⁹ –, és azt, aki hallja és tettekre váltja tanítását, azt valóban az okosok közé számítja. De hiszen aki hallja és megcselekszi az Úr tanítását, az ígéret szerint¹⁶⁰ önmagában hordozza Őt, aki a parancsot adta; Ő pedig az önmagában levő bölcsesség és minden igaz tudás csúcsa. Tehát aki az isteni parancsok megtartása által önmagában hordozza Őt, már nem szorul rá az Írások tanulmányozására, hanem anélkül is mindent pontosan tud, és a tudományban jártasak biztos tanítója is lehetne, mint János¹⁶¹ és Antal.¹⁶²

---

154 Jn 5,39

155 Vö. Mt 7,12; Aranyszájú János, *Homíliák János evangéliumához* (CPG 4425) 4,4; MPG 59,50. Vö. Tr I,1,9 (fentebb 47)

156 Mt 10,16

157 Vö. Mt 25,1kk

158 Péld 1,7

159 Lk 12,42–47; Mt 24,45

160 Jn 14,23–24

161 Keresztelő Szent János, aki a szerzetesek mintaképe, és akiről Palamasz azt mondta, hogy nem járt iskolába. Vö. Tr I,1,4 (fentebb 41)

162 Antal nem tanult meg írni, később azonban vitába száll a pogány filozófusokkal, és megcáfolja őket. Ld. Atanáz, *Antal élete* (CPG 2101) 1,2; MPG 26,841A; SC 400,130; *Uo.* 72,1–5; MPG 26,944; SC 400,20–322; in Vanyó L. (szerk.): *A III–IV. század szentjei*, Jel, Budapest 1999, 46. 100–101.

44. Szent Vazul tanúsága

Tehát ez a fajta igazság tesz minket valóban tökéletessé és üdvözít, amint az isteni parancsokból tanuljuk. Az ezért járó pályadíjat vagy a pályadíj zálogát Pál *elragadtatásnak* és a menny fölé való emelkedésnek nevezte,¹⁶³ Krisztus pedig a saját és az Atya *eljövetelének, itt-tartózkodásának és megjelenésének*,¹⁶⁴ mivel ezek egyet alkotnak, még ha különbözőképpen nevezzük is, ezt tudják a beavatottak. Hiszen nem valahonnan valahová érkezik a mindenütt jelenlevő erő, nem valahol marad az, ami sehol sincs, hanem a hozzánk való eljövetele és itt-tartózkodása azt jelenti, hogy mi emelkedünk fel hozzá a kinyilatkoztatás által. Később tehát majd megmutatjuk, hogy ez nem tudás, hanem a tudást felülmúló tudatlanság. Most pedig úgy vélem, hogy az elmondottakon kívül egy tanút is fel kell idéznem annak bizonyítására, hogy nincs szükségünk a teremtményekben levő „értelmek” ismeretére és igazságára az üdvös és megszentelő tökéletességhez. Jöjjön elő tehát a nagy Vazul, aki gondosan tanulmányozta a létezők ismeretét. Ő ugyanis, amikor a tökéletes ember szívében levő igazságot vizsgálja, amelyről a Zsoltáros tanúskodik,¹⁶⁵ azt mondja: *Az igazságnak két jelentése van: az egyik azokra a dolgokra vonatkozik, amelyek a boldog életre vezetnek, a másik pedig a világban levő bármilyen dolgokról alkotott egészséges elképzelés. Az első igazságot tehát, amely az üdvösség munkatársa, amennyiben a tökéletes ember szívében van, minden szempontból hamisítatlanul kell átadni embertársunknak. Ha pedig a földdel és a tengerrel, a csillagokkal és ezek mozgásával vagy gyorsaságával kapcsolatban nem tudjuk, hogy mi az igazság ezen a téren, semmi akadálya sincs annak, hogy elérjük az ígéretekben foglalt boldogságot.*¹⁶⁶

---

163 Vö. 2Kor 12,2

164 Jn 14,21.23

165 Zsolt 14 (15),2

166 Ld. Tr I,1,23 (fentebb 62). Helyesen: *1. homília a 14. zsoltárhoz* (CPG 2836) 3; MPG 29,256BC. A teljes idézet a következő: „Az igazságnak két jelentése van: az egyik azokra a dolgokra vonatkozik, amelyek a boldog életre vezetnek, a másik pedig a világban levő bármilyen dolgokról alkotott egészséges elképzelés. Az első igazságot tehát, amely az üdvösség munkatársa, amennyiben a tökéletes ember szívében van, minden szempontból hamisítatlanul kell átadni embertársunknak. Az élet dolgaival kapcsolatban ha valaha el is tér az igazságtól az, aki tanulmányozza azokat, még nem akadálya annak, hogy teljesítse feladatait. Ha ugyanis a föld vagy a tenger méreteiről, a csillagok távolságáról és arról van szó, hogy egymástól milyen gyorsan távolodnak, ha nem tudjuk, hogy mi az igazság ezen a téren, semmi akadálya sincs annak, hogy elérjük az ígéretekben foglalt boldogságot.” Rövidített verziója: Tr I,3,14 (fentebb 97)

Ugyanennek az írása a szentül élő hészüchasztákról

Második könyv, második rész

Az imádságról

1. A testies bölcsesség ellenkezik az imádsággal

Ez a filozófus könyörtelenül vádolja azokat, akik nem becsülik nagyra a profán műveltségből eredő hasznot ahhoz képest, ami az evangéliumból származik azok számára, akik aszerint élnek, amit már most is élveznek, és a tévedhetetlen ígéretnek alapján remélnek. Annyira vádolja őket, hogy még hosszú írásokat is szentel az ellenük szóló gyalázkodásoknak, talán azért, mert a műveltség iránti lelkesedés fűti, és a tudás csúcsára szeretne eljutni. Csak azokat bántja ugyanis, akik többre becsülik Krisztus parancsait, és csak ezekre buzdítanak, mint amelyek egyedül viszik végbe az Istenhez való hasonulás szent feladatát, tökéletesítik és teszik istenivé az emberi lelket. A műveltséget és benne a filozófiát nem értékelik sokkal többre a földi dolgoknál, s ezt Pált követve *testies*¹⁶⁷ és *evilági* bölcsességnek nevezik,¹⁶⁸ annak a bölcsességnek görög vezéreit pedig mint olyanokat, akik a teremtés Istentől származó iskoláját Isten ellen használják fel, iszonyatosaknak és ostoba bölcseneknek tartják. Úgy tűnik, hogy kedvenc bölcselői miatt azért bántódott a filozófus, mert nem részesítették őket nagy tiszteletben, pedig akkor ebből neki is kijutott volna. Emiatt kapta a filozófus nevet, és egész életén keresztül tartó igyekezetének csupán ez volt az egyetlen nyilvánvaló jutalma. Micsoda dolog az, hogy rátámadt a mi *értelmi*, sőt *lelki bódulatunkra*,¹⁶⁹ vagyis az imádságra, valamint azokra, akik ezt mindennél többre értékelik, csöndes nyugalomban anélkül, hogy bármi másra gondoljunk lenne, egész életükön át ennek szentelik magukat, tapasztalatukkal kézen fogják a kezdőket, hogy bevezessék az angyali és világleletti istentiszteletbe? Ki mond ellent azoknak, akik a csöndet választották maguknak? Ki irigylí azokat, akik azt választották maguknak, hogy semmiféle megtiszteltetés se

---

167 2Kor 1,12

168 1Kor 1,20

169 Róm 12,1

érje őket? Ki az, aki lenézi a versenypályától távol ülőket, mintha ő már célba érkezett volna? És itt ugyan a filozófia védelmében folytatott vitáiban szerzetesekkel szállt szembe nyíltan a szerzetes és filozófus, de olyanokkal, akik még élnek; ott viszont saját értekezéseiben a mennyekbe átköltözött atyák beszédeit világosan idézve – nem tudom, hogy ütött belé – nem kis harcot vívott, hogy megcáfolja őket.

2. Niképhorosz a hészüchazmus tanítója

Mindenkinél inkább a szentéletű és hitvalló Niképhorosznak az imáról szóló írásai¹⁷⁰ ellen fordítja gátlástalanul szavának erejét, jóllehet Niképhorosz hitvallója volt az igaz hitnek, és emiatt száműzetésre ítélte az első Palaiologosz-uralkodó, aki a latinokkal azonos módon gondolkozott.¹⁷¹ Niképhorosz itáliai származású volt ugyan, de felismerte eretnek voltukat, és a mi igazhitű Egyházunkhoz csatlakozott. Nemzetiségével együtt megtagadta atyái örökségét is, földünket jobban szereti őseinek földjénél, mert nálunk *helyesen hirdetik az igazság igéjét*.¹⁷² Ide jőve a szigorúbb, vagyis a szerzetesi életmódot választotta, és a szentségről elnevezett helyen óhajtott élni, amely a világ és a világfelettiek határán van: Áthoszon, az erény otthonában. Ott először megmutatta, hogy jól tud engedelmeskedni, mert engedelmeskedett a legkiválóbb atyáknak. Majd miután hosszú időn keresztül bizonyosságot tesz nekik alázatosságáról, átveszi tőlük a művészetek művészetét, azaz a csöndes nyugalom tapasztalatát, és vezetője lesz azoknak, akik az értelmi világban levő *gonoszság szellemeivel folytatandó harcra* készülnek.¹⁷³ Számukra egy gyűjteményt is készített az atyák magyarázataiból, amely felkészít a küzdelmekre, megállapítja a harc módszereit, megízlelteti velük a jutalmakat, és bemutatja a győzelem koszorúit. Majd ezután, mivel sok olyan kezdőt látott, aki még egy kissé sem volt képes uralkodni értelmének állhatatlanságán, egy olyan módszert is ajánl, amelynek segítségével részben korlátozhatják elméjük kóborlását és képzelődéseit.¹⁷⁴

---

170 Ld. Tr I,2,12 (fentebb 78–79)

171 VIII. Mihály császár (1259–1282) 1274-ben a II. lyoni zsinaton kiegyezett a latin egyházzal, és Bizáncban erőszakkal igyekezett elfogadtatni az uniót. Törekvése nem járt sikerrel.

172 Vö. 2Tim 2,15

173 Ef 6,12

174 Összefoglalja Niképhorosz Hészüchasztész (1215k. – 1282 után) *A szív megőrzéséről* c. művének tartalmát. E patrisztikus és hagiografikus szöveggyűjteményhez egy rövid értekezés kapcsolódik a pszichofizikai módszerről (MPG 147,945–966).

3. Niképhorosz tanítványai

Őrá zúdította tehát ez a filozófus a saját képzelt bölcsességeit mint valami tüzet, amely mindent elemészt, ami útjába kerül. Nem tiszteli, hogy [Niképhorosz] boldogan tett tanúságot az igaz hit mellett, és miatta vállalta a száműzetést. Nem tiszteli azokat, akik száműzetése alatt kapcsolatban voltak vele, és akiket ő tanított az isteni dolgokra; akik *a föld sójaként*,¹⁷⁵ *a világ világosságaként*¹⁷⁶ és a csillagoknál fényesebbekként tűntek fel az Egyház számára, *mivel ragaszkodtak az élet igéjéhez*.¹⁷⁷ – Hallottál arról a Theoléptosról, aki Philadelphia városában mint a gyertyatartón úgy ragyogott, Szeliótésről, a szerzetesek tanítójáról, Illésről, aki mint Illés majdnem egész életét a pusztaságban töltötte, meg a többiekéről, akik által Isten saját Egyházát helyreállította, felékesítette megerősítette.¹⁷⁸ – Tehát sem ezek, sem azok, akiket tanítottak és akik még most is ezt az életmódot folytatják, nem győzték meg arról, hogy ne gyanúsítsa továbbra is Niképhoroszt ellene irányuló szavaival, és legalább ne becsmérelje hosszadalmas írásaival, ha már arra képtelen volt, hogy méltán dicsőítse. Mivel azonban Niképhorosz egyszerűen és keresetlenül fogalmazta meg írását, ez ellentmondásra sarkallta őt, amiből kiindulva aztán fogást is találhatott rajta. Idézzük tehát most a Teológusnak azt a mondását: *Számunkra nem az a bölcs, aki bölcs a tanításban, sem az, akinek ugyan hajlékony nyelve van, de lelke nevelhetetlen, mint megannyi sír, melyek tele vannak rothadó hullákkal, külsejük szép, belsejük viszont büdösséggel van tele*,¹⁷⁹ *hanem aki a tanítások hitelreméltóságát egy életen át bizonyítja, és tetteikkel ékesíti a dísztelen szavakat*.¹⁸⁰ De hiszen ez a bölcs még arra sem volt képes, hogy alkalmazkodjon ezekhez az egyszerű szavakhoz anélkül, hogy elferdítette volna őket, amint majd rövidesen világosan bebizonyítjuk.

4. Barlaám spiritualizmusa

Most pedig, mivel könyvének elejétől a végéig tanít az értelmi imáról,¹⁸¹ mi is röviden vegyük előzetesen szemügyre ezt a tanítást; hiszen olyan ez, mint ami szép szavakkal sok tapasztalatlant meg tud téveszteni, de senki olyat, aki csak egy kicsit is megízlelte az igazi imádságot. Csak

---

175 Mt 5,13

176 Mt 5,14

177 Fil 2,16. Ezzel fejezi ki Palamasz a VIII. Mihály által erőltetett unióval szembeni ellenállást.

178 Theoléptosz nem volt Niképhorosz tanítványa. A hészüchazmus mestereiről ld. Tr I,2,12 (fentebb 78–80)

179 Vö. Mt 23,27

180 Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (CPG 3010) 16,2; MPG 35,936D–937A

181 Barlaámnak *Az imáról* (Περὶ προσευχῆς) című művéről van szó.

annyira tekintsük tehát át ezt a tanítást, hogy megmutassuk, mennyire tér el az atyákétól. Olyan állításokkal kezdődik ugyanis, amelyek megegyeznek azzal, amit az atyák mondanak, de a velük teljesen ellentétes módon fejeződik be. Azt mondja ugyanis a kezdetén, hogy „*annak, aki az imádsággal foglalkozik, nyugalmat kell biztosítania az érzékek számára*”, és ezzel tévesztette meg a hallgatót, hogy az atyákkal összhangban levő dolgokat mond. Majd ebből arra következtet, hogy „*teljesen meg kell halnia a lélek szenvedésre képes részének, hogy egyik képessége se tevékenykedhessen, továbbá a lélek és a test összes közös tevékenysége se. Az imádságot ugyanis*” – mondja – „*mindegyik akadályozza, különösen ha bármilyen erőfeszítésben vesz részt, gyönyört vagy fájdalmat okoz, és leginkább vonatkozik ez a legdurvább és az értelemtől legtávolabb álló érzékre, a tapintásra*”.¹⁸² Tehát bárki mondhatná annak, aki ilyeneket tanácsol, hogy sem böjtölnie, sem virrasztania, sem térdet hajtania, sem földre borulnia, sem minél többet állnia, sem ilyenfajta dolgokat csinálnia nem kell annak, aki az értelmi imádságban gyakorolja magát; hiszen mindezek fájdalmasan tevékenységre kényszerítik a tapintást, és – amint maga mondaná – zavart okoznak az imádkozó léleknek; márpedig minden szempontból háborítatlanságot kell teremteni számára. „*Hiszen fölöttebb furcsa lenne*” – mondja ismét –, „*ha a látást meg a hallást, az anyagtalánabb, a szenvedésre képtelenebb és az értelemhez közelebb álló érzékeket elvetnénk az imában, viszont megengednénk a tapintást, amely a legdurvább és az értelemtől a legtávolabb álló érzék, és elfogadnánk, hogy a tevékenységei együttműködjenek.*” Filozófus létére mégsem látta be az érzékek közti különbségeket, hogy különbözőképpen részesülnek a bennük levő, testtel összefüggő képességben, és nem csak a kívülről jövő hatások mozgatják őket. Nekünk viszont, akik az anyagtalan imából kiindulva akarjuk megmagyarázni azt, ami az anyagi érzékekben megy végbe, a legtökéletesebb módon kell birtokolnunk [ezt a imát], ez pedig akkor lehetséges, ha egyedül ezzel foglalkozunk. Azonban *aki imádságot ad az imádkozóknak*,¹⁸³ bárcsak azoknak is adna a témánkkal arányban levő szót, akik az érdekekben szólnak!

5. Nem kell minden érzékelést elvetni

Tehát azoknak az érzékeknek, amelyeket a kívülről eredő tevékenységek mozgatnak, szükségképpen nyugalomban kell lenniük, amikor a benső dolgok felé fordulunk;¹⁸⁴ de miért tegyük ezt azokkal az érzékelésekkel, amelyek a lélek önkéntes hozzáállásából, mégpedig jó hozzáállásából erednek? Hogyan váljon meg kezdettől fogva ezektől az, ami magába száll?

182 Vö. Barlaám levele Ignátioszhoz (Fyrgos V,16; p. 386–388)

183 1Sám 2,9 (1Kir 2,9 LXX)

184 Palamasz szerint a keresztény önmagában talál rá Isten országára és Krisztusra (vö. különösen Tr I,3,38; fentebb 119–120), kívül pedig evilág országára.

Miért kellene azon igyekeznie, hogy megváljon tőlük, amikor egyáltalán nem akadályoznak, hanem a lehető legjobban együtt is működnek összeszedettségével? Hiszen ez a velünk Isten által egybekapcsolt test azért van hozzánk kapcsolva, sőt aláink rendelve, hogy együttműködjön velünk. Tehát ha nem engedelmeskedik, akkor gátat vetünk elé, de elfogadjuk, amikor megfelelő módon viselkedik. A hallás és látás ugyan tisztább és az értelemhez közelebb álló képességek, mint a tapintás, de ügyet sem vetünk rájuk, önmaguktól nem is okoznak zavart, hacsak kívülről nem érkezik egy kellemetlen látvány vagy hang. A test inkább érez fájdalmat az érintés következtében, amikor böjtölünk, és nem adjuk meg neki a külső táplálékot. Ezért akik figyelmüket a külső dolgoktól elfordulva befelé fordítják, amennyiben önmagukon belül maradnak, felfüggesztik az effajta képesség nem működő érzékeléseit, mivel a külső dolgok nem jelennek meg. Viszont hogyan érhetnék el, hogy szüneteltessék azokat az érzékeket, amelyek a külső dolgok hiányában is tevékenykednek, legfőképpen pedig akkor, amikor ezek a kitűzött célra irányulnak? Hogy pedig a tapinthatóan fájdalmas érzékelés¹⁸⁵ a leginkább hasznára válik az értelmi módon imádkozóknak, ezt mindannyian tudják, akik csak egy kissé is belefogtak a küzdelemben. Nincs szükségük érvekre, mivel tapasztalatból ismerik; nem is adnak hitelt azoknak, akik csak szóval keresik az ilyeneket, mondván, hogy *ez az a tudás, ami felfuvalkodottá tesz*.¹⁸⁶

6. A fizikai fájdalom az imádsághoz vezet

Mindenesetre az értelmi módon mint igazán imádkozóknak szükségszerűen menteseknek kell lenniük a szenvedélyektől, és el kell utasítaniuk a kapcsolatot azokkal a dolgokkal, amelyek akárcsak némileg is akadályozzák benne őket, hiszen így érhetik el a zavartalan és tiszta imádságot. Akik azonban még nem jutottak el erre a fokra, de törekszenek rá, azoknak egyrészt felül kell kerekedniük az elpuhultságon, másrészt teljesen el kell távolodniuk a szenvedélyességtől. Hiszen meg kell ölniük a test bűnös kívánságát, ami azt jelenti, hogy teljesen el kell távolodniuk a szenvedélyességtől, eszüknek pedig erősebbnek kell bizonyulnia az értelmi világban mozgó gonosz szenvedélyeknél, azaz felül kell kerekedniük az elpuhultságon. Ha így áll a dolog, akkor biztos, hogy ha a szenvedélyesség lesz úrrá rajtunk, még úgymond ajkunk szélével sem ízlelhetjük meg az értelmi imádságot, ezért mindenképp szükségünk van a böjtből, virrasztásból és a többi ilyen gyakorlatból eredő, tapintható fájdalomra, ha az imádságban buzgólkodunk. Hiszen egyedül a fájdalom öli meg a test bűnös kívánságát,

---

185 Vagyis a böjt, a virrasztás és az ezekhez hasonló aszketikus gyakorlatok.

186 Vö. 1Kor 8,1

mérsékli és gyengíti azokat a gondolatokat, amelyek az állatias szenvedélyeket mozgatják. De nemcsak ezt teszi, hanem kezdetben a szent töredelmet is meghozza, amely eltörli a korábbi tisztátalan szennyfoltokat, mindennél inkább kedvessé tesz Isten előtt, ráhangol az imára. Dávid szerint ugyanis *a töredelmes szívét Isten nem veti meg*,¹⁸⁷ Teológus Gergely szerint pedig *Isten semmi mással nem tisztelhető annyira, mint az önsanyargatással*.¹⁸⁸ Ezért tanította az Úr is az evangéliumokban, hogy sokra képes a bőjttel párosuló imádság.¹⁸⁹

7. Az imádsággal kapcsolatos fizikai érzékelések

A fájdalommal szemben tanúsított érzéketlenség tehát az imádság akadályja, ezt pedig „kőszívűségnek” is nevezik az atyák.¹⁹⁰ De vajon nem a tapintás fájdalma akadályozza az imádságot, amint ezt a gyakorlatból ismerőkkel szemben először ez a filozófus [Barlaám] hiábavaló érvekkel kifejtette? Nos, az atyák közt is vannak olyanok, akik a bőjtölést mintegy az imádság lényegének tüntették fel. *Az imádság anyaga* – mondják ugyanis – *az éhség*.¹⁹¹ Mások pedig ezt az imádság „minőségének” mondták, ugyanis tudták, hogy a töredelem nélküli imádság minősíthetetlen. Mit is mond az, aki így szól: *A szomjúság, a virrasztás szorongást okoz a szívben; az pedig aztán könnyeket fakaszt*.¹⁹² *Az imádság* – mondja ismét – *a könnyek anyja, majd pedig leánya*.¹⁹³ Tudod, hogy ez a tapintásból eredő fájdalom nemcsak hogy nem akadályoz az imádságban, hanem különösen együtt is működik vele? Mik ezek a könnyek, melyeknek leánya és anyja is az imádság? Nemde természetük szerint fájdalmasak, keserűk és marók ugyan azoknak, akik épp hogy csak megízlelték „az örvendetes bánkódást”,¹⁹⁴ viszont édessé és fájdalommentessé válnak azok számára, akik teljesen élvezték? Hogy lehet tehát, hogy azok a testi módon keletkező hatások, amelyek érzékiileg örömet is meg fájdalmat is okoznak, nem válnak az imádság kárára, sőt még elő is idézik, és belőle erednek? Hogyhogy ezeket ajándékozza Isten, amint valaki mondja: *„Ha elnyerted a könnyeket imádságodban, az Isten érintette meg szíved szeméit, és értelmileg visszanyered látásodat”*?¹⁹⁵

187 Zsolt 50 (51),17

188 *Homiliák* (CPG 3010) 24,11; MPG 35,1181B; SC 284,6–62

189 Mk 9,29; Mt 17,21

190 Vö. Maximosz, *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1344C; *Létra* 6,14 és 18; MPG 88,796B és 932B; vö. Arkossy 72.; vö. Mk 3,5; 6,52; 8,17; Jn 12,40, stb.

191 Azonosítatlan idézet.

192 *Létra* 6,14; MPG 88,796B; Árkossy 72.

193 Uo. 28,1; MPG 88,1129A; Árkossy 217.

194 Uo. 7, 6; MPG 88,804A; Árkossy 75.

195 Márk remete, *A lelki törvényről* (CPG 6090) 12; MPG 65,908A; SC 445,76. Az eredeti szöveg: „Ne erőltessd a könnyezést imádságodban...”

8. Haszontalan és hasznos dolgok

„De Pál – mondja – a harmadik évig elragadtatva nem tudta, testben vagy testen kívül volt-e, annyira elfelejtett mindent, ami testi. Ha tehát érzéketlennek kell lennie a testekkel szemben annak, aki az imádság által Isten felé siet, hogyan lehetnek Isten ajándékai azok, amiktől el kell távolodnia a feléje igyekvőnek?” Azonban nemcsak a testi tevékenységektől kell eltávolodni az isteni egyesülésre törekvőnek, hanem az értelmi tevékenységeket, az összes isteni fényt és az összes szent csúcsra való minden felemelkedést is el kell hagynia a nagy Dénes szerint.¹⁹⁶ Ezeknek tehát egyike sem Isten ajándéka, még az összes szent csúcsra való felemelkedés sem, mivel ezektől mind el kell távolodnia az isteni egyesülésre törekvőnek! „És hogy lehetnek a kegyelemből származók ezek – mondja –, amiket nem szabad érezni az embert az Istennel egyesítő értelmi imádság folyamán? Hiszen hiába lenne, márpedig az Istentől eredő ajándékok közül egyik sem hiábavaló.” Annak örülsz, ó, ember, ha hiábavaló dolgokat fecsegsz, minket is lerántasz az ilyen szavak közé, és ezzel azt véled, hogy az isteni egyesülés is olyan csekély dolog, hogy nem múlja felül a nagy és szükségszerű dolgokat, csak a hiábavalókat? És ami nincs ott, amikor ez az egyesülés megvalósul, azt hiábavalónak gondolod? Valóban világos, hogy te magad nem emelkedtél a hiábavaló dolgok fölé. Ha ugyanis föléjük emelkedtél volna, megtudtad volna, mennyivel múlja felül a hasznos dolgokat is az Istennel való egyesülés.

9. A test lélekké válhat

Te pedig annyira szívesen időzöl a hiábavaló dolgok társaságában, hogy bár az imáról semmit sem tudsz, továbbra is üresen fecsegsz, te, aki az imának a szívben levő kegyelmét – ó, jaj – „képzetnek” hívod, „amely önmagában bordozza a szív tükröképét”. Akik pedig erre méltónak találtattak, tudják, hogy ez nem képzeletszülte benyomás, nem is tőlünk függ, nem is olyan, hogy hol van, hol meg nincs, hanem a kegyelemből származó valamiféle szüntelen tevékenység, amely a lélekkel együtt létezik és benne gyökerezik, szent örvendezés forrása, amely magához vonzza az értelmet, miközben eltereli a különböző és anyagias képzelődéseket, és olyanná teszi, hogy ne fogadjon szívesen minden testi gyönyört. „Testinek” mondom azt, ami a test gyönyöreiből kiindulva átfut a gondolatokon, kellemesnek tűnik, és lefelé húzza azokat. Viszont ami a lelkieg örvendező lélekből lép át a testbe, még ha testben tevékenykedik is, akkor is lelki. Amint ugyanis

---

196 MT I,3; MPG 3,1000C; CD II,143,12–16; Vö. Erdő 260: „Minden dolog jóságos oka...lényegfeletti módon felülmúl mindent, és csak azoknak nyilatkozik meg fődétlenül és valóságosan, akik minden tisztátalant és minden tisztát átlépnek, és az összes csúcokra való minden felhágáson túljutnak, elhagynak minden isteni fényt, hangot és égi beszédet, s behatolnak abba a homályba, ahol – mint az Írás mondja – valósággal jelen van az, aki mindenén túl van.”

Második triász

a testekből az értelemben kerülő gyönyör testivé alakítja azt, az értelem pedig egyáltalán nem javul a magasabb rendűvel való közösség által, sőt az ilyen gyönyör az alacsonyabb rendűt adja át az értelemnek, úgyhogy miatta „testnek” is mondják az egész embert, amint meg van írva azokról, akiket Isten haragjában vízzel árasztott el, hogy: *ne maradjon az én Lelkem ezekben az embereken, mivel testek ők,*¹⁹⁷ ugyanígy az értelemből a testbe jövő lelki gyönyör, mivel semmit sem ront le benne a testtel való közösség, átalakítja a testet, és lelkivé teszi, amely elveti magától a testies gonosz vágyakat, többé nem húzza lefelé a lelket, hanem vele együtt felemeli, úgyhogy az egész ember lélek is, amint meg van írva, *aki a Lélektől született, lélek az.*¹⁹⁸ Mindezek tapasztalatból nyilvánvalók lesznek.

10. Szentírási és patrisztikus tanúságok

Annak pedig, aki szócsatát vív és veszekedve vitatkozik, elég lett volna azt mondani: *nekiünk nem szokásunk, sem Isten Egyházának,*¹⁹⁹ hogy a gyakorlattól elrugaskodott érveket hozzunk fel, viszont tiszteljük a gyakorlatban tevékeny érvet és az okos cselekedetet! Mivel pedig írásban is ilyen érveléseket terjesztett, azért nehogy a sokaságból valakit is megcsaljjon és azt higgye, hogy valami szent dolgot mond, meg nehogy a hazugsággal félrevezessen, írásban mi is fényt derítünk az igazságra, és megcáfoljuk a hazugságot. Egyes dolgokról keveset, másokról viszont többet mondunk, ahol erre nagyobb szükség van, és mindenütt idézzük az atyákat, akik szemben állnak a tétlenség ezen új tanítójával, aki a test által végbevitt jó cselekedeteket lerázza, mert kellemetlenek neki, és természetesen nem fogadja el a testben megnyilvánuló lelki hozzáállásokat, jóllehet az ilyenektől hemzseg minden szent és Istentől ihletett Írás: *Szívem* – mondja ugyanis – *és testem megörültek az élő Istennek,*²⁰⁰ *és benne reméltem, megsegített engem és testem újra kivirult,*²⁰¹ *és ismét: Mily édesek ínyemnek a te beszédeid, a méznél is édesebbek számomra.*²⁰² Hogy pedig az érzéki szájról beszél, szent Izsák is világosan megmutatja,²⁰³ mondva, hogy a haladók jele az, hogy édessé válnak szájukban az imádság szavai. Szent Diadochos pedig azt mondja: *Azt, hogy egy a lélek érzéke, maga a Szentlélek benniünk levő tevékenysége is tanítja, amelyet senki sem ismerhet, csak azok, akik eltávolodtak az élet szépségeitől az eljövendő javak*

---

197 Ter 6,3

198 Jn 3,6.8.

199 1Kor 11,16

200 Zsolt 83 (84),3

201 Zsolt 27 (28),7

202 Zsolt 118 (119),103

203 Szír Izsák, *Aszketikus beszédek* (CPG 7868) 19; Pirard 391,16–18 (= 31, Szpetsyierisz 134)

reménye miatt. Hiszen ezek felé tart erősen az értelem a gondtalanság következtében, miközben kimondhatatlanul érzékeli az isteni jóságot, és előrehaladásának mértéke szerint testével is közli saját jóságát, amint Dávid is mondja: *Benne remélt szívem, megsegített engem és testem újra kivirult*²⁰⁴. A lélekben és testben akkor benne levő ilyen öröm pedig *a romolhatatlan élet csalhatatlan bizonyítéka*.²⁰⁵

11. Az Istennel való egyesülés fokozatosan történik

De a filozófus azt mondja, hogy nem fogadja el, miszerint az eljövendő korszaknak ez a záloga,²⁰⁶ a romolhatatlanság emlékeztetője, a legszentebb Lélek tevékenysége valamilyen isteni októl származik, és semmi köze sincs az értelmi imádsághoz. Nagyjából négy okot sorol fel, amelyek miatt azt mondja, hogy nem Istentől származnak a Lélek tevékenysége következtében a testben is beálló változások. Az első az, hogy „*az Istentől eredő ajándékok a legtökéletesebbek. Jobb, ha a lélek felülemelkedett már az érzékelésen, amikor imádkozik, mint ha bármiféleképp tevékenykedne érzékileg. Mivel tehát nem a legtökéletesebbek azok az ajándékok, hiszen léteznek náluk valami jobb is, következésképp nem Istentől erednek*”. Mivel tehát az Apostol szerint a nyelveken való beszélésnél nagyobb dolog a prófétálás,²⁰⁷ vajon ezért a nyelvek adománya nem Isten ajándéka? És mivel az adományok közül a legtökéletesebb a szeretet,²⁰⁸ csak ez és semmi más nem isteni adomány? Nem az a prófétálás, a csodatevő hatalom, a segítőkészség, a kormányzóképeség, nem az a gyógyító erő,²⁰⁹ nem az a bölcsesség és a Lélekben való tudás tanítása, nem az a szellemek megkülönböztetése?²¹⁰ Azokban pedig, akik prófétálnak, gyógyítanak, megkülönböztetik a szellemeket és egyszerűen mindazokban, akiket kegyelmével elárasztott az isteni Lélek, minden egyes adomány nagyobb is meg kisebb is, amint Pál is hálát ad Istennek, hogy mindenkinél jobban szól nyelveken,²¹¹ de aki a kisebbet birtokolja, az is Isten ajándékának van a birtokában. Hiszen ismét azt mondja ugyanez az Apostol: *Törekedjetekek értékesebb adományokra!*²¹² mivel alacsonyabbak is léteznek. Ha ugyanis *az egyik csillag fényessége – azaz a fény erőssége – különbözik a másiktól*,²¹³ de

204 Zsolt 27 (28),7

205 Diadochosz, *Fejezetek* (CPG 6106) 25; SC 5bis,97

206 Vö. 2Kor 1,22; 5,5; Ef 1,14

207 1Kor 14,5

208 Vö. 1Kor 13,13

209 Vö. 1Kor 12,28–30

210 1Kor 12,8.10

211 1Kor 14,18

212 1Kor 12,31

213 1Kor 15,41

egyik csillag sincs fényesség nélkül, akkor tehát nem igaz a filozófusnak az első érve, amelyből kiindulva aztán a hészüchaszták ellen támadt, hogy „*az Isten ajándékai a legtökéletesebbek?*”. Hiszen az apostolok közül az Úr rokona azt mondja, hogy *minden tökéletes ajándék felülről jön,*²¹⁴ nem pedig azt, hogy „legtökéletesebb”. Ez a filozófus pedig magától merészeli kiegészíteni a [Szentírás] szavait, nyilvánvalóan azok ellen is támad, akik az adományokat a gyakorlatból ismerik. Kérdem tehát őt: nem a végtelenségig haladnak az Isten szemlélésében az eljövendő korszakban a szentek? Teljesen világos, hogy a végtelenségig. A mennyei dolgokat magyarázó Dénes azt hagyja ránk, hogy az angyalok mindig lépésről-lépésre haladnak előre az istenlátásban, miközben a korábban kapott megvilágosítás révén alkalmasabbakká válnak a még tisztább megvilágosítás befogadására.²¹⁵ De senkit sem ismerünk vagy senkiről sem hallottunk, aki a földön valaha is részesült ebben, hogy ne törekedett volna ennél tökéletesebbre. Ha tehát nem ér véget azoknak a vágya, akik elérik, a korábban elnyert kegyelem pedig arra ösztönzi őket, hogy még nagyobb adományokban részesüljenek, minthogy Az, Aki önmagát nyújtja, végtelen, és bőkezűen, önzetlenül adományoz, mi akadály lehet annak, hogy a végtelenségig haladjanak előre az istenlátásban az eljövendő korszak fiai, *kegyelmet kegyelemből*²¹⁶ kapva, és örömmel emelkedve a szüntelenül felfelé vezető úton? Tehát *minden tökéletes adomány felülről jön*, de nem legtökéletesebb. A legtökéletesebbet ugyanis nem lehet már tovább kiegészíteni.

12. Barlaám dualista antropológiájának cáfolata

Ez tehát a filozófus első érve. A második már eredetibb, amely szerint „*ha szeretjük a lélek szenvedésre képes részével és a testtel közös tevékenységeket, ez a testhez szegezzi a lelket, és sötéttséggel tölti meg?*”. Melyik az a fájdalom, az a gyönyör, az a testben végbemenő mozgás, amely nem közös tevékenysége a léleknek és a testnek? Úgy tűnik tehát nekem, hogy a filozófus ekkor is megfontolatlanul döntött, amikor általában ítélte a nem általános dolgokról. Hiszen vannak boldog szenvedélyek is, a lélek és a test közös tevékenységei, amelyek nem szegeznek hozzá a testhez a Lelket, hanem a Lélek méltóságának közelébe vonzzák a testet, és arra ösztönzik, hogy ő is felfelé törekedjen. Melyek ezek a tevékenységek? A lelki tevékenységek, amelyek nem a testből hatolnak az értelembé, amint az előbb is mondtuk, hanem az értelemből terjednek át a testre, és azt ezen hatások és érzékelések által jobbá változtatják és istenivé teszik. Amint ugyanis a testnek és a léleknek közös [tulajdona]

---

214 Jak 1,17

215 Vö. CH IV,2; MPG 3,180A; CD II,21,1–9; vö. Erdő 225

216 Jn 1,17

az Isten emberré lett Igéjének istensége, amely a lélek közvetítésével oly mértékben istenítette át a testet, hogy Isten művei is általa menjenek végbe, ugyanígy a lelki emberekben a Léleknek a lélek által a testnek közvetített kegyelme a testnek is megadja, hogy megtapasztalja az isteni dolgokat, és az isteni dolgokat megtapasztaló lélekkel együtt tapasztalja meg boldogan azokat; a léleknek pedig, mivel tapasztalja az isteni dolgokat, feltehetőleg van valamilyen dicséretes és isteni szenvedésre képessége is. Sőt mivel egyetlen a bennünk levő szenvedésre képesség, ez természete révén válhat ilyené. Tehát folytatva ezt a boldog tevékenységet a szenvedésre képesség a testet is átisteníti, s akkor a testet már nem a testi és anyagi benyomások mozgatják, még ha ezt is gondolnák azok, akik ezt nem tapasztalták meg, hanem maga a test inkább önmaga felé fordul, nem hajlandó kapcsolatot ápolni azzal, ami rossz, maga pedig önmaga által megszentelést és meg nem szűnő átistenülést lehel, aminek világos ismertetőjegye a szentek csodatevő koporsói. Az első harcosnak, Istvánnak, amikor még élt, *arva olyannak tűnt, mint egy angyalé.*²¹⁷ Vajon tehát meg sem tapasztalta az isteni dolgokat a test? Talán ez a tapasztalás és a vele kapcsolatos tevékenység nem közös tulajdona a léleknek és a testnek? Ezeknek az együttes megtapasztalása nem szögezi a lelket a földi és testies gondolatokhoz, nem tölti meg sötétséggel, amint a filozófus mondja, hanem valamiféle Istenhez kapcsoló elmondhatatlan köteléket alkot és vele egyesít, magát a testet pedig csodálatos módon feltámasztja a gonosz és földi szenvedéyekből, a próféta szava szerint: *Mert Istené a föld hatalmasai, igen felmagasztaltattak.*²¹⁸ Ezek azok a kimondhatatlan tevékenységek, amelyekről hallod, hogy testben viszik végbe azok, akik egész életükön át szentül ragaszkodnak a szent csöndes nyugalomhoz, és ami bennük esztelennek látszik, eszünket meghaladja. Ha valaki ésszel puhatolja ezeket, nem pedig gyakorlás útján és a gyakorlásból eredő tapasztalat révén igyekszik megismerni, annak meghaladják az eszét, és ha ez a filozófus nem hittet fog hozzá, amely egyedül alkalmas az ész meghaladó igazság befogadására, és – ó, jaj! – káromló módon értelmezi a szent dolgokat, akkor szentségtörő módon szétszaggatja a szent dolgokat.

13. A test részesül a kegyelem közvetítésében

Ezután ugyanis az Apostolt állította szembe velünk, amint az előbb is mondtam, aki úgy nyilatkozott, hogy nem tudja, vajon természetfeletti elragadtatásakor *testben volt-e vagy testen kívül,*²¹⁹ amennyiben a Lélek elfeledtetett vele mindent, ami a testtel kapcsolatos. „*Ha pedig mindent?*”

---

217 ApCsel 6,15

218 Zsolt 46 (47),10

219 2Kor 12,2 (vö. Tr II,2,8; fentebb 177)

Második triász

– mondja a filozófus –, „akkor azt a kimondhatatlan édességet és melegséget is elfeledtetni a bennük lakó Szentlélek, amely értesülésem szerint a hészüchaszták között tapasztalható, nem pedig előidézi. Hiszen ha Isten ajándékai is azok, amik velük történnek, szükségszerűen tévedés azt mondani, hogy az igazi imádkozónak mindent el kell felejtene. Nem kell ugyanis semmi olyat elfelejtene, amit Isten a javára adott neki. Ha pedig el kell felejtene ezeket, nem értelmetlen dolog állandóan ihyeneket kérni Istentől, amiktől inkább meg kell szabadulni és el kell távolodni, amikor imádkozunk?” Minden józanul gondolkodó pontosan látja, hogy a Lélek adományainak zöme, majdnem mindegyik az imádság idején keletkezik az arra méltóiban, – hiszen ezt mondja az Úr: *Kérjétek és adatik nektek*²²⁰ –, és nemcsak az elragadtatás, mégpedig a harmadik égig, hanem a Lélek mindegyik adománya. Hogy pedig ezek közül egyesek a testen keresztül is tevékenykednek, mutatja a *nyelveken való szólás*²²¹ és ezek magyarázatai, amelyekről azt parancsolja Pál, hogy az imádság által nyerjék el: *Aki tehát nyelveken szól* – mondja –, *imádkozzék, hogy meg is tudja magyarázni*.²²² De nemcsak ezek, hanem a tanító szó,²²³ a gyógyítás adománya,²²⁴ a csodatevő hatalom hatásai²²⁵ és Pál kézrátétele is²²⁶ olyanok, amiken keresztül adatott a Szentlélek. Tehát ha imádság által nyerhető is el a tanító szó, a nyelvek kegyelme és magyarázata, ezek akkor is ugyanúgy tevékenykednek, amikor az imádság nincs jelen a lélekben. A gyógyítások és csodatevő erők viszont sosem kezdhethetnének tevékenykedni, ha az egyiket vagy másikat működtető lélek nem imádkozik buzgón értelmileg, olykor pedig a test is összhangban van vele. A Lélek átadása nemcsak akkor hat, amikor az imádság jelen van a lélekben, és az imádság titokzatos módon megvalósítja az imádkozó egyesülését e nagyszerű bőkezűség kimeríthetetlen forrásával; – tehát nemcsak amikor értelmileg tevékenykedik az ima, mivel nem kaptunk tudósítást arról, hogy az apostolok ez alkalommal valamit is mondtak volna szájukkal²²⁷ –, tehát nemcsak akkor hat ez az átadás, amikor értelmileg imádkozik a lélek, hanem amikor egyúttal a test is tevékenykedik, a kezeken keresztül érintéssel küldve le a Lelket arra, akin a kezek nyugszanak. Mik tehát ezek az adományok? Vajon csak azért nem a Lélek ajándékai, nem a kérők és imádkozók javára adatnak-e, mert akik *elragadtatnak a harmadik égig*, azoknak minden testtel kapcsolatos dologról el kell feledkezniük?

---

220 Mt 7,7

221 1Kor 12,10

222 1Kor 14,13

223 Vö. 1Kor 12,8; 14,26

224 1Kor 12,9.28

225 1Kor 12,10

226 2Tim 1,6

227 Vö. ApCsel 8,17

14. Az imádság nem jelent elszakadást a testtől

Inkább térjünk itt vissza a filozófusnak azokhoz a szavaihoz: „*Hiszen ha Isten ajándékai is azok, amik az imádság idején velük történnek, mint például ezek a csodák és az adományok, szükségszerűen tévedés azt mondani, hogy az értelmileg imádkozónak mindent el kell felejtene. Nem kell ugyanis semmi olyat elfelejtene, amit Isten a javára adott neki. Ha pedig az imádságban buzgólkodónak el kell felejtene ezeket, vajon nem értelmetlen dolog állandóan ilyeneket kérni Istentől, amiktől inkább meg kell szabadulni és el kell távolodni, amikor imádkozunk?*”²²⁸ De, ó, kedvesem, a valóban imádkozókat az Isten hol kilépteti magukból, önmaguk fölé emelve és kimondhatatlan módon a harmadik égig ragadva el őket, hol pedig amikor önmagukban vannak, az Isten lelkükön és testükön keresztül műveli a természetfölötti, kimondhatatlan és az evilági bölcsék számára felfoghatatlan dolgokat. Hiszen az összes apostolnak, akik egykor a templomban²²⁹ *képtartottak az imádságban és könyörgésben,*²³⁰ amikor leszállt a Szentlélek, nem adott elragadtatást, nem is ragadta el őket az égbe, hanem tüzes nyelvekkel erősítette meg őket,²³¹ és általuk mondta el azokat, amiket szerinted mind szükségképpen el kellett hogy felejtssenek az elragadtatásban levők, mivel magukról is megfeledkeztek. Amikor pedig Mózes hallgat, így szól Isten: *Miért kiáltasz bozózám?*²³² Ez a hang azt mutatja, hogy imádkozott. Mivel pedig hallgatva imádkozott, bizonyára értelmileg imádkozott. Vajon tehát Mózes nem érzékelt akkor, nem vette észre a népet, lármájukat és a fenyegető veszélyt, sem a botot, amelyet érzékkel felfogható kezében tartott? Miért nem ragadta el tehát őt akkor az Isten, fel sem oldotta az érzékelésből – te ugyanis azt véled, hogy csak ez az, amire Isten az imádkozókat méltatja –, hanem ahhoz az érzékelhető bothoz siettetted, és azt a nagy erőt helyezte belé, nemcsak a lelkébe, hanem testébe is meg a kezébe is, amelyeket mind el kellene felejtene az értelmileg imádkozónak? Akkor, miközben hallgatott, miért csapott rá a kezében levő botjával a tengerre, először szétválasztva, aztán pedig visszazárva azt, miután átkeltek rajta? Vajon nem emlékezett lelkében rendületlenül Istenre, nem egyesült értelmi imádságban tökéletesen azzal, aki egyedül képes arra, hogy prófétája által ilyeneket tegyen, miközben Mózes nem volt érzéketlen a testen keresztül megnyilvánuló hatások iránt?

228 Az előző fejezetben olvasható Barlaám-idézettől néhány helyen eltér az itteni, mutatva, hogy milyen hozzátételleges pontossággal idézi ellenfelének szövegét Palamasz. Ugyanez igaz a patrisztikus idézetekre is.

229 Az ApCsel 1,13 „emeleti teremről” beszél, a szerző valószínűleg összekeverte a 2,46-tal.

230 ApCsel 1,14

231 ApCsel 2,1–4

232 Kiv 14,15; vö. Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (CPG 3010) 16,4; MPG 35,937C; Vazul, *Homiliák a zsolnárokhoz* (CPG 2836) 116; MPG 29,485C

15. Barlaám helytelenül értelmezi Dénest

De mivel az Írásokból is hozott bizonyítékokat,²³³ nézzük meg, hogy nem ellenkeznek-e azok is az imádságról vallott véleményével. Mindenek előtt tehát a nagy Dénest hozza fel tanúul – úgy hiszi – az ő véleménye mellett, amikor ezt írja Timóteus papnak: *A misztikus látványokkal való szorgos foglalkozásban hagyd el az érzékeléseket, az értelmi tevékenységeket is és minden érzéki és lelki dolgot, és a lehető leginkább törekedj a egyesülésre. Azzal, Aki minden lényegyet és tudást felülmúl.*²³⁴ Az isteni Dénesnek az a Timóteushoz intézett buzdító beszéde, amelyet ez a bölcs [Barlaám] úgy idézett, mint ami azt bizonyítja, hogy egyedül csak ő gondolkodik megbízhatóan az értelmi imádságról, valójában cáfolja őt – amint értekezésünk során majd beigazolódik –, mivel Barlaám teljesen lerontja az értelmi imát, mint ahogy összes korábbi érveivel is állandóan ezt tette. Aki ugyanis borzasztónak véli az imádság kezdetét, azaz a szív töredelmességében megnyilvánuló félelemteli, nagyon fájdalmas és siránkozó lelkiállapotot,²³⁵ amely az Istennek tetsző bátortalanság miatt legtöbbször értelmi módon hallgatásban nyilvánul meg, és azt az imádságot, amely a böjtölés és virrasztás idején bekövetkező, tapintható fájdalomtól fakadó könnyekben és töredelemben nyilvánul meg, meg azt az igyekezetet, hogy a kezdők elméjük megosztottságát egységesebb és ezért megfelelő imára irányítsák, aki tehát az ilyeneket mind lebecsüli, következőképp az imádság célját és egyszerűen magát az egész imát rossznak véli majd, és azért küzd, hogy teljesen kiirtsa a létezők közül. Mondd meg nekem először, ó, filozófus: vajon nem Isten adta az értelmi tevékenységeket? Ugye hogy nem az imádságban nyilvánul meg a legmegtisztultabb állapotuk, mivel ezeket is el kell hagynia annak, aki imádságban törekszik az isteni egyesülés felé? Egy mondás szerint azonban az imádság *a legbölcsebb gondolatok szülőanyja.*²³⁶ Továbbá az is megfontolandó, hogy kiemelt módon értelmi tevékenység a tökéletesek imádsága. Minthogy sem a testhez, sem a körülötte levő dolgokhoz nem fordult az ilyeneknek az értelme, sem érzékelés, sem a hozzá kapcsolódó képzelet által nem tevékenykedik, nem is szívesen időzik ésszel és szemléléssel a létezők tanulmányozásánál, hanem egyedül az imádságban tart ki hűségesen, hogyne tudna legjobban önmagában tevékenykedni, amikor imádkozik?²³⁷ Timóteust azonban arra buzdítja Dénes, hogy az értelmi tevékenységeket is hagyja el, vagyis az imát is! Te

233 Jelen esetben az „Írások” a szent atyák szövegeire is vonatkoznak.

234 *MT* 1,1; *MPG* 3,997B; *CD* II, 142,5–9; vö. Erdő 259

235 *Diadochosz, Fejezetek* (CPG 6106) 16; *SC* 5bis,93

236 *Diadochosz* ezt nem az imával, hanem a csendben való hallgatással kapcsolatban mondta. Vö. *Fejezetek* (CPG 6106) 70; *SC* 5bis,130

237 *Palamasz* azonosítja az értelmet (νοῦς) az emberi személlyel (τὸ καθ' ἑαυτόν), akinek az ima a saját tevékenysége.

viszont úgy ítéled, hogy semmi sem jó, nem is Istentől származik imádság közben, amit el kell hagyni és nem szabad érzékelnie a magasabb rendű elragadtatottságban levőnek. Tehát szerinted nem jó dolog az imádság, nem is attól az Istentől való, *aki imádságot ad az imádkozónak.*²³⁸

16. Barlaám lerontja az imádságot

Ismét saját szavaidat idézem az értelmi imával kapcsolatban.²³⁹ „*Mivel mindenki elismeri, hogy aki az isteni egyesülésre törekszik, annak semmit sem szabad érzékelnie, és el kell feledkeznie önmagáról, Isten pedig az ihyennek nyújtja a kezét, mert mindentől megszabadul, és mindentől elragadja; ha viszont az imát semmiképp sem érzékeli az imádkozó, hogy lehet Istentől az ima, amelyet nem lehet érzékelni? Hiszen hiábavaló lenne, az Istentől származó dolgok közül pedig semmi sem hiábavaló. Ha viszont érzékeli az imát az imádkozó, hogyan bocsátja belé az Isten azt, amelyről mindannyian azt mondják, hogy meg kell szabadulnia annak, aki Istenhez fordul, ahhoz az Istenhez, aki ha valakit körülragyog, azszal elfeledtet mindent, még az értelmi tevékenységeket is?*” Látod, hogyan rombolják le teljesen az imát „*Az imádságról*” szóló értekezéseid? Az a csodálatos férfi [Dénés] pedig arra buzdítja az isteni Timóteust, hogy szívében lépcsőt állítson fel,²⁴⁰ fokról fokra egyre magasabbra emeli fel, és ezeken keresztül a legmagasabb oromra állítja őt, ahonnan minden látható. Te pedig, ó, mindenben bölcs férfi – nem tudom hogyan –, azt véled, hogy a földi emberek közvetlenül elérik a mennyei magasságot, és tanúként idézed az isteni Maximoszt, aki azt mondja: *Amikor a szeretet vonzalmában elragadtatott értelem Istenhez jut el, akkor sem magáról, sem más létezőről nem vesz tudomást.*²⁴¹ „*Tehát – mondja az új mester – azokat a testben levő benyomásokat sem érzékeli, amelyekről azt mondják, hogy az imától származnak. Ezek tehát szükségképpen hiába történnek.*” Akkor azt mondhatnánk, hogy az értelem nem fogja fel az imát, mert akkor ezt sem érzékeli. Ezek szerint tehát hiábavaló dolog imádkozni. Valóban hiábavaló és esztelen dolog, ha valaki ezekből ilyen következtetéseket von le! Mit is mond – kérdezhetnénk – ugyanis Maximosz, az isteni szeretet legbölcsebb magasztalója és rajongója? *Amikor az értelem Istenhez jut el, akkor sem magáról, sem más létezőről nem vesz tudomást.* „*Akkor*” – mondja –, amikor pedig önmagában imádkozik értelmileg, akkor önmagát is, és a szent imádság következtében önmagában meg a vele egyesült testben keletkezett boldog benyomásokat is érzékeli.

238 1Sám 2,9 (LXX 1Kir 2,9)

239 Vö. Tr II,2,8 (fentebb 177)

240 Vö. Zsolt 83 (84),6

241 *Fejezetek a szeretetről* (CPG 7693) 1,10; MPG 90,964A; Ceresa–Gastaldo 52; Orosz 9; vö. uo. 2,6; MPG 90,985B; Ceresa–Gastaldo 92; Orosz 25

17. A könnyekkel való megkeresztelkedés

A harmadik tanúsága úgy szól, hogy „*az imádság legtökéletesebb állapota az, amikor az értelem túljutott a testen és a világon, és mindenféle anyagtól megformától megszabadultan merül el az imádságban,*²⁴² *hogy ebben az állapotban – mondja – az értelem kívül legyen a szóban forgó, testben levő benyomásokon?*”. Márpedig – amennyire csak tudjuk – senki sincs szüntelenül ilyen állapotban azok közül, akiket test vesz körül, hacsak nem a fennkölt imádságnak ez az új tanítója, de azok is nagyon kevesen vannak, akik ritkán elérik azt. Következésképp ha mindazok, akik imádkoznak, idejük túlnyomó részében testben lévén, egyúttal a bennük levő benyomásokat is érzékelik, mennyivel inkább érzékelik azokat a szent és az imádságból eredő benyomásokat, amelyek tökéletesítik, felemelik és lelkivé teszik azokat, akikben előfordulnak, ahelyett, hogy lehúznák, megrontanák és tönkretennék őket. Hiszen olyan fajta benyomások is vannak – nemcsak szent, hanem természetes benyomások is, amint maguk az érzékeink is tanítják –, amelyek külső dolgok megtapasztalásából jönnek létre, és számunkra a Lélek által felülről adott istenítő tökéletesedés képei, amely tökéletesedésnek pedig *kezdete az Isten félelme.*²⁴³ Ez a félelem nem mint képességet ölte meg a lélek szenvedésre képes részét, amint a filozófus vélte meg tanította is, hanem Istennek kedves tevékenységgé fejlődve üdvös töredelmet és boldog bűnbánatot szül, elhozva a megbocsátás fürdőjét, amely emlékeztet az Istentől való újjászületésre, vagyis a megtérés könnyeit. Tehát ezek az Istennek tetsző és megtisztító könnyek az atyák szavai szerint *szárnyakatadnak az imádságnak,*²⁴⁴ megvilágítják az értelmi szemeket, amikor kapcsolódnak az imádsághoz. Teológus Gergely szerint²⁴⁵ megőrzik az isteni fürdőből eredő kegyelmet, amikor jelen van ez kegyelem, amikor pedig eltávozott, visszahívják, miért is az *újjászületés* második szent *fürdőjének*²⁴⁶ és második isteni keresztségnak is nevezik, és Gergely így is hívja. Ez fáradtságosabb, de semmivel sem kevesebb az előbbinél, sőt nagyobb is, amint az egyik atya világosan megmutatta, amikor azt mondta: *A keresztség után még a keresztségnél is fontosabb a könnybulletás.*²⁴⁷ Az ilyen könny tehát megtisztít és elszakít a földi dolgoktól, felemel és egyesít az isteni születés kegyelmével, általa pedig átisteníti a kegyelem birtokosát. Vajon tehát ezek a könnyek nem a testnek és a lélek szenvedésre képes részének közös tevékenysége?

242 *Fejlesztések a szeretetről* (CPG 7693) 2,61; MPG 90,1004C; Ceresa–Gastaldo 122; Orosz 38

243 Vö. Péld 1,7; 9,10

244 *Létra* 28,13; MPG 88,1132C; Árkossy 219

245 Vö. *Homíliák* (CPG 3010) 40,31; MPG 36,401A–404A; SC 358,26–268; ÓI 17,300

246 Vö. Tit 3,5

247 *Létra* 7,8; MPG 88,804AB; Árkossy 75. Ez Új Teológus Simeon kedvenc témája (*Cent.* I,36; ed. J. Darrouzès, Paris 1950, 50.)

18. Barlaám ezt rossz dolognak tartja

Hogyan fogadjuk azt, aki azt mondja, hogy ha a lélek szereti az ő szenvedésre képes részének és a testnek közös tevékenységeit, ez tölti el sötétséggel és süllyeszti le? [Szerinte] ugyanis a test és a lélek minden közös műve, amennyiben egyre inkább elbizonytalanítják a lelket, annyira elvakítják, hogy ha létre is jönnek olyan mozgások, amelyeket közösen végez a lélek és a test – azt mondja –, „*elbisszük-e, hogy kárunkra válnak, és akadályozzák a meredeken felfelé haladó értelem tevékenységét?*” Vajon ezek a szavak, amelyeket gondol meg tanít, nem épp az ellenkezőjét mutatják annak, mint amiket a szentek, sőt a Szentlélek oktatott nekünk? A szentek ugyanis azt mondják, hogy létezik a testnek és a léleknek olyan közös tevékenysége, Istennek valóban jószágos és isteni ajándéka, amely biztosítja a léleknek az isteni megvilágosítást, megszabadítja a gonosz szenvedélyektől, és helyükbe az erények egész szent karát vezeti be, *bízzon aki el akarja veszíteni a rosszat, siránkozva veszíti el azt* – mondja –, *és aki meg akarja szerezni az erényt, siránkozva szerzi meg azt.*²⁴⁸ Egyesek tehát azt mondják, hogy vannak a léleknek és testnek olyan közös tevékenységei, amelyek ily nagy mértékig hasznosak a lélek számára, ő viszont azt mondja, hogy nincsenek ilyenek. „*Mindegyik igyekszik lehúzni a lelket* – mondja ugyanis –, *és az összes létrejövő mozgás, amit közösen birtokol a lélek és a test, káros, és romlására válik a léleknek.*” Az ugyanis nem menti fel őt a vád alól, hogy ugyanezt a tevékenységet²⁴⁹ nem mondta különlegesen kárhózatossá, de minthogy ezt is a rossz tevékenységek közé sorolta, joggal esik vád alá, és különösen azért, mivel ilyen mesterkedéssel próbálta meg rászedni hallgatóságát, hogy csatlakozzanak véleményéhez. Az Isten ugyanis azt mondta a próféta által, hogy a zsidó papok azért estek ítélet alá, mert *nem tették különbséget a szent és a tisztátalan dolgok között.*²⁵⁰ Tehát ő is így tett, amikor a lélek és a test sok más közös jó tevékenységével együtt a boldog töredelmet sem különböztette meg a tisztátalan cselekedetektől.

19. Mi a szenvedélymentesség?

„*Én azonban* – mondja – *ezt a töredelmet nem vélem szenvedélymentesnek és boldognak. Hiszen hogyan lehetne szenvedélymentes az, amit a lélek szenvedésre képességének tevékenysége valósít meg? Hogy lehetne szenvedélymentes az, akiben ez a szenvedésre képesség tevékenykedik, ha csak alkata szerint nem pusztítja el teljesen?*” Mi azonban azt tanultuk, ő, filozófus, hogy nem azt jelenti a szenvedélymentesség, hogy elpusztítjuk a szenvedésre képességet, hanem hogy a rosszabbról jobbra változtatjuk, és az alkata szerinti tevékenységét

248 Vö. Szír Izsák, *Aszketikus beszédek* (CPG 7868) 27; Pirard 46–463 (= 85, Szpetszierisz 342a

249 Ti. a bűnbánat könnyeit.

250 Ez 22,26

az isteni dolgok felé irányítjuk azzal, hogy tökéletesen elfordul a gonosz dolgoktól, és a jó dolgok felé fordul. Így aztán számunkra az mentes a szenvedélyektől, aki leszámolt a gonosz vonásokkal, és a jókban gazdagodott, akít úgy áthatnak az erények, mint a szenvedélyek rabjait a csúf élvezetek,²⁵¹ aki az indulatot és a vágyakozást, melyek a lélek szenvedésre képességének két fajtája, úgy alávetette a lélek megismerő, ítélő és gondolkozó képességének, mint a szenvedélyektől megszállottak a gondolkozási képességet a szenvedésre képességnek. A lélek képességeinek helytelen használata szüli ugyanis a borzasztó szenvedélyeket, amint az *ostobasággá vált bölcsességet* is²⁵² a létezők ismeretének helytelen használata szüli. Ha pedig valaki jól használja ezeket, egyrészt a lelki létezők ismerete által az Isten ismeretére jut el, másrészt a lélek szenvedésre képessége által, amikor arra a célra irányul, amelyre Isten teremtette, a megfelelő erényeket műveli majd, a vágyó képességével a szeretetet öleli át, az indulat képességével pedig a kitartást nyeri el. Tehát nem az a szenvedélymentes, aki megölte [lelke szenvedésre képességét], mivel akkor az isteni vonások, helyzetek és állapotok felé sem mozdul, és tehetetlen ezekkel kapcsolatban; hanem az [a szenvedélymentes], aki [lelke szenvedésre képességét] alávetette értelmének, hogy – mivel meggyőzi őt az értelem, amely természeténél fogva vezető szerepet tölt be – ezáltal Isten felé közeledjen – amint illik –, az Istenről való szüntelen megemlékezés²⁵³ által Istenhez emelkedjen fel, ennek folytán pedig az isteni állapot birtokába jusson, és legjobb alkathoz vezesse, amely az Isten iránt érzett szeretet.²⁵⁴ E szeretet miatt teljesíti – amint meg van írva – a szeretett személy parancsait,²⁵⁵ ezekből pedig megtanulja, gyakorolja és elsajátítja a tiszta és tökéletes felebaráti szeretetet. Lehetetlen, hogy ezekkel ne férjen össze a szenvedélymentesség.

20. Élő áldozat

Tehát ez az út, amely a szenvedélymentesség által vezet a tökéletes szeretethez, rendkívüli, felfelé visz, és különösen alkalmas azok számára, akik a világtól eltávolodtak. Hiszen Istennek szentelték magukat, és zavartalan értelemmel állandóan vele társalognak, mivel szorosan kapcsolódnak hozzá, könnyen elhárítják maguktól a gonosz szenvedélyek szemetjét, és a szeretetet kincsként halmozzák fel magukban. A világban

---

251 *Létra* 29,6; MPG 88,1149A; Árkossy 226

252 1Kor 1,20

253 A *mnémé tu Theu* vagy *mnémé Iészü* mint a „tiszta ima” egyik szempontja alapvető eleme a keleti lelki hagyománynak.

254 Diadochosz, *Fejezetek* (CPG 6106) 11, 31, 58, 59, 63, 73, 90, 91; SC 5bis, 89. 101. 118. 119. 123. 128–129. 150–153

255 Vö. 1Ján 4,19; 5,1–2

élőknek kényszeríteniük kell önmagukat arra, hogy az Isten parancsai szerint kezeljék a világi dolgokat. Vajon nem azon dolgozik a lélek szenvedésre képessége is, amikor társul ehhez az erőfeszítéshez, hogy e parancsoknak megfelelően tevékenykedjen? Ez az erőfeszítés pedig, ha megszokottá válik, megédesíti az Isten parancsaihoz fűződő viszonyt, és az állapotot alkattá változtatja. Az alkattól fakad a rossz vonások és helyzetek iránti kitartó gyűlölet, ennek a rossz dolgok iránti gyűlöletnek a gyümölcse pedig a szenvedélymentesség, amelyből az egyedüli jó iránti szeretet születik. Akkor kell felajánlani Istennek a lélek szenvedésre képességét, amikor az él és tevékenykedik, hogy élő áldozat legyen, amint testünkről is így szólt az Apostol: *Isten irgalmára kérlek titeket* – mondja ugyanis –, *hogy adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul.*²⁵⁶ Hogyan lehetne a mi élő testünket Istennek tetsző áldozatul adni? Amikor szemünk szelíden néz, amint az Írás mondja: *aki szelíden néz, az könnyörületet nyer,*²⁵⁷ a felülről jövő kegyelmet is magához vonzza és közvetíti nekünk; amikor fülünk figyel az isteni tanításokra, nem azért, hogy csak hallja azokat, hanem hogy Dávid szava szerint *emlékezzen az Isten parancsairól, hogy megtartsa azokat,*²⁵⁸ *nehogy feledékeny hallgatója legyen* – mint ahogy az az apostol mondta, aki az Isten testvére²⁵⁹ –, *hanem figyelmesen beletekintve a szabadság tökéletes törvényébe, sőt el is mélyülve benne, boldog legyen tetteiben,*²⁶⁰ nyelvünk, kezünk és lábunk pedig az isteni akarat szolgálatában álljon. Mi tehát az Isten parancsainak ez a megtartása? Vajon nem a lélek és a test közös tevékenységei? Hogy lehet tehát, hogy „*a lélek és test összes közös tevékenysége sötétséggel tölti be és elvakítja a lelket*”?

21. Pál példája

Az Apostol azt mondja: *Ki gyöngé, hogy én gyöngé ne lennék? Ki botránkozik meg, hogy én ne égnék?*²⁶¹ Vajon tehát ezek nem a test és lélek szenvedésre képességének közös tevékenységei? Vajon azt véljük tehát, hogy „*a lélek kárára és romlására válnak?*” De hiszen épp ez bizonyítja, hogy a felebarátot úgy kell szeretni, mint önmagunkat, ami Isten második parancsa ugyan, de az Istentől ránk hagyományozott mondás szerint hasonló az első és nagy parancshoz.²⁶² Ezért ugyanaz az Apostol azt mondja, amikor a rómaiakhoz

---

256 Róm 12,1

257 Péld 12,13A (LXX)

258 Zsolt 102 (103),18

259 Az ifjabb Jakab apostol.

260 Jak 1,25

261 2Kor 11,29

262 Mt 22,36–38

Második triász

ír: *Nagy az én szomorúságom és szüntelen szívem fájdalma testvéreimért, test szerinti rokonaimért.*²⁶³ Látod, hogy él és tevékenykedik ennek a szenvedélymentes és isteni léleknek a szenvedésre képessége? Ha pedig ezzel imádkozott szünet nélkül, és szüntelenül szomorkodott,²⁶⁴ bizony az imádsággal együtt létezett benne a lélek fájdalma. Hogy pedig nemcsak együtt létezett, hanem együtt is működött, a mondat szerkezete mutatta meg itt. Azt mondja: *Azt kívántam ugyanis, hogy magam legyek átkozottként távol Krisztustól testvéreimért,*²⁶⁵ másutt pedig: *Szívem vágya és könnyörgése az Istenhez Izraelért az, hogy üdvözüljön.*²⁶⁶ Ha feltétlenül figyelembe vesszük lelkének értük való nagy szomorúságát és szüntelen fájdalmát, hogyan vélhetnénk akkor, hogy a szenvedélymentesség a szenvedésre képesség alkata szerinti elhalása?

22. Csak a gonosz szenvedélyeknek kell elhalniuk

Azonban – amint látszik – a filozófus hallott ugyan a szenvedélymentességről meg képzelődött is róla, de nem hallott az érzéketlenségről, amely romlásba visz, és amelyet kárhoztattak az atyák. Van tehát jó fájdalom is, amely ellentétes ezzel az érzéketlenséggel, és léteznek a léleknek és a testnek olyan közös tevékenységei, amelyek előnyére válnak a léleknek, sőt tökéletesítik, ha az isteni parancsok megtartása által nyeri el a tökéletességet. Ha pedig a testnek vannak ilyen cselekedetei, mennyivel inkább a lélek szenvedésre képességének, amely közvetlenül kapcsolódik az értelemhez. A test ugyanis ez által a közvetítő által van összekötetésben az értelemmel.²⁶⁷ A filozófus pedig hasonlóan jár el, mint ha valaki meghallva, hogy Isten azt parancsolja: *Nyugodjatok és tudjátok meg, hogy én vagyok az Isten,*²⁶⁸ erre fel látva azokat, akik csak az isteni dolgokkal foglalkoznak, az isteni és lelki dolgokban fáradoznak, szemükre hányja: *„Azt mondta az Isten, hogy nyugodjatok, ti pedig, akik fáradozni igyekeztetek, tévedésben vagytok”.* Hiszen az Apostol is azt mondja: *Öljétek meg tagjaitokban azt, ami földies: a paráznaságot, tisztátalanságot, bűnös kívánságokat és kapzsiságot.*²⁶⁹ Hallod, hogy a testi tevékenységek közül melyeket kell megölni? A paráznaságot, a tisztátalanságot és egyszerűen mindent, ami földies. Melyik szenvedélyt? A rosszat, de nem a Léleknek a test által megvalósuló tevékenységeit, sem az isteni és boldog szenvedélyeit, sem a léleknek ezekre irányuló természetes

263 Róm 9,2–3

264 Vö. 1Tessz 1,2; 2,13; 5,17

265 Róm 9,3

266 Róm 10,1

267 Palamasz itt részben neoplatonikus elméletekre is támaszkodik, ahol lélek és az értelem hiposztázis elég világosan elválik egymástól..

268 Zsolt 45 (46),10

269 Kol 3,5

képességeit. „*A vágyóképességed – mondja ugyanis – egészen Isten felé irányuló legyen, a haragod egyedül a kígyó ellen irányuljon*”.²⁷⁰ Vajon ki szabad-e ölni a léleknek ezeket a képességeit? Vajon indulna-e akkor az ilyen az isteni magasság felé, amikor az Istenhez intézi imáit, vagy szembeszállna-e a kígyóval, amikor az bűnös támadásba lendül?

23. Az Isten iránti szenvedély

Valóban komolyan beszél a filozófus? Mit is mond? „*Amikor imádkozunk, megvetjük ugyan az érzékelést és a képzelődést, de közben elfogadjuk, hogy a lélek szenvedésre képes része valamelyik képességével működjék? Ezt bizony még kevésbé! Hiszen a szenvedésre képesség tevékenységei mindennél inkább elvakítják és kivájják az isteni szemet*.” Jaj! Vajon kivájjá az isteni szemet a gonosz dolgok iránti gyűlölet és az Isten meg a felebarát iránti szeretet? Hiszen ezek is a szenvedésre képesség tevékenységei. A léleknek ezzel a képességével szeretünk ugyanis és fordulunk el, kormányozzuk magunkat és idegenedünk el, amint a lélek gondolkozó képességével szeretünk és vádolunk a bölcs Szünesziosz szerint.²⁷¹ Vajon tehát a gondolkozó képesség halála az, hogy isteni tanokkal foglalkozik, Istennek himnuszt és hálaadást küld, és hozzá kapcsolódik a szüntelen megemlékezés által? Vagy ez az értelem valódi élete és igazi tevékenysége? Ugyanígy nem ölik meg tehát a szenvedésre képességet a szép dolgok szerelmesei, amikor önmagukban arra kényszerítik, hogy ne tevékenykedjen és ne mozduljon, hiszen akkor semmivel nem rendelkeznének, amivel kívánhatnák a jót, és gyűlölhethetnék a rosszat, amivel elidegenedhetnének a rossztól, és ragaszkodhatnának Istenhez. Mit ölnek akkor meg? Ugyanannak a képességnek a rossz dolgokhoz fűződő kapcsolatát, miközben a teljes képességet az Isten iránti szeretet felé fordítják át az első és nagy parancsnak megfelelően: *Szeresd Uradat, Istenedet* – mondja ugyanis – *teljes erődből*,²⁷² azaz képességedből. Melyik teljes képességedből? Világos, hogy a szenvedésre képességedből, ez ugyanis a léleknek az a képessége, amelyikkel szeret. Ez a képesség pedig, amikor valóban ilyen állapotba kerül, a lélek más képességeit is elvonja a földies dolgoktól, és Isten felé emeli. Ez a képesség, amikor ilyen [Isten felé irányuló] állapotba kerül, az imádság számára is biztosítja, hogy tiszta lesz, az értelmet pedig nemhogy nem akadályozza, hanem vele együtt azon munkálkodik, hogy az emlékezet által úgy birtokolja Istent, mint aki magában [az értelemben] helyezkedik el. Ez a szenvedésre képesség az Isten felé irányulva azt is biztosítja azoknak, akik a valóban kívánatos célt

270 Vö. *Létra* 26,41; MPG 88,1068D; Árkossy 192: „Természettől fogva van bennünk indulat a kígyó ellen, mi meg embertársunk ellen használjuk.”

271 *Levelek* 112; MPG 66,1321

272 MTörv 6,5; Mt 12,30

óhajtják, hogy megvethessék a testet, és könnyebben viselhessék el a testi fájdalmakat. Altala ugyanis teljesen hatalmába keríti őket az a vonzalom, és mintegy a testen felülemelkedve az imádság és a szeretet által az isteni Lélekkel közösségben élnek, a testnek ezeket a szenvedéseit pedig csak annyiban érzékelik, hogy elítélik azokat.

24. A szenvedélymentesség nem öngyilkosság

Mit is kell még többet írni ezekről? Mindenki előtt világos ugyanis, ha ennek a bölcsnek a számára nem is vált nyilvánvalóvá, hogy azt a parancsot kaptuk: *feszítsük keresztre a testet szenvedélyeivel és kívánságaival együtt*,²⁷³ de nem azért, hogy önmagunkat öljük meg azzal, hogy elpusztítjuk a test minden tevékenységét és a lélek minden képességét, hanem hogy egyrészt eltávolodjunk a rossz kívánságoktól és tettektől, és bizonyítsuk, hogy elmenekültünk tőlük és hátat fordítottunk nekik, másrészt hogy a Lélekre *vágyódó emberek* legyünk, amint Dániel mondja,²⁷⁴ akik tökéletes gondolkozással ebben a vágyban élnek és mozognak, és férfiasan mindig előre haladnak, mint a Szodomából távozó Lót, aki mindig előre lépett, nem fordult hátra, és így elérte, hogy életben maradt, míg a felesége, aki hátrafordult, önmaga halálát okozta.²⁷⁵ Véleményem szerint eléggé bizonyítottá vált, hogy a szenvedélymentesek nem ölik meg a lélek szenvedésre képességét, hanem úgy birtokolják, hogy az él és a jobbra törekszik.

25. Barlaám Niképhorosz ellen intézett kritikája

Most pedig lássuk, hogy ennek a filozófusnak, jóllehet minden találékonyságával a tiszteletreméltó Niképhorosznak az imádsághoz írt bevezető magyarázataira rontott, hogyan nem sikerült megrágalmaznia, eltorzítania és elgáncsolnia őt, hanem inkább önmagát és saját szavait gyalázta ezekkel a rágalmozó tanításokkal, nem pedig azt a szentéletű atyát. Először is azzal kezdte rágalmazni ezt a férfit, hogy azt állította: elsőként ő hagyott ránk ilyen javaslatokat, amelyeket önkényesen „sugallatoknak” nevezett. Már sokkal korábban javasolták ugyanis ezeket más lelki férfiak, mégpedig majdnem ugyanezekkel a szavakkal és gondolatokkal. Az összes atyák írásai között bárki találhat sok olyan megnyilatkozást, amely ezek mellett tanúskodik, mint amilyen annak a műve is, aki szavakból ácsolt számunkra lelki *Létrát: Jézusra emlékezz, valahányszor csak lélegzel* – mondja

---

273 Gal 5,24

274 Vö. Dán 9,23; 10,11,19

275 Vö. Ter 19,17

ugyanis –, és akkor majd megtudod, mi a nyugalom haszna.²⁷⁶ Ezután így szól a szentéletű [Niképhorosz]: *Kényszerítsd értelmeket, hogy a beszívott lélegzettel együtt lépjen be a szívbe,*²⁷⁷ azaz a nagy Makáriosz szerint a lélegzethez kapcsolódjon, és a szívben levő dolgokat vizsgálja. *A szív kormányozza az egész szervezetet* – mondja ugyanis –, és miután a kegyelem birtokba vette a szív legelőit, *kormányozza az összes testrészt és gondolatot. Itt kell tehát megnézni, vajon belírta-e a kegyelem a Lélek törvényeit.*²⁷⁸ A szentéletű [Niképhorosz] tehát ezekkel a nagy atyákkal tökéletes összhangban nyilatkozik, Barlaám pedig újból hamisan vádaskodik, mert a „kényszerítsd”-et elszakítja az „értelem”-től, és a beszívott lélegzettel kapcsolja össze.²⁷⁹ Miután így hamisan vádaskodva a szavakkal együtt a mondat értelmét is eltorzítja, ő maga bőszen liheg a kényszerített lélegzetvételek ellen, miközben bizonygatja, hogy teljes képtelenségről van szó. Amíg azonban Niképhorosz „értelem”-nek is mondja az értelem tevékenységeit, és arról beszél, hogy akik az imádságban fáradoznak, azoknak vissza kell vezetniük önmagukhoz és befelé kell irányítaniuk azokat a tevékenységeket, amelyek az érzékek által kint szétszóródtak, a filozófus Barlaám azzal vádolja ismét hamisan, hogy a szentéletű „értelem”-nek az értelem lényegét mondja. Így ugyanis azt vélte, hogy sokféle kifogást talál a szentek szavai ellen.

26. Barlaám felületessége

Mivel azonban mi pontosan megkülönböztetjük, hogy mi az igazság, ő felelni sem tud, hanem azt mondja: „*Bár csak szolgálnának írásaink tanításul azok számára, akiket félrevezetett a nyilvánvaló képtelenség!*”. Te tehát, aki azt tanítod, amit nem értettél meg – mondhatná bárki az ilyen tanítónak –, vajon tévúton jársz vagy sem? Ha ugyanis tévúton jársz, hogyan gondolod, hogy tanító vagy, amikor neked van tanítóra szükséged, és tőlünk kell tanulnod az igazságot? Ha pedig nem jársz tévúton, hogyan sértegetheted annak alapján, ami számodra képtelenségnek tűnik, azt az embert, aki semmiféle képtelenséget nem gondol, és azzal érvelsz, hogy nemhogy helytelenül szólt, hanem helytelenül is gondolkodott? Ha ugyanis Niképhorosznak mind szavai, mind gondolatai helytelenek, hogyhogy te, vádló létedre, figyelmen kívül hagyod a gondolatot, és csak azt támadod, ami helytelennek tűnik? Ha te is óvakodnál attól, hogy megtévesszenek a szavak, és másoknak is ezt

276 *Létra* 27,26; MPG 88,1112C; Árkossy 213

277 Niképhorosz Hészüchasztész, *A szív megőrzéséről*; MPG 147,963B–964A

278 *Homiliák* (CPG 2411) 15,20; MPG 34,589AB; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4),139,283–286)

279 Nem Niképhorosz beszél arról, hogy benn kell tartani a lélegzetet, amikor imádkozunk, hanem Ál-Simeon (I. HAUSHERR ed., *La méthode d'oraison bénychaste* [*A hészüchaszta imamódszer*], in *Orientalia Christiana Periodica* IX, 1927, p. 164)

kötnéd lelkükre, akkor dicsérned kellene a [szavak] értelmét és az értelem szülőatyját, a szavaknak pedig nem vádlójává, hanem magyarázójává kellene válnod. Ha ugyanis bárki arra hivatkozva, hogy a valaminek látszó dolgokkal száll szembe, szó szerint venné azt a parancsot, hogy meg kell ölni a testet, mintha ez öngyilkosságra tanítaná az embereket, vajon nem magad sújtanád az istenelleneseknek kijáró büntetéssel, hacsak nem másítja meg elhatározását? Nem hiszem! És amikor a nagy Vazul – hogy az általad vádoltakhoz hasonló példát alkalmazzak –, tehát amikor ő azt mondta, hogy az értelem „*kint szétszóródik*” és ismét „*viszátér*”,²⁸⁰ talán vádoljuk meg őt azzal, hogy azt mondja: az értelem változhatatlan lényege szóródik szét, és az tér vissza, ami sosem hagyja el önmagát, vagy pedig arra gondoljunk, hogy ő „*értelem*”-nek az értelem változó tevékenységeit nevezi, bármilyenek legyenek is ezek?

27. Ellentétben áll-e egymással Nüsszai Gergely és Makáriosz?

A filozófus viszont, akit az én cáfolataim visszatartottak attól, hogy a látszólagosból kiindulva vádaskodjon, és arra vágyott, hogy teljes erejével a gondolat ellen támadjon, azokkal az írásokkal vette fel a harcot, amelyeket ama tiszteletreméltó férfi [Niképhorosz] érdekében írtunk.²⁸¹ Itt sem felejtette el hamisan vádaskodó mesterségét, sőt talán nem is volt képes elfelejteni. Hiszen hogyan tudott volna ellentmondani azoknak az írásoknak, amelyek a bennük levő igazság miatt tökéletesen megcáfolhatatlanok, és hogyan hozhatta volna istentelenség hírébe az istenfélőket, ha nem rágalmazza meg őket? Mi tehát azt mondtuk, hogy az első testi gondolkodó szerv a szív, amint a nagy Makáriosz írja, akinek az ezt magyarázó szavait is idéztük az imént;²⁸² Barlaám viszont kitörölte a „*testi*”-t, és idézi az isteni Nüsszai Gergelyt, aki azt mondja, hogy *az érzéki természet könnyed és fényzerű részével olvad össze az értelmes lényeg*.²⁸³ Helyesen vonja ugyan le a következtetést, hogy ezt a részt érti „*első szerv*” alatt a szent, viszont helytelenül következtet, amikor szembeállítja az általunk mondottakkal mondván, hogy ezek ellentétben vannak a szent szavaival, aki a szívet, nem pedig azt a fényzerű részt mondta első gondolkodó szervnek. Azonban ha hozzáfűznéd a „*testi*”-t, ő, te szofista, amint mi mondtuk, messzire

---

280 *Levelek* (CPG 2900) 2,2 (*Nazianzoszi Gergelyhez*); MPG 32,228A; Deferrari I,14; ÓÍ 6,232

281 Ti. az első *Triász*.

282 Vö. Tr I,2,3; Tr I,3,41 (fentebb 70–71, 122–123)

283 *Az ember teremtéséről* (CPG 3154) 8; MPG 44,145C; in *Az isteni és az emberi természetről*, 185. Vanyó L. ford. (módosítva)

utasítanád az állítólagos ellentétet, és meglátnád, hogy összhangban vannak egymással a szentek, mi pedig az ő tanításukat követjük: hiszen nem test az emberi érzékelés fényszerű része.

28. Nüsszai Gergely antropológiája

De egy másik ellentétet is kitalált, amely szembeállítana minket a Nüsszaival. Mivel azt mondtuk, hogy a szív a testben a szervek szerve, az értelem pedig a szív által használja a testet mint egy szervet, így megismerhetőnek mondjuk az értelem és test egyesülését, márpedig Gergely azt felfoghatatlannak mondja.²⁸⁴ Mit is mond tehát, amikor arról beszél, hogy *a növekedési képességhez társul az érzékelés, mely [saját természetével] középen áll az értelmes és az anyagi valóság között*, majd pedig *az érzéki természet könnyed részével olvad össze az értelem*,²⁸⁵ és ezt mint első szervet használja, általa pedig a testet? Vajon nálunk nem jobban, sőt sokkal jobban érthetővé és elmondhatóvá tette, hogyan is kapcsolódik az értelem a testhez? Hogyan mondja tehát azt elgondolhatatlannak és kifejezhetetlennek? Vajon a te bölcseségednek úgy tűnik, hogy ő is ellentmond önmagának? És szerinted hogy nincs önellentmondásban, ha úgy gondolod, hogy természetesen veled összhangban van? Én azonban úgy vélem, hogy az ilyenek esetében tapintásnak mondjuk a kapcsolódást és az összeolvadást is. De hogy milyen az, és hogyan megy végbe az értelmes természet kapcsolódása a testszerűhöz vagy a testhez, senki emberfia nem képes sem elgondolni, sem pedig közérthetően kifejezni. Így önmagukkal és egymással összhangban vannak az atyák, és mi is velük. Te viszont az ellentétekben leled kedved, és úgy látszik, épp ezért igyekszel nekik is ellentmondani, mivel nekünk is ellentmondasz, amikor bebizonyítjuk, hogy ők egymással összhangban vannak.

29. Az atyák összhangban vannak egymással

A nagy Makárioszt ugyanis a kegyelem tevékenysége tanította, és arra oktat minket, hogy az értelem és a lélek összes gondolata a szívben van mint szervben, a Nüsszai pedig azt mondja, hogy az értelem, amennyiben testetlen, nincs a testen belül.²⁸⁶ Mi mindkét, látszólag különböző állítást egybe vonjuk össze, és kimutatjuk, hogy nem ellentétesek egymással: jöllehet nincs is a testen belül az értelem, amennyiben testnélküli –

284 Uo. 15; MPG 44,177B; Vanyó 207: „A szellem és a test kapcsolatát nem lehet sem elképzelni, sem elmondani.” Palamasz az eredeti ἀνεπινοήτων (elgondolhatatlan) helyett ἀπερινοήτων-t (felfoghatatlan) ír.

285 Uo. 8; MPG 44,145C; Vanyó 185 (módosítva)

286 Uo. 12; MPG 44,156kk.; Vanyó 19–198

állítjuk Nüsszai Gergellyel –, de belül is van, viszont nincs a testen kívül, amennyiben egyesült vele, és első testi szervként kifejezhetetlen módon használja a szívet, amint a nagy Makáriosz mondja.²⁸⁷ Mivel tehát más-más szempontból az egyik atya azt mondja, hogy nincs belül, a másik meg azt, hogy belül van, a legkevésbé sem különböznek egymástól. Ugyanígy aki azt mondja, hogy az isteni nincs egy helyen, amennyiben testetlen, az sem áll szemben azzal, aki azt mondja, hogy az Isten Igéje valaha szűzi és teljesen bűntelen anya méhében volt, amennyiben ott az értelmet meghaladó módon egyesült a mi testi természetünkkel kimondhatatlan emberszeretete miatt.

30. A pszichológia területén különféleképp lehet gondolkozni

Te pedig rólunk, akik azt igyekszünk bizonyítani, hogy ezek az atyák nem különböznek egymástól, azt igyekszel bizonyítani, hogy különbözünk tőlük, jóllehet az efféle dolgokban mindenki más véleményen lehet, mint például abban, hogyan kapcsolódik a testhez az értelem, hol van a képzelőerő és a vélekedő képesség, hol helyezkedik el az emlékezőképesség, a testben melyik tag a leginkább életbevágó, és mintegy irányítja a többit, honnan keletkezik a vér, és ha az egyes nedvek nem keverednek össze, melyik belső rész szolgál edényként. Az ilyen dolgokról tehát mindenki azt mondhatja, amit gondol, mert az ilyen dolgokban mindenki azt mondja, ami valószínű: például a csillagok mozdulatlanságáról és a csillagok mozgásáról, mindegyikük kiterjedéséről és természetéről meg más ilyen dolgokról, amit világosan nem nyilatkoztatott ki nekünk a Lélek, aki egyedül ismeri pontosan az Igazságot, amely áthat mindenben.²⁸⁸ Ezért ha rajta is kaptál minket, hogy ezen a ponton ellene mondunk az isteni és bölcs Nüsszai Gergelynek, akkor sem kellett volna emiatt ellenünk támadnod. Te tudod, hányan vannak, akik szférának mondják az eget, és annyi körpályát feltételeznek, ahány mozgó csillag van, miközben nem ezt mondja a nagy Vazul;²⁸⁹ és hányan mondják, hogy az ég örök mozgásban van, miközben egyes testek mozdulatlanok, és hányan vélik úgy, hogy a nap kering körpályáján, miközben szent Izsák nem így vélekedik. Mindezekről tehát, úgy látszik, kijelentenéd, hogy ellentmondanak az atyáknak, mint ahogy rólunk is, azonban egyedül rólad bizonyosodott be, hogy nem ismered az igazságot, amelynek alapján őket kell követnünk. Úgy látom, hogy sosem törődtél ezzel az igazsággal, vagy nem különböztetted meg attól, ami nem szükségszerű. Ezért, miközben

---

287 Idézi a *Szenthegyi tomosz* 3, MPG 150,1232A, PS II,572 (ld. alább 344)

288 Vö. Vazul, *Homiliák a zsolnárokhoz* (CPG 2836) 14; MPG 29,256BC

289 *Homiliák a tereméstörténet hat napjáról* (CPG 2835) 1,11; MPG 29,25BC; SC 26bis,13–132; ÓÍ 6,6–63

Második rész, 30. fejezet

a boldog életre vezető utakon szembekerülsz az atyákkal, másoktól azt követeled, hogy pontosan ragaszkodjanak olyan dolgokhoz, amelyek nem juttatnak el ahhoz a boldogsághoz.

Így aztán a már említetteken túl mi sem vetünk ügyet a ránk szórt rágalmaira, és áttérünk a szükségesebb témákra.

Ugyanannak az írása a szentül élő hészüchasztákról

Második könyv, harmadik rész

A szent fényről

1. Vak vezet világtalant

Nos tehát, az értelmi imának ez a tanítója, aki azokkal ellentétben oktat erről az imáról, akik egész életükön keresztül gyakorolják, arra is kész, hogy a szent fényről kioktassa a látókat,²⁹⁰ mégpedig vak létére, mivel maga sem tagadhatta. Azt bizonygatja, hogy vétkeznek, mert azt, amit ő nem lát – hiszen vak –, azok fénynek mondják, és kijelenti, hogy e fényvel kapcsolatban nem egyikünk-másikunk tévedett vagy valaki azok közül, akik kevéssel előttünk az életük tisztasága és az istenszemlélésük magasztossága révén kitűntek, hanem maguk az általunk ősidők óta tisztelt szentek is, amint a következő értekezés majd mutatja. Mivel pedig hallottam azoktól, akik hallgatták őt, amikor ilyen gondolatokat fejtegetett – azoktól, akik megdöbbentek a túlon túl újszerű beszédétől, és nem tűrhették, hogy hallgatással semmibe vegyék a szent atyák ellen intézett, ilyen nyilvánvaló káromlást, egyúttal pedig attól féltek, hogy ha hallgatólagosan semmibe veszik, nehogy ők maguk is ilyen szörnyűség részeseivé legyenek²⁹¹ –, épp ez sarkallt minket is minden másnál inkább az írásra. Minthogy pedig a filozófus a hozzá beszélőktől azt hallotta, hogy „ezekbe a dolgokba nem vagy beavatva, és velük kapcsolatban teljesen vak vagy; mi ütött hát beléd, hogy azokról a misztikus, szent látomásokról próbálsz beszélni, amelyeket még akkor sem értenél meg könnyen, ha azokat hallgatnád, akik megtapasztalták?”, nem tagadhatta, hogy e téren tudatlan és tapasztalatlan, ami mindenki előtt világos, ezért azt mondta: „*Nem csoda, ha valaki vak létére egy látóhoz igazodik, akkor az őt követő többi vaknak is tévedhetetlen vezetőjévé válik*”, mert azt vélte, hogy szóbőségevel és a dialektikus szofizmák meggyőző erejével még az evangélium szaván is túl tud tenni, pedig az nyilvánvalóan

290 Barlaámnak *A fényről* című értekezése válasz az első *Triász* harmadik részére.

291 Utalás azokra a vitákra, amelyeket Barlaám folytatott a szerzetesekkel Konstantinápolyban és Thesszalonikében. Vö. Philotheosz, 42–44;474–476 (MPG 151,585A–587C)

épp az ellenkezőjét mondja: *Ha ugyanis vak vezet világtalant, mindketten gödörbe esnek.*²⁹² „De én” – mondja – „bár vak létemre világtalanok vezetője vagyok, követni tudom a látókat.” És ki az a vak, aki nem képes erre? Ha mindkét lába meg a keze is nyomorék és teljesen erőtlen, nem tarthat veled, nem követhet téged, egyáltalán nincs szüksége vezetőre, mert ágyban fekvő beteg. Ha viszont keze és lába egészséges, miért nem a látót követné inkább, mint téged, te vakok legkiválóbbika? Tehát álnokul úgy tűnsz, megengeded, hogy te magad homályosan látsz, vagy inkább azt, hogy magad nem érzed e téren saját egész vakságodat, de ha ezt is mondd, akkor sem tudsz ellentmondani azoknak, akik látják, hogy vak vagy. Hiszen hogyan tarthatnád alkalmasnak magad, ha nem így volna, hogy más vakok vezetője légy? Tegyük fel tehát, hogy te vagy az az evangéliumi vak, aki hiányos hite miatt még nem tökéletesen látott, ezért azt mondta, hogy látja *az embereket, de úgy, mintha fák járkálnának.*²⁹³ Ha tehát ilyenféle a látásod, de nem vagy teljesen megfosztva tőle, aztán egyenesen a napkorongra néznél, hogy másokat megtaníts rá, mi is az, vajon nem azt hallanák tőled, hogy merő sötétség a nagy világító égitest, amely mindenkinek világoskodik és a nappal szeme? Ha ugyanis a nap a tisztán látók látási képességét meghaladva úgy látszik, mint amely nem áraszt a sötétséggel nem keveredett sugarakat azokra, akik egészséges szemekkel nézik, hogyne látná fény nélküli sötétségnek az, aki elhomályosult tekintettel próbálja megpillantani? Így aztán nemhogy mulattató, de nevetséges is, hogy egy vak vállalkozik arra, hogy a fényről tanítson.

2. Egymásba kapaszkodó vakok

Tárjuk fel azonban a filozófus gondolkodásának mélységét, amelyet a példába burkolva elrejtett ahelyett, hogy feltárt volna. Azt mondja ugyanis a filozófus, hogy mi mindannyian teljesen vakok, azaz esztelenek vagyunk és a szentek is, akikkel a továbbiakban majd nyíltan szembe fog szegülni, őt magát viszont az különbözteti meg ezektől a vakoktól, vagyis az esztelenektől, hogy filozófus, és ezért egyedül ő képes belátni a létezők „értelmeit” és az [isten] Tanítások értelmét; csak ő tudja követni ezeket, és vezetni azokat, akik csatlakoznak hozzá. De az ilyen, ő, filozófus, már egyáltalán nem vak, hiszen – mint mondd – azokat követte, akik elvezették ahhoz, hogy visszakapja látását, vagyis az igazi tudást, tehát már lát. Ha viszont nem lát, miután követte őket, hogyan kezeskedik másoknak arról, hogy látni fognak, ha majd követik őt? Ezért tehát nem vagy következetes önmagadhoz, amikor arról tanúskodsz, hogy vak is vagy

---

292 Mt 15,14

293 Mk 8,24

meg látó is. Ha ugyanis szerinted a tudás csak értelemmel felfogható fény, amelynek érdekében oly sok harcot is folytatsz, te viszont birtokában vagy az [isten] Tanítások ismeretének, amint magad tanúsítod, hogy lehet az, hogy te is vak és megvilágosulatlan vagy? Ha pedig másképp nem lehet megvilágosodni, hacsak nem úgy, amint te világosodtál meg és világosítasz meg másokat, amint ezt is mindenütt mondd, akkor a nagy Dénes, akit tudatosan követni vélsz,²⁹⁴ ő sem világosodott meg és világosít meg másképp másokat: ezért aztán szerinted ő sem tudott mást tenni, mint követni azokat, akik tudással rendelkeztek. De azok is csak hasonló módon tettek szert a tudásra, és hozzád hasonlóan birtokolhatják. A vakoknak milyen sorát állítod össze most nekünk értekezéseiddel, akik egymást vezetik a látás felé, közben pedig vakok maradnak? Úgy találod majd, hogy sokan mások is ugyanígy igyekeztek ragaszkodni a szent Írásokhoz, és mégis, mivel hazudtak önmaguknak és az Írásokról, megcáfolták őket azok, akik valójában ragaszkodtak az Írásokhoz.

3. Barlaám valójában ellentmond az atyáknak

Ha valaki megvizsgálná, hogy is követed a szenteket, nemcsak vaknak mondana, hanem süketnek is. Amikor ugyanis a nagy Dénes, amint *Az üdvözítő tudásról* szóló értekezésünkben²⁹⁵ már korábban kifejtettük, világosan azt mondja, hogy *egyedül az isteni parancsokból valósul meg Istenhez való hasonulásunk és a vele való egyesülésünk*,²⁹⁶ te ugyanolyan világosan mondd, hogy „nem egyedül a parancsokból”; hiszen azt is alig engeded meg, hogy aki megtartja azokat, azt félig megtisztítják. Hát így követed nyomdokait! És amikor Nüsszai Gergely azt tanítja, hogy a profán bölcsesség *meddő és tökéletlen*, és azt tanácsolja, hogy addig ne utasítsuk vissza ennek a hamisnevű anyának a szeretetét, *míg látjuk magunkban a fiatalság tökéletlenségét, aztán pedig szégyennek tartjuk azt, hogy ama, természetete szerint meddő anya gyermekeinek nevezzenek minket*,²⁹⁷ te viszont egész életeden keresztül arra tanítasz minket, hogy a leghasznosabb és legszükségesebb dolog az, hogy ehhez ragaszkodjunk, és erre legyünk büszkék. Nem riadsz vissza attól, hogy meghamisítsd más mondatait, csakhogy rájuk hivatkozva meggyőzhess arról, hogy a tudományok tökéletes és megváltó megtisztulást eredményeznek. Így aztán csak egyedül te lennél biztos tekintély, felülmúlva az összes szentet! És amikor a nagy Vazul világosan azt mondja, hogy *egyáltalán nem akadályozza az ígéretekben levő boldogságnak, ha valaki nem ismeri az égen és földön keresztül egészen*

---

294 Vö. Tr II,1,39 (fentebb 165)

295 Vö. uo.

296 EH 2; MPG 3,392A; CD II,68,15–18

297 *Mózes élete* (CPG 3159) II,10; MPG 44,329B; SC 1bis,110; GNO VII/1,36; ÓI 6,667.

az elemekig átható igazságot,²⁹⁸ te ezt jelented ki üdvözítőnek,²⁹⁹ és azt állítod, hogy enélkül nem érheti el a tökéletességet az értelem, amely a mindenén átsugárzó igazsághoz alkalmazkodik. Bárcsak ez lenne az igazság, hiszen még az elérhetetlen dolgokért is imádkozni kell! Egyedül Istenben van meg ugyanis mindenek ismerete, aki azt mondja Jóbnak: *Jelentsd meg nekem, ha tudsz okosat! Hová bocsátották le a föld oszlopait, milyenek a tenger forrásai, mekkora a földkerekség szélessége?*³⁰⁰ Te pedig nem ezzel az igazsággal igyekszel összhangba kerülni, abban a hiszemben, hogy egyedül a te értelmed ismeri és birtokolja a tökéletességet, hanem az arisztotelészekkel, platónokkal, euklidészekkel, ptolemaioszokkal és a hozzájuk hasonlókkal. Ezért véled azt, hogy a csillagászok és a természettudósok inkább látják Istent, mint azok, akik nem olyanok, mint ők, mivel e tudósok esze józanul végére jár a létezőkkel kapcsolatos igazságnak, ezt egyesíti magában, miért is úgy véled, hogy gondolkodásuk még az angyalokéval is azonos! És ezeket mondva úgy véled, hogy üdvös módon és biztosan követed az isteni dolgokat kinyilvánító Dénest, és ezért nyíltan kimondod, hogy te vagy a mi tévedhetetlen vezetőnk!

4. Az egyistenhitet mindenki elismeri

De ne dicsekedjen a púpos úgy, mintha egyenes gerincű volna, hisz a látókat se meg nem győzi, se meg nem csalja, még ha magát meg is csalja! Ne rágalmazza a helyesen gondolkodókat és azokat, akik biztosan követik azokat, akiket Isten ihletett, annál is inkább, mert senki sincs ma a földön, azok között sem, akik nem tartják magukat az evangélium kegyelméhez, akire rá lehetne bizonyítani, hogy tökéletes tévedésben van. Ki ne tudná, még ha nem is a Krisztusról nevezettek közül való, hanem akár szkíta, perzsa vagy indiai, hogy Isten nem a teremtett vagy érzékelhető dolgok egyike? Hiszen amint Krisztus majdani eljövetelekor nemcsak a benne hívőket veszi körül a feltámadás és halhatatlanság kegyelme, hanem az [Írás] tanítása szerint mindnyájan együtt támadnak fel, ha nem is együtt részesednek mindnyájan a feltámadás után beteljesedő ígéretekben, így most is az ő első földi eljövetelekor, ha nem is mindnyájan engedelmességek Krisztus evangéliumának, de mindnyájan, észrevétlenül átváltozva a jelenlevő Krisztus bőven áradó kegyelme által együtt egy nem-teremtett Istent vallanak, a mindenség Teremtőjét.³⁰¹ És ha megkérdeznéd a pártust,

298 Vö. Tr I,1,23. Rövidítve: *Homíliák a zsolnárokhoz* (CPG 2836) 14,3; MPG 29,256C

299 Ld. Tr II,1,17. Barlaám Nüsszai Gergelyt idézi, de Palamasz szerint nem pontosan.

300 Vö. Jób 38,4.6.16.18

301 Szent Maximosz is beszélt arról, hogy a Szentlélek jelen van „a barbárok és a nomádok” között (*Válaszok Thalassziosz apát kérdéseire* 15, CPG 7688; MPG 90,297B; CCSG 7,101). A XIV. században a bizánci birodalommal szomszédos vidékeken

a perzsát, a szarmatát,³⁰² rögtön egy olyan mondatot hallanál, amely méltó Ábrahámhoz: „*En az ég Istenét tiszteltem*”,³⁰³ amit Ptolemaiosz nem mondana, és Hipparchosz meg Türoszi Marinosz³⁰⁴ sem, akik szerinted bölcsek, és értelmüket ugyan az égi ciklusok, epiciklusok és szférák által megismerhető igazsághoz szabták, viszont egyúttal isteninek mondják az eget és a mindenség okozójának; továbbá sem az arisztotelészek és platónok, akik istenek testének vélik a csillagokat,³⁰⁵ sem azok, akik azt mondják, hogy az istenek lovai olyan nagyot ugranak, amennyire a hegytetőről a szem ellát a borszínű tengerre.³⁰⁶

5. Isten felülmúlja az érzékelést

Tehát ma, amikor a *sötétségben világító fény*³⁰⁷ által mindenki jobban tudja, hogy Isten érzékfeletti, mintha azokat követték volna, akiket valaha bölcsességük miatt megcsodáltak, úgyhogy már egyáltalán nem túriuk, hogy a létezőkből nyert tulajdonságokkal jellemezzék Őt,³⁰⁸ te honnan vetted a bátorságot ahhoz, hogy az evangélium tanítványait, akik saját fülükkel hallották az Istentől hagyományozott tanításokat, akiknek ajkai a Szentlélek lángnyelveivel felruházva nyertek beavatást, akiket nem angyal, nem ember, hanem maga az Úr³⁰⁹ tanított imádot ajkával – *mert az Egyszülött Fiú, aki az Atya kebelén van, ő magyarázta el*¹⁰ –, te hogy merészelted ezeket, akik az összes nemzetből lettek *szent nemzetté*,³¹¹ Isten Egyházává kiválasztva, azzal vádolni, hogy érzékelhetőnek vélik az Isten lényegét, melynek alakja, tömege és minősége van, és mint ilyen fény keveredik a levegővel, amely képes befogadni a fény kiáradását, és hely által és érzékileg írja körül őt?

---

többségben volt a muszlim lakosság. Ezért egyesek arra gondoltak, hogy az iszlám a pogánysághoz képest egy lépést jelent az igaz vallás, a kereszténység felé. Palamasz török fogsága idején különösen érdeklődött az iszlám iránt, és igyekezett kölcsönös megértést teremteni a muszlimokkal.

- 302 A bizánciak ókori népnevekkel illették a tőlük különböző népeket. Palamasz itt a kisázsiai törökökről beszél, akiket általában „perzsáknak” neveztek.
- 303 Jón 1,9
- 304 Hipparchosz a bithüniai Nikaiából származó görög csillagász és földrajztudós, Kr.e. 161 és 127 között működött. Türoszi Marinosz görög geográfus, Klaudiosz Ptolemaiosz elődje, az I. sz. vége és a II. sz. első harmada között élt.
- 305 Utalás a *Timaios* 34–38 elképzeléseire, in *Platón összes művei*, Európa, Budapest 1984, III, 389–395. Kövendi Dénes ford.
- 306 Homérosz paródiája. Vö. *Odüsszeia* I,183, stb.
- 307 Jn 1,5
- 308 Újabb utalás az iszlám felfogására.
- 309 Vö. Iz 63,9
- 310 Jn 1,18
- 311 1Pét 2,9

Vajon erre következtetve nem vetted észre, miért nem mondja senki sem istennek a napot, ha Istenről ugyanez a véleménye? Hogyan gondolja azt, hogy Isten elkerülheti, hogy mások érzékeljék, ha érzékeléssel felfoghatónak véli az Istent? Mi miatt veti meg az érzéki gyönyöröket, amit mindenkinél jobban megtesznek azok, akiket te ilyenekkel rágalmazol? Hiszen Pál szerint egyrészt érzéki istenük a gyomor szolgáinak a has,³¹² és második bálványimádást folytatnak a pénzsóvárok és kapzsik,³¹³ másrészt nem hihetnek Krisztusban az evangélium döntése szerint azok, akik *elfogadják az emberektől a dicsőítést, de nem keresik az egy Istentől származó dicsőséget.*³¹⁴ Akik pedig mindezeket megvetik, és pedig a mindent felülmúló Isten miatt, vajon nem tetteikkel bizonyítják, hogy valóban tisztelik a mindenben túl levő Istent? Vagy azért, mert másoknak is azt tanácsolják, hogy tartsák távol magukat attól, ami eltávolít az egy Istentől származó dicsőségtől, nemcsak hogy senki sem hisz nekik, hanem még azzal is rágalmazzák őket, hogy nincs megbízható véleményük az Isteniről?

6. A legsúlyosabb rágalom

Amit ugyanis az ezek ellen az emberek ellen írt bőbeszédű értekezésed végén mondasz, nyilvánvalóvá tette, hogy szándékosan rágalmazod őket. Azt mondogod ugyanis: „*Most arról a fényről beszélünk, amelyet egyesek önálló létezőnek mondanak, mivel korábban erről nem fejtettük ki saját véleményünket, mert azt mondják, hogy amit látnak, értelemmel felfogható és anyagtalan, önálló személyi valóságban létező fény*”. Bizony itt is rágalmakat tákol össze: azt mondja ugyanis a nagy Makáriosz,³¹⁵ az isteni dolgokban igen járatos Maximosz³¹⁶ és őket követve akárhányan, hogy személyi valóságban látható ugyan a fény, de nem önálló személyi valóságban.³¹⁷ Bár ezt is rágalommal keverve adta elő, mégis bevallja, hogy „*értelemmel felfoghatónak és anyagtalannak*” mondják az ilyen fényt; márpedig az értelemmel felfogható és az anyagtalan nem érzékelhető, se nem jelképes, amennyiben érzékelhető. Akkor hát miért állította kezdetben, hogy ezek az emberek érzékelhető fénynek mondják az Isten lényegét, amely keveredik a levegővel, levegő veszi körül, alakja,

312 Fil 3,19

313 Ef 5,5

314 Jn 5,44

315 φωτισμός υποστατικός. in Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *Az értelem szabadságáról* (CPG 2413/2) 22; MPG 34,956A

316 Α θέωσις-τ ἔλλαμψις ἐνυπόστατος-nak nevezi, in *Válaszok Thalassziosz apát kérdéseire* (CPG 7688) 61, 16. szcholion; MPG 90,644D; CCSG 22,111. Ál-Vazulnál az *Eunomiosz cáfolatában* (CPG 2837; MPG 29,772C) a kegyelem ἐνυπόστατον.

317 Az ἐνυπόστατον kifejezés pontosabb jelentésével és a fény ontológiai természetének meghatározásával Barlaám *A messzalianusok ellen* című művében foglalkozik majd, melyet Palamasz a III. Triászban fog cáfolni.

minősége és tömege van, amelyek mind az érzékelhető fény sajátosságai? Márpedig azok ha „értelemmel felfoghatónak” is mondják a kegyelem fényét, de nem tulajdonképpen értelemben, hiszen tudják róla, hogy meghaladja az értelmet, mivel egyedül a Lélek ereje révén lakik az értelemben, miközben minden értelmi tevékenység elcsendesedik. De soha egyikük sem mondta, mint ahogy Barlaám gondolja, hogy ez Isten lényege vagy kiáradása. És ha valaki rosszakaratúlag valami ilyet sütne ki azokból, amiket ők erről a fényről egy példa segítségével mondtak, azt maga a rosszakaró mondja, nem pedig ők. Vajon tehát nem mül felül minden rágalmat, ha valaki azt állítja, hogy akik ezt a fényt nemcsak érzékfelettinek, hanem az értelmet is meghaladónak mondják, továbbá még ezt is meghaladóként dicsőítik az Isten lényegét, azok érzékelhető fénynek és láthatónak mondják az Isten lényegét?

7. Barlaám érve önellentmondás

De mit is mond a továbbiakban ez a filozófus, aki rágalmazza azokat, akik értelemfeletti módon világosodtak meg? *„Ha pedig az általuk említett értelemmel felfogható és anyagtalan fényről azt akarják mondani, hogy maga a lényegfeletti Isten, miközben azt állítják róla, hogy minden érzékelés számára láthatatlan és érinthetetlen, akkor amiről azt mondják, hogy látják, az vagy angyal, vagy maga az értelem lényege, amikor a szenvedélyekkel együtt a tudatlanságtól is megtisztulva az értelem önmagát látja, és önmagában mint saját képében az Istent.”*³¹⁸ *Ha tehát ezek közül [a lehetőségek közül] valamelyik azonos azzal, amit mondanak, akkor azt kell vélni róluk, hogy egészen helyesen gondolkoznak erről a fényről, és megegyeznek a keresztény hagyománnyal. Ha pedig azt mondják, hogy ez a fény sem a lényegfeletti lényeg, sem angyali lény, sem maga az értelem, hanem az értelem úgy tekint rá, mint egy másik személyi valóságra, akkor én nem tudom, mi ez a fény, csak azt tudom, hogy nem létezik.”* Hát melyik ember mondaná valaha is – ó, te, aki kérkedve beszélsz az igaz emberek ellen – önálló személyi valóságban levő, értelemmel felfogható fénynek azt, ami sem Isten, sem angyal, sem emberi értelem? Hiszen bárki még képzetben sem tudná megalkotni azt az értelemmel felfogható fényt, amely ezeken kívül van, és önálló személyi valóságban létezik. De engedjük meg ezt a lehetetlen dolgot: engedjük meg tehát, hogy ezt mondta valamelyik hészüchaszta Okosságodnak; nem tudom ugyan, hogy melyik, hiszen te sem tudod megmutatni, viszont azt mondod, hogy nem a tekintélyesebbek közül való.³¹⁹ Ha tehát az nem tudott helyes magyarázatot nyújtani – amit inkább elhiszek, mint azt, hogy nem világosan különböztette meg; de akár legyen így is, hiszen nem mindenki rendelkezik az ismerettel –, vajon

---

318 Barlaám az evagrioszi terminológiával él.

319 Vö. Tr II,1,1 (fentebb 133–134)

nem kellett volna akkor azoktól érdeklődnöd, akik a megkülönböztetés adományának birtokában vannak, és amennyire csak lehetséges, tőlük megtudnod, mi is ennek a fénynek a nagy látványa, és ahelyett, hogy rögtön őrjöngőknek ítéled az Istentől ihletetteket, nyilvánvalóan magadra vonatkoztatod az isteni Pál szavait? *Ha ugyanis bemenne hozzátok egy avatatlan vagy hitetlen* – mondja a korintusiaknak –, és nem hallja azokat, akik képesek a megkülönböztetésre, *azt mondja, hogy őrjöngők.*³²⁰ Ó, jaj! Az avatatlanok és hitetlenek jellemzése vonatkozik rád, ó, szerzetes és filozófus! De legyen bár, hogy nem csak egyikünk, nem is néhányunk, hanem sokunk, sőt mindnyájan ezt mondjuk! Nem lett volna elég azt mondanod, amit a nagy szópárbajok után mondtál: „Tudom, hogy ez a fény nem létezik”? Hiszen mindenki veled egyetértésben mondaná, hogy egyáltalán nincs is olyan önálló személyi valóságban létező fény, amelyik sem Isten, sem angyal, sem ember; hanem mindnyájan azonnal tudnák, hogy ha valaki azt mondaná, hogy önálló személyi valóságként látja az értelemmel felfogható fényt, e fent említettek közül melyikre mondja, hogy látja; hiszen magad is azt mondtad, hogy az ilyen helyesen gondolkodik. Tehát kik ellen irányulnak a számos könyvedből származó káromlások, vádak és rágalmak? Vajon nem azok ellen, akikről később kijelentetted, hogy helyesen vélekednek, még azelőtt, hogy hamis vádatat megcáfolták volna?

8. „Több mint Isten”

Nem azt mondom ugyanis, hogy úgy gondolkoznak azok erről a fényről, ahogy te, vagy úgy teologizálnak, ahogy te, hanem felül is múlnak téged, annyira felülemelkednek az ellenük intézett áskálódásaidon és rágalmaidon. Hiszen te azt mondod ugyan róluk: „*Ha értelemmel felfogható fénynek mondják az Istent, és továbbra is azt állítják, hogy minden érzékelés számára láthatatlan és érinthetetlen, helyesen mondják*”, azok pedig tudják, hogy Isten lényege még a minden érzékelés számára való érinthetetlenséget is meghaladja, mivel nemcsak a létezők fölött létező Isten, hanem több-mint-Isten, és a Mindent Felülmúló kiválósága nemcsak minden állítás fölött áll, hanem minden elvonás fölött is, és túlszárnyal bármilyen kiválóságot, ami egyáltalán eszünkbe jut.³²¹ Amely fényt tehát személyi valóságban-létezőként látnak lelki módon a szentek, amint maguk mondják, magából a tapasztalatból tudják, hogy létezik, és nem valamilyen jelkép, mint azok a jelenségek, amelyek véletlen eseményekhez öltenek alakot. Ez a fény anyagtalan és isteni ragyogás, láthatatlanul látott és megismerhetetlenül felfogott kegyelem. De hogy mi az, azt mondják, hogy nem tudják.

320 Vö. 1Kor 14,23

321 Dénes, *MT* I,1 és 5; MPG 3,997A és 1048B; CD II,141,3 és 150,5–9; vö. Erdő 259, 264–265

9. Hogyan jelenik meg Isten a teremtett lényeknek?

Te pedig, aki a meghatározás, felosztás és megkülönböztetés módszereit alkalmazod, engedd meg, hogy mi, tanulatlanok is tanítsunk. Nem lényege ugyanis az Istennek ez a fény, mert lényege megközelíthetetlen és közölhetetlen. Angyal sem, mert uralkodói vonásokat hordoz, és egyszer kilép a testből, vagy anélkül, hogy elválna a testtől, elmondhatatlan magasba visz fel, máskor meg átalakítja a testet, és saját ragyogását kölcsönzi neki, – amilyenek valaha a nagy Arszenioszt is látták, amikor a nyugalomért küzdött,³²² Istvánt, miközben megkövezték,³²³ és Mózeset, amikor lejött a hegyről³²⁴ –, így tehát a testet átistenítő fényt is – ó, milyen csoda! – fel lehetett testi szemekkel fogni. Viszont olyan is előfordul, amikor a szemlélővel is világosan, úgyszólván elmondhatatlan szavakkal beszél, mint az isteni Pállal is,³²⁵ *leszáll a magasságából*, – ahogy Teológus Gergely mondja³²⁶ –, *hogy bizonyos mértékben befogadja a teremtett természet* Azt, Aki saját természete szerint öröktől fogva, mindörökké és most is mindenki számára láthatatlan és befogadhatatlan. Amint tehát akkor a zsidók gyermekei a pusztában a mennyből hulló kenyérnek a „manna” nevet adták,³²⁷ ugyanezt teszi az is, aki arra a fényre lett méltatva, és önmagában állandóan értelmében forgatja. Mi ez? Az, ami számukra annak a fénynek a neve. Te biztosan többet tudsz róla mondani! De menjünk tovább sorjában!

10. Az isteni fény nem angyal

Te ezért ismét azt mondod, hogy helyesen beszélnek, ha angyalnak gondolják ezt a fényt.³²⁸ Azok viszont sosem mondanák angyalnak ezt a fényt. Az atyák tanításába beavatottak tudják, hogy az angyali jelenés különbözőképp és az azt látóknak megfelelően történik: vagy sűrű lényegként, ami teljesen érzékelhető, és a szenvedélyek rabjainak, sőt a beavatatlanoknak is teljesen látható, vagy finom lényegként, amelynek megfelelően a lélek is valamiképpen lát, vagy igazi szemlélésként, amelyre egyedül csak azok méltók, akik megtisztulva lelkileg látnak. Te viszont, mivel nem vagy beavatva e különböző módozatokba, úgy látszik azt

---

322 *A szent öregek mondásai (Apothegmata Patrum)* (CPG 5560), *Arszeniosz* 42; MPG 65,108A; Baán István ford. Budapest, 2001, 80. Sztudita Tivadar, *Beszéd Arszenioszról* 25; MPG 99,860BC

323 ApCsel 6,15

324 Kiv 34,35

325 2Kor 12,4

326 *Homíliák* (CPG 3010) 45,11; MPG 36,637B; vö. ÓÍ 6,429

327 Kiv 16,14kk

328 Vö. Tr II,3,7 (fentebb 204–205)

véled, hogy maguk az angyalok is láthatatlanok egymás számára, mert azt mondod, hogy nem a testetlenség, hanem a lényeg miatt láthatatlanok, és a beszélgetés folyamán az istenlátókat Bálám szamarával állítod egy sorba, mivel az van megírva, hogy ő is látta az angyalt.³²⁹

11. Az isteni fény nem „az értelem lényege”...

Az értelemről viszont azt állítod, hogy Istent látja, ha nem is mint „egy másik személyi valóságban, hanem amikor önmagát látja, önmagában pedig mint saját képében az Istent, amikor a szenvedélyekkel együtt a tudatlanságtól is megtisztult”, és azt hiszed, hogy összhangban vannak a keresztények legmisztikusabb hagyományával azok, akik azt mondják, hogy így az értelemnek magát a lényegét látják fényként.³³⁰ A keresztények azonban tudják, hogy a megtisztult, megvilágosodott és az Isten kegyelmében világosan részesedett értelem más titokzatos, természetfölötti látványok részesévé is válik, amint egy kissé feljebb kifejtette értekezésünk. Amikor azonban önmagát is látja, úgy látja ugyan, mint mást, de nem egy másakra néz és nem egyszerűen a saját képét szemléli,³³¹ hanem az Isten kegyelme által a saját képében kialakult fényességet, amely tökéletessé teszi az értelemnek azt a képességét, hogy felülmúlja önmagát, és véghezviszi a jobbra irányuló és a gondolkodást felülmúló egyesülést, amely által az értelem Istent a Lélekben jobban látja, mint ahogy az ember képes rá. Ha nem tudod ezt, nem is csoda, mivel a szenteket sem csodálnád, ha valóban megismernéd a velük kapcsolatos dolgokat, mivel semmit sem helyezel a tudás fölé. Ezért te is azt mondod, hogy akkor lesz istenlátóvá az értelem, amikor nemcsak a szenvedélyektől tisztult meg, hanem a tudatlanságtól is. A szentek azonban egy szóval sem említik azt, amit te „a tudatlanságtól való megtisztulásnak”³³² nevezel, viszont megtisztítják magukat a gonosz szenvedélyektől, és a kitartó, anyagtalan ima által minden tudás fölé emelkedve, elérik az istenlátást, mivel nem csalták meg őket az effajta érvelések, nem szűnnek meg figyelmüket önmagukra fordítani, nem utaznak ide-oda, és nem törekednek arra, hogy eszméket gyűjtsenek és megtudják, „vajon ki milyen tudást ígér”,³³³ legyen az akár szkíta, akár perzsa, akár egyiptomi, hogy ezt a „megtisztulást” nyújtsa „a tudatlanságtól”, hanem pontosan tudják, hogy az ilyen tudatlanság semmiképp sem akadályozza az istenlátásra való törekvésnek. Ha ugyanis, amint te magad mondod, a parancsok megtartása csak a szenvedélyektől

329 Szám 22,25.27

330 Vö. Tr II,3,7 (fentebb 204–205)

331 Vö. Diadochosz, *Fejezetek* (CPG 6106) 40; SC 5bis,108

332 Vö. Tr II,1,34 (fentebb 160)

333 Vö. Tr II,1,37 (fentebb 164)

való megtisztulást nyújtja, az Isten ígérete szerint pedig egyedül a parancsok megtartásában teljesül Isten eljövetele, itt-tartózkodása és megjelenése, vajon nem nyilvánvaló tévedés-e, hogy véleményed szerint kiegészítéd ezt a megtisztulást, amikor „a tudatlanságtól való megtisztulásnak” nevezed? De már a korábbi értekezésekben is sok érveléssel bebizonyítottuk, hogy az ettől a tudatlanságtól való megtisztulás egyenlő az igazi tudás lerombolásával.

12. ...nem is Isten lényege

Most pedig rá kell térnünk azokra a dolgokra, mit is mondott egymás után a hészüchaszták ellen. Ha ugyanis bebizonyítottuk, hogy hamisan vádolja őket, és világossá vált, hogy önmaga ellen küzd, szétrombolja saját értelmének kitalálásait, és önmagával harcol vagy önmagát győzi le, de mivel azt véli, hogy a mieink ellen ír, ismerjük meg, mik is ezek a vádak. Először tehát az okot mondja, amelyből kiindultak azok, akiket azzal vádol, hogy érzékelhető fénynek gondolják az Isten lényegét vagy a belőle való kiáradást. Azt mondja tehát, hogy „*azok azért feltételezik ezt, mert észrevették, hogy a titokzatosan bekövetkezett látomások és kinyilatkoztatások többsége, amelyekről a szent tanítások számolnak be, fényben és fény által történt és jelent meg*”; annak pedig, hogy ezek alapján azt feltételezik, hogy fény az Isten lényege, az a bizonyítéka, hogy „*ők azt állítják, hogy itt szemlélődő képességről van szó, és aki mindig ilyen fényekkel találkozik, és ezekkel van kapcsolatban, az szemlélődő ember*”. És hogyan véli, ó, kedvesem, az, aki az ilyen embert szemlélődőnek tartja, Isten lényegének az ilyen fényt? Hiszen a köztünk levő férfiak közül soha senki nem határozta meg úgy a szemlélődőt, hogy az láthatná Isten lényegét. Ha tehát a szemlélődő nem látja Isten lényegét, azok pedig szerinted azt mondják szemlélődőnek, aki fényt lát – bármilyet, mondod –, világossá vált, hogy azt vélik: nem az Isten lényege az a fajta fény, amelyről azt bizonygatják, hogy a szemlélődő ember látja. Milyen könnyen megcáfolódott a gonoszság, amely sokféleképp teszi tönkre önmagát, mintha nem is ügyelne önmagára, hanem mindig önmagára támad, mivel teljesen következetlen. Így Zsuzsanna ártatlanságát is akarattuk ellenére tárták fel a gonoszságban megöregedett vénnek, és jóllehet hárman voltak, de mivel híjával voltak az Istentől támasztott bölcsességnek, amellyel az akkor még fiatal Dániel rendelkezett, nem csoda, ha nem egyeztek meg egymással.³³⁴ Ez a próféta pedig, aki egyedül lévén nem hivatkozhatott a saját tekintélyére, mennyire túlszárnyalta őket azzal, hogy megfigyeléssel és írásos bizonyítékokkal nyilvánosságra hozta rágalmaikat!

---

334 Vö. Dán 13,1 (csak két vén szerepell)

13. Barlaám a hészüchasztáknak először tanítványa volt, majd ellenségükké lett

Sőt az a bizonyíték is, amelyet már kezdetben rögtön felhozott a hészüchaszták ellen, hogy kimutassa, hogy a legrosszabb véleményt valló emberek, akik valaha is éltek, épp igazhitűségüket igazolta, viszont önmagának akart kedvezni, amikor a bosszúságtól felpuffadt lelkének az érveléssel lehetőséget biztosított a megkönnyebbülésre. Úgy látszik ugyanis az töltötte el nagy fájdalommal, és fokozta őrjöngésig ezek ellen az emberek ellen, hogy nem méltatták őt arra, hogy szemlélődőnek nevezzék, sőt még senki mást sem azok közül, akik egész életükön át a görög műveltségnek szentelik magukat, és még rövid ideig sem foglalkoznak imádsággal, zoltározással, a szenvedélyek eltávolításával és az erények művelésével. Emiatt is kezdett el őrjöngeni, de szíve mélyére rejtette el indulatát, és hízelegve megnyerte a legegyszerűbbek jóindulatát,³³⁵ mint egykor – mondja az Írás – a kigyó Éváét. Először megtanulta egyesektől, hogy mik az atyák hagyományai, aztán viszont álnokul kiforgatta. Mivel pedig őket sem tudta meggyőzni, mert inkább Azt utánozták, Aki érettünk lett az új Ádám, nem pedig a régit, először ezek ellen támadt és rajtuk keresztül mindenki ellen, akik a szent nyugalmat gyakorolják, nem mentve fel a vád alól sem azokat, akik előttünk jártak, sem azokat, akiet az Egyház szentekként tisztel; sőt még inkább támadt ellenük, mert írásaik is tanúsítják, hogy akik olyanok, mint ő, nem a legeslegjobbak. Hogy pedig eléggé hitelesek legyenek azok a vádak, amelyeket azok ellen a férfiak ellen felhozott, akikkel először úgy beszélgetett, mint aki tanítvány akar lenni, rajtuk keresztül pedig támadta a többieket, írásban is bemutatta, mit is tanult tőlük, mielőtt saját kezeivel tépte volna szét darabokra, mivel hamisak voltak – mondta akkor. Nekünk is megmutatta ezeket akkoriban.³³⁶ Nem volt bennük semmiféle magyarázat vagy említés prófétai kinyilatkoztatásokról, egyetlen szó sem Isten lényegéről, hanem csak az, hogy nem az kerül bizalmas kapcsolatba az Istennel, aki sokat foglalkozik a tudományokkal, hanem aki az erény által megtisztult a szenvedélyektől, a szüntelen és tiszta imádság által Istenhez kapcsolódik, ezek által bizonyosságot nyer, és megízleli az eljövendő javakat, ezt a bizonyosságot pedig mint titokzatos zálogot a legistenibb nevekkel tiszteli, már amennyire ez lehetséges. Nem elégedett meg azonban az e téren végbevitt gonosztettel. Hiszen azt mondta, hogy a tudományok helyett az isteni Írásról jelentették ki, hogy teljesen fölösleges, a létezők ismerete rossz dolog, a szenvedélyek a lélekkel egylényegűvé váló

---

335 Vö. Tr II,1,1 (fentebb 133–134)

336 Valószínűleg akkor, amikor Thesszalónikében találkoztak. Vö. Philotheosz, 45–46; 476–478 (MPG 151,586D–588C)

démonok,³³⁷ és sok más ilyen rágalmat állított. De még ez sem volt elég ennek az új vádlónak, hanem hozzáfűzte – ó, jaj! – az Isten lényegével kapcsolatos vádat is. Mivel pedig úgy döntött, hogy ezt is kiagyalja ezek ellen a [szentéletű] férfiak ellen, kereste a módját, hogy is fogadtathatná el könnyen ezt a hatalmas és megdöbbenítő rágalmat, a fény által megnyilvánult próféta kinyilatkoztatásokat hozta elő és a belőlük eredő állítólagos ellentmondásokat, amelyeket soha senki más nem mondott, kivéve ezt a vádlót, aki ellene szegül ezeknek a kinyilatkoztatásoknak. Hogy tehát sikerül-e úrrá lennie ezeken az ellentmondásokon vagy nem, amikor önmagával harcol, minket nem érdekel; hadd üsse-vágja magát!

14. Hogyan tárgyalja a szerzetesi lelkiséget?

De ez után a rágalmazásokból álló harc után egy másikba fog, azt próbálva megmutatni, hogy az értelemmel szemlélhető fény egyedül a teremtmények ismerete, azért hogy amikor ez bebizonyosodott, elsötétültek és tisztátlannak tűnjön mindenki, aki nem Arisztotelész természettudományát, Platón teológiáját és Ptolemaiosz csillagászatát tanulmányozza. Ezért hetykén perbe fogja azokat is, akik nem az első helyre sorolják azt a megvilágosítást, amely egyedül a fogalmakból ered, és megvető nevekkel gyalázza, szó szerint így: „*De akik a belégzésekről beszélnek, azt mondják, hogy két fény van, amelyet az Isten értelmileg mutat a szenteknek: az egyik a tudásé, a másik pedig a személyi valóságban-létező, amely különösen azoknak tűnik fel, akik már előhaladtak a légzésgyakorlatokban.*” Lássuk csak, kik azok, akiket ilyen nevekkel heterodoxokként ócsárol! Hiszen amikor kiderül, egyúttal az is bebizonyosodik, hogy létezik a tudásnál is sokkal magasabb rendű és istenibb fény, amely csak a Lélek által látóknak nyilatkoztatja ki magát, nem csak azoknak, akik még életben vannak, hanem öröktől fogva az összes szenteknek is. Hogy pedig az a filozófus nem egyikünket vagy másikunkat vádolja, hanem egyszerűen mindenkit, aki a szent és nyugalmas élethez ragaszkodik,³³⁸ világosan mutatja az a tény, hogy eltorzítja és előbb szofista módon rossz hírbe hozza az atyáktól hozzánk írásban eljutott hagyományt, amelyet dicsérnek az erényben kimagasló és közülünk régóta eltávozott – mint tudjuk – szent férfiak, és amelyről tapasztalatból bebizonyosodott, hogy hasznos a kezdők számára, végül pedig róla nevezi el³³⁹ az összes hészüchasztát, és ennek okán általános rágalmat zúdít rájuk.

---

337 A bogumilok jellemző tana, amelyet Barlaám említ Ignátioszhoz írt levelében (Fyrgos V,118; p. 386)

338 Vö. Tr II,1,1 (fentebb 133–134)

339 Ti. a „köldöklelkű” névvel.

15. Szent Izsák tanúsága

Mivel pedig az általunk régóta tisztelt szentek legtöbbször módjában állt, hogy a tapasztalatból tanuljon és tanítson a kegyelem fényéről, mi mint az evangéliumi parancsok védelmezői azokat a szavaikat idézzük tanúbizonyságul, amelyek a nem idézett írásaikkal összhangban tesznek hitvallást, amint „az Írások azt tanítják”³⁴⁰ kifejezés előre jelzi. Ugyanígy idézzük most az atyáknak azokat a szavait, amelyeket az összes többi atya útmutatására írt le az, aki ezeket hirdetni igyekszik. Azt mondja tehát Izsák, e dolgok hiteles és biztos magyarázója, hogy *két lelki szemünk van, amint az atyák mondják*. Hallottad, hogy az atyák mindnyájan ezt mondják? Ezek szerint azt mondják, hogy *két lelki szemünk van, és nem ugyanahhoz látáshoz van szükség az egyikre, mint a másikra. Az egyik szemmel látjuk ugyanis a természetes dolgokban elrejtett látványokat, vagyis Isten erejét, bölcsességét és velünk kapcsolatos gondviselését, amelyet azáltal fogunk fel, ahogy ő fenségének következtében kormányoz bennünket. A másik szemmel szemléljük szent természetének dicsőségét, amikor úgy tetszik az Istennek, hogy bevezessen minket a lelki misztériumokba.*³⁴¹ Amennyiben tehát szemek, annyiban fényt látnak, de amennyiben nem ugyanahhoz a látáshoz van szükség az egyikre, mint a másikra, valamilyen kettősség tűnik fel ennek a fénynek a szemlélésében. Mindegyik szemmel ugyanis más fényt lát, amelyet a másikkal nem lát. Ez az isteni Izsák megmagyarázta nekünk, mik is ezek a szemek: az egyikről azt mondta, hogy az Isten erejét, bölcsességét, gondviselését és egyszerűen a Teremtőnek a teremtményekből származó ismeretét fogja fel, a másikat viszont nem az isteni természet szemlélésének nevezte – nehogy ismét ürügyet találjanak a rágalmazók –, hanem *természete dicsősége látásának*, ezt a dicsőséget pedig meg is adta az Úr a tanítványoknak és általuk mindazoknak, akik hisznek benne, és tettek által bizonyítják hitüket. Azt akarta, hogy lássák ezt a dicsőséget. Így szólt ugyanis az Atyához: *Azt akarom, hogy lássák dicsőségemet, amelyet nekem adtál, hiszen szerettel engem a világ teremtése előtt,*³⁴² és ismét: *Dicsőíts meg engem te, Atyám, önmagadnál azáltal a dicsőséggel, amelyben részem volt tenálad, mielőtt a világ lett.*³⁴³ Következésképp az emberi természetnek is adta az istenség dicsőségét, de nem az istenség természetét. Más ugyanis Isten természete és más ennek a dicsősége, még ha elválaszthatatlanok is egymástól.³⁴⁴ De ha különbözik is az isteni természettől, nem számítható az időnek alávetett

340 Ld. Dénes, *EH* II; MPG 3,392A; CD II,68,17–20 (idézi Tr I,1,23; fentebb 62)

341 Szír Izsák, *Aszketikus beszédek* (CPG 7868) 35; Pirard 540,4–14 (= 72, Szpetszierisz 281)

342 Jn 17,24

343 Jn 17,5

344 Az Isten természete és dicsősége közti megkülönböztetést később úgy pontosítja Palamasz, hogy az a lényeg és a tevékenység közti különbség.

dolgok közé, mivel transzcendens „nem-létező”,³⁴⁵ hanem magában az isteni természetben van benne kifejezhetetlen módon. Tehát nemcsak a személyileg önmagával egyesült [emberi természet] keverékének adta meg ezt a minden létezőt felülmúló dicsőséget, hanem a tanítványoknak is: *Én átadtam nekik a dicsőséget* – mondja ugyanis –, *amit te, Atyám, nekem adtál, hogy egy legyenek, amint mi egy vagyunk: én őbennük és te énbennem, hogy tökéletesen eggyé legyenek ők is.*³⁴⁶ De azt akarta, hogy lássák is azt a dicsőséget. Ez tehát az a dicsőség, amely által birtokoljuk önmagunkban és tulajdonképpeni értelemben véve látjuk az Istent.

16. A létezők általi ismeret és a közvetlen látás

Hogyan birtokoljuk és látjuk tehát az isteni természetnek ezt a dicsőségét? Vajon úgy, hogy a létezők lényegeit kutatjuk, és általuk törekszünk az Isten erejének, bölcsességének és gondviselésének ismeretére? Más azonban a lélek másik szeme, amely látja ezeket [a lényegeket], de amellyel nem lehet látni az isteni fényt, „*az ő természetének dicsőségét*”, amint szent Izsák és az összes többi atya fentebb mondta. Ez a fény tehát más, mint az a fény, amely a tudásról nyeri nevét. Tehát nem mindenkiben, aki birtokában van a létezők ismeretének vagy általa lát, lakik az Isten, hanem csak maga a teremtmények ismerete, amelyből valószínűség alapján sejt meg Istent. Aki pedig elmondhatatlanul birtokolja azt a fényt, és nem valószínűség alapján, hanem valójában és az összes teremtményt túlszárnyaló látványban lát, megismeri és önmagában birtokolja az Istent, hiszen sosem távolodik el az örök dicsőségtől. De nehogy a jótétemény túlaradása miatt hitetlenkedve lázadozzunk, hanem higgyünk Abban, Aki magára vette természetünket, és [isteni] természetének dicsőségében részesítette, ezért kutassuk csak, hogyan szerezheti meg és láthatja bárki is ezt a dicsőséget. Hát hogyan? Az isteni parancsok megtartásával. Hiszen annak, aki megtartja ezeket, az Úr saját megjelenését ígérte meg, amelyet rögtön azután *önmaga és az Atya lakozásának* nevezett mondva: *Aki szeret engem, megtartja szavamat. Atyám is szeretni fogja őt, hozzá megyünk, és lakóhelyet veszünk nála,*³⁴⁷ *és kinyilatkoztatom magamat neki.*³⁴⁸ Ezért tehát „tanításának” nyilvánvalóan parancsait nevezi, mivel fentebb is a most említett „tanítás” helyébe azokat helyezte, hiszen azt mondja: *Aki befogadja és megtartja parancsaimat, az szeret engem*³⁴⁹.

---

345 Mint Isten Dénes szerint: *MT V, MPG 3,1048A; CD II,150,2–3. Vö. Erdő 264.*

346 Jn 17,22–23

347 Jn 14,23

348 Jn 14,21

349 Uo.

17. Ismeret és átistenülés

Amint ebből is kiviláglik, – mégpedig elsősorban a filozófus szavaival és tanításaival kapcsolatban –, hogy semmiképp sem ismeret az Istennek ez a szemlélése, még ha ez a filozófus minden mást inkább akar, csak ezt nem. Nekünk is tudnunk kell tehát, hogy amikor azt mondjuk, hogy nem ismeret ez a transzcendens szemlélés, úgy mondjuk, ahogy Istent is nem-létezőnek. Hisszük ugyanis, hogy Ő a létezők fölött van. De hogy van az, hogy jóllehet a filozófus nem akarja, szavaiból akkor is az derül ki, hogy ez az isteni fény különbözik az ismerettől? Azt mondja, hogy „*a parancsok megtartása nem tudja kiűzni a lélekből a tudatlanság sötéttségét, hanem a tudomány és a vele való kitartó foglalkozás*”,³⁵⁰ ami pedig nem űzi el a tudatlanságot, sosem nyújthat ismeretet. Tehát az, ami szerinte nem nyújt ismeretet, az nyújtja ezt a szemlélést az Úr szavai szerint, következésképp nem ismeret ez a szemlélés. Nemcsak hogy nem kell ismeretet nyújtania és ismeretnek nevezni, de nem is ismerhető meg, amennyiben nem szabatosan és kétértelműen fejezzük ki magunkat, vagy inkább tulajdonképpen értelemben, de transzcendens módon. Tehát nem azért, mert nem kell ismeretet nyújtania, hanem mert minden ismerettől és az ismeretnek megfelelő szemléléstől különbözve magasabb rendű, mivel az Istennek bennünk lakásánál és megjelenésénél semmi sem magasabb rendű, nem is hasonlít hozzá, még csak meg sem közelíti. Mi pedig tudjuk, hogy ismeretet és igazi ismeretet nyújt az Isten parancsainak teljesítése, hiszen egyedül ezáltal nyeri el egészségét a lélek. Milyen lehet annak az értelmes léleknek az egészsége, amelynek megismerő képessége beteg? Azt gondoljuk tehát, hogy az Isten parancsai nyújtják az ismeretet is, de nem csak ismeretet, hanem átistenülést is. Ezt teljesen akkor érzük el, és akkor látjuk a Lélekben önmagunkban az Isten dicsőségét, amikor úgy tetszik Istennek, hogy bevezessen minket a lelki misztériumokba, amint ezt az előbb idézett szent mondta.³⁵¹

18. Az apostolok vezetőjének tanúsága

Mivel pedig ez a szent idézte az atyákat, akik ezt mondják, mi is figyelmen kívül hagyjuk mindazokat, akik utána éltek. Lássunk csak egyeseket az előtte élők közül, mit is mondanak Isten dicsőségéről, amelyet egyedül a beavatottak láthatnak titokzatos és elmondhatatlan módon! Mindenek előtt az egyetlen Istennek és Atyának, a mi Jézus Krisztusunknak³⁵² –

350 Vö. Tr II,1,34.37 (fentebb 160, 164)

351 Szír Izsák (fentebb 211)

352 Több korakeresztény író alkalmazza Krisztusra az „*atyá*” nevet, hogy jelezze az Új Ádám üdvözítő szerepét. A leggyakrabban idézett szentírási kijelentés Iz 9,5: „*az örökkévalóság Atyja*” (Vö. Jn 2,29). Ál-Dénes nem egyedül az Atyára alkalmazza,

Második triász

akitől minden atyaság nevét kapja a szent Egyház teljességében³⁵³ – szemtanúit és apostolait, az apostolok előtt pedig azok vezetőjét, Pétert, aki így szól: *Nem tudálékosan kiagyalt meséket követve adtuk tudtokokra Urunk Jézus Krisztus hatalmát és megjelenését, hanem mint akik szemtanúi voltunk az ő nagyságának.*³⁵⁴ Hogy tehát az Úr Jézus Krisztusnak milyen dicsőségét szemlélte ez, jöjjön egy másik apostol, és mutassa meg: *Mikor felébredtek – mondja ugyanis – Péter és akik vele voltak, látták Krisztus dicsőségét.*³⁵⁵ Milyen dicsőséget? Ismét jöjjön egy másik evangélista, hogy vele együtt tanúskodjék! Azt mondja: *Arca ragyogott, mint a nap, és ruhája olyan fehér lett, mint a fény,*³⁵⁶ és megmutatta nekik, hogy ő a zsoltárvers szerint az az Isten, aki *a fényt köntösként ölti magára.*³⁵⁷ Ezért Péter is, miután azt mondta, hogy látta Krisztus dicsőségét a szent hegyen, a fényt, amely – milyen csoda! – a füleket is körülragyogta – hiszen szavakat árasztó, fénylő felhőt is láttak ott –, miután tehát látták Krisztusnak ezt a dicsőségét, azt mondja: *Még biztosabb prófétai szó birtokában vagyunk.*³⁵⁸ Milyen, még biztosabb prófétai szót tanultatok a fény szemléléséből, ó, istenlátók? Mi mást, mint hogy az Isten *köntösként ölti magára a fényt? Jól teszitek – mondja –, ha figyeltek erre a prófétai szóra, mint sötét helyen világító lámpásra, amíg a nap föl nem virrad.*³⁵⁹ Milyen nap? Természetesen az, amelyik a Táboron virradt föl. *És a hajnalcsillag felkel.*³⁶⁰ Milyen hajnalcsillag? Természetesen az, amelyik megvilágosította őt ott Jakabbal és Jánossal együtt. Amíg felkel ez a hajnalcsillag, hol? *Szívetekben.*³⁶¹ Látod, hogy ez a fény éppen a hívők és tökéletesek szívében ragyog? Látod, hogy mennyire felülmúlja az ismeret fényét? Nem a görög tudományokból eredő ismerettől – hiszen az nem méltó rá, hogy fénynek nevezzék, mert teljesen hamis vagy tévedéssel keveredett, és inkább hasonlít sötétségre, mint világosságra –, tehát nem ettől, hanem az isteni Írásokból származó ismerettől is annyira különbözött ennek a szemlélésnek a fénye, hogy *a sötét helyen világító lámpához* lehet ugyan hasonlítani az Írásokból származó ismeret fényét, viszont ennek a titokzatos szemlélésnek a fényét a nappal világító hajnalcsillaghoz, vagyis a Naphoz.

---

hanem a Szentháromságra (DN I,4; MPG 3,592A; CD I,113,2; Vassányi 159).

353 Vö. Ef 3,15. Palamasz szerint az egyházi hierarchia képviselői azért „atyák”, mert Krisztus képmásai.

354 2Pét 1,16

355 Lk 9,32

356 Mt 17,2

357 Zsolt 103 (104),2

358 2Pét 1,18

359 Uo. 19

360 Uo.

361 Uo.

19. A Nap képe

„De hogyan lehet – mondja – érzékelhető Nappal összehasonlítani, ha isteni ez a fény?” Te, aki az összes szemlélődő közül a legnagyobb vagy, nem ismered ezt, és nem tudod képletesen értelmezni, de nem összehasonlítóképp, hogy az Isten úgy ragyog, mint a Nap vagy a Napot is felülmúlva? Mégis ha feltűnne nappal egy másik, vele egyenlő ragyogású csillag, akkor kétszer annyi lenne a fény, viszont mindkettő, bár igen nagy fényt áraszt, mégis sápadtabbnak látszana. Az a csillag tehát, amely akkor napként világítva a Napnál jobban ragyogna, nem úgy ragyogna, mint a Nap, hanem túlszárnyalná a Napot. Így hasonlósági alapon beszélve egyáltalán nem azonos vele, ha pedig képletesen mérjük a másikhöz, egyáltalán nem hasonló hozzá úgy, hogy egyenlő szinten lenne vele. De hogy tulajdonképpen se nem érzékkel, sem pedig értelemmel felfogható az Úr kiválasztott tanítványainak a Táboron feltűnt fény, *Az isteni megvilágosításról és a szent boldogságról*³⁶² szülő értekezésében, amennyire erőmből telt, már eléggé bebizonyítottam.

20. Az isteni fény nem jelkép

Akik pedig az ilyen megvilágosodás és fény ellen harcolnak, azt mondják, hogy minden fény, amit Isten mutatott a szenteknek, jelképes jelenség, egyúttal pedig utalás valamilyen anyagtalan és értelemmel felfogható dolgokra, amelyek a helyzettől függően és képzeletben mutatkoznak meg az egyes esetekben. Aeropagita Szent Dénesről is azt hazudják, hogy azonos véleményen van velük,³⁶³ jöhet Dénes azt mondja, hogy az a fény, amely a legistenibb színeváltozáskor körülragyogta a tanítványokat, *a legfényesebb csillogással* fog szüntelenül és vég nélkül körülragyogni az eljövendő korszakban minket, akik az ígélet szerint *mindig az Úrral* leszünk.³⁶⁴ Tehát az összes jelképtől és utalástól, amelyek az egyes helyzetekkel kapcsolatban alakulnak ki, keletkeznek és elmúlnak, hol vannak, hol meg nincsenek, egyszer megjelennek ugyan valamikor, de valójában majdhogyan sohasem léteznek, hogyne lenne különböző ez az örökké létező, tulajdonképpeni értelemben létező, változatlanul létező, legragyogóbb és legistenibb fény? Vagy az összes érzékelhető dolog között a legragyogóbb Napot, amely egy változásból eredt, évente sok változásnak van alávetve, sok test kerül elé és beárnyékolja, hol elsötétül, hol meg elrejtőzik,³⁶⁵ olykor pedig szentek parancsainak is engedelmessé válik, és azért mozgása megszakad,

362 Tr I,3

363 Vö. DN I,4; MPG 3,592BC; CD I,114,1–11; Vassányi 160

364 1Tessz 4,17

365 Barlaámhoz írt 2. levelében (61; PS I,294) Palamasz ugyanezt a példát használja, de más összefüggésben, ószövetségi helyekre hivatkozva (vö. Józs 10,12; 2Kir 20,11).

visszafordul és megáll; a Napot és a belőle eredő fényt ugyan létezőnek és konkrét valóságban-levőnek mondjuk, azt a fényt viszont, *amelynél nincs változás, sem árnyéka a változandóságának*,³⁶⁶ az Istennel azonos test visszfényét, azét a testét, amely az istenség dicsőségével gazdagodik és ezt a dicsőséget nyújtja, tehát ezt a fényt, az eljövendő és maradandó korszak szépségét, jelképnek, fantáziajelenségnek és valósággal nem rendelkezőnek mondjuk? Nem, amíg csak szerelmesei vagyunk annak a fénynek.

21. A szent atyák tanúsága

Ezt a fényt ugyanis Teológus Gergely, Aranyaszájú János és a nagy Vazul is világosan „*istenségnek*” nevezik. *Fény – mondja – az istenség, amely megmutatkozott a heggyen a tanítványoknak*,³⁶⁷ és ismét: *Önmagánál tündöklőbbnek látszott az Úr, amikor az istenség megmutatta sugarait*,³⁶⁸ majd újból: *Megjelent ez a ragyogó erő az imádott testen keresztül mint üveglámpán át azoknak, akiknek szíve megfészült*.³⁶⁹ Következésképp nem egyszerűen a testé volt ez a fény, hanem az isteni természeté, amelyik a benne levő egyik szent személyben egyesült azzal az imádott testtel, aki saját teljes dicsőségét és Istenhez illő ragyogását beleöntötte. Ezért a nagy Makáriosz is ezt „*a Lélek dicsőségének*” nevezte.³⁷⁰ Hogy lehet tehát az istenség, annak a lényegfelettségnek ragyogása és dicsősége olyan, hogy egyszer van, másszor meg nincs, keletkezik és elmúlik, feltűnik és eltűnik, nincs elrejtve a méltatlanok előtt, de a nemlétebe távozik, mint amilyenek a képzelet képei, az ilyesfajta jelképek, az utalások és mindaz, aminek csak nevezik ezek a mindent merészelve, akik saját cáfolóikkal úgy hozakodtak elő, mint akik őket igazolják, az isteni Dénessel és Maximossal, nem látva be, hogy analógia és anagógia³⁷¹ alapján nevezte „*a teológia jelképének*” az Úr színváltozásakor feltűnt fényt az isteni dolgokban bölcs Maximosz?³⁷²

22. Szent Maximosz

Minthogy az analógiát és anagógiát alkalmazó teológiákban a névazonosság miatt minden önmagában fennálló dolog jelképpé válik, és annak is mondják, Maximosz is ilyen „jelképnek” nevezte itt ezt a fényt.

366 Jak 1,17

367 Nazianzoszi Gergely, *Homíliák* (3010) 40,6; MPG 36,365A; SC 358,208; Vö. ÓI 17,273

368 DN I,5; MPG 3,593B; CD I,116,14–117,4; Vassányi 162

369 *Homília Krisztus születésére* (CPG 2913) 6; MPG 31,1473D; Vanyó L. ford. (kissé módosítva) ÓI 16,85.

370 Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *A szeretetről* (CPG 2413/2) 21; MPG 34,925C

371 Lelki értelmezésmód.

372 *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1165BC

Ezért adta nyilvánvalóan a „szemlélés” címet ezen értekezéseinek,³⁷³ amint a Teológus melléknevű Gergely is „szemlélésnek” nevezte a jó és a rossz tudásának fáját,³⁷⁴ amelyet saját szemlélésében anagógikusan a szemlélés jelképének tekintett, de ezért a fa még nem volt képzelet alkotta kép és valósággal nem rendelkező jelkép. De Mózeset és Illést is – az egyiket az ítélet, a másikat a gondviselés – jelképévé alakítja az isteni Maximosz.³⁷⁵ Vajon tehát ezek sem voltak valójában jelen, hanem csak jelképesen formálódtak meg? És Péter miért ne lehetne a hit jelképe annak számára, aki anagógia alapján akar szemlélni, Jakab a reményé, és János a szeretetét? Maga a hegy pedig az összes erény alapján történő felemelkedése, amely hegyre amikor Krisztus felment azokkal, akik követni tudták – hogy úgy mondjam, mint maga Maximosz –, Isten alakjában jelenik meg, amelyben a világ léte előtt létezett?³⁷⁶ Látod, hogy milyen volt az a fény, amely körülragyogta a tanítványokat? Eszerint tehát amikor a kiválasztott apostolok színében átváltozva látták azt Urat, a *testből a Lélekbe mentek át, mielőtt még elhagyták volna a testben folytatott életet* – amint ismét ő mondja – *az érzéki tevékenységek felszerelésével, amelyet a Lélek hajtott végre bennük.*³⁷⁷ Látod, hogy nem volt képes szemlélni azt a fényt az az érzékelés, amelyet nem alakított át a Lélek? Ezért nem tűnt fel a közelben levőknek sem, jóllehet a Napnál jobban tündöklött. Így mondja tehát Maximosz.

23. Dénes

A nagy Dénes pedig ezt a fényt egyszerűnek, alakkal megjeleníthetetlennek, természetfölöttinek, lényegfölöttinek, azaz az összes létezőt felülmúló létezőnek mondja. Hogy lehetne tehát érzékkel felfogható az ilyen vagy jelképes? Hiszen amikor Dénes a fényről akar szent könyvet írni, mint aki e fény biztos szemlélője, beavatottja és beavatója, azt mondja: *Most ugyan az Istentől ibletett vezetőink érzékelhető dolgok leplébe burkolva adták át nekünk az értelemmel felfoghatókat, létezőkbe burkolva a lényegfelettieket, részekre tagolható jelképek változatossága révén a természetfeletti és alakkal megjeleníthetetlen egyszerűséget. De majdan, amikor romolhatatlanná és halhatatlanná váltunk, és elnyertük a Krisztus-alakúság és hiánytalan üdvösség állapotát, az Írás szerint „mindig az Úrral leszünk”,³⁷⁸ mivel tökéletesen tiszta szemlélődések révén elteliünk az Ő látható isteni megmutatkozásával, amely vakító világossággal ragyog körül minket, mint a*

---

373 *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1125; 1160kk

374 Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (3010) 38,12; MPG 36,324C; SC 358,128; ÓI 17,24–241

375 Vö. *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1168C

376 Vö. *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1128AB

377 *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1125D–1128A

378 1Tessz 4,17

tanítványokat Urunk tökéletesen isteni színeváltozása során.³⁷⁹ Látod, mennyire nemcsak az érzékelést, hanem az összes létezőt is felülmúlja ez a fény, és milyen természetfölötti ez a szemlélés?

24. Szent Pál tapasztalata

Most ugyan érzékelés útján és a létezők meg részleges jelképek által, de akkor majd ezeken felülemelkedve közvetlenül, anélkül látjuk majd az örökkévaló fényt, hogy bármilyen függöny eltakarná, amint az ilyeneknek a legistenibb beavatója kinyilatkoztatásszerűen magyarázta: *Most még csak tükör által, homályosan látunk* – mondja ugyanis – *akkor pedig majd szemtől szemben*³⁸⁰. A „most”-ot pedig azért mondta, hogy megmutassa a mi természetünk számára lehetséges és analóg szemlélést, hiszen ő maga ezen felülemelkedve az érzékelést és az értelmet is felülmúlta, a nem látott dolgokat látta és a nem hallott dolgokat hallotta,³⁸¹ annak az újjászületésnek és az ahhoz kapcsolódó látványnak zálogát fogadva magába, ezért is mondta: „*ismerek*”, mivel hallott és látott. Íme úgy látszik itt az érzékelés tevékenységéről van szó, de aztán ismét azt mondta, hogy *nem tudom, hogy értelem volt-e vagy test, ami érzékelt*,³⁸² mivel az az érzékelés felülmúl érzéket és értelmet. Ha ugyanis mindkettő tevékenykedik, érzékeli és felfogja, hogy tevékenykedik. Ezért tette hozzá, hogy *Isten tudja*, mert Isten volt az, aki akkor tevékenykedett. Ő pedig emberfeletti módon Istennel egyesülve a láthatatlan által látta a láthatatlan dolgokat anélkül, hogy azok megszűntek volna érzékfelettié lenni, bár számára láthatóvá váltak.

25. Láthatatlanul látható fény

Tehát a nagy Dénes sem érzékelhetőnek mutatta az örök fény látványát, amikor „láthatónak” mondta, mivel „*a Krisztushoz hasonló*” számára mondta láthatónak.³⁸³ Megtalálod, hogy másutt is nyilvánvalóan láthatónak mondja az érzékfeletti fényt: *Ha az értelmes [lényeknek] független önállósága merészen arra vállalkozna, hogy áthágja annak határait, amit neki mértékkel látni adatott, a fény továbbra sem tevékenykedne másképp, mint ahogy a fény szokott, az önállóság azonban a saját hibájából a mértéket elvetve kudarcot vallana*.³⁸⁴ Ha tehát az értelmes lények szemlélése nem különül el egészen az érzékfelettiétől, még ha látható is,

---

379 DN I,4; MPG 3,592BC; CD I,114,1–11; Vö. Vassányi 15–160

380 1Kor 13,12

381 Vö. 2Kor 12,4

382 Az előbbi idézet parafrázisa, eltérő értelemmel!

383 χριστοειδέσιν, „krisztus-formájúak”. Vö. EH VII,2; MPG 3,553D; CD II,121,22

384 EH II,3; MPG 3,397D–400A; CD II,74,15–75,1 (rövidítve)

hogyhogy azoknak a szemlélése, akik elérték, hogy Krisztushoz hasonlóvá váljanak, nem lesz érzékfeletti azért, mert látható? És valójában nemcsak érzékfeletti az a látható istenjelenség, hanem értelemfeletti is, amint szent Maximosz is rávilágított, amikor azt mondja: *Akkor az összes testi és értelmi természetes tevékenységek megnyugvását ajándékozza nekünk a Lélek az átistenülés által, hogy az Isten nyilvánuljon meg a lelken és a testen keresztül is.*³⁸⁵ Tehát ugyanazt a fényt fogja fel az értelem is meg az érzékelés is, mindegyik önmagával arányos módon, de érzék- és értelemfölöttien. Amit pedig a nagy Dénes ott „látható istenjelenségnek” és „értelemfeletti egyesülésnek” mond, azok nem nagyon különböztek egymástól. Különbözik ha az Istenről beszélők szerint ott sem levegőre, sem helyre nincs szükségünk,³⁸⁶ hogy lenne szükségünk érzékelhető fényre?

26. Az isteni transzcendencia megtapasztalása

De Pál, amikor Istenben volt, és elragadtatásban szemlélte Isten láthatatlan dolgait, vajon Isten lényegét látta? Ki is mondaná ezt? Ugyanúgy tehát azok is, akik a csendes nyugalom által megtisztultak, láthatatlan látványokra lettek méltókká, miközben Isten lényege érinthetetlen maradt számukra. Az erre méltók viszont titokzatos beavatást nyernek, és felfogják azt a látványt, és így a szenvedélyektől mentes és anyagtalan értelmükben részesednek az Isten értelemmel felfogható fényadományában, de azt is tudják, hogy az Isteni felülmúlja ezeket a látványokat és az azokba történő beavatásokat. Így nem azért birtokolják ezt az értelemfeletti, a mi megértésünknel magasabb rendű felfogást, mert nem látnak, mint azok, akik a tagadásból kiindulva teologizálnak, hanem magában a látásban ismerve meg azt, ami felülmúlja a látást, mivel megtapasztalják a tagadást, de nem gondolnak rá. Amint tehát az állítás alapján történő teologizálástól különbözik az isteni dolgok megtapasztalása és látása, és magasabb rendű annál, úgy a tagadás útján történő teologizálástól különbözik és magasabb rendű annál a tagadás megtapasztalása a lelki látásban a látott dolog transzcendenciája miatt.³⁸⁷ Ha ugyanis valaki a nap tükörben visszaverődő fényét az égen ragyogó napnál fényesebbnek észlelné, úgyhogy a visszaverődő fénysugártól látása meggyöngülne, feltétlenül belátná, hogy az ősképp a felsőbbrendűsége miatt láthatatlan, de nem a vakság, hanem a látvány miatt. Így tehát azok is, akik méltóvá lettek erre a legboldogabb látványra, nem tagadás alapján, hanem ugyanannak az

385 *Teológiai fejezetek* (CPG 7694) 2,88; MPG 90,1168A; Orosz 314 (kissé módosítva)

386 Nüsszai Gergely, *A lélekről és feltámadásról* (CPG 3149); MPG 46,104B; ÓI 6,616

387 Az állítás alapján (καταφατικῶς) történő teologizálás a *pozitív* teológia, a tagadás (κατὰ ἀπόφασιν) vagy elvonás (κατὰ ἀφαίρεσιν) alapján történő pedig a *negatív* teológia. Isten megtapasztalása mindkettőt felülmúlja.

istenítő tevékenységnek a Lélekben történő látásából ismerik meg azt, ami felülmúlja a látást; akkor hát mennyivel inkább azt, aki ezt [a tevékenységet] létrehozta. Akik pedig tőlük tanultak, részt kapnak ugyan az értelemmel felfogható fény adományában, és fel tudnak emelkedni a tagadás útján haladó teológiához, viszont képtelenek rá, hogy hasonló látvány részesei legyenek, és általa meg vele belássák Isten láthatatlan voltát, hacsak nem részesülnek a természetfölötti, lelki és értelemfeletti egyesülésben.

27. István látomása Nüsszai Gergely szerint

Így ugyanis az isteni Nüsszai Gergely szerint István sem az emberi természetben és képességben maradvá pillantja meg az Istenit, hanem a Szentlélek kegyelméhez hozzávegyülve, *mert az Írás tanúsítja, hogy a hasonlólal lehet meglátni a hasonlót.*³⁸⁸ *Mert ha az emberi természet és képesség be tudná fogadni az Atya és a Fiú dicsőségét, hazugság volna az állítás, hogy felfoghatatlan a látvány. Am nem tudod kicsikarni, hogy amaz hazudik, a történetnek pedig igazja van.*³⁸⁹ Tehát jól mondtuk az előbb is, hogy a Krisztus színeváltozásakor szemlélt dicsőség az Atyáé volt, mivel egy az Atya és a Fiú dicsősége. Hiszen most is világos, hogy Istenben volt István, amikor nemcsak Istent látta dicsőségben, hanem magát a dicsőséget is, amely az Atya dicsősége. *Talán emberi természet teljesítménye volt? Vajon melyik angyal emelte fel abba a magasságba az alacsonyan fekvő természetet? Nem így van. Nem az van ugyanis megírva, hogy Istvánnak nagy ereje volt, vagy angyali segítséggel eltelve látta azt, amit látott. Ezzel szemben István a Szentlélekkel eltelve látta Isten dicsőségét és az Isten Egyszülöttjét.*³⁹⁰ *Mert a próféta szava szerint*³⁹¹ „csak a fényben lehet meglátni a fényt”.³⁹² Ha pedig az Atya világosságában a Lélekkel fénynek látjuk a Fiút, tehát valamiképp közvetlenül egyesülhetünk Istennel, és Ő fényt ad át nekünk, ebben nem az angyalok közvetítésével részesedünk, habár ez a filozófus tagadja, és azt hiszi, hogy a nagy Dénes is így tanít, mert nem érti pontosan e szent dolgokat feltáró férfi teológiájának erejét.

---

388 Platóni tétel. Vö. *Lüszisz* 214b 4; *Gorgiasz* 510b 4; *Állam* IV,425 c; in *Platón összes művei*, Európa, Budapest 1984, I,156.614; II,242.

389 1. *homília Istvánról* (CPG 3186) 6; MPG 46,717B; GNO XI,2, 9–91; Vö. ÓI 18,261 (Vanyó L. ford. kissé módosítva)

390 ApCsel 7,55–56

391 Zsolt 35 (36),10

392 1. *homília Istvánról*, uo.

28. Nem szükségszerű az angyalok közvetítése

Dénes ugyanis az angyali jelző okát feltárva azt mondja, hogy sok látomás tárul fel ugyan előttünk rajtuk keresztül,³⁹³ de nem azt mondja, hogy az összes önmagától megnyilvánuló jelenés rajtuk keresztül történik, nem minden egyesülés, és nem is minden megvalósítás. Hiszen amikor azt mondta, hogy *azt a sokszor zengett dicsőítést mennyei seregek sokasága* adta át Krisztus születésekor *a földieknek*, és angyal hirdette azt a pásztoroknak, mivel *a tömegtől visszavonulva és nyugalomra jutva megtisztultak*,³⁹⁴ Isten dicsőségéről, amely körülragyogta őket, nem mondta, hogy angyalok által keletkezett. De nem is a körülragyogó dicsőségtől kapták meg a pásztorok az üdvösség kinyilatkoztatását. Amikor pedig megrémültek – hiszen nem szoktak hozzá az ilyenféle látványokhoz –, feltárták előttük az angyalok, mit jelent a fény jelenléte.³⁹⁵ A Szűzanyát is, mivel majd méhében hordozza és testben szüli az Istent, angyal avatja be,³⁹⁶ de nem angyal által történt az Istennek vele való egyesülése. El kell tehát gondolkozni azon, hogy a Szűz nem lett beavatva az egyesülésbe, hanem kellett hogy valaki megvigye neki a hírt. De kell még több bizonyíték, amikor Dénes világosan mondja, hogy a felülről jövő fényvel való egyesüléssel, amely *csak magukban az angyali megismerésen túl arra méltatott angyalokban létezik, ezzel az Istenhez hasonlatos értelmek az angyalok módjára egyesülnek, minden értelmi tevékenységük elnyugvása által*,³⁹⁷ és újból: *Amint szent beavatásaink ismerői szerint az isteni dolgokkal való közvetlen töltekezés tökéletesebb, mint a más lények által közvetített részesedés, ugyanígy azt vélem, hogy a közvetítő által beavatottakénál világosabb azoknak az angyali rendeknek a közvetlen részesedése, akik elsőként tartanak Isten felé*.³⁹⁸ Zakariás pedig *egy angyalt látott az elsőek közül, akik Isten körül állnak*, amint a nagy Dénes erről is alaposan tanít.³⁹⁹ *Ezekielnek pedig ezt a törvényt – mondja – maga a kerubok fölött trónoló, minden dicsőséget felülmúló Istenség hozta szentségesen*.⁴⁰⁰

29. A Megtestesülés felborította az angyali hierarchiát

Így nemcsak az angyalok között, hanem köztünk is megesett, hogy nem közvetve és másokon keresztül, hanem közvetlenül és önmagában látták egyesek Istent anélkül, hogy az elsők közvetítésével jutottak volna

393 Vö. CH IV,2; MPG 3,180B; CD II,21,12–14; Erdő 225

394 CH IV,4; MPG 3,181B; CD II,23,7; Erdő 226

395 Lk 2,9–10

396 Vö. CH IV,4; uo.

397 DN I,5; MPG 3,593B; CD I,116,13–15; Vassányi 162

398 CH VIII,2; MPG 3,240C; CD I,34,5; Erdő 236

399 CH VIII,2; MPG 3,241A; CD II,34,22; Erdő 236; Vö. Lk 1,11kk

400 Uo. CD II,35,3–5; Erdő 237 (vö. Ez 10,18)

Második triász

el a másodikakhoz. Az Urak Ura ugyanis nincs alávetve a teremtés törvényeinek, ezért szent hagyományaink szerint is⁴⁰¹ elsőként és egyedül Gábor van beavatva az Ige kimondhatatlan kiüresedésének⁴⁰² titkába, jóllehet nem tartozik abba az angyali rendbe, amely elsőként és közvetlenül veszi körül Istent. Tehát új kellett hogy legyen az új teremtés kezdete. Aki ugyanis hozzánk leereszkedve értünk kiüresítette önmagát,⁴⁰³ mindent újjá alkotott.⁴⁰⁴ Ezért amikor felmegy a mennybe, az alacsonyabb rendben levő és a földhöz közelebb levő angyalokat – amint szent Cirill mondja – a felsőbb seregek világítóivá és tökéletesítőivé teszi,⁴⁰⁵ akik megparancsolják *fejedelmeiknek, hogy emeljék fel az örök kapukat,*⁴⁰⁶ és beavatják őket, hogy bejön, felmegy és minden kezdet és hatalom fölé ül⁴⁰⁷ Az, Aki kimondhatatlan emberszeretete miatt testtel vette körül magát. Hiszen Ő az *erők Ura és a dicsőség királya,*⁴⁰⁸ aki mindent megtehet, és az utolsókat az első fölé teszi, amikor csak akarja. Az Istennek test általi megjelenése előtt pedig az angyalokkal kapcsolatban semmi ilyet nem tanultunk,⁴⁰⁹ ugyanígy a prófétákkal kapcsolatban sem, kivéve azokat, akik előre leírták az eljövendő kegyelmet, amely amikor most megjelenik, már nem szükséges, hogy minden közvetítő által menjen végbe. Mert a nagy Pál szerint is *most lett nyilvánvaló az Egyház által Isten sokrétű bölcsessége a mennyei fejedelemségeknek és hatalmasságoknak,*⁴¹⁰ az apostolok karának vezetője, Péter szerint pedig *amiket az evangélium hirdetői feltártak nekünk a mennyből elküldetett Szentlélek által, most azt tudomásunkra hozták; ezek szemlélésére vágnak az angyalok.*⁴¹¹ Amikor eszerint a kisebbek a kegyelem által nagyobbakká lettek, újból a jó rendet őrzi meg biztosan és egyúttal csodálatos módon.

---

401 Gábor főangyal előesti vecsernyéje, márc.26. 5. sztechira. Ménea IV,166.

402 Azaz az Ige megtestesülésének titkába.

403 Fil 2,7

404 Jel 21,5; 2Kor 5,17

405 Azonosítatlan idézet.

406 Zsolt 23 (24),7.9. A bizánci liturgia előszeretettel használja ezeket a verseket Krisztus mennybemenetelének istentiszteletén.

407 Ef 1,21

408 Zsolt 23 (24),10

409 A törvény az angyalok közvetítésével adatott (ApCsel 7,53; Gal 3,19; Zsid 2,2).

410 Ef 3,10

411 1Pét 1,12

30. Az angyalok szerepe

Aki pedig az angyalok elnevezését a legszebben tárta föl,⁴¹² és a lehető legjobb magyarázatot fűzte hozzá, kifejtette nekünk és megtanított minket, kezdetben miért fejlődtek rendekbe, és miért nevezték el így őket. Az isteni prófétáknál pedig megtalálhatod annak a magyarázatát, hogy akire közvetlenül rá volt bízva az Ige hozzánk történő lejövetelének titka, ha fővezér is volt, de nem volt azok közül való, akik közvetlenül Isten körül helyezkednek el. Hiszen egy magasabb méltóság tekintéllyel szól hozzá, és parancsként hallja: *Magyarázd meg neki a látomást!*⁴¹³ Ebben az esetben is tudni kell, hogy nem azt mondta, hogy „add át neki a látomást!”, hanem hogy „magyarázd meg!” Láthatod, hogy az ismeret kegyelme a legtöbb esetben közvetítők által adatik, míg az istenjelenségek zöme önmagától nyilvánul meg. Ezért is mondja a teológia Mózesről, hogy a törvény lenyomata angyalokon keresztül adatott, de Isten látása és szemlélése nem, hanem csak a látomásba való beavatás.⁴¹⁴ Titokzatos látomások különböző dolgokról lehetnek: létezőkről, jövőbeliekről, érzékelhetőkről, értelemmel felfoghatókról, anyagiakról, anyagtalanoakról, fontosakról, lényegtelenekről, és még sok másról; és ezek mindegyike különbözőképp mutatkozik meg a látók képességével arányosan és figyelembe véve, hogy milyen célra irányulnak ezek a dolgok. És Annak megnyilatkozása is, Aki mindenben túl van, *más és más oksági összefüggés és hatóerő alapján világosította meg a szent helyeken vagy másutt a beavatottakat vagy a prófétákat, amint a nagy Dénes mondja.*⁴¹⁵ Ez a filozófus azonban, aki vaknak nevezte önmagát, és mindenkire válogatás nélkül ezt a nevet ragasztja,⁴¹⁶ valójában azonban egyáltalán senkire sem illik, úgy látszik azt hiszi, hogy mi, akik az örök fényt illő módon tiszteljük, úgy gondoljuk, hogy a feltűnt szekeret,⁴¹⁷ a kerekeket,⁴¹⁸ a kardokat és végül minden ilyen dolgot ugyanolyan tisztelet illet meg, mint az eljövendő korszak fényét. Nem is hallotta a teológiából, *hogy akkor minden helyett számunkra az isteni természet lesz,*⁴¹⁹ hogy ezért hát elhidd, hogy Isten fénye ez a fény?

---

412 CH IV,2; MPG 3,180B; CD II,21,9–14; Erdő 225

413 Dán 8,16; vö. CH VIII,2 MPG 3,241C; CD II,35,20; Erdő 237

414 Vö. Gal 3,19; Zsid 2,2; CH IV,3; MPG 3,18D–181A; CD II,22,1–17; Erdő 25–226

415 DN I,8; MPG 3,597A; CD I,120,12–14; Vassányi 166

416 Vö. Tr II,3,1–2 (fentebb 198–200)

417 2Kir 2,11; 6,17; Zak 6,1–7

418 Ez 1,15–21; 10,9–19; Dán 7,9; vö. CH XV,9; MPG 3,337CD; CD II,5,7–15; Erdő257–258

419 Vö. Nüsszai Gergely, *A lélekről és feltámadásról* (CPG 3149); MPG 46,104B; ÓÍ 6,616

31. A Láthatatlan látása

Bár az Istent senki sem látta,⁴²⁰ nem is fogja látni sem ember, sem angyal,⁴²¹ de csak azért, mert angyal és ember érzékileg vagy értelmileg lát. Aki pedig Lélekké vált, és a Lélekben lát, hogyan szemlélhetné hasonló által a hasonlót a teológusok tanítása szerint?⁴²² Sőt inkább a Lélekben történő látás által válik a legvilágosabbá, hogy a transzcendens isteni fény teljesen elrejtett. Melyik teremtmény tartalmazhatná a Lélek végtelen erejű erejét, hogy általa meglássa Isten egész teljességét? Miért is beszélek arról az elrejtettségről? Annak a fénynek a ragyogása – amelynek csodálatos módon mintegy anyaga a szemlélő által látott látvány, az egyesülés által megerősíti ezt a lelki szemet, és egyre alkalmasabbá teszi, hogy mindörökké fel tudja fogni ezt a ragyogást –, ez a ragyogás örökké szüntelenül a legfénylőbb sugarakkal ragyogja körül, még rejtettebb sugarakkal tölti el mindörökké, és maga teszi ragyogóvá azt, ami korábban egyáltalán nem volt ragyogó. Ezért mondják végtelennek azt a fényt a teológusok, amely által minden megismerő képesség elcsendesülése következtében a Lélek erejében a szentek számára láthatóvá válik az Isten úgy, mint az istenekkel egyesült és általuk látható Isten. A Legjobban részesülve ugyanis legjobbá váltak, és prófétai kifejezéssel élve *erőre kapnak*,⁴²³ felhagynak a lélek és a test minden tevékenységével, hogy miután a természetes ismertetőjegyeket legyőzte a dicsőség túlaradása, egyedül az nyilatkozzék meg rajtuk keresztül és legyen láthatóvá általuk, hogy *Isten lesz minden mindenben*, amint az Apostol mondja.⁴²⁴ Hiszen Isten fiai leszünk, mivel a feltámadás fiai vagyunk,⁴²⁵ akik az Úr szava szerint *mint Isten angyalai a mennyben állandóan látják Atyánk arcát, aki a mennyekben van*.⁴²⁶

32. A Nem-teremtett látása

Ezért a nagy Dénes is, miután azt mondta, hogy a látható istenjelenés azokat tölti be, akiknek a Krisztus-alakúság és hiánytalan üdvösség jut osztályrészül, hamarosan hozzátette: *a mennyfeletti értelmek istenibb utánzása*

420 Vö. Jn 1,18

421 Aranyaszájú János, *A felfoghatatlanságról* (CPG 4318) 3,3; MPG 48,721. Magyarul Perczel I. ford. *Aranyaszájú Szent János: A Felfoghatatlanról és az Egyszülött dicsőségéről. Kilenc prédikáció az ariánusok ellen*. Budapest, Odigitria – Osiris 2002, 80.

422 Vö. 1. *homília Istvánról* (CP) 6; MPG 46,717B; GNO X,II,2, 91; Vö. ÓÍ 18,261; Vazul, *Homíliák a zsoldárokhöz* (CPG 2836) 48,8; MPG 29,449C; Orosz László Atanáz ford. in Nagy Szent Bazil: *Életszabályok VI. Zsoltárkommentárok*. Nyíregyháza 1998, 202–203

423 Iz 40,31

424 1Kor 15,28. Idézi Maximoszt, *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1076BC

425 Lk 20,36

426 Mt 22,30 és 18,10

révén.⁴²⁷ Továbbhaladva pedig amikor megemlékezett az angyaloknak Istennel történő egyesüléseiről is, amelyek csak azokban az angyalokban vannak meg, akik méltóak lettek arra, hogy túlszárnyalják saját angyali ismeretüket, azaz a jó angyalokban; mert ez az egyesülés a túláradó jósnak ráadása vagy elfogadása, hozzáfűzi, hogy *az Istenhez hasonló emberek egészen értelemmé válva az angyalok módjára egyesülnek ezzel a fénnel, és mindennek róla való tagadásával éneklék meg azt*, viszont nem a tagadásból, hanem a fénnel történő egyesülésből ismerik meg, hogy *mindenektől lényegfeletti módon elkülönült.*⁴²⁸ Tehát ezzel a létezőktől elkülönült fénnel egyesülve azt is megtanulják, hogy elkülönül a teremtményektől, és nem az elkülönülés alapján birtokolják az egyesülést, hanem az egyesülésből tanulják meg a tagadást, következésképp ez az egyesülés is elkülönül a teremtményektől, és transzcendens nem-létező. Amit ugyanis nem fognak fel az angyalok – hacsak nem lettek méltóak az angyalokat felülmúló ismeretre –, semmiféle értelmi képességgel nem lehet elérni vagy megszerezni, mert azt is túlszárnyalja.

33. Az egyesülés nevei

Amelyik pedig mindezt felülmúlja, mivel nem lehet felfogni, az összes létezőt felülmúlja, tehát az összes ismeretet is az ilyen egyesülés, még ha metaforikusan ismeretnek is nevezik. Tehát nem értelemmel felfogható, ha ennek is mondják, hiszen ami minden értelmet felülmúl, hogyan lehetne értelemmel felfogható? Ezt tehát inkább transzcendens tudatlanságnak is lehetne nevezni, mint tudásnak. Ezért tehát se nem része, se nem fajtája a tudásnak, amint a lényegnek sem fajtája a lényegét felülmúló. Tehát az egyetemes ismeret sem tartalmazhatja, a felosztott egyetemes ismeret pedig nem birtokolhatja részeként. A tudatlanságnak ugyanis inkább lehetne része, de ez nem tudatlanság; hiszen transzcendens tudatlanság is, azaz a tudatlanságot is felülmúlja. Egyedülálló dolog tehát ez az egyesülés, és akármilyen jelzőt mondhatna rá bárki: akár egyesülést, akár látást, akár érzékelést, akár ismeretet, akár gondolkodást, akár megvilágosítást, vagy ezekkel sajátos értelemben véve nem azonos ez az egyesülés, vagy sajátos értelemben csak rá vonatkoztatható.

34. Barlaám és létfilozófiája

Tehát nyilvánvaló, hogy félreismerés a filozófusnak *A tudásról* szóló értekezései. Hiszen ott azt is mondja, hogy ez az egyesülés része és fajtája az egyetemes ismeretnek, mivel ismeretnek nevezik, ezt az egyetemes

---

427 DN I,4; MPG 3,592C; CD I,115,3; Vassányi 160

428 DN I,5; MPG 3,593BC; CD I,116,14–117,4; Vassányi 162

ismerethez méri, és nem látta be, hogyha a tudás fajába tartozik az elnevezés miatt, akkor a tudatlansághoz is, mivel ennek is mondják, sőt inkább ennek, mint tudásnak. Tehát ugyanaz ellentétes fajokba tartozik, a magasabb rendű egyúttal alárendelt, és a sokaságba tagozódik be az, ami egyedülálló és minden sokaságot felülmúl. A legnagyobb bolondság az, hogy az egyesülést nem egyszerűen fajnak, résznek és alárendeltnek mondja, hanem amit ott maga ismeretfelettinek mond, ugyanarról azt mondja, hogy mint faj, rész és annak alfaja alacsonyabb rendű az egyetemes ismeretnél, egészen úgy, mintha valaki az egyedüli lényegfelettit is, mivel lényegfeletti lényeg és annak is nevezik, a lényeg részének, fajtájának és alfájának mondván azért, mert azonos a neve, aztán ezt a lényeg egyetemes fájával merészelné egybevetni. Mindazonáltal tudja meg az, aki összekeveri az összekeverhetetleneket, az ismerettel egy sorba állítja az ismeretfelettséget, és az ismeret alá rendeli azt, ami meghaladja a gondolkodást, hogy mivel az ismeretet vonja bele ebből a szempontból az összehasonlítás alakzatába, következésképp magát az alakzatot teszi az ismeretet felülmúló valamivé, és ezért örült módon azt az egy létezőt önmagával állítja szembe. Továbbá ha az azonos név miatt az ismeretet felülmúló ismeret az egyetemes ismeret fajtája, csalódnak azok, akik a létezők tíz neméről beszélnek,⁴²⁹ hiszen egy neme lesz mindennek, a lét, és a mindent felülmúló létező egy, a létnek alárendelt létező lesz, a lét pedig magasabb rendű lesz ennél az egy, mindent felülmúlónál, és az ezzel az eggyel kapcsolatos többi létező egy másik létet alkot, amely magasabb rendű lesz az egynél. Továbbá ha a tapintás tapintásfeletti, a látás látásfeletti, és általánosságban véve az érzékelés érzékfeletti – hiszen ennek is nevezik az azonos név alapján a gondolkodást –, ha az érzékfelettség az érzékelés fajtája, akkor az érzékfelettségnél magasabb rendű az érzékelés, és ugyanez a helyzet a többiekénél is.

35. Apofatikus teológia és misztikus egyesülés

De térjünk csak vissza! Mi tehát akkor az a transzcendens egyesülés, amely egyetlen létezővel sem azonos? Vajon a tagadás útján haladó teológia? Valóban egyesülés az, de nem tagadás. Továbbá ehhez a teológiához nem kell kilépnünk önmagunkból, annál az egyesülésnél pedig még az angyaloknak is ki kell lépniük. Ezenfelül aki nem a tagadás útján teologizál, az nem istenfélő, ahhoz az egyesüléshez pedig még az istenfélők közül is csak az isteni formájúak jutnak el. Továbbá, az apofatikus teológiát elgondoljuk és szavakkal mondjuk, arról az egyesülésről viszont azt mondta a nagy Dénes,

---

429 Azaz a tíz arisztotelészi kategóriáról (szubsztancia, mennyiség, minőség, viszony, hely, idő, helyzet, birtoklás, cselekvés, elszenvedés. Vö. *Kategóriák* 4; Aristotelés, *Organon*. Rónafalvi Ö. és Szabó M. ford. Akadémia, Budapest 1979, 18.)

hogy még a látók számára is elmondhatatlan és elgondolhatatlan.⁴³⁰ Továbbá az apofatikus teológia fénye egyfajta ismeret és szó, míg ama szemlélés fénye személyi valóságban-létezőként szemlélhető,⁴³¹ értelmi módon tevékenykedik és lelki módon kimondhatatlanul társalog az átistenülttel. És egyfelől azt, ami Istentől különbözik, az értelem tagadással teologizálva gondolja el, tehát megkülönböztetve jár el, márpedig egyesülésről van szó; ezután a többiekkel együtt önmagát is tagadja, az értelemnek Istennel való egyesüléséről viszont azt mondták az atyák: *Az imádkozás tökéletessége az elragadtatás az Úrhoz.*⁴³² *Ezért mondja a nagy Dénes is, hogy általa egyesülünk Istennel.*⁴³³ Az imádságban ugyanis az értelem apránként felhagy a létezőkhöz fűződő kapcsolatokkal: először a szégyenletes, gonosz és egyáltalán minden alávaló kapcsolattal, majd a közbülső semlegesekkel, amelyek rosszabbá vagy jobbra változnak az őket használók szándéka szerint. Kétségkívül ezek közé tartozik minden tanulás és az általa szerzett ismeret, mivel az atyák arra is figyelmeztetnek, hogy az imádság idején ne fogadjuk be az Ellenségtől eredő ismeretet, nehogy beszennyezzük azt, ami jobb [annál, *vagyis az imádságot, a ford.*]⁴³⁴. Tehát az értelem apránként felhagyva akár ezekkel, akár még az ezeknél jobbakra irányuló kapcsolatokkal is a tiszta imádság idején teljesen eltávolodik az összes létezőtől. Ez az elragadtatás különösen magasabb rendű a tagadás útján haladó teológiától, hiszen csak azoké, akik elmerültek a szenvedélymentességben, de még nem egyesülés, hacsak nem világosítja meg felülről a Vigasztaló az imádkozót, aki a legmagasabb természetes képességek felső termében ülve és az Atya ígérését várva⁴³⁵ a kinyilatkoztatás által elragadtatik a fény szemléléséig. Ennek a szemlélésnek van kezdete, van folytatása is, amelyek különböznek egymástól, hol homályosabbak, hol ragyogóbbak, de sosincs végük. Végeláthatatlan az útja éppúgy, mint a kinyilatkoztatásban átélt elragadtatásé. Más ugyanis a megvilágosodás és más a fény szüntelen látványa, és más a fényben levő dolgok szemlélése, amikor a távollevők is szemügyre vehetők, és az eljövendők úgy mutatkoznak meg, mint a jelenleg létezők.

---

430 Vö. pl. DN I,5; MPG 3,593BC; CD I,116,10–13; Vassányi 162

431 Vö. Tr I,3,7; Tr II,3,6 (fentebb 90, 203–204)

432 *Létra* 28,20; MPG 88,1132D; Árkossy 219

433 Vö. DN III,1; MPG 3,680D; CD I,139,13–16: „Mindenek előtt is, de különösen a teologizálás előtt imádsággal kell kezdeni, nem úgy, mintha magunkhoz húznánk a mindenütt jelen lévő és sehol sem lévő hatalmat, hanem úgy, hogy az Istenre való emlékek és invokációk révén önmagunkat bízunk Őrá és egyesítjük vele.” (Vassányi M. ford.)

434 Vö. *Létra* 28,54; MPG 88,1140AB; Árkossy 223: „Az Úr utálja azt, aki ima közben tisztátalan gondolatokkal foglalkozik.”

435 Vö. ApCsel 1,4; 2,1

36. A fény a látás eszköze és tárgya

Ezeket azonban képtelen vagyok elmondani és világosan kifejteni. Bár az ezeket megelőzőkkel is így állt a dolog, de azok témánkhoz tartoznak, tehát visszatérek rájuk. Ennek a fénynek a szemlélése tehát egyesülés, még ha nem is tartós azoknál, akik nem tökéletesek. A fényvel való egyesülés pedig mi más, mint látás. Mivel pedig az értelmi tevékenységek szünetelése után is folyik, hogyan valósulhatna meg, hacsak nem a Lélek által? Hiszen a világosságban látható a világosság,⁴³⁶ és a hasonló fényben a látóképesség is; mivel semmi másban nem tevékenykedik, miután minden mástól elkülönült, maga is egészen fénné lesz, és hasonlóná válik a látott dologhoz, sőt tisztán egyesül vele, mert fény, és fény által fényt lát. Ha önmagára pillant, fényt lát; ha arra, amit néz, ez is fény; ami által lát, az is fény; és ez az egyesülés: hogy mindezek a dolgok egyet alkotnak, úgyhogy pontosan nem lehet megkülönböztetni a látótól azt, ami által és amit lát, és mi is az, kivéve azt, hogy ez fény, és hogy az összes teremtménytől különböző fényt lát.

37. Az angyalokat és az embereket felülmúló látomás

Ezért a nagy Pál is az után a szokatlan elragadtatás után azt mondja, hogy maga sem tudja, mi is volt az.⁴³⁷ Látta ugyan magát, de hogyan? Érzékeléssel, gondolkodással vagy értelemmel? Viszont elragadtatva ezekkel a képességekkel is felhagyott. Ezért tehát az elragadtatást okozó Lélek által látta önmagát. Mi volt akkor ő, amikor minden természetes képessége számára elérhetetlen volt, sőt eltűnt minden természetes képessége? Teljesen azzá vált, amivel egyesült, általa ismerte meg önmagát, és érte hagyott el mindent. Hiszen ugyanazt a fényvel való egyesülést tapasztalta meg, amelyet az angyalok sem érhetnének el, ha az egyesülő kegyelem által nem emelkednének önmaguk fölé. Fény és Lélek volt tehát akkor Pál, amivel egyesült, és amiből az egyesülést merítette, kilépve az összes létező közül, és kegyelmileg fénné válva, és magasabb rendű értelemben nemlétezővé, vagyis a teremtményeket felülmúlóvá, amint az isteni Maximosz is mondja: Aki ugyanis Istenben van, *mindent, ami elmarad Isten mögött*, maga mögött hagyott;⁴³⁸ és ismét: *Mindazok a dolgok, nevek és axiómák, amelyek elmaradnak Isten mögött, alacsonyabb rendűek lesznek azoknál a dolgoknál, amelyek a kegyelem által Istenben lesznek.*⁴³⁹ Amikor pedig ilyené vált akkor az isteni Pál,

---

436 Zsolt 35 (36),10

437 2Kor 12,2

438 Vö. *Teológiai fejezetek* 1,54; MPG 90,1104A; Orosz 253; *Ambigua* (CPG 7705) MPG 91,1200B

439 Vö. *Ambigua*; MPG 91,1241AC

semmiképp sem részesedett az isteni lényekben. Tehát a magasabb rendű nem-létezőt is felülmúlja az Isten lényege, ugyanúgy, mint az *Istenei túli Isten*⁴⁴⁰ és *transzcendens nem-lét*,⁴⁴¹ amely értelmi érzékelés által lelkileg látható, de a legkevésbé sem Isten lényege, viszont természetének elszakíthatatlan dicsősége és ragyogása, amely által egyesül az egyedüli méltókkal, legyenek azok akár angyalok, akár emberek. De hát ha az emberek is ilyen módon látják az Istent, mint az angyalok, így egyesülnek Istennel és dicsérik Istent, talán egy angyal is ugyanúgy mondhatná Pál szavait, ha ezt a saját természetfölötti látomását kijelentené, hogy „ismerem egy angyalt, aki látta, bár nem tudom, valóban angyal volt-e, Isten tudja”.⁴⁴² Ha tehát valaki a szenteknek ezeket a látomásait, amelyeket egyedül Isten ismer és azok, akik megtapasztalták, amint Teológus Gergely is mondja,⁴⁴³ tehát ezeket érzékelhetőknél mondja, és mivel érzékelhető, a fantázia szülötteként meg jelképesként az emberi ismeret szintjére alacsonyítja le, vajon olyan emberre jellemző-e ez, aki belátta az isteni magasság végtelenségét és azt, hogy emberszeretettől milyen magasságba emelte alacsony voltunkat?

38. Isten létezésének bizonyítéka

Íme viszont hárman is igazoltak minket, a Krisztusról elnevezett teljességben levő három rendből egy-egy: az apostolok közül Péter, a vezető, a főpapok közül Dénes, aki az egész isteni hierarchia magyarázója, a remeték közül pedig Izsák, aki a hészüchaszta életmód beavatottja és bevezetője.⁴⁴⁴ Amint pedig az Írás szerint a Krisztus születésekor élő pásztoroknak az angyal szavával egyidejűleg mennyei sereg sokasága jelent meg, hogy tanúskodjék,⁴⁴⁵ úgy most is az Apostol szavával egybehangzó sokasága támadt az apostoloknak, szentéletűeknek és papoknak, akik külön-külön tanúskodnak a másik kettő mellett. Ez a mindenben egybehangzó sokaság egyhangúlag azt hangoztatta, hogy létezik a szenteknek feltűnt fény, amely más ugyan, mint az összes teremtményből nyerhető ismeret, viszont annyival szentebb, amennyiben *Isten természetének dicsősége*,⁴⁴⁶ és csak azok számára látható, akik isteni formájúvá váltak. Távol áll attól, hogy a képzelet szülöttje legyen, vagy az érzékelhető fényekhez hasonlítson, vagy azok

440 Dénes, *Levelek* (CPG 6605) II; MPG 3,1068; CD II,158,5

441 Dénes, *MTV*; MPG 3,1048AB; CD II,150,1–2. Vö. Erdő 264–265. Nem szó szerinti idézet.

442 Vö. 2Kor 12,2.3

443 *Homiliák* (CPG 3010) 28,19; MPG 36,52B; SC 250,140

444 Palamasz a fentebb említett tanúságokra utal: az első Péter-levéltre (vö. Tr II,3,29; fentebb 222), az Areopagitára és Szír Izsákra (vö. Tr II,3,15; fentebb 211).

445 Lk 2,13

446 Szír Izsák, *Aszketikus beszédek* (CPG 7868) 35; Pirard 540,13–14 (= 72, Szpetszierisz 281)

módjára jelképpé formálódjon, úgyhogy ez a fény az eljövendő korszaknak is az alapja és szépsége, egyedüli igaz, örök, változatlan, le nem nyugvó, változhatatlan világosság, amely által fénné leszünk, a tökéletes világosság szülőtteivé. Ezt az oly nagy sokaságot tehát gúnyosan „külebelőknek és belebelőknek” nevezed, és azt mondod, ó, filozófus, hogy az Isten lényege ellen vétkeznek az istenlátók, az istenes bölcsek, Isten hirdetői? Félek, nehogy „kicsorogj”⁴⁴⁷ a világosságban levő szentek örökreszéből,⁴⁴⁸ hogy szívedat kitétvén ne lélegzetet vegyél,⁴⁴⁹ hanem az igazsággal ellentétes dolgot, nehogy azt tanítsd, hogy Isten lényege egy nem-létező dolog. Mi a szándékod ezzel a harccal, aki hatalmas buzgalommal be akarsz bizonyítani, hogy nincs olyan szemlélés, amely felülmúlná az értelmi tevékenységeket, jóllehet egyedül az értelmi tevékenységeket felülmúló szemlélés által bizonyosodik be a legvilágosabban és egyes egyedül nyilvánvalóan, hogy valóban létezik az Isten, és hogy felülmúlja a létezőket? Hogyne létezne tehát valóban az Isten lényege, ha azok, akik a tiszta imádság által minden felülemelkedtek, ami csak érzékelhető és értelemmel felfogható, magában az imádságban annak az isteni természetnek a dicsőségét látják? Hogyne múlna felül minden érzékelhetőt és értelmet az Isten lényege, ha valójában felülmúlja ugyanezt a szemlélést, amely minden érzékelést és gondolkodást felülmúl?

39. A gondolkodást felülmúló fény

Mik tehát az eljövendő korszak javai? Nemde felülmúlják összes érzéki és értelmi képességeinket? *Szem nem látta, fül nem hallotta, és embernek szíve meg sem sejtette, amiket Isten azoknak készített* – mondja –, *akik szeretik őt,*⁴⁵⁰ ám ezeket akkor *a szív tisztasága látja meg*⁴⁵¹ Szent Maximosz szerint. Hogy lehet, hogy semmiképp sincs olyan látás, amely minden gondolkodást felülmúl? De mivel már nem tud nekünk ellentmondani, nehogy szofisztikus módon újból az azonos nevűséggel álcázza magát, mintha egyetértene velünk! Aki ugyanis nem metaforikusan és névazonosság alapján mondja gondolkodásnak a gondolkodást felülmúlót, mert az minden nevet felülmúl, ismét megváltozva amellet kardoskodik, hogy az mégsem múlja

---

447 Szójáték az *aporrhéó* (kifolyik és kilehel) két jelentésével.

448 Kol 1,12

449 Zsolt 118 (119),131

450 1Kor 2,9

451 Maximosz utal Evagriosz egyik idézetére (*Gnosztikus centuriák* VI,22; in I. HAUSHERR, *Nouveaux fragments grecs d'Evagre le Pontique*, 1939. *Orientalia Christiana Periodica* V, p. 231): „Ha érzékekkel felfogható szavak képesek az eljövendő világban megjeleníteni a dolgokat, akkor a jelen világ bölcsei nyilvánvalóan elérik a mennyek országát. Ha azonban az értelem tisztasága az, ami látni képes, és az ennek megfelelő szavak hordozzák a jelentést, akkor a bölcsek messze kerülnek majd Isten ismeretétől.” (Baán Izsák ford.)

felül a gondolkodást. Bizony, aki nem gondolkodásfelettinek mondja a gondolkodásfelettit, mivel gondolkodásnak hívják, ürügyként és álarcként használja a névazonosságot. Aki viszont nem helyezi a gondolkodásfelettit az értelmi tevékenységek fölé, természetesen nem ravaszkodhat szofizmákkal, hiszen ami felülmúlja a gondolkodást, a legkevésbé sem nevezhetné értelmi tevékenységnek. Viszont a véget nem érő korszaknak abban a legboldogabb életmódjában a feltámadás fainak semmi olyanra nem lesz szükségük, ami a mostani korszakban az étellel függ össze: *sem levegőre, sem fényre, sem helyre és ilyenekre, hanem minden helyébe az isteni természet válik számukra* Nüsszai Gergely szerint,⁴⁵² és Szent Maximosz szerint a léleknek és a testnek átistenülése akkor megszünteti az összes értelmi és érzéki természetes tevékenységet, úgyhogy *az Isten fog megnyilvánulni a lelken és a testen keresztül, minthogy már azoknak természetes ismertetőjegyeit is felülmúlja a túlaradó dicsőség.*⁴⁵³ Mi tehát a testi szemeken keresztül, levegő nélkül látható, nem érzéki, minden természetes ismeretet felülmúló fény? Vajon nem az Isten dicsősége, amely körberagyogja az embert és benne ragyog? Mi az a minden érzékelést és gondolkodást felülmúló valóság, amely minket szemlélőkké alakít? Nemde az Isten Lelke, aki nemcsak értelmünket, hanem testünket is lelkivé teszi akkor? Hogy lehet tehát, hogy nincs olyan látás, ami felülmúlja a gondolkodást, sem a szívnek más fénye, csak az ismeret?

40. A hit

Én pedig azt vélem, hogy a mi szent hitünk is bizonyos módon szívünknek minden érzékelést és minden gondolkodást felülmúló látása, amennyiben felülmúlja lelkünk összes értelmi képességét. Hitnek pedig nem az istenfélő hitvallást⁴⁵⁴ nevezem, hanem a tántoríthatatlan kietartást benne és az Isten által megígért dolgokban. Hogyan látjuk ugyanis általa annak az eljövendő, el nem múltó korszaknak az ígéreteit? Az érzékekkel? De *a hit alapja annak, amit remélünk*, érzékeléssel viszont semmiféle lehetőség nincs arra, hogy meglássuk azt, ami eljövendő és reménybeli, ezért fűzte hozzá az Apostol, hogy *a nem látott dolgok bizonyítéka.*⁴⁵⁵ Vajon tehát valamelyik értelmi képesség fogja látni a remélt dolgokat? És hogyan láthatja azt, *amit embernek szíve meg sem sejtett?*⁴⁵⁶ Hogy is van ez? Vajon nem látjuk a hit által az Istentől nekünk megígért dolgokat, mivel felülmúlják az összes érzéki és értelmi tevékenységet? Mégis mindnyájan, akik örök

---

452 *A lélekről és feltámadásról* (CPG 3149); MPG 46,104B; ÓÍ 6,616

453 *Teológiai fejezetek* (CPG 7694) 2,88; MPG 90,1168A; Orosz 314 (kissé módosítva)

454 Ezalatt a nikaia–konstantinápolyi hitvallást érti.

455 Zsid 11,1

456 1Kor 2,9

idők óta tettekkel keresték a mennyei hazát, az isteni Apostol szerint úgy haltak meg, hogy *nem nyerték el az ígéreteket*,⁴⁵⁷ hanem a távolból szemlélték és üdvözölték azokat. Tehát létezik a szívnek olyan látása és gondolkodása is, amely minden értelmi tevékenységet felülmúl. Hiszen ami értelemfölötti, legfeljebb magasabb rendű, de nem értelmetlen, mivel csak az értelmetlen, ami az értelem hiányából kifolyólag ostoba.

41. A hitbeli látás és az eszkatológiai beteljesülés

Mégis ha mindezekon, *akiket hitük tanúságtétele igazolt, nem teljesült be az ígéret, mert számunkra Isten valami jobbat rendelt, s ők nélkülünk nem juthattak el a tökéletességre*,⁴⁵⁸ vajon a tökéletességre eljutva nem látják majd meg az ígért dolgokat? Vagy meg is látják ugyan, de nem minden gondolkodást felülmúlóan látják? Vagy minden gondolkodást is felülmúlva, de úgy, mint azelőtt, hogy eljutottak volna a tökéletességre? Akkor pedig hogy volna ennek értelme? Tehát látni fogják, minden gondolkodást felülmúlva látják, és nem úgy, mint ahogy korábban látták, hanem az ígért dolgoknak mintegy előíze a látás. Van tehát minden gondolkodást felülmúló látás, és olyan is, ami még ezt is felülmúlja, hiszen ez a hit gondolkodást felülmúló látás, a remélt dolgok ízelelése viszont azt az értelemfeletti látást is felülmúló látás. Van tehát valami, ami önmagában látható és ízelelhető, ami az összes érzékelhető és értelmi dolgot felülmúlja, de nem Isten lényege, hanem még ettől is magasabb rendű módon különbözik Isten lényege. Ilyen ugyanis az eljövendő javak egész *alapja*.⁴⁵⁹ Belátod, hogy mennyire megfosztják az Istent az őt megillető méltóságtól azok, akik nem ismerik el ezt az gondolkodást felülmúló látást? Viszont velük szemben mennyivel inkább dicsőítik Istent azok, akik a szív tisztasága miatt kellőképpen megízlelik ezt a látást, és önmagukban hordják az eljövendő korszak zálogaként, vagy megkapták a hittel, amely sokféleképpen nyújtja az elmondhatatlan javakat? A filozófus azonban, minthogy nem ért fel ennek a gondolkodásnak a csúcsára, Istent sem imádta vagy dicsőítette méltóképpen az ő Lelkében, és azt véli, hogy akik Isten Lelkében dicsőítik Istent, épp az ellenkezőjét teszik, és a káromkodók sorában rántja le az egyedüli tekintélyes és biztos teológusokat.

---

457 Zsid 11,39

458 Zsid 11,39–40

459 Vö. Zsid 11,1

42. A hit természetfölötti képesség

De időzzünk még el a hitnél és az általa nyújtott isteni, a keresztények számára örvendetes szemlélésnél; a hitnél, amely az evangéliumi erő támasza, az apostolok élete, Ábrahám megigazulása,⁴⁶⁰ a hitnél, ahonnan most kezdődik és ahová torkollik minden megigazulás, és amelyből *él minden igaz*,⁴⁶¹ aki pedig visszautasítja, kihull az isteni jóakarattól, hiszen *hit nélkül nem lehet tetszeni Istennek*,⁴⁶² a hitnél, amely mindenfajta cseleltől örökre megszabadítja nemünket, az igazságba állít minket, és bennünk megalapozza az igazságot, amelyetől soha senki sem tántoríthat el minket, még ha örülteknek is vél,⁴⁶³ mert a valódi hit által értelemfeletti elragadtatásba esünk, tettel és szóval tanúsítva, hogy nem *sodor tova a tanítás bármely széljívása*,⁴⁶⁴ hanem kitarunk a keresztények egyetlen igazi ismerete mellett, és az egyszerűbb, istenibb és valóban tévedésmentes szemlélést tiszteljük. Hagyjuk tehát békén az eljövendő dolgokat, hogy az értelemfeletti szemlélést vegyük szemügyre, amelyet a hit nyújt a kezdettől fogva történt eseményekről: *Hitből értjük meg, hogy a világot Isten igéje alkotta, vagyis láthatatlanból lettek a láthatók*.⁴⁶⁵ Milyen értelem foghatná fel azt, hogy a soha semmiképp nem léteztetből keletkezett ez a mindenség, és mindez egyetlen szóra? Az ugyanis egyáltalán nem múlja felül az értelmi tevékenységeket, ami számukra felfogható. Tehát a görög bölcsek is, amikor belátták, hogy a nem-léte nem megy át egyetlen mulandó dolog sem, viszont a nem-léteből egyetlen létrejövő sem keletkezik, azt vélték, hogy a világnak nincs kezdete, se vége. De az a hit, amely túlszárnyalja a teremtmények szemléléséből származó gondolatokat, egyesített minket a mindenek fölött levő Igével, a nyilvánvaló és egyszerű igazsággal, és jobban beláttuk, mintha bizonyítás révén tudtuk volna meg, hogy nemcsak a nem-léteből, hanem Istennek egyetlen szavára is keletkezett minden. Mi tehát ez a hit? Vajon valamilyen természetes képesség vagy természetfölötti? Persze hogy természetfölötti, mivel *senki sem jöhet az Atyához, csak a Fiu által*⁴⁶⁶, Aki önmagunk fölé helyez minket, megadja az istenítő egyszerűséget, és visszafordít az Atya egységéhez, Aki egyesít minket. Ezért *kapott Pál kegyelmet, hogy készségessé tegyen a hitre*,⁴⁶⁷ ezért *ha száddal vallod, hogy Jézus az Úr, és szívedben hiszed, hogy*

---

460 Zsid 11,17

461 Róm 1,17

462 Zsid 11,6

463 Vö. ApCsel 26,24–25

464 Ef 4,14

465 Zsid 11,3

466 Vö. Mt 11,27; vö. Jn 10,9

467 Róm 1,5

Isten feltámasztotta őt halottaiból, üdvözültsé⁴⁶⁸ ezért, akik nem látták és mégis hitték,⁴⁶⁹ boldogabbak azoknál, akik látták és hittek Abban, Aki feltámadt a halálból, az örök élet szerzőjében;⁴⁷⁰ hiszen amit a szem látva nem hisz el önmagának, és az értelem nem képes felfogni, azokat a hit világfeletti szemével látták és tisztelték.

43. Hit és ismeret

*A győzelem, amely diadalt arat a világon: a mi hitünk.*⁴⁷¹ Ez az, még ha hihetetlen dolgot is mondok, ami különböző módokon és időkben helyreállította a korábban bukott világot, aztán istenibbé változtatta át, a mennyek magasságába emelte, a földet pedig átvitte a mennybe. Ki őrizte meg a második világ magjait? Nemde Noé hite? Ki az, aki Ábrámból Ábrahámot csinált, és oly sok nemzet atyjává tette,⁴⁷² mint a tenger fövénye, és majdnem annyian vannak, mint a csillagok?⁴⁷³ Nemde az a hit, amely az akkori felfoghatatlan ígérekkel volt kapcsolatban? Hiszen kész volt az egyszülött örökös halálra adni, miközben – milyen csoda! – kételkedés nélkül hitt abban, hogy általa lesz sok gyermeke.⁴⁷⁴ Miért ne tűnhetett volna az eseményeket okoskodással szemlélők számára akkor bolondnak az aggastyán? De Isten kegyelme által megmutatta a dolgok kimenetele, hogy a hit nem ostobaság, hanem minden okoskodást felülmúló ismeret. Noé pedig az égboltozat zsilipjétől várta a vízözönt.⁴⁷⁵ Hol vannak tehát az általad tisztelt filozófia ostoba beszédei? Alulra és középre törekszik ugyanis természeténél fogva minden súlyos dolog, a könnyű dolgok, amennyire könnyűek, annyira távolodhatnak el a középponttól. Hol van a te gyér meg a sűrű elem: az egyik nem bírja el a súlyt, a másik elsüllyed, és hol vannak azok, amelyek természet szerint nem nagyon likacsosak?⁴⁷⁶ Hol vannak a pontosan gömbölyű testek és domborulatok, meg a sokféle és igen gyors mozgás,⁴⁷⁷ amelyek által te a létezőkben levő igazságot keresve önmagadat

---

468 Róm 10,9

469 Jn 20,29

470 ApCsel 3,15

471 1Jn 5,4

472 Ter 17,5

473 Vö. Zsid 11,12

474 Ter 22,9

475 Ter 6,18; 7,11

476 A bibliai kozmológia szerint az égboltozat tartja a víztartályokat, márpedig ez ellentmond a testek súlyával és ellenállásával kapcsolatos törvényeknek, amelyeket az ókori fizika fogalmazott meg.

477 Barlaám több írása is foglalkozik az asztronómiai fogalmakkal, ezeket gúnyolja Palamasz.

és az általad meggyőzöttet eltvelyíted a nyájtól, és a vízözön áldozataivá teszed, mivel keserűen tanulják meg a tapasztalatból, amit a tudás által szerencsétlenségükre nem ismertek fel? A hit pedig még a beteljesedés előtt a tudatlanság által jól elvezet az igazságra, a tapasztalat által eléri, hogy ne tapasztaljuk meg a rossz dolgokat, érzéketlenné tesz irántuk, és magukkal a tényekkel bizonyítja, hogy ostoba minden profán filozófia, amely sem akkor nem tudta, sem most, amit a nagy Péter mondott, hogy *régóta megváltak az egek, amelyek vízből és víz által keletkeztek, s általuk pusztult el az akkori világ, amikor a víz elárasztotta. A mostani egeket megőrizte a tűz számára, hogy fenntartsa az istentelenek elítélésének és kárhozatának napjára.*⁴⁷⁸ Hogy is van tehát? A keresztényeknél levő istenismeret és a miatta bekövetkező üdvösség a filozófia ismerete vagy a hit által valósul meg, amely a tudatlanság által érvényteleníti a filozófiai ismeretet? De ha a tudás által, akkor kiüresedett a hit és érvénytelenné válik az ígéret, amely azt mondja, hogy *ha szívédben hiszed, hogy Jézus az Úr, üdvözülsz.*⁴⁷⁹ Következésképp nem az, aki a létezők ismeretét hordja szívében, birtokolja emiatt az Istent, hanem aki szívében hiszi, hogy Jézus az Úr, az birtokolja az egyszerű hit által a szívében elhelyezkedett Istent.

44. A világmindenség ismerete Istenhez vezet

Hagyjuk most figyelmen kívül azokat, akik e tudás által nem ismerték meg Istent, és felejtjük el, hogy nem minden ismeret igaz, ami a filozófiából ered. Viszont tegyük fel, hogy mindegyik igaz, és térjünk rá azokra, akik a teremtmények ismerete által ismerték meg Istent. Tehát az ezek alapján létrejövő szemlélet és megismerést nevezik „természeti törvénynek”.⁴⁸⁰ Ezért a pátriárkák, a próféták és az írott törvény előtt is kapott felszólítást az emberi nem, Isten felé fordult, és megmutatta az Alkotót azoknak, akik a természetes ismerettől sem távolodtak el, mint a görög bölcsek. Hiszen ki az, aki normálisan gondolkozik, és látja, milyen nyilvánvalóan különböznek egymástól a lények, látja a láthatatlan erők ellentéteit és a mozgások egymást egyensúlyban tartó lendületeit, továbbá a más módon egyensúlyban tartó mozdulatlanságot, az ellentétes tulajdonságokból eredő szüntelen váltakozásokat és a kibékíthetetlen viaskodásokból származó, egymással nem keveredő ragaszkodást, a különbözők egyesülését és az egyesültek keveredetlenségét, legyenek azok szellemek, lelkek avagy testek, mindezek összhangját, a helyzetek és állapotok állandóságát, a lényegi vonásokat és rendeket, az összetartás feloldhatatlanságát,– ki nem vette

---

478 2Pét 3,5–7

479 Róm 10,9

480 Vö. Róm 2,14

észre mindezeket figyelembe véve Azt, Aki minden egyes dolgot önmagában jól megalapozott, és egymással csodálatosan összhangba hozott, úgyhogy a képből és okozatból fel lehet ismerni az Istent? Ki az, aki így ismerve Istent azt véli, hogy Ő egyike azoknak, amiknek Ő az okozója, vagy azoknak, akik az ő képére vannak alkotva? Következésképp a tagadásból eredő istenismeretet is birtokolja. Tehát a teremtmények ismerete az istenismeret felé fordította az emberi nemet a törvény és a próféták előtt, és most újból arra fordítja, és a lakott világ majdnem egész teljességének, akik ugyan nem követik az evangélium isteni előírásait, egyedül ezáltal nincs más Istene, mint ennek a mindenségnek az alkotója.⁴⁸¹

45. Mi a kegyelem birtokában vagyunk

Ezek tehát egyedül csak a teremtett dolgok ismeretéből ismerik Istent, akik nem *háltak meg a törvény által a törvénynek, hogy a Krisztusban való életet éljék*,⁴⁸² sőt Istennek soha semmilyen törvényét nem fogadták el. Te pedig most minket, amikor az Isten *testben jelent meg, pogányok hittek benne, világszerte hirdették*,⁴⁸³ és a kegyelem törvénye feltárult a föld véghatárain, amikor *Isten Lelkét kaptuk, hogy megismerjük, amit Isten nekünk ajándékozott*,⁴⁸⁴ amikor *Isten tanítványainvá*⁴⁸⁵ és a Vigasztaló neveltjeivé váltunk az Üdvözítő ígérete szerint – mert azt mondja: *Ő megtanít majd titeket a teljes igazságra*,⁴⁸⁶ amennyiben azt bizonyára még nem ismertük –, amikor *Krisztus gondolatainak birtokában vagyunk*,⁴⁸⁷ és szellemi szemekkel rendelkezünk, akkor ismét visszafordítasz, és arra táítasz, – ó, ember! –, hogy evilág tanítóinak uralma alatt éljünk? Mit mondasz? Ha Krisztus ígérete szerint *új égre és új földre várunk*,⁴⁸⁸ akkor hát nem ebből értettük-e meg és hittük-e az Istent világfeletti módon, hanem egyedül abból a „régiből”, változékony teremtésből ismertük meg Őt? Nemcsak változó az, hanem romlandó is. Hiszen amikor azt az új eget újnak mondta, megmutatta, hogy ez a mostani régi; márpedig minden, ami előregszik és elavul, el kell hogy tűnjön.

---

481 Vö. Tr II,3,4 (fentebb 201–202)

482 Vö. Gal 2,19

483 Vö. 1Tim 3,16

484 1Kor 2,12

485 Jn 6,45

486 Jn 16,13

487 1Kor 2,16

488 2Pét 3,13; Jel 21,1; Vö. Iz 65,17; 66,22

46. Krisztus az egyedüli Tanítónk

De honnan kaptunk tanítást erről az új világról és az el nem avuló életéről? Vajon a teremtmények szemléléséből, vagy pedig Attól, *Aki a szentség Lelke szerint a halálból való feltámadásával az Isten hatalmas Fiának bizonyult?*⁴⁸⁹ Vajon nem egy a tanítónk, a Krisztus?⁴⁹⁰ Hol tanultuk tehát tanításait a romlandó világ természetéről? Nem maga parancsolta meg, hogy senkit se nevezzük tanítónak a földön? Hogyan járjunk tehát mi görögökhöz és egyiptomiakhoz iskolába, mintha azoktól valami üdvös dolgot tanulhatnánk? Istenismeretünk azzal dicsekszik, hogy Isten a tanítónk: nem angyal, nem ember, hanem maga az Úr tanított és váltott meg bennünket.⁴⁹¹ Többé nem abból ismerjük meg Istent, ami valószínű; ilyen ugyanis Istennek a teremtményekből származó ismerete. Most pedig *az élet megjelent, mely az Atyánál volt, és megjelent nekünk,*⁴⁹² és tudtukra adta, hogy *Isten világosság, benne nyoma sincs a sötéttségnek,*⁴⁹³ a benne hívőket a világosság gyermekeivé tette,⁴⁹⁴ és *hogyan mik leszünk, az még nem nyilvánvaló, mivel megjelenésekor hasonlóké leszünk hozzá, mert látni fogjuk Őt úgy, hogy van.*⁴⁹⁵ Ismét itt egy ürügy arra, hogy rágalmazz bennünket: *Úgy látjuk Őt, amint van;* de aki ezt mondja, a Sionban letett sziklára támaszkodik, és mindenben hasonlít hozzá: *Mindaz, aki erre esik, összezúzza magát, akire viszont rázúban, azt szétmorzsolja.*⁴⁹⁶

47. Barlaám tagadja az értelemfeletti látást

Mi pedig nézzünk utána, honnan képzelet a filozófus, hogy nincs olyan látás, amely felülmúl minden értelmi tevékenységet. Először mondjuk azt, hogy amiről beszélünk, arról azt tudjuk, hogy név nélküli és névfeletti. Ha tehát azt is látásnak mondtuk, de tudjuk, hogy a látást is felülmúlja; és ha valaki gondolkodásnak akarná nevezni, mivel azt hiszi vagy tapasztalatból tudja, hogy a gondolkodást is felülmúlja, ebben egyetért velünk. Mellőzzük tehát a filozófus által rendben kifejtett állító és tagadó gondolatokat és látomásokat mint amik egytől egyig mind ostobaságnak tűnnek, és semmi közük sincs hozzánk és a szóban forgó témához. Hogy pedig van olyan látás, amely felülmúl minden gondolkodást, a filozófus nem értette meg, el

---

489 Róm 1,4

490 Mt 23,10

491 Vö. Iz 63,9

492 1Jn 1,2

493 1Jn 1,5

494 Ef 5,8

495 1Jn 3,2

496 Mt 21,44

sem hitte. Mi viszont megbocsátanánk értetlenségét, mivel az értelemfelettit nem lehet természetünkkel és a természetes tanulmányozásokkal megérteni, és el is fogadhatnánk, hogy nem tökéletes a hite, hiszen tudnunk kell az Apostol szerint, hogy *fel kell karolni azt, aki gyenge a hitben*.⁴⁹⁷ Azt viszont, hogy megpróbálja összezavarni a hívőket, vitairatokat használ ellenük és az igazság ellen, és mindenféle módon igyekszik megbotránkoztatni nemcsak a kicsinyeket,⁴⁹⁸ hanem azokat is, akik kitűntek az erényben és istenfélelemben, ki viselné el csendben, aki az igazság szolgálata mellett kötelezi el magát? Az az ember tehát nem értette meg, el sem hitte, hogy létezik olyan látás és gondolkodás, amely minden látást és gondolkodást felülmúl, amely minden név feletti, és olyan neveket visel, amelyek távol vannak tőle, viszont azt véli, hogy a teológusok a tagadás általi teológiáról mondják, hogy felülmúlja az értelmet, de ő maga is megvallja, hogy ez a teológia nem értelemfeletti. „*Hiszen a megismert dolgokat tagadják – mondja –, nem pedig a nem-megismerteket. Mi is tudjuk, hogy ebben a teológiában azokról a dolgokról gondolkodik az értelem, amelyek nem egyeztetetők össze Istennel*”, mert nem ez a teológia múlta felül az értelmi tevékenységeket.

48. Az értelem képessége

Az értelmet felülmúló látásról pedig azt is mondhatnánk, hogy ha értelmünk nem szárnyalhatja túl önmagát, nem létezhetne az értelmi tevékenységeket felülmúló látás és gondolkodás. De mivel rendelkezik ezzel a képességgel is, és egyedül ennek következtében egyesül voltaképpen az Istennel, mert Isten által ez a képesség az imádság idején tevékenységbe megy át, tehát létezik a minden értelmi tevékenységet felülmúló látás, amely látást gondolkodásfelettinnek mondjuk. Ezt pedig transzcendenciája miatt bárki vakságnak és nem-ismeretnek mondhatná; ami tehát éppúgy nem-ismeret, mint ismeret, hogyan lesz az egyetemes ismeret része? Hogyan osztható fel fajaira? Hiszen soha egyetlen bölcs sem osztotta fel a lényegét testre, testetlenre meg lényegfelettire, sem az érzékelést az öt érzékszervre meg az érzékfelettire; hiszen ami felülmúlja a lényegét, hogyan lehetne a lényeg alá rendelve, és hogyan tartozhatna az érzékelés alá az érzékfeletti? Így tehát az ismeretfeletti sem fajtája az ismeretnek. Azt pedig, hogy az értelemnek megvan az a képessége, hogy felülmúlja önmagát, és általa egyesüljön az önmagánál magasabb rendű dolgokkal, a nagy Dénes is a legnyilvánvalóbb dolognak mondja. És nemcsak egyszerűen ezt mondja, hanem kijelenti, hogy ez a fajta ismeret a keresztyények számára a legszükségesebb dolgok közé tartozik: „*Tudni kell – mondja –, hogy a mi értelmünk rendelkezik egyrészt a*

---

497 Róm 14,1

498 Vö. Mt 18,6; Mk 9,42; Lk 17,2

*megértésre szolgáló erővel, amely által az értelemmel felfogható dolgokat látja, másrészt viszont az értelmi természetet fölülmúló egyesüléssel is, amely által összekapcsolódik a rajta túliakkal.*⁴⁹⁹ Tehát amennyiben ez az egyesülés felülmúlja az értelem természetét, felülemelkedik minden értelmi tevékenységen, és magasabb fokú nem-tudás, amennyiben viszont az értelem és az Isten kapcsolata, akkor összehasonlíthatatlanul magasabb rendű az értelmet a teremtett dolgokkal összekapcsoló képességnél, azaz az ismeretnél.

49. Az apofatikus teológia csak szó

De hogy is képzelem ellenfelünk azt, hogy nincs olyan látás, amely minden értelmi tevékenységet felülmúl? „*Mert a negatív teológiánál – mondja – semmi sincs, ami magasabb.*” De a szemlélés – ő, kedvesem –, különbözik a teológiától, mert nem ugyanaz, ha valamit mondok Istenről, és ha birtokolom és látom Istent. Hiszen a tagadás útján haladó teológia is szó, a szemlélések viszont felülmúlják a szót, és ezt mutatta meg az, aki kinyilatkoztatta a kimondhatatlan dolgokat.⁵⁰⁰ Mivel tehát szó a tagadás útján haladó teológia is, következésképp azt is felülmúlja a szót felülmúló szemlélés, és akik a szót felülmúló dolgokat szemlélik, nem szóval emelkednek felül a tagadás útján haladó teológián, hanem tettel és igazsággal meg Isten és a mindenható Lélek kegyelmével, aki megadja nekünk, hogy azt lássuk, *amit szem nem látott és fül nem hallott.*⁵⁰¹

50. Barlaám visszaél Dénessel

Az a filozófus azonban nem látja be eléggé ezeket, és azt véli, hogy a nagy Dénes mellette tanúskodik, amikor azt mondja: *Az isteni homályban lesz mindenki, aki méltó arra, hogy megismerje és lássa Istent, magában a nem-látásban és nem-ismerésben, valójában a látás-és ismerésfelettségben,*⁵⁰² és másutt: *Egyedül azok mehetnek be a homályba, ahol valóban ott Az; Aki mindenben túl van, akik mindenben, a tiszta dolgokon, az összes szent csúcstra való minden felemelkedésen és az összes isteni fényen is túljutnak.*⁵⁰³ „*Bárki bemehet tehát – mondja a filozófus – ebbe a homályba*

---

499 DN VII,1; MPG 3,865C; CD I,194,10–12. Perczel I. ford.

500 2Kor 1,4

501 1Kor 2,9

502 *Levelek* (CPG 6608) V; MPG 3,1073A; CD II,162,5–8

503 *MT* I,3; MPG 3,1000C; CD II,143,13–17 más szöveg ill. rövidítés; Vö. Erdő 260: „Minden dolog jószágos oka...lényegfeletti módon felülmúl mindent, és csak azoknak nyilatkozik meg födetlenül és valóságosan, akik minden tisztátalant és minden tisztát átlépnek, és az összes csúcokra való minden felhágáson túljutnak, elhagynak minden isteni fényt, hangot és égi beszédet, s behatolnak abba a homályba, ahol – mint az Írás mondja – valósággal jelen van az, aki mindenben túl van.”

Második triász

az összes létező tagadásán keresztül, és ez a homály a legfölkételesebb szemlélés, a tagadás útján keletkező egyetlen teológia, és semmi sincs a tökéletes tudatlanságon túl, mivel azt az isteni fényt is – bármilyen legyen is az, amiről beszéltek – el kell hagynotok, hogy felemelkedjete a tagadás útján haladó teológiához és szemléléshez?’. Mi azonban fénynek a kegyelem fényét mondjuk, amelyről maga a nagy Dénes mondja, hogy mindig, örökké és szüntelenül körülragyogja a szenteket az eljövendő korszaknak abban a legboldogabb életében, mint ahogy a tanítványokat is a tökéletesen isteni színváltkozás során.⁵⁰⁴ Mi értelme volna, hogy elszakadjunk attól a fénytől, amely örökké körülragyog majd, és akkor szüntelenül látható lesz – mégpedig nemcsak érzékileg, hanem értelmileg is, sőt még ezeket is felülmúlva lelkileg és istenileg, amint már sokszor és sokféleképp bebizonyítottuk –, mi értelme volna tehát, mi lehetne a haszna, hogy elszakadjunk attól a fénytől, amely örökké és képességeinket túlszárnyalva egyesít minket azokkal, amik felülmúlják értelmünket, és lehetővé teszi, hogy önmagunkat felülmúló dolgokat lássunk? Amint ugyanis az értelem kifejezhetetlen módon egyesülve az érzékeléssel látja az érzékelhető dolgokat, és amint az érzékelés az értelemmel való kapcsolatán keresztül jelképesen és érzékelhető módon közli vele az értelemmel felfogható dolgokat, mivel észleli azokat, úgy ez a két képesség a Lélekkel egyesülve lelki módon szemléli a láthatatlan fényt, sőt örökké szemlélni fogja. Mi értelme tehát, hogy elszakadjunk attól a fénytől, amely akkor majd így ragyog körül minket, csupán azért, hogy azt a szemlélést élvezzük, amit te a legfölkételesebbnek vélsz? Ha pedig most el tudjuk hagyni és túl tudjuk szárnyalni az általad ajánlott fényt, akkor viszont nem, ez azért van, mert az eljövendő korszaknál jobb nekünk a jelen korszak, és érthető, hogy erre vágnak azok, akik az örök és igazi világosság ellen harcot folytatnak.

51. Fény és sötétség Dénesnél

Vajon tehát összhangban van ezekkel a nagy Dénes? És vajon hogy lehet, hogy ezt a fényt mindennél jobban dicsőíti? Ezt ugyanis már több érvvel is bebizonyítottuk a korábban közreadott, *A fényről és az isteni megvilágosításról*⁵⁰⁵ című értekezésünkben, hogy épp az Areopagita, a földkerekség legfényesebb világítója száll szembe mindenkinél jobban azokkal, akik ezzel a hatalmas fényvel szállnak szembe. Mégis lássuk csak újra, mit is mond, amit ők tőle idéznek! Dórotheosz papnak írt levelében így szól: *Az isteni homály a lényegfeletti fényözön túlaradásából eredő elérhetetlen homály. Ebben van mindenki, aki méltó arra, hogy megismerje és lássa az Istent, maga a nem-látás és nem-ismerés révén lépve a látás- és ismeretfelettségbe, tudva azt, hogy az összes érzékelhető és értelemmel*

504 DN I,4; MPG 3,592C; CD I,114,11; Vassányi 160

505 azaz Tr I,3 (fentebb 83–132)

*felfogható dolog után van.*⁵⁰⁶ Itt tehát azt mondja, hogy azonos a homály meg a fény, a látás meg a nem-látás, a megismerés és a meg-nem-ismerés. Hogy lehet tehát sötétség is ez a fény „*A fényözön túláradásából eredőn*” – mondja –, következésképp tulajdonképpeni értelemben fény ugyan, de magasabb fokon sötétség, amennyiben láthatatlan azok számára, akik az érzékelés vagy az értelem tevékenységei által igyekeznek megközelíteni és látni.

52. „Kegyelem által Isten”

Mivel pedig magába a megközelíthetetlenbe lép be mindenki, aki méltó arra, hogy megismerje és lássa Istent, ki méltó arra, hogy a megközelíthetetlenhez járuljon és lássa a láthatatlant? Vajon mindenki, aki imádja Istent? De csak Mózes és a hozzá hasonlók hatolhattak be az isteni homályba, a tagadás útján haladó teológia pedig minden istenfélőé, most viszont azután, hogy az Uralkodó testben tartózkodott [közöttünk], minden ember beléphet, amint korábban be is bizonyosodott.⁵⁰⁷ Más tehát ez a tulajdonképpeni értelemben vett fény meg ez az isteni homály, és összehasonlíthatatlanul magasabb rendű a tagadás útján haladó teológiánál, oly mértékben, amennyivel túlszárnyalja Mózes az istenlátás szempontjából a többieket. *De aki ebben a fényben van, az lát is – mondja – meg nem is lát.*⁵⁰⁸ Hogy lehet az, hogy látva nem lát? Mivel – mondja – a látáson felülemelkedve lát, következésképp tulajdonképpeni értelemben ismer ugyan és lát, de magasabb fokon nem lát, mert az értelem és az érzékelés semmiféle tevékenységével nem lát. Magával a nem-látással és nem-ismeréssel, vagyis hogy túlszárnyalja az ilyen mindenfajta megismerő tevékenységet, a látás- és ismerésfelettségben van, vagyis a mi emberi képességeinket felülmúlva lát is és ismer is, mert az emberit felülmúlva a kegyelem szerint már Isten lett, Istennel egyesült, és Istenen keresztül látja Istent.

53. Az apofatikus teológia elégtelen

Akik tehát csak a tagadásból eredő szemlélést tisztelik, és úgy gondolják, hogy ezen kívül nincs semmilyen más tevékenység vagy látás, azt állítva, hogy a tagadásból eredő szemlélés az egyetemes ismeret alá van rendelve, az ismeretnél pedig nincs magasabb rendű szemlélés, ezek az emberek azt hiszik, hogy akik elérik ezt a szerintük legtökéletesebb, tagadásból eredő szemlélést, tulajdonképpeni értelemben nem látnak és nem ismernek,

506 *Levelek* (CPG 6608) V; MPG 3,1073A; CD II,162,3–8

507 Vö. különösen Tr I,3,19.21 (fentebb 102–105)

508 Vö. *Levelek* (CPG 6608) I; MPG 3,1065A; CD II,156,5–157,3; Nüsszai Gergely, *Mózes élete* (CPG 3159) II,163; MPG 44,377A; GNO VII,1,87; SC 1bis,210; OI 6,700

és meg vannak fosztva az ismeréstől is meg a látástól is. Hát nem vették észre, hogy a valódi tudatlanságot, a megfosztásból eredő tudatlanságot tüntetik fel minden tudásnál magasabb rendűnek, és arra büszkék, hogy a hiányból eredően tudatlanok?⁵⁰⁹ Így akik nem hisznek a legmagasabb fénynek, az ismeret fényétől is elesnek. Márpedig ha ugyanaz a tagadásból eredő szemlélés és az isteni homály, ez a szemlélés pedig tulajdonképpen a látás elvesztését is nyújtja azok szerint, akik azt mondják, hogy ezen kívül nincs más isteni látvány, tehát ez az isteni homály is tulajdonképpen az elvesztésből eredő sötétség, és a benne levőket teljesen esztelenekké teszi, meg valójában azokat is, akik ilyeneket állítanak róla. Ezek az emberek, akik mielőtt eltávolodtak volna az egyiptomi, hamis nevé és meddő anyától, akiről jól mondják az atyák, hogy az evilági műveltség értendő alatta;⁵¹⁰ mielőtt tisztán tudták volna, hogy két ellenséges tábor között élünk, és a jobbához kell csatlakozni; mielőtt a jók segítségével a gonoszokra vetették volna magukat, és egyeseket elűztek, megöltek és eltemettek volna, mások elől viszont menekültek volna – vagyis azok elől a gonosz szenvedélyek elől, amelyek természetünkkel benső összefüggésben vannak, mivel indítékaik és amik azokat segítik, azok támogatják, és kezdetben fölénk kerekednek –; mielőtt visszautasították volna azoknak gonosz eljárását, akik jogtalanul merítik a teremtés kútjaiból az Isten bölcsességét, vagyis a görögök bölcséinek; mielőtt együtt laktak volna azokkal, akik békében élnek egymással, nincs köztük ellentét, és nem veszekednek egymással, vagyis az isteni dolgokban bölcsesekkel; mielőtt visszavonultságban és nyugalomban gondoskodtak volna saját bárányaikról, azaz gondolataikról;⁵¹¹ mielőtt felmentek volna a hegyre, lelkünk csúcsára; mielőtt távolról szemlélték volna az új fényt; mielőtt közeledtek volna hozzá; mielőtt meghallották volna, hogy vegyék le saruikat lábukról, mert nem szabad érinteni a szent földet,⁵¹² miközben holt és nem igazából létező dolgokat közvetítenek; mielőtt elváltzott volna a kebelbe dugott jobb kezük,⁵¹³ azaz az értelem elrejtőzött volna önmagába; mielőtt a mindenre képes bot,⁵¹⁴ vagyis a hit által a zsarnok hatalmát erőszakkal megtörték volna, és az élet sós tengerén száraz lábbal keltek volna át;⁵¹⁵ mielőtt megkeseredett és megkeményedett természetünket az

---

509 Vö. Maximosz, *Teológiai fejezetek* 2,83; MPG 90,1164; Orosz 310

510 Nüsszai Gergely, *Mózes élete* (CPG 3159) II,10; MPG 44,329B; GNO VII/1,36; SC 1bis,110; ÓÍ 6,667

511 Uo. II,18; MPG 44,332BC; GNO VII/1,38; SC 1bis,116; ÓÍ 6,66–669

512 Vö. Kiv 3,5

513 Vö. Kiv 4,6

514 Vö. Kiv 12,11. Nüsszai Gergely a remény jelképeként értelmezi a botot (*Mózes élete* II,108; MPG 44,357B; GNO VII/1,66; SC 1bis,170; ÓÍ 6,687)

515 A bizánci liturgiában gyakran felbukkanó téma (pl. a vasárnap reggeli istentiszteleten a 4. hangú kánon első irmosza).

imádság és Istennek tetsző gyakorlat által a természetfölötti öröm forrásává tökéletesítették volna; mielőtt a fölülről hulló táplálékot élvezték volna, és az ellenfelek elől nem menekültek volna, hanem arra törekedtek volna, hogy üldözzék mindnyájukat, és meg is tudták volna tenni; mielőtt mindezen előkészületek után azzal ülték volna meg tökéletesen a szombatot, hogy tartózkodnak a gonosz cselekedetektől, hallják a harsogó kürtöket és maguk mögött hagyják, látják a ragyogó fényt, és túlhaladnak rajta – ez a fény az Isten dicsősége, amelyet az Isten sokféle teremtménye hirdet, valamint a próféták, apostolok és atyák által hozzánk szóló igehirdetés és az isteni dolgoknak az összes részletezett tanítása –; mielőtt előre véghezvitték volna ezeket, és az Istentől megszentelt kiválasztottakkal együtt odaértek volna az isteni lépcsők csúcsára, és látták volna az Isten helyét,⁵¹⁶ utána pedig magával az Istennel is felfoghatatlan módon egyesültek volna; akik mindezekről elszakadtak, azt merik mondani, hogy a fényt felülmúló homályba hatolnak be a tagadás útján haladó teológia által! Mi pedig *A fényről* szóló korábbi értekezéseinkben⁵¹⁷ kielégítő módon megvizsgáltuk, és bebizonyítottuk, hogy a tagadás útján haladó teológia képe ugyan annak a forma nélküli szemlélésnek és az értelem szempontjából értelemfeletti, a Szentlélekben szemlélt beteljesedésnek, de nem egyenlő ezzel. Ezért mindazok, akik méltóvá lettek arra, hogy hittel fogadják be a titkot, a tagadás által dicsóíthatik Istent, mégsem egyesülhetnek vele és láthatják Őt fény által, hacsak nem fogadják el az isteni parancsok megtartása által is a szemlélés természetfölötti képességét.

54. Mózes látomása

„*De az összes isteni fényt is el kell hagyniuk* – mondja – *Aeropagita Dénes szerint azoknak, akik belépnek a misztikus homályba,*⁵¹⁸ *tehát lent kell hagyni magát az isteni fényt is, legyen az valójában bármi, amit ti tiszteltek, és ettől fogva megmutatkozik az, amit soha semmiképp sem lehet látni, azaz az a misztikus homály*”. Mit mondotok? És így ezt a fényt, amely örökre a szentekkel marad, az isteni természet dicsőségét, az eljövendő és maradandó korszak szépségét, az Isten kezdetnélküli és végső uralmát egy sorba állítjátok sok más dologgal? Így nevezte ugyanis ezt a fényt maga Az, Aki a hegyen

---

516 Vö. Kiv 24,10; Evagriosz óta az „Isten helyének” bensőnkben való látása a szemlélés legmagasabb fokának számít. Evagriosz, *A gondolatokról* (CPG 2450) 3–40; MPG 40,1249B; SC 438,26–290; Baán Izsák ford. Szent Maurícusz Monostor – Bakonybél, L’Harmattan – Budapest 2006, 14–15. Vö. Dénes, *MT* 1,3; MPG 3,1000D–1001D; CD II,1444–9; Vö. Erdő 260

517 Vö. Tr I,3,18.19.21.42 (fentebb 101–104, 123–124)

518 *MT* I; MPG 3,997; CD II,144,9–11; Vö. Erdő 260

ebben a fényben ragyogott.⁵¹⁹ És hogy nevezte ez az isteni Dénes? Nem azt mondja-e világosan a *Misztikus teológiában*, hogy *mindennek a jó oka egyrészt lényegfeletti módon felülmúl mindent, másrészt viszont csak azoknak nyilatkozik meg, akik minden tisztátalant és tisztát maguk mögött hagynak?*⁵²⁰ Ha tehát nekik nyilatkozik meg, és elfátyolozatlanul, hogy lehet az, hogy semmiképp sem nyilatkozik meg? Ha pedig ez a megnyilatkozás a tagadás útján haladó teológia, és csak felfoghatatlanság, amint ti erősen állítjátok, a görögök is ennek alapján teologizálnak, amint ezt is mondjátok,⁵²¹ akkor tehát azok is felülmúltak minden tisztaságot és még magát az isteni fényt, a jövőendő javak alapját is? Jaj, mivel az ostobává vált bölcsek tudása nemcsak felfogja,⁵²² hanem túl is szárnyalja az eljövendő javak ígéreteit! De az Isten bölcsességéről szóló Dénes sosem mondhatná ezt, hiszen ott rögtön egymás után felsorolta az isteni fényeket, a mennyei hangokat és az összes szent dolgok csúcsait, amiket el kell hagyni: Mózesnek a Hóreb lábánál végzett tisztulási szertartásait, a hegyre való felmenetele közben válaszoló hangokat és a feltűnő fények látványát, a sokaságtól való eltávolodását, azt, hogy mindezek után nem Istent látta, hanem azt a helyet, amelyen Ő állt, *ami azt jelenti, hogy minden, amit az érzékelés vagy értelem tevékenységével látni lehet, valamiféle feltételes híradások azokról a valóságokról, amelyek a mindent felülmúlnak vannak alávetve. Általuk válik nyilvánvalóvá, hog nemcsak Ő, hanem jelenléte is meghalad minden értelmi belátást,*⁵²³ úgyhogy a helynek az a látványa a tagadás útján haladó teológiát is felülmúlta. Nemde ezt bizonyította? Ha tehát ennek a helynek látványáig tartott volna Mózes felemelkedése, joggal vonhatta volna le belőle azt a következtetést, hogy semmiféle szemlélés nincs a tagadás útján haladó teológia után. De mivel ennek a helynek a látványától is eltávolodik, és akkor belép a valóban misztikus homályba, magasabb rendű módon felhagy minden megismerő tevékenységgel, a

---

519 Mt 16,28; Mk 9,1; Lk 9,27. Az egyházatyák Krisztusnak az Isten Országáról szóló szavait leggyakrabban a Tábor-hegyi színeváltozás fényére vonatkoztatták. Vö. Tr 1,3,26 (fentebb 108–109)

520 *MT* I,3; *MPG* 3,1000C; *CD* II,143,11–14; a teljes szöveg: „Minden dolog jóságos oka bőbeszédű is meg szűkszavú is, s egyszersmind szóltan is, mint olyan, aminek sem szava, sem értelme nincs, mivel lényegfeletti módon felülmúl mindent, és csak azoknak nyilatkozik meg födetlenül és valóságosan, akik minden tisztátalant és tisztát átlépnek...” Erdő 260

521 Barlaám szívesen hivatkozott arra, hogy Dénes és a neoplatonikusok véleménye megegyezik az apofatikus teológiában (vö. *2. levele Palamaszhoz*; Fyrisos III,50,451–457; p. 336)

522 Vö. Róm 1,22

523 *MT* I,3; *MPG* 3,1000C–1001A; *CD* II,144,5–8; Vö. Erdő 260: „Ez pedig azt jelenti, hogy a látható és az elgondolható dolgok közül a legistenibbek és a legmagasabbak voltaképpen buzdító magyarázók azokról a valóságokról, amelyek a mindent felülmúlnak vannak alávetve. Általuk válik nyilvánvalóvá minden értelmi belátást meghaladó jelenléte.”

*jobb része szerint egyesül az Ismeretlennel, és értelemfeletti módon látja és ismeri ezt,*⁵²⁴ hogy lehet, hogy csak a tagadás útján haladó teológiában és szemlélésben fogadjuk be az isteni homályban megjelenő látványt? Hiszen ezt a teológiát az Isten „helyén” keresztül már akkor is szemlélte Mózes, mielőtt bement volna a fényt felülmúló homályba, úgyhogy nyilvánvalóan valami más a homályban történt egyesülés és látvány, amely különbözik az ilyen teológiától, és sokkal magasabb rendű nála.

55. Valóság és jelképek

Miért is kell még szavakkal tanítanunk ahelyett, hogy gyakorlatban mutatnánk meg az általunk mondottak biztos igazságát? Vajon amikor Mózes eltávolodott minden láthatótól és mindenkitől, aki lát, minden cselekedettől és gondolatától, felülemelkedett a hely látványán, és belépett a homályba, semmit sem látott benne? De bizony ott látta az anyagtan sátorát, *amelyet az anyagi utánzás által mutatott meg az alantlevőknek,*⁵²⁵ ez pedig, a szentek szavai szerint, Krisztus lehetett, *Isten ereje és Istennek önmagában-való bölcsessége,*⁵²⁶ Aki anyagtan és nem-teremtett ugyan önmaga természetében, de előre megmutatta a mózesi sátor által, hogy egyszer majd teremtményt vesz fel, alakba és lényegbe öltözve jön el a lényegfeletti és alakkal megjeleníthetetlen Ige, a mindent fölülmúló, megelőző és körbevevő sátor, amelyben teremtett és fennáll minden látható és láthatatlan létező, és testet véve fel feláldozza ezt értünk, mert Ő az örökkévalóság előtt létező főpap,⁵²⁷ majd pedig önmagát áldozta fel áldozatként értünk. Ezért amikor az isteni homályban volt Mózes, nemcsak az anyagtan sátorát látta, hogy anyagilag leírja, hanem magát az isteni őselvnek a hierarchiáját és a vele kapcsolatos azon dolgokat, amelyeket a törvényes papság is anyagilag és sokszínűen festett le.⁵²⁸ Tehát érzékelhető jelkép ugyan a sátor és a sátor összes jellegzetessége, a papság és a papság összes tulajdonsága, a függönyök, amelyek eltakarták a Mózes által a homályban szemlélt látványokat, viszont maguk a látványok nem voltak jelképek, *hiszen azoknak, akik minden tisztátalant és tisztát maguk mögött*

---

524 MT I,3; MPG 3,1001A; CD II,144,10–15; rövidítés, vö. Erdő 261: „És ekkor Mózes elválik mindattól, ami látható és ami lát, és behatol a megismerhetetlenség valóban misztikus homályába, melyben kizár minden megismerő megragadást, és elmerül a mindenképpen érinthetetlenben és láthatatlanban. Egészen azé, aki mindenben túl van. Rajta kívül sem magáé, sem másé. Mindenfajta megismerés szünetelése révén jobb része szerint egyesül azzal, aki teljesen megismerhetetlen, és azáltal, hogy semmit sem ismer, értelemfeletti módon ismeretre tesz szert.”

525 Nüsszai Gergely, *Mózes élete* (CPG 3159) II,169; MPG 44,380A; GNO VII/1,89; SC 1bis,216; OI 6,703

526 1Kor 1,24

527 Vö. Zsid 6,20

528 Vö. EH V,2; MPG 3,501C; CD II,9–18

bagynak, és belépnek a misztikus homályba, azok előtt födetlenül nyilatkoznak meg.⁵²⁹ Hogy lehetnének jelképek azok a dolgok, amelyek teljesen födetlenül mutatkoznak meg? Ezért a *Misztikus teológia* magyarázója így imádkozik műve elején: *Lényegfeletti Háromság, – mondja –, vezess minket a misztikus kijelentések csúcsára, ahol a teológia egyszerű, abszolút és változatlan misztériumai a fénylőnél fénylőbb homályba burkolóznak.*⁵³⁰ Mondhatná ezután valaki, hogy semmit sem lehet látni az isteni homályban, és a tagadás útján haladó teológia után nincs semmiféle magasabb látvány? Vagy ez legalábbis annyit jelent, hogy jelképes a szentek összes látomása? És olyképpen jelképesek, hogy „megjelennek ugyan valamikor, de sohasem léteznek”?⁵³¹ Mózes ugyanis látta, amit negyven nap és negyven éjjel látott Nüsszai Gergely szerint, amikor részese lett a felhő alatt a forma nélküli életben,⁵³² mert forma nélküliek voltak azok a látványok. Hogyan lehetnek tehát jelképesek? De a homályban is látszottak, az összes dolog pedig, ami a homályban volt, egyszerű, abszolút és változatlan. A tulajdonképpeni értelemben vett jelképek közül pedig, amelyek oszthatók és érzékelhetők, melyik az, amelyik nem mozgó, nem összetett, nem kapcsolódik a létezőkhöz, vagyis a teremtményekhez?

56. Isten látása és az isteni transzcendencia

Mivel pedig látta, láthatók voltak, amik Mózes előtt voltak, tehát vagy fény, vagy más, fényben látható dolgok voltak, de minden ott levő egyszerű volt, tehát mindez fény volt. Mivel pedig önmagát felülmúlva és a homályban lévén látta, sem érzékileg, sem értelmileg nem látott; következésképp önmagától látható az a fény, és transzcendens módon elrejtőzik azok elől az értelemek elől, amelyek nem váltak világtalanná. Hogyan láthatná ugyanis az értelem bármilyen tevékenysége az önmagától látható és elgondolható fényt? Amikor pedig az összes értelmi tevékenységet felülmúlva transzcendens módon válik világtalanná az értelem, töltekezik ezzel a szépséget meghaladó ragyogással, a kegyelem révén Istenben

529 *MTI*,3; *MPG* 3,1000C; *CD II*,143,11–14; *Vö. Erdő* 260

530 *MTI*,1; *MPG* 3,997AB; *CD II*, 141,1–142,2; *Vö. Erdő* 259: „Háromság, lényegfeletti, isteninél istenibb, jónál jobb, keresztények Istenről való bölcselkedésének irányítója, vezess minket a misztikus kijelentések ismeretlennél ismeretlenebb és ragyogónál ragyogóbb legfelső csúcsára, ahol a teológia egyszerű, abszolút és változatlan misztériumai a titkokat tanító csend fénylőnél fénylőbb homályába burkolóznak.”

531 Barlaám előszeretettel alkalmazta a lelki misztériumokra a platóni megkülönböztetést az örökkévaló lét és aközött, „ami folyton keletkezőben van, de sohasem létezik” (*Timaios* 27d, *vö. 28a*. Kövendi Dénes ford. *Platón összes művei*, Európa, Budapest 1984, III,325).

532 *Mózes élete* (CPG 3159) I,58; *MPG* 44,321A; *GNO VII/1*,26; *SC 1bis*,92; *ÓÍ* 6,661. Gergely szövegében a kritikai kiadásban „örök élet” (αἰδίου ζωῆς) szerepel, egyes kéziratokban azonban ehelyett „forma nélküli élet” (αἰτιδοῦς ζωῆς).

lesz,⁵³³ és az értelmfölötti egyesülés által önmaga által kimondhatatlanul birtokolja és látja magát az önmagától látható fényt. Hogy is áll tehát a dolog? Ezentúl már senki sem mondhatná elrejtettnek az Istenit? Miért ne, ha nem lép ki az elrejtettségből, hanem másoknak is átadja úgy, hogy elrejtí őket az isteni homályba? Hiszen még Mózeset sem látták, amikor egyedül volt a homályban az Írás szerint,⁵³⁴ sőt még ennél is nagyobb dolog az, hogy önmagát is túlszárnyalva, elmondhatatlan módon elszakadva önmagától, minden érzéki és értelmi tevékenység fölé helyezkedve – ő, milyen csoda! –, önmaga elől is elrejtőzött, amint az isteni Pál is,⁵³⁵ úgyhogy amikor ők ketten láttak, zavarban voltak, mert nem tudták, mi is volt az, amivel láttak. Viszont minden hihetetlen rendkívüliséget transzcendens módon felülmúl az, hogy Ő magában az elmondhatatlan és természetfölötti megnyilatkozásban is még azok számára is elrejtett marad, akik mindentől elszakadtak, és nemcsak minden más, hanem önmaguk elől is elrejtőztek. Ennek a nem-tudást felülmúló elrejtettségnek a bizonyítéka pedig az, hogy Mózes vágyott a világosabb látványra, törekedett rá és felemelkedett hozzá,⁵³⁶ valamint az, hogy az angyalok és a szentek a végtelen örökkévalóságban folytonosan előrehaladnak a világosabb látványok felé.⁵³⁷ Következésképp ha magában a látásban is a látást felülmúló módon látva ismerik meg azt a fényt, mennyivel inkább akkor Istent, aki e fény által tűnik fel. Hiszen amikor szemünket a napkorongra szegezzük, a szem a napot látva a látást felülmúlva ismeri meg.

57. Az isteni felfoghatatlanság megtapasztalása

És senki se kapaszkodjon bele abba, hogy a példa nem teljesen megfelelő, csak azt értse meg, hogy akik kinyilatkoztatásban szemlélik az isteni fényt, nemhogy kevésbé ismerik meg az isteni elrejtettség mindent felülmúló jellegét, hanem még inkább, és sokkal inkább, mint mi, akik jelképekből vagy a belőlük származó gondolatokból, vagy a tagadás útján igyekszünk belátni az isteni természet felfoghatatlanságát, amennyiben felfoghatatlan. Hiszen a vak is tudja, mivel hallotta és hitte, hogy a nap ragyogása felülmúlja az érzéki szemek látóképességét, de nem úgy tudja, mint aki lát. És amikor a nap a föld alatt van, értelemmel felfogva láthatjuk, nemcsak azok, akik

---

533 Vö. Maximosz, *Teológiai fejezetek* I,54; MPG 90,1104A; Orosz 253; *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1200B

534 Kiv 24,18

535 Vö. 2Kor 12,2

536 Nüsszai Gergely, *Mózes élete* (CPG 3159) II,162–163; MPG 44, 376D–377A; GNO VII/1,86–87; SC 1bis,210; OI 6,69–700

537 Vö. Dénes, *EH* VI,6; MPG 3,537B; CD II,119,23–120,1; *CH* IV,2; MPG 3,180A; CD II,21,–9. Erdő 225.

egészséges szemmel megtapasztalták, hanem bármelyik vak is, aki hisz a látóknak. De nemcsak ezt tudhatja az, akinek kiütötték a szemét, hanem azt is, hogy a látást felülmúló fényességgel ragyog a napkorong, viszont lehetetlen, hogy részesedjen ebben a fényben, és élvezze azt. Így tehát azok, akik rövid ideig megtapasztalták Isten látványát, és azok is, akik még nem emelték fel Hozzá az egyesülés értelmet felülmúló szemét, értelmileg láthatják ugyan Őt, és a tagadás által megismerhetik, hogy Ő felülmúlja az értelmet, ha meggyőzik őket azok, akik felemelték szemüket, ez a látás azonban nem egyesülés. Aki pedig nem hisz azoknak, akik az értelemfölötti egyesülés által értelmet felülmúló módon látnak, maga is hiheti az Istenit, de csak értelmi képességeit felülmúlva. Aki pedig elázta saját lelkének összes kapcsolódását az alant levő dolgokhoz, és mindentől megszabadult a parancsok megtartása és az abból fakadó szenvedélymentesség által, aki felülemelkedett minden megismerő tevékenységen az állhatatos, tiszta és anyagtalan imádság segítségével, és akkor megérthetetlen egyesülés által magasabb rendű módon körülragyogta a megközelíthetetlen ragyogás, egyedül ő, aki fénné vált, a fény által szemlél és fényt lát annak a fénynek a látványában és élvezetében, egyedül ő ismeri meg valójában az Istennek a természetfölöttiségét és felfoghatatlanságát, aki nemcsak az értelem gondolkodási képességét, vagyis az emberi képességet meghaladónak gondolja az Istent – hiszen sok teremtmény is felülmúlja azt –, hanem azt az egészen természetfölötti egyesülést is felülmúlónak, amely által egyedül egyesül az értelem az értelmi dolgokon túl levőkkel *a mennyfeletti értelmek istenibb utánzása révén*.⁵³⁸

58. A látomások alacsonyabb rendűek az értelmi felfogásnál?

De elég ebből. Azt pedig ismételten mondjuk, hogy ha valaki „minden értelmi tevékenységet felülmúló gondolkodásnak” akarja nevezni azt a látványt, semmiben sem különbözik tőlünk. Ez a filozófus azonban azt vélte, hogy mi ezt csak és kizárólag „látásnak” nevezzük, nem pedig „felfoghatatlan gondolkodásnak”. Maga a „látás” név ellen dühöngött, mégpedig egyáltalán nem dicséretes dühvel lovagolt ezeken a szavakon, és ezzel súlyosan vétkezett a prófétai kegyelemmel szemben. Három vagy négy bünt cáfolunk röviden, a többit majd elhagyjuk. Ő tehát azt igyekszik bizonyítani, hogy a látás sokkal alacsonyabb rendű a gondolkodásnál, amikor azt mondja: „Minden, amit a prófétáknak mutattak, a gondolkodásnál alacsonyabb rendű látomások, mivel alakítva vannak, meg vannak rajzolva és a képzeleterő következtében jelennek meg”. Hogy tehát a próféták többsége elragadtatásban látta a látomások zömét, senki sem vonja kétségbe, aki

---

538 Dénes, DN I,4; MPG 3,592C; CD I,115,3; Vassányi 160

megfelelően hallgatja tanításait. Talán alacsonyabb rendű elragadtatásban látták Istent a próféták? Ki is mondhatná ezt, hacsak maga nem tapasztalta meg az alacsonyabb rendű elragadtatást? Miért mondta akkor maga az Isten Mózesnek, hogy *szemtől szembe és nem rejtélyekben*⁵³⁹ jelent meg? Vajon akkor is alacsonyabb rendű elragadtatásban volt? Mit látott és hallott, amikor teljes negyven napig⁵⁴⁰ volt elragadtatásban, és a homályban a láthatatlan életben részesedett? Vajon alacsonyabb rendű elragadtatásban volt? Bizony a lehető legmesszebbre távolodott el az igazságtól, aki ezeket írja!

59. A kétfajta képzelőerő

Meg is kettőződik itt a vétke. Amikor ugyanis a nagy Dénesről még itt is azt hazudja, hogy ezeket gondolja, és az összes prófétai látomást alacsonyabb rendűnek mondja a gondolkodásnál, az írásaiból ezzel az idézettel védi magát, hogy *egyres isteni jelenségekből*,⁵⁴¹ *amelyek megvilágították a beavatottakat vagy a prófétákat, más és más oksági összefüggés és hatóerő alapján nevezik el az Istent.*⁵⁴² És ez világosan itt is azt mondja, hogy „*más és más oksági összefüggés és hatóerő alapján*”, amennyiben az Isten is azt mondja, hogy egyiknek álomban, másiknak ébren – azaz rejtélyekben –, Mózesnek pedig szemtől szembe és nem rejtélyekben⁵⁴³ jelent meg. Hogyan látták tehát az összes próféták csupán a lélek képzelőereje alapján? De az isteni képzelőerő is sokban különbözött a mi emberi képzelőerőnkétől. Az isteni a lelkünk kormányzó és valóban testetlen képességén hagyja rajta lenyomatát, a mi képzelőerőnk viszont lelkünknek a testtel összefüggő részében van. Ott az értelmes léleknek az a része hordozza a lenyomatot, amely a kormányzó és a legmagasabb, bennünk viszont a lelki képességek közül majdnem az utolsó; ezt az érzékelésből származó mozgások alakítják, ott viszont hogy mi az, ami a próféták kormányzó képességét alakítja, ha tanulni akarsz, hallgass a nagy Vazulra. Azt mondja, hogy a próféták úgy láttak, hogy *a Lélek alakította kormányzó képességüket*,⁵⁴⁴ mivel a Szentlélek száll rá a próféták értelmére, anyagként használja a kormányzó képességet, benne önmaga által előre hirdeti nekik az eljövendő dolgokat, általuk pedig nekünk. Hogy lehet tehát ez egyszerűen képzelőerő, amely megfelel mi fantáziánknak, és ugyanolyan értékű? Hogy lehet alacsonyabb rendű a mi gondolkodásunknál az a képzelőerő? Sőt hogyhogy nem látszik ebből, hogy olyan fény, amely az

---

539 Szám 12,8

540 Kiv 24,18

541 A kritikai kiadásban „megjelenések” (φασμάτων) áll a „jelenségek” (φαντασμάτων) helyett.

542 DN I,8; MPG 3,597A; CD I,120,12–14; Vassányi 166

543 Szám 12,8

544 Vö. *Magyarázatok Izaiás prófétához* (CPG 2911) bevezetés; MPG 30,124B

értelem számára szemlélhető, de különbözik a gondolkodástól, a látomások pedig se nem érzékelhetőek, se nem képzeletbeliek, és teljesen mások, mint az észből eredő tudás?

60. A mennyei erők „képzelik” Istent?

De a filozófus a nagy Dénesnek egy másik mondatát is idézi: *Az angyal, aki a teológust az isteni dolgokba beavató látomást alakította,*⁵⁴⁵ és hozzáfűzi: „*Azzal, hogy azt mondta: »alakította«, a képzelőerőt jelölte, hiszen semmi sem alakul ki, amit csak önmaga által szemlél az értelem*”. Ha tehát valakit meggyőzne ez a filozófus, azt is el kellene fogadnia, hogy a mennyei hatalmasságok és erők is – milyen csoda! – a gondolkodásnál alacsonyabb rendű elragadtatást tapasztalnak, látomásaik testhez kapcsolódnak és a képzelet szülöttei, és nemcsak a látomásaik, hanem maguk a személyi valóságuk és lényegi létezésük is a képzelőerőhöz hasonlít. Hiszen ugyanaz a szent mondja *A mennyei hierarchia* nyolcadik fejezetében, amikor a szent uralmak kinyilatkoztató nevét magasztalja, hogy az uralom valódi őselve felé irányuló uralmuk *az Ő uralkodói hasonlóságára igyekeznek átalakulni és jóságosan átformálni azokat is, akik a rangsorban utána következnek.*⁵⁴⁶ Ha tehát abból, amit az értelem önmagán keresztül szemlél, semmi sem alakul ki, és minden kialakult dolog képzeletbeli vagy érzéki is, és eszerint sokkal alacsonyabb rendű azoknál, amiket mi gondolunk ki, tehát nem értelemmel felfoghatóként birtokolják a hatalmasságok és erők az Istenhez való hasonlóságot, hanem a testhez, a képzelethez kapcsolódva, ez pedig az emberi gondolkodásnál alacsonyabb rendű, mivel „*kialakul*”. Ha pedig ilyen az Istenhez való hasonlóságuk, hogyan lehetnének ők értelmes természetűek?

61. Angyali látomások

A filozófus pedig ismét Dénes más idézeteiből is ugyanazt vonja le. Hiszen hallva, hogy a látványt „formáló” angyal erejéhez mérten közli saját szent ismeretét a teológussal, azt mondja: „*Hogyne lenne képzeletbeli a kialakított látvány?*” Viszont ismét a *Mennyei kórusból*⁵⁴⁷ idézve utasítjuk vissza. A mennyei lények szent rendjei – mondja –, *értelemmel felfogható módon utánozzák az Istenhez való hasonlatosságot, és arra törekedve, hogy értelmi formájukat az isteni őselv hasonlósághoz alakítsák, természetesen gazdagabban részesülnek az isteni közösségből.*⁵⁴⁸ Látod, hogy értelemmel felfogható

545 CH XIII,3 MPG 3,300C; CD II,44,14–15; Vö. Erdő 245

546 CH VIII,1; MPG 3,237C; CD II,33,4–6; Erdő 235

547 Vagyis a *Mennyei hierarchiából*.

548 CH IV,2; MPG 3,180A; CD II,21,1–6, rövidítve. Vö. Erdő 224

mintákról van szó? Hogy vélted tehát ezeknek a szavaknak az alapján, hogy az alacsonyabb rendű elragadtatást tapasztalják meg a próféták? Én ugyanis ezekből a szavakból kiindulva nem arra a következtetésre jutok, hogy az emberi értelemnél alacsonyabb rendűek a prófétai látomások, hanem hogy értelmünknel magasabb rendűek, és azt tanulom belőle, hogy szemléléseik ugyanolyanok, mint az angyaloké. A próféták ugyanis tisztaságukkal alkalmassá teszik magukat az angyali egyesülésre, és az isteni felé vonzódva egyesülnek velük, magukat is alakítják, és az angyalok is alakítják őket, mint ahogy azokat is alakítja a magasabb rendbe tartozó angyali sereg, értelmi formájukat isteni formájúra változtatják, és e szent alakulás által mintegy önmagukban művelik meg a felülről alászálló szent ismeretet. És mi csodálatos van abban, ha az angyalokkal azonos alakúvá lesz és olyanná válik a prófétai tisztaság, amely a teológia szempontjából együtt munkálkodik velük, amikor bebizonyosodott, hogy az Isten lenyomatait is befogadhatja? *Tiszta szív az – mondja –, amelyik minden formától mentesen állította Isten elé az értelmet, oly módon, hogy az már készen is befogadni az Ő lenyomatait, melyek révén tündöklővé válhat.*⁵⁴⁹

62. A Szentírás tanúsága

Zakariás, Barakiás fia azt tanította, hogy magát a bennünk lévő lelket is Isten alakítja: akár azt mutava meg, hogy Isten vezeti át lelkünket a nemlétből a létbe, akár azt, hogy Ő formálja jobbá és alakítja át jó lété.⁵⁵⁰ *Az Úr szavának jövődölése Izraelről – mondja ugyanis. – Így szól az Úr, aki az eget kifejlesztette, a földet megalapozta, és az ember lelkét benne alakította.*⁵⁵¹ Hogy is van tehát? Vajon test a bennünk lévő lélek, mivel „alakította” [Isten], amikor létre hozza vagy átalakítja? Aki pedig azt kívánja, hogy maga jó alakítója legyen azoknak, akik erre vágnak, és azt mondja, hogy kedves barátját még gyermekkorában közös pontoszi tanítójuk *alakította a legjobb és legtisztább képesséssel,*⁵⁵² vajon a testalakítás művészetét dicsőíti, azt véli óhajtott dolognak, és azt kívánja? Hogyan is *ismeri az Isten minden cselekedetiünket, mivel – az isteni Dávid szerint – egytől-egyig ő alkotta szívünket,*⁵⁵³ ha itt az általa alkotott szívnek nem a belső embert gondoljuk? És Mózes pedig, amikor nappalokat és éjszakákat töltött el a homályban abban a forma

---

549 Maximosz, *Teológiai fejezetek* 2,82; MPG 90,1164A; Orosz 30–310, ismételve in Márk remete, *Fejezetek a éberségről* (CPG 6096) 24; MPG 65,1064B

550 Maximosz kifejezései. Vö. *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1084B

551 Zak 12,1

552 Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (CPG 3010) 43,12; MPG 36,509B; SC 384,140; ÓÍ 17,347

553 Vö. Zsolt 32 (33),15

nélküli életben,⁵⁵⁴ nem isteni mintákat látott? Azt mondja ugyanis: *Készíts mindent arra a mintára, amelyet a hegyen mutattam neked.*⁵⁵⁵ Ezért tehát ő is, amikor az isteni homályban volt, alacsonyabb rendű elragadtatásban volt, és képzeletben látott, mert az Írás szerint „mintát” látott?

63. A látomás az ismeret forrása

De az a filozófus, aki úgy gondolja, hogy semmiféle különbség sincs az érzékelhető, az elképzelhető, az értelmi és az isteni minták között, hallva, hogy *a teológus a látottakból ezt és ezt tanulta, és beavatta az angyal által alakított látomás, és felemelkedett* a létezőknek vagy a látottaknak értelmi ismeretéig, ebből is azt a következtetést vonja le, hogy a szemlélésnél magasabb rendű az ismeret, mivel – mondja – a próféta ebből „*emelkedett fel*” az ismerethez, nem pedig „*leszállt*”. Tehát azt mondhatná valaki, hogy mindazok, akik részletesen magyarázzák nekünk az Írások értelmét, mintegy az alacsonyabbról vezetnek fel minket a magasabbra, és az Úr, aki rövid tanításként adja az evangéliumot a földön, az alacsonyabbat adta nekünk, miközben akik gondosan vizsgálják, eltávolodnak az evangéliumtól, és mint valami magasabb rendűre úgy vezetnek fel annak értelmére? El ezzel az örültséggel! Sőt ellenkezőleg, nem távolodnak el a tanításoktól, hanem azokból merítenek, mivel tudásuk oka és az örök fény forrása, és akik az ismeretre tanítanak bennünket, tudatlanságunkból magasabb szintre emelik fel tudásunkat. Hiszen az ilyen esetekben ezek az állítások hol a mozgást magyarázzák, hol meg az okot. Amikor tehát azt mondja az Írás, hogy a szemlélésből vált beavatottá a próféta, vagy angyal vezette el őt a szemlélésből a beavatásba, nem azt mondja, hogy elhagyta vele a szemlélést, hanem hogy a szemlélésből mint az ismeret okából és forrásából tanulta meg a próféta, amiket azelőtt még nem ismert, és az angyal, mivel mint angyal tisztábban belátta, amiről a szemlélés szólt, megmagyarázta a prófétának, és elvezette a tudatlanságból a belátásra. Tehát a tudatlanság, ahonnan kimozdult, alacsonyabb ugyan a tudásnál, ahová felemelkedett, de a látomás, amely a benne – Istent utánzó módon – összesűrített tudást nyújtja, hogyne lenne magasabb rendű a belőle forrásozó tudásnál? Mindemellett aki az atyákkal szembeszegült, annak egyúttal a prófétákat is bántania kellett. Hiszen ők az első atyák és az atyáknak Lélekben atyjai, tehát a sértésben is részesíteni kellett őket!

---

554 Nüsszai Gergely, *Mózes élete* (CPG 3159) I,58; MPG 44,321A; GNO VII/1,26; SC 1bis,92; ÓI 6,661. Gergely szövegében a kritikai kiadásban „örök élet” (αἰδίου ζωῆς) szerepel, egyes kéziratokban azonban „forma nélküli élet” (ἀειδοῦς ζωῆς).

555 Kiv 25,40

64. Barlaám felfogása Isten megismeréséről

Amikor már megcsömörlött az atyák és a próféták ellen viselt harctól, ürügyként a hészüchaszta életmódot folytatókra talál rá, hogy úgymond az összes isteni dologra támadjon. Ő maga aztán az evangélium igen titkos szavai magyarázójának székébe ül, és méltónak tartja magát arra, hogy tanítsa, hogyan látják Istent a tisztaszívűek,⁵⁵⁶ és hogyan megy az Atyával a Fiú és vesz lakóhelyet náluk.⁵⁵⁷ „Tehát a tisztaszívűek – mondja – nem másképp látják az Istent, hanem vagy analógia szerint, vagy okság szerint, vagy tagadás szerint. Még jobban látja Istent az, aki többet ismer a világ részeiből, vagy a jobbakat, és még jobban az, aki ennél is jobban ismeri azt, amit tud. Legjobban pedig az látja Istent, aki megismerte mind a világ látható részeit, mind a láthatatlan hatalmakat, valamint az elemek vonzódását a földhöz és a többi elemekhez, meg kölcsönös taszításukat, különbségeiket, sajátosságaikat, egyesüléseiket, tevékenységeiket, kapcsolódásaikat, alkalmazkodásaikat, összhangjukat, egyszóval ennek az egész itteni világnak kifejezhetetlen és kifejezhető megegyezéseit. Hiszen aki mindezt jól tudta szemlélni – mondja –, az mint mindezeknek az okát meg tudja ismerni az Istent, és mindezekből analógia alapján [következtetve] ismeri meg Őt, végül pedig mindezek fölé emelkedve a tagadás által mindent felülmúlónak ismeri meg. Minthogy ugyanis – mondja – csak a létezőkből lehet megismerni az Istent, akkor nem azokból lehet megismerni Istent, amelyeket bizonyára senki sem ismer, hanem csak azokból, amit ismer valaki. Tehát minél inkább ismer valaki megfelelő módon és pontosan, annál inkább különbözik a többiekétől az istenismeret szempontjából. Maga az istenismeretnek tagadáson alapuló módja, amely úgy tűnik nagyon lebecsüli Isten ismeretével szemben a létezők ismeretét, az sem lehet meg az összes létezők ismerete nélkül; hiszen csak amiknek ismerjük a létezését, azoknak a tagadásait ismerhetjük meg.”

65. Az apofatikus teológia kétfajta felfogása

Ó, miket is beszél saját vesztére, bár másutt kifejtett véleményeivel összhangban nyilatkozik! Ez a filozófus ugyanis másutt úgy határozza meg a tökéletes és bölcs embert, mint „aki mindent tud”!⁵⁵⁸ Ha tehát, amint az imént fejtette ki itt, csak ezeknek a tagadását lehet megismerni, és csak ezekből lehet tagadni az Istent, amiket felfogunk, akkor Isten – jaj, mekkora ostobaság! – szükségszerűen olyan Isten, akit az összes létező tagadásából ismerünk meg! Hiszen vagy minden létezőt kellene ismernie valakinek, mert csak minden létező tagadásából ismerheti meg Istent, és akkor egy másik Istenként lépteti fel önmagát – ugyanis egyedül Isten ismer mindent –, vagy ha nem ismer valamit, ezt hiszi Istennek; amit ugyanis nem

556 Mt 5,8

557 Jn 14,23

558 Vö. Tr II,1,20.37 (fentebb 149–150, 164)

ismer – amint a filozófus mondta –, azt képtelen tagadni az Isteniről. Ha viszont csak azoknak a dolgoknak az okaként ismeri meg Istent valaki, amiket ismer, akkor ami elkerülte ismeretét, azok okának nem véli Istent; következésképp a világhoz méri az isteni képességet? Hiszen ennél a mindenségnél több nem ismerhető meg. De mi az ismeret fölé emelkedve meggyőződünk róla, hogy Isten játszi könnyedséggel teremthetne tízezer, nemcsak hasonló, hanem különböző világot is; és mindezekből kiindulva a tagadás útján jutunk el Istenhez, és a még nem ismertekből is végtelen hatalmát ismerjük meg. Így Pál azt mondja, hogy *Krisztus minden név fölé ült*, nemcsak a mostani korszakban megnevezett, azaz megismert, hanem a jövő korszakban megismerendő név fölé is,⁵⁵⁹ és a számára ismeretlen dolgokból kiindulva dicsőíti Isten fenségét. Így amikor egy másik levelében valahol azt mondta: *Ki ragadhat el minket Krisztus szeretetétől?*, és felsorolta az összes érzékelhető és értelmi, *jelenvaló és jövőendő* létezőt, hozzátette: *sem egyéb teremtmény el nem szakíthat minket Isten szeretetétől,*⁵⁶⁰ a létezőkhöz értve a nem-létezőket is, és azokat úgy tagadva, mintha léteznének. Mi pedig, akik egy dologból számtalant megértünk, és a végesből a végtelen hatalmat, hogyne tudnánk felismerni mindazt, amit Ő tesz, annak egy kis részéből is, mint mondják: „körméről az oroszánt,⁵⁶¹ széléről a szövetet”,⁵⁶² és így mindennek okául Istent ismerjük föl, mindezeket pedig tagadjuk róla, és a hit által hozzáfűzzük, ami felülmúlja a létezőkből származó istenismeretet: hogy minden a nem-létezőkből jött elő egyetlen szó erejére.

66. A nem-teremtett dicsőségnek, nem pedig a lényeknek valódi látása

Tehát mindenkivel, aki Krisztusban hitt, közös ez a gondolkodást felülmúló tudás; ennek az igazi hitnek a célja pedig, amely a parancsok megcselekvése által valósul meg, nemcsak az, hogy az ismert és ismeretlen létezőkből szerezze meg magának az istenismeretet – létezőknek itt ugyanis természetesen a teremtményeket mondjuk –, hanem a nem-teremtett fényből, amely Istennek a dicsősége, valamint Krisztus Istené és azoké, akik elérik a Krisztus-formájúság állapotát.⁵⁶³ Krisztus ugyanis az Atya dicsőségében jön majd el, az ő Atyjuk, Krisztus⁵⁶⁴ dicsőségében

---

559 Ef 1,20–21

560 Róm 8,35–39

561 Közmondást idézi Vazul, *Levelek* (CPG 2900) 9,1; MPG 32,263C; Deferrari I,92

562 Közmondást idézi Geórgiosz Pachümerész, *Történeti beszámolók*, 577,9 MPG 144,633B

563 Vö. DN I,4; MPG 3,592B; CD I,114,8; Vassányi 160

564 Vö. Tr II,3,18 (fentebb 213)

*fognak az igazak ragyogni mint a nap,*⁵⁶⁵ fénné lesznek és fényt látnak, egyedül a megtisztult szív számára elragadó és legszentebb látványt, amely most zálogként jelenik meg arányosan azoknak, akik felülemelkedtek az összes utálatos dolgon a szenvedélymentesség által, a tiszta dolgokon pedig a szüntelen és anyagtalan ima segítségével, akkor pedig nyilvánosan átisteníti *a feltámadás fiait,*⁵⁶⁶ akik örökre együtt maradnak Azzal, Aki isteni dicsőséget és ragyogást ad a mi természetünknek, és vele együtt meg is dicsőülnek. A dicsőség és ragyogás pedig sohasem lehet lényeg a teremtmények esetében. Hogyan vélhetné tehát bárki, hogy Isten lényege az Isten dicsősége, azé az Istené, Aki nem részesítő, láthatatlan és érinthetetlen létére lényegfeletti hatalma szerint részesítővé válik, önmagát nyújtja, megmutatja magát, és a szemlélésben *egy léleké lesz*⁵⁶⁷ azokkal, akik tiszta szívvel találkoznak vele, amint közös Atyánk⁵⁶⁸ imádkozott értünk saját Atyjához a legtitokzatosabb és elmondhatatlan módon? *Add nekik* – mondja ugyanis –, *hogy amint én, Atyám, benned és te bennem, úgy ők is egy legyenek bennünk igazán.*⁵⁶⁹ Tehát amikor ilyen az Isten látványa, amelyet egyedül a boldog sorsra méltatottak látnak majd a véget nem érő korszakban, és amelyet most is láttak a Táboron a kiválasztott apostolok, és István, amikor megkövezték,⁵⁷⁰ meg a csendességben harcoló Antal,⁵⁷¹ sőt az összes szent, vagyis akik megtisztították szívüket, mint ahogy saját feljegyzett szavaikból és életükből bárki megtanulhatja, aki akarja – én pedig azt mondanám, hogy a próféták és pátriárkák is élvezték ezt a fényt, sőt kevés kivétellel minden látomásuk, legfőképp pedig a legistenibbek részesedtek ebben a fényben; miért színlelné magát idegen fénynek Az, Aki sajátjaként birtokolja az örök világosságot, amely a tisztaszívűeknek, ha kimondhatatlan módon is, mégis látható most és az eljövendő korszakban is, amint a nagy Dénes is mondja?⁵⁷² –, ha tehát ilyen az Isten látványa, hogy lehet az, hogy nem ezt az örökkévaló fényt ígéri Az, Aki *boldognak* mondja *a tisztaszívűeket,*⁵⁷³ hanem a teremtményekből származó tudást, amely az evilági bölcseknek is kijárhat?

---

565 Mt 13,43

566 Vö. Lk 20,36

567 1Kor 6,17

568 Vö. Tr II,3,18 (fentebb 213)

569 Jn 17,21

570 ApCsel 7,55–56

571 Atanáz, *Antal élete* (CPG 2101)10,1; MPG 26, 860AB; SC 400,162; in Vanyó L. (szerk.): *A III–IV. század szentjei*, Jel, Budapest 1999, 55.

572 Vö. Dénes, *DN* I,4; MPG 3,592BC; CD I,114,7–115,5; Vassányi 160

573 Mt 5,8

67. Közvetlen istenismeret: szó sincs többé analógiákról

Mivel pedig azt véli a filozófus, hogy a teremtményekből származó tudás a legtökéletesebb istenlátás, az imént ezt tanította nekünk, amikor azt mondta: „*senki sincs e tudás bőségének híjával, aki megismerte mind a világ látható részeit, mind a láthatatlan hatalmakat*”.⁵⁷⁴ De az *evilági bölcsek is kikövetkeztetik a tevékenységből a tevékenykedőt és a világ harmóniájából felfoghatják a transzcendens Bölcsességet* – mondja az isteni Nüsszai Gergely.⁵⁷⁵ Én pedig azt is mondhatnám, hogy a nem bölcsek és nem hívők is eljuthatnak ide, amint most látjuk, hogy az összes barbár is, akik egy Istent ismernek a mindenség alkotójaként, ebből pedig szükségképpen következik a tagadás útján haladó teológia.⁵⁷⁶ A mindenség alkotója ugyanis egyetlen teremtménnyel sem azonos. Talán nincs-e sok hamis hitű birtokában az evilági bölcsességnek és az Isten felismerésének, ami belőle következik? Vajon őket mondja tehát boldognak az Úr? És hogy lehet az, hogy sokban különböznek filozófiai szempontból a mostani keresztényektől a görögök és azok, akik a teremtmények ismeretéből kiindulva filozofálnak? Vajon mind elnyerték a boldog és örök pályadíjat is, ha nem is jobban, de nem kevésbé azoknál, akik *nem tudnak semmi másról, csak Jézus Kriszusról, és pedig a megfeszítettéről*?⁵⁷⁷ Hogyhogy még sokkal jobban nem, ha egyedül a teremtményekből ismerhető meg az Isten, és másoknál inkább látják Istent azok, akik többet ismernek ezekből a teremtményekből? Márpedig mi mindnyájan a bennünket felülről oktató Atya hangjából⁵⁷⁸ ismertük meg a Fiút, és maga a Szentlélek és az elmondhatatlan fény mutatta be nekünk Azt, Aki az Atya szeretettjének bizonyul; és maga a Fiú nyilvánította ki nekünk saját Atyjának nevét, és mennybemenetelekor megígérte, hogy elküldi hozzánk a Szentlelket, *hogy velünk maradjon mindörökké*,⁵⁷⁹ és amikor eljött a Szentlélek, és köztünk maradt, ismét Ő maga hirdette nekünk a teljes igazságot, és megtanított rá.⁵⁸⁰ Hogyhogy tehát csak a teremtményekből ismerjük meg Istent, ráadásul nem is azokból, amelyeket nem ismerünk, hanem azokból, amelyeket ismerünk? Vajon ha valaki nem tapasztalta meg a házaseletet, akkor nem ismeri Istennek az Egyházhoz fűződő kapcsolatát, mivel nem képes belátni az ebből vett hasonlatot, te pedig azt fogod tanácsolni,

---

574 Vö. Tr II,3,64 (fentebb 253)

575 *A boldogságról* 6 (CPG 3161); MPG 44,1269B; GNO VII/2,142

576 Vö. Tr II,3,4.44 (fentebb 201–202, 235–236)

577 1Kor 2,2

578 Mt 3,16–17

579 Jn 14,16

580 Vö. Jn 16,13

hogy mindenki kerülje a szüzességet, hogy megtalálja a teáltalad vallott istenismeretet? De megcáfol Pál, aki nőtlen létére elsőnek kiáltotta ki, hogy *nagy titok ez, én pedig Krisztusról és Egyházról mondom.*⁵⁸¹

68. Még mindig a kétfajta istenismeretről

Ideje, hogy elmondjuk ezeket az isteni szavakat: *Hálát adunk neked, Atyánk, mennynek és földnek Ura, mert Te önmagadat egyesítve velünk, és önmagad által mutatva meg önmagadat nekünk, elrejtetted ezt a bölcsék és okosak előtt,*⁵⁸² akik önmaguktól bölcsék, és önmaguk előtt okosak. Ezért mikor szentjeid szavait hallják, egyeseket elvetnek, másoknak szavait tévesen magyarázzák, némelyet pedig még meghamisítani is merészelnek, hogy mindenkit félrevezessenek. Amikor Nüsszai Gergely azt magyarázza, hogy mi az Isten szemlélése, amely feltárult a tisztaszívűek számára, miután azt mondta, hogy *az evilági bölcsék is felismerhetik Istent a világ rendjéből,* hozzátette: *de nekem úgy tűnik, hogy más magyarázatot tanácsol a boldogság fenséges volta,*⁵⁸³ ezek az okosok világosan leszögezik, hogy nem úgy tűnik. Amikor pedig a nagy Areopagita Dénes arról beszél, hogyan ismerjük meg Istent, *aki nem fogható fel sem értelemmel, sem érzékkel,* és hozzáteszi, bár habozva: *tehát talán igaz az a mondás, hogy nem a természetéből, hanem a létezők elrendezéséből ismerjük meg Őt,* utána pedig feltárja nekünk a legistenibb tudást is, amely a túláradóan ragyogó fényvel való természetfölötti egyesülés következtében értelmet és ismeretet felülmúló módon teljesül.⁵⁸⁴ Ezek az okosok egyrészt nem törődtek az értelmet felülmúló ismerettel, mintha az semmi lenne, másrészt azt a habozó kijelentést olybá vették, mintha hiába fűzte volna hozzá. Arra sem méltatták, hogy megvizsgálják, hanem saját nézetük igazolására hozzák fel a szentnek a szövegösszefüggésből kiszakított mondatát, mintha amellet erősködné, hogy Istent csak a teremtményekből lehet megismerni. Azt sem volt képes belátni a filozófus, hogy a szentnél itt az emberi ismeretről van szó, amely mindenki természetesen megvan, nem pedig arról, amit a Lélek nyújt. Azt mondja ugyanis: *„mivel minden ember rendelkezik érzékeléssel és értelemmel mint természetes megismerő képességekkel, hogyan ismerjük meg segítségükkel Istent, aki se nem érzékelhető, sem értelemmel fel nem fogható? Nem máshonnan, mint az érzékelhető és értelemmel felfogható létezőkből, hiszen az ismeretek a létezőkre vonatkoznak, határuk a létezőkben van, és ennek folytán mutatják meg az Istenit.”* Viszont akiknek nemcsak érzéki és értelmi képességeik vannak, hanem részesedtek a lelki

581 Ef 5,32

582 Lk 10,21; Mt 11,25

583 *A boldogságokról* (CPG 3161) 6; MPG 44,1269B; GNO VII/2,142

584 DN VII,3; MPG 3,869CD; CD I,197,17–21

és természetfölötti kegyelemben, nem csak a létezőkből, hanem érzékelést és értelmet felülmúló módon, lelkileg is megismerik, hogy Lélek az Isten, egészen Isten tulajdonává válnak, és Istenben ismerik meg Istent. Ezzel az ismerettel lehet megérteni az isteni dolgokat, amint ugyanaz a szent bízta bennünket,⁵⁸⁵ nem pedig természetes képességeinkkel, hanem úgy, hogy teljesen kilépünk önmagunkból, és teljesen Istené leszünk,⁵⁸⁶ mert jobb, ha Istené vagyunk, nem pedig önmagunké. Így adatnak ugyanis az isteni dolgok azoknak, akik Istennel vannak.

69. Helyesen kell értelmezni Dénest

Látod, hogyan távolított el bennünket Dénes attól, hogy a létezőkből keressük Isten ismeretét, feltárva egy másik, természetfölötti, isteni és lelki tudást, amely a létezők tagadása után az értelmet felülmúló egyesülés segítségével alakul ki bennünk, és azt mondja, hogy eszerint adatnak az isteni dolgok, és ennek segítségével helyes elgondolni az isteni dolgokat, vagyis lelki módon, nem pedig saját képességeinkkel, nem érzékeléssel és értelemmel kutatva a létezőkből származó istenismeretet? Hiszen tökéletlen ez a tudás, és tökéletlen gondolkodáshoz illik. De hiszen mit akar a szent mondani, amikor a létezőkből és saját képességünkéből elért istenismerettel kapcsolatban hozzáfűzte a „*talán*” szócskát,⁵⁸⁷ amellyel nem törődik a filozófus, mint ami fölösleges? Mivel érzéki szemekkel és érzéki fülekkel elmondhatatlan módon láttunk fényt és hallottuk Isten hangját, ezért óvatosságból inkább úgy nyilatkozott, hogy pusztán a teremtményekből a megismerő és emberi képességek segítségével is meg lehet ismerni Istent. És akik képesek arra, hogy pontosan megvizsgálják a szentnek azokat a szavait, azok számára valóban világossá válik, hogy ott is azt tanítja, hogy Istenről nyilván csak bevezető tudás nyerhető a létezők ismeretéből, mert hozzáfűzte: *ebből fokozatosan és meghatározott rend szerint erőnkhez mérten emelkedünk fel abhoz, ami mindenén túl van.*⁵⁸⁸

70. A jelképektől a valóságig

Ezért [a létezőkből nyert ismeret] a törvény előtt is még megfelelő volt azok számára, akik az istenismeret szempontjából gyermekek voltak, és azt mondják, hogy Ábrahám ebből nyerte az istenismeret kezdetét, de később

---

585 Vö. DN VII,3; MPG 3,872AB; CD I,198,12–14

586 Vö. Maximosz, *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1076BC

587 Uo.

588 DN VII,3; MPG 3,872A; CD I,197,20–198,1

nem ebből kiindulva beszélt Istennel és ismerte meg Őt.⁵⁸⁹ És mit mondjunk Jóbról, aki fel is kiáltott, amikor világosabban látta, hogy *eddig szóbeszédből hallottam felőled, most pedig saját szemmel láttalak?*⁵⁹⁰ És mit Mózesről, aki a létezőkön túl lévő homályban teljes negyven napig látta az Istent?⁵⁹¹ Hiszen természetes volt, hogy a tökéletlen ismerettel rendelkezők számára az Isten láthatatlan dolgainál előbb tűnjön fel az, ami a világban látható, amint a törvény jelképes teológiái érzékelhető dolgok által adattak át azoknak, akiket az érzékek tartottak hatalmukban. De amint egyes tökéletesebb emberek a függönyökön kívül is részesedtek a félreérthetetlen teológiában, úgy vannak olyanok, akik *az Isten láthatatlan dolgaiba*⁵⁹² is bepillantást nyertek, mint Mózes, Pál és a hozzájuk hasonlók, ámbár az általuk látott dolgoktól nekünk megfelelő módon vezetnek el minket azoknak a belátásig.

71. Isten alapvető ismerete

Mit akarnak mondani neked, ó, filozófus, az ilyen sokféle, fondorlatos, ferde szofizmák, hogy „*aki tudja, hogy egy bizonyos dolog egy, hogy van, hogy elv és képesség, annak tudnia kell, mi az, hogy egy, hogy van, hogy elv meg képesség?*”? Ha ugyanis bárki azt mondta volna, hogy a létezőkből semmiképp sem lehet Istent megismerni, nyugodtan felhozhattad volna az egész értelmes természetnek mindezeket a jellemzőit, de mivel mi a Lélek titkainak a Lélek által történő megismerését fölébe helyezzük a természetes és mindenki számára közös ismeretnek, mit segít neked, ha erre azzal mondasz ellent, hogy a legjobb bevezető istenismeret a létezőkből származik? Te azonban megszoktad, hogy így mondjál ellent, mert azt mondják, hogy a lelki embereknél is tapasztalható az értelemmel szemlélhető fény. Nemde azt bizonygatod hosszasan, hogy csak az ismeret jelenti a fényt, mégpedig az általad említett ismeret, és azt gondolod, hogy ha ezáltal erőszakkal ellenállsz, akkor győzol. „*De e nélkül a bevezető [ismeret] nélkül nincs sem értelmes ember – mondja –, sem a tökéletesebb értelmes dolgokhoz való előrejutás.*” Senki sem lesz férfité úgy, hogy előbb ne lett volna gyermek, amikor azonban férfi lesz, elhagyja a gyermek szokásait.⁵⁹³ Ha pedig férfikorban gyermekként gondolkodik, és ezzel dicsekszik, hogyne válna nevetségessé? Hogyne lenne ilyen az a keresztény, aki a görög tudományokat követi, hogy onnan arassa le az istenismeret gyümölcsét?

---

589 Vö. Maximosz, *Teológiai fejezetek* 2,26; MPG 90,1136CD; Orosz 28–284

590 Jób 42,5

591 Kiv 24,18

592 Vö. Róm 1,20

593 1Kor 13,12

72. A Lélekben szemlélt érzékelhető világ

Mit is mondjunk arra, hogy „*ha a lélek gondolkodó része beteg, nem válhat értelmessé, ha törődnek vele*”? Hiszen valójában beteg a lélek gondolkodó része, amikor a saját esztét hihetőbbnek gondolja a Lélek Írásainál, és nem véli nagy és tökéletes gyógyszernek az isteni parancsokat. Az előbb azt mondta ugyanis, hogy ezek félig megtisztíthatják,⁵⁹⁴ most viszont minden tisztító erőtől megfosztja a parancsokat, és a tudásnak tulajdonítja a megtisztítást, mert azt mondja, hogy az istenismeretnek, a lélek egészségének és megtisztulásának kezdete, tartalma és célja abból ered, hogy sokat, még többet és mindent ismerünk. Semmiképp sem kell figyelmen kívül hagyni a sokaságot, mert az a cél, hogy valamilyen egyetemesbe foglalhassuk össze, és ismeretünk felölelhesse a létezők teljes körét, vagyis a tudományok összességét⁵⁹⁵ tanulmányozhassuk, hogy az angyalokéval egyenlő, egyszerű és osztatlan gondolatokra találtassunk méltónak.⁵⁹⁶ Mintha valaki azt mondaná, hogy aki oszthatatlan pontot akar látni, azt előbb sok darabból állóként kell maga elé rakni, a monasz pedig nem jöhet létre a sokaság tagadása által, hanem csak összevonás által, bár minden összevonásból keletkezett egység osztható is, itt viszont valami teljesen egységes és oszthatatlan dologról van szó.⁵⁹⁷ Én pedig tudom, mivel beavattak az atyák, hiszen már hallgattam egynehányukra,⁵⁹⁸ és hittem nekik, hogy ezt a sokaságot és ezt az egész érzékelhető világot nem érzékeléssel, nem a gondolkodás képességével, hanem az Istenhez hasonlónak vált értelem saját képességével és a kegyelem segítségével szemlélték, amely kegyelem a távoli dolgokat is szemünk elé hozza, és az eljövendőket természetfeletti módon jelenvalóként ábrázolja. Nem csoda, hogy az isteni hírnök Areopagita a bennünk természet szerint lévő dolgokból is kiindulva dicsőíti a természet Alkotóját,⁵⁹⁹ mert Ő az egyedüli, akit az élettelen, érzéketlen, értelemmel nem rendelkező és értelmes létezők is dicsőítenek, de csakis neki jár ki kiváltképpen a Lélekben való imádás, amit maga az Isten nyilvánított egyedül igaz hódolatnak, egyedül olyannak, ami méltó Istenhez, és amit óhajt Isten.⁶⁰⁰

---

594 Vö. Tr II,1,17 (fentebb 146–147), ahol Barlaám a filozófiának és a Szentírásnak egyaránt a lelket megtisztító képességet tulajdonított.

595 *enkükliosz paideia*: így nevezték Bizáncban az alapvető világi tudományok összességét, amely a műveltséget biztosította.

596 Az „osztatlan ismeret” elmélete az Areopagita közvetítésével Proklosztól ered.

597 DN I,4 MPG 3,589D; CD I,112,11; Vassányi 159

598 Vö. Tr I,2,12 (fentebb 78–80)

599 Vö. DN I,5; MPG 3,593D; CD I,117,11–15; Vassányi 162

600 Vö. Jn 4,23–24

73. Dénes igazi tanítása

A nagy Dénes idézetei közül milyen sok maradt rejtve a filozófus előtt, amikor önmaga ellen vádaskodott! Sokat mellőzve egyre emlékezem, az utolsóóra. Azt mondja tehát az *Egyházi hierarchia* első fejezetében: *Az összes hierarchiában ez a közös határ az Istenhez és az isteni dolgokhoz fűződő szeretet, amely istenítő és egységesítő módon végzi szent tevékenységét, és először is tökéletesen és visszafordíthatatlanul elhagyja azt, ami ellentétes vele, a létezőket mint létezőket ismeri, a szent igazságot látja és megtapasztalja, isteni módon részeseedik az egységesítő tökéletesedésben.*⁶⁰¹ A filozófus ezekből így vonja le a következtetést: „*Az Isten által nekünk adott ajándékok közül a hierarchia a legjobb, ennek pedig célja a létezők ismerete, amint ez a beszéd tanítja. Tehát a legkülönb dolog, amivel rendelkezünk, a létezők ismerete, vagyis a filozófia.*”⁶⁰² Úgy tűnik valóban hasonló ahhoz, amit a szavak hangzása mutat, de nem veszi észre az általuk hordozott szent értelmet. Hiszen azt mondja a szent, hogy a létezők igazi ismerete *tökéletesen elhagyja azt, ami ellentétes vele*, vagyis eltávolodik és tartózkodik a rossz dolgoktól, ami megelőzi a szent, istenítő és egységesítő tevékenységet. Mivel akit gonosz vágyak kerítenek hatalmukban és vezetnek, a számára jónak látszó dolgok után törekszik, és tettei által mutatja meg, hogy nem ismeri a valódi jót. Akit ellentétes indulat vezérel, a számára jónak és szépnek látszó dolgokért harcol, és egyszerűen mindenki, aki a rosszabb élethez ragaszkodik, ahhoz csatlakozik, ami a számára szebbnek tűnik, de nem úgy, mint valódi létezőhöz. Egyedül az, aki a rossz dolgokról mond le, az veti el ezt a hamis látszatot, az gondolja rossznak azt, ami valóban rossz; ő rendelkezik a létezőknek igazi ismeretével, a valódi ismerettel, nem pedig a látszólagossal. Ezért a rossz dolgokról való lemondás *a létezőknek mint létezőknek az ismerete*, ami megelőzi a szent, istenes és egyesítő tevékenységet. A szent, istenítő és egységesítő cselekedet pedig az Isten parancsainak megtartása, amely akkor valósul meg, ha menekülünk a rossz dolgoktól, és kitartó és odaadó szeretettel viseltetünk Isten és az isteni dolgok iránt. Ez tehát minden hierarchiában a közös határ – mondja Dénes –: az, hogy gyűlölik az Isten parancsaival ellentétes dolgokat, és szeretik ezeket a parancsokat, szeretik az ezeket adományozó Istent és azt, hogy a hozzá fűződő szeretet miatt ezeknek a parancsoknak irányítása alatt éljenek. Ez a *létezőknek mint létezőknek az ismerete*, ez az igazság látása, ez a tökéletesedésben való részeseedés, ez ama lelki szemlélés lakomája, amely az ígéret szerint nyilatkoztat ki, és megvilágosítja, átisteníti és értelemmel felfogható módon táplálja mindazt, aki a tiszta szív által értelmi, sőt lelki módon benne él.

601 *EHI*,3; MPG 3,376A; CD II,66,13–18

602 *Vö. Tr II*,1,21 (fentebb 150–151)

74. A „hierarchia” célja Dénes szerint

Nos, maga Dénes tisztázza, amit mondott, hiszen alig folytatva a beszédet visszatért, hogy saját maga magyarázza önmagát azok miatt, akik nem akarják isteni módon elgondolni az isteni dolgokat, hanem a saját téveszméik felé igyekeznek ferdíteni: *Szent tanítást kaptunk ugyanis – mondja –, hogy a mi hierarchiánknak az a célja, hogy amennyire csak lehet, Istenünkhez hasonlítsunk és vele egyesüljünk, ezt pedig, mint az isteni Írások tanítják, csak az isteni parancsok szeretetével és szent megcselekvésével érthetjük el, hiszen azt mondja: „Aki szeret engem, megtartja tanításomat. Atyám is szeretni fogja őt, hozzá megyünk, és nála fogunk lakni”.*⁶⁰³ Látod, minek mondja a létezők igazi ismeretét? Az erények megcselekvésének. Ennek pedig mi a célja? Az Istennel történő egyesülés és a hozzá való hasonulás. Miért mondta itt szeretetnek ezt a hasonulást? Mert a szeretet az erények teljessége, és az Isten képének lenyomatát hordozva megőrzi az Istenhez való tökéletes hasonlóságot. Amikor Dénes azt mondja, hogy istenítő és egységesítő módon és a szent tevékenység által, az isteni parancsok megtartására tesz célzást, amely olyan lelkiállapot, amikor egyedül Isten és az isteni dolgok felé irányulunk. Hiszen a jó csak akkor jó, ha a jó miatt tesszük. *Az ellentétes dolgok szüntelen elhagyása, a létezők ismerete, az igazság szent látása és megtapasztalása okozza, hogy gyűlöljük a gonosz szenvedélyeket, elítéljük a bűnt, és menekülünk tőle anélkül, hogy visszafordulnánk. Az egységesítő tökéletesedéssel, az Egyben való istenítő részesedéssel és az értelemmel felfogható módon tápláló és átistenítő szemléléssel az ígéret szerinti isteni látogatást és tartózkodást mutatta meg, ami az egyesüléssel teljesül be, és a szemléléssel táplálja a lelki szemet.*

75. A létezők ismerete csak a gyermekek tápláléka

Ha tehát csak a parancsok megtartásából ered az igazi ismeret, az Istennel való egyesülés és a hozzá való hasonulás, akkor amit a filozófus ismeretnek mond, hamis ismeret. Hiszen ő is világosan azzal kezdte mondókáját, hogy *„a parancsok teljesítéséből nem jöhet létre ez az ismeret”*,⁶⁰⁴ és kissé feljebb megmutatva, hogy honnan jöhet létre ez az ismeret, azt mondja: *„Nem abból, hogy nem ismerjük a létezőknek sem a sokaságát, sem az értelmét, sőt inkább abból, hogy mindent ismerünk és mindent igyekszünk megtanulni, amit csak ismerni érdemesnek mondanak akár görögök, akár egyiptomiak, nehogy bármit is kibagya azokból – mondja –, amit a világ természetéről mondtak és megismertek, emiatt ne ismerjük meg Istent”*,⁶⁰⁵ mert szerinte csak a létezőkből lehet Istent megismerni. Valami ahhoz hasonlót cselekszik, mintha valaki

603 Dénes, *EH* II,1; MPG 3,392A; CD II,68,16–21; vö. Jn 14,23

604 Vö. Tr II,1,34.37; Tr II,3,17 (fentebb 160, 164, 213)

605 Vö. Tr II,1,34 (fentebb 160)

azt hallva, hogy csak az ételek táplálják és tartják fent a testet, azt mondja, hogy semmiféle ételnek nem szabad hiányoznia, ha valaki arra törekszik, hogy éljen: naponta és óránként táplálkoznia kell, és így akar meggyőzni arról, hogy a pompásan megterített asztalokkal kapcsolatos haszontalan rögeszme és a falánkság szenvedélye a legfontosabb az emberi élet számára, semmilyen magasabb rendű dolog után nem kell vágyódni. Ezért Isten a lélek gondolkodó részének anyagául rendelte alá a természet „gondolatait”, de csak abban a mértékben, amennyiben magasabb ismerethez tudnak elvezetni. Mi tehát ezekből csak annyit veszünk, amennyi elég nekünk, a maradékot pedig átengedjük azoknak, akik nem fogadják be a tökéletesebb táplálékot. Mivel pedig ezek felnőtt létükre nem akarnak felhagyni a gyermekeknek megfelelő táplálékkal, egyfajta Szküllát is felingerelünk e világméretű anyakebel ellen, amikor arra emlékeztetünk, hogy néha nem nagyon hasznos, ha ebből a kebelből mértéktelenül táplálkoznak, mihelyt felhagynak a koruknak nem megfelelő táplálékkal. Ők azonban, akik már nem gyermekek, hanem felnőttek – a gonoszság szempontjából –, ránk támadnak és veszekednek velünk, hogy inkább minket rántsanak le, mint hogy maguk emelkedjenek fel a kívánt mértékig.

76. A profán bölcsesség meghozza-e Krisztust?

Ezért mondják azt is, hogy a Fiú az Atyával együtt ahhoz jön, és abban vesz lakást, aki a világ természetének „gondolatait” ismeri; ez ismeri ugyanis az igazságot, Isten pedig az igazság és az igazság Atyja; de minden megismerő a megismertre támaszkodik és benne marad; tehát az Istenben tartózkodik rendületlenül az, aki ismeri a létezők ismeretét; mivel pedig változatlanul lakik Istenben, akkor nem illik azt mondani, hogy Isten nem hozzá jön és nála vesz lakást. „*Ez töltötte be – mondja – isteni és értelemmel felfogható fényvel az értelmét.*” Ez a filozófus legtökéletesebb istenismerete. Én pedig hallom, amikor azt mondja az evangélium, hogy az ördög *hazug és hazugság atyja.*⁶⁰⁶ Tudom, hogy az ellentétes dolgokat is ugyanaz az érzékelés, tudás és tapasztalat fogja fel. Aki tehát ismeri az igazságot, felismeri a hamisságot is. Ha pedig a filozófus tanítása szerint a megismerő a megismertre támaszkodik és benne marad; és ezért szerinte aki birtokában van a létezők ismeretének, az Istenben van és Isten őbenne, akkor tehát a hazugság és a hazugság atyja is benne vett lakást? Ugyanez az ember továbbá értelmi sötétséggel is tölti be a lelkét, és valóban nagy sötétség borítja azt a lelket, melynek ilyen gondolatai támadnak! Hogy lehet ugyanis az, hogy aki azt mondja: *Tudom, hogy ki vagy: az Isten szentje,*⁶⁰⁷ e miatt az ismeret miatt

---

606 Jn 8,44

607 Mk 1,24

magában hordta Krisztust? Vajon aki ismeri, de nem cselekszi meg Isten akaratát, abban kitaróan lakozik az Isten? És hogyan van az, hogy *sok verést kap*?⁶⁰⁸ Krisztus mégis azt mondja az evangéliumokban, hogy a parancsok megtartásából következik az ő és az Atya bentlakása, a bentlakásból pedig a kinyilatkoztatás.⁶⁰⁹ Ez a filozófus pedig épp fordítva azt mondja, hogy a bentlakás abból következik, amit ő gondol kinyilatkoztatásnak, és Krisztussal nyilvánvalóan ellentétben azt mondja, hogy nem a parancsokból, hanem a tudásból következik a kinyilatkoztatás, mégpedig abból a tudásból, amelyről az előbb úgy nyilatkozott, hogy semmiképp sem eredhet az isteni parancsok megtartásából. Ilyen fénnel és igazsággal sikerült megtöltenie saját értelmét. Az előbb nemcsak azt mondta, hogy az isteni parancsok képtelenek arra, hogy ezt az ismeretet nyújtsák, hanem ezt „filozófiának” is nevezte, amelyhez a filozófiai tudományokon keresztül lehet eljutni, és amely *oktalanság Isten előtt*.⁶¹⁰ Amit tehát akkor ostobaságnak nyilvánított, arról most úgy nyilatkozik, hogy az Isten és az Atyával együtt maga az Atya egyszülött Igéje! Ilyen fénnel és igazsággal sikerült megtöltenie saját értelmét!

77. Barlaámnak tilos kijavítania a többieket

De mivel az ellentétes dolgokat is ugyanaz az érzékelés fogja fel, te, ó, filozófus, vajon akkor vagy meleg, amikor ilyen minőségű a tested, vagy amikor kihűlt, akkor tudhatod, hogy az ellenkező hőmérsékletű? Mindenesetre akkor érzékeled, hogy magadban hordozod a meleget, amikor meleged van. Tehát akkor fogod Istent is valóban önmagadban birtokolni, amikor lélek szerint isteni alkatú vagy; az igazi isteni alkat pedig az Isten iránt érzett szeretet. Ez egyedül az isteni parancsok szent megcselekvése által jön létre. Igaz ugyan, hogy kezdete ezeknek,⁶¹¹ de tartalma és csúcsa is; az Isten ugyanis a szeretet, Aki egyedül ebben ígérte meg saját eljövételét, tartózkodását és kinyilatkoztatását. Akkor igyekezz másokat valóban kijavítani, amikor a parancsok megtartásából ugyanilyen állapotba jutsz; most ugyanis a helyes útra térítőt játszva nyilvánvaló, hogy zavart okozol és rágalmozol; de hogy kiforgatod a szavakat azt ígérve, hogy helyes útra térítesz, az a beszéd során még világosabb lesz. Hogy a helyes útra való térítés ürügyén rágalmozni igyekszel, ennek nyilvánvaló bizonyítéka az, hogy nagy igyekezettel próbálsz elérni, hogy ne lássuk azokat az írásaidat,

---

608 Vö. Lk 12,47

609 Vö. Jn 14,21.23

610 1Kor 3,19

611 Vö. 1Jn 4,8.16

amelyek úgymond arra szolgálnak, hogy minket helyes útra térítsenek,⁶¹² éppúgy, mintha egy orvos azt mondaná a betegnek, hogy a leghasznosabb italt készíti számára, de szigorúan megtiltja, hogy használja. Ebből aztán az is bizonyára világossá vált, hogy magad is előre láttad ezt, ami most kiderült: hogy ártalmasak a te úgynevezett orvosságaid, tehát már előre tudtad, hogy megtévesztésed nem marad titokban, amikor ezek az írásaid tudomásunkra jutnak.

78. Palamasz és Barlaám találkozása

Tehát most is akaratod ellenére jutottak el kezeinkhez ezek az írásaid,⁶¹³ amelyekben befejezésül azt mondod, hogy „nem kifogásolható, hogy igyekezszel kijavítani azt, amit helytelenül mondott az egyik barátod az istenismerettel kapcsolatban”. Azt mondod, hogy ezt mondta helytelenül a barátod:⁶¹⁴ „A tisztaszívűek a bennük levő szent fényjelenés által tudják, hogy van Isten, és olyan, mint a fény, sőt az értelmi és anyagtalan fény forrása; akik pedig nem emelkedtek fel a szemlélésnek erre a szintjére, a mindenséggel kapcsolatos gondviselésből látják a közös Gondviselőt, a jótettekből Azt, Aki maga a Jóság, a megelevenedett létezőkből Azt, Aki maga az Élet, és egyszerűen mindenből Azt, Aki minden és mindent felülmúl.” Erről mondja a filozófus, hogy nem igaz. Tudom, hogy máskor is rosszindulattal állt hozzá;⁶¹⁵ nem ismerte ugyanis el, hogy az „olyan mint” a fényhez kapcsolódik, hogy mutassa, hogy példáról van szó, és azt mondta, hogy azt állítjuk: tudjuk, milyen fény az Isten. Miután pedig megmutattuk, hogy mellette van a „fény forrása”, és ebben az összefüggésben olvastuk, hogy „Isten olyan, mint egy fényforrás”, megkérdeztük tőle, mit jelent egyébként itt az „olyan mint”. Ő erre kénytelen volt bevallani, hogy nem tudja, és bocsánatot kért; hiszen másképp nem lehetett érteni, mint a „hasonlóképpen” szó helyett.⁶¹⁶ Most pedig másképp támadott: „Világos – mondja –, hogy mivel azok, akik a legjobban szemlélik Istent, ők is csak a létezőkből ismerik meg Őt, következésképpen Istennek az értelmi fényjelenés által átadott ismerete, amennyiben más, mint a létezőkből származó ismeret, semmiképp sem igaz.” Erre azt kell válaszolni, mint ahogy már világossá vált a fent mondott érvek zöméből, hogy nemcsak a létezőkből lehet megismerni az Istent, hanem „a transzcendens nem-létezőkből” is, azaz a nem-

612 Vö. Tr II,1,2 (fentebb 134–135)

613 Barlaám írásai Palamaszhoz közös ismerősük, a későbbi patriarcha, Iszidórosz révén jutottak el (vö. Tr II,1,2; fentebb 134).

614 Vagyis maga Palamasz. A következő idézet Akindünoszhoz írt első leveléből való (PS I,216)

615 Barlaám ezt a szöveget Palamaszhoz írt 1. levelében kritizálta (Fyrigos I,30,280–31,298; p. 216–218)

616 A már említett Barlaám-Palamasz találkozóról van szó (Tr II,3,13; fentebb 209–210).

Második triász

teremtettekből, valamint az örök és az összes létezőt felülmúló fény által is, amely most zálog mértékében adatik az arra méltóknak, és a meg nem szűnő korszakban szüntelenül körülragyogja őket, tehát szükségszerűen igaz az a szemlélés is, és aki nem mondja igaznak ezt, az elesett Isten isteni ismeretétől. „*De a körülötte levőkből* – mondja –, *nem pedig a lényegéből ered az Istennek minden ismerete.*”⁶¹⁷ És hol mondjuk ebben a mondatban, hogy ez az istenjelenés nem az Isten „körül” levőkből van? Hiszen ezt az istenjelenést egyrészt minden másképp létező fölé helyezzük, másrészt viszont semmiképp sem állítjuk, hogy Isten lényegéhez tartozna. Láthatod, hogy a teológusok nemcsak ezt, hanem sok más szemlélést is magasan fölé helyezik a teremtményekből eredő istenismeretnek, minden mástól el is különítik, és úgy vélik, hogy kiemelkedő módon méltó az isteni névre, mivel ez Istennek egyedüli istenítő megjelenése.

Most pedig már illő, hogy véget vessünk a hosszúra nyúlt beszédnek, és későbbre halasztjuk, hogy megcáfoljuk a filozófusnak *A tudásról* írt értekezésében kifejtett tudatlanságát.⁶¹⁸

Részlet Aranyszájú Szent Jánosnak István első vértanúról szóló dicsőítő beszédéből⁶¹⁹

Semmiben sem maradt le a tettek és a szavak tekintetében az Úr mögött a vértanú, hanem bizonyította lelkének türelmét és férfias kitarását, amiért az isteni látomásra is méltóvá lett. Így szól ugyanis az Írás: *Feltekintve az égre látta Isten dicsőségét és Jézust, amint az Isten jobbján áll.*⁶²⁰ Az Üdvözítő azzal tüntette ki, hogy ugyanolyan kitüntetésben részesítette, mint az angyalokat. Így szólva ugyanis: *Feltekintve az égre látta Isten dicsőségét és Jézust, amint az Isten jobbján áll*, a láthatatlanoknak nemcsak dicsőségét és helyét látta, hanem magát Azt, Aki után vágyakozott, ahová az angyalok serege is csak félve mer tekinteni.⁶²¹ Oda emeli fel ugyanis tekintetét a vértanú, ahol *a kerubok elfödik arcukat*,⁶²² azt szemlélik, amire a szeráfok nem mernek pillantani. Szemeivel a végtelen magasságba emelkedett fel, ekképp az angyaloknál magasabb rendűnek látszott, a hatalmagnál magasztosabbnak, a trónokat meghaladónak. Vonzotta az Úr hangja, amely előre megígérte e szavakkal:

617 Isten transzcendens lényegétől (τὰ κατ' αὐτόν) különböznek a lényegét „környező” tulajdonságai (τὰ περὶ αὐτόν). Vö. Nazianzoszi Gergely, Homiliák (3010) 38,7; MPG 36,317BC; SC 358,116; ÓI 17,235–236; Dénes, *MT* (CPG 6603) MPG 3,997A–10048B; Maximosz, *Fejezetek a szeretetről* (CPG 7693) 1,100; MPG 90,984A; Ceresa–Gastaldo 88; Orosz 40

618 A harmadik Triászra céloz.

619 Nem hiteles Aranyszájú-mű (CPG 4600; MPG 59,701–702)

620 ApCsel 7,55

621 Vö. 1Pt 1,12

622 Iz 6,2

*Abol én vagyok, ott lesz az én szolgám is.*⁶²³ Ő az Üdvözítő első szolgája, amint hogy a küzdelem első vértanúja is, akit látva sokan lettek vértanúkká. Szerfelett szeretik ugyanis a küzdők Istvánt. Ezért tetteivel is már Pál előtt kiáltja: *Legyetek utánzóim, amint én is Krisztus utánzója vagyok,*⁶²⁴ hiszen képesek erre, és hasznos azoknak, akik akarják. Tanúskodom róla én, aki elsőként küzdöttem az Úr után, és elsőként szemléltem a mennyben az elrejtett dolgokat. Hiszen láttam, valóban láttam az Atya jobbán állni a Fiút, és megvalósulva szemléltem azt, ami írva van: *Így szólt az Úr az én Uramhoz: Ülj az én jobbomra, míg én ellenségeidet zámolyul vetem lábaid alá.*⁶²⁵

---

623 Jn 12,26

624 1Kor 11,1

625 Zsolt 109 (110),1; Mt 22,44; Mk 12,36; Lk 2042–43; ApCsel 2,34–35; Zsid 1,13

A filozófus Barlaám második írásából következő lehetetlenségek visszautasítása avagy az átistenülésről

Harmadik könyv, első rész

1. *A messzaliánusok ellen*

De ha *A messzaliánusok ellen* írta könyvét,¹ amint a cím is mutatja, mi történt vele, hogy a mi szent atyáink tanításait a messzaliánusok² eretnek tanaival összekeverve idézi, és aztán sok vádat zúdít az atyákra, viszont nem törődik az eretnekek tanaival? Ha pedig úgy döntött, hogy a világ kezdete óta élt szentek ellen folytat harcot, meg ellenünk, akik ezekkel a szentekkel akarunk összhangban lenni, mit keresnek itt az olyan elnevezések, mint „messzaliánusok”, „blacherniták”³ meg effélék?⁴ Vagy nem világos, hogy mindez csak díszlet és maszkaró, amelynek az a célja, hogy rengeteg, sokféle, sőt minden lehetséges váddal illessen mindannyiunkat, miközben becsapja a tömeget?

Nemde azt akarja, hogy mindannyiunkra sokféle vád hulljon: az atyákra, akik már elköltöztek az emberek közül, valamint azokra, akik felfedezték a cselet, és nem dőltek be neki. Először az eretnekek közé sorolta az atyákat, és minket, mivel egyetértünk velük, majd pedig könyvekkel cáfolta őket és az úgynevezett cáfolatok közé szemérmetlen és szörnyű kirohanásokat illesztett. Akiket félrevezetve sikerült volna meggyőznie, azokat két baj közül szükségszerűen az egyik érte volna, tudniillik vagy most tévednek, vagy már korábban tévúton járnak: akiket most eretnekké nyilvánítanak, azokról nemrég még nyíltan úgy vélekedtek, hogy tiszteletreméltó atyák. Nemde egyszerűen azt akarja, hogy így mi mindannyian és szinte minden, amit szentnek és tiszteletreméltónak tartunk, nevetségesnek, gúnynak és tréfának tűnjön? Ha tehát azzal játszik, ami nem játék, üres, felesleges és

1 Nem kizárható, hogy Barlaámnak ez a műve is több kisebb értekezésből állt.

2 Bár Barlaám és nyomában Palamasz is a *messzaliánus* formát használja, fordításunkban azonban a szakirodalomban általánosabb *messzaliánus* alakot alkalmaztuk.

3 Ld. alább Tr III,1,7 (274)

4 A „köldöklelkű” kifejezést már első írásától kezdve kerülte Barlaám (vö. Tr II,1,3; fentebb 135–136), valamint az „euchita” megnevezést is, amellyel a korban a bogumilokat neveztek (vö. 5. levél, Fyrigos V,131; p. 388).

III. triász

hamis szócsatákat meg ellentéteket talál ki, és azért, hogy rendkívüli és a szofisztikában nagyon járatos személynek gondolják – ó, jaj –, akadálytalanul gyalázza a félelmetes és tiszteleltre méltó dolgokat, miért ne menekülnénk tőle mindnyájan, vagy legalább elfordítanánk őt ekkora gonoszságtól az ennek megfelelő buzgalommal?

2. Meg kell védeni az igazságot

De annyira távol van attól, hogy ezeket be merje vallani, úgyhogy értekezésének az elején nemcsak azt ígéri meg, hogy semmit sem fog újítani, hanem azt is, hogy Isten Egyházáért fog küzdeni, filozófushoz illő buzgóságot tanúsítva az elferdült dogmákban felneveltek ellen, amiből egyesek azt gondolták, hogy az igazságot követi, és miközben azt játssza, hogy a heterodoxok ellen harcol,⁵ az istenfélő módon élők ellen küzd. Tehát senki se tegyen nekünk szemrehányást, hogy védelmükre kelünk, erőnkhez képest megvizsgáljuk az ellenük szóló kijelentéseit, és helyre igazítjuk, mivel – úgy tűnik – nem egyszerűen ellenük visel harcot írásaiban, vagy azért van ellenük, mert szabadjára engedve élnek,⁶ vagy mert az életmódjukban valami hiba van, hanem nyilvánvalóan az általuk tisztelt jámborsággal szegül szembe, sőt – amint az előbb bebizonyosodott – az Isten Egyházának isteni dogmái, az általa régóta ápolt hagyományok és a szentek írásai ellen, amelyek érdekében nemcsak arra vagyunk képesek, hogy szavakat nyújtsunk, hanem ha kell, a lelkünket is feláldozzuk értük. Ezeknek a szavaknak és áldozatoknak a díját nem emberektől várjuk, akik ezekért csak dicséretet tudnak nyújtani – hiszen nem erre vágyunk –, sem Istentől, hiszen nem jár jutalom annak, aki a kötelességét teljesíti. Kikerülhetetlen kötelesség kényszerít arra, hogy írjak.⁷ Régóta felhagytam azzal, hogy a tudományokkal foglalkozzam és a megtiszteltetés után fussak.⁸ Nem érdekel, hogy értekezéseim nem művesek, nem úgy mutatom be könyvemet, mint egy rózsalugast, hárfát vagy harsonát, amely hol lágy és finom hangot ad, hol meg a kecses összhangzás és a váltakozó alakzatok révén az alkalmazott hangon zengő, színes dallamokat egyetlen ízléses harmóniába olvasztja, és mindenképp díszíti a beszédet. Az attikai báj, az alkalmazott nevek szépsége és kiegyensúlyozottsága úgy díszítik a szavak mezejét, mint a virágok. Ha ezeket nem alkalmazhattam – pedig szívesen törekszem a szép beszédre –, ez is világos bizonyítéka annak, hogy kényszerből, nem pedig magamutogatásból fogtunk hozzá, hogy

5 Egyesek valóban azt hitték, hogy Barlaám igazi messzaliánusok ellen küzd.

6 Utalás lehet arra, hogy egyes hészüchaszták megfelelő szerzetesi felügyelet nélkül éltek.

7 Palamasz már korábban ugyanezt írta Akindünosznak (*1. levél* 1; PS I,203)

8 Többször is említi, hogy egy fokra eljutva nem folytatta világi tanulmányait (uo. 14; PS I,219)

megszólaljunk. Elmondhatom, hogy a szavakban rejlő értelem nyújtja azt, amit első szépségnek mondanék, ami egyúttal a lélek szépsége is, amennyiben lehetőség szerint Istent és az igazságot veszi figyelembe. Ebből az általunk elsőnek mondottból erednek a további javak, még ha ezek elérésének van valamiféle más módja is, amely megelőzi ezt.

3. Barlaám a *Filioque*-hez vezet el

Úgy vélem, hogy a részletes cáfolatok előtt illetlőt tisztáznom, mi miatt igyekezett ez a filozófus igen nagy buzgalommal bizonyítani, hogy teremtett a Lélek istenítő kegyelme. Ezt tűzte ki értekezése tárgyául, bár maga is megengedte, ha nem is szándékosan, hogy a szentek „Istenség”-nek, „önmaga általi Istenség”-nek és az „isteni őselv”-nek nevezik ezt a kegyelmet. Mi miatt nem hajlandó nem-teremtettnek mondja a Lélek kegyelmét, és akik meg vannak győződve erről, azokat istenteleneknek nyilvánítja, és minden „szóbeli követ” megmozgat, hogy mindenkinek bebizonyítsa, hogy teremtett ez a kegyelem azt mondva, hogy ez „*természetes utánzás*” és „*a gondolkodó természet alkata*”,⁹ amelyet az érzékelés mint érzékelés határoz meg, és annak révén látható? Honfitársainak, a latinoknak¹⁰ annyira kedvében jár, amennyire csak erejéből telik, amikor csalással és egyúttal erőszakkal az ő véleményükhöz vonszol minket.¹¹ Amikor ugyanis meghalljuk, hogy „*a Lélek a Fiútól adatik*” és „*a Fiú által öntetik ránk*”,¹² majd pedig hogy a nagy Vazul is azt mondja: *Isten gazdagon árasztotta ki ránk a Lelket Fia által*¹³, *kiárasztotta, nem pedig teremtette, ajándékozta, nem pedig alkotta, adta, nem pedig csinálta*,¹⁴ ha arról volnánk meggyőződve, hogy teremtett a kegyelem, mit mondanánk: mi adatik, ajándékozzatik és öntetik ki a Fiú által? Nemde maga a Lélek, aki a kegyelem által cselekszik, ha csak Őt mondanánk kezdetnélkülinek, minden tevékenységét pedig teremtettnek, ahogy ez az új teológus¹⁵ bizonygatja? Vajon tehát nem ugyanez kereken a latinok véleménye, emiatt zárták ki őket Egyházunk kebeléből, hogy nem a

---

9 Vö. Tr III,1,25 (alább 289)

10 Célzás Barlaám szülőföldjére, de ez nem jelenti azt, hogy „latin” lett volna, mert görögnek született.

11 Palamasz Barlaámnak a pápai követekkel folytatott vitájában burkolt uniós propagandát látott.

12 Alexandriai Cirill, *A Lélekben és igazságban végzett imádról* (CPG 5200) I; MPG 68,148A

13 Vö. Tit 3,6

14 Ál-Vazul, *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 5; MPG 29,772D

15 Irónikus célzás.

III. triász

kegyelem, hanem maga a Szentlélek küldeti a Fiútól is és önteti ki a Fiú által?¹⁶ Látjátok, milyen mély és sötét tervet kovácsol, és milyen csalásra és gonoszra vállalkozik?

4. Barlaám itáliai küldetése és latinellenes értekezései

És azért nem igyekezett mindenféleképp erre, azért nem vetett latba minden cselet, és nem tolakodott tapintatlanul, mivel nyíltan nem tudott, hiszen tavaly legistenibb császáruk követként küldte Itáliába¹⁷ és Felső-Galliába,¹⁸ hogy a tavasz beköszöntével indítsanak háborút a perzsák ellen.¹⁹ Ő viszont elfelejtve a küldetés célját, mint tetteiből később kiűnt, kapcsolatba lépett a pápával,²⁰ és kérte, hogy üdvös imái kísérjék útközben. Ehhez pedig azért ragaszkodott – amint maga mondja –, mert útja éppen hozzá vezetett. Rádadásul ajkát és térdét – úgy tűnik – örömmel és tisztelettel csókolta meg, fejét pedig a pápa keze alá hajtotta, és boldogan fogadta áldását. Ha ugyanis valójában nem örömmel tette volna, hanem tettetésből, bárki kérdezhetné, hogy miből lehet elhinni, hogy velünk szemben őszinte volt, amikor a latinok ellen írt értekezéseit közreadta.²¹ De a könyvei végéhez hozzáfűzött ima mutatja lelkének állhatatlanságát. „*Semmisítsd meg tökéletesen* – mondja ugyanis – *az ilyen tanításokat, kezdetnélküli Ige, még ha tőled is van a te Lelked, aki egy okként és egy elvként nyer meg magának Téged és Atyádat, hogy e tanításokkal senkinek se okozzák nagy bajt, és életem bevégezése előtt távolíts el engem az ilyen istentelenségtől!*”²² Most is mi volt az oka, hogy a latinok földjéről

16 A *Bizonyító (apodiktikus) értekezések* c. művében Palamasz kifejtette, hogy „a Fiútól” és „a Fiú által” öröktől fogva küldött Lélek nem maga a Harmadik Személy, hanem a nem-teremtett kegyelem. A lyoni uniót (1274) ellenző Ciprusi Gergely patriarcha (1282–1289) által kifejtett hagyományt képviseli, amely örök kapcsolatot lát a Fiú és a Lélek között, miközben elveti a *filioque* tanát.

17 1339 elején.

18 Azaz Franciaországba, mivel a pápák Avignonban székeltek.

19 Vagyis a törökök.

20 XII. Benedek (1334–1342)

21 Avignoni útja előtt írt értekezései: *De processione Spiritus Sancti contra Latinos I–II*. [A Szentlélek származásáról a latinok ellen] (*Barlaam Calabro. Opere contro i Latini*. Introduzione, storia dei testi, edizione critica, traduzione e indici a cura di A. FYRIGOS. I–II (Studi e testi No. 347–348), Città del Vaticano : Biblioteca Apostolica Vaticana 1998.); *Legatus* [Követ] és *Confutatio* [Cáfolat] (két párbeszédese mű a Szentlélek származásáról); *De principatu papae* [A pápa elsőségéről] (I. M. KOLBABA ed., *Barlaam the Calabrian. Three Treatises on Papal Primacy: Introduction, Edition, and Translation*, „*Revue des Études Byzantines*” 53 (1995), 41–115.

22 Két változatban maradt fenn ez az imádság (A. FYRIGOS, *Barlaam Calabro. Opere contro i Latini*. II,492), Palamasz a második verzióból idéz, de idézete nem felel meg szó szerint az eredetinek. Az elsőt, mely rövidebb, maga Barlaám írta a Szentlélek származásáról szóló második értekezéséhez, amely szilárdan védi a görög álláspontot, mely szerint a Lélek egyedül az Atyától származik. Az ima második változata már felcsillantja, hogy a *filioque* is tartalmazhat igazságot, s ezzel jelezheti, hogy Barlaám a görög dogmáról áttért a latinra.

visszatérte után rögtön gondosan megfogalmazta azokat az értekezéseket, amelyek – mint bizonyította – pontosan az itáliaiakat védik, és akkor [tette]– amint maga írja a bevezetésben –, amikor Itáliából kapott ösztönzést, hogy megírja *A messzaliánusok ellent*, hacsak ez az állítása sem alakoskodás?

5. Vajon ortodox-e Barlaám?

Tehát összes szava csak díszletként szolgál, ami kifigurázza és nevetségessé teszi a mi dolgainkat, és amit itt egyháznak meg szent és szentséges zsinatnak mond, azt úgy látszik a latinokéról mondja. Azt ugyanis, hogy mindenben inkább a latin egyháznak megfelelően gondolkozik, világosan igazolja, hogy a mi Egyházunktól szinte egyetlen szentséget sem vett fel, amely letörli az evilági életből eredő szennyfoltokat, és hogy másról ne szóljak, azóta, amióta megérkezett közénk, senki sem látta, hogy részesült volna a szent eucharishtiában. Beszéljünk az imáról, vagy a szent epikléziszről, vagy a kereszt alakban lenyírt hajkoronáról és a szerzetesi felavatás oly sok más jelképéről,²³ amelyek nélkül úgy gondoljuk, senki sem lehet szerzetessé, aki a szent atyák törvényhozásának engedelmeskedik? Ő ugyanis a szerzetesi szentségbe²⁴ való bevezetésekor nem kért szent imát,²⁵ hanem önmagát tette szerzetessé, hogy ne mondjam azt, hogy színlelt szerzetes, hiszen *gyümölcseről ismerik fel a fát*²⁶ – mondja az Írás; az eljövendő büntetésről szóló titokzatos tanításokat pedig majd mondják el neki a fültanuk. Én pedig ezekből és az effélékből azt gyanítottam, hogy nem tudatlanságból, hanem rosszindulatból nyilatkozott úgy, hogy teremtett a Lélek istenítő kegyelme. Ha viszont tudatlanságból, mivel azokat vádolja, akik ismerettel rendelkeznek, akkor a meggondolatlanságot összekötötte az e téren való tudatlansággal, és ezért véleményem szerint még súlyosabb vétket követett el. Az összes elvetendő tan ugyanis ilyen forrásból fakadt, amelyből most is napvilágra hozta a gonosz és sok eretnekségnek ez a védelmezője, amint értekezésünk majd megmutatja.

6. Barlaám elveti a kegyelmet

Az isteni dolgokban bölcs Maximosz ugyanis a nagy Makáriossal és az összes többi szenttel összhangban – amint *Az isteni fényről* közzétett értekezéseinkben²⁷ korábban kifejtettük – az eljövendő ígélet zálogáról, a

---

23 Vö. Dénes, *EH* VI,3; MPG 3,533AB; CD II,117,1–15

24 Az ortodox egyház a szerzetessé avatást is *müsztérion*ként (titokként) kezeli, mintegy második kereszttségként, ezért illeti ugyanazzal a névvel, mint a többi (hét) szentséget.

25 A szerzetesi jelöltidő (noviciátus) imával kezdődik az ortodox egyházban.

26 Mt 12,33; Lk 6,44

27 Tr I,3 (fentebb 81–132) és Tr II,3 (fentebb 198–267)

III. triász

fiúvá fogadás kegyelméről, a Lélek istenítő ajándékáról azt mondja, hogy az elmondhatatlant is felülmúló dicsőség fénye, amelyet a szentek látnak, személyi valóságban-létező, nem-teremtett fény, amely örökké van az örökké létezőtől, és amely most ugyan részben, az eljövendő korszakban azonban tökéletesen nyilatkozik meg a szenteknek, és Istent önmaga által nyilatkoztatja ki nekik.²⁸ Ez a filozófus pedig belátva, hogy idegenkedik az ilyen fénytől, mivel egy tapodtat sem tett a hozzá vezető úton, egyáltalán nem bírja elviselni: a gyakorláshoz nem kapcsolta a hitet, hogy általa érje el azt a szemléletet, hanem a hitet is megtagadta meg azokat, akik nem vetették el hitet, hanem ezáltal fel is emelkedtek a szemléléshez. Ő, mivel sokak előtt olyannak akart tűnni, mint aki felülmúlja a hithez ragaszkodókat, írásaival lenézte őket: elveti a kegyelmet, káromolja a kegyelem Urát, együttesen gyalázza az összes szentet, akiktől tapasztalatból tanulhatott volna, és tanítást kaphatott volna a kegyelem fényéről.

7. A „blachernita”-ügy

Amikor pedig úgy döntött, hogy ilyenre vetemedik, miközben nem szkíták közt lakott, nem az agarénusok²⁹ közt forgolódott, hanem Krisztus Egyházának közepette, amely most végre egyszer valóban *helyesen hirdeti az igazság igéjét*,³⁰ ez az ember hatalmas cselhez folyamodik, a lehető legnagyobb titokban és elrejtve tartja a szentek ellen írt könyveit, mintha maga Krisztus Egyháza és annak istenes tanai érdekében harcolna, miközben felforgatja azokat. Nem említi egyetlen szent nevét sem, hanem egy bizonyos trapezunti Theodóroszt állít tanúul, aki Blachernai előljárója volt, és kiderült, hogy a messzaliánusok nyavalyájában sínylődik.³¹ Barlaám tehát kijelentette, hogy amikor ez az ember önmagát védte, nyíltan megmondta, hogy véleménye szerint Isten lényegfölötti elrejtettsége most nem látható, mint korábban,³² hanem a dicsősége, és azt mondta, hogy Isten dicsősége személyi valóságban-létező és nem-teremtett fény, „*Istenség*”-nek és „*az isteni őselv*”-nek nevezik, és egyszerűen mindannak, amit a szentek a Lélek istenítő ajándékára írásaikban alkalmaztak.

---

28 Vö. Tr I,3,20.37 (fentebb 103, 118–119); Tr II,3,37 (fentebb 228–229)

29 A muszlimok, akik Izmaeltól, Ábrahámnak Hágártól született fiától (Ter 16–17) származtatják magukat.

30 2Tim 2,15. Célzás arra, hogy az ortodox egyház elvetette a római uniót.

31 A konstantinápolyi Blachernai-templom papiját I. (Komnénosz) Alexiosz alatt, 1094–1095-ben eretnekként elítélték.

32 Azaz Krisztus megtestesülésekor.

8. Dénes, Maximosz és Aranyszájú János

Hiszen sokhelyütt nevezi értekezéseiben a nagy Dénes ezt „*isteni őselv*”-nek, „*a Jó forrása*”-nak és „*Istenség*”-nek, mint aki az átistenültek elve. Azt mondja: *Ezen túl van Isten, mint aki felülmúlja az Istent és minden elvet.*³³ Az isteni Maximosz pedig „átistenülés”-nek nevezte ezt az istenséget, amikor az átistenülést határozza meg, azt mondta: *személyi valóságban-létező ragyogás, amely nem keletkezett, és felfoghatatlanként nyilatkozik meg az arra méltókban,*³⁴ hozzátéve mindazt a többit is, amit kissé fentebb idéztünk. Hallottuk, hogy a nagy Vazul nem-teremtettnek mondta azt, ami a Fiú által árad reánk.³⁵ Aranyszájú János, aki szavainak erejével kapcsolódik Vazulhoz, megszegyeníti a latinokat, és megsemmisíti ennek az ostoba férfinak cseles ügyeskedéseit, amikor azt mondja: *Nem az Isten, hanem a kegyelem öntetik ki.*³⁶ Az Aranyszájú atya előtt Joel próféta, sőt inkább a próféta által Isten mondta, hogy nem *Lelkemet árasztom ki, hanem Lelkemből árasztok ki.*³⁷ Ha tehát a Lélek nem darabolódik részekre, mi az a Lélek, amelyet Isten az ígélet alapján Isten Lelkéből áraszt ránk? Vajon nem a Lélek kegyelme és tevékenysége, amely a Lélek lényegének tevékenysége? De az Istentől ránk árasztott Lélek nem teremtett a nagy Vazul szerint. Nem-teremtett tehát a kegyelem, és ezt adja, küldi és ajándékozza a Fiú a tanítványoknak, de nem magát a Lelket, ez pedig az istenítő ajándék, amely a legszentebb Léleknek nemcsak nem-teremtett tevékenysége, hanem tőle el sem választható. Hallgasd meg hát újra a nagy Vazult: *Amely életet – mondja ugyanis – másnak a személyi valóságába küldi a Lélek, az nem válik el Ótőle, és nehogy valakinek úgy tűnjék, hogy ezt a mi természetes életünkre mondja (jóllehet azt mondta: „küldte”, de nem azt, hogy teremtette, sőt „küldi”, ami a „nem-teremtettnél” és a „kezdetnélkülínél” még kifejezőbb), egyúttal hozzátette, nehogy azt gondolják, hogy valami természetes dologról beszél: és akik benne részesednek, Istenhez illően élnek, mivel isteni és mennyei életet kaptak.*³⁸

9. „Személyi valóságban-létező” tevékenység

Tehát az Istenhez illően élőknak ilyen isteni és mennyei élete a Lélek elválaszthatatlan életében való részesedésben, amint Pál is az isteni Maximosz szerint *a benne lakónak isteni és örök életét*³⁹ élte. Az ilyen

33 Vö. Dénes, *Levelek* (CPG 6605) II; MPG 3,1068A–1069A; CD II,158,1–11

34 *Válaszok Thalassziosz apát kérdéseire* (CPG 7688) 61, 16. szcholion; MPG 90,644D; CCSG 22,111

35 Ál-Vazul, *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 5; MPG 29,772D

36 Valójában Gabalai Szeverianosz, *A Szentlélekről* (CPG 4188) 11; MPG 52,826

37 Joel 2,28; vö. ApCsel 2,17

38 Ál-Vazul, *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 5; MPG 29,772B

39 *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1144C; vö. *Különféle fejezetek a teológiáról és az*

III. triász

élet tehát egyrészt örök, amely természetszerűleg benne van a Lélekben, Aki öröktől fogva képes átisteníteni. Ezt joggal nevezik „Léleknek” és „Istenségnek” a szentek,⁴⁰ mivel istenítő ajándék, a legkevésbé sem szakad el az adományozó Lélektől; fény, amely elmondhatatlan ragyogással adatik, és csak az arra méltóak ismerik meg, mindazonáltal személyi valóságban-létező, nem amennyiben önmagában-való, hanem mert a Lélek *másnak a személyi valóságába küldi*, akiben szemlélhető is.⁴¹ Azt nevezik ugyanis tulajdonképpeni értelemben személyi valóságban-létezőnek⁴², ami nem önmagában, nem is a lényegben, hanem a személyi valóságban szemlélhető. Ha pedig más módon is hívják személyi valóságban-létezőnek a szentek, majd a későbbiekben megmondjuk. Hiszen felülmúlja a Szentlélek a benne levő és belőle származó istenítő életet mint saját természetes tevékenységét, amely hasonló is hozzá, ha nem is pontosan. *Nem látunk semmi olyan átistenülést vagy életet – mondja ugyanis –, amely pontosan megfelelné annak az Oknak, mely mindeneken a meghaladás minden fajtájával túlemelkedik;*⁴³ tehát hasonló ugyan, de nem pontosan. Nem csak okként múlja felül a Szentlélek, hanem amiatt is, hogy amit kapunk, mindig csak igen kis része az adott ajándéknak, mivel aki kapja, nem képes befogadni az isteni tevékenység egészét. Így sokféleképpen múlja felül Isten az ilyen fényt, az ilyen nem-teremtett ragyogást és az életet meg azt, ami hozzájuk hasonló. Ezeket mondja tehát a nagy Vazul.

10. Krisztus isteni dicsősége

Az istenes Metaphrasztész Simeon, aki a nagy Makáriosz első könyvéből fejezetekre osztott értekezéseket állított össze erről a fényről és erről a dicsőségről, kimerítő, harmonikus és világos magyarázatot nyújt róla. Nem tehetünk jobbat, mint hogy jelen, hosszabb értekezésünkhöz csatolunk belőle néhány fejezetet, lehetőleg tömörítve és megkurtítva, hogy hasznára váljék munkánknak, egyúttal pedig segítse az olvasókat. Tehát azt mondja a hatvankettedik fejezetben: *A boldog Mózesz által, hogy arcán a Lélek dicsősége ragyogott, amelyre egyetlen ember sem tudott tekinteni, mintát nyújtott arra, hogyan dicsőülnek majd meg az igazak feltámadásakor a szentek teste, amely dicsőség birtoklására mostantól fogva méltókká lesznek a szentek hívő lelkei a belső emberben. „Mi ugyanis – mondja – elfátyoloszatlan arccal”, azaz a belső emberben „szemléljük*

---

oikonomiáról, valamint az erényről és a bűnről (CPG 7715) 5,85; MPG 90,1384D (vö. Gal 2,2). Hasonló módon érvel Palamasz Akindünooszhoz írt 3. levelében (15–16; PS I,306–307).

40 Vö. Dénes, *Levelek* (CPG 6605) II; MPG 3,1068A–1069A; CD II,158,4

41 Ál-Vazul, *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 5; MPG 29,772B

42 ἐνυπόστατος.

43 Dénes, *DN* II,7; MPG 3,645B; CD I,131,12–13; Vassányi 177

az Úr dicsőségét, ugyanarra a képmásra változva át dicsőségtől dicsőségre.”⁴⁴ És a hatvanharmadikban: *És a dicsőség, amelyben mostantól fogva, amint mondják, bővelkednek a szentek lelkei, befedi és körülveszi a mezíten testeket a feltámadásban, és a mennyekbe ragadja, mivel körülveszi a jócselekedetekből és a Lélekből áradó dicsőség; ebben a dicsőségben, amint mondtam, már mostantól részesülnek a szentek lelkei. És így megdicsőülve isteni fényben örökre az Úrral lesznek a szentek.*⁴⁵ Tehát ezért ez a fény ragyogta körül a nagy Dénes szerint a hegyen a kiválasztott apostolokat: *Amikor romolhatatlanná és halhatatlanná váltunk, és elnyertük a Krisztus-formájúság és hiánytalan üdvösség osztályrészét, az Írás szerint „mindig az Úrral leszünk”,⁴⁶ mivel tökéletesen tiszta szemlélődések révén elteltünk az Ő látható isteni megmutatkozásával, amely vakító világossággal ragyog körül minket, mint a tanítványokat Urunk tökéletesen isteni színváltozása során.*⁴⁷ Tehát isteni ez a fény, amint János is mondta a Jelenések Könyvében,⁴⁸ és ezzel összhangban vélekednek az összes szentek. A Teológus melléknevű Gergely pedig azt mondja: *Azt tanítom, hogy testben jön el, olyan testben, amelyben látták Őt vagy megjelent a tanítványok előtt a hegyen, amikor az Istenség legyőzi a testi gyöngeséget.*⁴⁹

11. Nincsenek többé jelképek!

„Azonban érzékelhető volt az a fény – mondja –, és a levegő révén látható, azért keletkezett akkor, hogy rémületet keltsen, és rögtön el is tűnt, és Istenségnek mondják, mivel az Istenség jelképe.” Micsoda újdonság! Csak egy napig tartó

44 2Kor 3,18; Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *Az értelem felemeléséről* (CPG 2413/2) 1; MPG 34,889C. A következő részletet parafrázeálja: „A szentéletű Mózes ennek előképét mutatta meg, amikor felragyogott arcán a Lélek dicsősége úgy, hogy egyetlen ember sem tudott ránézni az arcára. Az igazak feltámadásakor így fognak megdicsőülni azok teste, akik erre méltók, s az a dicsőség jelenik meg majd a belső emberben, amit a szentek és hívők lelkei, akiket Isten erre méltónak talált, már most is önmagukban hordoznak (vö. Róm 7,22; 2Kor 4,16; Ef 3,16). Hiszen az Írás azt mondja, hogy *mi mindnyájan, akik fedetlen arccal azaz a belső emberben tükrözzük vissza az Úr dicsőségét, képmására alakulunk át dicsőségből dicsőségbe.*” *Homiliák* (CPG 2411) 5,10; MPG 34,516AB; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4) 62,426–433.

45 *Az értelem felemeléséről* (CPG 2413/2) 2; MPG 34,892AB A következő részletet parafrázeálja: „A szent Mózes tehát kétféle módon mutatta meg, hogy a feltámadáskor az igazi keresztények a fénynek milyen dicsőségét és milyen szellemi edelet kapnak a Lélektől, amikre már most rejtett módon méltóknak találtak. Akkor pedig majd a testükön is nyilvánvalóvá lesz mindez. Mert a dicsőség, amit a szentek már most a lelkükben bírnak, amint mondtuk, betakarja és felöltözteti a mezíten testeket, s felragadja őket az egekbe, s végül örökre nyugalomra lelünk a test és a lélek számára a mennyek országában az Úrral.” Baán Izsák ford. *Homiliák* (CPG 2411) 5,11; MPG 34,516B; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4) 62,451–63,457

46 1Tessz 4,17

47 DN I,4; MPG 3,592BC; CD I,114,1–11; Vassányi 160

48 Vö. Jel 21,23; 22,5

49 *Levelek* (CPG 3032) 101 (Kledonioszhoz); MPG 37,181AB; SC 208,48; Vanyó L. ford. ÓI 6,463–464.

III. triász

istenségről hallunk, amely érzékelhető és keletkezett, egyik nap létrejön, másnapra pedig elpusztul, mint a „tiszavirágnak” nevezett élőlény, sőt még ennél is rövidebb ideig él, mert ugyanabban az órában jön létre és oszlik fel, ráadásul „*folyton keletkezőben van, de sohasem létezik*”.⁵⁰ Ilyen istenség győzte le tehát azt az imádott és Istennel azonos testet,⁵¹ amely valójában sosem volt Istenség? Sőt nemcsak „valamikor legyőzte”, hanem szüntelenül legyőzi! Hiszen nem azt mondja, hogy „legyőzte”, hanem „legyőzi”, és nemcsak a jelenlegi, hanem az eljövendő korszakban is. Mit mondasz? Ilyen Istenséggel egyesül végtelen időig az Úr, és ez arat teljes győzelmet felette? És ott mindenek helyett Isten lesz számunkra az Apostol⁵² és az atyák szavai szerint,⁵³ Krisztushoz viszont az Istenség helyébe érzéki fény kapcsolódik majd? És *ott ugyan nem lesz szükségünk levegőre, helyre és effélékre* ugyanazon tanítás szerint, de levegőn keresztül látjuk majd az Istenséget? Hogy lehetnének ott még ilyen jelképek, egyszer tükrök, másszor rejtélyek⁵⁴, a színelátás pedig csak reménybeli lesz? Sőt, ha akkor is ilyen jelképek, tükrök és rejtélyek lesznek – jaj, mekkora csalás és árusítás! –, reményeink megcsaltak, álokoskodás tévesztett meg, mert azt vártuk, hogy az ígéret folytán az Istenséget nyerjük el, de még csak nem is láthatjuk az Istenséget, helyette viszont egy érzékelhető fényt, az Istenségtől teljesen idegen természetet. Hogy lehet egy ilyen fény jelkép? Ha pedig valóban az volt, hogy lehet „Istenségnek” nevezni? Hiszen nem emberség a lerajzolt ember, nem angyltság az angyal megjelent jelképe.

12. A tábor-hegyi fényről szóló szövegek magyarázata

Melyik szent mondta valaha is teremtett jelképnek ezt a fényt? Teológus Gergely azt mondja: *Fény volt a hegyen a tanítványok számára megnyilvánult Istenség*.⁵⁵ Ha tehát a fény nem volt valóban a valódi Istenség, hanem teremtett jelképe, nem azt kellett volna mondani, hogy „fény volt a megnyilvánult Istenség”, hanem „fény nyilvánította ki az Istenséget”, és nem is „kinyilvánította”, hanem „mutatta”, mivel a hozzá kapcsolódó igekötő⁵⁶ nyilvánvalóan bizonyítja az istenség elrejtettségének homályos

---

50 Plátón, *Timaios* 27 d; in *Plátón összes művei*, Európa, Budapest 1984, III,325. Kövendi Dénes ford. Barlaám a hészüchaszták látomásaira alkalmazta (ld. Tr II,3,55; fentebb 245–246)

51 Nazianzosi Gergely kifejezése: *Homiliák* (CPG 3010) 45,13; MPG 36,641A; ÓÍ 6,431

52 Kol 3,11

53 Nüsszai Gergely, *A lélekről és feltámadásról* (CPG 3149); MPG 46,104C; ÓÍ 6,616–617

54 „Megpillantani engedte Országát, nem rejtélyben, sem tükör által, hanem szemtől szembe” – mondja Krisztus színeváltozásáról Aranyszájú János [*A bukott Theodóroszhoz* 1,11 (CPG 4305); MPG 47,292; SC 117,144]; vö. Szám 12,3; 1Kor 13,12

55 *Homiliák* (3010) 40,6; MPG 36,365A; SC 358,208; Vö. ÓÍ 17,273

56 „mutatta” (δειξάν) – „kinyilvánította” (παράδειξάν), ahol az igekötő a παρα.

megnyilvánulását. Így szól az, akinek mellékeve „a teológiában járatos”.⁵⁷ Az Aranyházú teológus pedig azt mondja: *Önmagánál fénylőbbnek tűnt fel az Úr, amikor az Istenség megmutatta sugarait.* Látod, hogy itt is az igekötő jelzi világosan az elrejtettség megnyilvánulását, de ne hagyd figyelmen kívül, hogy névelőt kapcsol hozzá, ugyanis nem azt mondja, hogy „Istenség”, hanem hogy „az Istenség”, vagyis az igazi Istenség. Hiszen hogyan lehetne az Istenség sugara az a fény, amely egy idegen természetű Istenség jelképe? A nagy Vazul⁵⁸ pedig, amikor azt mutatja, hogy egy fény a három személyben imádott Isten, azt mondja: *az Isten, aki megközelíthetetlen fényben lakik*⁵⁹, a teljesen megközelíthetetlen ugyanis valóságos, a valóságos pedig megközelíthetetlen. Akkor le is borultak az apostolok,⁶⁰ mert nem voltak képesek a Fiú fényének dicsőségére nézni, mivel Ő megközelíthetetlen fény. A Lélek is fény. *Aki [ti. Isten] – mondja – felragyogott szíveinkben a Szentlélek által.*⁶¹ Ha tehát a megközelíthetetlen valóságos – az a fény pedig megközelíthetetlen volt –, nem az Istenség szerepjátása volt az a fény, hanem valóban az igazi Istenség fénye, nemcsak a Fiú Istenségéé, hanem a Léleké és az Atyáé is. Ezért mindnyájan együtt énekeljük az Úrnak, amikor megüljük az évenkénti ünnepet: *Ma a Táboron a te megmutatózó fényességében megláttuk az Atyát mint Világosságot, fényként a Lelket is,*⁶² *mert felfedted előttünk az Istenségedtől elkülöníthetetlen ragyogást.*⁶³ Itt tehát nemcsak a hozzáfűzött igekötő, hanem az elrejtettség nevének megjelölése is mutatja az elrejtettség megnyilvánulását. Tehát mivel az összes szentek egybehangzóan igaz Istenségnek nevezik azt a fényt, hogyan merészeled megfosztani az Istenségtől, amikor kijelented, hogy „teremtett és érzékelhető” és „az Istenség” olyan „jelképe”, ami még a mi gondolkodásunknál is alacsonyabb rendű?

13. Maximosz szimbolikus teológiája

Az isteni dolgokban bölcs Maximosz, aki szokása szerint az egyik dolgot egy másik dolog jelképének mondja az analógia miatt az allegória alapján, nem mindig az alacsonyabb rendűt tartja a magasabb rendű jelképének – mint ahogy te véled, mindenben bölcs ember –, hanem olykor a magasabb rendűt az alacsonyabb rendű jelképének, amint az Uralkodó testéről is azt mondja, hogy amikor a keresztre volt fölemelve, jelképévé

---

57 Teológus, vagyis Nazianzoszi Gergely.

58 Vö. Ál-Vazul, *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 5; MPG 29,640AB

59 1Tim 6,16

60 ApCsel 9,4; 26,14; Mt 17,6 és párh.

61 2Kor 4,6. *a Szentlélek által* kitétel nincs a szentírási kódexekben!

62 Aug. 6. fényének; Ménea VI,363

63 Aug. 7. *aposticha* (előverses sztichirák) doxasztikonja, Ménea VI,366

III. triász

lett tévelygő testünknek, amely a szenvedélyeinkhez van szögezve, József pedig, akit „csatlakozásnak” magyaráz, az erény és a hit jelképe. *Hiszen ezek [az erények] azokhoz csatlakozva, akiket korábban a szenvedélyek akadályoztak – mondja –, kibúzózzák belőlük a szenvedélyeket, amint József a szögeket, aki levette a keresztről az Urat.*⁶⁴ Maximosz tehát csak allegorizálva nevezte az állító és tagadó teológia jelképének azt a fényt,⁶⁵ amennyiben magasabb rendű az alacsonyabb rendűeknél, és amennyiben önmagában birtokolja a teológia ismeretét, és azt nyújtja. Hogyhogy? Vajon nem Mózes is a gondviselés jelképének mondta, Illést pedig az ítélet jelképének?⁶⁶ Akkor tehát ezek sem voltak ott valójában, hanem mindez csak képzelgés és szerepjátszás volt? Hogy is merészelne bárki ilyet mondani, a jó Barlaám kivételével, aki arról a fényről is azt mondta, hogy egy idegen természetű Istenség, megjátszott istenség, jóllehet az istenes teológusok egész kara óvakodott attól, hogy emiatt egyszerűen jelképnek nevezze annak a fénynek a kegyelmét, nehogy az ilyen kijelentés hatására bárki az azonos nevűség miatt megtévesztve teremtettnek és az Istenségtől idegennek vélje azt a legistenibb fényt. Minthogy helyes és egészséges értelemben mondják és gondolják az „Istenség jelképének”, semmiféleképp nem gondolhatjuk, hogy ellentétes az igazsággal.

14. A jelképek különböző fajtái

Legyen hát az Istenség jelképe, amint te kívánod! Így sem győzől meg minket, se nem tántorítasz el – tudd meg jól! – a boldog reménytől. Hiszen minden jelkép vagy olyan természetű, aminek a jelképe, vagy teljesen más természetű. Amikor ugyanis felkel a nap, fényének természetes jelképe a hajnal, és a tűz melegítő erejének természetes jelképe a hő. A nem természetes jelkép pedig vagy olyan, ami önmagában képes létezni, és a felhasználók egyszerűen jelképnek tekintik, mint a tűzjelet, ha támad az ellenség, vagy saját természete szerint ugyan nem áll fenn, de szükség szerint a jövőre mutató tünetévé lesz, és csak ilyen értelemben jelkép. Ilyenek azok, amik a prófétáknak érzékelhetőleg és formákban jelentek meg, mint Zakariás sarlója,⁶⁷ Ezekiel pusztító eszközei⁶⁸ és az ezekhez hasonlók. A természetes jelkép tehát mindig azzal a természettel van együtt, amelytől a léte származik, hiszen azért természetes. Ami pedig más természetű, és önálló léte van, egyáltalán nem kísérheti mindig az általa jelölt dolgot: semmi

---

64 Vö. *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1376CD (tartalmi összegzés)

65 Vö. MPG 91,1165B

66 Uo. MPG 91,1168C

67 Zak 5,1–2 (LXX)

68 Ez 9,2

akadálya, hogy a jelzett dolog előtt vagy után az legyen, ami önmagában. Az a jelkép viszont, amelynek nincs önálló léte, sem előbb, sem utóbb nem létezik – hiszen ez lehetetlen –: amint egy pillanatra feltűnt, rögtön a nemlétbe távozik, és teljesen eltűnik. Ha tehát jelkép a Táboron feltűnt fény, vagy természetes, vagy nem természetes; ha pedig nem természetes, akkor vagy önálló létező, vagy csak önálló lét nélküli, pusztá jelenség. De ha csak önálló lét nélküli, pusztá jelenség, akkor Krisztus nem is volt ilyen, most sem az, és nem is lesz mindörökké. Hogy pedig Krisztus ilyen lesz mindörökké, azt Areopagita Dénes, Teológus Gergely és mindazok világosan állítják, akik várják ezt a mennyből dicsőséggel eljövőt, amint kissé feljebb is bebizonyosodott.⁶⁹ Tehát nem önálló lét nélküli, pusztá jelenség volt az a fény.

15. Örök világosság

Valójában Krisztus nemcsak a jövőben lesz ilyen mindörökké, hanem a hegyre való felmenetel előtt is már ilyen volt. Hallgasd meg az isteni dolgokban bölcs Damaszkuszt: *Színében átváltozik Krisztus, nem azt véve fel, ami nem volt, sem azzá változva, ami nem volt, hanem azt nyilvánítva ki saját tanítványainak, ami volt, felhívította szemüket, és a vakokból látókká alakította őket. Miközben az előbbi állapothoz viszonyítva azonos maradt, a tanítványok most látták, mint aki kinyilvánítja dicsőségét; hiszen Ő az igazi világosság, a dicsőség ékessége.*⁷⁰ Ezt mutatja a nagy Vazul is, amikor azt mondja: *Úgy jelent meg az isteni erő az Úr belőlünk felvett testén keresztül, mint a fény az áttetsző ablaktáblákon át, megvilágosítva azoknak szemeit, akiknek szíve megtisztult.*⁷¹ Azonban az Egyházban évente énekelt himnuszok is, mint az, hogy *a test alá rejtette azt, amit most megmutatott, és a most megnyilvánult eredeti és fényt felülmúló szépség*⁷² mi mást állít, mint hogy korábban is létezett? És mit mond a mi [emberi] keverékünk átalakulása, annak isteni működése és az isteni újjáformálás? Vajon nem történt meg kezdetben rögtön a test felvételével egyidejűleg? Következésképp Ő ugyan korábban is ilyen volt, de az apostolok szeméibe akkor isteni erőt helyezve olyanokká tette őket, hogy felnézzenek és lássanak. Tehát nem jelenség volt az a fény, hiszen mindörökké meglesz, és kezdettől fogva meg is volt.

69 Vö. Tr III,1,10–11 (fentebb 276–278)

70 Damaszkuszi János, a későókor legjelentősebb görög teológusa (675–753/4), *Homília a színváltásról* (CPG 8057) 12–13; MPG 96,564C–565A; Kötter (PTS 29) 450;

71 *Homília Krisztus születésére* (CPG 2913) 6; MPG 31,1473D; Vanyó L. ford. ÓÍ 16,85.

72 Vö. Névtelen szerző (Anatoliosz himnuszszerző vagy Koszmasz szerzetes?) műve Aug. 6. alkonyati zsolozsma, 3. litiai szűhira; Vö. Ménea VI,352

16. Krisztus ma is ragyog

Márpedig ha megvolt és mindörökké meglesz, akkor tehát most is ilyen. A leghetlenebb dolog lenne ugyanis, hogy a Táboron történt legistenibb látványig és utána mindörökké ilyen az eljövendő korszakban, de a közbeeső időben megváltozott, mert elhárította magától ezt a dicsőséget. Mivel pedig most is a *magasságban a Fölség jobbján*⁷³ így ragyogva ül, mindenkinek csatlakoznia kell ahhoz és hinnie annak, aki azt mondja: *Jertek, menjüek fel a mennyei, szent hegyre, lássuk az Atyának és a Léleknek az egyszülött Fiúban ragyogó, anyagtalan Istenségét!*⁷⁴ Ha pedig azt gondolja valaki, hogy egynek nem kell hinni, az engedelmeskedjen kettőnek, sőt az összes szentnek. Aki ugyanis gyertyatartóként szolgált Krétában, az értelmi és szent fáklya, a boldog András,⁷⁵ amikor a Táboron ragyogó fényt dicsőíti, azt mondja: *A [mennylöttiek] értelmi rendje anyagtalanul ezt a fényt ünnepelve bizonyítékát nyújtja az Ige irántunk tanúsított emberszeretetének.*⁷⁶ Majdnem ugyanezt mondja a nagy Dénes is, amikor az égfeletti értelmek legfelső rendjeit magasztalja. Ugyanis azt mondja, hogy nemcsak a Háromság dicsőségében részesednek és azt szemlélik, hanem Jézus megvilágosításában is; hiszen az erre a szemlélésre méltatottak be is vannak avatva, mivel [Jézus] maga is istenítő fény, *amennyiben valódi közelségében élnek, elsődlegesen részesedve istenítő fényeinek ismeretében.*⁷⁷ A nagy Makáriosz pedig, aki a bölcs Simeon nyelvét használja, sőt inkább együtt egy nyelvet használnak, úgyhogy két nyelvvel pontosabban fejezi ki az igazságot, azt mondja: *Az emberi természet keveréke, amelyet magára vett az Úr, a Fölség jobbjára ült a mennyekben,*⁷⁸ *telve dicsőséggel, nemcsak arcán, mint Mózesnek, hanem az egész testében.*⁷⁹ Tehát változatlanul birtokolja Krisztus azt a fényt, sőt mindig is birtokolta, mindig is birtokolja és mindig birtokolni is fogja ezt magával. Ha pedig volt, van és lesz, akkor tehát nem jelenség volt az a fény, amellyel az Úr ragyogott a hegyen, és nem csak valósággal nem rendelkező jelkép.

73 Zsid 1,3

74 Damaszkuszi János (2.) kánonja aug. 6.-ra, 9. óda 2. tropáronja; Vö. Ménea VI,362

75 Krétai Szent András (kb. 660-740) szónok és himnuszalkotó, a kánon irodalmi műfaja megteremtőjének hírében áll.

76 *Homília a színeváltozásról* (CPG 8176) 7; MPG 97,933C

77 CH VII,2; MPG 3,208C; CD II,29,11–13; Erdő 231

78 Zsid 1,3

79 Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *A türelemről* (CPG 2413/2) 4; MPG 34,868CD. Vö. Tr I,3,29 (fentebb 111–112)

17. Krisztus saját fénye

Ha azt mondaná valaki, hogy ez a fény az önmagában fennálló dolgok közül való, és különbözik a jelzett dolog természetétől, viszont a jelzett dolog jelképéül szolgál, mutassa meg, hogy hol van ez és milyen, mivel magából a tapasztalatból bizonyult megközelíthetetlennek, és nem egyszerűen a szemek számára megközelíthetetlennek – hiszen azt mondja, hogy *arccal a földre borultak a tanítványok*⁸⁰ –, és bizony sehonnan máshonnan nem sugárzott messzire ez a fény, mint egyedül az imádott arcról és testről. Máskülönben, ha az önmagukban fennálló dolgok közül való lenne ugyan, de állandóan Krisztussal lenne az eljövendő korszakokban, ott három természetből és lényegből összetetté lenne Krisztus: az emberiből, az isteniből és annak a fénynek a természetéből. Tehát világossá vált és ragyogóan bebizonyosodott, hogy nem az önmagukban fennálló dolgok közül való, és az Istenségtől nem idegen az a fény. Most tehát, miután beszéltünk erről, azt kell elmagyarázni, hogy miért nevezik ezt az istenítő kegyelmet, vagyis ezt az isteni fényt „személyi valóságban-létezőnek” a szentek.

18. Mit jelent a „személyi valóságban-létező”?

Ezzel az elnevezéssel nem azt állítják, hogy önmagában létező ez a fény: ez egyrészt kitűnik abból, hogy sosem mondják, hogy saját személyi valóságban van, amint korábban máshol is mondtuk,⁸¹ másrészt még nyilvánvalóbb az előbb közölt felosztásból. Mivel pedig valósággal nem rendelkezőnek nemcsak a nemlétet mondják, nemcsak a pusztá jelenséget, hanem azt is, ami gyorsan szétesik és elvész, ami azonnal elpusztul és rögtön véget ér, mint amilyen a villám és a mennydörgés természete, de a mi szavunk és gondolatunk is, annak a fénynek a tartós és szilárd voltára utalva helyesen mondták azt személyi valóságban-létezőnek a szentek, mert maradandó, nem úgy, mint a villám, a szó vagy a gondolat, amely épp csak hogy elfut az észlelők mellett. Ez a legbölcsebb férfi pedig még azelőtt, hogy ismerné ennek a „személyi valóságban-létező” kifejezésnek a jelentését, úgy támad azokra, akik ezt alkalmazták, mint akik istentelen dolgokat mondanak. Ámbár ha távol tartotta volna magát azoktól, akik helyesen alkalmazzák, és nem saját kitalált magyarázatai alapján értelmezte volna velük szemben a szavaikat; ha inkább azt mondta volna, hogy ez a fény nem abban az értelemben személyi valóságban-létező, hogy saját személyi valósága van; vagy ha vádolta volna őket, de nem úgy, mint eretnekeket,

80 Mt 17,6; Majumai (Énekszerző) Koszmasz (675–752) kánonja aug. 6-i reggeli istentiszteletre (9. óda 1. tropáron); Vö. Ménea VI,362

81 Vö. Tr III,1,9 (fentebb 275–276)

egyikünk sem tartotta volna érdemesnek, hogy ellene mondjon. De erről elég ennyi! Már mondtuk azonban, hogy van egy másik, istenfélő és helyes jelentése is ennek a „személyi valóságban-létezőnek”, most pedig vissza kell térnünk témánk további bizonyítására.

19. A Fiú istenségének természetes jelképe

Ha tehát természetes jelkép az a fény, amely a hegyen az Üdvözítőről tündökölt, nem természetes tulajdonsága a benne lévő mindkét természetnek. Mindegyiküknek különbözők ugyanis a természetes jellegzetességei. Márpedig nem lehet az emberi természet jellegzetessége, mivel természetünk nem fény, különösen nem olyan fény, amilyen az volt; és bizonyára nem azért vitte fel a Táborra az Úr a kiválasztott tanítványokat, hogy megmutassa azt, hogy ember. Hiszen már három éve látták, hogy együtt él velük, ugyanazt az életmódot folytatja, mint ők, és amint az Írás mondja: *együtt étkezett velük,*⁸² hanem azért, hogy megmutassa, amint az ének mondja, hogy *ő az Atya kisértésének.*⁸³ Ezzel szemben sem te magad, sem bárki, aki merészebbnek tünne nálad, nem mondhatná, hogy ez az emberség jelképe, hanem az Istenségé. Ha tehát természetes jelkép, de nem az emberi természeté, akkor tehát az Egyszülött Istenségének természetes jelképe az a fény, amint az isteni Damaszkuszi János is nagyon világosan tanította nekünk: *A Fiú, aki az Atyától kezdet nélkül született* – mondja ugyanis – *rendelkezik az Istenség természetes, kezdet nélküli sugarával, az Istenség dicsősége pedig a test dicsőségévé is válik.*⁸⁴ Tehát a dicsőség nem keletkezett, nem kezdődött, nem ért véget; a természetes jelképek ugyanis mindig együtt vannak azzal a természettel, amelynek jelképei; ugyan nem mindig jelképek, de mindig együtt vannak, mert az isteni dolgokat nagyon ismerő Maximosz is *kezdetnélkülinek és határtalannak* mondja *mindazt, amit Isten körül lényegileg szemlélnek.*⁸⁵ Amint szerinte sok van, amit Isten körül lényegileg szemlélnek, és a legkevésbé sem gyengítik az egyszerűségről vallott tanítást, mennyivel inkább nem okoz semmiféle kárt az a fényeszerű jelkép, amely egy közülük.

---

82 ApCsel 1,4

83 A színeváltozás kontácionja és ikosza; Ménea VI,360

84 *Homília a színeváltozásról* (CPG 8057) 12; MPG 96,564B; Kotter (PTS 29) 449–450

85 Vö. *Teológiai fejezetek* 1,48; MPG 90,1100D; Vö. Orosz 251: „Istennek azok a művei, amelyek nem időbeli kezdetből erednek, maguk a részesedés forrásai, amelyekből aztán kegyelemszerűen részesednek a részesedő létezők. Ilyenek például a jóság és mindaz, ami még a jóság fogalmához tartozik. Idetartozik maga az élet, halhatatlanság, egyszerűség, változatlanság, végtelenség s még mindaz, amit lényegileg Isten köré sorolunk. Valóban Isten művei ezek, s mégsem rendelkeznek időbeli kezdettel.”

20. A tűz képe

Hogy pedig az Isten körül lényegileg szemlélt dolgok közé tartozik ez a fény is, sok másból is, de leginkább az Egyházban évente énekelt himnuszokból tanuljuk. Elég egyikük, hogy bizonyítsa: *A te lényegi és isteni szépségednek tested alá elrejtett világosságát, Krisztus, megmutattad a szent hegyen, Jóságos, amikor felragyogott a veled együtt levő tanítványoknak.*⁸⁶ Nem kevésbé mondta az isteni Maximosz is ott, hogy *emberszeretete miatt maga vált önmaga jelképévé,*⁸⁷ és természetes jelképként mutatta meg ezt a fényt. Hiszen a nem természetes jelkép esetében az egyiknek lehet jelképe a másik, de ugyanaz nem lehet önmaga jelképe; amikor viszont a jelkép természetszerűen nyeri létét abból, aminek a jelképe, akkor mondjuk, hogy maga vált önmaga jelképévé. A tűz égető hatóereje ugyanis, amelynek jelképe az érzékelés számára elérhető hő, kétségkívül maga válik önmaga jelképévé, mivel mindig önmagával együtt birtokolja, de egy, és emiatt semmiféle kettősséggel nem rendelkezik, miközben természetszerűleg használja a hőt mint jelképet, valahányszor olyan valami jelenik meg, ami képes a hőt befogadni. Éppígy a felkelő nap fényének jelképe a hajnalpír, amely maga vált önmaga jelképévé. Ismerjük a nap fényét is, hiszen ez is felfogható a látással, amellyel az alkonyfényt is fel tudjuk fogni; a napkorongba azonban senki sem nézhet bele, sugara pedig szinte láthatatlan. A tűz melegét a tapintás fogja fel, az égető hatóerőt azonban, amelynek jelképe – mint mondtuk – a hő, egyáltalán nem ismeri a tapintás, bár tudja, hogy van, de azt nem, hogy milyen, sem azt, hogy mekkora. Hiszen ha a tapintás önmaga által próbálná megtanulni, hogy mi az égető hatóerő, amely a hőt termeli, elpusztulna, mivel teljesen tűzzé válna, és megszűnne tapintás lenni. Ezért ha valamikor is arra merészkedik, hogy megpróbálja, rögtön visszahúzódik és sietve elmenekül, mert keserűen bánja a tanulásra ösztönző vágyát. Tehát a tűz ereje, a hő tapintással megközelíthető, az égető forróság azonban egyáltalán nem közelíthető meg.⁸⁸

21. Részesedés és transzcendencia

Ha tehát ezeknél így áll a dolog, hogy mondhatja valaki, hogy megismerhetővé válik a rejtekben lévő transzcendens Istenség, amikor ennek természetes jelképét ismerjük meg? Hogyhogy? Ha a nappali fénynek hajnali jelképe megközelíthetetlen lenne a szemek számára, éppúgy a nap is, sőt még annál is inkább, vajon láthatnák-e a nappalt vagy legalábbis valami mást a nappali fényben? Hogyan ismerhették volna fel, hogy milyen

86 Nem azonosított idézet.

87 *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1165D

88 Vö. CH XV,2; MPG 3,328D–329C; CD II,51,22–53,5; Vö. Erdő 252–253

III. triász

fénye van a napnak, amely analóg módon megfelel annak a nappalnak? Így sokkal inkább egyedül a részesedésekben ismerhetők fel az isteni dolgok, bár azt, hogy milyenek önmaguk alapja és elve szerint, soha senki sem tudja, a világot felülmúló magasságokban levő legfelsőbb értelmek egyike sem, tehát annál kevésbé ismerjük mi is.

22. Eszkatológikus elővételezés

Azonban természetesen nem egyszerűen látták ezt a jelképet az Úr tanítványai, ha előbb nem kaptak volna olyan szemeket, amikkel korábban még nem rendelkeztek, amennyiben *vakokból látókká váltak* az isteni Damaszkuszi János szerint,⁸⁹ és látták azt a nem-teremtett fényt, mert bár szemekkel is felfoghatóvá vált, de olyan szemekkel, amelyek a szemeket felülmúlókká váltak, és lelki képességgel fogták fel a lelki fényt. Így érzékkel felfogható, egyúttal pedig az érzékelést felülmúló az a fény, amely elmondhatatlan, megközelíthetetlen, anyagtalan, nem-teremtett, átistenítő, örök, az isteni természet ragyogása, az Istenség dicsősége, a mennyek országának szépsége.⁹⁰ Egy ilyen fény tűnik tehát számodra az Istenségtől idegennek, érzékelhető és teremtett jelképnek és „*a levegő révén láthatónak*”⁹¹ De hogy az Istenségtől bizony nem idegen, hanem annak természetes jellemzője, ismét hallgasd meg az isteni dolgokban bölcs Damaszkuszt, amikor azt mondja: *Nem úgy birtokolta az isteni dicsőség ékességét, mint amit utólag szerzett, ahogyan Mózes, hanem mint ami a természetes isteni dicsőségből és ragyogásból ered.*⁹² És ismét: „*Az eljövendő korszakban mindig az Úrral leszünk,*⁹³ *Krisztust szemlélve az Istenség tiündöklő fényében; ez a fény győzedelmeskedik minden természet fölött,*⁹⁴ és újból: *Az apostolok vezetőit saját dicsőségének és istenségének tanújávául veszi maga mellé; kinyilatkoztatja nekik saját Istenségét,*⁹⁵ amely meghalad mindeneket, az egyetlen, minden tökéletességet felülmúló és megalapozó. Hogy pedig nem a levegő révén látható, megmutatja a nagy Dénes és azok,

---

89 *Homília a színeváltozásról* (CPG 8057) 12; MPG 96,564C; Kotter (PTS 29) 450

90 Vö. Szent Simeon, az Új Teológus: *Az isteni szerelmek himnuszai* VI (L'Harmattan – Odigitria, Budapest 2010, 43):

„Hogy’ lehetsz tűz lángolása,
hogyan hűs víznek forrása,
lángod hogy’ perzsel, hogy’ éltet,
halálunknak hogy’ vetsz véget?”
Perczel I. ford.

91 Vö. Tr III,1,10 (fentebb 276–277)

92 *Homília a színeváltozásról* (CPG 8057) 10; MPG 96,561D; Kotter (PTS 29) 449

93 1Tessz 4,17

94 *Homília a színeváltozásról* (CPG 8057) 15–16; MPG 96,569AB; Kotter (PTS 29) 453–454

95 Uo. 1; MPG 96,557C; Kotter (PTS 29) 445

akik vele együtt az eljövendő korszak fényének nevezik,⁹⁶ amikor szerintük nem lesz szükségünk levegőre. Ráadásul a nagy Vazul is azt mondja, hogy a szív szemeivel látható. Hogy pedig nem érzéki fény, abból is belátható, hogy nem a levegő révén látható. Amikor viszont a Táboron a napnál fényesebben ragyogott, a közellevők sem látták! Hát nem nyilvánvaló, hogy szándékosan káromolod Istent, amikor ilyen nagy szentekkel szállsz szembe, akik ennyire magasztalják ezt a fényt?

23. Lényeg és lényegi jellemzők

Nem hagysz fel tehát ezért azzal, ó, ember, hogy az isteni és lényegi szépség fényét ne csak érzékinek és teremtettnek, hanem a mi gondolkozásunknál is alacsonyabb rendűnek nyilvánítsd? A gondolkozásnál alacsonyabb rendűek mindazok – ó, ég és föld! –, akik önmagukban látják az Isten országának fényét, az eljövendő korszak szépségét, az isteni természet dicsőségét? A fényt, amelyet minden érzéki és értelmi felfogástól mentes elragadtatásban láttak az isteni Kréti András szerint az apostolok, *akik azáltal fogadták be a valódi látást, hogy egyáltalán nem láttak, és azáltal nyerték el a természetfölöttiek érzékelését, hogy megtapasztalták az istenit.*⁹⁷ Hogy van tehát? Vajon nem ördögi az [isteni dolgoktól] való elragadtatás, ha az a gondolkodásnál alacsonyabb rendű? Tehát ördögi extázist tapasztaltak meg az Úr beavatottjai?! Hallatlan! Ámbár azt kaptuk örökségül, hogy együtt mondjuk Krisztusnak: *A te fényözönöd elviselhetetlenségét és istenséged megközelíthetlenségét szemlélve a kiválasztott apostolok a hegyen isteni elragadtatással elváltak.*⁹⁸ Hogyne érnék tetten, hogy teremtménynek mondd az Istent, mivel az ő lényegi tevékenységeit teremtetteknek nyilvánítod? Hiszen egyetlen értelmes ember sem mondaná, hogy a lényegi jóság és élet az Isten lényegfeletti lényege. A lényegi tulajdonság ugyanis nem azonos a lényeggel, amely a lényegi tulajdonságokat birtokolja; a nagy Dénes szerint, *amikor Istennek, életnek vagy lényegnek nevezjük a lényegfölötti elrejtettséget, semmi mást nem gondolunk el, mint a nem-részesezhető Istenből hozzánk küldött gondviselő erőket.*⁹⁹ Tehát lényegi erők ezek, de lényegfölötti, sőt „lényeg felülmúlva

96 Vö. DN I,4; MPG 3,592BC; CD I,114,1–11; Vassányi 160

97 *Homília a színeváltozásról* (CPG 8176) 7; MPG 97,949C

98 Aug. 6. alkonyati istentisztelet *aposticháinak* (előverses sztichiráinak) 3. sztichirája; Ménea VI,353

99 DN II,7; MPG 3,645A; CD I,131,7–10. Vassányi 177: „Így nevezjük bár Istennek vagy életnek vagy lényegnek vagy világosságnak vagy értelemnek a lényegfölötti rejtelmet, *semmi mást nem gondolunk el, mint a belőle hozzánk küldött, istenné tevő vagy lényegyet létesítő vagy nemző vagy bölcsességet adományozó hatóerőket.*” (A kritikai kiadás szövegében nem szerepel a Palamasznál kiegészítésként olvasható – általunk dőlt betűvel jelölt – két kifejezés: *a nem-részesezhető Istenből hozzánk küldött gondviselő erők.*)

önmagában lényegfölötti”, ami ezeket az erőket egybefogja és egységben birtokolja. Így tehát ez az istenítő fény is lényegi, de maga nem az Isten lényege.¹⁰⁰

24. „Nem vagyunk kétistenhívők!”

Ez a filozófus azonban tovább haladva nemcsak erről állítja, hogy teremtett, hanem Isten minden hatóerejéről és tevékenységéről, jóllehet a szentek világosan megmondják, hogy a nem-teremtett természetnek összes természetes jellemzője és minden hatóereje meg tevékenysége nem-teremtett, mint ahogy a teremtett természeté pedig teremtett. „*De hogyan lehet – mondja –, hogy [a tábor-begyi fény] nem azonos Istennek a lényegét fölülmúló lényegével, különösen, ha [ennek a fénynek] isteni jellegzetességei vannak, ha túl van az egész látható és értelemmel megáldott, teremtett világon, ha fölülmúlja az érzékelést, a gondolkodást, ha valóban létező, anyagtalan, változhatatlan és olyan, amit ti személyi valóságban-létezőnek mondotok? Hogy mondjátok, hogy Isten lényege túl van az ilyen fényen?*” Ezeket pedig nem kétkedve mondja, mint aki helyes ítéletet szeretne hozni a homályos dolgokról, vagy az eldöntetlen dolgok megoldását várja, hanem úgy véli, hogy megcáfol minket, vagyis inkább csak igyekszik megcáfolni, aztán mivel nem képes rá, dühében gőgösen viselkedik velünk szemben: hol azt igyekszik bizonygatni, hogy lelkünk ítélőképessége megromlott, hol azt mondja, hogy olyanok vagyunk, mint a hajdani messzaliánusok, sőt még azoknál is rosszabbak, máskor meg istenteleneknek és sokistenhívőknek nevez, de azzal sem fukarkodott, hogy hitetleneknek, istentagadóknak és bűnözőknek tituláljon bennünket. A „kétistenhívő” nevet ragasztotta ránk, amint maga szóban és írásban is bizonygatja és hirdeti mindenkinek, mint ami az összes többenél sokkal jobban illik ránk,¹⁰¹ bár mindaz, amit ő mond, akarata ellenére felment bennünket minden vád alól. Azt mondja ugyanis, hogy azt állítjuk: egy a mindenben túl lévő, és pedig a Lényegfelettség, ez viszont azt tanúsítja, hogy mi egy Istent vallunk, azt a fényt pedig nem lényegnek, hanem ama lényeg tevékenységének, amely lényegről azt mondtuk, hogy egy és mindenben túl van, amennyiben mindent működtet. De ha nem mondanánk, hogy ez a tevékenység elválaszthatatlan attól az egyetlen lényegtől, emiatt összetett lenne ez a lényegfelettség. Természetesen semmiféle egyszerű lényeg nem létezhetne, ha így állna a dolog, hiszen egyetlen olyan lényegyet sem ismersz, aminek ne volna természetes tevékenysége. Hogyne hordozhatna hát isteni jellegzetességeket az istenítő fény, amelyet magad is „az Istenség jelképének”

100 DN V,1; MPG 3,816BC; CD I,180,8–181,6

101 Vö. Palamasz 3. levele *Akindüinoszhoz* (1–2; PS I,296–297, stb.)

mondta, amikor beláttad a tények igazságának nyomására?¹⁰² Amikor a szentek itt személyi valóságban-létezőről, nem pedig az önmagában-valóról beszélnek, hogyan lehetne szó rajta kívül valamilyen más lényegről, vagy hogyan létezhetne egy másik, második Isten, akinek nincs saját, önálló léte? Ha pedig okoskodásaidban odáig jutsz, hogy mivel kezdetnélküli ez a tevékenység is, nem-teremtett és felfoghatatlan, ezért egy másik Istent fabrikálsz, és úgy állítod be Isten akaratát, hogy az számunkra egy másik Isten, erre azt mondja a tiszteletreméltó Maximosz: *Amint a háromszemélyű isteni természet teljes egészében kezdetnélküli, nem-teremtett, felfoghatatlan, egyszerű és összetétel nélküli, ugyanúgy annak az akaratát is; ugyanezt mondhatnád annak összes természetes tevékenységéről is.*¹⁰³

25. Barlaám Dénest idézi

„De istenítő ajándék – mondja – az Isten utánzása, amely az értelmes és eszes természet alkata, kezdve az első [szent] rendtől egészen a legutolsó értelmes létezőkig, mert a nagy Dénés is magyarázatképpen¹⁰⁴ azt mondja, hogy »az Isten felülmúlja az isteni őselvet, ha Istenségnek gondolod – mondja – az istenítő ajándék birtoklását és Annak utánozhatatlan utánzatát, Aki felülmúlja Istent és a Jót.«¹⁰⁵ Azonban, barátocskám, először is a szent az „utánozhatatlan” jelzőt fűzte hozzá az „utánzat”-hoz; tehát annyira utánzás, amennyire utánozhatatlanság; következésképp hogyan fogadhatnánk el, amit mondasz, ha a kettő közül csak az egyik részre hivatkozol? Mivel a szent kettőről beszélt, az istenítő ajándékról és az utánozhatatlan utánzatról, úgy tűnik arra tanít minket, hogy ha az ember magától képtelen is átistenülni azáltal, hogy utánzással hasonlóvá válik a utánozhatatlan Istenhez, mégis utánoznia kell az utánozhatatlant; így ugyanis elnyerheti az istenítő ajándékot, és „állapota szerint”¹⁰⁶ Istennek nevezik. Amíg tehát a nagy szent azt mondta, hogy két tényező okozza az átistenülést, te az egyiket kihagytad, átalakítottad a szöveget, de nem magyaráztad meg; kitörölted a kötőszót, helyébe pedig névmást fűztél hozzá, így aztán állítólag gondosan megvizsgálva az általunk korábban idézett mondatot ekképp olvastad: „Ha Istenségnek és Jónak gondolod az istenítő ajándék birtoklását, az Annak utánozhatatlan utánzata, Aki felülmúlja Istent.”

---

102 Vö. Tr III,1,10 (fentebb 276–277)

103 Maximosz, *Értekezés arról, hogy lebetetlenség Krisztusban egy akaratot állítani. Kisebb teológiai és polemikus írások* (CPG 7697); MPG 91,268D

104 Ez Barlaám saját értelmezése.

105 Vö. Dénés, *Levelek* (CPG 6605) II; MPG 3,1068A–1069A; CD II,158,3–5

106 Vö. Maximosz, *Dogmatikus levél Marinosz presbiterhez. Kisebb teológiai és polemikus írások* (CPG 7697); MPG 91,33C; *Teológiai fejezetek* 2,21; MPG 90,1133D; Vö. Orosz 282

26. Vajon egy természetes alkat fejlődése az átistenülés?

Emellett még természetes alkatnak is mondom az átistenülés kegyelmét, azaz a természetes képesség ténylegességének és megnyilvánulásának, aminek következtében tudtodon kívül valóban a messzaliánusok tévelyébe estél; hiszen szükségszerűen természete szerint lesz Istenné az átistenülő, ha természetes képesség alapján jön létre az átistenülés, és a természet határai korlátozzák. Ne tulajdonítsd tehát a biztosan állóknak azt, amit te forgatsz ki, ne próbáld gáncsolni a feddhetetlen hitűeket, amikor az igazsággal szemben elkövetett gyalázatos vétkeidet a többiekre hárítod, sőt szégyentelenül hazudsz róluk, mintha rászolgálnának a rágalomra. De tanuld meg azoktól, akik tudják, vagy akik tőlük tanulták, hogy *az átistenítés kegyelme teljesen feltétlen, nincs egyetlen olyan képesség sem a természetben, amely alkalmas lenne a befogadására,*¹⁰⁷ *mert ha már nem kegyelem lenne, hanem a természetes képességnek megfelelő tevékenység megnyilvánulása, akkor az sem lenne hibetetlen, ha a természet befogadó képességének megfelelően történne az átistenülés. Ha ugyanis méltán a természet műve, nem pedig Isten ajándéka lenne az átistenülés, akkor az átistenülő természete szerint is lehet Isten, és tulajdonképpeni értelemben neveznék Istennek. A létezők mindegyikének természet szerinti képessége ugyanis nem más, mint a természetnek a tevékenységre irányuló örökös mozgása. Azt nem tudom belátni, hogyan lépteti ki önmagából az átistenülőt az átistenülés, ha az átistenülést a természet határai korlátozzák.*¹⁰⁸

27. Természet és természetfölötti

Tehát felülmúlja a természetet, az erényt és a tudást az átistenülés kegyelme, és *mindezek végtelenül alulmúlják* szent Maximosz szerint.¹⁰⁹ Minden erény és Istennek saját erőnkéből végrehajtott utánzása az isteni egyesülésre alkalmassá teszi azt, aki él ezekkel, a kegyelem pedig magát a kimondhatatlan egyesülést teljesíti be. Átala ugyanis egyrészt *az egész Isten teljesen átjárja az arra méltókat,*¹¹⁰ másrészt teljesen átjárják az egész Istent a szentek teljes valójukban, az egész Isten keríti hatalmába őket, és a hozzá való felemelkedés mintegy pályadíjaként egyedül magát Istent nyerik el, *Aki mint saját tagjait veszi körül őket úgy, ahogy a lélek kapcsolódik a testhez,*¹¹¹ és arra méltatja, hogy benne legyenek a Szentlélektől ajándékul és kegyelemképpen adott, személyi valóságban-létező örökbefogadás által.

107 Vö. Maximosz, *Válaszok Thalassziosz apát kérdéseire* (CPG 7688) 22,5; MPG 90,324A; CCSG 22,145

108 *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91, 1237B

109 Uo. 1240A

110 Uo. 1076C

111 Uo. 1088BC

Amikor tehát azt hallod, hogy az erények által Isten lakik bennünk, vagy az emlékezet által belénk helyezve birtokoljuk őt önmagunkban,¹¹² ne ezt, az erények birtoklását gondold egyszerűen átistenülésnek, hanem Istennek az erények által bekövetkező ragyogását és kegyelmét, amint a nagy Vazul is mondja,¹¹³ hogy *a lélek, amely természetes törekvéseit saját aszkézisével és a Lélek segítségével növelte, Isten igaz ítélete szerint méltóvá válik arra a fényességére, amelyet Isten kegyelme ajándékozott a szenteknek.*¹¹⁴ Hogy pedig fény az Istennek kegyelemből adott fényessége, tanul meg attól, aki azt mondja: *Fény [a mennyei], amely az itt megtisztultakban is ragyog, mert az igazak ragyognak majd, mint a Nap,*¹¹⁵ *akik között tartózkodik az Isten, mert ők istenek és királyok,*¹¹⁶ *amikor kiosztja és szétszítja az ottani [ti. mennyei] boldogságok fokozatait.*¹¹⁷ Hogy pedig ez felülmúlja az eget és a világmindenséget, senki sem tagadja, tehát az sem, aki azt mondja, hogy *az eget felülmúló fény az ígért javak közé tartozik, amelyről Salamon is azt mondja:*¹¹⁸ „*az igazak számára állandóan világosság fénylik?*”,¹¹⁹ az Apostol pedig: *hálát adva az Istennek, aki a szentek sorsára méltatott minket a világosságban.*¹²⁰

28. Maximosz tanúsága

Mégis amikor azt mondjuk, hogy szorgalom és tanulás által költözik valakibe a bölcsesség, ezzel nem a szorgalmat és a tanulást mondjuk bölcsességnek, hanem az eredményüket. Másképp és különböző módon lakik az emberben az Úr, az Őt keresők méltóságának és magatartásának megfelelően: másképp a gyakorlóban, másképp a szemlélődben, és másképp abban, aki képes a szemlélésre;¹²¹ máshogy a törekvő emberekben, és másképp azokban, akik már Istenné váltak. Azonban magának az isteni szemlélésnek szempontjából is sok a különbség, hiszen a próféták esetében is volt, aki álomban, volt, aki ébren, volt, aki rejtélyek és tükrök által látta,

112 Vazul, *Levelek* (CPG 2900) 2,4 (*Nazianzoszi Gergelyhez*); MPG 32,229B; Deferrari I,16–18; ÓI 6,234

113 Vö. *A Szentlélekről* (CPG 2839) 16,40; MPG 32,141AB; SC 17bis,182; ÓI 6,117

114 Ál-Vazul, *Magyarázat Izaiás prófétához* (CPG 2911) 1,44; MPG 30,204BC

115 Bölcs 3,7 (LXX); Mt 13,43

116 Vö. Zsolt 81 (82),1

117 Nazianzoszi Gergely, *Homíliák* (CPG 3010) 40,6; MPG 36,365B; SC 358,208; ÓI 17,273–274. Vanyó L. ford.

118 Péld 13,9

119 *Homíliák a teremtéstörténet hat napjáról* (CPG 2835) 2,5; MPG 29,41A; SC 26bis,164

120 Kol 1,12

121 A lelki élet Evagriosz által kifejtett három szakaszát sorolja fel: *praktiké* (gyakorlat, az erények elsajátítása), *gnosztiké* (megismerés) ill. *theóritiké* (szemlélődés), melynek fokozatai a *phüsziké* (természetes megismerés, amikor Isten teremtményei tükrében ismerjük fel) és a *theologiké* (Istennek közvetlen–személyes megismerése).

III. triász

Mózes pedig *nyíltan és nem rejtélyekben*.¹²² Amikor pedig arról hallasz, hogy Istent nyíltan és nem rejtélyekben látták, emlékezz arra, aki azt mondja: *Az átistenülés a fajára nézve személyi valóságban-létező kisugárzás, amelynek nincs keletkezése, hanem felfoghatatlan megnyilvánulása az arra méltókban, és az Istennel az értelmet és szót felülmúló módon történő egyesülés abban a korszakban, amikor a létezők romolhatatlanná lesznek. Ezen egyesülés révén a rejtett és a kimondhatatlanságot meghaladó dicsőség fényét látva a mennyei hatalmakkal együtt maguk a szentek is képesekké válnak a boldog tisztaság befogadására. Az átistenülés ezen felül a nagy Istennek és Atyának leسدése, amely jelképe a Szentlélek személyi valóságban-létező és valóságos örökbefogadásának, amely az ő ajándékából és kegyelméből valósul meg, és amelynek folytán a kegyelem eljövételével Isten fiainak nevezik az összes szenteket, és azzá is lesznek.*¹²³

29. Isten szemtől szembe láttatja magát

Ezt tehát a nagy Dénes, aki másutt ugyan olyan sugárnak hívja fényt, *ami a fény forrása és istenítő*,¹²⁴ utána pedig *istenítő ajándéknak és az Istenség* – vagyis az átistenülés – *elvének*,¹²⁵ annak, aki azt kérdezte, hogyan létezhet az Istenség forrását, azaz az Istenség elvét felülmúlóan az Isten, azt válaszolja, hogy ha azt hallja, hogy Isten *nyíltan és nem rejtélyekben*¹²⁶ látható, és a méltóakat mint saját tagjait veszi körül, ahogy a lélek kapcsolódik a testhez, és olyannyira egyesül velük, hogy egész lénye átjárja őket, ők pedig teljes valójukban teljesen átjárják őt, *és a Lélek a Fiú által bőségesen árad ránk*,¹²⁷ de nem teremtett az, akit átveszünk, és aki általunk beszél. Tehát ha ezeket hallva mégsem azt gondolod, hogy a lényegfeletti lényeg szerint látható az Isten, hanem istenítő ajándéka és tevékenysége szerint, az örökbefogadás kegyelme, az örök átistenülés, *a fajára nézve személyi valóságban-létező kisugárzás* alapján, ha ezt véled az istenség elvének, az istenítő ajándékot, amelyben természetfölötti módon lehet részesülni, látható és amellyel egyesülni lehet, akkor felülmúlja ezt az elvet az Isten elvet felülmúló lényege. Ez a kegyelem ugyanis viszony, ha nem is természetes, és mással nem áll kapcsolatban, nemcsak amennyiben természetfölötti, hanem amennyiben viszony is; hiszen hogyan lehet egy viszonynak még egy viszonya? Márpedig Isten lényege nem annyiban nem áll mással kapcsolatban, amennyiben viszony,

122 Szám 12,8

123 Vö. *Müsztagógia* (CPG 7704) 21; MPG 91,697A; CCSG 69,48; *Az isteni és emberi természetről* II, 296. Baán István ford. (kissé módosítva)

124 *CH* III,2; MPG 3,165A; CD II,14,3–4; Erdő 222: „...képes felfogni a fény ősforrásából áradó ósiteni sugárzást.”

125 *Levelek* (CPG 6605) II; MPG 3,1068A–1069A; CD II,158,1–11

126 Szám 12,8

127 Tit 3,6

hanem amennyiben a természetfölötti viszonyokon is túl van. A kegyelem az arra méltatottak mindegyikét sajátos és mindenkinek megfelelő módon részesíti, de Isten lényege az összes részesítőt is túlszárnyalja.

30. Az átistenítés nem természetes adomány

Aki pedig azt mondja, hogy „*az istenítő ajándék az értelmes természet tökéletesült alkata, kezdve az első [szent] rendtől egészen a legutolsó értelmes létezőkig*”,¹²⁸ nyilvánvalóan szembeszáll Krisztus evangéliumával is. Ha ugyanis az átistenülés tökéletesíti az értelmes természetet, de nem emeli e fölé az isteni formájúakat, mivel az értelmes természet alkata, amennyiben természetes képességből megy át ténylegességbe, ezért nem lesznek természetfölöttiek az átistenülő szentek, nem *Istenből születnek*,¹²⁹ nem lesznek *Lélekké, mint akik Lélekből születtek*,¹³⁰ és amikor Krisztus köztünk lakozott, nem csak *azoknak adott hatalmat, hogy Isten fiaivá legyenek, akik hisznek az ő nevében*,¹³¹ akkor ugyanis az átistenülés már azelőtt, hogy köztünk lakott volna Krisztus, ott volt minden nemzetben, ha a természet folytán benne van az értelmes lélekben, sőt most is az összes istentelenben és istentagadóban. Továbbá ha az átistenülés az értelmes természet tökéletesült alkata lenne, a görögök nem lennének teljesen értelmesek, de a bukott angyalok sem; ezért aztán nem lenne felróható nekik, hogy rosszul használják fel a tudást, hanem meg lennének fosztva a tudás természetes alkatától. Hogyan lehetnének akkor igazán vétkesek? Különben a profán bölcsek is azt mondják, hogy egy lényeg nem lehet „inkább lényeg”. Hogyan lehetnek tehát angyalok értelmesebbek az angyaloknál vagy lélek a léleknél? Hiszen akik életkoruk szempontjából nem tökéletesek, tökéletlenségük nem a lélek, hanem a test természetében van. Vajon tehát az átistenülés azonos a gondolkodást biztosító életkorral? Másokról pedig természetesen nem a lélek természete miatt véljük, hogy értelmesebben tudnak gondolkodni, mint mások, hanem a test alkata miatt. Vajon tehát az átistenülés azonos a teljesen kifejtett termetű testalkattal? A termetről tudjuk, hogy szintén Isten adománya, a tudás viszont nem csak Isten adománya, hanem az értelmes természet tökéletesítő alkata is, de nem istenítő ajándék, hiszen nem természetfölötti, az istenítő ajándék viszont felülmúlja a természetet. Legyenek hát mindannyian, egyesek többé, mások kevésbé, de egyaránt istenek az összes ember és angyal; akkor pedig mindig tökéletlen istenek és félistenek tömege a démonok nemzetsége! Tehát nem átistenülés ez az

---

128 Vö. Tr III,1,25 (fentebb 289)

129 Jn 1,13

130 Jn 3,6

131 Jn 1,12

III. triász

alkat, hiszen akár az értelmes természet tökéletesítő alkata, akár ismeret, akár testalkat, akár a testi-lelki fejlettség, származzon bár kívülről vagy belülről, értelmes lényekké éppen tökéletesítheti azokat, akik részesednek belőle, istenekké azonban nem!

31. Az átistenülés Isten tevékenysége

De hiszen, ami fentebb bebizonyosodott, az atyák világosan személyi valóságban-létezőnek mondják az örökbefogadást, amely a hitből fejlődik tevékeny valósággá, és ezt az istenítő ajándékot.¹³² Ez a filozófus viszont azt bizonygatja, hogy nem személyi valóságban-létező az Isten utánzása, amelyet egyesegyedül vélt az isteni őselvnek és istenítő ajándéknak; tehát más, mint az atyák által birtokolt és megismert átistenülés. Az isteni Maximosz pedig nemcsak személyi valóságban-létezőnek mondta azt, hanem keletkezés nélkülinek is, és nemcsak nem-teremtettnek, hanem körülírhatatlannak és az időt felülmúlónak is, amennyiben a benne részesülőket is ennek folytán nem-teremtettek, kezdetnélküliekké és körülírhatatlanokká tökéletesíti, jöllehet azok saját természetük miatt a nem-létezőkből keletkeztek.¹³³ Ez a filozófus pedig, aki felfuvalkodik, bár nem részesült látomásokban,¹³⁴ azt állítja, hogy teremtett, természetes és az időnek alá van vetve az átistenülés, mivel nyilvánvalóan önmagától alkotja meg azt, amiből az is világos, hogy az Istent a teremtmény szintjére rántja le. Hiszen az átistenítés az atyák szerint Isten lényegi tevékenysége; amely lényegnek azonban lényegi tevékenységei ha teremtettek, akkor szükségszerűen ez a lényeg is teremtett. Bárki láthatja, hogy ebbe az ellentmondásba keveredett sokféleképp és sokszor ez a szerencsétlen, ugyanis pirulás nélkül teremtettnek nyilvánítja az Isten összes természetes hatóerejét és tevékenységét, bár azt hittük, hogy a bennük lakó kegyelem miatt mindegyik szent az élő Isten temploma.¹³⁵ Hogyan lehet akkor Isten temploma az, ami a teremtmény lakhelye? Hogy lehet a szentek mindegyike nem-teremtett a kegyelem révén, ha ez meg teremtett? Rajtam a sor, hogy nagyon csodálkozzak azon, hogy lehet az, hogy amikor maga is azt mondja, hogy az atyák istenítőnek nevezték a Táboron felragyogott fényt, nem tűri ezt istenítő ajándéknak mondani. Mégis mivel a Lélek istenítő ajándéka Isten tevékenysége, az Istennek pedig a tevékenységekből származnak a nevei – hiszen a lényegfelettsége névtelen –, ha csupán erényből és bölcsességből állna az átistenülés, Istent nem

---

132 Vö. Tr II,1,9.18 (fentebb 140, 147–148)

133 *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1140A, 1144C

134 Kol 2,18

135 1Kor 3,17

lehetne olyan Istennek nevezni, aki istenítő tevékenységgel rendelkezik,¹³⁶ mert bölcsessége és erénye tenné nyilvánvalóvá ezt a tevékenységet. De nem nevezhetnénk istenfeletti Istennek, amennyiben ezen az Istenségen túl létezik; hiszen elég lenne azt mondani róla, hogy több, mint bölcs, több, mint jó és efféléket. Tehát különbözik az erénytől és a bölcsességtől a kegyelem és az átistenülés tevékenysége.

32. Megtapasztalható

Nem törődünk tehát a jó Barlaámnak ránk szórt gyalázkodásaival – hiszen nem ránk, hanem az atyákra hullanak; hiszen az ő tanaikat gyalázza, illetve el sem ér odáig; a közmondás úgy tartja ugyanis, hogy aki az égre köp, nem az eget, hanem önmagát köpi le –, semmibe sem vesszük ezeket az arcátlan káromkodásokat, és úgy válaszolunk neki az Úrtól kapott képességünk szerint, mintha kétkedésében megkérdezte volna, hogy vajon mi is az átistenülés. Amikor Isten istenítő tevékenységéről hallasz, kedvesem, és a Lélek istenítő kegyelméről, ne keresd, ne kutasd, hogy van ez meg amaz, vagy hogy nincs, mert ezek nélkül nem kapcsolódhatsz Istenhez, amint azok mondják, akik erről beszéltek, hanem ragaszkodj azokhoz a cselekedetekhez, amelyek által elérheted. Akkor ugyanis ezt is ismerni fogod, amennyire csak lehet, hiszen csak az ismeri a Lélek tevékenységeit, aki megtapasztalta, amint a nagy Vazul mondja.¹³⁷ Aki a cselekedetek előtt keresi az ismeretet, amikor hisz a tapasztaltaknak, az igazságnak valamilyen képét kapja meg, de ha magától értelmezi, és elhagyja a képet, felfuvalkodik mint aki nagyot fedezett fel, és sokat prüszköl a tapasztaltabbak ellen, mint akik tévedésbe estek. Ne fontoskodj tehát, hanem kövesd a tapasztaltakat, leginkább tetteiddel, de ha nem tetteikkel, legalább szavaiddal, megelégedve a kegyelem példaként szolgáló megnyilvánulásaival; az átistenülés ugyanis minden nevet felülmúl. Ezért mi is, amikor sokat írtunk a csöndes nyugalomról, hol az atyák ösztönzésére, hol a testvérek kérésére,¹³⁸ sosem merészeltünk az átistenülésről írni. Most pedig mivel szükséges beszélni, beszélni fogunk, az Úr kegyelmével istenfélő dolgokat fogunk mondani, de

---

136 A görög atyák gyakran hivatkoznak arra, hogy az Isten (θεός) vagy istenség (θεότης) szó Isten tevékenységére, nem pedig lényegére vonatkozik. Ld. Vazul, *Levelek* (CPG 2900) 189,8; MPG 32,696; Deferrari III,58–60; Nazianzoszi Gergely, *Homíliák* (CPG 3010) 30,18; MPG 36,128A; SC 250,264; Dénes, *DN XII,2*; MPG 3,969C; CD I,22,4–7

137 Palamasz valószínűleg nem Vazulra gondol, hanem Aranyszájú Jánosnak egy hasonló szövegére (*Magyarázat Izaiás prófétához* (CPG 4416) 1; MPG 56,14; SC 304,46), amelyet később (Tr III,3,3; alább 328–329) is idéz a szerző megjelölése nélkül.

138 Az első *Triász*t Palamasz teljes egészében feleletek formájában írta meg azokra a kérdésekre, amelyeket a Barlaám által megzavart testvérek tettek fel neki.

III. triász

nem olyanokat, amelyeket kielégítő módon lehet bizonyítani; hiszen még ha beszélünk is az átistenülésről, elmondhatatlan marad, az atyák szavajárása szerint csak a benne részesülők adhatnak nevet neki.

33. A bennünk levő Lélek

Tehát a természete szerinti Istenség, az átistenülés elve,¹³⁹ amiből mint nem-részesítő okból keletkezik az átistenülés az átistenülőkben, tehát ez a mindenén túl levő legistenibb őselvből származó boldogság,¹⁴⁰ önmagában láthatatlan az érzékelés és az értelem számára, legyen az akár testetlen, akár testtel összekapcsolt. Ha ezek bármelyike kilép önmagából és egy magasabb állapotba kerül, akkor istenül át. Hisszük ugyanis, hogy [az átistenülés] csak a személyi valóságuk szerint egyesült értelem és test számára látható és válik láthatóvá, jóllehet nem saját természetük folytán. Hiszen csak ezek istenültek át *az egész felkenőnek eljövetele által*,¹⁴¹ és kaptak az átistenítő lényeggel azonos tevékenységet,¹⁴² miközben állandóan teljes egészében tartalmazzák ezt [a tevékenységet], és önmaguk által nyilvánítják ki; az Apostol szerint ugyanis *Krisztusban lakik testileg az istenség egész teljessége*.¹⁴³ Ezért látták egyes szentek azután, hogy Isten testileg közöttünk tartózkodott, határtalan nagy tengernek azt a fényt, amely mint napkorongból,¹⁴⁴ azaz az imádott testből csodálatosan áradt ki,¹⁴⁵ mint ahogy az apostolokra is a hegyen. Így istenült át tehát a mi [emberi] keverékünk zsengeje.¹⁴⁶ Az átistenült angyalok és emberek átistenülése azonban nem az Isten lényegfeletti lényege, hanem az Isten lényegfeletti lényegének tevékenysége, amely nem úgy van az átistenültekben, mint ahogy a művészet a művészi alkotásban – ilyen módon van benne ugyanis a megalkotott műtárgyakban az azokat létrehozó képesség, amely mindenki számára látható vagy nyilvánvalóvá válik –, hanem *mint a művészet a befogadójában*,¹⁴⁷ amint a nagy Vazul mondja. Ezért a Szentléleknek eszközei a szentek, mivel ugyanazt a tevékenységet kapták meg, mint ami Benne van. A mondottakat valóban bizonyítják

---

139 Dénes, *EH* I,4; MPG 3,376B; CD II,66,21–22

140 *EH* I,3; MPG 3,373D; CD II,66,9

141 Nazianzoszi Gergely, *Homíliák* (CPG 3010) 30,21; MPG 36,132B; SC 250,272

142 Vö. Maximosz, *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1076BC: „...hogy egy és ugyanaz legyen mindeneken által Isten és az Órá méltók tevékenysége”.

143 Kol 2,9.

144 Vö. Krétai (avagy Jeruzsálemi) András, *Homília a színváltozásra* (CPG 8176) 7; MPG 97,933C

145 Nem azonosított idézet (vö. Tr I,3,29; fentebb 112)

146 1Kor 15,20.23

147 *A Szentlélekről* (CPG 2839) 26,61; MPG 32,180C; SC 17bis,226; ÓI 6,141

a gyógyítások adományai, a bekövetkezett csodák,¹⁴⁸ az előretudás, a vitathatatlan bölcsesség, amelyet *Atyánk Lelkének* is nevezett az Úr,¹⁴⁹ de nem csak ezek, hanem a Lélek megszentelő átadása, amelyet ezekből kapnak a szentek, általuk pedig azok, akik utánuk szentelődnek meg: *Veszek majd a rajtad lévő Lélekből, és rájuk teszem*¹⁵⁰ – szolt Mózeshez az Isten, és amikor Pál rátette kezét a tizenkét efezusira, *leszállt rájuk a Szentlélek, és azonnal nyelveken beszéltek meg prófétáltak.*¹⁵¹ Tehát amikor a Lélek saját méltóságáról gondolkodunk, az Atyával és Fiúval együtt tekintjük őt, amikor viszont a részesedőkben működő kegyelmet vesszük szemügyre, azt mondjuk, hogy bennünk van a Lélek, *aki kiáradt ránk, aki nem teremtett, nekünk adatik, nem a semmiből való, ajándékként adatik, nem alkottatott.*¹⁵² A nem tökéletesekben még úgy van benne, ismét a nagy Vazul szavaival élve, mint valami állapot, *mert szárdékuk állhatatlan,* a tökéletesebbekben viszont mint elsajátított alkat van meg, egyesekben már meg is gyökerezett, sőt még ennél is szilárdabb. Azt mondja: *Amint ugyanis a látóképesség benne van az egészséges szemben, úgy a Lélek tevékenysége is a megtisztult lélekben.*¹⁵³

34. Krisztus, a lényege szerint Isten és az átistenült emberek

Tehát nem Isten lényegfeletti lényege a Lélek istenítő ajándéka, hanem Isten lényegfeletti lényegének istenítő tevékenysége, és nem teljes egészében, még ha önmagában osztatlan is. Hiszen melyik teremtmény fogadhatná be a Lélek teljes, mindenható erejét, kivéve Azt, Aki szűzi méhben fogantatott a Szentlélek lejövetele és a Magasságbeli erejének megárnnyékozása folytán?¹⁵⁴ Ezért volt Benne *az istenség egész teljessége,*¹⁵⁵ *mi pedig mindnyájan az Ő teljességéből vettünk.*¹⁵⁶ Tehát mindenütt jelen van ugyan az Isten lényege, hiszen a *Lélek* – mondja – *mindent betölt*¹⁵⁷ a lényeg szerint, mindenütt ott van az átistenülés is, amely kimondhatatlanul benne van a lényegben, és elválaszthatatlan tőle, mivel ennek a lényegnek természetes ereje. De amint a tűz láthatatlan, amikor nincs a közelében olyan anyag vagy érzékszerv, amely felfogná megvilágosító tevékenységét, úgy az

148 1Kor 12,9.10.28.30

149 Mt 10,20

150 Szám 11,17

151 ApCsel 19,6

152 Ál-Vazul, *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 5; MPG 29,772D

153 *A Szentlélekről* (CPG 2839) 26,61; MPG 32,180CD; SC 17bis,226; ÓÍ 6,141

154 Vö. Lk 1,35

155 Kol 2,9

156 Jn 1,16

157 Vö. Bölcs 1,7

III. triász

átistenülés sem szemlélhető, ha nincs a közelében olyan anyag, amely felfogná az isteni megnyilvánulást; ha pedig alkalmas, födetlen anyagra lel – márpedig ilyen minden értelmes, megtisztult természet, amelyet nem főd be a sokféle gonoszság takarója –, akkor maga is lelki fényként látható, sőt azokat a lényeket is lelki fénné teszi. Hiszen azt mondja: *Az erény pályadíja az, hogy [bírtokosa] Istenné válik, és a legtisztább fényvel kápráztik,*¹⁵⁸ *mivel annak a nappalnak a fiává lesz, amelyet nem szakít meg sötétség: Egy másik nap ragyogja be ugyanis ezt nappalt, amely az igazi fényt árasztja. Miután egyszer felvirradt felettünk, nem hanyatlik le nyugaton, hanem mindent körülölelve megvilágító erejével szüntelen és változatlan fényt gyullaszt az arra méltókban, és más napokká alakítja át azokat, akik ebben a fényben részesednek.*¹⁵⁹ *Akkor ugyanis az igazak úgy ragyognak majd, mint a nap.*¹⁶⁰ Mint milyen nap? Mint bizonyára az, amely akkor is és most is felragyog az arra méltóknak.

35. Az emberben tevékenykedő Isten

Látod, hogyan ezen felül megkapják még magát az igazságosság napjának a tevékenységét? Ezért különböző isteni jelek és a Szentlélek javai teljesednek be általuk. *Abogyan a földkörüli levegő a szél erejétől felszorítva az éteri tisztaságba átváltozva fényleni kezd, ugyanígy az emberi értelem is, miután elhagyta ezt a zavaros és sanyarú életet, a Lélek erejében fényserűvé válik, és a fenséges és igazi tisztasággal egyesül, áttetszővé válik, ott maga is eltelik a sugarakkal, fénné változik az Úr ígérete szerint,*¹⁶¹ *aki megígérte, hogy a igazak ragyogni fognak majd, mint a nap.*¹⁶² Ugyanezt a jelenséget látjuk a földön is lejátszódni tükörben vagy vízben; hiszen amikor befogadják a nap sugarát, önmaguk is egy másik sugarat bocsátanak ki. Tehát mi is, ha elhagyva a földkörüli sötétséget felfelé haladunk, fénylővé válunk, amennyiben közelebb kerülünk Krisztus világosságához; ha pedig az igazi világosság, *amely a sötétségben világít,*¹⁶³ hozzánk is leereszkedik, mi is fénné válunk, amint az Úr mondja valahol a tanítványoknak.¹⁶⁴ Ekképp a Lélek istenítő ajándéka elmondhatatlan fény, és isteni fénné teszi azokat, akik bővelkednek benne, nemcsak örök világossággal töltve meg őket, hanem Istenhez illő tudást és életet is

---

158 Vö. Nazianzoszi Gergely, *Levelek* (CPG 3032) 178,11; MPG 37,292B; ÓÍ 6,477

159 Nüsszai Gergely, *Magyarázat a 6. zsoltárhoz* (CPG 3156); MPG 44,612A; GNO V,189,22–190,2. A fenti idézet két részből van összeállítva: Nazianzoszi Gergely leveléből és Nüsszai zsoltármagyarázatából.

160 Mt 13,43

161 Uo.

162 Nüsszai Gergely, *A szűzségségről* (CPG 3165) XI,4; MPG 46,365D–368A; SC 119,390; ÓÍ 18,373–374. Vanyó L. ford.

163 Vö. Jn 1,5

164 Vö. Mt 5,14

ajándékozva nekik. Így Pál már nem a teremtetett életet élte, hanem *a benne lakónak örök életét*¹⁶⁵ az isteni Maximosz szerint;¹⁶⁶ így aztán a próféták már létezőkként látták a még meg nem történt eseményeket; így látta Istent bárki, aki nem idegen jelkép közvetítésével, hanem természetes jelképben lelkileg látta őt. Nem nevezem Isten természetes jelképének, ami maga is csak jelkép, amelyet érzékeléssel mint érzékeléssel lehet látni, hallani, és a levegő közvetítésével működik; mert amikor a szem nem közönséges szemként lát, hanem mint amit a Lélek ereje nyitott fel, akkor nem idegen jelkép közvetítésével látja az Istent,¹⁶⁷ ezt pedig „érzéklet fölülmúló érzékelésnek” nevezzük.

36. Kegyelem és emberi tudat

Azt a fényt természetesen arról lehet felismerni, hogy a lélekben lecsillapodnak a gonosz vágyak és a szenvedélyek, a gondolatok megbékélnek és elcsendesednek, lelki nyugalom és öröm honol, a lélek megveti az emberektől származó dicsőséget, kimondhatatlan ujjongással párosult alázatosság lesz úrrá rajta, gyűlöli a világot, a mennyieket szereti, sőt egyedül az egek Urát; ezenkívül pedig ha a néző szeméit nem csak eltakarná valaki akkor, hanem ki is vájné, akkor sem látná kevésbé tökéletesen ragyogónak a fényt. Hogy győződhetne meg erről valaki, aki azt állítja, hogy ez a fény a levegőn keresztül látható, és semmilyen szempontból sem hasznos az értelmes léleknek,¹⁶⁸ mivel a testi érzékekhez tartozik? De az a szemlélő, aki megérti, hogy nem az érzékeléssel mint érzékeléssel lát, azt gondolhatja, hogy az értelemmel lát. Amikor pedig kutatja és megvizsgálja, úgy találja, hogy nem az értelem működik azzal a fényvel kapcsolatban. Ezt nevezzük „*gondolkodást felülmúló gondolkodásnak*”, amikor azt mondjuk, hogy akinek van értelme és érzéke, az lát, de mindkét módot felülmúlva. Amikor tehát azt hallod, hogy a nagy Dénes így szól Timóteushoz: *Hagyd el az érzékeléseket és az értelmi tevékenységeket, és emelkedj fel a valódi léthez!*¹⁶⁹ ne arra következtess, hogy akkor az ember nem gondolkozhat vagy láthat; hiszen nem veszti el ezeket a képességeket, hacsak nem döbbenetében.¹⁷⁰ Azt

165 Vö. Gal 2,20

166 *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1044BC; CCSG 48,15–16; vö. *Különféle fejezetek a teológiáról és az oikonomiáról, valamint az érényről és a bűnről* (CPG 7715); MPG 90,1384D

167 Ld. Tr III,1,13–14.19–20 (fentebb 280–282, 284–285)

168 Vö. Tr III,1,11.25 (fentebb 277–278, 289)

169 *MT I,1*; MPG 3,997B; CD II,142,5–8; Vö. Erdő 259: „Hagyd el az érzékelést, az értelmi tevékenységet, minden érzékeléssel és értelemmel felfoghatót, minden nemlétezőt és létezőt, és megismerhetetlen módon emelkedj fel – amennyire elérhető – a minden lét és minden tudás fölött állóval való egyesüléshez.”

170 Vö. Maximosz, *Teológiai fejezetek* 2,83; MPG 90,1164B; Orosz 314: „Krisztus gondolatait...nem a saját gondolkodási képességünktől megfosztva érhetjük el.”

III. triász

tanítsd, hogy amikor megjelenik az egyesítő fény és ennek tevékenysége, teljesen elmaradnak az értelmi tevékenységek. Erre mutat rá világosan Péter, az Egyház vezetője és alapja. A szent pünkösdeknek abban az órájában ugyanis, amikor méltóvá lett a kimondhatatlan és isteni egyesülésre, látta azokat, akik vele együtt megvilágosodtak és részesedtek a fényben, hallotta, amit mondtak, és tudatában volt annak, hogy milyen napszak van, hiszen azt mondta: *A napnak harmadik órája van.*¹⁷¹ Ha önkívületbe esnének azok, akikben a Szentlélek tevékenysége hat, miközben beburkolja az emberi értelmet, ez ellentétben állna azzal az ígérettel, amely Isten bennünk lakásáról szól. Aki ugyanis Istent fogadja, az nem veszti eszét; épp ellenkezőleg, a bölcsesség Lelke teljesen hasonlóvá teheti ahhoz, aki mámoros. Ez a fény ugyanis Isten bölcsessége, amely benne van az átistenültben, közben pedig nem távolodik el Istentől. *Általa táruul fel minden ismeret* – mondja ugyanis –, *és Isten valóban megismerteti magát a szeretett lélekkel,*¹⁷² de feltáruul az igazságosság, a szentség és a szabadság is. Hallgasd, amikor azt mondja Pál: *Ahol az Úr lelke, ott a szabadság,*¹⁷³ és ismét: *Aki nekünk Istentől bölcsességünké, megigazulásunkká, megszentelődésünké és megváltásunkká lett.*¹⁷⁴ Hallgasd a nagy Vazult, aki azt mondja: *Amit a Szentlélek mozgatótt, örök mozgássá, szent élőlényé vált; az ember, amikor beléköltözött a Lélek, egy prófétának, egy apostolnak, Isten egy angyalának méltóságát kapta, ő, aki az előbb még „por és hamu”¹⁷⁵ volt.*¹⁷⁶ Hallgasd Aranyszájú Jánost: *A száj, amelyen keresztül Isten hallatja hangját, Isten szája; amint ugyanis ez a száj a lelkünké, jóllehet a léleknek nincs szája, úgy a próféták szája is Isten szája.*¹⁷⁷ Hallgasd az Urat, aki megpecsételi ezeket! Miután ugyanis azt mondta, hogy *olyan száját és bölcsességet adok nektek, amelynek egyetlen ellenfeletek sem tud ellenállni vagy ellentmondani,*¹⁷⁸ hozzátette: *hiszen nem ti vagytok, akik beszéltek, hanem Atyátok Lelke szól belőletek.*¹⁷⁹

37. A parancsok gyakorlása

Ezt a bölcsességet tehát nem lehet rosszul használni. Mit is beszélünk használaról? Hiszen még nem is birtokolhatja az, aki egyáltalán nem tisztult meg a [parancsok] gyakorlása által. Ezt mondja a bölcs Salamon: *Nem tér*

171 ApCsel 2,15

172 Makáriosz-Simeon (Metaphrasztesz), *Az értelem szabadságáról* (CPG 2413/2) 23; MPG 34,957B

173 2Kor 3,17

174 1Kor 1,30

175 Ter 18,27

176 Ál-Vazul, *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 5; MPG 29,769B

177 *Homiliák az Apostolok Cselekedeteibe* (CPG 4426) 19,5; MPG 60,156

178 Lk 21,15

179 Mt 10,20

a bölcsesség gonosz szándékú lélekbe, és nem lakik bűnnek adózó testben.¹⁸⁰ Hiszen ha elő is fordul kezdetben, hogy bennünk lakik, amikor jól használjuk a bevezető erényeket, de elillan, mihelyt rossz irányba változunk. *Hiszen a fegyelem Szentlelke menekül a hamis gondolatoktól*¹⁸¹ ugyanazon Salamon szerint. A természetből és a tudományból eredő bölcsességet birtokolhatja az is, aki gonosz erkölcsű, és éppúgy felhasználhatja erkölcsének megfelelően, mint ahogy a természetnek megfelelően is. Annyira távol van tehát ez a profán bölcsesség a lelki bölcsességtől, mint amennyire a Lélektől a természet. Hol vannak tehát azok, akik azt mondják, hogy a tudomány által nyerjük el a próféták és apostolok bölcsességét?

38. Az embernek adott isteni élet

Hogy pedig ez által a fény által a lelki bölcsességet is megkapjuk, hallgass meg mindkettejüket, akik ugyanazt mondják.¹⁸² *Az a fény, amely felragyogott a boldog Pálnak az úton,*¹⁸³ *amely által a harmadik égig ragadtatott, és kimondhatatlan titkok hallgatójává vált,*¹⁸⁴ *az a fény nem a gondolatok és az ismeret megvilágosítása volt, hanem a személyes jó Lélek erejének felragyogása a lélekben. Mint hogy a fény túlradó ragyogását a testi szemek nem tudták elviselni, megvakultak. Ez a fény nyilatkoztat ki minden ismeretet, és Isten valóban megismerteti magát az arra méltó és szeretett lélekkel.* Ez a fény örök élet is, amely beárad az átistenültbe, közben pedig nem távolodik el Istentől. Így mondta Pál: *Élek ugyan, de nem én, hanem Krisztus él bennem.*¹⁸⁵ Ezért mondta Pálról Maximosz, hogy *a benne lakónak isteni és örök életét élte.*¹⁸⁶ Ezért mondta a nagy Vazul: *Amely életet másnak a személyi valóságába küldi a Lélek, az nem válik el tőle, hanem amint a tűz esetében vele együtt is van a melegség, meg át is adja a víznek vagy valami más ihyennek, így a Lélek is: önmagában is birtokolja az életet, és a Lélekben részesülők is isteni módon élnek, mivel isteni és mennyei életet kaptak.*¹⁸⁷ Ezt az életet Vazul másutt *lelki és örök mozgásnak* nevezte, és azt mondta, hogy aki részesedik ebben,

---

180 Bölcs 1,4

181 Bölcs 1,5

182 Makáriusz és magyarázója, Metaphrasztesz Simeon: *Az értelem szabadságáról* (CPG 2413/2) 23; PG 34,957AB

183 ApCsel 9,3

184 2Kor 12,2

185 Gal 2,20

186 *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1144C; vö. *Különféle fejezetek a teológiáról és az oikonomiáról, valamint az erényről és a bűnről* (CPG 7715) 5,85; MPG 90,1384D (vö. Gal 2,2)

187 Ál-Vazul, *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 5; MPG 29,772B

III. triász

szentté válik, *bár előbb por és hamu volt.*¹⁸⁸ Hol vannak, akik azt mondják, hogy teremtett az Isten istenítő kegyelme, és hogy a lényegfelettségén kívül nincs semmi örökkévaló?

39. Szent Vazul a fényről

Beszélhet-e azonban valaki úgy, hogy az életet örökkévalónak mondja, a fényt viszont nem? Azonban akik örök kisugárzásról és látható, örökkévaló dicsőségről beszélnek, kétségkívül örök fényről beszélnek, amelyben csak a szentek részesednek. Hogy pedig a nagy Vazul is úgy tudja, hogy értelmi, a világ előtt létező és a világot felülmúló fényben részesednek a szentek, világosan meggyőződhet róla, ha kezedbe veszed az ő *Hexaémeronját*.¹⁸⁹ *Gondoljuk csak meg – mondja ugyanis –, hogy ha volt valami ennek az érzékelhető és romlandó világnak a keletkezése előtt, természetesen fényben lehetett; hiszen sem az angyalok méltóságai, sem az összes mennyei seregek, és ha egyáltalán van még valami megnevezhető vagy megnevezhetetlen az értelmes természetek és a szolgáló szellemek között, egyik sem élt sötétségben.*¹⁹⁰ Ezért értünk is könyörög Vazul, amikor azt mondja ott: *Az igaz világosság Atyja, aki a nappalt mennyei világossággal díszítette fel, aki az éjszakát a tűz sugaraival vidította fel, aki az eljövendő korszak nyugalalmát az értelmi és szűnni nem akaró fényvel készítette elő, világosítsa meg szívünket az igazság megismerésében.*¹⁹¹

40. Az isteni tűz

Hogy pedig ez az értelmi, a világ előtt létező és szűnni nem akaró fény maga az Isten, a Teológus melléknevű Gergely világosan kimondta: *Amikor az Isten azt akarta – mondja ugyanis –, hogy a világ létre jöjjön, az örökkévaló létezők számára Ő a fény, és rajta kívül nincs más világosság; hiszen miért kellett volna más fény azoknak, akik a leghatalmasabbat birtokolják?*¹⁹² Ez a fény és tűz természetesen isteni és anyagtalan, amely természete szerint képes megvilágosítani a lelkeket. Ez működött ugyanis – ismét a nagy Vazul szavaival élve – az apostolokban is, amikor tüzes nyelvekkel beszéltek,¹⁹³ ez ragyogta körül Pált is, miközben elsötétítette látásának érzékét, de megvilágosította szívének szemét,¹⁹⁴ a test látása ugyanis nem fogja fel

188 Uo. 769B; vö. Ter 18,27

189 Vagyis a teremtéstörténet hat napjáról mondott homiliáit.

190 *Homiliák a teremtéstörténet hat napjáról* (CPG 2835) 2,5; MPG 29,40C; SC 26bis,162–164

191 Uo. 2,8; MPG 29,52B; SC 26bis,184

192 *Homiliák* (CPG 3010) 44,3; MPG 36,609BC

193 ApCsel 2,3–4

194 ApCsel 9,8

ennek a fénynek az erejét; ezt a tüzet látta Mózes a csipkebokorban,¹⁹⁵ ez ragadta fel a földről Illést szekér alakjában,¹⁹⁶ e tűz tevékenységét keresve mondta a boldog Dávid: *Viszsgálj meg, Uram, és tégy próbára engem, tűzzel világítsd át vesémet és szívemet!*¹⁹⁷ Ez a tűz borította lángba Kleofás és társa szívét, amikor az Üdvözítő beszélt hozzájuk a halálból történt föltámadás után.¹⁹⁸ Az angyalok és a szolgáló lelkek is ebben a tűzben részesednek az Írás szerint: *Aki angyalait szélvesszé teszi, és szolgálait a tűz lángjává.*¹⁹⁹ Ez a tűz égeti porrá a szemben található gerendát, és teszi újból tisztává az értelmet, hogy visszakapva természetes látóképességét, ne a szálkát lássa testvére szemében,²⁰⁰ hanem szüntelenül az Isten csodálatos dolgaira gondoljon, amint a zsoltáros mondja: *Nyisd meg szememet, hogy felfogjam a csodákat a te törvényedben.*²⁰¹ Ettől a tüztől menekülnek az ördögök, mert minden gonoszság szétmorzsolója, a bűn megölője, a föltámadás ereje és a halhatatlanság tevékenysége, a szent lelkek megvilágosítója és az értelmes erők összetartója. Mi is imádkozzunk azért, hogy hozzánk is jöjjön el, hogy mindig a világosságban járva²⁰² soha kissé se botoljunk el.

41. Aranyszájú Szent János tanúsága

Az Aranyszájú teológus pedig amikor arról tanít, hogy mi a fény, amely *hajnalban előtör*²⁰³ annak, aki irgalmasságot gyakorol, azt mondja: *Ez nem érzékelhető fény, hanem más, sokkal szebb: a mennyet mutatja meg nekünk, az angyalokat és a királyi lakosztályokat. Ha ugyanis méltónak találtsz erre a fényre, és ezeket is látni fogod, megszábadulsz a gebennától, és távol leszel tőle. Onnan „távol van a fájdalom és szomorúság”,²⁰⁴ ott nagy öröm, béke és szeretet honol, ott örök az élet, elmondhatatlan a dicsőség, és kifejezhetetlen a szépség. Viseljünk el tehát mindent békésen, hogy megkapjuk a mennyek országának és annak az elmondhatatlan dicsőségnek az öltözetét.*²⁰⁵ Azonban egy újabb kiindulóponthoz érkezve térjünk vissza a nagy Makáriosz tanításához, és ehhez kapcsolódva

---

195 Kiv 3,2

196 2Kir 2,11

197 Zsolt 25 (26),2

198 Lk 24,32

199 Zsolt 103 (104),4

200 Vö. Mt 7,3–5; Lk 6,41–42

201 Zsolt 118 (119),18

202 Vö. Ef 5,8

203 Iz 58,8

204 Iz 35,10. A temetési szertartásban gyakran elhangzó idézet.

205 *Homiliák Máté evangéliumához* (CPG 4424) 54,6; MPG 58,540

III. triász

világosan cáfoljuk meg az üresen gondolkodó [Barlaám] értekezéseinek elveit és premisszáit, amelyekből azt véli, hogy következtetéseket von le velünk és az igazsággal szemben.

Ugyanattól [Palamasz Gergelytől]

Azoknak a lehetetlenségeknek felsorolása, amelyek a filozófus Barlaám által előadott előtételekből következnek.

Második értekezés a filozófus második írása ellen

1. A nagy Makáriosz tanítása

Egy novícius szerette volna tudni, vajon egy ember megmaradhat-e az előbb említett állapotban. Simeon tehát, aki mint Tolmács ügyes és egyszerre édes szavú és Istentől ihletett, mintegy a nagy Makáriosz nevében ezt mondja a kérdezőnek: *Olyan nem fordul elő, hogy a kegyelem ne legyen jelen abban az emberben, akivel egyesül, és ne mutakozzék természetes velejárájának és állandó forrásának. Bár egy a kegyelem, tetszése szerint sokféle módon irányítja az embert arra, amire szüksége van, a fény pedig egyszer jobban sugárzik, máskor meg csökken, bár sosem huny ki a láng; ha pedig felerősödik, akkor az ember is mintha még jobban megrészegülne az Isten iránti szeretettől, magán kívül van.*²⁰⁶ A hetvennegyedik fejezetben pedig ismét ezt mondja: a lélek, amely megtalálta saját természetének tisztaságát, átható és fedetlen szemekkel szemléli az igazi világosság dicsőségét, és az ilyen emberek, jóllehet körülveszi őket a test súlya, de a Lélek foglalója miatt²⁰⁷ biztosak abban, amit remélnek, és számukra nem kétséges, hogy Krisztussal együtt fognak uralkodni, és a Lélek bőségét és túláradását élvezik majd; hiszen már most elragadtatnak innen amabba a világba, és az ottani szépségeket és csodákat szemlélik. *Amint ugyanis a testi szem, amikor sértetlen és egészséges, bátran nézi a napsugarakat, úgy ezek is világos és megtisztult értelemmel állandóan élvezik az Úr megközelíthetetlen sugarait.*²⁰⁸ És ismét mondja: *A Léleknek ilyen ragyogása nemcsak gondolatoknak valamilyen kinyilatkoztatása és a kegyelem megvilágosítása, amint mondják, hanem a személyi valóságtól eredő fénynek a lelkekben történő szilárd és szüntelen ragyogása. Hiszen az a mondás, hogy „aki azt mondta, hogy a sötétségből támadjon fény, világosságot támasztott a mi szívünkben, hogy felragyogjon Krisztus*

---

206 Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *A szeretetről* (CPG 2413/2)9; MPG 34,916BC

207 Vö. 2Kor 1,22

208 Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *A lélek felemeléséről* (CPG 2413/2) 13; PG 34,901AB

III. triász

*dicsőségének ismerete”,²⁰⁹ és az, hogy „világosítsd meg szemeimet, nehogy halálos álomba merüljek,”²¹⁰ azaz hogy amikor eloldódik a test, a lelket ne borítsa sötétségbe a halál és a gonoszság fátyla, ehhez még az, hogy „nyisd meg szememet, hogy felfogjam a csodákat a te törvényedben”²¹¹ és „mutasd meg világosságodat és igazságodat, hogy azok vezessenek és vigyenek el engem a te szent hegyedre és hajlékaidba”,²¹² de valójában az is, hogy „ránk van jegyezve, Uram, orcád világossága”,²¹³ ugyanazt a gondolatot fejtí ki.²¹⁴ És azt is mondja: *Az a fény, ami felragyogott a boldog Pálnak az úton,²¹⁵ amely által a harmadik éjig ragadtatott, és kimondhatatlan titkok hallgatójává vált,²¹⁶ az a fény nem a gondolatok és az ismeret megvilágosítása volt, hanem a személyes jó Lélek erejének felragyogása a lélekben, minthogy a fény túláradó ragyogását a testi szemek nem tudták elviselni, megvakultak. Ez a fény nyilatkoztat ki minden ismeretet, és Isten valóban megismerteti magát az arra méltó és szeretett lélekkel.*²¹⁷*

2. Még mindig Makáriosz

Ennyit tehát erről. Nem csoda, ha a szentek sokféleképpen magyarázzák ezeket a látomásokat, mivel mérlegelve értelmezik a szavakat, és a hallgatók képességével arányosan adják elő a tanítást. Az isteni és hűséges tolmács, Simeon, akit az avatott be, aki gyakorlatból jól ismerte a Lélek misztikus és tökéletesítő tevékenységeit, mintha Makáriosz szólna, ismét azt mondja: *Amikor az Ország tanítását halljuk, és könnyekre fakadunk, ne álljunk meg ezekenél a könnyeinknél, sem a hallgatásnál arra hivatkozva, hogy jól ballottunk, sem a szemeknél arra hivatkozva, hogy jól láttunk, és ne gondoljuk, hogy megelégedhetünk magunkkal; hiszen vannak más fülek, más szemek és más sírás, mint ahogy van más ész és más lélek is: maga az isteni és mennyei Lélek, aki hall és sír, imádkozik és megismer, aki valóban megcselekszi Isten akarátát.²¹⁸ A legerényesebbek és azok számára, akiknek szívében tevékenyen felragyogott a lelki fény, ez nyilvánvalóvá és világossá vált. Hiszen a „tökéleteseknek – mondja a boldog Pál –, akik gyakorlattal jól kiművelt képességet szereztek a jó és rossz megkülönböztetésére, szilárd eledel való”,²¹⁹ de az isteni Péter is*

209 2Kor 4,6

210 Zsolt 12 (13),4

211 Zsolt 118 (119),18

212 Zsolt 42 (43),3

213 Zsolt 4,6

214 Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *Az értelem szabadságáról* (CPG 2413/2) 22; MPG 34,956D–957A

215 ApCsel 9,3

216 2Kor 12,2

217 Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *Az értelem szabadságáról* (CPG 2413/2) 23; MPG 34,957AB

218 Nem azonosított idézet.

219 Zsid 5,14

azt mondja,²²⁰ hogy „birtokában vagytok a megbízható prófétai jövendöléseknek. Jól teszitek, ha figyelték rájuk, mint sötétben világító mécsesre, amíg föl nem virrad a nappal és a hajnalcillag föl nem kél szívetekben”.²²¹

3. Mi a messzalianizmus?

Barlaám pedig mindezeket semmibe vette, de még azt is hozzátette, hogy ez a messzaliánusok tanítása, és az egészket együttesen vezetőjüknek, a Blachernitésznek tulajdonítja,²²² maga pedig világosan istentelennek tekinti azokat, akik azt mondják, hogy az Isten lényegén kívül van más örökkévaló, és ennek a Blachernitésznek tulajdonítja azt a kijelentést, hogy látja Isten örök dicsőségét. Hol található ugyanis az, hogy a Blachernitész azt mondja, hogy nem az Isten lényege látható, hanem az örök dicsőség? Ha ugyanis ezt mondta volna, minden vád alól felmentettük volna, mint aki visszatért a istenes tanításhoz, mivel István is látta az Isten eget felülmúló dicsőségét. Mi szükség volt ugyanis arra, hogy megnyíljanak az egek, ha nem az eget felülmúló dicsőséget kellett látnia a látóknak? Azonban szemmel látta, mivel az Írás azt mondja: *föltekintve látta*.²²³ De az érzékelést is felülmúlva látta azt, hiszen milyen látóképesség juthatna el egészen az égfölöttiekig? Vajon a Teológus melléknevű Gergely, aki az angyalokat *az örök dicsőség szemlélőinek*²²⁴ mondja, szintén a trapezunti Blachernitész volt? Úgy vélem, azt is könnyen állítanád, hogy a mennyei angyalok is tévedésbe estek, te, aki a földön angyali életet élőket az eretnekek közé mered sorolni, azokat, akik a legmonarchikusabb Háromságot úgy dicsőítik, mint aki természetes, vele egyszerre örökkévaló dicsőséget áraszt, és arra vágyakoznak, hogy lássák kimondhatatlan fényességét; tehát ezeket is a messzaliánusok közé soroljuk? Akik pedig azért imádkoznak, hogy Isten lényegi fénye ragyogjon rájuk, és így elnyerjék a fényt adó ragyogást, vajon milyen világosság és ragyogás után vágyakoznak? Hiszen az Isten lényegi ragyogása nem az ismeret, amelyről azt monddod, hogy csak ez isteni fény. Akik pedig Krisztus lényegi szépségének a test alá rejtett ragyogását látták, szerinted milyen ragyogást láttak? Hiszen nem az érzékelhető fény az Isten lényegi szépsége. Hogy is lehetne teremtett a legfelsőbb Háromság lényegi fénye? Miért akarod tehát, ember, ezeket a messzaliánusok tanainak számlájára írni, és miért mondasz ellent ilyen sok és ilyen súlyos szavakkal? Vajon a messzaliánusokat tartod igazhitűeknek, vagy az igazhitűeket gyalázatos messzaliánusoknak?

---

220 2Pét 1,19

221 Makáriosz-Simeon (Metaphrasztész), *Az értelem szabadságáról* (CPG 2413/2) 27; MPG 34,960C

222 Vö. Tr III,1,7 (fentebb 274)

223 ApCsel 7,55–56

224 *Homiliák* (3010) 28,31; MPG 36,72C; SC 250,174

III. triász

Hiszen a te tanításodból mindkettő kisülhetne. És téged valójában melyik csoporthoz soroljunk? De hagyjuk ezt, hiszen nemsokára világosan ki fog derülni.

4. Az igazi ortodox tan

„Így festenek mintegy összefoglalva a Blachernitész tanai – mondja –, ebből pedig az következik, hogy ellentétben állnak az Egyház szinte legnyilvánvalóbb dogmaival. Az első, biztosan vallott tétel ugyanis az, hogy egyetlen kezdet és vég nélküli van, a mindent alkotó Istennek a lényege, minden más pedig rajta kívül teremtett természetű, és semmiféle más létező nincs Isten lényege és a teremtmények között, ez az eretnek pedig valamit közzéjük merészelt tenni.” Ó, micsoda tudatlanság, ha azt gondolja, hogy ez az Egyház szilárdan vallott dogmája! Ó, milyen örülség, ha azt remélte, hogy bármelyik józanul gondolkodó embert megtévesztenek az ilyen beszédek, amikor a nagy Dénes világos szavakkal *kezdet és vég nélkülieknek*²²⁵ mondta a világfeletti erőkre az Istentől beleoltott megvilágosításokat is, és vele összhangban Teológus Gergely is „örökkévalónak” nevezte Isten dicsőségét, amelyet az angyalok láthatnak.²²⁶ Ez az új teológus azonban, akit nem tudom ki avatott be, azt mondja, hogy „*egyetlen kezdet és vég nélküli van, a mindent alkotó Istennek a lényege, minden más pedig rajta kívül teremtett természetű*”, azaz teremtett, kezdete is volt, és volt, amikor nem létezett. Tehát azok, amik e körül a lényeg körül vannak, te boldog, valóban nem azonosak a lényeggel, hiszen körülötte vannak. A te tanításod szerint tehát a lényeg körül lévők közül semmi sem kezdetnélküli, hanem volt, amikor ezek még egyáltalán nem voltak; szerinted ugyanis csak a lényeg kezdetnélküli. Tehát volt, amikor nem volt Atya az Isten, ugyanis [az atyaság] nem lényeg, hanem különbözik a lényegtől, minthogy a lényeg körül van. Ha pedig öröktől fogva Atya, és nem-nemzett voltának nincs kezdete, szerinted pedig csak Isten lényege kezdetnélküli, akkor maga a nem-nemzett-volt az Isten lényege: Eunomiosz²²⁷ eretnek dogmáinak ez a főtétele! Viszont a nemzett-voltot is vagy nem kezdet nélkül birtokolja a Fiú, és volt, amikor nem volt nemzett, és lesz, amikor nem lesz az, amint Szabelliosz²²⁸ mondaná; vagy ha kezdetnélküli benne a nemzett-volt, akkor ez azonos a lényegével, mivel csak a lényeg kezdetnélküli; tehát nem ugyanaz a lényege a Fiúnak, mint az Atyának, hanem az ellenkezője. Ugyanezeket a szavakat mondhatná valaki a Szentlélekről is, és amint ott a Fiú istensége megvetőinek, úgy itt a Lélek legelkeseredettebb támadóinak

225 DN IV,8; MPG 3,704 D; CD I,153,4–5

226 Homiliák (3010) 28,31; MPG 36,72C; SC 250,174

227 Eunomiosz küzikoszi püspök, szélsőséges ariánus (megh. 394 táján).

228 Szabelliosz a III. század első felében működött, szélsőséges monarchiánus tant képviselt.

harcostársaként tűnne fel. Ez tehát az Egyház világos és mindenki által elismert dogmája, ettől eltérően ered minden eretnokség mint valami gonosz forrásból. Tehát nem egyetlen kezdetnélküli van, az Atya lényege, ugyanis amiket körülötte különböztetünk meg, azok is mind kezdetnélküliek, mint a személyi valóságok, a viszonyok, a megkülönböztetések és egyszerűen a lényegfeletti isteni nemzésnek összes megnyilatkozása; ezt valljuk, nem pedig azt a másik dogmát. Olyannyira ezt valljuk, hogy Isten testben történt megnyilatkozása óta még senki sem merte kijelenteni, még a gonosz eretnokségben tévelygők sem, amit ez a filozófus manapság úgy vezetett be, hogy azt mondta: „Csak egyetlen kezdetnélküli van: az Isten lényege”, úgyhogy a legfelsőbb Háromság összes személyi valósága és valamennyi személyes jellemezője teremtett.

5. Lényeg és a lényeg tulajdonsága

Szívesen megkérdeztem volna továbbá attól, aki azt mondta, hogy egyetlen kezdetnélküli van, az Isten lényege, amik pedig különböznek tőle, teremtett természetűek: vajon mindenhatónak gondolja-e ezt a lényeket vagy sem? Megmagyarázom: van-e megismerő, előre ismerő, teremtő hatóereje, képes-e összetartani a mindenséget, van-e gondviselő, átistenítő hatóereje, egyszóval minden ilyen hatóereje, vagy nincs? Ha ugyanis nincs, akkor egyébként nem Isten az egyetlen kezdetnélküli lényeg. Ha pedig van, de csak valamikor később szerezte meg ezeket a hatóerőket, akkor tehát volt, amikor tökéletlen volt, vagyis nem volt Isten. Ha pedig öröktől fogva birtokolta ezeket a hatóerőket, akkor nem csak egyetlen kezdetnélküli van, az Isten lényege, hanem ennek a lényeknek minden hatóereje az. Egy kezdetnélküli lényeg van: az Isten lényege, ugyanis a benne lévő ilyen hatóerők egyike sem lényeg; az összes szükségszerűen mindig benne van az Isten lényegében; egy homályos példával élve: úgy, ahogy az érzékelő képességek abban, amit a lélek közös érzékelésének neveznek; és ez az Egyház világos, biztos és egyhangúlag vallott hittétele, nem az a másik, Isten mentsen! Hiszen amint egy kezdetnélküli lényeg van, az Isten lényege, a tőle különböző lények pedig teremtett természetűek, amennyiben az egyetlen kezdetnélküli és egyetlen lényegalkotó lényeg hozta létre őket, ugyanígy egy gondviselő hatóerő kezdetnélküli, az Isten gondviselő hatóereje, a tőle különbözők pedig teremtett természetűek, és ugyanígy áll a dolog az Isten összes többi természetes hatóerejével is. Tehát nem igaz, hogy egyetlen kezdetnélküli létezik, az Isten lényege, amik pedig tőle különböznek, teremtett természetűek.

6. Az isteni tulajdonságok nem lényeg, hanem nem-teremtett működések

Értekezésem, amelyet az önmagában tökéletes és mindent végtelenül megelőző Természet vezet, szeretné tisztázni, hogy nem csak azok a hatóerők, amelyekről úgy találod majd, hogy sokhelyütt „természetes tevékenységeknek” is neveztek a szent atyák, hanem az Isten művei is kezdetnélküliek, és hogy az atyák tökéletesen és úgymond dióhéjban mutatják meg a hitetlenkedőknek. Mit tehát? Vajon nem volt-e szükség a gondviselés művére a teremtés előtt is, hogy idejében keletkezzék mindegyik teremtett létező a nemlétből? Vajon nem volt-e szükség Istenhez illő tudásra, hogy még mielőtt kiválasztotta volna, ismerje, még ha nem is létezett idő? És mit mondjunk Isten előretudásáról, vajon kezdődött-e valamikor? Gondolhatná bárki is, hogy kezdődött az a szemlélés, amellyel önmagát szemlélte, és volt, amikor Isten mozgásba kezdett jönni, hogy önmagát szemlélje? Biztos, hogy nem. Következésképpen egy gondviselés kezdetnélküli, az Isten gondviselése, amely Isten műve; a tőle különböző gondviselések pedig teremtett természetűek. A gondviselés nem Isten lényege, tehát nem csak egyetlen kezdetnélküli van, az Isten lényege. És egy kezdetnélküli és nem-teremtett előretudás van, az Isten előretudása, a tőle különböző előretudásoknak, amelyek természet szerint bennünk vannak, mind volt kezdetük, és teremtettek. És egy akarat kezdetnélküli, az Isten akarata, a tőle különböző akaratoknak pedig mind volt kezdetük; akaratnak pedig még azok sem merték az Isten lényegét mondani, akik az akarat Fiának mondták az Isten Igéjét.²²⁹ Az előrerendelések²³⁰ pedig már magából a nevékből is megmutatják, hogy a teremtmények előtt léteznek. Ha pedig bárki tagadni akarná, hogy ezek is örökkévalók, megcáfolja majd Pál, aki azt mondja: amint *Isten öröktől fogva előre elrendelte.*²³¹

7. A lényegfölötti lényeg és a tevékenységek

De ezek bizony nyilvánvalóan Isten kezdetnélküli és örökkévaló művei, mint az előretudás, az akarat, a gondviselés, az önmaga látása és ami ezekhez hasonló. Ha pedig a szemlélés, gondviselés és előretudás, az előrerendelések meg az akarat is Isten kezdetnélküli műve, akkor az erény is, hiszen ezeknek egyike az erény is, de a létezés is, hiszen nemcsak a lényeg, hanem minden létezőt is megelőz a létezés, mivel ez van először. Nemde erény az akarat vagy az előrerendelés? Jól mondja tehát az isteni dolgokban gazdag Maximosz, hogy *a létezés, az élet, a szentség és az erény Istennek művei, amelyek*

229 Az ariánusok.

230 προορισμός.

231 Vö. 1Kor 2,7

nem rendelkeznek időbeli kezdettel, és nehogy valaki azt gondolja ezekről, hogy e világban²³² vannak, még ha nem is időbelileg, hozzátette: *tudniillik olyan sohasem volt, hogy erény, jóság, szentség és halbatatlanság ne létezett volna.*²³³ Hogy pedig ismét ne gondolhassa bárki, hogy a bennünk lévő tulajdonságokat mondja kezdetnélkülieknek, hozzát teszi, hogy *az időben létrejött létezők épp a nem időbeli kezdetből eredő valóságokban részesedve lehetnek olyanok és nevezhetők annak, ahogyan ténylegesen léteznek, és valójában nevezik is őket. Mindenesetre az élet és halbatatlanság, szentség és erény – vagyis ami természetszerűen van bennünk – alkotója Isten.*²³⁴ Ezeket tehát az első *Százas gyűjtemény* ötvenedik fejezetében mondta, viszont ugyanott a negyvennyolcadikban azt mondja, hogy amiket lényegileg az *Isten köré sorolunk*, azok is részesítők, amelyekben részesednek a részesedő létezők és az időben létrejött művek, mivel ezek az erények kezdetnélküli művek. *A nemlét ugyanis nem előzheti meg sem az erényt, sem bármely imént felsorolt valóságot, minthogy ezek már az örökkévalóságban egyedül Istentől erednek.*²³⁵ És nehogy valaki azt vélje, hogy arról a lényegfelettségről beszél, amelyhez az ésszel akkor jutunk el, miután az összes létezőtől eltávolodtunk, a negyvenkilencedikben azt írja rögtön utána, *a részesítőknél is végtelenül kiválóbb az Isten,*²³⁶ vagyis a jóságnál, szentségnél és erénynél, amelyek kezdetnélküliek, azaz nem-teremtettek. Tehát egyszerűen sem a nem-teremtett jóság, sem az örökkévaló dicsőség vagy élet és az effélék nem az Isten lényegfeletti lényege. Hiszen ezeket is felülmúlja mint ok az Isten. Életnek mondjuk Őt, jóságnak és ilyeneknek, amikor ezt a lényegfölöttiséget kifejező hatóerőkből és tevékenységekből kiindulva nevezük meg Őt, mert a nagy Vazul szerint minden lényeg létét az hitelesíti, hogy van természetes tevékenysége, amely az értelmet felemeli egészen a természetig.²³⁷ Az isteni Nüsszai Gergely és az összes többi atyák szerint pedig *természetes tevékenység az a hatóerő, amely kinyilvánít minden lényegyet, ezzel csak a nem-lét nem rendelkezik; hiszen a lét, amely egy lényegben részesül, mindenféleképp részesedik abban a hatóerőben is, amely természete folytán kinyilvánítja ezt a lényegyet.*²³⁸ De mivel Isten mint egész van benne mindegyik isteni tevékenységben, mindegyik alapján megnevezük Őt, amiből az is kiderül, hogy mindezeket is teljesen felülmúlja. Hiszen ha sok isteni tevékenység van, hogyan létezhetne Isten

232 Szó szerint: év αἰῶνι (korszakban). Az ókori teológiában az αἰὼν (latinul *aevum*) olyan időt jelöl, amelynek van kezdete, de nincs vége. Ezért a „világkorszakban” (a jelenlegi „evilágban”) történhet olyan esemény, amely nincs alávetve az időnek.

233 *Teológiai fejezetek* 1,48; MPG 90,1100D; Vö. Orosz 251

234 Uo. 1,50; MPG 90,1101B; Orosz 251–252

235 Uo. 1,48; PG 90,1100D–1101A; Orosz 251

236 Uo. 1,49; PG 90,1101A; Orosz 251

237 Vö. Vazul, *Levelek* (CPG 2900) 189,6–7; MPG 32,696BC; Deferrari III,68

238 *Tractatus ad Xenodorum* (töredék), függeléként Maximosznál egy patrisztikus florilégium részeként: *Kisebb teológiai és polemikus írások* (CPG 7697); MPG 91,281B

III. triász

teljesen osztatlanul mindegyikben, és hogyan lehetne mindegyikből az egész Istent látni és elnevezni az osztatlan egyszerűségének természetfölöttsége miatt, ha nem múltná felül mindezeket?

8. Olyan tevékenységek, amelyeknek van kezdetük és végük

Mégis vannak Istennek olyan tevékenységei, amelyeknek volt kezdetük és végük, amint ezt az összes szentek is együttesen tanúsítják. Ha ugyanis ez a filozófus, aki azt véli, hogy mindent pontosan meg lehet ismerni, azt gondolja, hogy minden, aminek kezdete van, egyben teremtett is, ezért amikor azt mondta, hogy csak egy kezdetnélküli van, az Isten lényege, ellenkező állításként hozzáfűzte, hogy „*minden más pedig rajta kívül teremtett természetű*”,²³⁹ még ha ő mindent kezdettel bírónak és teremtettnek gondol, mi viszont tudjuk, hogy Istennek összes tevékenysége nem-teremtett ugyan, de nem mindegyik kezdetnélküli. Hiszen ha a teremtő hatóerőnek nem is volt kezdete és vége, de volt az ennek alapján való tevékenységnek, vagyis a megteremtett dolgokkal kapcsolatos tevékenységnek, és ezt mutatta meg Mózes, amikor azt mondta: *Megpibent az Isten minden művéből, amit csak elkezdett végezni.*²⁴⁰ Hogyne különbözne tehát saját tevékenységétől az a lényegfelettség? És vajon a kezdetnélküli tevékenységekről is azt mondja, hogy azonosak a lényegfelettséggel? Azonban vannak köztük olyanok, amelyeknek végük van, ha nincs is kezdetük, amit az Isten előretudásáról is mondott a nagy Vazul.²⁴¹ Nem azonos tehát a kezdetnélküli tevékenységekkel az Isten lényegfeletti lényege, melyek által nemcsak az mutatkozik meg, hogy minden tevékenységet felülmúl, bármilyenek legyenek is azok, hanem végtelenszer végtelenül, amint az isteni dolgokban nagyon jártas Maximosz mondja.²⁴²

9. Patrisztikus tanúságok

A boldog Cirill pedig azt mondja: *isteni tevékenység és hatóerő az, hogy Isten mindenütt ott van, minden benne van, de Ő semmiben nincs benne.*²⁴³ Istennek tehát nem az a természete, hogy mindenütt van, mivel nekünk sem csak az a természetünk, hogy valahol vagyunk. Ami ugyanis semmiképp sem lényeg, hogyan lehetne a mi lényegünk? Tehát nem azonos Istenben a lényeg

---

239 Ld. Tr III,1,4 (fentebb 272–273)

240 Ter 2,3

241 Vö. *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 1,8; MPG 29,528B; SC 299,194. Itt Vazul a lényegtől különböző tevékenységek közé sorolja az előretudást.

242 *Teológiai fejezetek* 1,7; MPG 90,1085B; 1,49; uo. 1100A; Orosz 234,251

243 Függelékként egy patrisztikus florilégium részeként: Maximosz, *Kisebb teológiai és polemikus írások* (CPG 7697); MPG 91,281C

és a tevékenység, még ha az egész Isten mutatkozik is meg mindegyik tevékenységben a lényeg oszthatatlansága miatt. Az Aranybeszédű János pedig azt mondja *Isten lényegi tevékenységének, hogy sehol sincs jelen: ez nem azt jelenti, hogy nem létezik, hanem hogy helyet, időt és természetet felülmúlva létezik.*²⁴⁴ Te tehát rögtön a sehol-jelenlétet is nem a lényeg tulajdonságának, hanem Isten lényegének mondod, mert semmiféle különbséget nem ismersz lényeg és tevékenység között. A nagy Vazul pedig azt mondja: *Hogyme lenne nevetséges az az állítás, hogy lényeg a teremtő hatóerő, a gondviselő hatóerő szintűgy lényeg, az előretudó ugyanígy, és egyszerűen minden tevékenység nem más, mint lényeg?*²⁴⁵ Az isteni Maximosz azt mondja: *A jóság és mindaz, ami még a jóság fogalmához tartozik, maga az élet, halhatatlanság és még mindaz, amit lényegileg Isten köré sorolunk, valóban Isten művei, és mégsem rendelkeznek időbeli kezdettel. A nemlét ugyanis nem előzheti meg sem az erényt, sem bármely imént felsorolt valóságot, jóllehet a bennük részesedő létezők már mind időbeli kezdetből erednek.*²⁴⁶ Ezeknek tehát egyike sem az Isten lényege, sem a nem-teremtett jóság, sem a kezdetnélküli és örökkévaló élet; mindezek a tulajdonságok ugyanis nem az Isten lényegéből, hanem a körülötte levőkből vannak.

10. Az isteni nevek

Még abban is megegyeznek az összes szent atyák, hogy a nem-teremtett Háromság esetében nem lehet találni olyan nevet, amely a természetet jelezné, a tevékenységeknek viszont van nevük. Hiszen „az Istenség” is tevékenységet jelöl, a sietést, a nézést vagy égést,²⁴⁷ vagy az „önmagában vett átistenítést” jelenti,²⁴⁸ a megnevezett pedig nem azonos a névfelettel, tehát nem azonos Isten lényege és tevékenysége. Ha pedig Isten Istensége tulajdonképpen értelemben véve az Isten tevékenységét jelöli, azok pedig szerinted teremtettek, akkor szerinted Isten Istensége is teremtett. Azonban nemcsak nem-teremtett, hanem kezdetnélküli is, hiszen nem valamikor kezdte el szemlélni a létezőket. Az, Aki mindent még azok keletkezése előtt ismert. Még ezt a tevékenységet is felülmúlja az Isten nevet felülmúló lényege, amint az így tevékenykedő felülmúlja azt, ahogyan tevékenykedik, úgy a névfeletti is azt, ami ilyen módon kapja a nevét.

---

244 Uo.

245 *Ennomiosz cáfolata* (CPG 2837) 1,8; MPG 29,528B; SC 299,194

246 *Teológiai fejezetek* 1,48; MPG 90,1100D; Orosz 250–251

247 Kezdetleges etimológiával az „isten” (θεός) szót a „sietni” (θέειν), „nézni” (θεᾶσθαι) vagy „égni” (αἰθεῖν) szóból származtatták. Vö. Nazianzoszi Gergely, *Homíliák* (CPG 3010) 30,18; MPG 36,128A; SC 250,264; Nüsszai Gergely, *Levél Ablabioszhoz arról, hogy nincs három isten* (CPG 3139); MPG 45,121D–124A; GNO III,1,44; 4. *szkolion a Létra* 1-hez; MPG 88,645AB

248 Vö. Dénes, *DN XI,6*; MPG 3,956A; CD I,222,17

III. triász

De az ilyenek semmiképp sem ellenkeznek azzal, hogy egy Istent és egy Istenséget tiszteljünk, mert bár a sugarat is „napnak” nevezik, mégis azt tartjuk, hogy más a nap és más a fénye. Látod, hogy pontos összhangban vagyunk a szentekkel?

11. Nem-teremtett tevékenységek

Te pedig azt mondod, hogy a részesítők teremtettek, és nemcsak Isten összes műveinek, hanem összes hatóerejének és tevékenységének időbeli kezdete és vége van. Ó, micsoda örülség és mindent merészelő szörnyű értelmetlenség! Istenteleneknek nyilvánítod, kiközösítéssel és kiátkozással sújtod azokat a szenteket, akik azt hiszik, hogy Isten lényege szerint túl van a nem-teremtett tevékenységeken is, mert a lényeg minden állítást és elvételt felülmúl. Te tehát, amikor ilyeneket mondasz és gondolsz, be tudod-e bizonyítani, hogy nem vagy egyike az idők kezdetétől élt eretnekeknek, miközben Istennek nemcsak összes tevékenységét és művét, hanem ennek az önmagában minden lényegét felülmúló természetnek a hatóerőit is teremtettnek nyilvánítod? Bár az a név, hogy „a lényeg”, az egyik ilyen hatóerőt jelöli Istenben. Azt mondja ugyanis Aeropagita Dénes, hogy *nevezzük bár Istennek, életnek, lényegnek, fénynek vagy értelemnek a lényegfeletti elrejtettséget, semmi mást nem gondolunk el, mint a belőle hozzánk küldött átistenítő, lényegét létesítő, életet nemző vagy bölcsességet adományozó hatóerőket.*²⁴⁹ Amikor tehát azt mondod, hogy egyetlen kezdetnélküli van, az Isten lényege, Istennek csak egyetlen hatóerejét engeded kezdetnélkülinek gondolni: azt, amely a lényegét létesíti, a vele nem azonosak pedig az időnek van alávetve. Hogy lehet tehát, hogy Istennek a lényegét létesítő hatóereje kezdetnélküli, viszont az életteremtőnek időbeli kezdete van, valamint az életet nemzőnek meg a bölcsességet adományozónak is? Hiszen vagy minden isteni hatóerő kezdetnélküli, vagy egyik sem. Te csak az egyiket mondod és tünteted fel nem-teremtettnek, a többitől pedig megtagadod a nem-teremtettséget; ha az összeset teremtettnek ítéled, velük együtt ettől az egytől is megtagadod a nem-teremtettséget. Az ilyen valótlan állítás következetlen, és magadnak állítasz vele csapdát! Azért, hogy önmagának hazudjon és okozzon kárt, maga támad önmagára, és önmagáról hazudik önmaga ellen.

12. „Én vagyok, Aki van”

Mondja meg azonban, hogy „a lényeg” kifejezéssel azt mondja-e, hogy Isten egyedüli módon és egyesítve birtokolja önmagában mindezeket a hatóerőket? Akkor azonban ezt kellett volna először „Istennek” neveznie,

---

249 DN II,7; PG 3,645 A; CD I,131,7–10; Vassányi 28

hiszen vele kapcsolatban ezt a megjelölést kaptuk az Egyháztól. Amikor Mózessel beszélt az Isten, nem azt mondta, hogy „én vagyok a lényeg”, hanem hogy „én vagyok, *Aki van*”;²⁵⁰ nem a lényegből van ugyanis Az, Aki van, hanem Abból, Aki van, van a lényeg, hiszen Aki van, az egész létet magában foglalja.²⁵¹ Továbbá ha a „lényeg” helyett használta az „Isten” szót, azt is hozzá kellett volna fűznie, hogy „természete szerint”, mégpedig a kegyelem és a „kegyelemből lett istenek” miatt, akiket *kegyelemből kezdetnélkülieknek és nem-teremtetteknek* is mondanak a szentek,²⁵² amikor erről szólnak. Tehát azt kellett volna mondania: „*Egy a természete szerint kezdetnélküli Isten*”. Barlaám azonban az „Isten” szót egy másikkal cserélte fel, a „természete szerint”-et pedig elhagyta, és úgy forgatta a szót, hogy megtéveszthette hallgatóit, mert nem azt mondta, hogy az egyetlen kezdetnélküli az, ami a mindenséget egyesítve összetartja és azt felülmúlja. Hiszen ha ezt mondta volna, miért is igyekezett volna a benne levő természetes hatóerőket teremtetteknek bemutatni?

13. Részesedés Isten sugaraiban

Hogy pedig az Isten hatóerőit teremtetteknek gondolja a filozófus, hallgasd meg, amikor ő beszél világosan erről. A nagy Dénesre hivatkozva ugyanis, aki azt mondta: *az önmagában való lét, az önmagában való élet és az önmagában való Istenség a nem-részesítő Istenből kiáramló gondviselő hatóerők, amelyek részesítenek. Amennyiben ezekből a maguk módján részesednek a létezők, annyiban mondják őket létezőknek, élőknek és isteni lényeknek, és azok is, és elsősorban ezért mondják, hogy a Jó a létesítőjük,*²⁵³ ezután ő azt a következtetést vonta le ezekből, hogy „*az itt szereplő önmagában való Istenség és a többi, melyeket világosan hatóerőknek nevezett a nagy teológus, nem örökké vannak, hanem ezeknek is létesítője a Jó*”; és ismét: „*Amikor azt mondta valaki, hogy létezik az Istenségnek valamilyen őselve és Istenség, amelyet felülmúl a mindenség Elve, semmiképp sem mondta azokat örökkévalónak. Hiszen annak az Istenségnek is a létesítője a mindenség Elve*”; és újra: „*Istennek nem-részesítő dicsősége örök ugyan, de valójában nem különbözik a lényegtől, viszont az a dicsőség, amelyik részesít, különbözik ugyan a lényegtől, de nem örök; hiszen ennek is létesítője a mindenség Oka.*” Hogy tévedés az, hogy Istennek örök dicsősége azonos Isten nem-részesítő lényegével, megmutatta az, aki az örök dicsőséget szemlélő angyalokról beszélt, amint fentebb is mondtam,²⁵⁴ ami által egyúttal az is bebizonyosodik, hogy Isten örök dicsősége részesít;

250 Kiv 3,14

251 Vö. Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (3010) 45,3; MPG 36,625C; Vö. ÓÍ 6,423 és Dénes, DN V,4; MPG 3,817C; CD I,182,18–183,3

252 Vö. Maximosz, *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1144BC

253 DN XI,6; MPG 3,953D–956A; CD I,222,13–223,1 kihagyásokkal

254 *Homiliák* (3010) 28,31; MPG 36,72C; SC 250,174. Vö. Tr III,2,3 (fentebb 307–308)

III. triász

ami ugyanis Istenből látható, abból valamiképp részesedni is lehet. Azonban a nagy Dénes is azt mondja: *Körkörösén mozognak az isteni értelmek, amikor egyesülnek a Szép és a Jó kezdet és vég nélküli megvilágosításával.*²⁵⁵ Hogy lehet, hogy ezek a kezdetnélküli és véget nem ismerő fénysugarak nem mások, mint az Isten nem-részesítő lényege, amikor különböznek tőle, még ha nem is választhatók el attól? Hiszen először is a lényeg egy, ezek a fénysugarak pedig többen vannak, melyek a részesülők arányában és a nekik megfelelő módon áradnak beléjük, és különböző felfogó képességük szerint sokszorozódnak meg; ugyanis ezért is nevezi azokat Pál *Szentlélek kiosztásainak.*²⁵⁶ Másrészt ez a lényeg lényegfölötti, és azt hiszem, nem lehet vitatni, hogy ezek a fénysugarak a lényeg tevékenységei vagy tevékenysége, de részesítenek, miközben a lényeg nem részesít.

14. Isten látható sugarai

Mégis minden egyesülés érintés útján jön létre: érzéki érintéssel az érzékelhető dolgoknál, értelmivel az értelmieknél; mivel pedig egyesülni lehet azokkal a fénysugarakkal, tehát érintésük is nyilván értelmi, sőt lelki. Isten lényege pedig önmagában érinthetetlen. Továbbá a fénysugarakkal való egyesülés mi más, mint látás? Láthatók tehát azok a fénysugarak az arra méltóak számára, Isten lényege azonban tökéletesen láthatatlan; bizony a kezdetnélküli és véget nem ismerő fénysugarak is valójában kezdetnélküli és véget nem ismerő fény. Van tehát olyan örökkévaló fény, amely különbözik az Isten lényegétől, nem lényeg és önmagában-létező – dehogyl –, hanem annak a lényegfelettségnek a tevékenysége. Mivel pedig kezdetnélküli és véget nem érő ez a fény, sem érzékkel felfogható, sem tulajdonképpen értelemben vett értelmi, hanem lelki és isteni, amely transzcendens módon különbözik az összes teremtménytől. Ami pedig sem érzékkel felfogható, sem értelmi, nincs alávetve sem az érzékelésnek mint érzékelésnek, sem az értelmi képességnek mint értelmi képességnek. Tehát nem csak a látott dologgal, hanem a látóképességgel is azonos az a lelki fény, amely sem érzékelés, sem gondolkodás, hanem valamiféle lelki képesség, amely transzcendens módon különbözik az összes teremtett megismerő képességtől, és a kegyelem révén benne lakik az eszes tiszta természetekben.

---

255 DN IV,8; MPG 3,704D; CD I,153,4–5. (Vassányi M. ford.)

256 Zsid 2,4

15. A látvány mindig kegyelem, még az angyalok számára is

Ezért a nagy Teológus Gergely is nemcsak az örök dicsőség szemlélőinek mondta a jó angyalokat, hanem azt is, hogy örökké szemlélik, megmutatva, hogy nem teremtett, természetes és értelmi képességgel szemlélik az örök dicsőséget Isten angyalai, hanem örök, lelki és isteni képességgel, *nem azért, hogy Isten megdicsőüljön – mondja –, hiszen semmit sem lehet hozzááfűzni a Teljességhez és a mások Jótéteményéhez, hanem hogy az Isten után következő első természetek se maradjanak ki jótéteményeiből.*²⁵⁷ Látod, hogy nem természetük folytán látják örökké az örök dicsőséget, hanem az örök természettől fogadják el mint jótéteményt ezt a képességet, és hozzá kapják a szemlélést, miként a szentek is? *Amit a Szentlélek mozgatótt, örök mozgássá, szent élőlényvé vált a nagy Vazul szerint; az ember, amikor beléköltözött a Lélek, egy prófétának, egy apostolnak, Isten egy angyalának méltóságát kapta, ő, aki az előbb még „por és hamu”²⁵⁸ volt.*²⁵⁹ Nos, amikor ilyen képességben részesednek az értelmek, akkor mondják, hogy látnak; ezért értelem szerinti és értelmet felülmúló az a fény. De azt is mondják, hogy önmagukat is látják; hiszen önmagát is látja az a fény, mivel teremtett megismerő képességgel felfoghatatlan, az arra méltóak számára azonban látható.

16. Az angyalok természet szerint nem látják Istent

Ezért mondta a nagy Dénes: *Körkörösén mozognak az isteni értelmek, amikor egyesülnek a Szép és a Jó kezdet és vég nélküli megvilágosításaival.*²⁶⁰ Azt is tudni kell, hogy ez a teológus, aki mindenről a legeslegpontosabban beszél, nem egyszerűen azt mondta, hogy körben mozognak az isteni lelkek, miközben egyesülnek a kezdetnélküli fénysugarakkal, hanem „*azt mondják*” nekik, hogy mozogjanak. Úgy vélem, ezzel azt jelezte, hogy számukra nem természetes az ilyen egyesülés, jóllehet mivel sosem tapasztalták meg a bemocskolódást, kezdettől fogva osztoznak a kegyelemben. Hogy pedig az ilyen fény és az azt látó képesség nem a természet révén lakozik a világfeletti angyalokban, ehhez legyen szabad újból még hitelre méltóbb bizonyítékát kapni az angyalok legnagyobb ellenségétől. A bukott angyalok démoni törzse meg lett ugyan fosztva a fénytől és az azt látó képességtől, de egyetlen természetes képességétől sem; tehát nem természetes tulajdonsága az angyaloknak sem a fény, sem az a látás. Bizony nem a gondolkodástól lett megfosztva a démonok törzse, hiszen értelmek, a létet nem veszítették

257 *Homiliák* (3010) 28,31; MPG 36,72C; SC 250,174

258 Vö. Ter 18,27

259 Ál-Vazul, *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 5; MPG 29,769B

260 DN IV,8; MPG 3,704D; CD I,153,4–5 (Vassányi M. ford.)

III. triász

el, és azt mondják: *Tudom hogy ki vagy: az Isten Szentje,*²⁶¹ Aki nem engedte beszélni a gonosz lelkeket, *mert tudták, hogy ő a Krisztus.*²⁶² Ezért mondta a Teológus is: *Nem hiszel az istenségben? Bezzeg az ördögök hisznek!*²⁶³ Ha pedig ismerik az Istenséget, azt is kell tudniuk, hogy nem azonos egyetlen teremtménnyel sem.

17. Nem ismeretről van szó

Tehát nem ismeret az a fény, sem tagadás, sem állítás útján létrejövő ismeret. És bár valójában mindegyik gonosz angyal értelem, de a próféta szavaival élve „asszír” értelem,²⁶⁴ aki rosszul használja fel a tudást. Márpedig azt a fényt nem szabad semmiféle rossz dologra felhasználni; rögtön elhagyja ugyanis azt, aki a rossz felé hajlik, Istentől megfosztva hagyja hátra azt, aki beleegyezik a gonoszságba. Következésképpen az a fény és az a fénysugár nem gondolkodás, legfeljebb ha a szót két értelemben használjuk, leginkább a benne részesező értelem miatt, éppúgy, mint ahogy „Istenség”-nek is amiatt, Aki a kimondhatatlan kegyelmet működteti; hiszen istenítő a tevékenység, amely a legkevésbé sem válik el a működtető Lélektől. Amíg a tisztaság folytán megvilágosodott ember a megvilágosodás szempontjából is tekintve elkezdett megvilágosodni – ezért nevezik a megvilágosodást tisztaságnak is az atyák –, addig a fény és a fénysugár kezdetnélküli. Ez még jobban megmutatkozik az embereknél, nevezetesen azoknál, akik angyali módon megvilágosodtak, és elérték az átistenülést, akik az isteni dolgokat nagyon ismerő Maximosz szerint *a láthatatlan és a szót felülmúló dicsőség fényét szemlélve a mennyei erőkkel együtt maguk is a boldog tisztaság befogadóivá válnak.*²⁶⁵

18. Isten nem-teremtett hatóerői

Ha pedig az okát is keressük, ami miatt ez az újító a Lélek istenítő ajándékáról, sőt az Isten összes hatóerejéről azt képzelte, hogy teremtett, az eretnenségek ama gonosz forrásán kívül, amelyet föntebb utasítottunk vissza,²⁶⁶ semmi mást nem találtunk, mint hogy a nagy Dénes azt mondta, hogy az Isten „létesítette” ezeket a hatóerőket.²⁶⁷ Ez a szó pedig csak a létezést jelöli, de nem a létmódot; következésképp beszélhetett az Istentől teremtett

---

261 Mk 1,24

262 Mk 1,34; Lk 4,41

263 Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (3010) 45,27; MPG 36,661A. Vö. OÍ 6,442

264 Iz 1,12

265 Nem azonosított idézet.

266 Vö. Tr III,2,4 (fentebb 308–309)

267 DN XI,6; MPG 3,953B; CD I,221,16

módon és nem-teremtett módon származott létezőkről is. A nagy Vazul ugyanis a Fiúra alkalmazta ezt a kifejezést, amikor így szól: *Aki a harmat cseppeit nemzette,*²⁶⁸ *nem hasonlóképpen nemzette*²⁶⁹ *a cseppeket is és a Fiút is?*²⁷⁰ A Szentlélekről ugyanis azt mondja: *Isten szájának Lebelete,*²⁷¹ *ne azt bidd, hogy valami külső valóság vagy a teremtmények egyike, hanem úgy dicsőítsd, mint akinek Istenből ered a személyi valósága,*²⁷² és ismét: *A személy szerinti sajátosság jele az, hogy a Fiú által ismerteti meg magát, és az Atyától kapja létét.*²⁷³ Sokhelyütt nevezi Teológus Gergely is „valósítás”-nak a Fiú örök idők előtti születését.²⁷⁴ Te tehát rögtön bebizonyítanád nekünk az ilyen elnevezések alapján, hogy a Fiú vagy a Szentlélek is teremtmény, mivel semmi más miatt nyilvánítod teremtetteknek az isteni hatóerőket, mint hogy ezeknek is a létesítője a mindenség Oka. Azt sem láttad be, hogy a nagy Dénes itt ugyanezeket a hatóerőket transzcendens nem-létezőknek mutatta. Amikor azt mondta ugyanis, hogy *a nem-részesítő Istenből kiáramló gondviselő hatóerők,* hozzátette: *amennyiben ezekből részesednek a létezők, annyiban mondják őket létezőknek, mivel azok a hatóerők kétségkívül felülmúlják a létezőket.*²⁷⁵ Bár az isteni dolgokban bölcs Maximosz kezdettel bíróknak mondja a részesedőket, a részesítőket viszont kezdetnélkülieknek nevezi.²⁷⁶

19. Barlaám sokistenhívó!

A lényegfeletti elrejtettségéből származó istenítő, lényegalkotó vagy bölcsességet ajándékozó hatóerőről mit tartasz: vajon a részesedők vagy a részesítők közé tartoznak? De ha a részesedők közé, akkor más, hasonló hatóerőket kell keresni, amelyekben részesednek. Látod, hogy a hatóerők

268 Jób 38,28

269 Számos kéziratban a „nemzette” (ἐτεκνώσατο) helyett „létre hozta” (ὑπεστήσατο) áll, emiatt pl. Niképhorosz Grégorasz nem fogadta el az idézetet bizonyító erejűnek. Palamasz ezzel kapcsolatban 1356 táján írt egy értekezést. (*Grégorasz ellen* IV,41–42; PS IV,362,25–363,10)

270 *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 2,23; MPG 29,624A; SC 305,94; Vö. 1351. évi konstantinápolyi zsinati tomosz 36; Ιω. Καρμίρη, Τα Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας, Athén 1960², I,394; MPG 151,744B.

271 Zsolt 32 (33),6

272 *Homília a zsolnárokhoz* (CPG 2836) 32,4; MPG 29,333B; Orosz László Atanáz ford. in Nagy Szent Bazil: *Életrajzok VI. Zsolnárkomentárok*. Nyíregyháza 1998, 108

273 *Levelek* (CPG 2900) 38,4; MPG 32,329C; Deferrari I,206; ÓÍ 6,245. Az eredeti görög szerint: „a Fiú után és vele együtt ismerteti meg magát (ismerhető meg)”. Palamasz így is idézi, vö. 1. *apodiktikus értekezés* 22 (PS I,51,1–2) és 31 (PS I,59,16–17)

274 *Homíliák* (3010) 20,6; MPG 35,1072BC; SC 270,68–70; Vö. ÓÍ 17,126; 42,16; MPG 36,477AB; SC 384,84; ÓÍ 6,410–411

275 Vö. DN XI,6; MPG 3,956AB; CD I,222,15–18. 223,3

276 Vö. *Teológiai fejezetek* 1,48; MPG 90,1100CD; Orosz 250–251

III. triász

szükségszerűen a részesítők közé tartoznak, nem pedig a részesedők közé? Sőt, ha az átistenítő hatóerő egy másik átistenítőre szorul – mert csak így lehetne részesedő, de nem részesítő –, az is egy másikra szorul majd, ez pedig megint egy másikra, és ez így megy a végtelenségig. Az átistenítő hatóerő tehát részesít, de nem részesedik. Továbbá mivel vannak, amik részesednek Istenben, vagy a lényegében részesednek, vagy a hatóerőben, vagy a tevékenységben. De a hatóerőben meg a tevékenységben nem részesednek, hiszen ezek is részesedők és teremtetek a te bölcsességed szerint. Tehát Isten lényegében részesednek, ami lehetetlen! Ezen kívül ezek a hatóerők is, ha nem a részesítők, hanem a részesedők közé tartoznának, mi másban részesednének, mint az Isten lényegfeletti lényegében? Bizonyára nem más, hasonló hatóerőben! Tehát ebből két lehetetlen dolog következik: egyrészt az, hogy Isten lényege részesít, másrészt az, hogy a hatóerők lényeggé váltak, mégpedig nem egyszerűen lényeggé, hanem Isten lényegévé; a hatóerő ugyanis tevékenységbe megy át, és a tevékenységből létre jön az okozat; a lényeg viszont ugyanezért részesítővé válik, és magában a lényegben részesülőkké teszi a részesedőket! Látod, mekkora lehetetlen következtetéshez vezet ez, és aki azt mondja a hatóerőkről, hogy a részesedők közé tartoznak és teremtetek, mint ahogy ez az ember is, valójában sokistenhívő, mivel kijelenti, hogy nem egy az Isten lényege, hanem sok és különféle?

20. Barlaám szofizmái

Mi tehát, akik egy, mindenható Istent imádunk, a szentekkel összhangban tudjuk, hogy a részesítők közé tartoznak az Isten hatóerői, és egyiküknek sincs kezdete, nem amennyiben tevékenységének, hanem amennyiben létezésének nincs kezdete, még ha nem is önmagukban léteznek; hiszen részesítők, amennyiben már előzőleg léteznek Istenben, mondta a nagy Dénes.²⁷⁷ A részesítők létezésének pedig sosem volt kezdete az isteni Maximosz szerint, nem „előzji meg létüket a nemlét”, hanem örökké léteznek az örökké létező Istenből eredően, tőle elválaszthatatlanul körülötte léteznek, és vele együtt örökké benne léteznek.²⁷⁸ Bizony nem félünk a te istenkáromló mesterkedésed szofizmáitól: a két meg három istenben való hittől és az összetett istenektől, amikkel mumusként ijesztgetve minket és a szenteket vádolsz. Nem a felnőtteket ijeszted meg – tudd meg jól! –, hanem a gyerekeket, és hazug módon rágalmazol azokkal a betegségekkel, amikben épp te szenvedsz. Saját szavaiddal cáfolod meg önmagadat, mint

---

277 Vö. DN XI,6; MPG 9,956A; CD I,222,15–18

278 Vö. *Teológiai fejezetek* 1,48; MPG 90,1100D; Orosz 250–251

ahogy többször is beigazolódott, és magaddal együtt igyekszel romlásba dönteni a többieket is – jaj! –, hogy az igaz dogmáktól cselled eltántorítsd őket, szavakból szőtt mesterkedésekkel hálózva be őket.

21. Barlaám szerint Palamasz sokistenhívő

„Amennyiben ugyanis sok örökkévalóról és nem-teremtetről beszéltek” – mondja –, „az alacsonyabb rendűekről és az ezeket felülmúlóról, sok istent állítotok, amennyiben viszont az Istentől nem elválasztva léteznek, úgyhogy ugyanannak az Istennek a dicsősége látható ugyan, de lényege láthatatlan, mivel öröktől fogva birtokolja mindkettőt, két Istent vontok egybe egy összetett Istenbe.”²⁷⁹ Kihez intézed az ilyen szavakat, a túrhetetlen csapást és ezeket a lehetetlen vádakokat, valójában ostoba beszédeket? Hát nem világos ez mindenki számára, még ha mi nem is mondjuk? Hiszen hallottátok a szenteket, akik azt mondták, hogy a részesítők sokan vannak, és mind kezdetnélküliek, az Isten pedig végtelenül kiválóbb ezeknél. Hallottátok azokat, akik azt mondták, hogy az Isten szemlélfelhető dicsősége örök és vele együtt örökkévaló.²⁸⁰ Adjuk elő tehát mi is röviden, hogyan fejtik ki ezt a tanítást, hiszen mi is összhangban vagyunk a szentekkel.

22. Isten és a tevékenységek

Mi azt mondjuk, – ó, drága barátom –, hogy mindezeket birtokolja az Isten, sőt a nagy Dénes szavaival élve *megelőzően és fölülmúlva birtokolja*,²⁸¹ *összehasonlíthatatlan módon összekapcsolva és egyesítve*,²⁸² amint a lélek *egyszerűen birtokolja önmagában a test összes gondviselő hatóerejét*.²⁸³ Amint tehát a lélek nem kevésbé birtokolja magában a test gondviselő hatóerőit akkor is, ha szemei ki vannak vájva vagy fülei megsüketülnek, így az Isten is, amikor még nem volt a világ, akkor is birtokolta a világot gondviselő hatóerőit. És amint a lélek nem egyenlő egyszerűen a gondviselő hatóerőkkel, hanem vannak hatóerői, így van valójában az Isten is. És amint a lélek egy, egyszerű és nem

---

279 Barlaámnak ez a szövege egy másikkal összehasonlítva (vö. Palamasz 3. levele *Akindünoszhoz* 15, PS I,306: „Létezik tehát egy alacsonyabb rendű Istenség – az isteni ihletettségu teológusok szerint –, amely a felsőbb Istenség ajándéka”) mutatja, honnan ered a később sokak által kritizált formula, amely egy „felsőbb istenséget” (ύπερκειμένη θεότης) állít szembe egy „alacsonyabb rendűvel” (θεότης ύφεμένη). Barlaám így értelmezi Palamasz elgondolását, aki azonban mindvégig állhatatosan tagadja ezt az értelmezést, ugyanakkor állítja, hogy a lényeg transzcendens módon felülmúlja (ύπερκειμένη ουσία) a tevékenységeket.

280 Vö. Maximosz, *Teológiai fejezetek* 1,49; MPG 90,1101A; Orosz 251

281 DN V,5; MPG 3,820B; CD I,184,4

282 Uo. 6; MPG 3,820D; CD I,184,20–21

283 Uo. 7; MPG 3,821B; CD I,185,14–15

III. triász

összetett, mert a benne levő és belőle eredő hatóerők miatt semmiképp sem sokszorozódik meg vagy válik összetetté, így az Isten is, aki nem csak sokra képes, hanem mindenható is, a benne levő hatóerők miatt nem szűnik meg egynek és egyszerűnek lenni. Ha kutatsz, magadtól is rájössz, hogy a léleknek sok olyan tevékenysége van, amelyeket a testtől elválva is birtokol, a testtel egyesülve pedig átadja neki ezeket. Mindenesetre amikor az „önmagában levő életet”, „az önmagában levő átistenülést” és az efféléket a létezők elveinek és mintáinak mondja a nagy Dénes, nem arról beszél-e, hogy Isten [a világ teremtését] megelőzően birtokolja ezeket?²⁸⁴ Hogy lehetnének kezdettel bírók azok, amiket Isten már [a világ teremtését] megelőzően birtokol? Ha viszont felülmúlja mint ajándékot, hogyan adja azt, amije nincs? Ha pedig „előrendeléseknek” és „isteni akaratoknak” is mondja ugyanezeket a nagy Dénes,²⁸⁵ hogyhogy nem kezdetnélküliek és nem-teremtettek az előrendelések és az isteni akaratok? Hogy lehet tehát azt vallani, hogy „*egyetlen kezdetnélküli van, az Isten lényege, minden más pedig rajta kívül teremtett természetű, és időbeli kezdettel rendelkezik*”?²⁸⁶ Melyik szent mondta valaha is ezt? Ha pedig egyik sem, hogyan lehetne akkor vallani?

23. Milyen a létezők létezése?

Ehhez kapcsolódik egy másik, ugyanígy vallott tétel is: „*semmiféle más létező nincs Isten lényege és a teremtmények között*”.²⁸⁷ Ha tehát lényeknek itt is az Isten részesítő és lényegalkotó hatóerőit mondja, amelyet „*a lét aktuális létrehozásának*” is nevez a nagy Dénes,²⁸⁸ nem kellene azt állítani, hogy egyszerűen semmi sincs az Isten lényege és az összes teremtmény között, hanem csak az Isten lényege és a teremtmények lényege között, mivel az élőknek mint élőknek, amennyiben érzékileg, értelmileg vagy lelkiileg élnek, nem az Isten lényegalkotó hatóereje, hanem az életadó hatóereje az alkotója, és a bölcséknek az Isten bölcsességet adó hatóereje, az átistenülteknek az átistenítő hatóereje, amelyekből kiindulva Istennek, bölcsességnek és életnek gondoljuk és nevezünk azt a lényegfeletti és egyesítő rejtelmet, de nem lényeknek. Ha pedig magáról a lényegfeletti rejtelenről beszél, amely itt sem részesítő – amely [mindent meghaladva] az elrejtettségben helyezkedik el,²⁸⁹ róla pedig fentebb is azt bizonygatta, hogy egyedül kezdetnélküli –, ha alattomosan megfosztja vele együtt örökkévaló

284 DN XI,6; PG 3,956A; CD I,222,16–17

285 DN V,8; MPG 3,824C; CD I,188,8–10

286 Vö. Tr III,2,4 (fentebb 308–309)

287 Uo.

288 αὐτοουσίωσις, DN XI,6; MPG 3,956A; CD I,222,17

289 Vö. DN V,2; MPG 3,816C; CD I,181,10–11

hatóerőitől és tevékenységeitől, vagy még inkább azoktól a legistenibb műveitől, amelyeknek sosem volt kezdete; ha tehát erről beszél, és azt mondja, hogy e között az elrejtettség és a teremtmények között semmiféle más létező nincs, eszerint azt mondja, hogy Istennek maga a lényegfeletti lényege olyan teremtett létező, amely részesít. Ez pedig abból is látható, hogy semmilyen más létezőről nem mondta ezt; márpedig ha nem másról, akkor szükségszerűen a lényegről. Tehát részesedik az összes teremtmény az Isten nem-részesítő lényegében! Hogyhogy nem részesedik a létezésben minden egyes teremtmény? Hogyan lehetséges korszak, idő vagy hely, és a bennük levők, ha nem a létben, vagyis a létezésben részesednek? Tehát ezek mindegyike, akár lényegeket, akár nem, mivel léteznek, részesednek Isten lényegében, hiszen szerinted nincs más létezés, csak a teremtmények létezése! Ez a leglehetősebb dolog, hogy nem lesznek lényegeket azok a létezők, amelyek részesednek egy lényegben, mégpedig az isteni lényegben!

24. „Transzcendens”, de tevékeny Isten

Ha pedig elve is a bármiféleképpen létezőknek a létezés, hogyhogy nem múlja ezt is felül az, aki minden elvet felülmúl? Ha pedig az elv szükségszerűen felülmúlja a belőle származókat, hogyne múltna fölül a létezőket a létezés? Ha pedig ez felülmúlja ugyan a részesedőket, de őt is? Az, Aki minden elvet felülmúl, hogyhogy nincs a részesedők és a nem-részesítő lényegfelettség között a részesítő létezés? És bár az összes ilyen elv nem más, mint a létezők „értelmei” és mintái, a létezők számára ugyan részesítő, de különböznek a létezőktől, amennyiben benne vannak a teremtő értelemben, előre léteznek, és ezek alapján jött létre a mindenség. Hogyhogy nincsenek tehát ezek a nem-részesítő és a részesedők között? Mindenesetre mivel léteznek olyan dolgok, amik Istenben részesednek, Isten lényeg feletti lényege pedig egyáltalán nem részesít, tehát van valami a nem-részesítő lényeg és a részesedők között, ami által ezek Istenben részesednek. Ha te eltünteted azt, ami a nem-részesítő és a részesedők között van – ó, micsoda veszteség! –, elszakítasz minket Istentől, lerombolod azt, ami összeköt, és nagy, áthidalhatatlan szakadékot támasztasz közte és a teremtmények teremtése meg irányítása között. Akkor tehát egy másik Istent kell keresnünk, akinek nemcsak önmaga a célja, öntevékeny, aki önmagát önmaga által isteníti, hanem aki jó is; úgyhogy nem elégszik önmaga szemlélésével, nemcsak tökéletes, hanem a tökéletes teljességet is felülmúlja; így aztán amikor azt akarja, hogy mint jóságos jót tegyen, képes rá, nemcsak mozdulatlan, hanem magát is mozgásba hozza; így lesz jelen ugyanis mindenki számára a teremtő és gondviselő folyamatokban

III. triász

és tevékenységekben. Egyszóval tehát egy olyan Istent kell keresnünk, aki valamiképpen részesít, akiben részesedve mindegyikünk sajátos módon, önmaga részesedésének arányában létezik, él és átistenül.

25. Részesítő és nem-részesítő Isten

Van tehát valami a teremtmények és ama nem-részesítő lényegfelettség között, nemcsak egy, hanem sok, és annyi, ahányan a részesedők. Azok pedig nem önmaguk alapján azok, vagyis közvetítők, hiszen annak a lényegfelettségnek hatóerői, amely egyedüli módon és egyesítve előre és együtt magába foglalja a részesítők egész teljességét, ami miatt amikor a kiáradások alapján megsokszorozódik és részesít, mindentől elválaszthatatlanul nem-részesítő és egy marad.²⁹⁰ Ha ugyanis a kör középpontja, amelynek önmagában megvan az a hatóereje, hogy elküldje önmagától a kör összes pontját, nem két vagy sok pont, mennyivel inkább utasít vissza minden kettősséget az Isten, aki önmagában előre birtokolja a teremtmények hatóerőit és mintáit. Léteznek tehát az ilyen hatóerők meg minták, egyedüli módon és egyesítve [a teremtést] megelőzően léteznek, de nem úgy mint lényege, nem is úgy, mint amik önmagukban állnak fent. Ezek semmivel sem járulnak hozzá az Isten létéhez; Ő a létesítőjük ugyanis,²⁹¹ de nem függ tőlük; hiszen nem az az Isten lényege, ami Isten körül van, hanem Ő a körülötte levők lényege. Amennyiben Ő lényegfeletti lényeg, annyiban kimondhatatlan és elgondolhatatlan, abszolút és nem-részesítő, viszont amennyiben a létezők lényege, az élők élete, a bölcselkedők bölcsessége és egyszerűen az összes bármiféleképpen létező dolgoknak léte és széppé tevő hatóereje, annyiban elgondolják, beszélnek és részesednek belőle a teremtmények. Hiszen ha a nagy Dénes szerint *nemcsak a tudatlanság, hanem a tudás által is meg lehet ismerni Istent, és el lehet gondolni, lehet róla beszélni, meg lehet tapasztalni, érinteni, lehet érzékelni, róla vélekedni, el lehet képzelni, meg lehet nevezni és így tovább,*²⁹² tehát részesedni is lehet benne, mivel egyrészt elgondolható, érzékelhető és érinthető, másrészt később követte egy mindent még tökéletesebben magába foglaló Értelem.²⁹³ Tehát ugyanaz az Isten úgy létezik, hogy egyszerre nem részesít és részesít: mint

290 Vö. Maximosz, *Szcholion a DN 13,2-ből*; MPG 4,409B; vö. *Fejezetek a szeretetről* (CPG 7693) 1,100; MPG 90,984A; Ceresa–Gastaldo 88; Orosz 40; *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1289

291 DN I,7; MPG 3,596C; CD I,120,1

292 DN VII,3; MPG 3,872A; CD I,198,4–6

293 λόγος (értelem, ige, szó). Amennyiben az (egyszülött) Igét érti alatta, utal a megtestesülésre. Vö. Tr II,3,66–67 (fentebb 254–257)

lényegfeletti nem részesít, viszont mint akinek lényegalkotó hatóereje és olyan hatóereje van, amely mindenség mintáját nyújtja és tökéletesítését szolgálja, részesít.

26. A létezők préegzisztens mintái

De hiszen az ilyen mintákról Püthagorász, Platón és Szókratész²⁹⁴ földhözragadt és méltatlan módon azt vélték, hogy Isten önmagukban létező elvei, a létezők Istennel egyenrangú okai. Őket kell tehát sokistenhivőként vádolni, akik elhamarkodva önmaguktól illesztettek ama lényegfelettség és a teremtmények közé más, az isteni lényegtől különböző lételveket, *melyeket sem ők maguk, sem atyáik nem tiszteltek*,²⁹⁵ amint az Írás mondja. Sem mi, sem pedig atyáink ezeknek egyikét sem véljük olyanoknak, amik önmagukban léteznek, nem rendelkeznek okkal, és Istennel egyenrangú okok, ezért is nevezzük Isten előrendeléseinek, előzetes ismereteinek és akaratának, amelyek egyrészt már a teremtmények előtt megvoltak benne – hiszen hoggyne lettek volna meg? –, másrészt a teremtmények azután ezek alapján vették kezdetüket. Az Írás szerint ugyanis *szólt és lett*,²⁹⁶ amit elgondolt, valóra vált, és *mindent végbevitt, amit csak akart*.²⁹⁷ Ha tehát tagadjuk is, hogy sok lényegfeletti elv és a teremtményeket alkotó lényeg van, és azt állítjuk, hogy csak egy van, amelytől idegen minden kettősség, a sokféle és felosztható dolgokat pedig az egyetlen, egyesítő és az egyesülést felülmúló egyszerűségnek megfelelően hozza létre, mégis mindenhatónak és mindent magában foglalónak ismerjük, mint ami már a teremtés előtt is önmagában birtokolta a mindenséget. Hiszen – a nagy Dénes szavaival élve²⁹⁸ – ha az egyetlen nap a sok részesedés okát önmagában egyszerűen előre birtokolta,

---

294 Általános utalás a Püthagorásznak tulajdonított számelméletre és Platón ideáira.

295 Jer 16,13

296 Vö Zsolt 32 (33),9

297 Zsolt 113,11 (115,3)

298 Vö. DN IV,4; MPG 3,697CD; CD I,147,4–15. „... a ‘világosság’ szóval is megénekeljük a Jót aszerint, ahogyan a képmásában megmutatkozik az ősminta. Mert *amiként* a mindeneken túl lévő istenség jósága a legfelső és legmagasabb rangú lényegektől egészen a legvégsőig eljut, és ugyanakkor mindegyiket meghaladja, mivel sem a fentiek nem érnek el addig, hogy őt meghaladják, sem pedig az alsók nem terjednek ki addig, hogy őt átfogják, hanem ő bevilágítja az összes lehetséges dolgot, és megformálja őket és megeleveníti és összetartja és tökéletesé teszi, és a létezők mértéke és korszaka és száma és rendje és átfogója és oka és célja, *így* az isteni jóság fényes képmása, ez a nagy és mindet megvilágító és mindig fényes Nap – mint a Jó sokadik visszképe – szintén megvilágít mindent, ami csak képes benne részesülni, és felülről kiterjeszti fényét az egész látható világra fent és lent, kiterítve saját sugarainak ragyogását.” (Vassányi M. ford.)

III. triász

mennyivel inkább kell elismerni azt, hogy e nap és a mindenség okában előre megvoltak az egyetlen lényegfeletti egyesülésnek megfelelően az összes létezők mintái.

27. A földi császár Isten képmása

Létezik tehát, örökké létezik és tulajdonképpeni értelemben véve örökké létezik előrerendelés, előretudás, gondviselés és az ehhez hasonlók, és elválaszthatatlanul egyesültek az Istennel, és különböznek attól a lényegfelettségtől, az pedig fölülmúlja ezeket. Hogy is ne lenne így? Mivel tehát ezek valamilyen léttel örökké rendelkeznek, Isten pedig szintén örökké van, vajon két vagy több isten lesz? Mivel pedig ezek elválaszthatatlanul egyesülnek vele, vajon összetett lesz számunkra az Isten? Továbbá mivel azok révén jöttünk létre, vajon nem Isten, hanem mások teremtményei vagyunk? Vagy talán te két császárrá alakítod a földön Istentől nekünk rendelt császárt is, és bebizonyítod, hogy két birodalomból van összetéve a birodalma, és azt mondod, hogy nem ő, hanem valaki más a döntések ura, mert annak rendeletéből és akaratából valósulnak meg a kormányzati formák, és az ő rendeletét tartja tiszteletben és alapelvnek mindegyik tisztségviselő? Hiszen itt is szükség szerű, hogy rend legyen a parancsadók és az alárendeltek között. De senki sem mondhatja, hogy már korábban ne volna hatalma császárunknak, és valamilyen módon előzetes ismerete is, jóllehet nem mindenben és nem tökéletes módon. Vajon magát a rendeletet is a szenátussal egyenlő szintre állítsuk arra hivatkozva, hogy nem azonos az uralkodói hatalommal a rendelet, amint te itt a részesítőket teremtetteknek mondod, mivel ezek nem azonosak az Isten lényegével? Ilyen elvek alapján, amelyeket az emberek egyszerűen csak elfogadnak, bizonyítottad, hogy két- és többistenhívők az igazhitűek.

Ugyanattól [Palamasz Gergelytől]

Azoknak a lehetetlenségeknek felsorolása, amelyek a filozófus Barlaám által levont következtetésekből származnak

Az ő második értekezése ellen írt harmadik értekezés

1. Egy igazi eretnek

Ez tehát az a rengeteg és sokféle állítás, amelyek végül is eretnekségre vezetnek. Ezek miatt az elvek és előtételek miatt került összeütközésbe az igazsággal és az igazság Istenével, amelyekről úgy véli, hogy mindenki egyetért vele. Amire pedig ezekből következtetni szeretne, az akarata ellenére bár, mégis megint csak ellene bizonyít. Amikor ugyanis szándéka ellenére kezünkbe jutottak írásai,²⁹⁹ azok is hírül hozták írójuk gonosz szándékát; a kezünk ügyében levő írásaiból napvilágra jutott tévtanok pedig semmiben sem térnek el azoktól, amiket már korábban mondtak róla.³⁰⁰ Úgy lehetne összefoglalni ezt a túlbujánzó eretnek gondolatmenetet, hogy szerinte egyrészt a prófétákat démonok ihlették, másrészt azokat a szenteket, akik az Isten evangéliuma szerint éltek, egy kalap alá lehet venni az eretnekekkel; a prófétáknak, az apostoloknak és azoknak az erénye pedig, akik úgy élnek, mint ők, gonoszság és nem nevezhető erénynek. Vajon volt-e valaha is istentelenebb ember annál, mint aki ilyen értekezéseket tákol össze? Vajon ki haragudhat arra, aki ellentmond annak, aki ilyeneket ír össze? Vajon lesz-e öröksége a szentekkel annak, aki örömét leli az ilyen írásokban, és vádolja azokat, akik ki nem állhatják? És mit számít, hogy nem nyíltan mondja ezeket, de amit mond, abból következnek a sátán mélységes szakadékai, a gonoszság titkai, amelyeket hallgatósága fülébe sugdos, lankadatlanul és siránkozó hangon, de ezzel álcázva az ártó szándékot? Mi pedig röviden tisztázzuk, hogy a mondottak mindegyikét igyekszik bizonyítani, és először azt, hogy miként érvel értekezése amellet, hogy – ó, jaj! – démonoktól megszállottak az isteni próféták.

---

299 Vö. Tr II,1,2; II,3,78 (fentebb 134–135, 265–267)

300 Az első *Triász*t Palamasz a szerzeteseknek Barlaám ellen emelt, szóbeli panasza alapján írta.

III. triász

2. Barlaám káromolja a prófétákat

Azt bizonyítja és állítja, hogy ezeknek a látomásai alacsonyabbak a gondolkodásnál, mert a képzelet szüleményei, még ha érzékkel felfoghatók is,³⁰¹ hogy bebizonyítsa, hogy az ismeret magasabb rendű ezeknél. Majd így folytatja: „szenvédélyessé vagy démonivá válik az értelem, ha a gondolkodásnál alacsonyabb rendű tevékenység folytán működik”. Mivel tehát a próféták értelemmel látták – hiszen nem érzéki valami – mondja a nagy Vazul – a próféták látomása, hanem az értelem veszi észre, amikor az Isten megvilágosítja,³⁰² valamint: előre látták a próféták az eljövendőket, mert a Lélek véste be kormányzó lélekrészüikbe³⁰³ –, márpedig ha valóban értelemmel a Lélekben láttak a próféták, „olyan tevékenység folytán, amely alacsonyabb rendű a gondolkodásnál”, amint ez az ember mondta, ez pedig még akkor is démoni, ha nem a pénz, az alantas gyönyörök és vélemények körül forog, vajon aszerint, aki ilyeneket mond, nem démoni-e az isteni látomás? Mi akkor az isteni Lélek és az a fény, amely ezt a látomást hozza létre? Azonban bárcsak annak a fejére hullana vissza a káromlás, aki ilyen értekezéseket tákol össze, sőt törjön is szét a fején, hogy a lehető legtávolabbra, a nemlétbe tűnjön el, amikor [ez a káromló] megbánja tettét, és újra megtanulja az igazságot.

3. Anélkül beszél, hogy volna tapasztalata

Miképp zuhant ilyen mély szakadékba? – kérdezhetné bárki. Mert ésszel és természetes filozófiával vizsgálta azokat a dolgokat, amelyek felülmúlják az ést és a természetet, mivel nem győzték meg az atyák, akik azt mondják: *Nem lehet ésszel megfejtteni a próféták látásmódját, hanem egyedül csak az ismeri helyesen, aki tapasztalatból tanulta. Ha ugyanis a természet műveit és eseményeit sokszor semmiféle ész sem magyarázhatja meg, mennyivel inkább igaz ez a Lélek tevékenységére,*³⁰⁴ ezt pedig – bárki tudhatná – a Krisztus után élt szentek is tanúsítják. Amikor tehát ezek így szólnak, ő azt állítja, hogy messzaliánusok azok, aki azt mondják, hogy tapasztalatból kell ismerni az ilyen dolgokat, vagy hogy ők tapasztalatból ismerték meg. Nemde kiderül róla úgy, mint egy mértani levezetett tételből,³⁰⁵ hogy egy cseppet sem tapasztalta meg az isteni misztériumot vagy a Szentlélek tevékenységét? Hiszen magát nem nyilvánítaná messzaliánusnak! Ha tehát csak az ismerte

301 Vö. Tr II,3,58 (fentebb 248–249).

302 *Magyarázat Izaiás prófétához* (CPG 2911) 13; MPG 30,565C

303 Uo. 7 ; MPG 30,452A; vö. bevezető; MPG 30,121A; 124B

304 Vö. Aranyszájú János, *Magyarázat Izaiás prófétához* (CPG 4416) 1; MPG 56,14; SC 304,46. Palamasz korábban Vazul neve alatt hozta ezt az idézetet (Tr III,1,32; fentebb 295–296).

305 Vö. Palamasz 1. levele *Akindüinoszhoz* 1 (PS I,203)

meg a Lélek tevékenységeit, aki megtapasztalta, ő pedig nem tapasztalta meg, és egyáltalán nem fogadja el azokat, akik tapasztalatból ismerik, ki vonná még kétségbe, hogy nem hazugság mindaz, amit a Lélek istenítő tevékenységéről fecsegett, és amiket azok ellen összehordott, akik ezt tapasztalatból ismerik, mivel sem azt nem tudja, mit beszél, sem azt, hogy miről mond véleményt. „Ki tudná elmagyarázni a méz édességét azoknak, akik sohasem ízlelték?” – így szól a közmondás; akik pedig nem ízlelték, mondd meg nekem, hogyan magyarázhatják el? Ha pedig azoknak is ellentmondanak, akik ízlelték, vajon azzal együtt, hogy kiderül hazug voltuk, nem válnak-e teljesen nevetségessé? Hát akkor mennyivel inkább nevetségessé hazudozó az, aki a Lélek természetfeletti tevékenységeiről ilyen ostobaságokat mond, az Apostol szavaival élve *aki azzal hivalkodik, amit nem látott, érzéki gondolkodásában alaptalanul felfuvalkodik*.³⁰⁶ Tehát nem volt elegendő, hogy csak hazug íróként cáfoljuk meg, hanem ezenkívül mint olyat is, aki az eretnekekkel is egy kalap alá vette a szenteket. Ők ugyanis azt tanítják, hogy „csak aki megtapasztalta, az ismeri biztosan” a Lélek tevékenységeit, ez viszont amellet kardoskodik, hogy akik ilyet mondanak, azok eretnekek. Tehát ez elég lett volna, hogy bebizonyítsuk, hogy a Krisztus után élt szenteket vádolja. Azonban neki ez sem volt elég, hanem egy második, harmadik és még többedik módszert használt fel ellenük, sőt inkább önmaga ellen.

4. Nüsszai Gergelyt szembeállítja a többi atyával

Amikor ugyanis a szentek saját írásaikban bizonyos szempontból úgy tűnnek, hogy nincsenek összhangban egymással, ő hol egyiknek, hol másiknak a kijelentéséhez csatlakozik, és erre hivatkozva szégyentelenül a többire támad, és annyira elvetendőkné meg elítélendőkné értékeli azokat, hogy kiközösítéssel és átokkal sújtja őket. Így az isteni Nüsszai Gergelyt, aki azt mondja, hogy az értelem nincs sem a testen belül, sem azon kívül, mivel testetlen,³⁰⁷ a többi szent ellen küldte harcba, akik azt mondták az értelemről, hogy a szívben lakozik,³⁰⁸ és rögtön az eretnekek közé számította őket mint akik szemben állnak az igazsággal. Mi pedig világosan bebizonyítottuk az ilyet állítókkal szemben írt *Szenthegyi Tomoszban*³⁰⁹ és

---

306 Kol 2,18

307 Vö. Nüsszai Gergely, *Az ember teremtéséről* (CPG 3154) 12; MPG 44,156kk; in *Az isteni és emberi természetéről*. I,197. Vanyó László ford.

308 Ál-Makáriosz, *Homiliák* (CPG 2411) 15,20; MPG 34, 589B; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4) 139,280–286. Vö. Tr II,2,27 (fentebb 194–195)

309 PS II,567–578 (alább 341–348). Palamasz Akindünoszhoz írt 3. levelében (19; PS I,310) és itt is kijelenti, hogy ő a *Szenthegyi tomosz* szerzője.

III. triász

Az *imáról* szóló második értekezésben³¹⁰ is, hogy ebből a szempontból is egy véleményen vannak egymással, és mi magunk is összhangban vagyunk velük. De halld meg, hogyan állította most magát a Nüsszait egy sorba az eretnekekkel, mivel azt mondta Istvánról, az első vértanúról, hogy *nem az emberi természet lebetőségein és határain belül maradván látta meg az Istenit, hanem a Szentlélek kegyelmével vegyülve, mert az Írás tanúsítja, hogy a hasonlóval lehet meglátni a hasonlókat. Mert ha az emberi természet be tudná fogadni az Atya és a Fiú dicsőségét, hazug volna, aki azt állítja, hogy felfoghatatlan a látvány. Am nem tudod kicsikarni, hogy amaz hazudik, a történetnek pedig igazja van.*³¹¹ Tehát ezt a szentet, aki az isteni Istvánról szóló dicsőítő beszédében ezeket mondta, mindenféleképp az eretnekek közé számította a „kegyelem” és a „vegyülés” miatt. Nem értette meg ugyanis pontosan a mondottak velejét, inkább számúzi az igazhitűek karából azt, aki ilyet mond, rágalmozva messzalianusnak és blachernitanak nevezi a „látás” miatt, miközben szembeállítja vele azokat, akik azt mondják, hogy Isten láthatatlan.

5. Isten emberré lesz!

„De hogy van az – mondja –, hogy az ember emberfölöttivé válva látja az Istent? Hiszen akkor angyallá válna! Viszont a legkiválóbb teológusunk is messze elmarad a legutolsó angyal mögött; de még ha meg is engednénk, hogy angyallá váljon, akkor sem látja egyik angyal sem az Isten lényegét.” Erre bárki joggal felelhetné: „Gonosz angyalok tanítványa vagy, hiszen azoktól beavatva váltál a szentek vádlójává!” Azonban amikor a császár négyszemközti beszélgetésre akarja méltatni a katonát, emiatt rögtön még nem lesz tábornokká, és jóllehet közelebb állítja akkor magához, emiatt még nem ruházza fel fővezéri méltósággal. „De az ember csak angyal közvetítésével találkozhat az Istennel; ugyanis az angyalok hierarchiájának vagyunk alárendelve”. Ember, mit teszel? A szükségszerű dolgok Uralkodóját is alárendeled a szükségszerűségnek, Azt, Aki amikor csak akarja, feloldja a szükségszerűséget, néha pedig teljesen meg is változtatja? Mondd hát meg nekem: ki volt az az angyal, aki így szólt Mózeshez: *Én vagyok, Aki van: Ábrahám, Izsák és Jákob Istene,*³¹² ha nem az Isten Fia, amint a nagy Vazul is mondja?³¹³ Mit jelent az, ami Izrael „Kivonulásának Könyvében” van megírva, hogy az Úr szemtől szemben beszélt Mózesrel, úgy, ahogy az ember a barátjával szokott beszélni³¹⁴? Aki pedig

310 Tr II,2,27 (fentebb 194–195)

311 1. homília Istvánról (CPG 3186) 6; MPG 46,717B; GNO X,II,2,90–91; Vö. ÓI 18,261–262 (Vanyó L. ford. kissé módosítva)

312 Kiv 3,14–15

313 Vö. *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 2,18; MPG 29,609B; SC 305,72

314 Kiv 33,11

Ábrahámmal társalgott, amikor *önmagára esküdött*,³¹⁵ vajon angyal volt-e, hogy azt mondta az Apostol: *nem volt nagyobb, akire esküdjék?*³¹⁶ Ha pedig a törvény árnyékában úgy tetszett az Istennek, hogy beszéljen az atyákkal, hogyné mutatná meg magát önmaga által a szenteknek az Isten, amikor feltűnt az igazság és felragyogott a kegyelem törvénye, amelynek alapján *nem angyal, nem ember, hanem maga az Úr üdvözített minket*,³¹⁷ és maga az Istennek a Léleke tanított meg minket minden igazságra.³¹⁸ Vajon méltatlan dolognak tartotta-e, hogy értünk emberré legyen, keresztet és halált szenvedjen értünk akkor, amikor az Apostol szerint³¹⁹ *még istentelenek voltunk?* Vajon akkor méltatlan dolognak tartja-e, hogy közvetlenül lealázza magát egy emberhez, benne lakjon, megjelenjen neki és társalogjon vele, mégpedig nemcsak az istenfélővel, hanem azzal is, aki megszentelődött és az isteni parancsok megtartása által előre megtisztította testét és értelmét, és ezeket a mindenható Lélek jó hordozójává alakította ki? Ezt már maga az isteni Nüsszai Gergely is bebizonyítja, miután emlékezetünkbe idézve Istvánnak a mennyei és természetfölötti látomását azt mondja: *Talán emberi természet teljesítménye volt? Vajon melyik angyal emelte fel abba a magasságba az alacsonyan fekvő természetet? Nem így van. Nem az van ugyanis megírva, hogy Istvánnak nagy ereje volt, vagy angyali segítséggel eltelve látta azt, amit látott. Ezzel szemben István a Szentlélekkel eltelve látta Isten dicsőségét és az Isten Egyszülöttjét.*³²⁰ *Mert a próféta szava szerint*³²¹ „csak a fényben lehet meglátni a fényt”.³²² A látványról tehát itt azt mondta, hogy a Lélek által fogható fel, de nem ismeret, és ebben az értelemben vette azt, hogy *Istent senki sem látta*,³²³ és mivel önmagát kérdezve szembeállította István lelki szemlélésével, ezzel a legszebb és legistenfélőbb megoldást nyújtotta nekünk. Különben pedig nem a lényegét mondta felfoghatónak vagy láthatónak, hanem az Atya dicsőségét és a Lélek kegyelmét.

---

315 Ter 22,16

316 Zsid 6,13

317 Iz 63,9

318 Vö. Jn 16,13

319 Vö. Róm 5,6. Az idézet a következő: „Krisztus akkor halt meg a bűnösökért (istentelenekért, ἀσεβῶν), amikor még erőtlenekek (ἀσθενῶν) voltunk.” Palamasz felcseréli a két hasonló szót.

320 ApCsel 7,55,56

321 Vö. Zsolt 35 (36),10

322 Nüsszai Gergely, *1. homília Istvánról* (CPG 3186) 6; MPG 46,717B; GNO X,II,2, 90; Vö. ÓI 18,261 (Vanyó L. ford. kissé módosítva)

323 Jn 1,18

6. A lényegtől különböző tevékenységek

„De én – mondja – azt hallva, hogy ez a kegyelem és a dicsőség természetfölötti és Istenhez hasonló – „hiszen a hasonlóval lehet meglátni a hasonlókat” – mondja³²⁴ –, ezért, mivel nem-teremtett és kezdetnélküli is, azt mondom, hogy azonos Isten lényegével”. És az nem lehetséges, ó, szentekkel hadilábon álló teológus – hiszen legyél csak nyugodt, semmiképp sem maradhatsz rejtve azok elől, akik tudnak, még ha a neveket elrejtve túlzott óvatossággal úgy is adod elő a szentek szent gondolatát, mint ami eltér az igaz hittől –, tehát az nem lehetséges, hogy Isten tevékenysége természetfölötti, kezdetnélküli és nem-teremtett, és mivel az egész Istent mutatja meg önmaga által azoknak, akik természetfölötti módon látnak a Lélekben, ezért Istennel azonos? „Távol álljon tőlem” – mondja –, „hiszen egy nem-teremtett és kezdetnélküli van, az Isten lényege, minden tevékenysége pedig teremtett.”³²⁵ Micsoda istentelenség! Vagy nincsenek ugyanis természetes és lényegi tevékenységei Istennek, és istentagadó az, aki ezt mondja – ez a vélemény ugyanis nyíltan kimondja, hogy nincs Isten, hiszen a szent atyák világosan azt mondják az isteni Maximosz szerint,³²⁶ hogy semmiféle természet se nem létezhet, se meg nem ismerhető, ha eltekintünk lényegi tevékenységétől –, tehát vagy nincsenek természetes és lényegi isteni tevékenységek, és ezért Isten sincs, vagy ha vannak isteni, természetes és lényegi tevékenységek, azok pedig teremtettek, akkor az Isten lényege is, amely ezeket birtokolja, teremtett lesz; ugyanis amely lényegnek és természetnek a természetes és lényegi tevékenységei teremtettek, maga az azokat birtokló természet és lényeg is teremtett, és olyannak is ismerhető meg.

7. Szent Maximosz krisztológiájából vett érv

Mondd meg tehát nekem: Honnan ismernénk meg Krisztust két tevékenységben és természetben, ha az Isten természetes tevékenységei nem nem-teremtettek? Honnan ismernénk meg őt két akaratban is, ha mint Istennek sem volt természetes és isteni akarata? Mi tehát az Isten akarata, vajon nem Isten természetének tevékenysége? Vajon tehát teremtett a nem-teremtett akarata? Vajon időnek meg kezdetnek is alá van vetve, és olyan akarattal rendelkezik, amelyet nem birtokolt az örökkévalóság előtt? Hogyan tett rá szert: kényszerből vagy pedig megváltoztatta elhatározását? Így ez a szerencsétlen új beszédekkel nemcsak az isteni természetet, hanem az

324 Vö. Nüsszai Gergely, 1. *homília Istvánról* uo.

325 Vö. Tr III,2,22

326 Vö. *Levél Nikandroszhoz* (CPG 7697/8); MPG 91,96B; *Krisztusnak, a mi egy Istenünknek két akaratáról. Kisebbségi teológiai és polemikus írások* (CPG 7697/16); uo. 200C; 205AC; *Vita Pürrhosszal*; uo. 340D

Üdvözítő test szerinti eljövételét is gyalázza, és mivel a keresztények vádlója akart lenni, önmagát vetette ki a keresztények istenfélő teljességéből, mert saját szavai bizonyították, hogy monofizita,³²⁷ monotheléta,³²⁸ és rosszabb a valaha is feltűnt eretnekeknél. Ha ugyanis Isten minden tevékenységének – kivéve Istennek a mindenséget először létre hozó lényegét – [Barlaám] szavai szerint időbeli kezdete volt, következésképp Isten minden tevékenysége is teremtett. Eszerint Krisztusnak természetyszerűleg nem voltak teremtett és nem-teremtett tevékenységei, hanem csak teremtettek; tehát egy tevékenysége volt, az pedig nem isteni, amint azok az eretnekek mondták; ugyanis az összes alá van vetve a teremtettségnek. Ha pedig egy tevékenysége volt, akkor szükségszerűen egy természete is volt, és ez ismét nem az isteni, mint ahogy a hajdani monofiziták gondolták, hanem teremtett. Amely természetnek ugyanis teremtett a tevékenysége, az nem nem-teremtett.³²⁹

8. Az átistenült ember nem természete szerint Isten

Továbbá ha Istennek nincsenek kezdetnélküli tevékenységei, mivel ezeken túl van, amennyiben a tevékenykedő felülmúlja azokat, amiket működtet, hogyan előzheti meg és múlhatja felül a kezdetnélküliséget is? Hiszen nem lehetne *istenfeletti Isten* a nagy Dénes szava szerint, ha nem mondanák *istenségnek az istenítő ajándék valóságát*,³³⁰ ami *öröktől van az örökké létező Istentől* az isteni Maximosz szerint.³³¹ Ha ugyanis ezt nem engedné meg valaki, akkor az Isten lényegében részesülnének az átistenülők, és természet szerint lennének istenekké. Ha tehát nem létezne az átistenítés kegyelme, nem lehetne istenfeletti Istennek nevezni az Istent, ugyanígy *kezdetnélküliséget felülmúlnak sem lehetne mondani, ha nem Istennek kezdetnélküli művei a halhatatlanság, a végtelenség, a létezőség és mindaz, amit lényegileg Isten köré sorolunk*,³³² amint ezt is mondja az isteni Maximosz. Ha pedig nem lenne kezdetnélküli a kegyelem, hogy lehet az, hogy ugyanazon szent szerint az

---

327 Aki Krisztusban egy, csupán isteni természetet vall, Eutükhész eretnekségének követője, akit 451-ben elítélt a khalkédóni (IV. egyetemes) zsinat.

328 Aki Krisztusban egy, csupán isteni akaratot vall. Ezt az eretnekséget 681-ben ítélte el a III. konstantinápolyi (VI. egyetemes) zsinat.

329 Az itt kifejtett érvelést alkalmazza majd leggyakrabban Palamasz Akindünossal szemben.

330 Vö. *Levelek* (CPG 6605) II, PG 3,1068A–1069A; CD II,145

331 Vö. *Fejezetek a szeretetről* (CPG 7693) 3,25; MPG 90,1024C; Ceresa–Gastaldo 154; Orosz 74

332 *Teológiai fejezetek* 1,48; PG 90,1100D; uo. 1,50; MPG 90,1101B; Orosz 250

III. triász

ilyen kegyelemből részesedve *kezdetnélkülivé lesz az ember, mint Melkizédek, akiről az Írás tanúsítja, hogy „napjainak nem volt kezdete, sem életének vége”*³³³ és *mindenki, aki, mint Pál, a benne lakó Ige isteni és örökkévaló életét éli?*³³⁴

9. A testi szemek látják Isten dicsőségét

„*De ha valaki meg is engedné*” – mondja –, „*hogy nem-teremtette az isteni tevékenységek, senki sem látta őket, hacsak nem váltak teremtetteké.*” Ne foglalkozzunk most azzal, hogy az isteni tevékenységek sosem válnak teremtetté, hanem csak a részesedők teremtettek, minthogy a részesítők eleve megvannak Istenben, és ha ez nem így lenne, Isten lényegéből is részesednének a teremtmények, ami a legeslegnagyobb lehetetlenség. Azonban a távollevő dolgokat sem úgy látjuk, mint amik szem előtt vannak, a jövődöket sem úgy, mint amik a jelenben történnek, Istennek velünk kapcsolatos akaratát sem ismerjük meg, mielőtt megvalósul; a próféták azonban megismerték azt a tervet is, amely Istenben az idők előtt létezett, jóllehet még nem teljesedett be. Így a kiválasztott tanítványok is – amint hallod a himnuszt éneklő Egyháztól, hacsak nem fogtad be a füledet! – az Isten lényegi és örök szépségét látták a Táboron, nem Istennek a teremtményektől származó dicsőségét, amint te földhözragadtan gondoltad, hanem magát az Óstípus szépségének vakító fényű ragyogását,³³⁵ magát az isteni szépségnek forma nélküli formáját, amely által átistenül és méltóvá válik az ember az Istennel történő négy szemközti beszélgetésre, magát az Istennek örök és örökkévaló országát, magát az értelmet meghaladó és megközelíthetetlen fényt, a mennyei, mérhetetlen, időtlen, örök fényt, azt a fényt, amely romolhatatlanságot áraszt, azt a fényt, amely átisteníti az átistenülőket. Azt látták ugyanis, amit később úgy is birtokoltak, mint a Lélek bennük lakó kegyelmét.³³⁶ Egy ugyanis az Atya, Fiú és Lélek kegyelme, amelyet ha testi szemekkel is láttak, de olyan szemekkel, melyek megnyíltak, mint akik vakokból váltak látókká az isteni Damaszkuszi János³³⁷ szerint, és látták azt a nem-teremtett fényt, amely az eljövendő korszakban is szüntelenül csak a szentek számára lesz szemlélhető szent Dénes³³⁸ és Maximosz szerint.

---

333 Zsid 7,3

334 *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1144BC; vö. *Különféle fejezetek a teológiáról és az oikonomiáról, valamint az erényről és a bűnről* (CPG 7715) 5,85; MPG 90,1384D

335 Aug. 6. alkonyati istentiszteletén a 3. litiai sztichira. Ménea VI,352

336 A Tábor-hegyi látomás elővétele annak a szoros kapcsolatnak, amelyet a hívők az Egyház szentségi életében tapasztalnak meg (vö. Tr I,3,38; fentebb 119–120)

337 *Homíliák a színváltásról* (CPG 8057) 12; MPG 96,564C; Kotter (PTS 29) 450

338 DN I,4; MPG 3,592C; CD I,114,8–115,5; Vassányi 160

10. Az önfelülmúlásban látható látvány

Látod, hogy azokat az Istenben levő isteni tevékenységeket, amelyek teremtett képességgel láthatatlanok, a szentek a Lélek által önmagukon felülemelkedve látják? Hiszen *aki arra lett méltó* – mondja –, *hogy Istenben lehessen, egyszerre valamiféle osztatlan belátással ismerheti föl benne az összes létezőnek már előre meglévő lételvét,*³³⁹ és ismét: *Miután a lélek egyesült önmagával és Istennel, nincs többé értelme, hogy elvileg több részre legyen osztva, mivel fejt az első, egyetlen és egy Ige*³⁴⁰ és Isten koronázta meg. Benne egyetlen felfoghatatlan egyszerűségben egységesen léteznek és állnak fenn a létező dolgok összes „értelmei”. Ha őrá szögezi a lélek tekintetét, nem mint rajta kívülről, hanem mint aki egészen benne van a lélek egészében, akkor maga is egyetlen pillantással megéri a létező dolgok „értelmeit”, melyek miatt az Igével és Istennel való násza előtt a gondolkodás felosztásos módszerére kényszerült.³⁴¹ Látod, hogy akik Istenben vannak, átistenültek és istenileg állhatatosan szemlélik Őt, nem úgy látnak, mint mi? Hiszen csodálatos módon érzékeléssel látják az érzékfelettieket és értelemmel az értelemfelettieket, mert a Lélek ereje áthatja az emberi hatóerőeket, és ennek révén látják a minket meghaladó dolgokat. Ekkor tehát az „érezékelés”-hez mindig hozzácsatoljuk, hogy „érezékfeletti”, hogy a természetfölöttiséggel együtt azt is megmutassuk, hogy a megnevezést is felülmúlja az a látás. A gonoszság szofistája szofisztikus megkülönböztetéseivel igyekszik ellenünk beszélni és félrevezetni a gyermekes gondolkozásúakat, amikor azokról fecseg, akik valóban érzéki valóságnak gondolják az Istenit; mintha valaki, aki „lényegfeletti lényegnek” mondja az Istent, elválasztaná a lényegfelettitől a lényegyet, aztán pedig szemtelenül azt fecsegi, hogy *„mivel azt mondjátok, hogy van lényege az Istennek, akkor Isten vagy valami egyetlen dolog, amit pusztán belátással lehet szemlélni, és valójában nem is létezik, vagy valami osztatlan dolog”*. Ennek azt lehetne mondani, mint amit mi is joggal mondunk a „pogány latin” nevet viselőnek:³⁴² „Úgy látszik úgy értesz az Istenről szóló tanításhoz, mint az ökör meg a számár az énekhez. Amikor ugyanis azt, amit mi lelkinék és értelmet meghaladónak mondunk, félrehallod, mintha érzékinek mondtuk volna, és ezzel vádolsz, és amikor azt mondjuk, hogy

339 *Teológiai fejezetek* 2,4; MPG 90,1128A; Orosz 275

340 λόγος (értelem, ige, szó). Maximosz kiaknázza a szó többértelműségében rejlő lehetőségeket.

341 Maximosz, *Műsztatógia* (CPG 7704) 5; MPG 91,681B; CCSG 69,30; *Az isteni és emberi természetéről*, II,283. Baán István ford.

342 Irónikus utalás egyrészt Barlaám nyugati származására és a nyugati egyházzal való kapcsolatára, másrészt a görög (pogány) tudományok iránt tanúsított lelkesedésére.

III. triász

az, ami önmagában,³⁴³ a legnagyobb mértékben különbözik attól, ami vele kapcsolatos,³⁴⁴ te úgy hallod, hogy ez a kettő azonos, és az Isten körül levő valamennyi természetes jellemzőről³⁴⁵ azt véled, hogy a lényeket jelölik.”

11. Hasonlít Isten a látható dolgokhoz?

„De egyetlen szemlélt dologtól sem különbözik Isten” – mondja –, „ha a körülötte levőkből látható. Hiszen mindegyikük nem önmagában, hanem a körülötte levőkből látható. A napnak ugyanis nem a lényegét fogja fel a látás, hanem azt, amik körülötte vannak.” Először is épp az általad előhozott példából bizonyosodik be, hogy szándékosan rágalalmazod az Istent és szentjeit. Hiszen napnak nevezik a napsugarat is meg azt is, amiről a napsugarat elnevezik, de ezért még nincs két nap, következésképp egy az Isten, ha az Istenből eredő istenítő kegyelmet is Istennek mondják, és a nap körül levő dolgok közül az egyik a fény, de ettől még nem lényege a napnak. Hogy lenne tehát Isten lényege az a fény, amely Istenből kiáradva ráragyog a szentekre? És mi a helyzet a nap fényével? Akkor jön létre, amikor láthatóvá válik, vagy már azelőtt is volt, mielőtt láthatták? Tehát mennyivel inkább ez a helyzet azzal a fényvel, amely átisteníti az átistenülőket. Továbbá ha emiatt semmiben sem különbözik egyik láthatótól sem az Isten, akkor hogy van az, hogy te és követőid, sőt a nálad sokkal kiválóbb emberek sem látják? Szemeid tehát, melyek vakok ahhoz a fényhez, amelyet a szentek szemlélnék, fogja be a szádat, amely ilyen káromlásokat zúdít arra az isteni fényre, mikor azt tanítjuk róla, hogy nem természetes, nem is „a levegőn keresztül látható”.³⁴⁶ Ezt bizonygatva attól sem riadsz vissza, hogy rágalmazd az elkövetkezendő korszakot, hiszen az isteni teológusok világosan azt mondják, hogy nem lesz akkor szükségünk levegőre és a rajta keresztül felfogható fényre,³⁴⁷ te viszont érzékinek jelented ki azt az érzéki képességgel fel nem fogható fényt, az eljövendő és maradandó korszak szépségét, és azt mondd, hogy akkor is a levegőn keresztül látható.

12. Csak az értelemnek nyilatkoztatja ki magát az Isten?

„De ha az ilyen fényvel kapcsolatban is vakság vesz körül, akkor is nyitott füllel hallhatom azt, aki azt mondja: Csak a körülötte levők által körvonalazható mintegy árnyékrajzolatként az értelemmel az Isten, annyira beragyogja, s megtisztítja bennünk

---

343 κατ' αὐτόν, azaz a lényeg.

344 καθ' αὐτό, azaz a tulajdonságok

345 περὶ Θεόν, azaz a tevékenységek

346 Vö. Tr III,1,11 (fentebb 277–278)

347 Nüsszai Gergely, *A lélekről és feltámadásról* (CPG 3149); MPG 46,104C; ÓÍ 6,616–617

a kormányzó értelmet, mint a pillanatsebességű villámlás a látást.”³⁴⁸ Valójában hasonló vagy ahhoz a vakhoz, aki egy látótól tanul a fényről, és akit, mielőtt végighallgatná a tanítót, hatalmas örütség kerít hatalmába, és mintha jobban tudná és tanítaná, rátámad a tanítóra. Mit mond ugyanis ezután ez a teológus? *Ezért ragyogja be nagyon homályosan csak az értelmet kezdetben az Isten, hogy a felfogható dolgok által vonzza magához, a felfoghatatlanságban csodálja, csodálja még inkább kívánja, a vágyakozásban pedig megtisztítsa.*³⁴⁹ Mit tisztít meg a vágyakozással? Vajon csak az értelmet? Nem. Az atyák szerint ugyanis nincs is szüksége nagy erőfeszítésre a megtisztuláshoz, ugyanakkor természete szerint nagyon könnyen ki is eshet a tisztaságból, ezért az isteni vágyakozás nélkül is megtisztulhat, amint ez a teológus bizonyította, a kezdőknek pedig az ilyen megtisztulás felel meg. Az isteni vágyakozás viszont, minthogy minden testi-lelki alkatot és képességet megtisztít, és az értelemben tartós megtisztulást okoz, alkalmassá teszi az embert az istenítő kegyelem befogadására. *Ezért az Isteni a vágyakozót megtisztítja, megtisztítva istenformájúvá teszi, s akik ihyenek lettek, azokkal mint bizalmasaival társalog (szavam valami újat merészel mondani). Isten az isteni módon létezőkkel egyesül, ismertté teszi magát olyan mértékben, amilyen mértékben ismeri az Őt ismerőket.*³⁵⁰ Hol van itt a ragyogás homálya? *Hiszen amennyire Isten ismeri őket – mondja –, ugyanannyira ismerik ők is Istent.* Vajon hogyan? Nem az ész homályos magyarázataival, mint ahogy a beszéd kezdetén mondta, hanem mert Istenben látják Istent, a vele történő egyesülés révén isteni formájúvá váltak, és isteni formájú képességgel a Lélek legistenibb kegyelmei felé irányulnak, amelyekre képtelenek figyelni azok, akik nem isteni formájúak, és pusztán értelemmel keresik azokat, amik Isten körül vannak.

13. Az átistenülés Maximosz szerint

Az viszont már világossá vált, hogy aki tapasztalatból ismeri Istent, annak a kegyelemnek a révén jut el a megismerésre, amely az embert Istenformájúvá teszi. De honnan tudjuk majd, hogy fény is ez a kegyelem? Ismét ugyanattól az atyától vagy egy másiktól, aki tapasztalatból tanít? Jöjjön tehát egy másik, hogy többen tanúskodjanak egybehangzóan! Amikor ugyanis az isteni Maximosz arról beszél, hogy a szentek az eljövendő korszakban egyesülnek az isteni egyszerűség titkával, hozzáteszi: *A rejtett és a kimondhatatlanságot meghaladó dicsőség fényét látva a mennyei hatalmakkal együtt maguk a szentek is képesekké válnak a boldog tisztaság befogadására.*³⁵¹ De honnan

348 Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (3010) 45,3; MPG 36,625C–628A. Vö. ÓÍ 6,423

349 Uo. 628A

350 Uo.

351 Vö. *Műsztatógia* (CPG 7704) 21; MPG 91,697A; CCSG 69,48; *Az isteni és emberi természetéről* II, 296. Baán István ford. (kissé módosítva)

III. triász

tudjuk, hogy átistenülés is ez a fény? Hallgasd ismét ugyanőt! Amikor ugyanis arról beszél – a lehetőség határain belül –, hogyan egyesül Isten az átistenültekkel – olyan egyesülés ez, mint ahogy a lélek egyesül a testtel, hogy az egész ember átistenüljön, amikor az emberré vált Isten kegyelme révén átistenül –, hozzáteszi: *Egészen ember marad lélekben és testben a természet szerint, és egészen Istenné válik lélekben és testben a kegyelem szerint és a boldog dicsőségnek benne tökéletesen ragyogó isteni világossága miatt.*³⁵² Látod, hogy Isten világossága az a fény? Vajon tehát teremtett az Isten világossága? De hallgasd, ami ezután következik: *Ennél ragyogóbbat vagy magasztosabbat elgondolni sem lehet! Mi lehet ugyanis kívánatosabb a méltók számára az átistenülésnél?*³⁵³ Hallottad, hogy az a világosság átistenülés, és hogy az arra méltatottak számára semmi sem magasztosabb ennél a szemlélésénél? Meg akarod különben tanulni, hogy ez az, ami által Isten egyesül a méltókkal? Akkor ismét hallgasd a következőket: *E [világosság] révén az Isten az istenné váltakkal egyesülve jóságából keifolyólag az egész mindenséget magáévé teszi.*³⁵⁴ Ez tehát az átistenítő ajándék, amelyet az athéniek legfénylőbb csillaga, az Areopagita *istenségnek* nevezve azt mondja, hogy Isten túl van rajta.³⁵⁵ Hol van már tudásod, utánzásod és tagadásod, amelyek által igyekszel elszakítani a többségtől a hitből fakadó ismeretet is, amely Istennék minket meghaladó, valódi utánzásából ered?

14. Isten abszolút transzcendenciája

„*De a transzcendens nem-léte meghaladónak sem mondta [Dénés] az Isten?*” – állítja [Barlaám] –, „*ha beszélt is arról, hogy ezt az istenséget is felülmúlja.*” Neked ugyan nem mondta, jól tudom. Hiszen nem a te füleidhez szól, hanem azokéhoz, akik meg is hallják, mert ő boldog. Amikor ugyanis azt mondja, hogy Istennek *lényegfölötti módon van birtokában a lényegfölöttiség,*³⁵⁶ mi mást mond, mint hogy mivel lényegfölötti a transzcendens nem-lét, ezt is felülmúlja az Isten, mivel lényegfeletti módon birtokolja a lényegfelettséget? Mit mond továbbá, sőt mondanak, (hiszen ők „egy” az Uralkodó imája szerint,³⁵⁷ egyikük révén pedig az összes szentire hivatkozunk), tehát mit mondanak azok, akik azt állítják, hogy a lényegfeletti szerinti átistenüléstől végtelenül távol van az Isten? Mit mond az, aki azt állítja, hogy az Isten transzcendenciája túl van minden állításon és elvételen?³⁵⁸ Vajon nem

352 *Ambigua* (CPG 7705); MPG 91,1088C

353 Uo.

354 Uo.

355 *Levelek* (6605) II, PG 3,1068A–1069A; CD II,158

356 DN II,10; MPG 3,648D; CD I,135,1

357 Jn 17,21

358 Dénés, *MT* I,2; MPG 3,1000B; Erdő 260, és több helyen is.

múlja felül a transzcendens nem-létet is? Azt mondják, hogy a nem-teremtett halhatatlanságot, életet és jóságot is felülmúlja az Isten, még ha te azokat, akik ezt állítják, mivel nem vagy képes arra, hogy tekintetedet biztos teológiájuk csúcsára szegezd – mekkora merészségre vetemedsz, milyen tévedésbe keveredtél! –, világosan istenteleneznek mondtad, és az összest nyilvánosan elutasítottad. Ők azonban szóra sem méltatva téged, földhözragadt tudásodat és mindent merészeltő nyelvedet, mindehhez, ami az isteni transzcendenciával kapcsolatos, hozzáfűzték, hogy *végtelenszer végtelenül*,³⁵⁹ mivel tudták, hogy egyetlen gondolat, egyetlen szó sem tudja kifejezni. Ennyit tehát erről.

15. A szenvedélyek átalakulása

Dióhéjban mutassuk be azt is, hogyan változtatta az erényt gonoszsággá. Azt mondja, hogy a szenvedélymentesség az, amikor a szenvedésre képesség alkata szerint elhalt. „Hiszen ennek [a szenvedésre képességnek] a tevékenységei vakítják el és vájják ki legjobban az isteni szemet. Nem szabad tehát megengedni, hogy bármelyik hatóereje működésbe lépjen.”³⁶⁰ Ó, jaj! Hogyan vájja ki az isteni szemet a rossz dolgokkal szembeni gyűlölet és Isten meg a felebarát iránti szeretet? Hiszen ezek is a befogadó képesség tevékenységei; tudniillik a léleknek ugyanezzel a képességével szeretünk és tagadunk meg, nyerünk meg és utasítunk el magunktól valakit vagy valamit. Tehát a jó dolgok kedvelői megváltoztatják ezt a képességet, de nem pusztítják el, nem zárják be önmagukban mozdulatlaná, hanem az Isten és a felebarát iránti szeretetben működtetik, mely két parancson függ az egész törvény és a próféták, amint az Úr mondja.³⁶¹ Ha pedig ezek a parancsok kivájják az isteni szemet, és szenvedélyessé teszik azt, aki azokat követve él, melyik másik erény ne lenne gonoszság? Tehát mindezeket a tételeket bemutattuk az előző beszédeinkben³⁶² és a most előadottakban is,³⁶³ felsorolva és megcáfolva mindazt, amit ellenünk és atyáink ellen saját értekezéseivel kiagyalt és kifejtett; és büszkék vagyunk rá, hogy a szentekkel együtt viselhetjük a rájuk hulló rágalmakat, mert így kétségkívül velük együtt részesülünk az áldásban is.

---

359 Maximosz, *Teológiai fejezetek* 1,7; MPG 90,1085B; uo. 1,49; MPG 90,1101A Orosz 234, 251

360 Vö. Tr II,2,23 (fentebb 191–192)

361 Mt 22,40

362 Ld. különösen Tr II,2,19.22–24 (fentebb 187–188, 190–192)

363 Ld. Tr III,3,12 (fentebb 336–337)

16. Az összes eretnekség végkövetkeztetése

Levonhatjuk tehát a következtetést: ha bárki az idő kezdetétől mostanáig támadt gonosz eretnekségeket olyan sátáni iratnak akarná nevezni, amely a sátán sugallatára az egyes korokban és eltérő módon keletkezett tévedéseket fejezetekre osztva tárgyalja, mindezek epilógusának mondhatná a pogány latinnak eme könyvét. Hiszen nemcsak hogy Isten régi szövetségét meghazudtolva az újat sem kímélte; az isteni természet ellen vétkezve az Isten test szerinti eljövételét sem szűnt meg sértegetni; a lelki szemléletet gyalázva az erény gyakorlását sem kímélte; a mostani korszak boldog embereinek életére támadva az eljövendő korszak szentjeire is kezet emelt; hanem úgymond minden jó, szent és isteni ellen támadt, ami csak van és lesz, ami elérhető vagy elérhetetlen számunkra, amit remélnek és zálog gyanánt már birtokolnak az arra méltók, a törvény előtti és a törvény után élt szentek, kiknek majdnem mindegyike sorban szembeszállt az eretnekségek vezetőivel. Most, hogy Barlaám az összessel harcra kelt, és közzétette minden szörnyű eretnekséggel teli írását, amely az összes szenteket és ezeknek majdnem minden véleményét sokféleképp gyalázza, könnyű a dolgunk, hogy idézzük mindegyik szent néhány mondatát, aztán átolvasva ezt a gonosz írást rögtön világossá tegyük mindenki számára, hogy az idézetek szerzőit eretneknek, istentelennek, istentagadónak, sokistenhivőnek és bűnösnek tartja. Ha tehát valaki nem hisz nekünk, és világosan akarja látni, mi az igazság, jöjjön el hozzánk, és nézze meg, mert az ilyen írások rendelkezésére állnak. Ha viszont valamilyen okból hajlandó eltűnni, hogy a szenteket vádolják, maga viselje ítéletének súlyát, bárki legyen is az.³⁶⁴

---

364 Vö. Gal 5,10

Függelék

1.

[Palamasz Gergelytől]¹

**Szenthgyi tomosz a szentül élő hészüchaszták védelmében,
mivel egyesek saját tapasztalatlanságuk folytán és a szentek
tanúságtételét visszautasítva tagadják, hogy a Lélek titokzatos
működései magasabb rendűek, mint az ész, amennyiben a Lélek
szerint élőkben működnek, és tettek által nyilvánulnak meg,
nem pedig szavak által bizonyíthatók**

Előszó

A Mózes által kapott törvény most elfogadott, mindenki számára ismeretes és nyilvánosan hirdetett tanításai olyan titkok voltak, amelyeket csak a próféták láttak előre a Lélekben, a szentek számára az eljövendő korszakban megígért javak pedig az evangélium szerinti életmód titkai, amelyeket azok kapnak és látnak előre, akik a Lélek által erre a látásra méltatva lettek, és ezeknek is csak részben, mintegy zálogként. Ám amint a hajdani zsidók közül bármelyik, aki nem istenfélelemmel hallgatta a prófétákat,² akik azt mondták, hogy Isten Igéje és Lelke ugyanúgy örökkévalók és a korszakok előtt léteztek, [mint Isten,] becsukta volna a fülét, azt vélve, hogy a vallás által tiltott dolgokat hall, és olyanokat, amik ellentétesek azzal, amit a vallásosoknak tartaniuk kell, vagyis ami úgy hangzik: *Az Úr, a te Istened egy Úr,*³ ugyanígy érezhetne most is talán az, aki nem istenfélelemmel hall a Lélek titkairól, amelyeket csak azok ismernek, akik az erény által megtisztultak. Amint azonban azoknak a jövendöléseknek a beteljesedése bebizonyította, hogy a titkok megegyeznek a nyilvánvaló tényekkel, és most hiszünk az Atyában, a Fiúban és a Szentlélekben, a három személyű istenségben, aki egy természet, egyszerű, nem-összetett, nem-teremtett,

---

1 PS II,567–578

2 Péld 8,30; Zsolt 32,6; 147,18; 106,20; 103,30

3 MTörv 6,4; Mk 12,19

láthatatlan, felfoghatatlan, ugyanúgy az eljövendő korszak titkairól is, amikor a maga idejében kinyilvánítja kifejezhetetlen megnyilatkozással⁴ a három tökéletes személyben létező egy Isten, mindenki számára bebizonyosodik, hogy megegyeznek a nyilvánvaló tényekkel.

Természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy ha később a föld határaiig kinyilvánult az Istenség háromszemélyű volta, amely semmiképp sem érvényteleníti a monarchia elvét,⁵ azok a próféták, még mielőtt a [megjövendölt] események bekövetkeztek volna, már pontosan ismerték, és akiket meggyőztek, azok el is fogadták. Ugyanígy most is ismerjük a hitvallás szavait, azokat is, amelyek nyíltan hirdették [a jövőbeli eseményeket], meg azokat is, amelyek titokban lélekben tárultak fel az arra méltók előtt. Ezek egyrészt azok, akik magából a tapasztalatból nyertek beavatást, akik nemcsak lemondtak az evangéliumi élet kedvéért a vagyonról, az emberektől származó dicsőségről és a test gonosz gyönyöreiről, hanem ezt a lemondást azzal is megerősítették, hogy engedelmeskednek azoknak, akik érettebbek a Krisztus szerinti életkorban.⁶ A gondoktól megszabadulva önmagukkal és Istennel foglalkoznak csendes nyugalomban, az imádság által valóban önmaguk fölé emelkednek, és mivel Istenben vannak a vele való titokzatos, az értelmet meghaladó egyesülés révén, az értelmet felülmúló valóságokba kaptak beavatást. Másrészt vannak olyanok, akik az ilyenek iránt viseltetett tisztelet, hit és ragaszkodás segítségével [nyerték el a beavatást].

Így történt tehát, hogy mi is hallva a nagy Dénest, amint a Gaioszhoz írt levelében azt mondja: *az Isten istenítő ajándéka Istenség, isteni őselv és a Jó forrása,*⁷ és az arra méltóknak ezt a kegyelmet nyújtó Isten felülmúlja ugyanezt az Istenséget, meggyőződünk [a mondottakról]. Isten ugyanis nem sokszorozódhat meg, így senki sem beszélhet két istenségről. Istennek erről az istenítő kegyelméről azonban az isteni Maximosz Melkizedekről⁸ írva kijelenti, hogy *nem-teremtett és mindig létezik az örökké létező Istentől,*⁹ máskor pedig sokhelyütt azt, hogy *nem-teremtett és személyi valóságban létező fény,* amely megnyilvánul az arra *méltóknak,*¹⁰ valahányszor méltóknak találhatunk, de nem abban a pillanatban jön létre. Ezt a fényt *a kimondhatatlan dicsőség fényének és az angyalok tisztaságának*¹¹ mondja ő. A nagy Makáriosz pedig a

4 1Tim 6,15; 2,6; Tit 1,3

5 *Monarchia*: a Szentháromságban az Atya az egyetlen elve az egy Istennek.

6 Vö. Ef 4,13

7 Vö. Dénes, *Levelek* (CPG 6605) II; MPG 3,1068A–1069A; CD II,158,3–11

8 Zsid 7,1kk; Zsolt 109 (110),4

9 *Ambigua* (CPG 7705) 10; MPG 91,1141AB

10 *Válaszok Thalassziosz apát kérdéseire* (CPG 7688) 61, 16. szcholion; MPG 90,644D; CCSG 22,111

11 Vö. *Müsztagógia* (CPG 7704) 21: „Amikor a titokzatos szent cselekmény végén az egész nép száján felhangzik a hitvallás: *Egy a Szent...*, ez azt jelenti, hogy az Isten

testnélküliek táplálékának, az isteni természet dicsőségének, az eljövendő korszak szépségének, isteni és mennyei tűznek, elmondhatatlan és értelmi fénynek, Szentlélek zálogának, az örvendezés megszentelő olajának [nevezte].¹²

1. Aki tehát azokat, akik Istennek ezt az istenítő kegyelmét nem-teremtettnek, nem-keletkezettnek és személyes valóságban levőnek mondják, a messzaliánusok közé sorolja és kétistenhívőknek nevezi – bárki legyen is az –, tudja meg, hogy ellenkezik az Isten szentjeivel, és ha nem tart bűnbánatot, önmagát zárja ki az üdvözülők sorából, maga pedig elesik Attól, Aki természete szerint egyesegyedül Istene a szenteknek. Aki pedig hisz a szenteknek, rájuk bízva magát, ugyanúgy beszél, mint ők, *nem mentegeti bűneit*,¹³ és nem utasítja el tudatlanságból a világosan kimondottakat, bár nem ismeri a titok nyitját, az ne tartsa méltatlan dolognak, hogy azoknál keresse és azoktól tanulja, akik ismerik. Megtudja majd ugyanis, hogy egyáltalán nem összeegyeztethetetlen az isteni szavakkal és tettekkel, és ez igaz a legszükségesebbek esetében, nélkülük pedig egyáltalán semmi sem lehet biztos, sem a mi tanításunk, sem az Istenhez teljesen illő titok.

2. Aki azt állítja, hogy az Istennel való tökéletes egyesülés elérhető csupán utánzás és helyzet révén, a Lélek istenítő kegyelme nélkül, mint ahogy az azonos jelleműek esetében, akik szeretik egymást, és az Isten istenítő kegyelme az eszes természet állapota, amely pusztá utánzás révén járul hozzá, de nem természetfölötti, titokzatos megvilágosítás és isteni tevékenység, amelyet láthatatlanul látnak és felfoghatatlanul fognak fel az arra méltatottak, az ilyen tudja meg, hogy tudtán kívül a messzaliánusok csapdájába esett. Szükségszerűen természete szerint lesz ugyanis Istené az átistenülő, ha természetes képesség révén jön létre az átistenülés, és a természet határai veszik körül.

Ne tulajdonítsa tehát ez az ember a biztosan állóknak az állhatatlanságot, ne gáncsolja a feddhetetlen hitűeket, inkább felhagyva az elbizakodottsággal tanulja meg azoktól, akik megtapasztalták, vagy akik tőlük tanulták, hogy *az átistenítés kegyelme teljesen feltétlen, nincs egyetlen olyan képesség sem a természetben, amely alkalmas lenne a befogadására, mert ha már nem kegyelem lenne, hanem a természetes képességeknek megfelelő tevékenység megnyilvánulása, akkor az sem lenne*

---

titkaiba titokzatosan és bölcsen beavatottak a szellemi lények romlást nem ismerő világában értelmet és gondolatot meghaladó módon találkoznak majd és egyesülnek az isteni egyszerűségben lévő titokzatos Eggyel; ennek révén megpillantva a láthatatlan, és még a *kimondhatatlant* is felülmúló *dicsőség fényét*, a magasságbeli erővel együtt ők is befogadják a boldog *tisztaságot*.” (MPG 91,696D–697A; CCGS 48,760–767; *Az isteni és emberi természetéről*, II,296. Baán István ford.)

12 Vö. Makáriosz–Simeon (Metaphrasztesz), *Az értelem felemeléséről* (CPG 2413/2); MPG 34,889C; 892D; 896C; 900CD; 901A; Makáriosz, *Homíliák* (CPG 2411) 17 és 12; MPG 34,624D; 565B; Dörries–Klostermann-Krüger (PTS 4) 167–168, 116–117

13 Zsolt 140 (141),4

hibetetlen, ha a természet befogadó képességének megfelelően történne az átistenülés. Ha ugyanis méltán a természet műve, nem pedig Isten ajándéka lenne az átistenülés, akkor az átistenülő természete szerint is lehet Isten, és tulajdonképpeni értelemben neveznék Istennek. A létezők mindegyikének természet szerinti képessége ugyanis nem más, mint a természetnek a tevékenységre irányuló örökös mozgása. Azt nem tudom belátni, hogyan lépteti ki önmagából az átistenülőt az átistenülés, ha az átistenülést a természet határai korlátozzák.¹⁴

Tehát felülmúlja a természetet, az erényt és a tudást az átistenülés kegyelme, és mindezek végtelenül alulmúlják szent Maximosz szerint.¹⁵ Minden erény és Istennek saját erőnkől végrehajtott utánzása az isteni egyesülésre alkalmassá teszi azt, aki él ezekkel, a kegyelem pedig magát a kimondhatatlan egyesülést teljesíti be. Átala ugyanis egyrészt az egész Isten teljesen átjárja az arra méltókat,¹⁶ másrészt teljesen átjárják az egész Istent a szentek teljes valójukban, az egész Isten keríti hatalmába őket, és a hozzá való felemelkedés mintegy pályadíjaként egyedül magát Istent nyerik el, *Aki mint saját tagjait veszi körül őket úgy, ahogy a lélek kapcsolódik a testhez,*¹⁷ és arra méltatja, hogy benne legyenek.

3. Aki azt állítja, hogy messzaliánusok azok, akik azt mondják, hogy az értelem székhelye a szívben vagy az agyvelőben van, tudja meg, hogy gonoszul támad a szentekre. A nagy Atanáz ugyanis azt mondja, hogy az agyvelőben van a lélek gondolkodó képessége,¹⁸ Makáriosz pedig, aki cseppet sem marad le mögötte nagyság tekintetében, úgy véli, hogy a szívben van az értelem tevékenysége,¹⁹ és majdnem minden szent velük egybehangzóan nyilatkozik. Az isteni Nüsszai Gergely, aki azt mondja, hogy az értelem nincs sem a testen belül, sem a testen kívül, mivel testetlen,²⁰ nincs ellentétben azokkal a szentekkel, mert azt mondják, hogy a testen belül van az értelem mint ami kapcsolódik hozzá. Tehát azért, mert másképp beszélnek erről, a legkevésbé sem különböznek Gergelytől. Amint ugyanis az, aki azt mondja, hogy nem foglal el helyet az isteni, mivel testetlen, nincs ellentmondásban azzal, aki azt mondja, hogy az Isten Igéje hajdan szűzi és tisztaságos méhben foglalt helyet, mert értelmet meghaladó módon kapcsolódott ott kifejezhetetlen emberszeretete miatt a mi [emberi természetünk] keverékéhez.

14 *Ambigua* (CPG 7705) 20; MPG 91, 1237B. Vö. Tr. III,1,26 (fentebb 290)

15 Uo. 1237D

16 Uo. 1076C

17 Uo. 1088BC Vö. Tr. III,1,27 (fentebb 290)

18 *Az ariánusok története* (CPG 2127) 70; MPG 25,776CD

19 Makáriosz, *Homiliák* (CPG 2411) 15,20; MPG 34,589B; Dörries–Klostermann–Krüger (PTS 4) 149,283–287

20 *Az ember teremtéséről* (CPG 3154) 15; MPG 44,177B; *Az isteni és emberi természetéről*, I,207. Vanyó László ford.

4. Aki a tanítványokat a Táboron körülragyogó fényt²¹ tüneménynek és olyan jelképnek mondja, amely keletkezik és elmúlik, de nem tulajdonképpen értelemben létezik, és nem múl felül minden gondolkodást, hanem a gondolkodásnál alacsonyabb rendű tevékenység, világosan ellentmond a szenteknek. Hiszen ezek akár himnuszaikban, akár írásaikban kimondhatatlan, nem-teremtett, örökkévaló, időtlen, megközelíthetetlen, mérhetetlen, végtelen, körülírhatatlan, angyalok és emberek számára láthatatlan, ősképi és változatlan szépség, Isten dicsősége, Krisztus dicsősége, Lélek dicsősége, Istenség sugara és más ilyen elnevezésekkel illetik. *Megdicsőül ugyanis – mondja [Damaszkuszi Szent János] – a test, amint felveszi [az Ige], az Istenség dicsősége pedig a test dicsőségévé is válik. De láthatatlan volt a megjelent testben a dicsőség azok előtt, akik nem képesek elhiselni azt, amit még az angyalok sem látnak. Színében átváltozik tehát [Krisztus], nem azt véve fel, ami nem volt, sem azzá változva, ami nem volt, hanem azt nyilvánítva ki saját tanítványainak, ami volt, miközben felnyitotta szemüket, és a vakokból látókká alakította őket. Miközben az előbbi állapothoz viszonyítva azonos maradt, a tanítványok most nyíltan látták. Hiszen „Ő az igazi világosság”,²² a dicsőség ékessége, napként tündöklött, homályos a kép, de lehetetlen a nem-teremtettet a teremtett [dolgok] szintjén tökéletesen ábrázolni.*²³

5. Aki azt mondja, hogy egyedül az Isten lényege nem-teremtett, örök tevékenységei azonban nem, amelyeket mind felül is múl, mint a működtető az összes [általa] működőt, az hallgassa Szent Maximoszt, aki így szól: *Minden halhatatlan lény – csakúgy, mint a halhatatlanság, minden élőlény – csakúgy, mint maga az élet, minden szent dolog – csakúgy, mint maga a szentség, minden erényes lény – csakúgy, mint maga az erény, minden jó dolog – csakúgy, mint maga a jóság – és minden létező – csakúgy, mint maga a létezés – nyilvánvalóan Isten műve. Csak hogy az előbb említetteknek léte időben kezdődött el, mert volt idő, amikor még ezek nem voltak, az utóbbiak viszont nem időbeli kezdetből erednek; tudniillik olyan sobasem volt, hogy erény, jóság, szentség és halhatatlanság ne létezett volna.*²⁴ És ismét: *A jóság és mindaz, ami még a jóság fogalmához tartozik, és egyszerűen maga az élet, halhatatlanság, egyszerűség, változatlanság, végtelenség s még mindaz, amit lényegileg Isten köré sorolunk, Isten művei, s mégsem rendelkeznek időbeli kezdettel. A nem-lét ugyanis nem előzheti meg sem az erényt, sem bármely imént felsorolt valóságot, jóllehet a bennük részesező létezők már mind időbeli kezdetből erednek. Minden erény kezdetnélküli tehát, s nem lehetett idő ezeket megelőzően, minthogy ezek már az örökkévalóságban egyedül Istentől erednek. Minden részesező létezőtől*

21 Mt 17,1–8

22 Jn 1,9

23 Damaszkuszi János, *Homíliák a színváltozásról* (CPG 8057) 12–13; MPG 96,564C–565A; Kotter (PTS 29) 450

24 *Teológiai fejezetek* 1,50; MPG 90,1101B; Vö. Orosz 251

Függelék

*és részesedett valóságtól végtelenül kiválóbb az Isten.*²⁵ Tanulja meg tehát ezekből, hogy nem minden dolog, ami Istentől kapja létét, van alávetve az időnek. Vannak ugyanis köztük olyanok, amelyek kezdetnélküliek, és egyáltalán nem veszélyeztetni őket sem a Háromság egységének elve, minthogy ez az egyetlen, amely természeténél fogva kezdetnélküli, sem [a Háromság] természetfölötti egyszerűségének az elve. Ugyanígy az értelem is homályos képe annak a transzcendens oszthatatlanságnak, mégsem összetett a vele született fogalmak miatt.

6. Aki nem fogadja el a testre hatást gyakorló lelki állapotokat akként, hogy azokat a Lélek adományai hozzák létre az istenes életben előrehaladottak lelkében, és a lélek szenvedésre képességének alkata szerinti elhalását mondja szenvedélymentességnek, nem pedig azt az alkatának megfelelő tevékenységet, amellyel a magasabb rendű dolgokra törekszik, amikor teljesen elfordul a gonoszságtól, és a jóság felé fordul, aminek következtében megtagadja a rossz vonásokat, és bővelkedik a jó vonásokban – az ilyen ember ennek a véleményének következtében azt is elveti, hogy a létezők a romolhatatlan korszakban testestől fognak élni. Ha ugyanis akkor majd a lélekkel együtt a test is részesedni fog a kimondhatatlan javakban, most is kétségkívül együtt részesedik vele lehetőség szerint, mivel Isten titokzatosan és kimondhatatlan módon nyújtja kegyelmét a megtisztult értelemnek, és átéli az isteni dolgokat²⁶ önmaga mértéke szerint. Miután a lélek szenvedésre képessége átalakult és megszentelődött, de alkata szerint nem halt el, minthogy a testnek és a léleknek közös a létezése, a lélek önmagától szenteli meg [a test] állapotait és tevékenységeit. Szent Diadochosz szerint *azok, akik eltávolodtak az élet szépségeitől az eljövendő javak reménye miatt, ezek felé tart erősen az értelem a gondtalanság következtében, miközben kimondhatatlanul érzékeli az isteni jóságot, és előrehaladásának mértéke szerint testével is közli saját jóságát. A lélekben és testben akkor benne levő ilyen öröm pedig a romolhatatlan élet csalhatatlan bizonyítéka.*²⁷ Más fényt fog fel természetesen az értelem, és mást az érzékelés. Ez utóbbi érzékelhető fényt fog fel, amely érzékelhető dolgokat mutat mint érzékelhetőket, az értelem fénye pedig a gondolatokban levő ismeret. Tehát nem ugyanazt a fényt tudja felfogni a látás [érzékszerve] és az értelem, hanem mindegyik a saját természete szerint működik, és azoknak a dolgoknak [a szintjén], amelyek megfelelnek a természetének. Amikor pedig az arra méltatottak lelki és természetfölötti kegyelemben és erőben részesülnek, érzékeléssel

25 Uo. 1,48–49; MPG 1100D–1100A; Vö. Orosz 250–251

26 Vö. Dénes, DN II,9; MPG 3,648B; CD I,134,2; Vassányi 179

27 Diadochosz, *Fejezetek* (CPG 6106) 25; SC 5bis,97

és értelemmel is látják a minden érzékelést és minden értelmet felülmúló dolgokat, amelyeket *egyedül Isten ismer és azok, akik megtapasztalták*, amint a nagy Teológus Gergely mondja.²⁸

7. Ezeket tanultuk az írásokból, ezeket kaptuk atyáinktól, ezek jutottak tudomásunkra csekély tapasztalatunk révén. Tudjuk, hogy ezeket írta meg tisztelendő szerzetespap testvérünk, Gergely úr *A szentül élő beszűchaszták védelmében* megfogalmazott művében,²⁹ és elfogadjuk mint ami pontosan megfelel a szentek hagyományainak, azoknak a megerősítése végett pedig, akik olvassák, saját kezű aláírásunkkal hitelesítjük.

Izsák szerzetespap, a Szent Hegy tiszteletreméltó monostorainak prótosza,³⁰

Theodosziosz szerzetespap, a tiszteletreméltó, császári és szent Lavra apátja,³¹

Az ibérek³² monostorának apátja is aláírta a saját nyelvén,

Ioannikiosz szerzetespap, a tiszteletreméltó és császári Vatopediu monostor apátja,³³

A szerbek monostorának³⁴ apátja is aláírta a saját nyelvén,

Én, Philotheosz, a legkisebb a szerzetesek között egyetértésem jeléül aláírtam,³⁵

Amphilochiosz, a legkisebb a szerzetesek között és az Eszfigmenu tiszteletreméltó monostorának lelkiatya,³⁶

Én, Geraszimosz, hitvány szerzetes láttam, elolvastam és elfogadva mindazt, ami az igazság szeretete végett írva volt, egyetértésem jeléül aláírtam,³⁷

---

28 *Homiliák* (CPG 3010) 28,19; MPG 36,52B; SC 250,140

29 A *tomosz* 1340 végén ill. 1341 elején születhetett. Mivel ugyanebben az időben írta Palamasz a harmadik *Triász*t, igen valószínűtlen, hogy az aláírók az egészet vagy akárcsak hosszú részleteket olvastak volna belőle. Inkább csak a *tomosz* összefoglalása alapján minősítették hitelesnek az egész *A szentül élő beszűchaszták védelmében*t.

30 PLP 8261. A *prótosz* a Szent Hegy elöljárója, akit a monostorfőnökök (igumenek) testülete, a *Szent Szinaxisz* választ, és a konstantinápolyi patriarcha erősít meg.

31 PLP 7095

32 A georgiaiak (grúzok) monostorát róluk Ibérónnak (Ivíronnak) hívják.

33 PLP 8795

34 Hilandáriu

35 PLP 29887

36 PLP 833

37 PLP 3721

Függelék

Én, Mózes, hitvány öreg és a legkisebb a szerzetesek között ugyanazon véleményen lévén aláírtam,³⁸

Theodosziosz, a legkisebb a szerzetesek között és a Vatopediu lelkiatyja,³⁹

Theosztériktosz szerzetespap, a Kutlumuszi szent monostorának apátja,⁴⁰

Én, a marulai bűnös Gerontiosz, aki a tiszteletreméltó Lavra vénei között szolgálok, ugyanazon véleményen lévén aláírtam,

Kallisztosz Muzalon, a legkisebb a szerzetesek között,⁴¹

Grégoriosz Sztrabolagkaditész, a legkisebb és hitvány szerzetes, és talán hészüchaszta, ugyanazon véleményen lévén aláírtam,⁴²

Én, a Magula szkítiből való Izajás öreg és a legkisebb a szerzetesek között, ugyanazon véleményen lévén aláírtam,⁴³

Sínai Márk, a legkisebb a szerzetesek között,⁴⁴

A Magula szkítibeli Kallisztosz, a legkisebb a szerzetesek között,⁴⁵

A szíriabeli öreg hészüchaszta is aláírta a saját nyelvén,

Szóphroniosz, a legkisebb a szerzetesek között,

Ióaszaph, a legkisebb a szerzetesek között.⁴⁶

Én, Iákobosz, Hierisszosz és a Szent Hegy alázatos püspöke,⁴⁷ aki a szenthegyi és szentatyai hagyományokon nőtem fel, tanúskodom arról, hogy a fenti kiválasztott aláírók az egész Szent Heggyel egyetértésben adták aláírásukat, és én is velük egyetértve írtam alá és pecsételtem le. Mindezek után azt is hozzáfűzöm, hogy aki nem ért egyet a szentekkel úgy, mint ahogy mi és kevéssel előttünk élt atyáink, azzal nem vagyunk hajlandók közösségben lenni.

---

38 PLP 19942

39 PLP 7139

40 PLP 7540

41 PLP 19441

42 PLP 4565

43 PLP 6723, Sínai Szent Gergely tanítványa és az áthoszi Magula szkíti alapítója. (A *szkíti* szerzetesi település, amely néha alakjában hasonlít egy monostorra, máskor „remetefalu”, egymáshoz közel álló, de önálló házak csoportja közös templommal.)

44 PLP 17086

45 PLP 10478, később konstantinápolyi patriarcha (1350–1353 és 1355–1363, megh. 1363)

46 PLP 8925

47 PLP 92063

2.

Az 1341. június 10-i konstantinápolyi zsinat levele⁴⁸

Valóban dicséretre méltó az az ember, aki azt mondja, hogy az alázat az igazság megismerése: ezzel felfogjuk saját határainkat, és általa élvezzük a békességet Istennel és a felebaráttal. Az alázat révén szerezzük meg a megnyugvást a jelenlegi és az eljövendő korszakban az Úrnak csodálatos és erre buzdító ígéje szerint: *Tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű, és nyugalmat találtok lelketeknek.*⁴⁹ Ez [az alázat] meggyőzi a birtokosát arról, hogy ügyeljen önmagára⁵⁰ és hagyatkozzék Istenre, miközben minden gonosz dolgot elkerül – a bölcs Salamon szava szerint⁵¹ – az Úr félelméből, [arról is meggyőzi, hogy] jámbor és megfontolt módon viselkedjék azokban a dolgokban, amelyek meghaladják őt; ne mozdítsa el az atyák [által megvont] örök határokat,⁵² óvakodjék attól, hogy bármely irányban is – vagyis túlzással és hiányossággal – eltérjen tőle, a királyi középúton járjon,⁵³ amely egyenesen és biztosan vezet a mennybe és Istenhez.⁵⁴

A Kalábriából érkezett Barlaám szerzetes azonban, aki oktalanságból és daczból teljesen az önhittség tengerébe taszította magát, és nagyra tartva a külső filozófia ismeretét nekitámadt a természetfölötti és valódi filozófiának,⁵⁵ a Lélek tanítása ellen azt az testes és elvetendő filozófiát küldte harcba, amely semmiképp sem képes elnyerni a Lélek [ajándékait]. Ez a [Barlaám] ugyanis azt színlelte, hogy tanulni szeretne, csellel felkeresett ugyanis néhányat szerzeteseink közül, akik a nyugalmas életet választották, és minden másnak búcsút intve Istenre hagyatkoztak. Nem a tekintélyesebbek egyikét kereste fel, hanem szándékosan inkább az egyszerűbbeket attól való félelmében, hogy felismerik. Miután kiszáratva tőlük is eltávolodott, írásban vádolta meg őket, hogy borzasztó nézeteket képviselnek, mintha ők közölték volna azokat vele.⁵⁶ Azt hallotta ugyanis,

---

48 γράμμα. H. HUNGER – O. KRESTEN – E. KISLINGER – C. CUPANE (hrsg.), *Das Register des Patriarchats von Konstantinopel. 2. Teil. Edition und Übersetzung der Urkunden aus den Jahren 1337–1350.* (Corpus Fontium Historiae Byzantinae vol. XIX/2.) Wien 1995, Nr. 132 (1341 július) 206–258. Vö. J. DARROUZÈS, *Les registres des actes du patriarcat de Constantinople. V (Les registres de 1310 à 1376).* Paris, 1977, N. 2213, 166–169.

49 Mt 11,29

50 Vö. MtÖrv 15,9; vö. Lk 17,3 és 21,34; ApCsel 5,35

51 Vö. Péld 3,7

52 Vö. Péld 22,28

53 Vö. Arisztotelész, *Nikomakhoszi etika* 1106b, 17–18

54 Vö. Szám 20,17

55 Vö. Tr II,1,1 (fentebb 134)

56 Vö. uo.

hogy azok azt mondták: a szent atyák hagyományából tartják úgy, hogy akik az Isten parancsait teljesítve megtisztították szívüket, ott titokzatos és elmondhatatlan módon isteni megvilágosításokban részesülnek. Azzal vádolta őket, hogy azt mondják: Istennek maga a lényege részesít,⁵⁷ amikor pedig azzal védekeztek, hogy nem a lényegben, hanem a Lélek nem-teremtett, (örökkévaló) és istenítő kegyelmében [részesednek], akkor a „kétistenhívőség” vádját igyekezett rájuk sütni. Sőt egészen az Isten Egyházáig járult, Szerénységünk⁵⁸ elé tárta ezt az ügyet, miközben különösen a tisztelendő Palamasz Gergely szerzetespap urat igyekezett vádolni, és azt kérte, hogy ezeket [a szerzeteseket] is idézzék a szent és isteni szinódus elé.

Amikor tehát most megidéztek őket, Barlaám más [utat] választott, elmenekült, és egyáltalán nem volt hajlandó megjelenni a szinódus előtt, vitába bocsátkozni az általa vádolt szerzetesekkel, és szembeszállni azokban a dolgokban, amiket ellenük írt. Azt hozta fel menekülése ürügyeként, hogy ekkor nem volt jelen a császár,⁵⁹ valójában azonban kétségbe esett, és félt az ennek folytán tartandó kivizsgálástól. Amikor ezután egy szinódus ült össze – a dicsőséges és boldogságos, Istentől (rendelt) császár jelenlétében is – az Isten Igéjéről, a (Szent) Bölcsességről elnevezett, messze földön híres templomban,⁶⁰ a szenátus és nem csekély méltóság részvételével a tisztelendő archimandriták, apátok és azok közül, akiket a város lakosai közül kiválasztottak,⁶¹ elküldtek magáért Barlaámért is. Felszólították, hogy beszéljen és adja elő, ha valamit mondania kell a csendes nyugalomban élő szerzetesek ellen, akik már maguk is jelen voltak a szinóduson. Ő viszont – mint aki a szóban forgó ügygel kapcsolatban feledékenységekben szenved – inkább megpróbálta összekuszálni a tematikát, dogmatikai kérdésekre és problémákra tért át, és a vitatott problémák megoldását óhajtotta, makacsul ki is tartva álláspontja mellett, és azon erősködött, hogy addig egy szót sem szól, amíg ezekre a kérdésekre választ és megoldást nem kap. Jóllehet először is, másodszer is erélyesen visszautasították, mégsem engedett ebből az ellenállásából, és nem volt hajlandó a kitűzött tárgyról vizsgálgódnival, vagyis a szerzetesek ellen általa írásban benyújtott vádról. Erre Szerénységünk a szinódus füle hallatára felolvastatta azokat a szent és isteni kánonokat, amelyek megtiltják és semmiképp sem engedik meg, hogy ne csak ő, hanem mindenki más se vitassa azt, ami a dogmákkal kapcsolatos, a többieket pedig ennek folytán minden erővel arra buzdítja,

---

57 Vö. Tr II,1,2 (fentebb 135)

58 XIV. (Kalekasz) János patriarcha (1334–1347)

59 III. (Palaiologosz) Andronikosz (1328–1341)

60 Hagia Szophia. A templom karzatán tartották a zsinatokat.

61 A bizánci korban a helyi zsinatok oly módon voltak nyilvánosak, hogy válogatott hallgatóság vehetett részt rajtuk.

hogy tartózkodjanak ettől. [Ezen kívül] tilos azoknak, akik saját magukat tanítói tisztséggel tüntetik ki, bármiféle egyházi témáról értekezniük, ez ugyanis csak Isten főpapjainak adatott a felülről jövő kegyelem által.

Azt mondja ugyanis a hatodik egyetemes zsinat 64. kánonja,⁶² hogy *nem szabad világinak nyilvánosan [szent]beszédet tartani vagy tanítani, és ezzel saját magát tanítói tisztséggel kitüntetni, hanem engedelmeskednie kell az Úr által [ránk] hagyott parancsnak, és meg kell nyitnia fülét azok számára, akik megkapták az igetánítás kegyelmét, és azoktól kell az isteni [dolgokra] taníttatnia.*⁶³ Mert az egy egyházban különféle tagokat teremtett Isten, az Apostol szavai szerint,⁶⁴ amelyeket magyarázva Teológus Gergely világosan rámutat a [tagok] közötti rendre, mondván: „Ezt a rendet tiszteljük, testvéreim, ezt őrizzük meg. Az egyik legyen hallás, a másik [legyen] nyelv, ez [legyen] kéz, az [legyen] más valami; emez tanítson, amaz tanuljon.”⁶⁵ Majd pedig: „A tanuló engedelmisséggel [tanuljon], az adományozó örömmel [adjon], a szolgálattelvő készséggel [szolgáljon],⁶⁶ ne legyünk mindannyian nyelv, ami a legbirtelenebb; ne [legyünk] mindannyian apostolok, se mindannyian próféták, és mindannyian ne magyarázzuk⁶⁷ [az Írást].”⁶⁸ Aztán pedig: „Miért csinálsz magadból pástort, juh létedre?⁶⁹ Miért [akarsz] fej lenni, [amikor] láb⁷⁰ vagy?⁷¹ Miért próbálsz hadvezérkedni, [amikor] katonák közé vagy sorolva?”⁷² És másutt: „A bölcsesség parancsolja.⁷³ Ne légy birtelen a beszédekben,⁷⁴ ne nyújtózkodj szegény létedre gazdaggal,⁷⁵ és ne akarj bölcsőbb lenni a bölcsекnél.”⁷⁶ Ha pedig valakiről kiderül, hogy a jelen kánont megszegi, negyven napra közzösítsessék ki.

Valamint a khalkédóni [zsinat] 19. kánonja⁷⁷ is azt mondja: *Az egyházak elöljáróinak minden nap, különösen pedig vasárnapokon kell az egész klérust és a népet az istenfélelem ígéire tanítani, az Isteni Írásból választva ki az igazság fogalmait*

62 BERKI FERIZ (ford.), *Kánonok könyve, I. kötet. Apostoli kánonok és az egyetemes zsinatok kánonjai*. Budapest, 1946. (A budapesti Görög Keleti Tudományos Intézet kiadványa. XVI.), 142

63 Vö. Mt 13,16 vagy ApCsel 2,7

64 Vö. Róm 12,4–5kk; vagy 1Kor 12,12kk; vagy Ef 4,4kk

65 *Homiliák* (CPG 3010) 32,12; MPG 35,118B; SC 318,110,1–3. Vö. ÓÍ 17,195

66 Róm 12,8

67 1Kor 12,29–30

68 *Homiliák* (CPG 3010) 32,12; MPG 35,118C; SC 318,110,9–13

69 Vö. Szám 27,17; Mt 9,36; Ef 4,11

70 Vö. 1Kor 12,15.21

71 *Homiliák* (CPG 3010) 32,13; MPG 35,118C; SC 318,112,2–3

72 Uo. 112,3–4

73 Vö. Péld 23,4

74 Vö. Péld 29,20

75 Péld 23,4

76 Péld 30,24

77 Valójában ez is a trullloszi zsinat kánonja. BERKI FERIZ (ford.), *Kánonok könyve*, 116–117

Függelék

és megütéléseit, és nem lépve túl a már megállapított határokat és az istenviselő atyák hagyományát. Ha pedig szentírási kérdés merülne fel, ne magyarázzák másképpen, mint ahogyan azt az egyház világítói és tanítói írásműveikben kifejtették; és inkább ezekben elégedjenek meg, mint saját mondásaik szerkesztésében, nehogy – abban [esetleg] járatlanok lévén – a helyes [magyarázattól] eltávolodjanak. Mert ha népek az említett atyák tanítása révén jutnak tudatára annak, hogy mi a jó és mi felé kell törekedniök, illetve mi nem hasznos és mit kell elvetniök, életüket a jobb felé alakítják, és nem esnek a tudatlanság bajába, hanem figyelve a tanításra magukat úgy irányítják, hogy ne történjék bajuk, és a fenyegető büntetésektől való félelmükben előkészítik üdvözüléseiket.”

Ugyanezen szent és isteni kánonok felolvasása után pedig közreadták azokat a beadványokat, amelyeket Barlaám korábban nyújtott be a szerzetesek ellen, és miután felolvasták ugyanezen beadványokat, felszólították az említett Palamasz Gergely szerzetespap urat, hogy adja elő védekezését a beadványokkal kapcsolatban mint akit azok a leginkább érintenek. Ő bevezető szavaiban és az azt követő védekezésében is illő módon kifejtette, hogyan is történt a köztük levő nézeteltérés: hogy először Barlaám írt értekezéseket, és vádolta őket, amint fentebb már mondtuk, és az atyák isteni szavaival ellentétes véleményeket adott elő, amint ismeretes, és ezért ő [Palamasz] is kénytelen volt védekezéshez és cáfoláshoz folyamodni.⁷⁸

Erre elrendelték, hogy hozzák be Barlaám írásait, amelyeket a hallgatók megtévesztésére *A messzalianusok ellen* címmel látott el, és amely írásokban a mi Urunk, Üdvözítőnk, Jézus Krisztus színeváltozásának megközelíthetetlen fényéről és ennek a fénynek a szemlélésére méltatott, általa kiválasztott tanítványairól és apostolairól szó szerint ezeket mondta:

„A Táboron tündöklő fény nem volt megközelíthetetlen, valójában nem is létezett az istenség fényeként, semmiképp sem volt szentebb vagy istenibb az angyaloknál, hanem még a gondolkodásunknál is kevesebb és alacsonyabb rendű. Hiszen az összes gondolat és elgondolható tiszteletreméltóbb ennél a félynél mint amely a levegőn keresztül a látással fogható fel, érzékelés alá tartozik, mivel csupán az érzékelhető dolgokat mutatja a látóknak; [ez a fény] anyagi és alakkal rendelkezik, adott helyen és időben jelenik meg, elszínezi a levegőt, hol létre jön és megjelenik, hol meg felbomlik és a nem-létbe távozik, mivel a képzelet szülötte, osztható és lehatárolható. Ezért is volt látható azok számára, akik hűjával vannak az értelmi tevékenységeknek, sőt soha egyáltalán nem tettek szert rájuk, még tisztátalanok és tökéletlenek, ama [Tábor] hegyi látvány szempontjából is,

---

78 Ebből az összefoglalásból nem derül ki, mennyire részletezte Gergely az előzményeket, nevezetesen a Szentlélek származásával kapcsolatban kibontakozott nézeteltérésüket, és pontosan hogy is következtek egymás után az események. (A végeleges kronológia még máig sem tisztázott egyértelműen.)

mert soha nem lettek méltatva az istenformájú dolgok megismerésére. »Ettől a fénytől gondolatokhoz és szemlélődésekhez emelkedünk fel, amelyek összehasonlíthatatlanul magasabb rendűek annál a fénynél.« Akik tehát azt mondják [ama fényről], hogy felülmúlja az értelmet, igaz, megközelíthetetlen meg hasonlók, egyszersmind tévúton járnak, semmit olyat nem ismernek, amely magasabb rendű a látható javaknál, következésképp istentelenek és a lehető legpusztítóbb tanokat vezetnek be az egyházba.»

Ezek tehát Barlaám nyíltan heterodox nézetei, amelyek ellenkeznek azokkal a tanokkal, amelyeket a szentek mondtak erről az isteni fényről. A szerzetesek ugyanis, akik biztosítottak [minket], hogy [a szentek] kijelentéseivel összhangban gondolkoznak és beszélnek, a következő [idézeteket] hozták fel:

Azt mondja tehát az isteni Damaszkuszi János: *Ma feltündöklük a megközelíthetetlen fény⁷⁹ mélysége, ma isteni csillogás határtalan özöne ragyog a Tabor hegyén az apostolokra; most szemmel látható az, ami az emberi szem számára nem látható: földből való test isteni ragyogást áraszt, halandó test az Istenség dicsőségét ontja. „Az Ige ugyanis testté”, a test pedig Igévé „lett”⁸⁰ anélkül, hogy a két természet bármelyike megszűnt volna. Hallatlan csoda! Nem kívülről járult a testhez a dicsőség, hanem belülről, mert az Ige-Isten Istent felülmúló Istenségével személyi valóság szerint kimondhatatlan módon egyesült. Azon [a hegyen] ugyanis az angyalok nem mernek szemükkel [Krisztusra] rápillantani; azon [a hegyen] a kiválasztott apostolok úgy látják [Őt], amint Országának dicsőségében ragyog fel. Az apostolok vezetőit saját dicsőségének és istenségének tanújával veszi maga mellé; kinyilatkoztatja nekik saját Istenségét. Természetes, hogy tökéletesek azok, akik megpillantják az isteni dicsőséget, amely mindenen túl van, egyetlen, a tökéletest felülmúló és [minden] tökéletességet megelőző. A valóban isteni és Istenről beszélő Dénes mondja: „Úgy látják majd az Uralkodót tökéletes tanítványai, ahogyan a Tabor hegyén mutatkozik meg az apostoloknak.”⁸¹ Jánost veszi maga mellé mint a teológia szűzi és legtisztább eszközét, hogy a Fiú időtlen dicsőségét látva mennydörögje: „Kezdetben volt az Ige, és az Ige az Istennél volt, és Isten volt az Ige”⁸² Az imádság anyja a csendes nyugalom, az imádság pedig az isteni dicsőség megjelenése. Amikor ugyanis becsukjuk az érzékeket, és eggyé leszünk önmagunkkal is és az Istennel is, és a világ külső forgatagától megszabadulva belépünk önmagunkba, akkor tisztán látjuk majd önmagunkban az Isten országát. A mennyek országa ugyanis, amely „az Isten országa, benniünk van”⁸³ hirdette Jézus, az Isten. A tanítványok szeme láttára átváltozik színében az, aki örökké ugyanígy hordozza a dicsőséget, és az Istenség villámától tündöklük. Mivel ugyanis az Atyától kezdet nélkül született, birtokolja az Istenség kezdet nélküli természetes sugarát, az*

79 Vö. 1Tim 6,16

80 Jn 1,14

81 Vö. DN I,4; MPG 3,592C; CD I,114,8–11

82 Jn 1,1

83 Lk 17,21

Függelék

Istenség dicsősége pedig a test dicsőségévé is válik. De láthatatlan volt a megjelent testben a dicsőség azok előtt, akik nem képesek elviselni azt, amit még az angyalok sem látnak. Színeben átváltozik tehát [Krisztus], nem azt véve fel, ami nem volt, sem azzá változva, ami nem volt, hanem azt nyilvánítva ki saját tanítványainak, ami volt, miközben felnyitotta szemüket, és a vakokból látókká alakította őket. Ezt jelenti az, hogy „színeben átváltozott előttük”.⁸⁴ Miközben az előbbi állapothoz viszonyítva azonos maradt, a tanítványok most másnak látták. „És ragyogott, mint a nap”⁸⁵ – mondja. Nemcsak hogy nem látták a napnál tündöklőbbnek – hiszen lehetetlen a nem-teremtettet a teremtett [dolgok] szintjén tökéletesen ábrázolni –, hanem úgy látták, abogyan a látóknak látni sikerült. Hiszen „Istent soha senki sem látta”⁸⁶ – mármint abogyan képes erre a természet –, amit pedig látott, azt Léleken látta. „Ez a Magasságos jobbjának változása”,⁸⁷ vagyis az, „amit szem nem látott, fül nem hallott, és ember szíve” soha „meg sem sejtett”.⁸⁸ „Így leszünk” az eljövendő korszakban⁸⁹ „mindig Krisztussal”,⁹⁰ Krisztust látva, amint az Istenség fényében villámként tündöklük. Ez a fény az egész természet felett győzedelmeskedett, ez az az élet, amely „győzelmet aratott a világ felett”.⁹¹ Péter azonban azt mondta: „Jó nekünk itt lenni”,⁹² erre pedig nem homályos, hanem fénylő felhő árnyékolta be.⁹³ Ugyanis „a korszakok és nemzedékek óta” elrejtett „titokról”⁹⁴ hullott le a fátyol, az Atya hangja hangzott a Lélek felhőjéből, és mindig maradandó és örökkévaló dicsőség mutatkozott meg.⁹⁵

Az isteni szavú Krétai András így szól: *A magas hegyre vezeti fel a tanítványokat az Üdvözítő. Mit akar ezzel tenni vagy mondani? Saját Istenségének a villámlást is felülmúló dicsőségét és tündöklését [akarta] megmutatni. Ezt ünnepeljük tehát ma, a természet átistenülését, a jobb állapotba való változását, a természetfölöttiekhez való átállását és felmenetelét, amelynek révén a jobb diadalma is vagy – helyesebben szólva – a kimondhatatlan átistenülés [bekövetkezik]. Ezt csodálják az angyalok, ezt dicsóítják az arkangyalok, ezt anyagtalanul ünnepelve a mennyfelettiék egész értelmi rendje legnyilvánvalóbb és csalhatatlan bizonyítékát nyújtja az Ige irántunk tanúsított emberszeretetének.*⁹⁶ Nincs a teremtésben szemlélt dolgok között olyan,

84 Mt 17,2 vagy Mk 9,3

85 Mt 17,2

86 Jn 1,18

87 Zsolt 76,11

88 1Kor 2,9

89 Vö. Mt 12,32

90 1Tessz 4,17

91 1Jn 5,4

92 Mt 17,4

93 Mt 17,5

94 Kol 1,26

95 *Homília a színeváltozásról* (CPG 8057) 1–18 (kihagyásokkal); MPG 96,545–573; Kotter (PTS 29) 437–456

96 *Homília a színeváltozásról* (CPG 8176) 7; MPG 97,932C–933C; 945C; 948A–949C; 953C

amely az ő [ti. Krisztus] túlaradó ragyogását fel tudná fogni. A lényegfölötti ugyanis valóban lényegbe jött, és lényeggé válna lényeket felülmúlva lakott a test által közöttünk. Amikor pedig túlaradóan tiündökölt villámként a hegyen, nem abban a pillanatban vált önmagánál ragyogóbbá vagy magasztosabbá – távol legyen! –, hanem ahogy azelőtt is volt, úgy szemlélték valóban a tanítványok közül a tökéletesek és akik beavatást nyertek a magasztosabb dolgokba. A testen és a világon kívülre kerülve ugyanis – már amennyire ez lehetséges – itt már tanítást kaptak az eljövendő állapotról, amelyet megtapasztaltak. Ha ugyanis egyáltalán senki számára sem közelíthető teljes mértékben a Jó, hanem egészében mint olyan nem érhető el, viszont csak annyira és oly módon, ahogyan a részesülők számára lehetséges, ez pedig a legnagyobb jószág révén; végtelen mértékben árad megvilágosítások ajándékaként mindenre. A mondottakat bizonyítja a sokat magasztalt, boldog élmény, amelyet az apostolok éltek át a hegyen, amikor a megközelíthetetlen és időtlen fény [Krisztus] saját testét színében átváltoztatva saját fényugárzásának túlaradása folytán lényegfölötti módon tiündöklővé tette. Ó, mekkora csoda! A természetből legteljesebben kilépve mély álomba merülnek, és félelemtől elfogódva becsukják érzékeiket, miután minden értelmi mozgást és érzékelést teljesen elhárítottak maguktól. Így ezen isteni, a fényt meghaladó és láthatatlan homályban találkoztak Istennel, azáltal fogadva be a valódi látást, hogy egyáltalán nem láttak, és ismeretlen módon átélték a minden mértéket meghaladó megismerhetetlenséget, és álomban kaptak beavatást a minden értelmi figyelemnél magasabb rendű ébrenlétbe. Minden láthatót és elgondolható, sőt még önmagukat is meghaladóvá váltak, hogy a minden állítást és tagadást felülmúló, transzcendens, lényegfeletti titokba az Ige megnyilatkozása, a Lélek megárnýékozása és a nemző Atyának felülről a felhőből hangzó szózata által a tudatlanság és a vakság révén bepillantást nyerjenek.⁹⁷

Erről az isteni fényről mondja a nagy Teológus Gergely: Fény az istenség, amely megmutatkozott a hegyen a tanítványoknak, de ez már a szemnek alig elviselhető volt.⁹⁸ És ismét: Azt tanítom, hogy úgy jön el [Krisztus], olyan [testben], ahogyan látták Őt vagy megjelent a tanítványok előtt, amikor az Istenség legyőzi azt, ami testi.⁹⁹

Szent Maximosz pedig azt mondja: Ez az Isten evangéliuma, Isten követsége és vigasztalása az emberek felé a Fiú által, aki testté lett, és az Atyával való kiengesztelődés béreként azoknak, akik engedelmeskednek neki, a nem-keletkezett átistenülést ajándékozza.¹⁰⁰ Nem-keletkezett átistenülésnek mondom a formája szerint személyi valóságban-létező ragyogást, amely nem keletkezett, hanem felfoghatatlanként nyilatkozik meg az arra méltóknak.¹⁰¹ Nem egyformán dicsőséggel jelenik meg ugyanis az Úr azoknak, akik nála állnak: hanem a kezdőknek szolgálai alakjában tűnik fel,¹⁰²

97 *Homília a színéváltozásról* (CPG 8176) 7; MPG 97,949C

98 *Homiliák* (CPG 3010) 40,6; MPG 36,365A; SC 358,208; vö. ÓI 17,273

99 *Levelek* (CPG 3032) 101 (Kledonioszhoz); MPG 37,181AB; SC 208,48; Vanyó L. ford. ÓI 6,463–464.

100 *Válaszok Thalassziosz apát kérdéseire* (CPG 7688) 61, MPG 90,637D; CCSG 22,101

101 Uo. 16. szcholion; MPG 90,644D; CCSG 22,111

102 Vö. Fil 2,7

Függelék

s csak akik követni tudják Őt a színeváltozás magas hegyére menet is, azoknak jelenik meg Isten alakjában, melyben már a világ létezése előtt volt.¹⁰³ Ismét ugyanő mondja: Az Úr arcának fénye, amely legyőzte az emberi érzékelés működését, a tagadást követő misztikus teológia eljárási módját jelképezte az apostoloknak, amelynek értelmében a boldog és szent Istenség lényege szerint mindent felülmúlóan kimondhatatlan, megismerhetetlen és minden végtelent végtelenül meghalad, és [e teológia] követőinek akár a legcsekélyebb észlelésre sem hagy hátra semmiféle nyomot.¹⁰⁴ Ugyanő mondja, hogy Az, Aki a létezők számára nem részesítő, más módon viszont részesíteni akarja azokat, akik képesek [befogadására], nem lép ki teljesen a lényeg szerinti elrejtettségből, mivel az a mód is, ahogy részesíteni akar, mindenki számára örökre kifejezhetetlen marad.¹⁰⁵

A nagy Vazulis azt mondja: A Szentlélek természeténél fogva megközelíthetetlen, jósága által fogadható be; mindent betölt erejével, de csak azok részesednek benne, akik méltók rá; a részesedés mértéke nem ugyanaz, hanem a hit arányában osztja tevékenységét. Lényegét tekintve egyszerű, erőiben sokféle; mindenben és mindenütt egészen jelen van. Úgy osztja magát, hogy őt magát közben semmilyen hatás nem éri, nem okoz benne csökkenést az, hogy részesednek benne a napfény példájának megfelelően, és így van ez mindenkivel, aki veszi a Lelket, mint egyetlenben van jelen, de elég arra, hogy kegyelmét teljes egészében sugározza mindenkire.¹⁰⁶ És ismét: Az Isten tevékenységei sokfélék, lényege azonban egyszerű. Azt mondjuk, hogy a tevékenységekből ismerjük meg az Istent, lényegéhez azonban nem vagyunk képesek közeledni. Tevékenységei alászállnak hozzánk, lényege viszont megközelíthetetlen marad.¹⁰⁷

Igy szól a nagy Atanáz is: Egyetlen ember sem láthatja sehol sem Isten lényegét fedetlenül.¹⁰⁸ Ezért nyilvánvaló, hogy nem Isten lényegét látták a szentek, hanem a dicsőségét,¹⁰⁹ amint az apostolokról is meg van írva, hogy „Péter és a vele levők felébredve látták a dicsőségét”.¹¹⁰ És ismét ő mondja: A test szenvedései közepette is szenvedésmentesen győzte le Krisztus Istenként a halált, támadt fel a harmadik napon és ment fel a mennybe természetes dicsőségben, nem pedig kegyelemben; nyíltan jön Istenségében, felragyogtatva a Máriából felvett szent testének kimondhatatlan dicsőségét, amint a hegyen is részben megmutatta, arra tanítva bennünket, hogy azelőtt és most is ugyanaz Ő, Aki örökké változatlanul létezik, és Istenségével kapcsolatban semmilyen átalakulást sem szenved.¹¹¹

103 *Kétszer száz fejezet* (CPG 7694) 2,13; MPG 90,1129C–1132A; Orosz 278–279

104 *Ambigua* 10,31d; MPG 91,1168A

105 *Tizenöt fejezet* (vö. CPG 7695 és 7715) (I) 7; MPG 90,1180C

106 *A Szentlélekről* (CPG 2839) 9,22; MPG 32,109B; SC 17bis 324–326; ÓÍ 6,97

107 *Levelek* (CPG 2900) 234,1; MPG 32,869A; Deferrari III,372

108 Ál-Atanáz, *Kérdések Antiokhosz duxhoz* (CPG 2257) 28; MPG 28,613D

109 Uo. 616A

110 Vö. Lk 9,32

111 Ál-Atanáz (talán Laodikeiai Apollinárisz), *Az Ige-Isten megtestesüléséről* (CPG 3738) 4, MPG 28,89-96, LIETZMANN, H., *Apollinaris von Laodicea und seine Schule. Texte und*

Így szól a nagy Dénes is: *Majdan, amikor romolhatatlanná és halhatatlanná váltunk, és elnyertük a Krisztus-alakúság és biánytalan üdvösség állapotát, az Írás szerint „mindig az Úrral leszünk”,¹¹² mivel egyrészt tökéletesen tiszta szemlélődések révén eltelünk az Ő látható isteni megmutatkozásával, amely vakító világszármával ragyog körül minket, mint a tanítványokat ama tökéletesen isteni színeváltozás során, másrészt pedig a szenvedélyt nem ismerő és anyagtalan értelmünkkel részesévé válunk az értelemmel felfogható megvilágításnak, valamint az értelmet meghaladó egyesülésnek az égsfeletti értelmes lények istenibb utánzása révén.¹¹³*

A nagy Vazul azt mondja: *Az erény pályadíja az, hogy [birtokosa] Istenné válik,¹¹⁴ és a legtisztább fényel káprázik,¹¹⁵ mivel annak a nappalnak a fiává lesz, amelyet nem szakít meg sötétség: Egy másik nap ragyogja be ugyanis ezt nappalt, amely az igazí fényt¹¹⁶ árasztja. Miután egyszer felvirradt felettünk,¹¹⁷ nem hanyatlik le nyugaton, hanem mindent körülölelve megvilágító erejével szüntelen és változatlan fényt gyullaszt az arra méltókban, és más napokká alakítja át azokat, akik ebben a fényben részesednek.¹¹⁸ „Akkor ugyanis az igazak úgy ragyognak majd, mint a nap”.¹¹⁹*

Az isteni Maximosz azt mondja: *A lélek az isteni kegyelemben részesedve Istenné lesz. Abba hogy minden értelmi és érzéki tevékenységet, sőt egyúttal nyugalomba helyezi testének természetes működéseit, mivel teste is átistenül vele, megfelelő módon részesedve az átistenülésben. Így aztán csakis az Isten fog megnyilvánulni a lelkén és testén keresztül, minthogy már azoknak természetes ismertetőjegyeit is felülmúlja a túláradó dicsőség.¹²⁰*

A nagy Dénes: *Nem látunk semmi olyan átistenülést vagy életet, amely pontosan megfelelne annak az Oknak, mely mindeneken a meghaladás minden fajtájával túlemelkedik.¹²¹ Ugyanó, amikor megkérdezik: Hogy van az, hogy aki túl van mindenben, az felülmúlja az isteni őselvet és a Jó elvét?, így felel a kérdésre: Ha „istenség” és Jóság alatt az istenítő ajándék birtoklását és Annak utánozhatatlan utánzatát érted, Aki felülmúlja Istent és a Jót, amelynek következtében átistenülnék és*

Untersuchungen I, Tübingen, 1904, 303–307.

112 1Tessz 4,17

113 DN I,4; MPG 3,592BC; CD I,114,1–115,3; Vö. Vassányi 159–160.

114 Vö. Jn 10,34

115 Vö. Nazianzosi Gergely, *Levelek* (CPG 3032) 178,11; MPG 37,292AB; ÓÍ 6,477

116 Ti. Jézus Krisztust. Vö. Jn 1,9; 1Jn 2,8

117 Vö. Ef 5,14

118 Vö. Mt 13,43. Nüsszai Gergely, *Magyarázat a 6. zsoltárhoz* (CPG 3156); MPG 44,612A; GNO V,189,22–190,2. A fenti idézet két részből van összeállítva: Nazianzosi Gergely leveléből és Nüsszai zsoltármagyarázatából.

119 Mt 13,43

120 Maximosz, *Teológiai fejezetek* (CPG 7694) 2,88; MPG 90,1168A; Orosz 314 (kissé módosítva)

121 Dénes, DN II,7; MPG 3,645B; CD I,131,12–13; Vassányi 177

Függelék

jóvá válunk. Ha ugyanis az átistenülők és jóvá válók számára ez válik az átistenülés elvévé, az így nevezett istenséget és Jóságot felülmúlja az az eh, aki minden elvet felülmúl, mint aki túl van az isteni őselven és a Jóság elvén.¹²²

Az isteni Nüsszai Gergely azt mondja: Még ha kifejezhetetlenek is ítéletei és kikutathatatlanok az útjai,¹²³ és a javak ígérete minden feltételezéseken alapuló sejtést is felülmúl, mennyivel nagyobb mértékben múlja felül kifejezhetetlenségben és megközelíthetetlenségben, és magasabb maga az isteni annál, amit róla gondolnak?

Az isteni Damaszkuszi János azonban szent énekeiben azt mondja: Hogy érzékelhető módon megmutasd a te kimondhatatlan, második eljöveteledet, felragyogtál kifejezhetetlen módon a Táboron apostolaid, Mózes és Illés előtt,¹²⁴ mint ahogy a magasságbeli „Isten áll az istenek gyűlékezetében”¹²⁵.¹²⁶ Egy másik énekben pedig: Kísé elrejtve a magára vett test sajátosságait „átváltozott színében előttük”,¹²⁷ megmutatva nekik az eredeti szépség gyönyörűségét, de nem a maga teljességében, egyrészt, mert hitükben már így is megerősítette őket, másrészt, hogy meg ne rémítse, és a látomással életüktől meg ne fossza őket, hanem amennyire lehetséges, testi szemükkel is láthassák őt.¹²⁸

A nagy Dénes ismét így szól: Az isteni homály az a megközelíthetetlen fény, amelyben úgymond az Isten lakik, és amely láthatatlan a mindent felülmúló megjelenése és megközelíthetetlen a lényegfölötti fényáradás túlsordulása miatt.¹²⁹

Nem az Isten, hanem a kegyelem öntetik ki – mondja az Aranyszájú atya.¹³⁰

[Barlaám] újból azt hozta fel [érvként], hogy ama legistenibb látvány félelmet keltett az apostolokban, és ezzel azt bizonyítsa, hogy tökéletlenek voltak arra [a látványra], ez az akkor általuk látott fény pedig alacsony rendű, mire a legistenibb és dicsteljes császár ettől az akkori fénytől tökéletesen megvilágosított ésszel így szólt: „Van olyan félelem is, ugyan nem a kezdőknél, hanem a tökéleteseknél, amelyről azt mondja a próféta: Az Úr félelme tiszta, örökkön örökké megmarad,¹³¹ és ismét másutt: *Féljétek az Urat minden szentjei.*¹³² A bizonyíték pedig arra, hogy az apostolok akkor nem a kezdőre, hanem a tökéletesre jellemző félelemmel viseltettek, az,

122 *Levelek* (CPG 6605) II; MPG 3,1068A–1069A; CD II,158,4–9

123 Vö. Róm 11,33

124 Vö. Mt 17,3; Mk 9,4; Lk 9,30

125 Vö. Zsolt 81 (82),1

126 A hajnali istentisztelet (2.) kánonja aug. 6.–ra, 9. óda 2. tropárijonja; Vö. Ménea VI,362

127 Mt 17,2; Mk 9,3

128 Valójában névtelen szerző (Anatoliosz himnuszszerző vagy Koszmasz szerzetes?) műve. Aug. 6. alkonyati zsoltószma, 3. litiai szűhira; Vö. Ménea VI,352

129 Dénes, *Levelek* (CPG 6605) V; PG 3,1073A; CD II,162,3–5

130 Valójában Gabalai Szeverianosz, *A Szentlélekről* (CPG 4188) 11; MPG 52,826

131 Zsolt 18 (19),20

132 Zsolt 33 (34),10

hogy igyekeztek örökké annál a kimondhatatlan látványnál maradni. Azt mondja [az Írás]: *Csináljunk tehát itt három sátrat, és jó nekünk itt lennünk.*¹³³ Aki ugyanis másfajta módon fél, menekülni próbál attól, amitől fél. Péter pedig, az apostolok csúcsa ráébredve, hogy ez a szakaszokra osztott és határokkal körülvett korszak elmúlik, ellenben [akkor] a fénynek ama időtlen és végtelen korszaka jelent meg, Istennel eltelt lélekkel így szólt: *Jó nekünk itt lennünk.* Tökéletesen tudatában volt ugyanis, hogy emberi természet soha semmiképp sem láthatta volna, hacsak nem vegyül hozzá a Szentlélek kegyelme. Oly mértékben lettek erre akkor méltatva [az apostolok], amennyire emberi természetnek sikerülhet, ha segíti a Lélek.”

„Senki közülünk – mondta ismét az isteni dolgokban is bölcs császár – azt hallva, hogy mennyire magasztalják érdeme szerint azt a legistenibb fényt, ne feltételezze, hogy azt mondjuk: látható Isten természete. Hiszen ha ilyen magas rendű látványhoz érkeztek is, isteni kegyelmet és dicsőséget láttak, nem pedig magát a természetet, amely a kegyelmet nyújtja. Az isteni ígékbe beavatva tudjuk ugyanis, hogy [az isteni természet] nem részesít, felfoghatatlan, láthatatlan még a világfölötti és legfelsőbb hatalmak számára is, úgyhogy [a negatív teológia] követőinek akár a legcsekélyebb észlelésre sem hagy hátra semmiféle nyomot.¹³⁴ A teológusok legnagyobbika, Gergely is, miután néhány prófétai látomást felsorolt, rögtön hozzátette: *Sem ezek, akikről szó esett, sem más a hozzájuk hasonlók nem „álltak az Úr tanácsában’ és lényegében” – amint meg van írva –,¹³⁵ nem látta, nem is magyarázta el Isten természetét.*¹³⁶

Ezeknek a beszédeknek és idézeteknek alapján Barlaám, aki szentségtelenül és veszélyes módon vetemedett a szent dolgokra, cáfolatban és megszégyenítésben részesült. Ezen felül pedig az is kiderült, hogy ez a Barlaám a csöndes nyugalommal kapcsolatos számos szokást is írásos formában elferdítve adott elő és vádolt; ugyanakkor a [hészüchasztáknál], sőt az összes kereszténynél szokásos „Úr Jézus Krisztus, Isten Fia, irgalmazz nekem” imára is rátámadt. Erről az imáról is szó szerint így nyilatkozott:

„Úgy vélem, hogy ama sok dolog közül, amiket joggal lehetne eme tan alapítójának szemére vetni, az sem a legkisebb, hogy miközben a keresztény misztériumokat a [hészüchaszták] lélegzetvételei által igyekszik felforgatni,¹³⁷ az atyákat is azzal rágalmazza, hogy hajdan azok is úgy vélekedtek, ahogyan most ő tanít. Ó, te esztelen gyalázkodó! Azok közül [az atyák] közül melyik nevezett éberségnek, a szív megőrzésének és figyelemnek olyan mesés értelmetlenségeket, amilyeneket te adsz elő hagyományként? De azt mondják, hogy a beavatottaknak azt írta elő

133 Mk 9,5; Mt 17,4; Lk 9,33

134 *Ambigua* (7705) 10,31d; MPG 91,1168A

135 Jer 23,18

136 Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (CPG 3010) 28,19; MPG 36,52B; SC 250,140

137 Vö. Tr II,2,25 (fentebb 192–193)

szabályként, hogy állandóan azt az imát használják, amely így hangzik: »Úr Jézus Krisztus, Isten Fia, irgalmazz nekem«. Ebből is látható tehát, milyen volt a [hészüchaszta] légzésgyakorlatok kiötlője. A Miatyánkot, amelyet különösen a bogumilok¹³⁸ használnak, nem írta elő szabályként; azt vélte ugyanis, hogy így majd le fog lepleződni. Ezzel azt feltételezi, hogy eme egyetlen kis imára hagyatkozhat az ember egész életén át, és elismeri, hogy az összes többi imát szószaporításnak¹³⁹ tartja. Ismét pedig: amíg az összes keresztény ebben az imában »Urunk Jézus Krisztushoz és Istenünkhöz« fohászcodik, ez »Istenünk«-et »Isten Fiá«-ra változtatta, ami által mindenestől feltárta nekünk gonosz eretnekségét. A bogumilok tanát követve alakítja át ugyanis ő is a nevezett imában az »Istenünk«-et »Isten Fiá«-vá, más okot pedig senki sem lelhetne arra, amiért ezt a változtatást eszközölte.»

Ezeket írta a legostobább Barlaám, amelyek mint olyanok teljesen ellentétben állnak Péternek, a tanítványok vezetőjének, a hit alapjának boldogságos hangjával és az Úrnak ezzel kapcsolatos dicséretével. Azt mondta ugyanis neki [Péter]: *Te vagy Krisztus, az élő Isten Fia, az Úr pedig így válaszolt: Boldog vagy Simon bar Ióna, mert nem a test és vér nyilatkoztatta ezt ki neked, hanem Atyám, aki a mennyekben van.*¹⁴⁰ A hitvallásban¹⁴¹ is ezt mondjuk: *Hiszünk egy Istenben, mindenható Atyában, és Istennek egyszülött Fiában, aki az Atyától minden korszakot megelőzően született.* Tehát azért, mert azt mondjuk, hogy hiszünk Isten Fiában, vajon azt véljük Krisztusról, hogy nem Isten?

Erről a szent imáról az aranyszavú és isteni tanító János is azt írja a szerzeteseknek: *Szüntelenül fáradozzatok és tartsatok ki Urunk Istenünk mellett, amíg könnyörül rajtunk, és semmi mást ne keressetek, csak a dicsőség Urától jövő irgalmat. Az irgalmat keresve pedig alázatos és töredelmes szívvel törekedjétek és kiáltások reggeltől estig, sőt ha lehet, még egész éjjel is, hogy „Úr Jézus Krisztus, Isten Fia, irgalmazz nekünk”. Kérlek tehát titeket, kényszerítsétek értelmeteket erre a munkára mindhalálig. Sok erőfeszítésre van ugyanis szükség ehhez a munkához, mert „szűk a kapu és keskeny az út, amely az életre visz”,¹⁴² és a magukon erőszakot tevők mennek be rajta; hiszen az erőszakosoké a mennyek országa.¹⁴³ Kérlek tehát titeket,*

138 A görög szöveg *bogomilt* ír. Ezt a dualista szektát feltehetőleg egy Bogomil nevű pap alapította a X. században Bulgáriában, és hamar elterjedt a Balkánon és Kis-Ázsiában. Hatással volt az itáliai és franciaországi kathar mozgalomra is. A későközépkori Bizáncban gyakran azonosították a IV. századi messzalianizmussal, és ezt a címkét ragasztották a gyanús vagy eretnek misztikus irányzatokra. Bár üldözték őket, mégis jelentős sikert arattak Szerbiában, Dalmáciában és különösen Boszniában, ahol „patarénus” néven többségi vallási csoportot képeztek.

139 Vö. Mt 6,7

140 Mt 16,16-18

141 A nikaia-konstantinápolyi hitvallásban.

142 Mt 7,14

143 Vö. Mt 11,12

ne távolítsátok el szívetekeket az Istentől, hanem maradjatok állhatatosak, és őrizzétek meg azt a mi Urunk Jézus Krisztus emlékezetével¹⁴⁴ mindig, amíg csak gyökeret nem ver szívetek mélyén az Úr neve, és semmi másra nem gondoltok, mint hogy Krisztus felmagasztaltassék bennetek.¹⁴⁵ Kérlek tehát titeket, sose hagyjátok abba vagy nézzétek le ennek az imának a zsinórmértékét, hanem akár esztek, akár isztok, akár úton vagytok, akár bármit is tesztek,¹⁴⁶ szüntelenül kiáltsátok: „Úr Jézus Krisztus, Isten Fia, irgalmazz nekünk!” „Szüntelenül imádkozzatok harag és veszekedés nélkül!”¹⁴⁷ – mondja ugyanis az isteni Apostol.¹⁴⁸

Azonban az isteni Diadochosz is így szól:¹⁴⁹ *Teljes egészében azt követeli tőlünk az értelem, amikor összes kijáratát az Istenre való emlékezéssel eltorlaszolja, hogy olyan munkát végezzen, amely képes csillapítani ténykedését. A cél tökéletes megvalósításához tehát az „Úr Jézus Krisztus”-t kell neki adni, hiszen „senki sem mondja: ’Jézus az Úr’, hacsak nem a Szentlélekben”.¹⁵⁰ Mindazok, akik ezt a szent és dicsőséges nevet gyakorolják szívük mélyén szüntelenül, valamikor értelmük fényét is megláthatják, mert elégséges érzékelés közepette elégeti a lélekben az összes felszíni szennyet, hiszen „a mi Istenünk emésztő tűz”¹⁵¹ – mondja [az Írás]. Ettől kezdve dicsőségének további nagy szeretetére hívja a lelket az Úr.¹⁵² Ha ugyanis az a dicsőséges és hön ábitott név az értelem emlékezése révén hosszabb ideig időzik a szív melegében, tökéletesen olyan alkattá formál bennünket, hogy szeressük [Isten] jóságát. Hiszen ez az az értékes igazgyöngy, amelyet bárki, aki vagyont eladta, megtalálhat, és kimondhatatlan örömet érezhet megtalálása fölött.¹⁵³*

Természetesen hosszasan lehetne még idézni az istenhordozó atyáknak erről szóló fejtegetéseit és erre való buzdításait. A szerzetesek tehát kitartottak amellet, hogy ez az ima kezdettől fogva az istenhordozó [atyák] Lélek által ihletett gondolkodásmódjának örvendetes és isteni gyakorlata, egyúttal pedig hozzá akarták fűzni mindazt, ami a szentek írásaiban erről le van fektetve – ilyen például annak a mondása, aki szavai által a lelki felemelkedés létráját építette meg, ez pedig így hangzik: *Jézusra emlékezz, valahányszor csak lélegzel, – mondja ugyanis –, és akkor majd megtudod, mi a*

144 Vö. ApCsel 11,23

145 Vö. Fil 1,20

146 1Kor 10,31

147 1Tessz 5,17 és 1Tim 2,8

148 Ál-Aranyszájú János, *Levél a szerzetesekhez* (CPG 4627) 2-5; MPG 60,751-752; P. Nikolopoulosz, *Αί εις τόν Ιωάννην τόν Χρυσόστομον έσφαλμένως αποδιδόμεναι έπιστολαι*, Athén 1973, 481-493

149 *Fejezetek* 59; SC 5bis,119

150 1Kor 12,3

151 MTörv 4,24

152 Vö. Mt 22,37 (MTörv 6,5 alapján)

153 Mt 13,45-46

Függelék

*nyugalom haszna!*¹⁵⁴ Mivel a szerzetesek továbbra is készen álltak rá, hogy ilyen [idézeteket] hozzanak fel, a minden tekintetben csodálatos császár – aki most boldog véggel zárta le életét¹⁵⁵ – mint az Úr felkentje¹⁵⁶ az őt felkenő Krisztus¹⁵⁷ érdekében újból átvette a szót, és azt mondta: „Ám legyen csak így, és lehet, hogy valamelyik téves hitű állította kezdetben ezt, minket azonban ezért nem érhet vád, mivel helyesen használjuk azt, amit azok tévesen gondoltak ki. Hiszen azért, mert a perzsák a menny istenéről beszélnek, mi nem mondjuk majd, hogy Ábrahám tévesen mondta azt, hogy *én a menny Istenét tisztetem*,¹⁵⁸ és mert a görögök világalkotó értelemnek mondják az Istent, miért ne mondanánk Őt a világ Alkotójának? Vagy ha ezt mondjuk, talán joggal vádolhatnának minket, hogy ugyanúgy vélekedünk, mint ők? Hiszen a görögök teremtetlenek és az Istennel együttesen örökkévalónak mondják az anyagot, és a világ alkotójának Istent, de nem úgy, mintha abból hozta volna elő, ami korábban még nem létezett, hanem úgy, mint aki a már létező elrendezője, miközben csak rendet, formát és összhangzó elrendezést kölcsönöz a létezőknek, kissé úgy, mint az emberi művészet esetében – semmi többet nem ismertek el az Isten hatalmáról.¹⁵⁹ Mi viszont, akik abban hiszünk, hogy a mindenséget Isten a nem-létből vezette át a létbe, Őt pontosan *a mennynek és földnek* meg a köztük levő dolgoknak *Teremtőjeként* ismerjük el. Így amikor *Isten Fiának* mondjuk Urunkat Jézus Krisztust, *igaz Istentől való igaz Istenként* zengjük és magasztaljuk, megvallva a Fiú istenségét, és egyúttal tanúságot téve a Fiú istenségének Oka mellett.¹⁶⁰ Azt mondják, hogy a messzalianusok és a bogomilok is azt az imádságot imádkozzák, amelyet az Úr hagyományozott szent tanítványaira és apostolaira.¹⁶¹ Miért hagyjunk tehát fel emiatt ezzel [az imával], és áldozzuk oda azoknak, akik gonosz módon ellopták azt, ami a miénk? És azért, mert szavaikkal vallásosnak tettetik magukat, mi tartózkodjunk a valóban vallásos beszédetől? Szó sem lehet erről a velejéig szégyentelen tanácsról! Hanem mivel *van szószólónk az Atyánál: Jézus Krisztus, az Igaz, és Ő engesztelő áldozat a bűneinkért*,¹⁶² reménykedve hívjuk segítségül a nevét, és üdvösséget nyerünk ebből a fohászból, amint megmondta a próféta: *És így lesz: Mindaz, aki segítségül hívja az Úr nevét, üdvözül*.¹⁶³ és mivel

154 *Létra* 27,26; MPG 88,1112C; Árkossy 213

155 III. Andronikosz, aki a zsinat befejezése után 5 nappal, jún. 15-én halt meg.

156 Vö. 1Kor 24,7.11

157 Vö. 2Kor 1,21

158 Ter 24,3.7

159 Vö. Gázai Prokópiosz, *Magyarázat a Teremtés könyvéhez*, előszó; MPG 81/1,29AB

160 Hivatkozások a nikaia-konstantinápolyi hitvallásra.

161 Vö. Mt 6,9-13; Lk 11,2-4

162 1Jn 2,1-2

163 Joel 3,5 (vö. ApCsel 2,21)

*nem adatott más név az embereknek, amely által üdvözülnünk rendeltetett,¹⁶⁴ és senki sem mondhatja: 'Jézus az Úr', hacsak nem a Szentlélekben,¹⁶⁵ és Jézus Krisztus nevére minden térd meghajol a mennyben, a földön és az alvilágban,¹⁶⁶ boldog az, aki eme sokat zengett nevet szüntelenül gyakorolva önmagában tartja lakójául Istent,¹⁶⁷ hiszen – amint [az Írás] mondja – *örvendezni fognak, és bennük fogsz lakni, és büszkélkednek veled mindnyájan, kik nevedet szeretik.*¹⁶⁸ Hogyne lehetne hát Szentlélekkel teljes¹⁶⁹ az, aki éjjel-nappal azon fáradozik, hogy ezt az isteni és legfölségesebb nevet viselje szívében, amikor ezt mondja az Úr az evangéliumban: *Szentleket fog adni azoknak, akik éjjel-nappal kérik tőle?*¹⁷⁰*

Ezek alapján kiderült tehát és bebizonyosodott, hogy Barlaám káromolva és hamis hittel beszél a Tábor hegyén feltűnt isteni fényről is, meg azokban a műveiben is, amelyeket a szerzetesek ellen az általuk gyakorolt és szüntelenül mondott szent imáról írt. A szerzetesekről bebizonyosodott, hogy [Barlaám] vádja fel sem ér hozzájuk, mivel tisztelik és pontosan tartják magukat e szent atyák magyarázataihoz és hagyományaihoz, amint ők maguk is egyértelműen vallották és szilárdan állították. Ennek folytán a színódus egyhangúlag leszavazta, amennyiben gonoszul és veszélyes módon isteni dolgok [magyarázatára] vetemedett – mint ahogy mondtuk –, Barlaám pedig a szavazás hatására ezekért persze bocsánatot kért. Ezért a következőképpen döntünk: Ha valóban bűnbánatot tanúsít, megjavul, és soha többé nem fordul elő, hogy még egyszer szóban és írásban ilyen [hitbeli kérdésekkel] foglalkozik, akkor legyen rendben így. Ha azonban nem, akkor legyen kiközösítve és kitaszítva Krisztus szent, egyetemes és apostoli Egyházából és a keresztények igazhitű közösségéből. Továbbá: Ha bárki más nyíltan valamivel, amit [Barlaám] a szerzetesek, sőt inkább maga az Egyház ellen káromló és tévhitű módon mondott vagy írt, újból előállna, hogy vádolja a szerzeteseket, vagy ezekben a [kérdésekben] egyáltalán beléjük kössön, sújtsa Szerénységünknek ugyanazon ítélete, ő is legyen kiközösítve és kitaszítva Krisztus szent, egyetemes és apostoli Egyházából és a keresztények igazhitű közösségéből. Tehát nyomatékosan, lelki szigorral és büntetés terhe alatt mondjuk, hogy mostantól fogva és a továbbiakban soha senki se hozza szóba ezen és más dogmatikai kérdéseket, vagyis sem írásban, sem írás nélkül, mivel ebből nem csekély botrány származik Isten Egyházára, és az ezeket halló [hívek], különösen a tapasztalatlanok körében zűrzavar, felfordulás, ingadozás és háborgás támad. Emiatt állították fel

164 ApCsel 4,12

165 1Kor 12,3

166 Fil 2,10

167 Vö. 2Kor 6,16

168 Zsolt 5,12

169 Vö. ApCsel 6,5

170 Lk 11,13

Függelék

egyáltalán a fentemlített isteni kánonokat az istenhordozó és szent atyák. Avégettadtuk pedig ki a jelen okmányt, hogy gondoskodjunk róla, hogy többé soha senki se eshessen hasonló tévedésekbe, és elláttuk saját aláírásunkkal a 9. indiktion [1341] július hónapjában.

Barlaám elveszett műveinek töredékei¹⁷¹

1. Az értelmekről (Περί λόγων)

Bevezetése így szól: Amint az egészséggel, úgy áll a dolog a filozófiával is; egyszerre igaz az, hogy Isten adja, és tanulással szerezzük meg. Amint pedig az egészségnek nem más fajtáját adja az Isten, és mást nyerünk az orvostudomány által, hanem ugyanazt, ugyanúgy áll a dolog a bölcsességgel is: ugyanazt a bölcsességet adja ugyanis Isten a prófétáknak és apostoloknak, nekünk pedig a teológiai alapelveket és a filozófiai tudományokat adta, amelyeken keresztül ismét a bölcsességre lelünk, ha keressük. (Tr II,1,4)

A teológiai alapelveknek azonban és a bennük levő bölcsességnek ugyanaz a céljuk, mint a profán tudományok által művelt filozófiának, és ugyanoda jutnak el: az igazság megtalálásához. Hiszen egy a mindenben keresztül megnyilvánuló igazság, amelyet közvetlenül kaptak Istentől kezdetben az apostolok, mi viszont kutatás révén találjuk meg. Éppen ezért az Istentől az apostoloknak közvetlenül adott igazságra önmaguktól is eljuthatnak a filozófiai tudományok, és a legnagyobb mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy tévedés nélkül felemelkedjünk a szent jelképek anyagtalan ősképeihez. (Tr II,1,5)

Vannak, akik ezekkel kapcsolatban vitatkoznak velünk. Egyesek ugyanis az isteni ígék olvasását zavar forrásának vélik, mások viszont azt gondolják, hogy a filozófiai tudományok és az irodalommal való mindenféle foglalkozás semmiképp sem Isten ajándéka. (Tr II,1,11)

Azért nem vagy ugyanis összhangban az isteni Dénessel, mert [te, Palamasz] azt állítod, hogy a filozófia démonoktól eredt és démonokhoz vezet... Ugyanarról a filozófiáról, amelyet mi tisztelünk, ugyanazokkal a kifejezésekkel nyilatkoztál, mint mi, mert a leghíresebb görögöket idézed, akik világosan kijelentették, hogy a tudást démonok sugallatából kapták. (Tr II,1,13)

Hallgasd csak, mit is mond a tudományokról az isteni Nüsszai Gergely! A geometria, a csillagászat és a számokkal való foglalkozás, és mindezek előtt az Istentől sugalmazott Írás filozófiája, ezek tökéletes tisztulást hoznak a lelkek számára. (Tr II,1,17)

---

171 A dőlt betűs rész Palamasz szavai a szövegösszefüggés megértéséhez. A részletesebb elemzéshez ld. a *Triászok* megfelelő részeit.

Függelék

Senki sem határozta még meg, hogy ennek vagy annak a filozófusnak a tudása a bölcsesség. (Tr II,1,19)

Az a tökéletes ember, filozófus és tiszta, aki mindent tud. (Tr II,1,20)

Én azonban magát az önmagában levő bölcsességet dicsőítem, annak az igaz ismeretnek az ideáját, amely egy. (Tr II,1,21)

Nem azt dicsőítjük mi, akik a filozófus nevet viseljük, amit ez vagy az a filozófus gondolt, írt vagy tanított, hanem az ismeret ideáját. (Tr II,1,21)

[*Isten ennek a világnak bölcsességét*] az Isten bölcsességével összehasonlítva tette ostobasággá, mint ahogy minden emberi erényt és értelmet is. (Tr II,1,23)

A hazugság önmagát cáfolja meg. (Tr II,1,25)

Csak azokat szabad Isten adományainak gondolni, amelyekhez nem ér fel az emberi értelem, a többiek közül egyiket sem tartom méltónak az ilyen tiszteletre. (Tr II,1,25)

A tudományok elveire, a prófétálásra és bármiféle kinyilatkoztatásra is az a jellemző, hogy ha nem adatnak meg, meghaladják az emberi értelmet, de ha megadatnak, elérnek az emberek lelkéig. (Tr II,1,26)

Azonban Isten, amikor megteremtette a lelket, már akkor betöltötte közös fogalmakkal, meghatározó, megkülönböztető és következtető képességekkel, a tudományok pedig ezekből állnak; következésképp Isten adományai a tudományok. (Tr II,1,27)

Viszont az összes adomány ugyanazt jelenti a léleknek, hiszen ajándékba adattak; a lelki adományok pedig nem haladják túl az emberi értelmet. (Tr II,1,28)

[*Barlaám*] faragatlannak és műveletlennek¹⁷² nevezett minket, mert megfosztom [t.i. Palamasz] a szerzeteseket a műveltségtől, mint ahogy az [t.i. Julianusz Aposztata] is a világban élő keresztényeket. (Tr II,1,33)

És ha az Úr nem is parancsolta meg a műveltségre való törekvést, de nem is utasította el. (Tr II,1,34)

Nem a parancsok megtartásából, sem egyedül a szenvedélymentességből szerezzük meg a létezők ismeretét, és nem lehet szent az, aki nem birtokolja a létezők ismeretét, és nem tisztítja meg magát ettől a tudatlanságtól. (Tr II,1,34)

2. Az emberi tökéletességről (Περὶ τελειότητος ἀνθρωπίνης)¹⁷³

Az a tökéletes ember, filozófus és tiszta, aki mindent tud (Tr II,1,20)

---

172 Nazianzoszi Gergely kifejezése: *Homiliák* (CPG 3010) 43,11; SC 384,138; ÓÍ 17,347. Palamaszhoz írt első levelében Barlaám „tanulatlanak és műveletlennek” titulálta Palamaszt. (Fyrigos I,37,343; p. 222)

173 Ugyanitt nevezi meg Barlaám egy másik művét (*A bölcsesség megszerzéséről* – Περὶ σοφίας κτήσεως), amely tartalmában eléggé hasonlíthat *Az emberi tökéletességről*-hez.

A parancsok megtartása által csupán a szenvedélymentesség nehezen válik azzá, aminek örülnünk kell. Nem elég tehát csak a szenvedélyektől való megtisztulás ahhoz, hogy lássuk az igazságot; a szenvedélymentesség ugyanis nem gyógyítja meg a lélek önkéntes tudatlanságát. Tehát nem válhat a lélek hasznára abban, hogy lássa az értelemmel felfogható dolgokat, amikor közben benne marad az önkéntes tudatlanság, amely a legeslegnagyobb sötétséget jelenti a lélek számára. A filozófusnak egész életén át arra kell törekednie, hogy megtisztítsa lelkét a szenvedélyektől és a hamis vélekedésektől is, és fohászodik ugyan a felülről jövő segítségért is, hogy mindkét megtisztulást elérje, de ami a cél eléréséhez szükséges, azt magának a cselekvőnek is meg kell tennie. Tehát egész életén át akarjon tanulni és közösségben lenni azokkal, akik szeretnének tudni valamit. Hiszen közömbös neki, hogy ki a tanító, mert csak az a fontos, hogy eljuttassa a tudáshoz; ilyen ugyanis az, aki elérte az emberekhez illő tökéletességet, aki a mindent átható igazsághoz kapcsolva értelmét maradandóan egyesült vele. (Tr II,1,37)

Tökéletes ember az, aki lelkét, már amennyire ez ember számára lehetséges, Istenhez hasonlónak alakította. (Tr II,1,39)

3. Az imádságról (Περί προσευχῆς)

Az Apostol imádkozásnak nem az imádság gyakorlatát nevezi, hanem az imádság alkatainak birtoklását. Az imádság alkata az, amikor semmi olyat nem tudunk cselekedni, gondolni és véghezvinni, amit Isten nem akar. Akinek tehát ilyen az alkata, az szüntelenül imádkozik. (Tr II,1,30)

Amint az atyák mondják, annak, aki az imádsággal foglalkozik, nyugalmat kell biztosítania az érzékek számára. Teljesen meg kell halnia a lélek szenvedésre képes részének, hogy egyik képessége se működhessen, továbbá a lélek és a test összes közös működése se. Az imádságot ugyanis mindegyik akadályozza, különösen ha bármilyen erőfeszítésben vesz részt, gyönyört vagy fájdalmat okoz, és leginkább vonatkozik ez a legdurvább és az értelemtől legtávolabb álló érzékre, a tapintásra. Hiszen fölöttébb furcsa lenne, ha a látást meg a hallást, az anyagtalanabb, a szenvedésre képtelenebb és az értelemhez közelebb álló érzékeket elvetnénk az imában, viszont megengednénk a tapintást, amely a legdurvább és az értelemtől a legtávolabb álló érzék, és elfogadnánk, hogy a működései együttműködjenek. (Tr II,2,4)

De Pál a harmadik évig elragadtatva nem tudta, testben vagy testen kívül volt-e, annyira elfelejtett mindent, ami testi. Ha tehát érzéketlennek kell lennie a testiekkel szemben annak, aki az imádság által Isten felé siet, hogyan lehetnek Isten ajándékai azok, amiktől el kell távolodnia a feléje igyekvőnek? És hogy lehetnek a kegyelemből származók ezek, amiket nem

Függelék

szabad érezni az embert az Istennel egyesítő értelmi imádság folyamán? Hiszen hiába lenne, márpedig az Istentől eredő ajándékok közül egyik sem hiábavaló. (Tr II,2,8)

Az imának a szívben levő kegyelme képzet, amely önmagában hordozza a szív tükörképét. (Tr II,2,9)

Négy okot sorol fel, amelyek miatt azt mondja, hogy nem Istentől származnak a Lélek tevékenysége következtében a testben is beálló változások. Az első az, hogy az Istentől eredő ajándékok a legtökéletesebbek. Jobb, ha a lélek felülemelkedett már az érzékelésen, amikor imádkozik, mint ha bármiféleképp tevékenykedne érzékileg. Mivel tehát nem a legtökéletesebbek azok az ajándékok, hiszen létezik náluk valami jobb is, következésképp nem Istentől erednek. (Tr II,2,11)

A második ok... szerint ha szeretjük a lélek szenvedésre képes részével és a testtel közös tevékenységeket, ez a testhez szegezi a lelket, és sötétséggel tölti meg. (Tr II,2,12)

Az Apostol úgy nyilatkozott, hogy nem tudja, vajon természetfeletti elragadtatásakor testben volt-e vagy testen kívül,¹⁷⁴ amennyiben a Lélek elfeledtetett vele mindent, ami a testtel kapcsolatos. Ha pedig mindent, akkor azt a kimondhatatlan édességet és melegséget is elfeledteti a bennük lakó Szentlélek, amely értesülésem szerint a hészüchaszták között tapasztalható, nem pedig előidézi. Hiszen ha Isten ajándékai is azok, amik az imádság idején velük történnek, például ezek a csodák és az adományok, szükségszerűen tévedés azt mondani, hogy az igazi imádkozónak mindent el kell felejtenie. Nem kell ugyanis semmi olyat elfelejtenie, amit Isten a javára adott neki. Ha pedig az imádságban buzgólkodónak el kell felejtenie ezeket, vajon nem értelmetlen dolog állandóan ilyeneket kérni Istentől, amiktől inkább meg kell szabadulni és el kell távolodni, amikor imádkozunk? (Tr II,2,13)

Mivel mindenki elismeri, hogy aki az isteni egyesülésre törekszik, annak semmit sem szabad érzékelnie, és el kell feledkeznie önmagáról, Isten pedig az ilyenek nyújtja a kezét, mert mindentől megszabadul, és mindentől elragadja; ha viszont az imát semmiképp sem érzékeli az imádkozó, hogy lehet Istentől az ima, amelyet nem lehet érzékeltetni? Hiszen hiábavaló lenne, az Istentől származó dolgok közül pedig semmi sem hiábavaló. Ha viszont érzékeli az imát az imádkozó, hogyan bocsátja belé az Isten azt, amelyről mindannyian azt mondják, hogy meg kell szabadulnia annak, aki Istenhez fordul, ahhoz az Istenhez, aki ha valakit körülragyog, azzal elfeledtet mindent, még az értelmi tevékenységeket is? (Tr II,2,16)

Tanúként idézed az isteni Maximoszt, aki azt mondja: „Amikor a szeretet vonzalmában elragadtatott értelem Istenhez jut el, akkor sem magáról, sem más létezőről nem vesz tudomást.”¹⁷⁵ Tehát azokat a testben levő benyomásokat sem érzékeli, amelyekről azt mondják, hogy az imától származnak. Ezek tehát szükségképpen hiába történnek. (Tr II,2,16)

Az imádság legtökéletesebb állapota az, amikor az értelem túljutott a testen és a világon, és mindenféle anyagtól meg formától megszabadultan merül el az imádságban¹⁷⁶, hogy ebben az állapotban az értelem kívül legyen a szóban forgó, testben levő benyomásokon. (Tr II,2,17)

Ha a lélek szereti az ő szenvedésre képes részének és a testnek közös tevékenységeit, ez tölti el sötétséggel, és süllyeszti le. Ugyanis a test és a lélek minden közös műve, amennyiben egyre inkább elbizonytalanítják a lelket, annyira elvakítják, hogy ha létre is jönnek olyan mozgások, amelyeket közösen végez a lélek és a test, elhisszük-e, hogy kárunkra válnak, és akadályozzák a meredeken felfelé haladó értelem tevékenységét? Mindegyik igyekszik lehúzni a lelket, és az összes létrejövő mozgás, amit közösen birtokol a lélek és a test, káros, és romlására válik a léleknek. (Tr II,2,18)

Én azonban ezt a töredelmet nem vélem szenvedélymentesnek és boldognak. Hiszen hogyan lehetne szenvedélymentes az, amit a lélek szenvedésre képességének tevékenysége valósít meg? Hogy lehetne szenvedélymentes az, akiben ez a szenvedésre képesség tevékenykedik, hacsak alkata szerint nem pusztítja el teljesen? (Tr II,2,19)

A lélek és test összes közös tevékenysége sötétséggel tölti be és elvakítja a lelket. (Tr II,2,20)

Azt mondta az Isten, hogy nyugodjatok, ti pedig, akik fáradozni igyekeztetek, tévedésben vagytok. (Tr II,2,22)

Amikor imádkozunk, megvetjük ugyan az érzékelést és a képzelődést, de közben elfogadjuk, hogy a lélek szenvedésre képes része valamelyik képességével működjék? Ezt bizony még kevésbé! Hiszen a szenvedésre képesség tevékenységei mindennél inkább elvakítják és kivájják az isteni szemet. (Tr II,2,23)

Bárcsak szolgálnának írásaink tanításul azok számára, akiket félrevezetett a nyilvánvaló képtelenség! (Tr II,2,26)

4. A fényről (Περί φωτός)

Nem csoda, ha valaki vak létére egy látóhoz igazodik, akkor az őt követő többi vaknak is tévedhetetlen vezetőjévé válik. De én, bár vak létemre világtalanok vezetője vagyok, követni tudom a látókat. (Tr II,3,1)

175 *Fejezetek a szeretetről* (CPG 7693) 1,10; MPG 90,964A; Ceresa–Gastaldo 52; Orosz 9; Vö. uo. 2,6; MPG 90,985B; Ceresa–Gastaldo 92; Orosz 25

176 Uo. 2,61; MPG 90,1004C; Ceresa–Gastaldo 122; Orosz 58

Függelék

A tudás csak értelemmel felfogható fény (Tr II,3,2), az értelemmel szemlélhető fény egyedül a teremtmények ismerete. (Tr II,3,14)

Bevallja [Barlaám], hogy azok [a szent atyák] „értelemmel felfoghatónak és anyagtalannak” mondják az ilyen fényt; márpedig az értelemmel felfogható és az anyagtalan nem érzékelhető, se nem jelképes, amennyiben érzékelhető. Akkor hát miért állította kezdetben, hogy ezek az emberek érzékelhető fénynek mondják az Isten lényegét, amely keveredik a levegővel, levegő veszi körül, alakja, minősége és tömege van, amelyek mind az érzékelhető fény sajátságai?

Most arról a fényről beszélünk, amelyet egyesek önálló létezőnek mondanak, mivel korábban erről nem fejtettük ki saját véleményünket, mert azt mondják, hogy amit látnak, értelemmel felfogható és anyagtalan, önálló valóságban létező fény. (Tr II,3,6)

Ha pedig az általuk említett, értelemmel felfogható és anyagtalan fényről azt akarják mondani, hogy maga a lényegfeletti Isten, miközben azt állítják róla, hogy minden érzékelés számára láthatatlan és érinthetetlen, akkor amiről azt mondják, hogy látják, az vagy angyal, vagy maga az értelem lényege, amikor a szenvedélyekkel együtt a tudatlanságtól is megtisztulva az értelem önmagát látja, és önmagában mint saját képében az Istent. Ha tehát ezek közül [a lehetőségek közül] valamelyik azonos azzal, amit mondanak, akkor azt kell vélni róluk, hogy egészen helyesen gondolkoznak erről a fényről, és megegyeznek a keresztény hagyománnyal. Ha pedig azt mondják, hogy ez a fény sem a lényegfeletti lényeg, sem angyali lény, sem maga az értelem, hanem az értelem úgy tekint rá, mint egy másik személyi valóságra, akkor én nem tudom, mi ez a fény, csak azt tudom, hogy nem létezik. (Tr II,3,7)

Ha értelemmel felfogható fénynek mondják az Istent, és továbbra is azt állítják, hogy minden érzékelés számára láthatatlan és érinthetetlen, helyesen mondják. (Tr II,3,8)

Az értelem Istent látja, ha nem is mint egy másik személyi valóságban, hanem amikor önmagát látja, önmagában pedig mint saját képében az Istent, amikor a szenvedélyekkel együtt a tudatlanságtól is megtisztul. (Tr II,3,11)

[A hészüchaszták] érzékelhető fénynek gondolják az Isten lényegét vagy a belőle való kiáradást... Azért feltételezik ezt, mert észrevették, hogy a titokzatosan bekövetkezett látomások és kinyilatkoztatások többsége, amelyekről a szent tanítások számolnak be, fényben és fény által történt és jelent meg; annak pedig, hogy ezek alapján azt feltételezik, hogy fény az Isten lényege, az a bizonyítéka, hogy ők azt állítják, hogy itt szemlélődő képességről van szó, és aki mindig ilyen fényekkel találkozik, és ezekkel van kapcsolatban, az szemlélődő ember. (Tr II,3,12)

De akik a belégzésekről beszélnek, azt mondják, hogy két fény van, amelyet az Isten értelmileg mutat a szenteknek: az egyik a tudásé, a másik pedig a személyi valóságban-létező, amely különösen azoknak tűnik fel, akik már előhaladtak a lélegzgyakorlatokban. (Tr II,3,14)

A parancsok megtartása nem tudja kiűzni a lélekből a tudatlanság sötétségét, hanem a tudomány és a vele való kitartó foglalkozás. (Tr II,3,17)

De hogyan lehet érzékelhető Nappal összehasonlíteni, ha isteni ez a fény? (Tr II,3,19)

[*Barlaám a szent atyák sokaságát*] kilehelőknek és belehelőknek *nevezi*. (Tr II,3,38)

5. A tudásról (Περί γνώσεως)

Nincs olyan látás, amely felülmúl minden értelmi tevékenységet...*A teológusok a tagadás általi teológiáról mondják, hogy felülmúlja az értelmet, de [Barlaám] maga is megvallja, hogy ez a teológia nem értelemfeletti*. Hiszen a megismert dolgokat tagadják, nem pedig a nem-megismerteket. Mi is tudjuk, hogy ebben a teológiában azokról a dolgokról gondolkodik az értelem, amelyek nem egyeztethetők össze Istennel. (Tr II,3,47)

Mert a negatív teológiánál semmi sincs, ami magasabb. (Tr II,3,49)

[*Barlaám*] *azt véli, hogy a nagy Dénes mellette tanúskodik, amikor azt mondja: „Az isteni homályban lesz mindenki, aki méltó arra, hogy megismerje és lássa Istent, magában a nem-látásban és nem-ismerésben, valójában a látás-és ismerésefelettségben,”¹⁷⁷ és másutt: „Egyedül azok mehetnek be a homályba, ahol valóban ott van az, aki mindenén túl van, akik mindenén, a tiszta dolgokon, az összes szent csúcsra való minden felemelkedésen és az összes isteni fényen is túljutnak.”¹⁷⁸ Bárki bemehet tehát ebbe a homályba az összes létező tagadásán keresztül, és ez a homály a legtökéletesebb szemlélés, a tagadás útján keletkező egyetlen teológia, és semmi sincs a tökéletes tudatlanságon túl, mivel azt az isteni fényt is – bármilyen legyen is az, amiről beszéltek – el kell hagynotok, hogy felemelkedjete a tagadás útján haladó teológiához és szemléléshez. (Tr II,3,50)*

---

177 *Levelek* (CPG 6608) V; MPG 3,1073A; CD II,162,5–8

178 MT I,3; MPG 3,1000C; CD II,143,13–17 más szöveg ill. rövidítés; Vö. Erdő 260: „Minden dolog jószágos oka...lényegfeletti módon felülmúl mindent, és csak azoknak nyilatkozik meg födetlenül és valóságosan, akik minden tisztátalant és minden tisztát átlépnek, és az összes csúcsokra való minden felhágáson túljutnak, elhagynak minden isteni fényt, hangot és égi beszédet, s behatolnak abba a homályba, ahol – mint az Írás mondja – valósággal jelen van az, aki mindenén túl van.”

De az összes isteni fényt is el kell hagyniuk Aeropagita Dénes szerint azoknak, akik belépnek a misztikus homályba,¹⁷⁹ tehát lent kell hagyni magát az isteni fényt is, legyen az valójában bármi, amit ti tiszteltek, és ettől fogva megmutatkozik az, amit soha semmiképp sem lehet látni, azaz az a misztikus homály. (Tr II,3,54)

[Barlaám] azt igyekszik bizonyítani, hogy a látás sokkal alacsonyabb rendű a gondolkodásnál, amikor azt mondja: Minden, amit a prófétáknak mutattak, a gondolkodásnál alacsonyabb rendű látomások, mivel alakítva vannak, meg vannak rajzolva és a képzeleterő következtében jelennek meg. (Tr II,3,58)

[Barlaám] a nagy Dénesnek egy másik mondatát is idézi: „Az angyal, aki a teológust az isteni dolgokba beavató látomást alakította”,¹⁸⁰ és hozzáűzi: Azzal, hogy azt mondta: „alakította”, a képzelőerőt jelölte, hiszen semmi sem alakul ki, amit csak önmaga által szemlél az értelem. (Tr II,3,60)

[Barlaám] hallva, hogy a látványt „formáló” angyal erejéhez mérten közli saját szent ismeretét a teológussal, azt mondja: Hogyne lenne képzeletbeli a kialakított látvány? (Tr II,3,61)

[Barlaám], aki úgy gondolja, hogy semmiféle különbség sincs az érzékelhető, az elképzelhető, az értelmi és az isteni minták között, hallva, hogy „a teológus a látottakból ezt és ezt tanulta, és beavatta az angyal által alakított látomás, és felemelkedett” a létezőknek vagy a látottaknak értelmi ismeretéig, ebből is azt a következtetést vonja le, hogy a szemlélésnél magasabb rendű az ismeret, mivel – mondja – a próféta ebből „emelkedett fel” az ismerethez, nem pedig „leszállt”. (Tr II,3,63)

Tehát a tisztaszívűek nem másképp látják az Istent, hanem vagy analógia szerint, vagy okság szerint, vagy tagadás szerint. Még jobban látja Istent az, aki többet ismer a világ részeiből, vagy a jobbakat, és még jobban az, aki ennél is jobban ismeri azt, amit tud. Legjobban pedig az látja Istent, aki megismerte mind a világ látható részeit, mind a láthatatlan hatalmakat, valamint az elemek vonzódását a földhöz és a többi elemekhez, meg kölcsönös taszításukat, különbségeiket, sajátosságaikat, egyesüléseiket, tevékenységeiket, kapcsolódásaikat, alkalmazkodásaikat, összhangjukat, egyszóval ennek az egész itteni világnak kifejezhetetlen és kifejezhető megegyezéseit. Hiszen aki mindezt jól tudta szemlélni, az mint mindezeknek az okát meg tudja ismerni az Istent, és mindezekből analógia alapján (következtetve) ismeri meg Őt, végül pedig mindezek fölé emelkedve a tagadás által mindent felülmúlónak ismeri meg. Minthogy ugyanis csak a létezőkből lehet megismerni az Istent, akkor nem azokból lehet megismerni Istent, amelyeket bizonyára senki sem ismer, hanem csak azokból, amit ismer valaki. Tehát minél inkább ismer valaki megfelelő módon és pontosan, annál inkább különbözik a többiektől az istenismeret szempontjából. Maga az istenismeretnek tagadáson alapuló módja, amely

179 MT I; MPG 3,997; CD II,144,9–11; Vö. Erdő 260

180 CH XIII,3 MPG 3,300C; CD II,44,14–15; Vö. Erdő 245

úgy tűnik nagyon lebecsüli Isten ismeretével szemben a létezők ismeretét, az sem lehet meg az összes létezők ismerete nélkül; hiszen csak amiknek ismerjük a létezését, azoknak a tagadásait ismerhetjük meg. (Tr II,3,64)

Mivel minden ember rendelkezik érzékeléssel és értelemmel mint természetes megismerő képességekkel, hogyan ismerjük meg segítségükkel Istent, aki se nem érzékelhető, se nem értelemmel felfogható? Nem máshonnan, mint az érzékelhető és értelemmel felfogható létezőkből, hiszen az ismeretek a létezőkre vonatkoznak, határuk a létezőkben van, és ennek folytán mutatják meg az Istenit. (Tr II,3,68)

Aki tudja, hogy egy bizonyos dolog egy, hogy van, hogy elv és képesség, annak tudnia kell, mi az, hogy egy, hogy van, hogy elv meg képesség... E nélkül a bevezető [ismeret] nélkül nincs sem értelmes ember, sem a tökéletesebb értelmes dolgokhoz való előrejutás. (Tr II,3,71)

Ha a lélek gondolkodó része beteg, nem válhat értelmessé, ha törődnek vele.

[Barlaám] nem véli nagy és tökéletes gyógyszernek az isteni parancsokat. Az előbb azt mondta ugyanis, hogy ezek félig megtisztíthatják, most viszont minden tisztító erőtől megfosztja a parancsokat, és a tudásnak tulajdonítja a megtisztítást, mert azt mondja, hogy az istenismeretnek, a lélek egészségének és megtisztulásának kezdete, tartalma és célja abból ered, hogy sokat, még többet és mindent ismerünk. Semmiképp sem kell figyelmen kívül hagyni a sokaságot, mert az a cél, hogy valamilyen egyetemesbe foglalhassuk össze, és ismeretünk felölelhesse a létezők teljes körét, vagyis a tudományok összességét tanulmányozhassuk, hogy az angyalokéval egyenlő, egyszerű és osztatlan gondolatokra találtassunk méltónak. (Tr II,3,72)

A nagy Dénes idézetei közül milyen sok maradt rejtve a filozófus előtt, amikor önmaga ellen vádaskodott; sokat mellőzve egyre emlékezem, az utolsóira. Azt mondja tehát az „Egyházi hierarchia” első fejezetében: „Az összes hierarchiában ez a közös határ az Istenhez és az isteni dolgokhoz fűződő szeretet, amely istenítő és egységesítő módon végzi szent tevékenységét, és először is tökéletesen és visszafordíthatatlanul elhagyja azt, ami ellentétes vele, a létezőket mint létezőket ismeri, a szent igazságot látja és megtapasztalja, isteni módon részesedik az egységesítő tökéletesedésben.”¹⁸¹ A filozófus ezekből így vonja le a következtetést: Az Isten által nekünk adott ajándékok közül a hierarchia a legjobb, ennek pedig célja a létezők ismerete, amint ez a beszéd tanítja. Tehát a legkülönb dolog, amivel rendelkezünk, a létezők ismerete, vagyis a filozófia. (Tr II,3,73)

[Barlaám] világosan azzal kezdte mondókáját, hogy a parancsok teljesítéséből nem jöhet létre ez az [igazi isten-]ismeret, és kissé feljebb megmutatva, hogy honnan jöhet létre ez az ismeret, azt mondja: Nem abból, hogy nem ismerjük a létezőknek sem a sokaságát, sem az értelmét, sőt inkább abból, hogy mindent ismerünk és mindent igyekszünk megtanulni, amit csak ismerni érdemesnek mondanak

Függelék

akár görögök, akár egyiptomiak, nehogy bármit is kihagyva azokból, amit a világ természetéről mondtak és megismertek, emiatt ne ismerjük meg Istent, mert szerinte csak a létezőkből lehet Istent megismerni. (Tr II,3,75)

[Barlaám és követői] mondják azt is, hogy a Fiú az Atyával együtt abhoz jön, és abban vesz lakást, aki a világ természetének „gondolatait” ismeri; ez ismeri ugyanis az igazságot, Isten pedig az igazság és az igazság Atyja; de minden megismerő a megismertre támaszkodik és benne marad; tehát az Istenben tartózkodik rendületlenül az, aki ismeri a létezők ismeretét; mivel pedig változatlanul lakik Istenben, akkor nem illik azt mondani, hogy Isten nem hozzá jön és nála vesz lakást. Ez töltötte be – mondja – isteni és értelemmel felfogható fénnel az értelmét. (Tr II,3,76)

Most is akaratom ellenére jutottak el kezeinkhez ezek az írásaid [t.i. Barlaámé], amelyekben befejezésül azt mondod, hogy nem kifogásolható, hogy igyekszel kijavítani azt, amit helytelenül mondott az egyik barátod [t.i. Palamasz] az istenismerettel kapcsolatban. Azt mondod, hogy ez az, amit a barátod nem helyesen idézett: „A tisztaszívűek a bennük levő szent fényjelenés által tudják, hogy van Isten, és olyan, mint a fény, sőt az értelmi és anyagtalan fény forrása; akik pedig nem emelkedtek fel a szemlélésnek erre a szintjére, a mindenséggel kapcsolatos gondviselésből látják a közös Gondviselőt, a jótettekből Azt, Aki maga a Jóság, a megelevenedett létezőkből Azt, Aki maga az Élet, és egyszerűen mindenből Azt, Aki minden és mindent felülmúl.” Erről mondja a filozófus, hogy nem igaz.

Világos, hogy mivel azok, akik a legjobban szemlélik Istent, ők is csak a létezőkből ismerik meg Őt, következésképpen Istennek az értelmi fényjelenség által átadott ismerete, amennyiben más, mint a létezőkből származó ismeret, semmiképp sem igaz. (Tr II,3,78)

6. A messzaliánusok ellen (Κατὰ Μασσαλιανῶν)

Értekezésének az elején nemcsak azt ígéri meg [Barlaám], hogy semmit sem fog újítani, hanem azt is, hogy Isten egyházáért fog küzdeni, filozófushoz illő buzgóságot tanúsítva az elferdült dogmákban felneveltek ellen. (Tr III,1,2)

Úgy vélem, hogy a részletes cáfolatok előtt illet tisztáznom, mi miatt igyekezett ez a filozófus igen nagy buzgalommal bizonyítani, hogy teremtett a Lélek istenítő kegyelme. Ezt tűzte ki értekezése tárgyául, bár maga is megengedte, ha nem is szándékosan, hogy a szentek „Istenség”-nek, „önmaga általi Istenség”-nek és az „isteni őselv”-nek nevezik ezt a kegyelmet. Mi miatt nem hajlandó nem-teremtettnek mondja a Lélek kegyelmét, és akik meg vannak győződve erről, azokat istenteleneknek nyilváníttja, és minden „szóbeli követ” megmozgat, hogy mindenkinek bebizonyítsa, hogy teremtett ez a kegyelem azt mondva, hogy ez „természetes utánzás” és „a gondolkodó természet alkata”, amelyet az érzékelés mint érzékelés határoz meg, és annak révén látható?

Honfitársainak, a latinoknak¹⁸² annyira kedvében jár, amennyire csak erejéből telik, amikor csalással és egyúttal erőszakkal az ő véleményükbe vonszol minket.¹⁸³ Amikor ugyanis meghalljuk, hogy „a Lélek a Fiútól adatik” és „a Fiú által öntetik ránk”,¹⁸⁴ majd pedig hogy a nagy Vazul is azt mondja: „Isten gazdagon árasztotta ki ránk a Lelket Fia által”¹⁸⁵, kiárasztotta, nem pedig teremtette, ajándékozta, nem pedig alkotta, adta, nem pedig csinálta”,¹⁸⁶ ha arról volnánk meggyőződve, hogy teremtett a kegyelem, mit mondanánk: mi adatik, ajándékoztatik és öntetik ki a Fiú által? Nemde maga a Lélek, aki a kegyelem által cselekszik, ha csak Őt mondanánk kezdetnélkülinek, minden tevékenységét pedig teremtettnek, ahogy ez az új teológus [t.i. Barlaám] bizonygatja? (Tr III,1,3)

A könyvei végéhez hozzáfűzött ima mutatja [Barlaám] lelkének állhatatlanságát. Semmisítsd meg tökéletesen – mondja ugyanis – az ilyen tanításokat, kezdetnélküli Ige, még ha tőled is van a te Lelked, aki egy okként és egy elvként nyer meg magának Téged és Atyádat, hogy e tanításokkal senkinek se okozzak nagy bajt, és életem bevégezése előtt távolíts el engem az ilyen istentelenségtől! Most is mi volt az oka, hogy a latinok földjéről visszatérte után rögtön gondosan megfogalmazta azokat az értekezéseket, amelyek – mint bizonyította – pontosan az itáliaiakat védik, és akkor [tette]– amint maga írja a bevezetésben –, amikor Itáliából kapott ösztönzést, hogy megírja „A messiásiánusok ellen”-t, hacsak ez az állítása sem alakoskodás? (Tr III,1,4)

Nem említi egyetlen szent nevét sem, hanem egy bizonyos trapezunti Theodóroszt állít tanúul, aki Blachernai előljárója volt, és kiderült, hogy a messiásiánusok nyavalyájában sýnlődik.¹⁸⁷ Barlaám tehát kijelentette, hogy amikor ez az ember önmagát védte, nyíltan megmondta, hogy véleménye szerint Isten lényegfölötti elrejtettsége most nem látható, mint korábban,¹⁸⁸ hanem a dicsősége, és azt mondta, hogy Isten dicsősége személyi valóságban-létező és nem-teremtett fény, „Istenség”-nek és „az isteni őselv”-nek nevezik, és egyszerűen mindannak, amit a szentek a Lélek istenítő ajándékára írásaikban alkalmaztak. (Tr III,1,7)

Azonban érzékelhető volt az a fény és a levegő révén látható, azért keletkezett akkor, hogy rémületet keltsen, és rögtön el is tűnt, és Istenségnek mondják, mivel az Istenség jelképe. Folyton keletkezőben van, de sohasem létezik. (Tr III,1,11)

182 Célzás Barlaám szülőföldjére, de ez nem jelenti azt, hogy „latin” lett volna, mert görögnek született.

183 Palamasz Barlaámnak a pápai követekkel folytatott vitájában burkolt uniós propagandát látott.

184 Alexandriai Cirill, *A Lélekben és igazságban végzett imádrásról* (CPG 5200) I; MPG 68,148A

185 Vö. Tit 3,6

186 Ál-Vazul, *Eunomiosz cáfolata* (CPG 2837) 5; MPG 29,772D

187 A konstantinápolyi Blachernai-templom papját I. (Komnénosz) Alexiosz alatt, 1094–1095-ben eretnekként elítélték.

188 Azaz Krisztus megtestesülésekor.

Függelék

Mivel az összes szentek egybehangzóan igaz Istenségnek nevezik azt a fényt, hogyan merészed megfosztani az Istenségtől, amikor kijelented, hogy „teremtett és érzékelhető” és „az Istenség” olyan „jelképe”, ami még a mi gondolkodásunknál is alacsonyabb rendű? (Tr III,1,12)

[Barlaám a tábor-hegyi] a fényről is azt mondta, hogy egy idegen természetű Istenség, megjárzott istenség. (Tr III,1,13)

Nem hagysz fel tehat ezért azzal, ó, ember, hogy az isteni és lényegi szépség fényét nemcsak érzékelnek és teremtettek, hanem a mi gondolkodásunknál is alacsonyabb rendűnek nyilvánítod? (Tr III,1,23)

De hogyan lehet, hogy [a tábor-hegyi fény] nem azonos Istennek a lényegét fölülmúló lényegével, különösen, ha [ennek a fénynek] isteni jellegzetességei vannak, ha túl van az egész látható és értelemmel megáldott, teremtett világon, ha fölülmúlja az érzékelést, a gondolkodást, ha valóban létező, anyagtalan, változhatatlan és olyan, amit ti személyi valóságban-létezőnek mondotok? Hogy mondjátok, hogy Isten lényege túl van az ilyen fényen?... [Barlaám] hol azt igyekszik bizonygatni, hogy lelkünk ítélőképessége megromlott, hol azt mondja, hogy olyanok vagyunk, mint a hajdani messzaliánusok, sőt még azoknál is rosszabbak, máskor meg istenteleneknek és sokistenbivőknek nevez, de azzal sem fukarkodott, hogy hitetleneknek, istentagadóknak és bűnözőknek tituláljon bennünket. A „kétistenbívó” nevet ragasztotta ránk, amint maga szóban és írásban is bizonygatja és hirdeti mindenkinek, mint ami az összes többenél sokkal jobban illik ránk,¹⁸⁹ bár mindez, amit ő mond, akarata ellenére felment bennünket minden vád alól. Azt mondja ugyanis, hogy azt állítjuk: egy a mindenben túl lévő, éspedig a Lényegfelettség. (Tr III,1,24)

Istenítő ajándék az Isten utánzása, amely az értelmes és eszes természet alkata, kezdve az első [szent] rendtől egészen a legutolsó értelmes létezőkig, mert a nagy Dénes is magyarázatképpen¹⁹⁰ azt mondja, hogy „az Isten felülmúlja az isteni őselvet, ha Istenségnek gondolod – mondja – az istenítő ajándék birtoklását és Annak utánozhatatlan utánzatát, Aki felülmúlja Istent és a Jót.”¹⁹¹ (Tr III,1,25)

[Barlaám] azt bizonygatja, hogy nem személyi valóságban-létező az Isten utánzása, amelyet egységiedül vélt az isteni őselvnek és istenítő ajándéknak; tehat más, mint az atyák által birtokolt és megismert átistenülés... Teremtett, természetes és az időnek alá van vetve az átistenülés. (Tr III,1,31)

Így festenek mintegy összefoglalva a Blachernitész tanai, ebből pedig az következik, hogy ellentétben állnak az Egyház szinte legnyilvánvalóbb dogmaival. Az első, biztosan vallott tétel ugyanis az, hogy egyetlen kezdet és vég nélküli van, a mindent alkotó Istennek a lényege, minden más pedig

189 Vö. Palamasz 3. levele Akindinoszhoz (1–2; PS I,296–297, stb.)

190 Ez Barlaám saját értelmezése.

191 Vö. Dénes, *Levelek* (CPG 6605) II; MPG 3,1068A–1069A; CD II,158,3–11

rajta kívül teremtett természetű, és semmiféle más létező nincs Isten lényege és a teremtmények között, ez az eretnek pedig valamit közénk merészelt tenni. (Tr III,2,4)

A nagy Dénesre hivatkozva ugyanis, aki azt mondta: „Az önmagában való lét, az önmagában való élet és az önmagában való Istenség a nem részesítő Istenből kiáramló gondviselő hatóerők, amelyek részesítenek. Amennyiben ezekből a maguk módján részesednek a létezők, annyiban mondják őket létezőknek, élőknak és isteni lényeknek, és azok is, és elsősorban ezért mondják, hogy a Jó a létesítőjük,¹⁹² ezután ő azt a következtetést vonta le ezekből, hogy „az itt szereplő önmagában való Istenség és a többi, melyeket világosan hatóerőknek nevezett a nagy teológus, nem örökké vannak, hanem ezeknek is létesítője a Jó”; és ismét: „Amikor azt mondta valaki, hogy létezik az Istenségnek valamilyen őselve és Istenség, amelyet felülmúl a mindenség Elve, semmiképp sem mondta azokat örökkévalónak. Hiszen annak az Istenségnek is a létesítője a mindenség Elve”; és újra: „Istennek nem részesítő dicsősége örök ugyan, de valójában nem különbözik a lényegtől, viszont az a dicsőség, amelyik részesít, különbözik ugyan a lényegtől, de nem örök; hiszen ennek is létesítője a mindenség Oka.” (Tr III,2,13)

Amennyiben ugyanis sok örökkévalóról és nem-teremtettől beszéltek, az alacsonyabb rendűekről és az ezeket felülmúlóról, sok istent állítotok, amennyiben viszont az Istentől nem elválasztva léteznek, úgyhogy ugyanannak az Istennek a dicsősége látható ugyan, de lényege láthatatlan, mivel öröktől fogva birtokolja mindkettőt, két Istent vontok egybe egy összetett Istenbe. (Tr III,2,21)

Egyetlen kezdetnélküli van, az Isten lényege, minden más pedig rajta kívül teremtett természetű, és időbeli kezdettel rendelkezik. (Tr III,2,22)

Semmiféle más létező nincs Isten lényege és a teremtmények között. (Tr III,2,23)

Szenvedélyessé vagy démonivá válik az értelem, ha a gondolkodásnál alacsonyabb rendű tevékenység folytán működik (Tr III,3,2)

Tehát nem volt elegendő, hogy csak haszúg íróként cáfoljuk meg [Barlaámot], hanem ezenkívül mint ohyat is, aki az eretnekekkel is egy kalap alá vette a szenteket. Ők ugyanis azt tanítják, hogy csak aki megtapasztalta, az ismeri biztosan a Lélek tevékenységeit, ez viszont amellet kardoskodik, hogy akik ilyet mondanak, azok eretnekek. (Tr III,3,3)

De hogy van az, hogy az ember emberfölöttivé válva látja az Istent? Hiszen akkor angyallá válna! Viszont a legkiválóbb teológusunk is messze elmarad a legutolsó angyal mögött; de még ha meg is engednénk, hogy angyallá válik, akkor sem látja egyik angyal sem az Isten lényegét...De az ember csak angyal közvetítésével találkozhat az Istennel; ugyanis az angyalok hierarchiájának vagyunk alárendelve. (Tr III,3,5)

---

192 DN XI,6; MPG 3,953D–956A; CD I,222,13–223,1 kihagyásokkal

Függelék

De én azt hallva, hogy ez a kegyelem és a dicsőség természetfölötti és Istenhez hasonló – hiszen „a hasonlóval lehet meglátni a hasonlókat” – mondja [Nüsszai Gergely]¹⁹³ –, ezért, mivel nem-teremtett és kezdetnélküli is, azt mondom, hogy azonos Isten lényegével. Hiszen egy nem-teremtett és kezdetnélküli van, az Isten lényege, minden tevékenysége pedig teremtett. (Tr III,3,6)

De ha valaki meg is engedné, hogy nem-teremtett az isteni tevékenységek, senki sem látta őket, hacsak nem váltak teremtettekké. (Tr III,3,9)

Mivel azt mondjátok, hogy van lényege az Istennek, akkor Isten vagy valami egyetemes dolog, amit pusztán belátással lehet szemlélni, és valójában nem is létezik, vagy valami oszthatatlan dolog. (Tr III,3,10)

De egyetlen szemlélt dologtól sem különbözik Isten, ha a körülötte levőkből látható. Hiszen mindegyikük nem önmagában, hanem a körülötte levőkből látható. A napnak ugyanis nem a lényegét fogja fel a látás, hanem azt, amik körülötte vannak. (Tr III,3,11)

De ha az ilyen fényel kapcsolatban is vakság vesz körül, akkor is nyitott füllel hallhatom azt, aki azt mondja: „Csak a körülötte levők által körvonalazható mintegy árnyékrajzolatként az értelemmel az Isten, annyira beragyogja, s megtisztítja bennünk a kormányzó értelmet, mint a pillanatsebességű villámlás a látást.”¹⁹⁴ (Tr III,3,12)

De a transzcendens nem-léte meghaladónak sem mondta [Dénes] az Istent, ha beszélt is arról, hogy ezt az istenséget is felülmúlja. (Tr III,3,14)

---

193 Nüsszai Gergely, *1. homília Istvánról* (CPG 3186) 6; MPG 46,717B; GNO X,II,2, 90; Vö. ÓÍ 18,261 (Vanyó L. ford. kissé módosítva)

194 Nazianzoszi Gergely, *Homiliák* (3010) 45,3; MPG 36,625C–628A. Vö. ÓÍ 6,423

MUTATÓK

Szentírási helyek mutatója

Ószövetség	16,14kk 206
	20,25 161
	24,10 89, 243
<i>Teremtés könyve</i>	24,18 247, 249, 259
1,26 38, 39	25,40 252
2,3 312	33,11 330
2,15 42	34,29 114
3,8 82	34,34 94
4,7 (LXX) 59	34,35 206
6,3 178	
6,4 76	<i>Leviták könyve</i>
6,18 234	Lev 26,11 68
7,11 234	
10,10 (LXX) 147	<i>Számok könyve</i>
11,1 147	11,17 297
17,5 234	12,3 278
18,27 300, 302, 317	12,8 249, 292
19,17 192	16,22 168
22,9 234	20,17 349
22,16 331	22,25 207
24,3 362	22,27 207
24,7 362	27,17 351
<i>Kivonulás könyve</i>	
3,2 303	<i>Második Törvénykönyv</i>
3,5 242	4,24 361
3,14 315	6,4..341
3,14–15 330	6,5 44, 191, 361
4,6 242	15,9 48, 76, 349
5,17 45	
7,3 152	<i>Bírák könyve</i>
12,11 242	Bir 13,13 87
14,15 183	

Szentírási helyek mutatója

<i>Sámuel első könyve</i>	23 (24),10 222
2,9 (1Kir 2,9 LXX) 158, 174,	25 (26),2 303
185	27 (28),7 178, 179
12,21 149	32 (33),6 319, 341
17,26 50	32 (33),9 325
	32 (33),15 251
<i>Királyok első könyve</i>	33 (34),10 358
18,42 77	35 (36),10 220, 228, 331
19,12 108	39 (40),9 78
19,13 107	42 (43),3 91, 306
24,7.11 362	44 (45),14 (LXX) 71
	45 (46),10 190
<i>Királyok második könyve</i>	46 (47),10 181
2,11 108, 223, 303	50 (51),17 176
6,17 223	62 (63),2 68
	62 (63),6 115
	76 (77),11 354
<i>Jób könyve</i>	77 (78),25 108
1,12 157	81 (82),1 291, 358
38,4.6.16.18 201	83 (84),3 69, 178
38,28 319	83 (84),6 185
38,41 167	89 (90),17 120
39,1 (LXX) 135	102 (103),1 80
40,16 75	102 (103),18 189
42,5 259	103 (104),2 214
	103 (104),4 303
<i>Zsoltárok könyve</i>	103 (104),30 341
4,6 306	106 (107),20 341
4,7 91	109 (110),1 267
5,7 133	109 (110),4 342
7,10 76	113,11 (115,3) 325
12 (13),4 91, 306	115 (116),1 125
13 (14),1 159	118 (119),18 303, 306
14 (15),2 170	118 (119),103 115, 178
18 (19),10 156	118 (119),131 230
18 (19),20 358	138 (139),12–13 76
23 (24),1 142	140 (141),4 149, 343
23 (24),7.9 222	147,18 341

Szentírási helyek mutatója

Példabeszédek könyve

1,2 (LXX) 45
1,7 38, 44, 169, 186
2,2 72
2,5 103
3,7 349
5,2 103
8,30 341
9,10 186
12,13A (LXX) 189
13,9 291
22,28 349
23,4 351
27,21 72
29,20 351
30,24 351

Prédikátor könyve

1,5 167
1,18 64
8,17 167
10,4 76
12,13 140

Énekek Éneke

1,15 100
4,11 115
5,2 158

Bölcsesség könyve

1,4 139, 301
1,5 55, 143, 301
1,7 297
3,7 (LXX) 291
7,11 110

Jézus, Sírák fiának könyve

45,7 111

Izaiás könyve

1,12 318
6,2 266
6,5 132
6,10 152
16,11 (LXX) 69, 78, 108
26,17 69
35,10 303
40,22 163
40,31 224
55,9 49
58,8 303
63,9 202, 237, 331
65,17 236
66,8 137
66,22 236

Jeremiás könyve

10,11 49
16,13 325
20,9 108
23,18 359

Bárúk könyve

3,38 119

Ezékiel könyve

1,15–21 223
9,2 280
10,9–19 223
22,26 187

Dániel könyve

7,9 223

Szentírási helyek mutatója

8,16 223	6,7 360
9,23 192	6,9-13 362
10,11.19 192	7,3-5 303
13,1 208	7,6 102
	7,7 182
<i>Joel könyve</i>	7,12 169
2,28 275	7,14 360
3,5 362	7,18 57
	7,25 168
<i>Jónás könyve</i>	9,36 351
1,9 202	10,16 160, 169
	10,20 297, 300
<i>Habakuk könyve</i>	11,11 41
2,15 (LXX) 96	11,12 360
	11,25 257
<i>Zakariás könyve</i>	11,27
5,1-2 (LXX) 280	11,29 349
6,1-7 223	12,30 191
12,1 251	12,32 354
	12,33 273
<i>Malakiás könyve</i>	13,16 351
3,20 93	13,31 131
	13,43 117, 255, 291, 298, 357
	13,45-46 361
	13,52 133
	15,11 70
	15,14 128, 199
	15,19 70
	16,3 46
	16,16-18 360
<i>Máté evangéliuma</i>	16,18 157
3,16-17 256	16,24 41
5,4 115	16,28 109, 244
5,8 92, 98, 253, 255	17,1-8 345
5,9 132	17,2 214, 354, 358
5,11-12 78	17,3 358
5,13 173	17,4 354, 359
5,14 173, 298	17,5 118, 354
5,48 40	

Szentírási helyek mutatója

17,6 279, 283

17,21 176

18,6 238

18,10 224

19,21 41

21,44 237

22,30 118, 224

22,36–38 189

22,37 44, 361

22,40 339

22,44 267

23,10 237

23,25 77

23,27 173

24,30 114

24,45 169

25,1kk 169

25,41 93

Márk evangéliuma

1,24 263, 318

1,34 318

3,5 176

8,24 199

8,34 41

9,1 109, 244

9,2–8 109

9,3 354, 358

9,4 358

9,5 359

9,7 118

9,29 176

9,42 238

12,19 341

12,25 118

12,30 44

12,36 267

13,26 114

16,7 165

Lukács evangéliuma

1,35 297

2,9 110

2,9–10 221

2,13 229

4,41 318

6,41–42 303

6,44 273

7,28 41

8,32 157

9,23 41

9,27 109, 244

9,30 358

9,32 214, 356

9,33 359

9,35 118

10,16 66

10,21 257

10,27 44

11,2–4 362

11,13 157

11,13 108

11,26 76

11,39 77

12,42–47 169

12,47 264

12,47–48 46

17,2 238

17,3 349

17,21 71, 353

18,1 156

18,7 108, 157

18,13 77

20,36 101, 118, 224, 255

20,42–43 267

21,15 137, 160, 300

Szentírási helyek mutatója

21,27 114
21,34 349
22,44 114
24,32 303

János evangéliuma

1,1 41, 353
1,5 92, 202, 298
1,8 41
1,9 42, 50, 51, 345, 357
1,12 293
1,13 293
1,14 353
1,16 297
1,17 180
1,18 98, 202, 224, 331, 354
1,29 61
3,6 293
3,6.8. 178
4,23–24 260
4,24 158
5,39 52, 169
5,44 203
5,46 52, 168
6,45 236
8,44 263
10,5 62
10,9
10,34 357
12,26 267
12,40 152
14,16 256
14,21 92, 98, 170, 212, 264
14,23 92, 98, 170, 212, 253,
262, 264
14,23–24 169
14,26 160
16,13 236, 256, 331

17,5 211
17,21 255, 338
17,22 88
17,22–23 212
17,23 161
17,24 88, 211
18,37 41
20,29 234

Apostolok Cselekedetei

2,1 227
1,4 227, 284
1,13 183
1,14 160, 183
2,1–4 183
2,3–4 302
2,7 351
2,15 300
2,17 275
2,21 362
2,46 160
3,15 234
4,4 137
4,12 363
5,35 96, 349
6,15 114, 181, 206
7,53 222
7,55 112, 266
7,55–56 220, 255, 307, 331
8,17 182
9,3 301, 306
9,4 279
9,8 302
11,23 361
13,9 61
16,17 48
17,21 45
19,6 297

Szentírási helyek mutatója

22,34–35	267	14,1	238
26,14	279	14,4	131
26,24–25	233	15,1	159
		16,27	39

A rómaiaknak írt levél

1,4	237
1,5	233
1,17	233
1,20	259
1,21	52, 56
1,21–22	152
1,22	57, 244
1,25	52
1,28	52, 152, 153
2,5	133
2,13	46, 142
2,14	235
3,31	51
5,5	159
5,6.	331
7,14	69
7,18	69
7,23	69, 76
7,24	69, 128
8,2	69
8,11	77
8,26	130
8,35–39	254
9,2–3	190
9,3	190
10,1	190
10,9	234, 235
11,33	358
11,34	38
12,1	171, 189
12,2	139
12,4–5kk	351
12,8	351

Első levél a korintusiaknak

1,14	95
1,17	47
1,18	61
1,18	52
1,20	42, 50, 57, 152, 171, 188
1,20–21	152
1,21	42, 52, 55, 56, 148
1,21–24	47
1,22	45
1,23	51, 52
1,24	245
1,25	53
1,26	38, 57, 60
1,27	42, 152, 153
1,28	57
1,30	42, 56, 136, 300
2,1	47
2,2	47, 256
2,4	47, 57
2,6	40, 45, 56, 57, 61
2,7	41, 47, 56, 148, 310
2,8	56
2,9	59, 99, 117, 230, 231, 239, 354
2,9–10	155
2,10	95, 99
2,11	99
2,12	96, 99, 236
2,12–14	155
2,13	57, 107
2,14	47, 52, 126
2,14–15	73
2,15	95, 96

Szentírási helyek mutatója

2,16 49, 95, 99, 148, 236	<i>Második levél a korintusiaknak</i>
3,17 294	1,4 239
3,19 52, 264	1,12 38, 60, 107, 140, 171
6,17 100, 255	1,21 362
6,19 68	1,22 94, 305
8,1 38, 47, 175	1,22 72, 179
10,21 55, 143	3,3 122
10,31 361	3,7–11 94
11,1 267	3,16 94, 128
11,16 178	3,17 94, 300
11,31 76	3,18 90, 94, 125, 277
12,3 361	4,6 70, 85, 89, 91, 279, 306
12,8 179, 182	4,7 70
12,9 182, 297	4,13 125
12,10 179, 182, 297	5,5 72, 94, 179
12,12kk 351	5,17 222
12,15 351	6,16 68
12,18 297	11,14 48, 121
12,21 351	11,15 48
12,28 182	11,29 159, 189
12,28–30 179	12,2 61, 88, 104, 170, 181, 228,
12,29–30 351	229, 247, 306
12,30 297	12,3 229
12,31 179	12,4 206, 218
13,7 75	
13,12 93, 120, 218, 259, 278	<i>Levél a galatáknak</i>
13,13 179	2,2 301
14,5 179	2,19 236
14,13 182	2,20 299
14,18 179	3,19 222, 223
14,20 40	4,6 71
14,23 205	5,10 340
14,26 182	5,24 192
15,20.23 296	6,2 144
15,28 117, 224	
15,41 179	<i>Levél az efezusiaknak</i>
15,44 118	1,14 72, 94, 179
	1,20–21 254

Szentírási helyek mutatója

1,21 222	4,17 114, 215, 217, 277, 286,
3,10 47, 222	354, 357
3,15 214	5,17 156, 190, 361
4,4kk 351	
4,11 351	<i>Első levél Timóteusnak</i>
4,13 125	2,6 342
4,14 233	2,8 361
4,22 47	3,7 60
5,5 203	3,16 236
5,8 237, 303	6,15 342
5,14 357	6,16 279, 353
5,32 257	6,20 72
6,12 172	
6,18 156	<i>Második levél Timóteusnak</i>
<i>Levél a filippieknek</i>	1,6 182
1,20 361	2,15 83, 172, 274
2,7 222, 355	
2,8 128	<i>Levél Titusznak</i>
2,11 94	1,3 342
2,16 173	3,5 76, 186
3,13 131	3,6 292
3,19 203	
<i>Levél a kolosszeieknek</i>	<i>Levél a zsidóknak</i>
1,12 230, 291	1,3 112, 282
1,15 41	1,13 267
1,26 354	2,2 222, 223
1,28 40	2,4 316
2,8 57	3,6 68
2,9 120, 296, 297	5,14 306
2,18 38, 81, 294, 329	6,13 331
3,5 190	6,20 245
3,9 47	7,1kk 342
3,11 278	7,3 334
<i>Első levél a tesszaloniakaiaknak</i>	11,1 231, 232
1,2 190	11,3 233
2,13 190	11,6 233
	11,12 234
	11,17 233

Szentírási helyek mutatója

11,39 232

11,39–40 232

13,9 37

Judás levele

6,13 85

Jakab levele

1,5 46

1,17 49, 180, 216

1,25 189

3,13 149

3,15 47, 58, 148, 149

3,15 47, 148, 149

Jelenések könyve

2,17 121, 156

2,23 76

21,1 236

21,5 222

21,23 277

22,5 277

Péter első levele

1,12 222, 266

2,9 202

2,23 144

3,15 36

Péter második levele

1,16 109, 111, 214

1,18 109, 111, 214

1,19 42, 214, 307

2,4 85

2,17 85

3,5–7 235

3,13 236

János első levele

1,2 237

1,5 237

2,1–2 362

2,8 357

3,2 237

4,8 264

4,16 264

4,19 188

5,1–2 188

5,4 234, 354

Patrisztikus idézetek mutatója

ANDRÁS, KRÉTAI (AVAGY JERUZSÁLEMI)

Homília a színeváltozásra (CPG 8176) 7; MPG 97

(933C) 88, 282, 296, 354

(937A) 109

(949C) 287, 355

A SZENT ÖREGEK MONDÁSAI (*APOPHTHEGMATA PATRUM*) (CPG 5560),

Arszeniosz 42; MPG 65

(108A) 206

ATANÁZ, ALEXANDRIAI

Beszéd az ariánusok ellen (CPG 2093); MPG 26

I,42 (100B) 120

Antal élete (CPG 2101); MPG 26

1,2 (841A) 169

10,1 (860AB) 255

36,3–4 (896C) 84

72,1–5 (944) 169

Az ariánusok története (CPG 2127); MPG 25

70 (776CD) 344

Tomosz az antiochiaiakhoz (CPG 2134); MPG 26

7 (804B) 119

ATANÁZ, (ÁL-)

Kérdések Antiokehoz duxhoz (CPG 2257); MPG 28

28 (613D; 616A) 356

Az Ige-Isten megtestesüléséről (CPG 3738); MPG 28

4 (89–96) 357

CIRILL, ALEXANDRIAI

A Lélekben és igazságban végzett imádrásról (CPG 5200); MPG 68

I (148A) 271, 375

Magyarázat a 9. zoltárhoz (CPG 5202); MPG 69

23 (780A) 64

*Sz̄chbolion Maximosznál: Kisebb teológiai és polemikus írások (CPG 7697);
MPG 91,281C 312*

DÉNES, AREOPAGITA (ÁL-)

Az isteni nevekről (=DN); MPG 3

I,4 (589D) 260

(592BC) 124, 215, 218, 255, 277, 287, 357

(592B) 254

(592C) 88, 109, 225, 240, 248, 334, 353

I,5 (593BC) 225, 227

(593B) 87, 108, 216, 221

(593C) 100

(593D) 260

I,7 (596C) 324

I,8 (597A) 223, 249

II,7 (645A) 287, 314

(645B) 276, 357

II,9 (648B) 346

II,10 (648D) 338

II,11 (649C) 106

III,1 (680B) 157

(680D) 227

IV,4 (697CD) 325

IV,5 (700D) 86

IV,6 (701B) 85

IV,8 (704 D) 75, 308, 316, 317

IV,9 (705A) 73, 74, 161

(705B) 73

IV,11 (708D) 103

IV,13 (712AB) 127

IV,19 (717A) 51

IV,23 (725B) 55

IV, 27 (728CD) 68

IV,33 (733B) 58

V,1 (816BC) 288

V,2 (816C) 322

V,4 (817C) 315

(817D) 159

- V,5 (820B) 321
V,6 (820D) 321
V,7 (821B) 321
V,8 (824C) 322
VII,1 (865C) 103, 126, 239
VII,2 (868C) 58
VII,3 (869CD) 257
    (872AB) 258
    (872A) 324
XI,6 (953B) 318
    (953D–956A) 315, 377
    (956AB) 319
    (956A) 106, 313, 320, 322
XII,2 (969C) 295
A mennyei hierarchia (=CH); MPG 3
III,2 (165A) 292
IV,2 (180A) 180, 221, 223, 247, 250
IV,3 (180C) 87
    (180D–181A) 223
IV,4 (181B) 221
VII,2 (208BC) 88
    (208C) 282
VIII,1 (237C) 250
VIII,2 (240C) 221
    (241A) 221
    (241C) 223
XIII,3 (300C) 250, 372
XV,2 (328D–329C) 285
    (329AC) 92
XV,9 (337CD) 223
    (340A) 115
Az egyházi hierarchia (=EH); MPG 3
I,3 (373D) 296
    (376A) 261, 373
I,4 (376B) 296
II,1 (392A) 41, 62, 165, 200, 211, 262
II,3 (397D–400A) 218
V,2 (501C) 245

Patrisztikus idézetek mutatója

VI,3 (533AB) 273

(533D) 162

(533D—536A) 161

(536A) 161

VI,6 (537B) 247

VII,2 (553D) 218

Misztikus teológia (=MT); MPG 3

I,1 (997A) 87, 205

(997AB) 246

(997B) 127, 243, 299, 371

I,2 (1000B) 338

1,3 (1000C) 177, 239, 244, 246, 371

(1000C—1001A) 102, 244

(1001A) 245

(1000D—1001D) 243

I,5 (1048B) 205

III (1033BC) 102

V (1048A) 212

(1048AB) 229

Levelek; MPG 3

I (1065A) 241

II (1068A—1069A) 106, 229, 275, 276, 289, 292, 338, 342, 358, 333, 376

(1073A) 358

V (1073A) 102, 239, 241, 371

VII,2 (1080A) 56

(1080B) 55

DIADOCHOSZ, PHÓTIKÉI

Fejezetek (CPG 6106); SC 5bis

11 188

16 44, 184

25 114, 179, 346

31 188

40 73, 90, 207

58 188

59 71, 84, 118, 361

63 188

68 85

69 130

Patrisztikus idézetek mutatója

70 184
72 98
73 113, 188
79 71, 114
90 188
91 188

Egyiptomi Szent Mária élete (Acta Sanctorum, Aprilis II, appendix)
15 (XVI) 114

EVAGRIOSZ PONTIKOSZ

A szerzetes (a praktikus). Száz fejezet a lelki életről (CPG 2430); MPG 40
1,93 (1249B) 91

Gnósztikus (CPG 2431); SC 356
45 90

A gondolatokról (CPG 2450); MPG 40
39 (1221B) 122
(1249B) 89
39-40 (1249B) 243

Az imádságról 113 (CPG 2452); MPG 79
56 (1177D–1180A) 126
57 (1180A) 126
58 (1180A) 158
62 (1180C) 130
87 (1185C) 158
113 (1192D) 87
149 (1200A) 122

Gnósztikus centuriák
IV (MPG 127,1149) 122
VI,22 97

Megfontolások
27 104

Szkholion (Létra 28 függeléke; MPG 88,1148A) 122

Levelek (CPG 6043); MPG 79
I,108 (129B) 122
2 (233A) 87
3,238 (493D) 84

GERGELY, I. PÁPA

Benedek élete PL 66,197B 105

GERGELY, AGRIGENTUMI

Kommentár a Prédikátor Könyvéhez (CPG 7950); MPG 98
I,19 (796CD) 64

GERGELY, NAZIANZOSZI

Homíliák (CPG 3010)

MPG 35

2,6 (413C) 158

4,100 (636A) 159

6,5 (728B) 159

6,6 (728D–729A) 159

16,2 (936BC) 64

16,2 (936C) 149

16,2 (936D–937A) 173

16,4 (937C) 183

20,6 (1072BC) 319

20,1 (1065A) 158

21,2 (1084D) 91, 93

21,6 (1088B) 43, 145

21,22 (1105C) 147

24,11 (1181B) 176

25,6 (1205B) 135

MPG 36

28,19 (52B) 229, 347, 359

28,31 (72C) 307, 308, 315, 317

30,18 (128A) 295, 313

30,21 (132B) 296

38,7 (317BC) 266

38,12 (324C) 217

40,5 (364B) 51, 120, 121

40,6 (365A) 109, 216, 278, 355

(365B) 291

40,31 (401A–404A) 186

41,14 (448C) 61

42,16 (477AB) 319

43,11 (509A) 159, 366

43,12 (509B) 251

43,21 (524C) 145

Patrisztikus idézetek mutatója

- 44,3 (609B) 51
(609BC) 302
45,3 (625C–628A) 315, 337, 378
45,11 (637B) 206
45,13 (641A) 278
45,26 (657D) 143
45,27 (661A) 318
Levelek (CPG 3032); MPG 37
101 (181AB) 277, 355
178,11 (292AB) 357
Erkölcsei költemények (CPG 3035); MPG 37
33 (929) 37, 97
Nemeszioszhoz (CPG 3037) MPG 37
(1554) 43, 158

GERGELY, NÜSSZAI

- Cáfolatok Eunomiosz ellen* (CPG 3135); MPG 45
I,6,55 (265B) 139
Levél Ablabioszhoz arról, hogy nincs három isten (CPG 3139); MPG 45
(121D–124A) 313
Az idejekorán elhunyt gyermekekről (CPG 3145); MPG 46
(180C–181AD) 144
(181C) 146
A lélekről és feltámadásról (CPG 3149); MPG 46
(104B) 219, 223, 231
(104C) 278, 336
Az ember teremtéséről (CPG 3154); MPG 44
8 (145C) 194, 195
12 (156C) 70, 195, 329
15 (177B) 195, 344
28 (232A) 57
30 (240D) 62
Homíliák az Énekek Énekéhez (CPG 3158); MPG 44
1 (780C) 103
4 (833CD) 100
7 (920BC) 100
15 (1112C) 120
Mózes élete (CPG 3159); MPG 44

Patrisztikus idézetek mutatója

- I,58 (321A) 246, 252
II,10 (329B) 137, 146, 200, 242
II,11 (329B) 163
II,18 (332BC) 242
II,108 (357B) 242
II,162–163 (376D–377A) 247
II,163 (377A) 241
II,169 (380A) 245
A boldogságokról (CPG 3161); MPG 44
6 (1269B) 256, 257
A szűzességről (CPG 3165); MPG 46
11,4 (365D–368A) 298
Levelek (CPG 3167); MPG 46
11,1 (1041C) 62
1. *homília Istvánról* (CPG 3186); MPG 46,701–721 112
6 (717B) 220, 224, 330, 331, 378
4. *szécholion a Létra 1-bez*; MPG 88,645AB 313

Izsák, Szír

- Aszketikus beszédek* (CPG 7868); Pirard
3 (238) 59
19 (400–401) 89, 104, 178
27 (457) 85, 187
35 (540) 211, 229
Levél (CPG 7868)
5 (855) 100

János, Aranyszájú

- A bukott Theodóroszhoz* (CPG 4305)\; MPG 47
1,11 (292) 278
A Felfoghatatlanról (CPG 4318); MPG 48
1,5 (706) 105
3,3 (721) 224
(722) 93, 127
Magyarázat Izaiás prófétához (CPG 4416); MPG 56
1 (14) 295, 328
Homiliák Máté evangéliumához (CPG 4424); MPG 57
1,4–5 (17) 63
54,6 (MPG 58,540) 303

Patrisztikus idézetek mutatója

56,1 (MPG 58,549) 109

Homíliák János evangéliumához (CPG 4425); MPG 59

4,4 (50) 46, 169

Homíliák az Apostolok Cselekedeteihez (CPG 4426); MPG 60

19,5 (156) 300

Homíliák Pálnak a korintusiakhoz írt 1. levélhez (CPG 4429); MPG 61

10,1 (82) 50

Homíliák a 2.korintusi levélhez (CPG 4429); MPG 61

8,3 (457) 89

JÁNOS, ÁL-ARANYSZÁJÚ

István első vértanút dicsőítő beszéd (CPG 4600); MPG 59

(701—702) 266

Levél a szerzetesekhez (CPG 4627); MPG 60

2-5 (751-752) 361

JÁNOS, DAMASZKUSZI

Homília a színeváltozásról (CPG 8057); MPG 96

1–18 (545–573) 354

1 (557C) 286

10 (561D) 286

12 (564B) 284

12 (564C) 286, 334

12–13 (564C–565A) 281, 345

15–16 (569AB) 286

JÁNOS, SÍNAI (LÉTRÁS)

Létra (CPG 7852); MPG 88

4,27 (696D) 129

6,14 (796B) 176

7,6 (804A) 176

7,8 (804AB) 186

7,53 (813B) 132

15,51 (889D) 84

18 (932B) 176

25 (989A) 123

25,54 (1000D–1001A) 75

26,1 (1013AB) 130

Patrisztikus idézetek mutatója

- 26,14 (1017A) 42
26,17 (1020A) 72
26,32 (1033D–1036A) 129
26,63 (1033B) 130
26,64 (1033B) 129
26,41 (1068D) 191
27 (1097B) 74
27 (1100A) 158
27,25 (1112C) 42, 193, 362
27,47–48 (1116CD) 84
27,48 (1116C) 141
28,1 (1129A) 176
28,13 (1132C) 186
28,20 (1132D) 227
28,52 (1137C) 85, 114
28,54 (1140AB) 227
29,6 (1149A) 188

KELEMEN, ALEXANDRIAI

Sztrómateisz 1.22.150.4 49

MAKÁRIOSZ (ÁL-) és magyarázója, METAPHRASZTÉSZ SIMEON

Homiliák (CPG 2411); MPG 34

- 5,10 (516A) 90
5,10 (516AC) 90
5,10 (516AB) 277
5,11 (516AB) 86, 124, 277
12,14 (565B) 88, 343
15,20 (589A) 122
15,20 (589AB) 71, 122, 193
15,20 (589B) 329, 344
16,7 (617D) 75
17 (624D) 343
18,1–3 (633–636) 116
19,6–8 (648BD) 131
A türelemről (CPG 2413/2); MPG 34
4 (868CD) 86, 90, 112, 282
13 (876D) 86, 129

Patrisztikus idézetek mutatója

Az értelem felemeléséről (CPG 2413/2); MPG 34

1 (889C) 90, 277, 343

1–2 (889C–892AB) 277, 343

6 (893C) 128

13 (901AB) 305, 343

A szeretetről (CPG 2413/2)

9 (916BC) 305

21 (925C) 216

24–26 (928–929) 116

Az értelem szabadságáról (CPG 2413/2); MPG 34

19 (952C–953A) 131

21 (956A) 105, 111

21 (956BC) 86, 90, 95

22 (956D) 203

(956D–957A) 91, 306

23 (957AB) 301, 306

(957B) 124, 300

24 (957B) 124

25 (957CD) 124

26 (960A) 124

27 (960C) 307

MÁRK REMETE

A lelki törvényről (CPG 6090); MPG 65

12 (908A) 176

Azokról, akik azt gondolják, hogy tettek által igazulnak meg (CPG 6091);

MPG 65

26 (933D) 128

Fejezetek az éberségről (CPG 6096); MPG 65

24 (1064B) 123, 251

MAXIMOSZ, HITVALLÓ

Válaszok Thalasziosz apát kérdéseire (CPG 7688); MPG 90

15 (297B) 201

22,5 (324A) 290

61, 16. szcholion (644D) 203, 275, 342, 355

Fejezetek a szeretetről (CPG 7693); MPG 90

1,10 (964A) 185, 369

1,100 (984A) 266, 324

Patrisztikus idézetek mutatója

2,6 (985B) 185, 369

2,16 (988D–989A) 36

2,61 (1004C) 186, 369

3,25 (1024C) 333

Kétszer száz fejezet a teológiáról és Isten Fiának testben végbevitt üdvözítő művéről
(CPG 7694); MPG 90

1,22 (1092B) 48

Tizenöt fejezet (vö. CPG 7695 és 7715); MPG 90

(I) 7 (1180C) 356

Értekezés arról, hogy lehetetlenség Krisztusban egy akaratot állítani. Kisebb teológiai és polemikus írások (CPG 7697); MPG 91

(268D) 289

Dogmatikus levél Marinosz presbiterhez. Kisebb teológiai és polemikus írások
(CPG 7697); MPG 91

1 (12A) 165

(33C) 120, 289

Levél Nikandroszhoz (CPG 7697/8); MPG 91

(96B) 332

Krisztusnak, a mi egy Isteniünknek két akaratáról. Kisebb teológiai és polemikus írások (CPG 7697/16); MPG 91

(200C) 332

(205AC) 332

Vita Pürrhosszal (CPG 7697/16); MPG 91

(281B) 311

(340D) 332

Különféle fejezetek a teológiáról és az oikonomiáról, valamint az erényről és a bűnről (CPG 7715); MPG 90

5,85 (1384D) 88, 276, 299, 301, 334

Műsztatógia (CPG 7704); MPG 91

7 (688B) 122

21 (696D–697A) 343

(697A) 292

21 (697A) 103, 337

23 (701C) 121

Teológiai fejezetek (CPG 7694); MPG 90

1,7 (1085B) 312

1,48 (1100CD) 319

Patrisztikus idézetek mutatója

- 1,48 (1100D) 284, 311, 313, 320, 333
1,48–49 (1100D–1101A) 311, 312, 346
1,50 (1101B) 311, 333, 345
1,54 (1104A) 228
2,4 (1128A) 335
2,21 (1133D) 289
2,88 (1168A) 231, 219
Ambigua (CPG 7705); MPG 91
(1044BC) 299
(1076BC) 88, 258, 296
(1076C) 290, 344
(1084B) 251
(1084C) 120
(1088BC) 290, 344
(1088C) 338
(1125) 217
(1125D–1128A) 217
(1128AB) 217
(1140A) 294
10 (1141AB) 342
(1144BC) 315, 334
(1144C) 88, 275, 294, 301
(1149B) 122
(1160kk) 217
(1165B) 280
(1165BC) 216
(1165D) 285
10,31 (1168A) 356, 359
(1168C) 217, 280
(1200B) 228
(1237B) 290, 344
(1237D) 344
(1240A) 290
(1241AC) 228
(1241AB) 88
(1289) 324
(1344C) 176
(1345D) 120

Patrisztikus idézetek mutatója

(1376CD) 280

(1413AB) 127

MÉNEA

IV,84 105

IV,166. 222

VI,352 281, 334, 358

VI,353 287

VI,356 112

VI,360 284

VI,362 282, 283, 358

VI,363 279

VI,366 279

NIKÉPHOROSZ HÉSZÜCHASZTÉSZ

A szív megőrzéséről; MPG 147,963B–964A 193

NIKÉTASZ SZTÉTHATOSZ

A lélekről; SC 81

34 (96) 52, 76

40 (104) 76

46 (108) 52

51 (114) 43

56–57 (118-120) 39

A paradicsomról; SC 81

11 (166) 43

ÓRIGENÉSZ

Válogatott magyarázatok a Zsoltárok könyvéhez (CPG 1426); MPG 12

(1432C) 71

Homíliák az Énekek Énekéhez (CPG 1432); MPG 13

2,4 (52) 100

Kelzés ellen (CPG 1476); SC 132

I,48 (204) 103

IV,51 49

Az imádságról (CPG 1477); MPG 11

31,2–3 (549C–552C) 77

PROKÓPIOSZ, GÁZAI

Magyarázat a Teremtés könyvéhez; MPG 81/1

előszó (29AB) 362

SIMEON, METAPHRASZTÉSZ

Szent János evangélista élete; MPG 116

1 (685D) 109

SIMEON AZ ÚJ TEOLÓGUS

Az isteni szerelmek himnuszai

VI 286

Teológiai, gnosztikus és gyakorlati fejezetek; SC 51bis

3,47–51 (94–95) 115

SIMEON (ÁL-)

A szent imádság módszere, 164 75

SZEVERIANOSZ, GABALAI

A Szentlélekről (CPG 4188); MPG 52

11 (826) 275, 358

SZÓKRATÉSZ

Egyháztörténet; MPG 87

II,38 84

IV,23 90

SZÜNESZIOSZ, KÜRÉNEI

Az álmokról (CPG 5640); MPG 66

3 (1289A) 54

TIVADAR, SZTUDITA

Beszéd Arszenioszról; MPG 99

25 (860BC) 206

VAZUL (BASZILEIOSZ), NAGY

Homíliák a teremtéstörténet hat napjáról (CPG 2835); MPG 29

1,11 (25BC) 196

2,5 (40C) 302

(41A) 291

2,8 (52B) 302

Homíliák a zsoldárokhöz (CPG 2836); MPG 29

14,3 (256BC) 39, 62, 97, 170, 196

(256C) 148, 201

Névmutató

- 32,1 (324C) 84
32,4 (333B) 319
44,5 (400CD) 109, 125
44,11 (412AB) 71
45,15 (429A) 45
48,8 (449C) 224
116 (485C) 183
Eunomiosz cáfolata (CPG 2837); MPG 29
1,8 (528B) 312, 313
1,12 (540A) 105
2,18 (609B) 330
2,23 (624A) 319
A Szentlélekről (CPG 2839); MPG 32
9,22 (109B) 356
9,23 (109B) 99
16,40 (141AB) 291
26,61 (180CD) 296, 297
Homíliák a Példabeszédek Könyvéhez (CPG 2856); MPG 31
1,6 (397BC) 45
(397C) 146
12,7 (401A) 72
Homília arról, hogy „Ügyelj magadra!” (CPG 2856); MPG 31
(197-217) 48
Buzdítás az ifjakhoz (CPG 2867); MPG 31
(564kk) 154
Aszketikus tanítások (CPG 2895); MPG 31
2,1 (1340A) 92
Homília Krisztus születésére (CPG 2913); MPG 31
6 (1473D) 125, 281
Levelek (CPG 2900); MPG 32
2,2 (228A) 73, 99, 194
2,4 (229B) 158, 291
38,4 (329C) 319
189,6–7 (696BC) 311
189,8 (696) 295
234,1 (869A) 356
223,3 (824AB) 46, 146

VAZUL (ÁL-)

Eunomiosz cáfolata 5 (CPG 2837); MPG 29

(640AB) 279

(769B) 302, 300, 317

(772B) 275, 276, 301

(772C) 203

(772D) 271, 275, 297, 375

Magyarázat Izaiás prófétához (CPG 2911); MPG 30

bevezetés (121A-124B) 249, 328

1,44 (204BC) 291

7 (452A) 328

13 (565C) 328

Névmutató

- Achilleusz 54
agarénuş 274
Alexandria, alexandriai 43, 49, 64,
83, 271, 375
Antal (Szent, Nagy) 169, 255
Arisztotelész 59, 92, 135, 139, 150,
201, 202, 210, 226
Atanáz, Alexandriai 43, 84, 145,
344
Atanáz, I. konstantinápolyi
patriarcha 79
Atanáz, szerzetes 79
Athén 45, 145, 338
Árciosz 83
Áthosz 79, 172
- Baszeileiosz ld. Vazul
Blachernai 274, 375
Blachernitész, blachernita 269,
274, 307, 308, 330, 376, 376
- Dániel próféta 192, 208
Dávid király 68, 76, 80, 120, 125,
176, 179, 189, 251, 303
Dénes, Areopagita (Ál-Dénes) 40,
51, 55, 62, 73, 85, 86, 100,
102, 103, 104, 106, 108, 109,
115, 117, 124, 126, 142, 157,
159, 165, 177, 180, 184, 185,
200, 201, 215, 216, 217, 219,
238, 239, 240, 243, 244, 249,
250, 255, 257, 258, 260, 261,
262, 275, 277, 281, 282, 286,
287, 289, 292, 299, 308, 314,
315, 317, 318, 319, 320, 321,
322, 324, 325, 333, 334, 342,
376, 377
Diadochosz, Fótikéi 84, 90, 130, 178
- Egyiptom, egyiptomi 45, 70, 84,
114, 138, 145, 146, 154, 160,
166, 207, 237, 242, 262
Euklidész 150, 201
Eunomiosz 308
Felső-Gallia 272
- Gábrriel szerzetes 79
Galénosz 136
Gergely, Nazianzoszi (Teológus)
61, 64, 93, 104, 109, 121, 143,
145, 158, 176, 186, 206, 216,
217, 229, 277, 278, 281, 302,
307, 308, 317, 319, 347
Gergely, Nüsszai 100, 137, 144,
146, 147, 194, 195, 196, 200,
220, 231, 246, 256, 257, 311,
329, 330, 331, 344
görög (hellén) 35, 37, 39, 40, 41,
46, 49, 50, 52, 55, 56, 58, 63,
66, 72, 96, 130, 136, 138, 140,
143, 146, 147, 148, 150, 151,
152, 153, 154, 156, 159, 160,
163, 165, 166, 167, 171, 209,
214, 233, 235, 237, 242, 244,
256, 259, 262, 271, 272, 281,
293, 295, 375
- Helikón 54
Hésziodosz 54
Hipparchosz 202
Hippokratész 136
Homérosz 54
- Illés próféta 77, 107, 108, 173, 217,
280, 303
Illés hészüchaszta 79, 173

Névmutató

- indiai 201
 István, első vértanú 181, 266, 267, 307, 330, 331
 Itália, itáliai 79, 133, 172, 272, 273, 375
 Izaiás próféta 69, 108, 132
 Izsák, Szír 59, 85, 89, 100, 104, 178, 196, 211, 212, 229
 Izsák, pátriárka 330
- Jakab apostol, ifjabb 189
 János apostol 92, 120, 156, 277
 János, Aranyzajú 46, 63, 89, 109, 169, 216, 266, 275, 279, 300, 303, 313
 János, Damaszkuszi 281, 284, 286, 334, 345
 János, Keresztelő 41, 169
 János, Sínai (Létrás) 74, 84, 132, 192
 Jób 157, 167, 201, 259
 Julianus (Apostata) császár 162
- káldeus 45, 138, 145
 Koszmasz, Dallamszerző 112
- latin 172, 271, 272, 273, 275, 335, 375
 Lót 192
- Makáriosz, Nagy 70, 71, 86, 88, 90, 94, 105, 111, 116, 122, 124, 128, 130, 193, 194, 195, 196, 203, 216, 273, 276, 282, 303, 305, 306, 342, 344
 Manoé 87
 Mária, Egyiptomi 114
 Marinosz, Türoszi 202
 Maximosz, Hitvalló 90, 97, 103, 118, 121, 122, 126, 165, 185, 203, 216, 217, 219, 228, 230, 231, 273, 275, 279, 280, 284, 285, 289, 290, 294, 299, 301, 310, 312, 313, 318, 319, 320, 332, 333, 334, 337, 342, 344
- Melkizedek 342
 messzaliánus 100, 269, 273, 274, 288, 290, 307, 328, 330, 343, 344, 375, 376
 Mihály, VIII. (Palaiologosz) császár 172
 Mózes 49, 50, 52, 76, 86, 89, 90, 94, 109, 112, 113, 122, 146, 168, 183, 206, 217, 223, 241, 244, 245, 246, 247, 249, 251, 259, 276, 282, 286, 292, 297, 303, 312, 315, 330
- Nikaia 83
 Niké 83
 Niképhorosz 79, 172, 173, 193, 194
 Niképhorosz hész 192
 Nílus (Evagriosz Pontikosz álneve) 79, 84, 89, 90, 121, 126, 128, 130, 158
 Nílus, itáliai 79
- Pál (apostol) 38, 42, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 68, 69, 70, 71, 76, 77, 81, 85, 88, 90, 94, 95, 96, 104, 107, 117, 118, 122, 125, 126, 131, 136, 142, 143, 144, 148, 151, 152, 153, 155, 156, 159, 170, 171, 172, 177, 179, 181, 182, 189, 190, 203, 205, 206, 219, 222, 224, 228, 229, 231, 232, 233, 238, 247, 254, 257, 259, 267, 275, 278, 291, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 306, 310, 316, 329, 331, 334
- pártus 201
 perzsa 201, 202, 207, 272

Névmutató

- Péter apostol 109, 111, 157, 165,
214, 217, 222, 229, 235, 300,
306, 354, 356, 359, 360
Péter, Áthoszi 26, 31
Pieria 54
Pierosz 54
Platón 49, 53, 64, 149, 151, 201,
202, 210, 325
pogány 146, 169, 202, 236
pogány latin 335, 340
Ptolemaiosz 150, 201, 202, 210
Püthagorász 325
püthagoreus 96

Salamon király 45, 49, 55, 72, 103,
110, 130, 139, 143, 167
Sándor konstantinápolyi püspök
83
Simeon, az Új Teológus 78
Simeon, Metaphrasztész 94, 109,
276, 282, 305, 306
Sína hegye 89

Szabelliosz 308
szarmata 202
szkíta 166, 201, 207, 274
Szkülla 263
Szodoma 192
Szókratész 54, 325
sztoikus 40, 96

Tábor 81, 88, 108, 109, 111, 117,
118, 119, 120, 124, 125, 214,
215, 255, 279, 281, 282, 284,
287, 294, 334
Theodórosz, Blachernitész ld.
Blachernitész

Urania 54
Vazul (Baszileiosz), Nagy 45, 46,
62, 72, 84, 90, 97, 99, 109,
112, 125, 144, 145, 146, 148,
154, 158, 170, 194, 196, 216,
271, 275, 276, 279, 281, 287,
291, 295, 296, 297, 300, 301,
302, 311, 312, 317, 319, 330,
375
Zénón 64
Zeusz 54

A Collectanea Athanasiana sorozat megjelent kötetei

I. Studia

1. VÉGHSEÓ TAMÁS (szerk.): *Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Nyíregyháza 2008. 354 o.
2. VÉGHSEÓ, TAMÁS (a cura di): *Da Roma in Hungaria. Atti del convegno nel terzo centenario della morte di Giovanni Giuseppe De Camillis, vescovo di Munkács/Mukačevo (1689–1706)*, Nyíregyháza 2009. 331 o.
3. VÉGHSEÓ TAMÁS (ed.): *Symbolae. Ways of Greek Catholic heritage research. Papers of the conference held on the 100th anniversary of the death of Nikolaus Nilles*, Nyíregyháza 2010, 374 o.
4. VÉGHSEÓ TAMÁS: „...mint igaz egyházi ember...” *A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*, Nyíregyháza 2011, 192 o.
5. TERDIK SZILVESZTER: „...a mostani világnak ízlése, és a ritusnak módja szerint” *Adatok a magyarországi görög katolikusok művészetéhez*, Nyíregyháza 2011, 198 o.
6. VÉGHSEÓ TAMÁS (szerk.): *Bacsinszky András munkácsi püspök. A Bacsinszky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Nyíregyháza 2014, 288 o.
7. MOLNÁR FERENC: *A Munkácsi Egyházmegye 1848/49-ben. Tanulmányok és kronológia*, Nyíregyháza 2014, 220 o.

II. Textus/Fontes

1. *A Keleti Egyházak Kánonjainak Törvénykönyve* (ford. RIHMER ZOLTÁN), Nyíregyháza 2011, 350 o.

2. VÉGHSEŐ TAMÁS - NYIRÁN JÁNOS: *Barkóczy Ferenc egri püspök kiadatlan instrukciója az Egri Egyházmegye területén élő görögkatolikusok számára (1749) – 19. századi kéziratos görögkatolikus szerkönyvek Nyírgyulajból és Fábiánházáról*, Nyíregyháza 2012, 288 o.

3. BAÁN ISTVÁN: *Theofánisz Mavrogordatosz (1626–1688), paronaxiai metropolita, munkácsi adminisztrátor – Theophanes Mavrogordatos (1626–1688), Metropolitan of Paronaxia and Administrator of Munkács*, Nyíregyháza 2012, 320 o.

4/1. VÉGHSEŐ TAMÁS – KATKÓ MÁRTON ÁRON: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez, 1. kötet: 1778–1905*, Nyíregyháza 2014, 608 o.

Előkészületben: 4/2. VÉGHSEŐ TAMÁS – KATKÓ MÁRTON ÁRON: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez, 2. kötet: 1906-1914*

5. VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER – SIMON KATALIN: *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Az egri egyházmegye területén szolgáló görögkatolikus papok 1741. évi javadalom-összeírása*, Nyíregyháza 2014. 574 o.

6. VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER: *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Az 1747. évi javadalom-összeírás*, Nyíregyháza 2015, 640 o.

7. VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER – SIMON KATALIN – MAJCHRICS TIBORNÉ – FÖLDVÁRI KATALIN – LÁGLER ÉVA: *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Olsavszky Mihály Mánuel munkácsi püspök 1750–1752. évi egyházlátogatásainak iratai*, Nyíregyháza 2015, 800 o.

8/1. VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER – MAJCHRICS TIBORNÉ – FÖLDVÁRI KATALIN – VARGA ANETT – LÁGLER ÉVA: *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Munkácsi és nagyváradi egyházmegyes parókiák összeírása 1774–1782 között. 1. Szabolcs, Bereg, Szatmár, Ugocsa vármegyék és a hajdúvárosok*, Nyíregyháza 2016, 584 o.

8/2. VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER – MAJCHRICS TIBORNÉ – FÖLDVÁRI KATALIN – LÁGLER ÉVA: *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Munkácsi és nagyváradai egyházmegyes parókiák összeírása 1774–1782 között. 2. Abaúj, Zemplén, Szepes, Máramaros vármegyék*, Nyíregyháza 2016, 672 o.

Előkészületben: 8/3. VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER – MAJCHRICS TIBORNÉ – FÖLDVÁRI KATALIN – LÁGLER ÉVA: *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Munkácsi és nagyváradai egyházmegyes parókiák összeírása 1774–1782 között. 3. A Nagyváradai Egyházmegye*

Előkészületben: 9. VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER – MAJCHRICS TIBORNÉ – FÖLDVÁRI KATALIN – VARGA ANETT – LÁGLER ÉVA: *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez.*

Előkészületben: 10. VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER – MAJCHRICS TIBORNÉ – FÖLDVÁRI KATALIN – VARGA ANETT – LÁGLER ÉVA: *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez.*

Előkészületben: 11. VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER – MAJCHRICS TIBORNÉ – FÖLDVÁRI KATALIN – VARGA ANETT – LÁGLER ÉVA: *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez.*

Előkészületben: 12. VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER – MAJCHRICS TIBORNÉ – FÖLDVÁRI KATALIN – VARGA ANETT – LÁGLER ÉVA: *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez.*

Előkészületben: 13. VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER – MAJCHRICS TIBORNÉ – FÖLDVÁRI KATALIN – VARGA ANETT – LÁGLER ÉVA: *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez.*

14/1. *Palamasz Szent Gergely: A szent beszűkhaszták védelmében.* Fordította és jegyzetekkel ellátta: BAÁN ISTVÁN.

III. Manualia

1. SZABÓ PÉTER: *A keleti egyházak szentségi joga. Összehasonlító bemutatás*, Nyíregyháza 2012, 332 o.

IV. Institutiones

1. *Görögkatolikus Szent Liturgia. Kottás tankönyv*, összeállították: BUBNÓ TAMÁS, DRABIK ZSUZSANNA ÉS SZENTIRMAI RÓBERT, Nyíregyháza 2013, 292 o.

V. Varia

1/1. VÉGHSEÓ TAMÁS: *Görögkatolikus papok történeti névtára. 1. kötet: A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus 1850 és 1950 között szentelt papjai*, Nyíregyháza 2015, 224. o.

Előkészületben: 1/2. VÉGHSEÓ TAMÁS: *Görögkatolikus papok történeti névtára. 2. kötet: A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus 1951 és 2016 között szentelt papjai*

2. IVANCÓ ISTVÁN: *A magyar görög katolikus papság szentelési emléképeinek gyűjteménye (1914-2007)*, Nyíregyháza, 2016.

VI. Ars Sacra Byzantino-carpathiensis

1. TERDIK SZILVESZTER: *Görögkatolikus püspöki központok Magyarországon a 18. században. Művészet és reprezentáció*, Nyíregyháza 2014, 320 o.